Nastava njemačkoga jezika i književnosti na Sveučilištu u Zagrebu od 1876. do 1918.

Cvijović Javorina, Ivana

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:320529

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Ivana Cvijović Javorina

NASTAVA NJEMAČKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU OD 1876. DO 1918.

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Ivana Cvijović Javorina

NASTAVA NJEMAČKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU OD 1876. DO 1918.

DOKTORSKI RAD

Mentori:
dr. sc. Marijan Bobinac, red. prof.
dr. sc. Drago Roksandić, prof. emer.

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Ivana Cvijović Javorina

TEACHING GERMAN LANGUAGE AND LITERATURE AT THE UNIVERSITY OF ZAGREB, 1876–1918

DOCTORAL THESIS

Supervisors:
PhD Marijan Bobinac, full professor
PhD Drago Roksandić, professor emeritus

Zagreb, 2020

MENTORI

Marijan Bobinac (Petrinja, 1952.), profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik Katedre za njemačku književnost (1999. – 2017.), voditelj više znanstvenih hrvatskih i međunarodnih projekata, između ostalih HRZZ-projekta *Postimperial Narratives in Central-European Literatures of the Modern Period* i austrijsko-hrvatskog bilateralnog projekta *Construction of the Other from the Central-European Perspective* (suvoditelj prof. Wolfgang Müller-Funk, Sveučilište u Beču). Izvodi kolegije iz povijesti novije njemačke književnosti. Predavao je i na Poslijediplomskom doktorskom studiju književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 2008. voditelj Kulturološkog smjera na diplomskom studiju Odsjeka za germanistiku. Težišta znanstvenog rada: aspekti njemačke književnost 19. – 21. stoljeća, povijesna književnost, pučki teatar, kulturni transfer između njemačkoga jezičnog područja i Hrvatske, postimperijalni i habsburški studiji. Glavni urednik časopisa *Umjetnost riječi* (2005. – 2012.), osnivač i glavni urednik godišnjaka *Zagreber Germanistische Beiträge* (1992. – 2012.); član uredništva časopisa *Književna smotra*. Detaljna bibliografija: http://bit.ly/ffzg-germanistika-bobinac.

Drago Roksandić (Petrinja, 1948.), profesor emeritus Sveučilišta u Zagrebu, bio je do rujna 2018. redoviti profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik Katedre za povijest Srednje i Jugoistočne Europe, voditelj Ranonovovjekovnog modula Diplomskog studija, nositelj poslijediplomskoga doktorskog kolegija *Teorije i metode u modernoj i suvremenoj historijskoj znanosti*, voditelj projekta *Triplex Confinium* (od 1996.) i fakultetskog Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije (od 2014.), gdje od 2005. godine vodi *Program društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja Desničini susreti*. Bio je programski voditelj projekta Sveučilišta u Zagrebu *Jankovic Castle*, koji je financirala Europska unija (2011. – 2014.) i član projekta *Phantomgrenzen* na Sveučilištu Humboldt u Berlinu. Nakon umirovljenja član je Vijeća Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije. Nositelj je dvaju francuskih odličja: Časnik reda akademske palme (*Officier dans l'Ordre des Palmes Académiques*, 2004.) i Časnik nacionalnog reda za zasluge (*Officier dans l'Ordre National du Mérite*, 2014.). Detaljno: „Bibliografija Drage Roksandića", u: *Zbornik Drage Roksandića*, ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zavod za hrvatsku povijest i FF press, 2019., 979–996.

SAŽETAK

U radu se prikazuju institucionalne promjene u izvođenju nastave njemačkoga jezika i književnosti i razvoj studija germanistike na današnjem Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, odnosno na Mudroslovnom fakultetu Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, od 1876. do 1918. godine, a vrednuju se i doprinosi ključnih aktera toga razvoja. Nakon uvoda, u kojem su predstavljeni predmet, metodologija i ciljevi istraživanja te najvažnija literatura i izvori, u drugom se poglavlju analitičko-interpretativnom metodom rekonstruiraju razvojne etape studija germanistike do kraja Prvoga svjetskog rata. Nakon sažetog prikaza razvoja germanističkih katedri na izabranim srednjoeuropskim sveučilištima u trećem se poglavlju prelazi na analizu nastavnog plana i programa te organizacijske i materijalne uvjete studiranja. Prikazuju se nastanak i ciljevi Seminara za njemačku filologiju i njegove knjižnice te se predstavljaju „bibliotečni pomoćnici“. Budući da studenti na kraju studija nisu stjecali diplomu, već su polagali učiteljski ili strogi ispit, dio je poglavlja posvećen i tim ispitima. Pritom se kroz analizu ispitnih tema nastoji proniknuti u prevladavajuća znanstvena strujanja u zagrebačkoj germanistici. Na kraju poglavlja govori se o odlascima na strana sveučilišta. U četvrtom se poglavlju primjenom kvantitativnih metoda analiziraju promjene u broju polaznika germanističkih kolegija, posebno studenata germanistike, njihova spolna, dobna, jezična i konfesionalna struktura te struktura prema mjestu rođenja, zavičajnosti i zanimanju roditelja. Primjenom prozopografske metode nastoji se dati kolektivna biografija prvih zagrebačkih germanista. U petom su poglavlju rekonstruirane biografije svih nastavnika koji su predavali njemački jezik, dakle lektora i profesora, uz poseban osvrt na radove „oca hrvatske germanistike“ Stjepana Tropscha nastale do 1918. godine. Istraživanje je pokazalo da je u prvim desetljećima svoga postojanja zagrebačka katedra prolazila kroz manje-više slične institucionalne razvojne cikluse kao i druge germanističke katedre, a sličnosti je bilo i u programskom dijelu, pogotovo s germanistikom u Grazu. Iako se u molbama za utemeljenje katedre naglašavalo i potrebu znanstvenog razvitka zagrebačkog sveučilišta, primarna je zadaća zagrebačke katedre ipak bila školovanje srednjoškolskih nastavnika njemačkog jezika, kojih je tada nedostajalo. Stoga se može zaključiti da su promjene u sveučilišnoj nastavi njemačkog jezika s jedne strane slijedile razvoj germanistike kao znanosti, a s druge bile u skladu s razvojnim potrebama zagrebačkog sveučilišta i hrvatskog školstva.

Ključne riječi: njemački jezik i književnost, germanistika, Filozofski fakultet (Mudroslovni fakultet), 1876. – 1918., studenti germanistike, prozopografija, Stjepan Tropsch

SUMMARY

The thesis presents the institutional changes in the study of German language and literature and the development of German studies at the Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences (i.e., Faculty of Philosophy) from 1876 to 1918. It also evaluates the contributions of the key actors in this development. The thesis consists of the following sections: 1. Introduction (1–15); 2. The institutional development of German language and literature studies (16–46); 3. The curricular, organizational and material conditions of the studies (47–110); 4. Students of German studies (111–186); 5. Contributions to the biographies of teachers of German language and literature (187–261); 6. Conclusion (262–265); 7. Sources and literature (266–290) and 8. Appendix (291– 392).

Following the introduction, which approaches the subject, the methodology and the aims of the research, as well as the most important literature and sources, the second chapter uses an analytical and interpretive method in reconstructing the various stages of development in German studies until the end of the First World War. The legislative act which founded the University in January 1874, foresaw the language courses. Based on that act, all modern foreign languages were taught "only for practical use". This was not specific to Zagreb, as the foreign languages were taught at the University of Berlin with a similar status since 1810. The first German teacher was Julije Šajatović. After his departure in 1886, the Faculty council petitioned the government for the establishment of a Chair in German language and literature, which was founded only in 1895. In the ensuing years, Ivan Quiquerez was appointed as the new German teacher, but his lessons were cut short with his departure for further studies abroad. After his return, Quiquerez was appointed associate professor, but was fired several months later. He was succeeded by Stjepan Tropsch, who would remain at the Faculty until 1942, with a brief pause between the years 1913 and 1917. The academic year 1897/1898 saw the introduction of state examinations for German teachers in Zagreb. Until that year the examinations were taken at other universities, such as Graz or Vienna. In 1904 the Seminar for German philology was founded, endowed with a rich library which was a key precondition for raising the quality of the studies. In 1913 Tropsch was appointed in charge of the Department of Religion and Education of the Land Government for the Kingdom of Croatia and Slavonia. He temporarily gave up teaching, so his lessons were divided between Josip Florschütz and Gustav Šamšalović.

After a brief exposition of the development of German studies departments in selected Central European universities, the third chapter gives an analysis of the curricula, the organizational and material conditions of the studies. The development and mission of the Seminar for German philology and its library are given, with an overview of the work of the seminar's librarians. A part of the chapter is also dedicated to the state and doctoral examinations. The largest part of the students of German language and litrature, enrolled until the end of Austria-Hungary, who passed their state examinations had chosen the Croatian and German languages as their primary field or German as a primary, and classical philology as a secondary field. An analysis is given of the dissertations at the state exam topics, pointing to the contemporary scholarly currents in German studies in Zagreb. Tropsch was encouraging the candidates to do work in topics he found relevant, but the fact that no "school" had been founded was purely a matter of institutional disadvantages. As there was no institutional framework which would give them the possibility to put their German studies knowledge into practice without working in schools, most of the graduates failed to work in academic or scholarly fields after finishing their studies. The chapter's conclusion deals with the continuation of studies abroad. The most important motives for studying abroad were the improvement of language skills and the lack of literature in Zagreb, mentioned by those who had finished their studies.

The fourth chapter gives a quantitative analysis of changes in the number of students of German studies, followed by the analysis of the gender, age, language and confessional structure of the students, as well as the structure according to the place of birth, place of domicile and the profession of their fathers. A model is presented which separates the "proper" students of the German language and literature from the students who only occasionally attended lectures in German studies. The first category consists of those who passed or applied for the state or doctoral examinations, as well as those who gained the right to apply for these examinations, independent of the fact whether they took the exams. The winter semester of 1898/1899 saw a rise in numbers of students. This was due to a change in the status of German studies in Zagreb, that is the fact that the German language examinations could be taken in Zagreb. The second significant increase happened in the summer semester of 1903/1904, which saw the founding of the Seminar for German philology. The first two increases were therefore caused by changes in the status of the department, the other two significant changes – a rise in the summer semester of 1906/1907 and in the winter semester of 1907/1908 on the one hand and a fall in the winter semester of 1907/1908 on the other hand – were due to changes in the number of students at the Faculty. The analysis points to

the fact that most of those enrolled in German studies were men. However, among the seven students who took the doctoral examination there were three women and the average age of enrollment was lower for women than men. It should also be mentioned that the proportion of German native speakers was higher among German studies students than in the general population during the period 1900 to 1914, but they did not put a significant mark on the studies in general. If one takes into consideration the students who gained the right to apply for the exams, the largest number of them had fathers with a background in intellectual work. The chapter also gives a prosopographical analysis of the first German language and literature students in Zagreb.

The fifth chapter reconstructs the biographies of the German teachers and professors of the German studies who taught at the University of Zagreb between 1876 and 1918: Julije Šajatović, Ivan Quiquerez, Stjepan Tropsch, Josip Florschütz and Gustav Šamšalović. Special attention is paid to the works of Stjepan Tropsch. The wide range of topics that aroused his interest, especially German translations of Croatian and Serbian folk songs, enabled him to become a corresponding member of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts. Despite some of his important conclusions, most of his works did not outlast his time. However, the greatest achievement of Stjepan Tropsch was the establishment and development of German studies in Zagreb, which earned him the title of the "Father of German studies in Croatia".

This research has shown that in its first decades, the Zagreb chair in German studies passed through similar cycles of institutional development as other German studies departments in Central Europe, and there were also similarities in the curricula. The petitions for the chair's founding emphasized the need for academic development at the Zagreb University, but the chair's primary task was to educate high school teachers of the German language, which were few in numbers at the time. One can therefore conclude that the changes in teaching the German language at the university level followed the development of German studies in Europe, as well as the development needs of the Zagreb University and the Croatian education system in general.

Keywords: German language and literature, German studies, Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences, 1876–1918, students of German studies, prosopography, Stjepan Tropsch

SADRŽAJ

1. Uvod 1

1.1. Predmet i ciljevi istraživanja, struktura rada i metodologija 1

1.2. O literaturi 7

1.3. O izvorima 11

2. Institucionalni razvoj nastave njemačkoga jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu od 1876. do 1918. 16

2.1. Lektorat za njemački jezik 16

2.1.1. Mirno doba lektorata (1876. – 1885.) 18

2.1.2. Bitka za katedru i zanemarivanje lektorata (1886. – 1894.) 20

2.1.3. Polaznici lektorata (1877. – 1895.) 26

2.2. Katedra za njemački jezik i književnost 30

2.2.1. Godine neizvjesnosti (1895. – 1898.) 32

2.2.2. Godine stabilnosti (1899. – 1912.) 37

2.2.3. Godine stagnacije (1913. – 1917.) 42

2.2.4. Povratak Stjepana Tropscha (1917.) 45

3. Nastavni plan i program, organizacijski i materijalni uvjeti studiranja 47

3.1. Organizacija studija germanistike u drugoj polovici 19. stoljeća 47

3.1.1. Nastavni plan i program 53

3.1.2. Seminar za njemačku filologiju 60

3.1.3. Knjižnica Seminara za njemačku filologiju 68

3.2. Stjecanje zvanja 79

3.2.1. Učiteljski ispiti 80

3.2.2. Strogi ispiti 89

3.3. Studiranje izvan matičnog sveučilišta 100

4. Studenti germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 111

4.1. Slušači germanističkih kolegija i „pravi“ studenti germanistike 111

4.1.1. Broj studenata 122

4.1.2. Spolna struktura 139

4.1.3. Dobna struktura 147

4.1.4. Jezična struktura 149

4.1.5. Konfesionalna struktura 152

4.1.6. Mjesto rođenja i zavičajnost 156

4.1.7. Zanimanje roditelja 164

4.2. Prvi zagrebački germanisti doktori filozofije 168

5. Prilozi biografijama nastavnika njemačkoga jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 187

5.1. Julije Šajatović (1842. – 1887.): prvi učitelj njemačkoga jezika 187

5.2. Ivan Quiquerez (1852. – 1913.): nesuđeni otac hrvatske germanistike 196

5.3. Stjepan Tropsch (1871. – 1942.): otac hrvatske germanistike 203

5.3.1. Potraga za književnim utjecajima 208

5.3.2. Doprinosi podizanju kvalitete nastave njemačkoga jezika 215

5.3.3. „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“ 232

5.4. Josip Florschütz (1864. – 1916.): neumoran u stjecanju znanja 242

5.5. Gustav Šamšalović (1878. – 1961.): početak sveučilišne karijere 256

6. Zaključak 262

7. Popis izvora i literature 266

7.1. Izvori 266

7.1.1. Neobjavljeni izvori 266

7.1.2. Objavljeni izvori 269

7.1.3. Tisak 271

7.2. Literatura 271

7.2.1. Knjige, prilozi u knjigama, zbornicima radova i časopisima, doktorski i magistarski radovi 271

7.2.2. Članci u enciklopedijama i leksikonima, zapisi u internetskim bazama podataka 284
7.3. Elektronički katalozi 289
7. 4. Ostali mrežni izvori 289

8. Prilozi 291

Prilog I. Popis redovitih slušača Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima (1896. – 1918.) 291
Prilog II. Popis izvanrednih slušača Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima (1896. – 1918.) 368
Prilog III. Popis redovitih slušača Mudroslovnog fakulteta polaznika lektorskih vježbi iz njemačkog jezika (1876. – 1895.) 371
Prilog IV. Popis izvanrednih slušača Mudroslovnog fakulteta polaznika lektorskih vježbi iz njemačkog jezika (1876. – 1895.) 376
Prilog V. Popis germanističkih kolegija (1895. – 1918.) 378

9. Životopis i popis objavljenih radova 384

1. UVOD

1.1. Predmet i ciljevi istraživanja, struktura rada i metodologija

Odsjek za germanistiku jedan je od većih odsjeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a 2020. navršilo se 125 godina od njegova osnutka. Iako su dosezi zagrebačke germanistike prepoznati i priznati i u inozemstvu, dosad se malo pozornosti posvećivalo njezinom povijesnom razvoju, pogotovo kada je riječ o razdoblju prije Prvoga svjetskog rata. Šutnja o najranijoj povijesti Odsjeka za germanistiku umalo se nastavila jer se u vrijeme odabira teme doktorske disertacije autorica ovih redaka zanimala za međuratno razdoblje. Nakon inicijalnog dogovora s profesorom Dragom Roksandićem započela sam istraživanje u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, no nakon pregledavanja imenika studenata i druge dokumentacije nastale između 1918. i 1945. godine našla sam se pred zidom jer ni arhivska građa ni dostupna literatura nisu mogle odgovoriti na pitanja koja su se pojavila već u tom prvom koraku. Profesor Marijan Bobinac pretpostavio je da bi se odgovori na neka od njih mogli kriti u prethodnim desetljećima te da bi kao početnu godinu istraživanja trebalo uzeti godinu osnutka germanističke katedre (1895.) pa čak i godinu u kojoj je na Mudroslovnom fakultetu počeo djelovati lektor za njemački jezik (1876.). I bio je u pravu – poznavanje razdoblja između 1876. i 1918. ključno je i za razumijevanje razvoja zagrebačke institucionalne germanistike sve do početka 1940-ih godina.

Cilj je ovoga rada prvi put u hrvatskoj historiografiji i germanistici osigurati što je moguće cjelovitiji kritički uvid u razvoj studija njemačkog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, u hrvatskom sociokulturnom kontekstu nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe, odnosno od otvaranja modernog Sveučilišta u Zagrebu 1874. do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Da bi se to postiglo, u prvom je dijelu težište na institucionalnim promjenama u statusu i obliku sveučilišne nastave njemačkog jezika i književnosti, nastavnom planu i programu, materijalnim uvjetima studiranja, stjecanju zvanja i studentskoj populaciji. Budući da promatrano razdoblje obuhvaća čak četrdeset dvije godine, nije ga bilo moguće svesti pod jedinstveni naziv, poput „rana povijest“, već je ono podijeljeno na nekoliko etapa. U drugom su dijelu usustavljene biografije glavnih aktera te su vrednovani njihovi kreativni doprinosi hrvatskoj i srednjoeuropskoj germanistici, ali i općenito hrvatskoj znanosti i kulturi.

Ključna je pretpostavka disertacije da su početak i razvoj sveučilišne nastave njemačkog jezika od 1876. do 1918. godine bili, s jedne strane, u skladu s razvojnim potrebama Sveučilišta u Zagrebu kao najviše znanstveno-obrazovne ustanove u nagodbenoj Banskoj Hrvatskoj, a s druge strane sa smjerovima razvitka germanistike kao znanosti u srednjoj Europi. Istražujući međusobna prožimanja tih dvaju procesa, pokušava se utvrditi koju je razinu dosegla zagrebačka sveučilišna germanistika u navedenom razdoblju kako sa stajališta očekivanja vodećih slojeva hrvatskog društva u različitim razdobljima tako i u odnosu na razvitak germanistike na drugim srednjoeuropskim sveučilištima. Pritom je nužno imati na umu jezično pitanje. Ono je, naime, bilo jedno od ključnih pitanja stvaranja moderne hrvatske nacije u europskom „dugom 19. stoljeću", tj. u razdoblju između 1789. i 1918. godine. Naravno, tome nije bilo tako samo u hrvatskom slučaju, ali je ovdje nacionalna autoidentifikacija iziskivala stalno redefiniranje jezičnih odnosa sa svim susjednim narodima (susjedni južnoslavenski narodi, austrijski Nijemci i Mađari).

Ne može se previdjeti da je „hrvatska urbana kultura 18. i prve polovice 19. stoljeća duboko (…) bila prožeta njemačkim jezikom i njemačkom kulturom".[1] Međutim, od 1790. godine, a posebno tijekom neoapsolutizma 1850-ih godina, hrvatsko društvo i kultura bili su u nekoliko navrata izloženi sustavnim mađarizacijskim i germanizacijskim pritiscima.[2] Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine, jedinim takvim aktom konstitucionalne naravi pored Austro-ugarske nagodbe, autonomnim su poslovima Trojedne kraljevine postali „zakonarstvo i uprava u svih poslovih nutarnjih, bogoštovja, nastave i pravosuđa, računajući sudbenost u svih molbah, izim sudbenosti glede pomorskoga prava".[3] No, kako su Austro-ugarskom nagodbom 1867. godine vlast i moć u preuređenoj monarhiji, s presudnim utjecajem cara i kralja Franje Josipa I., sporazumno stekle stare i nove elite austrijskih Nijemaca i Mađara, njemački i mađarski jezik, prvi u Cislajtaniji, a drugi u Translajtaniji, kao službeni su jezici postali za većinu pripadnika svih drugih brojnih narodnosti u Habsburškoj Monarhiji nerijetko simbol još jače nacionalne opresije i još veće opasnosti od potencijalne asimilacije. Otvaranje Sveučilišta u Zagrebu 1874. godine, s hrvatskim kao nastavnim jezikom, bio je veliki uspjeh, a sveučilišno učenje njemačkog i mađarskog svelo se na učenje „poglavito samo za praktičnu uporabu".[4] Uzimajući u obzir spomenuto hrvatsko iskustvo u

---

[1] ROKSANDIĆ, „Kontroverze o njemačkoj kulturnoj orijentaciji u hrvatskom narodnom preporodu", 69. Usp. i STRECHA, „O pitanju utjecaja bečkog središta na kulturni identitet Zagreba u 19. stoljeću", 79–88. Članak sadržava i iscrpne obavijesti o drugoj referentnoj literaturi.
[2] O mađarizaciji usp. KESSLER, *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien*, posebno 134–217. Usp. i CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik…"*, 16–18.
[3] Usp. „Hrvatsko-ugarska nagodba".
[4] *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, 350.

Habsburškoj Monarhiji, takvu se zakonsku formulaciju može tumačiti kao akt nacionalne samosvijesti. Međutim, i berlinsko je sveučilište, koje je bilo model zagrebačkom, na isti način počelo poučavati strane jezike te su učitelji jezika imali jednak status kao i učitelji jahanja, tjelovježbe i mačevanja.[5]

Iako su se moderni njemački jezik i književnost u osnovi standardizirali u 16. stoljeću na podlozi bogatoga jezičnog i književnog razvitka započetoga u ranome srednjem vijeku, jezgru su humanističkih studija u to doba i u njemačkom slučaju činili klasični latinski i grčki pisci te nadasve njihova izabrana djela pa se i kultura njemačkog jezika i književnosti ponajviše oblikovala prema pravilima antičke retorike.[6] Njemački je jezik postupno postajao jezikom sveučilišne nastave u 17. stoljeću i njime su se predavali tek teološki, pravni i medicinski sadržaji, a prvo sveučilište na kojem je prevladao njemački u nastavi svih studija bilo je sveučilište u Halleu 1694. godine.[7] Postupno se to potom zbivalo i na drugim njemačkim sveučilištima, ali su klasični latinski i grčki obrasci, a u 18. stoljeću i oni prosvjetiteljski francuski i engleski, i dalje snažno utjecali ne samo na kulturu njemačkoga obrazovanog građanstva (*Bildungsbürgertum*) nego i na sveučilišnu elitu.[8] Rani romantizam u kulturi i društveno-političke promjene u Europi i svijetu od 1789. do 1815. godine u njemačkom su slučaju svojevrsni katalizatori vrhunskih kreativnih postignuća kojima njemačka nacija i njemački jezik, nerazlučivi jedno od drugog, ulaze u novu razvojnu epohu, istovremeno otvorenu i prema njemačkoj prošlosti i prema njemačkoj budućnosti. U 19. stoljeću njemačka se sveučilišta jezično germaniziraju. Profesori poput Karla Lachmanna (1793. – 1851.) i Jacoba Grimma (1785. –1863.) već su 1820-ih i 1830-ih godina doprinijeli poznanstvenjenju germanistike. Međutim, desetljećima će biti otvoreno pitanje što je ustvari germanistika pa se tako u vrijeme poziva na prvi njemački susret germanista, održanog od 24. do 26. rujna 1846. u Frankfurtu, pod germanistikom podrazumijevaju povijest, germanska filologija i njemačka pravna povijest.[9]

Brojni su germanisti 1848./1849. prednjačili u javnosti kao nacionalno osviješteni liberali te su postajali ili žrtve represije ili su se svjetonazorski i profesionalno prilagođavali konzervativnoj modernizaciji u Pruskoj i Austrijskom Carstvu, koje su svaka na svoj način vodile poduzetnu jezičku politiku, potonja čak s ambicijom jozefinistički inspirirane

---

[5] Usp. RÜEGG, *A History of the University in Europe*, 430.
[6] HERMAND, *Geschichte der Germanistik*, 18.
[7] *Isto*, 20.
[8] Prvenstvo klasične grčke i rimske naobrazbe ostat će neupitno i u humboldtovski reformiranoj sveučilišnoj nastavi u 19. stoljeću, kada se odnos prema njemačkom, kao i u načelu spram svih ostalih narodnih jezika, stubokom mijenja.
[9] HERMAND, *Geschichte der Germanistik*, 46.

germanizacije mnogonarodnog Carstva. Kada je riječ o samoj sveučilišnoj germanistici, njemačka se sveučilišna germanistika ograničila gotovo isključivo na tekstno-filološku analizu srednjovjekovnih tekstova. Međutim, nakon 1860. godine, naročito u Pruskoj, ali i u drugim njemačkim državama, jedna za drugom otvaraju se germanističke katedre pa će uskoro biti moguće studirati je na gotovo svim njemačkim sveučilištima. Pritom se podržava proces selektivne kanonizacije djela njemačke književnosti 18. stoljeća i epohe klasicizma i romantizma.[10] Nakon njemačkog ujedinjenja 1871. godine postupno se mijenja i smisao humanističkog obrazovanja pa se humanistički obrazovni ideal orijentiran na antiku nastoji zamijeniti specifično njemačkim odgojnim programom.[11]

Od 1871. do 1914. godine gotovo se upeterostručio broj studenata, a među sve je brojnijim studentima bio i sve veći udio studenta filozofskih fakulteta. Ujedno je došlo i do otvaranja sve većeg broja germanističkih seminara.[12] Sve veći nastavni i istraživački „pogon" teorijski je 1870-ih i 1880-ih godina posvećen poznanstvnjenju germanistike u pozitivističkom smislu, što je tada podrazumijevalo sve veće približavanje prirodnim znanostima i njihovim induktivnim metodama. No, uskoro se javlja i niz novih pristupa. Dijelom spominjane *Geistesgeschichte*, *Ideengeschichte*, *Lebensphilosophie*, *Neukantianismus*, *Neufichteanismus* ili pak *Wertphilosophie* imale su, naime, i svoje germanističke učinke. Radikalno se mijenja i metodološka problematika, do izražaja dolaze učinci takve negacije pozitivizma te počinje i odmak od pristupa prema kojem se svako umjetničko djelo može objasniti samo na temelju činjenično provjerljivih uzročno-posljedičnih veza.

Imajući na umu da je od 1874. do 1918. godine Sveučilište u Zagrebu u suštini djelovalo na temelju odredaba o hrvatskoj kulturnoj autonomiji prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868. godine, zagrebačka sveučilišna nastava njemačkog jezika i književnosti fenomen je koji prije svega treba istraživati u obzorjima hrvatske obrazovne i kulturne politike. Pritom je nužno uvijek uzimati u obzir da se u čitavome tom razdoblju mijenjaju smisao i važnost sveučilišne nastave njemačkog jezika i književnosti kako u samoj njemačkoj kulturi tako i u drugim europskim kulturama te da su percepcija i recepcija njemačkog u hrvatskom društvu i kulturi sekundarno u vezi s promjenama statusa njemačkog jezika i kulture u Europi i svijetu.

---

[10] *Isto*, 52.
[11] *Isto*, 56.
[12] *Isto*, 57.

Kada je riječ o zagrebačkoj sveučilišnoj germanistici, valja, dakle, imati na umu da je i u drugim europskim kulturama sveučilišni studij njemačkog jezika i književnosti postao aktualan u 19. stoljeću, češće u drugoj nego u prvoj polovici. Kulturno je njemački jezik postao europskim u kasnom 18. stoljeću, zahvaljujući prije svega prestižu koji je stekao kao jezik vrhunskih umjetničkih djela i znanstvenih spoznaja, ali su politički aspekti stvaranja moderne njemačke nacije i, konačno, moderne njemačke države 1870./1871. godine presudno utjecali na sve ubrzaniji razvitak studija njemačkog jezika i kulture u Europi i svijetu.

Učenje njemačkog jezika za praktične potrebe u europskim i svjetskim kulturama inače je počelo znatno ranije nego sveučilišni studij. U engleskom slučaju, primjerice, bilo je to u 16. stoljeću. Kako su vremenom praktične potrebe za poznavanjem njemačkog jezika rasle – posebno kada je riječ o usmenoj i pisanoj komunikaciji za najrazličitije svakodnevne potrebe – do druge polovice 19. stoljeća razvio se niz shvaćanja o tome kako sve učiti njemački jezik, odnosno općenito strane jezike. Usporedno sa školskom institucionalizacijom učenja stranih jezika, koji je bio pod izravnim utjecajem neohumanističkih kanona, razvile su se u 19. stoljeću prakse temeljene na direktnim metodama, koje su bile europski široko prihvaćene u vrijeme kada je utemeljen zagrebački sveučilišni njemački lektorat. Na različitim stranama svijeta više je pojedinaca različita obrazovanja, različitih svjetonazora i motivacija razvijalo nove prakse učenja stranih jezika, kojima je zajednički nazivnik bio na izravnom usvajanju komunikacijskih obrazaca učenja – nasuprot uobičajenim neohumanističkim školskim programima, fokusiranim na izabrane, redovito kanonske tekstove i prevođenje na nastavni jezik, uz učenje gramatike i memoriranje vokabulara.[13]

Ipak, postavlja se pitanje što je sve mogla značiti zakonska odredba o učenju „živih jezika“ na Mudroslovnom fakultetu „poglavito samo za praktičnu uporabu“? Imajući na umu što se sve studiralo na Mudroslovnom fakultetu, svaki je sveučilišni nastavnik u konačnici mogao očekivati da se tom nastavom unaprijede ona znanja „živog jezika“ važna i za potrebe njegove nastave odnosno struke. U slučaju njemačkog bilo je to naročito važno jer nije bilo struke koja nije iziskivala više ili manje dobro znanje tog jezika. Takva je nastava izvedbeno ipak bila iluzorna jer se od učitelja „u užem smislu rieči“ nije moglo očekivati preuzimanje odgovornosti za tako shvaćene nastavne obveze. Kao srednjoškolski su profesori njemačkog jezika, koji su znali s kakvim su znanjima studenti započinjali svoj studij, oni u najboljem slučaju mogli izvoditi nastavu kojom će unaprjeđivati srednjoškolsko znanje, u skladu s vlastitim shvaćanjem sveučilišnih potreba.

[13] Usp. KORDIĆ, „Govorno izražavanje u nastavi njemačkog jezika“, 37–41.

Sve se to moralo uzeti u obzir pri pisanju ove disertacije i pritom primijeniti različite pristupe i metode. Preplećući kritički provjerene obavijesti iz vrlo različitih izvora – od onih administrativnih, uglavnom serijalne naravi, do narativnih – bilo je nužno kombinirati kvantitativne – prije svega statističke – i kvalitativne metode. Pri rekonstrukciji povijesti institucionalnog razvoja koristila sam se, pak, analitičko-interpretativnim metodama. Premještanje fokusa s razdoblja omeđenog 1918. i 1945. godinom na prva četiri desetljeća postojanja zagrebačkog sveučilišta uistinu je omogućilo pronalaženje odgovora na brojna pitanja u vezi s organizacijom studija, studijskim programom i nastavničkim kadrom, ali je i dalje trebalo razriješiti jedan od ključnih problema – problem identifikacije studenata germanistike. Naime, tek su Uredbom Filozofskog fakulteta u Zagrebu iz 1928. godine osnovane studijske grupe te se studente otada moglo lakše pratiti, no za one upisane do te godine, problem se u početku činio nerješivim. Stoga je najprije bilo nužno osmisliti model njihova razvrstavanja, tj. izdvajanja studenata germanistike iz ukupne studentske populacije Mudroslovnog fakulteta.[14] Na tom je modelu sazdana baza podataka koja je omogućila kvantitativnu analizu, uz sve ograde koje takva analiza sa sobom nosi.[15]

Pri bavljenju nastavnicima i studentima germanistike sa stečenim doktoratom primijenjen je pak biografski pristup, s ograničenim ekskursima intelektualnohistorijske naravi. Primjena biografske metode uglavnom je ograničena na razdoblje studija i potom nastavne djelatnosti aktera razvitka zagrebačke germanistike, a primjena intelektualnohistorijskih metoda isto tako uglavnom je ograničena na rekonstrukciju transfera intelektualnih tradicija, teorijskih modela i metodskih obrazaca u istraživačkoj i nastavnoj djelatnosti pojedinih aktera. Osim što se predstavljaju individualne biografije, u disertaciji se uz pomoć prozopografske metode nastoji doći i do kolektivnog portreta prvih zagrebačkih germanista. Iako cilj ove disertacije nije bila sustavna usporedba zagrebačke germanistike s drugim srednjoeuropskim germanističkim studijima, nastojalo se komparatistički smjestiti zagrebačku germanistiku u srednjoeuropski kontekst, tj. usporediti njezine razvojne faze s promjenama na drugim sveučilištima.

[14] Više o tome na str. 111–122. Cjelovita baza podataka tiskana je kao *Prilog I.*

[15] U ovoj se disertaciji na nekoliko mjesta upozorava na slučajeve kada podatak dobiven kvantitativnom analizom može dovesti do pogrešnih zaključaka te se podvrgava dodatnoj interpretaciji pomoću informacija iz drugih izvora. O granicama u uporabi kvantitativnih metoda usp. VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima“, 237.

1.2. O literaturi

U hrvatskoj historiografiji proteklo desetljeće raste istraživački interes za povijest Sveučilišta u Zagrebu u najširem značenju te riječi, to jest za institucionalne okvire, nastavno osoblje i studente, ali ekvivalentnih istraživanja o zagrebačkoj germanistici još nema. O povijesti zagrebačke sveučilišne germanistike, kao ni o njezinom utemeljitelju Stjepanu Tropschu i drugim nastavnicima ne postoji monografija, a rijetki su i opsežniji članci u kojima su se autori bavili isključivo tom temom.[16] Prvi se zadaće pisanja o povijesti današnjeg Odsjeka za germanistiku prihvatio Antun Sedlar, asistent u Seminaru za njemačku filologiju. On je 1941. godine objavio članak u kojem je sažeo povijest razvoja zagrebačke germanistike od druge polovice sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća sve do početka četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća.[17] Sedlar je u kratkim crtama opisao promjene u institucionalnom razvoju nastave njemačkog jezika i književnosti, počevši od lektorata, kratko se osvrnuo na kolegije te citirao propise iz kojih je bilo vidljivo kojim su zahtjevima morali udovoljiti oni koji su željeli položiti učiteljski ili strogi ispit iz njemačkog jezika i književnosti. Naposljetku je napravio izbor naslova radova nastavnika, posvetivši najviše mjesta onima Stjepana Tropscha, ali je uputio i na disertacije i druge radove prvih hrvatskih germanista. Unatoč manjim propustima činjenične naravi, Sedlarov je rad stoga nezaobilazan pri bavljenju poviješću zagrebačke germanistike.[18]

Na Sedlarov se rad referiraju članci Viktora Žmegača[19] i Marijana Bobinca.[20] Iako opća mjesta preuzima od Sedlara, Žmegač vrednuje osnivanje katedre i s obzirom na hrvatske društveno-povijesne okolnosti, ali i s obzirom na kretanje trendova u germanistici u drugoj polovici 19. stoljeća. Članak Marijana Bobinca važan je između ostalog i zbog toga što otvara pitanje koja se godina uopće može smatrati godinom početka hrvatske germanistike.[21]

Na povijest zagrebačke germanistike, također s osloncem na Sedlarov članak, osvrnuo se i Milan Mojašević u knjizi o njemačko-jugoslavenskim vezama, posvetivši dio

---

[16] S obzirom na narav ovoga poglavlja za spomenute se radove navodi puna bibliografska jedinica, dok se u idućim poglavljima radi ekonomičnosti i preglednosti svi radovi navode u skraćenom obliku, neovisno o tome koji se put spominju. U ovom je poglavlju napravljen izbor ključnih radova, dok su ostali navedeni na popisu na kraju disertacije.

[17] SEDLAR, Antun. „Germanistik in Kroatien“. *Deutsche Kultur im Leben der Völker*. 16/1941., br. 2, 281–290.

[18] Npr. prezime prvog lektora Šajatovića navedeno je kao „Šojatović“, a iz napisanog se može zaključiti da je Stjepan Tropsch postao predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu 1906. umjesto 1913. godine. Usp. *nav. dj.*, 281 i 283.

[19] ŽMEGAČ, Viktor. „Zur Geschichte der Germanistik in Kroatien“. *Germanistik in Mittel- und Osteuropa 1945–1992*, ur. Christoph König. Berlin; New York: de Gruyter, 1995., 112–120.

[20] BOBINAC, Marijan. „Odsjek za germanistiku“. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Filozofski fakultet, 1998., 175–184.

[21] *Isto*, 175.

vrednovanju Tropschevih radova u okvirima tada dominantne pozitivističke matrice.[22] Mojašević spominje kako se pri pisanju knjige osim Sedlarovim člankom služio „i podacima koje m[u] je pružio Zdenko Škreb, profesor Sveučilišta, ljubazno m[u] poslavši i kopiju svog članka o Stjepanu Tropšu, koji je napisao za Enciklopediju Jugoslavije“.[23] Čini se da Škreb nije pisao samo o Stjepanu Tropschu, nego je sažeo i povijest zagrebačke sveučilišne germanistike, no nije jasno o kojem je točno članku riječ jer su enciklopedijske natuknice o Tropschu vrlo sažete i nijedna nije potpisana Škrebovim imenom.[24] Škrebov članak ne spominju ni Žmegač ni Bobinac.

Informacije o razvoju studija germanistike u Zagrebu mogu se pronaći i u drugom dijelu *Spomenice povodom 300 godina Sveučilišta u Zagrebu*. U članku Josipa Adamčeka o Filozofskom fakultetu dvije su stranice posvećene i Odsjeku za germanistiku.[25] Autor preuzima Sedlarove ocjene zasluga Stjepana Tropscha, naglašavajući da je uspio „nastavu njemačkoga jezika i književnosti izgraditi tako reći ni iz čega“ te da je „nastavu germanistike, dakle nastavu stranoga jezika i strane književnosti, podesio prema onoj nastavi koju je za vrijeme studija upoznao u Grazu, tj. prema nastavi njemačkoga jezika i njemačke književnosti kao materinjega jezika“. To je, napominje se, „i od nastavnika i od studenata tražilo neusporedivo višu razinu nastave i učenja“ jer je Tropsch „većinu predavanja držao na njemačkom jeziku, a tako je vodio i seminarske vježbe“. Druga je velika Tropscheva zasluga „njegova uzorna briga da uredi i opskrbi seminarsku knjižnicu“ jer na njoj „počiva i danas rad Odsjeka za germanistiku“ te je pitanje bi li se bez toga „u staroj Jugoslaviji, a pogotovu nakon 1945, na germanistici mogao postaviti kriterij naučnosti kakav u njoj postoji danas“.[26]

Iduće dvije tvrdnje, prema kojima „praktičnih jezičnih vježbi nije bilo u toj nastavi jer nisu bile potrebne“ te da se „na takvu tipu nastave ništa nije mijenjalo ni poslije 1918.“ ipak su preslobodno formulirane. Osim toga, velik dio činjeničnih informacija iz članka ne može se iskoristiti jer su – uglavnom netočne.[27] Tako se ponavlja Sedlarovo pogrešno pisanje prezimena prvog lektora njemačkog jezika Juliusa „Šojatovića“.[28] I u idućih se nekoliko rečenica potkrao poprilično velik broj pogrešaka. Adamček navodi:

---

[22] MOJAŠEVIĆ, Miljan. *Nemačko-jugoslovenske kulturne veze. Studije i članci*. Beograd: Izdavačko-informativni centar studenata, 1974.
[23] *Isto*, 251.
[24] O biografskim člancima iz enciklopedija i leksikona više u poglavlju o Stjepanu Tropschu.
[25] ADAMČEK, Josip. „Filozofski fakultet u Zagrebu“. *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Jaroslav Šidak, sv. 2. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1969., 63–137.
[26] *Isto*, 98.
[27] Dio pogrešaka preuzet je iz Sedlarova članka. Usp. bilj. 18.
[28] *Isto*, 97.

> Godine 1906. S. Tropsch privremeno napušta rad na Fakultetu i na njegovu mjestu rade Josip Florschütz (kasnije profesor komparativne lingvistike) i dr Gustav Šamšalović, koji je kasnije postao redovni profesor Više pedagoške škole.
>
> God. 1918. S. Tropsch ponovno preuzima Katedru za njemački jezik i književnost. Sad su je njegovi zamjenici morali napustiti i tek je G. Šamšalović ostao kao honorarni nastavnik s malim brojem sati.[29]

Tropsch je privremeno napustio profesorsko mjesto nakon što je bio imenovan odjelnim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu tek 1913. godine, a ponovno je postao redovitim profesorom 1917., a ne 1918. godine. Dio njegove nastave preuzeo je Florschütz, koji je već od 1908. bio izvanredni, a od 1909. i redoviti profesor komparativne lingvistike. Naposljetku, Florschütz nije morao napustiti katedru zbog povratka Stjepana Tropscha već je riječ bila o „višoj sili". Umro je, naime, 1916. godine.[30]

Godine 2015. objavljen je članak nastao nakon prve etape ovog istraživanja u Arhivu Filozofskog fakulteta, posvećen razvoju zagrebačke germanistike do 1904. godine.[31] Ubrzo potom njemačkoj je inačici pridodana i hrvatska te su obje – uz izbor ključnih arhivskih dokumenata za to razdoblje – objavljeni u izdanju *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji...". Prilozi za povijest nastave njemačkog jezika i studija germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1876. – 1904.*[32] U toj se dvojezičnoj studiji na sažet način predstavlja razvitak zagrebačke germanistike do osnutka Seminara za njemačku filologiju. U središtu rada su akteri, nastavni sadržaji i nastavne prakse te promjene pravnih i institucionalnih okvira sveučilišne nastave njemačkog jezika. Nažalost, ni to izdanje nije bez pogrešaka te su one ispravljene u ovoj disertaciji. Neki su ispravci uvjetovani novim spoznajama do kojih tijekom prve etape istraživanja nije bilo moguće doći, a neke su pak rezultat isključivo brzopletosti i – da se poslužimo riječima Stjepana Tropscha – želje da se što prije objave rezultati istraživanja koje dotad nitko nije proveo, „da me u publikaciji nitko ne pretekne". Ne podcjenjujući vrijednost te studije u vremenu u kojem je nastala, danas, nakon dovršetka ove disertacije, na nju se može gledati i kao na „predbježnu objavu".[33] Na najveće se pogreške upozorava u bilješkama ovoga rada tamo gdje se one ispravljaju, dok se one sitnije ispravljaju u tekstu bez posebnih navoda.

---

[29] *Isto*, 98.

[30] Slične se pogreške javljaju i u člancima o Stjepanu Tropschu objavljenima u enciklopedijama i leksikonima. Usp. bilj. 24.

[31] CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. „Deutschunterricht und Germanistikstudium an der Philosophischen Fakultät in Zagreb 1876–1904". *Zagreber Germanistische Beiträge*, 24/2015., 221–254.

[32] CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji...". Prilozi za povijest nastave njemačkog jezika i studija germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1876. – 1904.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, CKHIS, Poslijediplomski doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu i FF press, 2016.

[33] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 3. lipnja 1906.

Članci o povijesnom razvoju zagrebačke germanistici do kraja Prvoga svjetskog rata napisani u dvadesetom stoljeću nude, dakle, tek orijentire za postavljanje početnih točaka istraživanja. Određivanje daljnjih koraka bilo je moguće ponajprije zahvaljujući radovima Tihane Luetić. Ona se, doduše, u svojim radovima o studentima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1874. do 1914. nije posebno bavila studentima germanistike, no brojne obavijesti i zaključci konkretni su putokazi i za istraživanje povijesti zagrebačke sveučilišne germanistike. Iako je njezina knjiga *Studenti Sveučilišta u Zagrebu 1874–1914.* većim dijelom posvećena studentskom društvenom životu i njihovoj svakodnevici, važna je za ovu disertaciju jer na jednom mjestu nudi sažeti prikaz promjena u razvoju Mudroslovnog fakulteta, načina izvođenja nastave i dovršetka studija.[34] U dijelu disertacije koji se odnosi na analizu studentske populacije, dobivene rezultate istraživanja bilo je moguće kontekstualizirati zahvaljujući njezinom magistarskom radu *Studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1874.–1914.*, unatoč razlikama u pristupu, objašnjenima na početku tog poglavlja.[35] Važni su i njezini radovi o polaganju učiteljskih i strogih ispita,[36] prvim studenticama Mudroslovnog fakulteta,[37] bugarskim studentima na Mudroslovnom fakultetu,[38] studentskom štrajku 1908. godine[39] te o odlasku na studij na strana sveučilišta.[40] Pri traganjima za studentima koji su privremeno ili trajno napustili zagrebačko sveučilište važna su i dva priloga Iskre Iveljić objavljena u zborniku *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century).*[41]

Da bi se osnutak zagrebačke germanističke katedre mogao smjestiti u europski kontekst, neizbježno je bilo koristiti se trećim sveskom povijesti europskih sveučilišta *A*

---

[34] LUETIĆ, Tihana. *Studenti Sveučilišta u Zagrebu 1874–1914. Društveni život, svakodnevica, kultura, politika.* Zagreb: Srednja Europa, 2012.

[35] LUETIĆ, Tihana. *Studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1874.–1914.* Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.

[36] LUETIĆ, Tihana. „Duljina studiranja, doktorati i državni ispiti studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisanih 1874.-1914.“. *Časopis za suvremenu povijest*, 39/2007., br. 1, 157–180.

[37] LUETIĆ, Tihana. „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“. *Povijesni prilozi*, 22/2002., 167–207

[38] LUETIĆ, Tihana. „Struktura bugarske studentske populacije na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu od 1874. do 1914.“. *Hrvatsko-bugarski odnosi u devetnaestom i dvadesetom stoljeću*, ur. Josip Bratulić. Zagreb: Hrvatsko-bugarsko društvo, 2005., 227–265.

[39] LUETIĆ, Tihana. „Studenski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30/2012., 295–326.

[40] LUETIĆ, Tihana. „The Migration and Experiences of Croatian Students at Universities of the Austro-Hungarian Empire at the Turn of the Century (1872–1918)“. *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century). Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*, ur. Iskra Iveljić. Zagreb: FF press, 2015., 259–290.

[41] IVELJIĆ, Iskra. „Kroatische Studenten und Professoren in Wien (1790–1918)“. *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century). Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*, ur. Iskra Iveljić. Zagreb: FF press, 2015., 299–334; „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien (1872–1918)“, 499–520.

History of the Universitiy in Europe, pogotovo poglavljem „Theology and the Arts“. U njemu su opisane razvojne etape studija filoloških disciplina u Europi, što je primjenjivo i na zagrebačke prilike.[42] U obzir se morao uzeo i razvoj germanistike kao znanstvene discipline, čemu je pridonijela knjiga Josta Hermanda *Geschichte der Germanistik*.[43] Za stjecanje uvida u institucionalni razvoj drugih europskih germanističkih katedri te za usporedbu razvojnih etapa zagrebačke katedre s njihovima, iskorištena su recentna opsežna istraživanja Elisabeth Grabenweger o bečkoj germanistici[44] te Hans-Haralda Müllera i Myriam Isabel Richter o germanističkom seminaru u Grazu.[45] Među iskorištenim radovima valja još izdvojiti i kratke pregledne članke Ericha Leitnera[46] i Antala Mádla.[47]

1.3. O izvorima

Za istraživanje organizacije sveučilišne nastave njemačkog jezika i književnosti i povijesnog razvoja ključni su dokumenti pohranjeni u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu.[48] Prvu skupinu čine *Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta* (*Spisi po urudžbenom broju*).[49] Gradivo pohranjeno u ovoj seriji obuhvaća prijepise odluka, zapisnike sjednica, službenu korespondenciju, molbe za stipendije, molbe za polaganje ispita, ocjene disertacija itd. Za potreba ovog rada pregledana je sva građa nastala između 1874. i 1919. godine, a ciljano još i kutije za 1922. i 1924. godinu.[50] Sustavno su analizirani i *Imenici redovitih i izvanrednih slušatelja* upisanih zaključno sa zimskim semestrom 1918./1919., a pregledani su još i imenici od zimskog semestra 1924./1925. do zimskog semestra 1928./1929. te od

[42] RÜEGG, Walter, ur. *A History of the University in Europe*, sv. 3: *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Century (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
[43] HERMAND Jost. *Geschichte der Germanistik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1994.
[44] GRABENWEGER, Elisabeth. *Germanistik in Wien. Das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Göttingen: de Gruyter, 2016.
[45] MÜLLER, Hans-Harald; RICHTER, Myriam Isabel, ur. *Praktizierte Germanistik. Die Berichte des Seminars für deutsche Philologie der Universität Graz 1873–1918*. Stuttgart: Hirzel, 2013.
[46] LEITNER, Erich. „Die Anfänge der Germanistik in Österreich und die Gründung des ersten Germanistischen Seminars“. *Österreich in Geschichte und Literatur*, 16/1972., br. 7, 376–388.
[47] MÁDL, Antal. „Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn zwischen Motivation und Gegenmotivation“. *Germanistik in Mittel- und Osteuropa*, ur. Christoph König. Berlin; New York: de Gruyter, 1995., 256–270.
[48] Željela bih na ovom mjestu zahvaliti gospodinu Ivanu Kurjaku, voditelju Arhiva Filozofskog fakulteta, na velikoj susretljivosti i strpljivosti tijekom svih etapa mog istraživanja te na korisnim savjetima koji su mi pomogli u potrazi za izvorima.
[49] Dalje: AFF, Spisi.
[50] Budući da je ovaj rad ograničen na razdoblje zaključno s 1918. godinom, spisi iz 1924. pohranjeni u Arhivu Filozofskog fakulteta nisu bili predmetom istraživanja. Stoga zahvaljujem profesoru Bojanu Đorđeviću s Filološkog fakulteta u Beogradu što me je uputio na presliku dokumenta iz 1924. godine, sačuvanu u Arhivu Jugoslavije. Riječ je o imenovanju Stjepana Tropscha dekanom za akademsku godinu 1924./1925. Zahvaljujući njegovom prijateljskom savjetu, Tropscheva je biografija postala bogatijom za ovu informaciju.

zimskog semestra 1942./1943. do ljetnog semestra 1944./1945.[51] Kandidati koji su položili strogi ispit popisani su u imeniku *Filozofski fakultet u Zagrebu, Doktorati 1878 – 1933*.[52] U ovom su arhivu pohranjeni još i dosje Stjepana Tropscha[53] te dvije sačuvane germanističke disertacije iz tog razdoblja: *Jacob Grimms Tätigkeit auf dem Gebiete der serbischen Grammatik* Jovana Bogičevića i *Die deutschen und die kroatisch-serbischen Zrinjskidramen mit einem Einleitung über die Katastrophe bei Siget und einer übersichtlichen Darstellung der poetischen Bearbeitungen des Zrinjskistoffes* Antuna Hurma.

U fondu *Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola* (HR-HDA-502) u Hrvatskom državnom arhivu čuvaju se dosjei kandidata koji su polagali učiteljske ispite.[54] Većina dosjea sadržava molbu za polaganje ispita, sastavljenu od životopisa i popisa pročitane literature, domaće radnje, klauzurne radnje i zapisnik s ispita te ispitnu svjedodžbu. Zbog toga su ovi dosjei bili važan izvor ne samo za statističku obradu, već i pri primjeni biografskog pristupa. Gradivo sačuvano u ovom fondu omogućuje i dodatna istraživanja različitih vidova razvoja studija germanistike, kako iz nastavničke, tako i iz studentske perspektive. Iz istog su fonda pregledani i *Imenik I. Učiteljski kandidati koji su dobili domaće radnje 1877. – 1896.*,[55] *Imenik II. Učiteljski kandidati koji su dobili domaće radnje 1893. – 1910.*[56] i *Imenik kandidata 1911. – 1933*.[57] Ključna građa nalazi se i u fondu *Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH i NRH* (HR-HDA-890),[58] uključujući i zbirku *Banovina Hrvatska*,[59] a dio dosjea srednjoškolskih profesora pohranjen je i u fondu *Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske* (HR-HDA-216).[60] Spise Dekanata Mudroslovnog fakulteta iz Arhiva Filozofskog fakulteta nadopunjuje i građa u kut. 367 fonda *Zemaljska vlada. Odjel za bogoštovlje i nastavu* (HR-HDA-80).[61]

---

[51] Dalje: AFF, Imenici. Imenici su označeni rednim brojem. Na imenicima za zimski semestar 1905./1906. nedostaju redni brojevi. Broj imenika redovitih naveden je stoga u uglatim zagradama prema logičnom slijedu [47], dok bi imenik izvanrednih mogao biti 48. ili 50. U ovom je radu označen kao [48?].
[52] Dalje: AFF, Knjiga doktorata.
[53] Dalje: AFF, Dosje Stjepana Tropscha.
[54] Dalje: HDA 502.
[55] Dalje: HDA 502, Imenik I.
[56] Dalje: HDA 502, Imenik II.
[57] Dalje: HDA 502, Imenik III.
[58] Dalje: HDA 890.
[59] Dalje: HDA 890 BH.
[60] Dalje: HDA 216.
[61] Dalje: HDA 80.

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu pregledana je i građa iz fonda *Matica hrvatska* (HR-HDA-1567),[62] osobne ostavštine *Isidor (Iso) Kršnjavi* (HR-HDA-804), *Obitelj Hoffer-Mirjević* (HR-HDA-979), *Laszowski Emilij* (HR-HDA-806) i *Šurmin Đuro* (HR-HDA-833).[63] U tim je ostavštinama pronađena malobrojna, ali dragocjena privatna korespondencija, uključujući npr. pisma Josipa Florschütza Isidoru Kršnjavom ili studenta germanistike Dušana Budimirovića Đuri Šurminu. Posebno su dragocjena pisma Stanislava Steinfla upućena Isidoru Kršnjavom. To je jedno od rijetko sačuvanih, dosad neobjavljenih, svjedočanstava o akademskim iskustvima jednog studenta zagrebačke germanistike, vezano uz sam studij. U ostavštini Emilija Laszowskog pohranjeno je pak njegovo sjećanje na Julija Šajatovića. Šajatovićeve biografske podatke bilo je moguće provjeriti u istom arhivu, u matičnoj knjizi *Bjelovar* (knjiga 67–70, Mikroteka arhiva Hrvatske M-20, ZM 34/20).[64]

Osim u spomenutim fondovima Hrvatskoga državnog arhiva te u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, malobrojna privatna korespondencija zagrebačkih germanista pronađena je u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK R). Ona uključuje pisma Josipa Florschütza i Stjepana Tropscha Vatroslavu Jagiću, pisma studentice germanistike Ljube Kernic, u kojima opisuje svoje iskustvo sa studija u Leipzigu, te pisma Stjepana Tropscha Elzi Kučera. Među korespondencijom Matije Murka pohranjenom u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani (NUK) nalazi se nekoliko pisama Stjepana Tropscha, ali su mnogo sadržajnija pisma Josipa Florschütza Murku.[65] Na temelju tih pisama bilo je moguće dopuniti praznine u Florschützovoj biografiji, pogotovo kada je riječ o dijelu života u kojem je nastojao preduhitriti Tropscha i postati profesorom zagrebačke germanistike. Istraživanje u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti obuhvatilo je opće spise (HR-AHAZU-2) i osobni fond Ivana Kostrenčića (HR-AHAZU, XV-40), u kojem je pronađeno pismo Julija Šajatovića. U Hrvatskome školskom muzeju pronađen je dosje Ivana Grünwalda (HŠM A 2377.). Za potrebe disertacije pregledana je i kopija autobiografije Franje Malina iz Matice srpske, koja se nalazi u posjedu profesora Drage Roksandića.[66]

---

[62] Dalje: HDA 1567.
[63] Dalje: HDA 804; HDA 979; HDA 806 i HDA 833.
[64] Iako je prilikom prijave teme disertacije najavljeno i istraživanje u Arhivu Rektorata Sveučilišta u Zagrebu, od toga se ipak odustalo. Naime, građa pohranjena u Arhivu Filozofskog fakulteta i u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu bila je dovoljna za rekonstrukciju institucionalnog razvoja zagrebačkog studija germanistike. Osim toga, profesor Drago Roksandić omogućio mi je uvid u kopije zapisnika svih sjednica Akademičkog senata u promatranom razdoblju, ali tamo nije pronađeno ništa što već nije bilo poznato iz spomenute dokumentacije.
[65] NUK, Murko Matija. Korespondenca. Ms 1119, 302 Josip Florschütz; 1570 Stephan Tropsch.
[66] Franjo Malin, Autobiografija. Rukopisno odeljenje Matice srpske, 12.443.

Pri izradi disertacije u obzir je uzeta i građa pohranjena u dvama austrijskim i jednom njemačkom arhivu. U Sveučilišnom arhivu u Grazu (*Universitätsarchiv Graz*, dalje: UAG) pohranjena je dokumentacija o polaganju strogih ispita Stjepana Tropscha i Gustava Šamšalovića, a sadržava njihov rukom pisani životopis te po dvije ocjene disertacije.[67] Pregledana je i ostavština Antona Schönbacha (*Nachlass Anton Schönbach*) iz arhiva Instituta za germanistiku u Grazu te seminarski radovi Stjepana Tropscha i Gustava Šamšalovića nastali tijekom njihova studija u tom gradu.[68] Dokumentacija o doktoriranju Ivana Quiquereza, uključujući i primjerak njegove disertacije, čuva se u Sveučilišnom arhivu u Leipzigu (*Universitätsarchiv Leipzig*, dalje: UAL).[69]

Među tiskanim izvorima vrijedi izdvojiti sveučilišne spomenice jer su u njima objavljena dva ključna dokumenta. Prvi je *Zakonski članak sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 5. siečnja 1874., ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*.[70] Njime su propisana prava i dužnosti profesorskih zborova, objašnjenje razlike u statusu nastavnog osoblja (redoviti profesori, izvanredni profesori, privatni docenti i učitelji) te prava i dužnosti studenata („slušalaca“), kako redovitih tako i izvanrednih. S iznimkom Mudroslovnog fakulteta, za koji su navedene samo „struke“ koje su se predavale na Odjelu filosofičko-historičkom i Odjelu matematičko-prirodoslovnom, za ostale je fakultete određen nastavni plan, tj. za svaku su godinu popisani predmeti koje je student morao upisati. Zakonski članak sadržavao je još i odredbe o disciplini i školarini („naukovini“). Taj je zakon bio na snazi trideset godina, a zamijenio ga je *Zakon od 6. listopada 1894., kojim se preinačuju, odnosno nadopunjuju neke ustanove zakonskoga članka sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 5. siječnja 1874., o ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*.[71] Najvažnija novina koja se ticala i Mudroslovnog fakulteta bilo je produljenje trajanja redovitog studija s tri na četiri godine.[72] Kada je već o sveučilišnim spomenicama riječ, može se dodati da su pri određivanju udjela studenata germanistike iskorišteni statistički

[67] Doktoratsakten der Philosophischen Fakultät 1872–1918: UAG, DA 383, Doktoratsakt Stephan Adolf Tropsch; UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic.
[68] Institut für Germanistik, Seminararbeiten. Osim seminarskih radova u arhivu Instituta za germanistiku pohranjeni su i seminarski izvještaji o nagrađenim studentima. Ti su izvještaji tiskani u: MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*. Zahvaljujem profesorici Beatrix Müller-Kampel što mi je omogućila uvid u građu pohranjenu u Institutu za germanistiku u Grazu.
[69] UAL, Phil. Fak. Prom. 04484; UAL, Gedruckte Dissertation, Quiquerez, 1893.
[70] *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga Hrvatskoga, dana 19. listopada 1874*. Zagreb: Tiskara Dragutina Albrechta, 1875., 49–67.
[71] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*. Zagreb: Akademički senat Kr. sveučilišta, 1900., 195–216.
[72] *Isto*, 204.

podatci o broju studenata Mudroslovnog fakulteta objavljeni u sveučilišnoj spomenici iz 1925. godine.[73]

Na zakone se nadovezuju *Akademički propisi*, zbirka propisa koju je uz dozvolu Zemaljske vlade tiskao Akademički senat. Nakon prvog 1876. godine, do Prvog su svjetskog rata objavljena još tri prerađena i dopunjena izdanja. U njima su, osim spomenutih zakona, sadržani svi propisi važni za upis, pohađanje i završetak studija, uključujući i propise o polaganju strogih i učiteljskih ispita. U ovoj se disertaciji referira na tri izdanja – iz 1887., 1898. te 1910. godine.[74] Naposljetku valja izdvojiti još i serijsku publikaciju *Akademičke oblasti, osoblje i red predavanja u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu* jer je prema njima – uz nekoliko ispravaka napravljenih na temelju izvorne arhivske dokumentacije, poput upisnih listova (nacionala) i drugih spisa pohranjenih u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu – olakšana rekonstrukcija nastavnog plana studija germanistike.

U potrazi za studentima zagrebačke germanistike pregledani su različiti leksikoni i enciklopedije te katalozi, uključujući *Hrvatski biografski leksikon* i *Hrvatsku enciklopediju* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža te Digitalizirani katalog autora Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, Digitalizirani abecedni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Katalog knjižnica grada Zagreba. Budući da neka imena nije bilo moguće pronaći u dostupnoj literaturi i arhivskoj dokumentaciji, slijedili su se tragovi i iz manje pouzdanih internetskih baza podataka poput portala *Geni* ili *Ancestry*, ali su jasno označene sve informacije koje nisu prošle dodatnu kritičku provjeru. Dijelu studenata uspjelo se ući u trag zahvaljujući *Tražilici pokojnika* Gradskih groblja Zagreb.

Unatoč početnim nedoumicama prouzročenima postojanjem tek šturih informacija o razvoju zagrebačkog studija germanistike, svi su navedeni tragovi iz različitih izvora vodili do pronalaska novih činjenica i stjecanja novih spoznaja, u početku ne uvijek čvrsto povezanih. Spajanjem svih tih djelića slagalice nastao je naposljetku i ovaj doktorski rad. Veliku zahvalnost dugujem pritom svojim mentorima, profesorima Marijanu Bobincu i Dragi Roksandiću, koji su me usmjeravali svojim savjetima i pružali punu podršku u svim koracima istraživanja i pisanja disertacije.

---

[73] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924. Spomenica Akademičkoga senata*. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, 1925.

[74] *Akademički propisi za porabu slušalaca na kr. hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I.* Zagreb: Brzotiskom A. Brusine, 1887.; *Akademički propisi za porabu slušalaca u kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu*. Zagreb: Tisak Kralj. zemaljske tiskare, 1898.; *Akademički propisi za porabu sveučilišnih slušača u Zagrebu*. Zagreb: Tisak Kr. zemaljske tiskare, 1910. Dalje: *Akademički propisi* (1887.); *Akademički propisi* (1898.) i *Akademički propisi* (1910.).

2. INSTITUCIONALNI RAZVOJ NASTAVE NJEMAČKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI NA MUDROSLOVNOM FAKULTETU U ZAGREBU OD 1876. DO 1918.

2.1. Lektorat za njemački jezik

U raspravama o osnutku Sveučilišta u Zagrebu, vođenima između 1861. i 1874. godine, najvažnije je bilo pitanje kako ga razvijati kao modernu instituciju koja će Hrvatskoj biti jamstvo svestranog duhovnog i materijalnog napretka.[75] Tu je zadaću ono trebalo dijeliti s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti.[76] Koliko god je bilo važno stvarati sveučilište otvoreno prema modernim prirodoznanstvenim dostignućima, u „filosofičko-historičkom" odjelu Mudroslovnog fakulteta – ne računajući klasičnu filologiju – tada još nije bilo interesa za znanstveni pristup filološkim i lingvističkim problemima izvan kroatističkog i slavističkog obzorja. *Zakonski članak Sabora Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 5. siečnja 1874., ob ustrojstvu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* u čl. 7. propisao je učenje živih jezika „poglavito samo za praktičnu uporabu".[77] Na Mudroslovnom se fakultetu kao prvi od stranih jezika počeo predavati njemački, u ljetnom semestru 1875./1876., a prvi učitelj njemačkog jezika bio je Julije Šajatović.[78] U zimskom semestru 1878./1879. učiteljem za „slovenske jezike" imenovan je Franjo Celestin.[79] Od zimskog semestra 1880./1881. predavao je učitelj mađarskog jezika Andrija Dianiška,[80] a u ožujku 1883. postavljen je i učitelj francuskog jezika Ivan Švrljuga.[81] U zimskom semestru 1886./1887. učitelj „slovenskih jezika", koji je dotad predavao ruski jezik, počeo je predavati i češki jezik.[82] Talijanski se jezik mogao učiti od zimskog semestra 1890./1891., nakon imenovanja Alojzija Manzonija,[83] a prvi učitelj engleskog jezika Aleksander Lochmer imenovan je u listopadu 1898.[84]

---

[75] Usp. „Govor prvog rektora M. Mesića prilikom otvorenja Sveučilišta 19. listopada 1874.", u: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, 370.
[76] Usp. GROSS, SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, 415–417.
[77] *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, 350.
[78] AFF, Spisi, 6/1876.; 26/1876.; 27/1876.; 29/1876.; 54/1876.; *Akademičke oblasti*, LJS 1875./1876., 20.
[79] AFF, Spisi, 52/1878.; *Akademičke oblasti*, ZS 1878./1879., 9.
[80] *Akademičke oblasti*, ZS 1880./1881., 9.
[81] AFF, Spisi, 82/1983.; 195/1886.; *Akademičke oblasti*, ZS 1883./1884., 9.
[82] *Akademičke oblasti*, ZS 1886./1887., 24.
[83] *Akademičke oblasti*, ZS 1890./1891., 10.
[84] AFF, Spisi, 412/1898. Usp. i LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 162; FILIPOVIĆ, „Aleksander Lochmer", 239; MODRIĆ-BLIVAJS, „Biografije zagrebačkih srednjoškolskih profesora", 253–254. Modrić-Blivajs pogrešno navodi kako je lektorat njemačkog „preuzeo 1876. gimnazijski profesor Julije Šajatović i vodio ga do 1895., a od 1895. lektorat je vodio dr. Ivan Quiquerez" (*nav. dj.*, 253).

Dok su sveučilišni profesori imali status državnih činovnika te su istovremeno bili nastavnici, istraživači i teoretičari svojih disciplina,[85] njemački i ostale žive jezike trebali su predavati „učitelji u užem smislu rieči“, koji se „neimaju smatrati za činovnike“.[86] Oni su i nakon imenovanja lektorima ostajali raditi u školama ako su bili srednjoškolski profesori. Spomenutim zakonskim člankom od 5. siječnja 1874. za njihova je predavanja bila predviđena godišnja nagrada od 400 forinti odnosno 800 kruna nakon 1892. godine.[87] Taj se iznos neće povećati do propasti Austro-Ugarske Monarhije, iako će lektori u nekoliko navrata tražiti povećanje na 1400 kruna.[88]

Lektori su bili dužni pratiti „razvoj onoga jezika i literature, kojim se bave“ te su i njihova predavanja morala biti „udešena prema znanstvenom istraživanju i napretku jezika i literature“.[89] Upravo će ta dopuna izazivati stalne prijepore te će početkom dvadesetog stoljeća u svojim molbama za povećanjem lektorske nagrade tvrditi kako su i preopterećeni i potplaćeni, odnosno kako im za redovito i kvalitetno praćenje „novijih tekovina neofilologičke literature“ treba „i sredstava i rada i vremena“.[90] Iako zakonskim člankom iz 1874. nije bio propisan sadržaj njihove nastave, iz redova predavanja jasno je kako su lektorska predavanja uključivala stjecanje temeljnih znanja o jeziku odnosno, u slučaju njemačkog, produbljivanje gimnazijskih znanja te obradu tema iz književnosti. Imajući na umu činjenicu da je svaki student sa završenom gimnazijom ovladao barem osnovama njemačkog jezika, nije bilo potrebno podučavati ga na isti način kao, na primjer, mađarski.[91]

---

[85] LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 155.
[86] *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 50.
[87] AFF, Spisi, 71/1876.
[88] AFF, Spisi, 850/1907.; 499/1909.; 250/1912., izvještaj Stjepana Tropscha i Julija Domca, 13. svibnja 1912. Zbroje li se plaća koju su dobivali kao srednjoškolski profesori i lektorska nagrada, lektori su svojim primanjima znatno zaostajali za sveučilišnim profesorima. Usporedbe radi, Stjepan Tropsch, prvi profesor njemačkog jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu, primao je kao srednjoškolski profesor 900 forinti godišnje, uz dodatak za stanarinu u iznosu od 200 forinti. Nakon imenovanja izvanrednim sveučilišnim profesorom 1899. godine njegova je godišnja plaća porasla na 1600 forinti, a dodatak za stanarinu na 420 forinti. Već 1902. godine, nakon što je postao redovitim profesorom, stekao je pravo na godišnju plaću od 5200 kruna i 1120 kruna dodatka za stanarinu. Usp. AFF, Spisi, 118/1899.; AFF, Dosje Stjepana Tropscha, prijepis dopisa Odjela za bogoštovlje i nastavu br. 17956/1902.
[89] AFF, Spisi, 457/1898.
[90] AFF, Spisi, 250/1912., izvještaj Stjepana Tropscha i Julija Domca, 13. svibnja 1912.
[91] Red predavanja za zimski semestar 1880./1881. pokazuje da se struktura nastave ipak razlikovala od jezika do jezika. Tako je učitelj njemačkog jezika Julije Šajatović držao predavanja iz njemačke gramatike „osobito za kandidate gimnaz[ijskog] učiteljstva“ (1 sat) i iz povijesti njemačke književnosti od romantizma do 19. stoljeća, uz čitanje jedne suvremene drame (*Deutsche Literaturgeschichte von den Romantikern bis zur Jetztzeit, und Lektüre eines Musterdramas der neuesten Litteratur*, 2 sata). Učitelj slavenskih jezika Franjo J. Celestin predavao je o povijesti suvremene ruske književnosti i o povijesti stare ruske književnosti te je čitao i tumačio odabrane ruske tekstove (svaki predmet jedan sat tjedno). Andrej (Andrija) Dianiška, učitelj mađarskog jezika, dva je sata predavao o mađarskoj gramatici, a jedan o književnosti. Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1880./1881., 22–23.

2.1.1. Mirno doba lektorata (1876. – 1885.)

Pri odlučivanju o najboljem kandidatu za mjesto učitelja njemačkog jezika članovi Profesorskog zbora morali su se, osim o Šajatovićevoj, očitovati o još dvjema molbama. Uputili su ih Hosea Jacobi, nadrabin u Zagrebu (Dobrzany, *njem.* Jacobshagen, 1841.) i novinar Anton Schlesinger (Alsó-Alap, 1851.). Jacobi je studirao u Berlinu i doktorirao u Halleu, ali njegova disertacija *Über die Stellung des Weibes im Judenthum: Mit besonderer Berücksichtigung der Eheschliessung, wie sie uns in den Schriften des Alten-Testaments vorliegt* – prevedena u natječajnoj dokumentaciji kao „O položaju žena kod najstarijih Judeja, s osobitim obzirom na sklapanje braka“ – te usmeni ispit iz semitskih jezika, uključujući i hebrejski, nisu ga kvalificirali za učitelja njemačkog jezika, a tijekom svog studija „nije slušao nijednoga predavanja ni o njemačkom jeziku ni književnosti njemačkoj ni o estetici“.[92] No, to ga nije spriječilo da zatraži čak izvanrednu profesuru iz njemačkog jezika. Schlesinger je, pak, bio osoba bez završenog studija. On se ujedno prijavio i za mjesto učitelja mađarskog jezika, bez dokaza o položenom ispitu zrelosti. Prema vlastitim je navodima „svršio osam gimnazijskih razreda u Ugarskoj, te počeo prava učiti u Pešti“, a potom je postao suradnik mađarskoga političkog lista *Ellenőr*.[93] Pisao je i za satirički list *Der Wanderer*, a od 1874. za *Agramer Zeitung*.[94]

Možda su Jacobi i Schlesinger istaknuli svoje kandidature ohrabreni primjerom Beča. Tamo je, naime, u prvih dvadeset godina postojanja katedre (1848. – 1868.) zbog nedostatka akademski obrazovanih germanista vođenje germanističke katedre bilo povjereno autodidaktu Theodoru Georgu von Karajanu, knjižničaru bečke *Hofbibliothek*, klasičnom filologu Karlu Augustu Hahnu te bivšem studentu medicine Franzu Pfeifferu, koji je tijekom studija slušao i nekoliko kolegija iz njemačkog jezika.[95] Ipak, u slučaju Jacobija i Schlesingera postojala je još jedna važna zapreka imenovanju. Radilo se o nemogućnosti držanja nastave na hrvatskom jeziku – Schlesinger je bio spreman predavati na hrvatskom nastavnom jeziku za jednu, a Jacobi tek za dvije godine. Slična situacija dogodila se i u slučaju lektorata za francuski jezik. Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta u listopadu 1878. nije želio ni raspravljati o molbi Francisa Isot-Delévauxa, sve dok ne dostavi potrebnu dokumentaciju o svom školovanju i

[92] AFF, Spisi, 1875., bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću.
[93] *Isto.* Za osnovne informacije o spomenutom mađarskom listu usp. „Ellenőr“.
[94] AFF, Spisi, 1875., bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću. Bečki dnevni list *Der Wanderer* izlazio je kontinuirano od 1814. do 1873. Njegova digitalizirana godišta dostupna su na portalu *ANNO. Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften online* (http://anno.onb.ac.at/). Na istom su mjestu dostupna i digitalizirana godišta zagrebačkih novina *Agramer Zeitung* (1830. – 1912.), koje su od 1830. do 1848. izlazile pod nazivom *Agramer politische Zeitung*.
[95] GRABENWEGER, *Geschichte der Germanistik*, 7–10.

„literarnom radu“ te dok ne dokaže da može predavati hrvatskim nastavnim jezikom.[96] Znajući koliko je važno osigurati što kvalitetniju nastavu živih jezika, članovi Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta zaključili su kako su dužni „za očuvanje ozbiljnoga znamena popunitbe učiteljskih stolica na sveučilištu izraziti svoju žaobu, da ovakovi kompetenti traže namještaj i službovanje preko zakona“.[97]

Šajatovićeva velika prednost pred ostalom dvojicom kandidata bili su položen učiteljski ispit iz njemačkog jezika, ali i višegodišnje iskustvo u podučavanju tog predmeta u višim razredima gimnazije. Profesorski zbor sažeo je u izvještaju kandidatove ocjene s ispita, navodeći i njegove jače i njegove slabije strane, naglasivši „da je osobito u poviesti književnosti upućen i da je prilično mnogo novije književnosti pročitao“ te da može „manjak znanja starih formah njemačkoga jezika, koliko mu to bude potrebno, uslied svoje obće znanstvene naobraženosti odstraniti“.[98] Istaknuto je kako je „njegova pak vještina njemačkoj književnosti i estetičnomu ocjenjivanju književnih proizvoda“ u ispitnoj svjedodžbi pohvaljena „na toliko, da je njegova osposobljenost za taj dio zadaće učiteljske posve dokazana“. „Vještina mu pak u njemačkom slogu takodjer je pohvalom domaće njemačke radnje zajamčena“, glasio je još jedan argument u prilog imenovanju. Stoga je zaključeno kako Šajatović „ima obće humanitarano i specijalno strukovno naobraženje, koje ga osposobljuje naučavanju praktičnomu i teoretičnomu njemačkoga jezika ozbiljnijim znanstvenijim smjerom“ te da je „za učitelja njemačkoga jezika i književnosti na ovom fakultetu posve osposobljen“.[99]

Šajatović je imenovan učiteljem njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu 31. prosinca 1875., za službu se prijavio dekanu već 7. siječnja 1876., a nastava je započela 29. travnja.[100] Za lektorske su vježbe bila predviđena tri sata tjedno, a iz redova predavanja može se rekonstruirati čime se bavio. U više je semestara predavao o gramatičkim temama – o glavnim njemačkim „jezikoslovnim zakonima“ i „jezikoslovnim oblicima“, prilagođavajući izlaganja osobito „za kandidate gimnazijskoga učiteljstva“. U zadnjoj godini svoje službe na fakultetu tumačio je njemačku gramatiku prema radovima Johanna Christiana Augusta Heysea. Što se, pak, književnosti tiče, u ljetnom semestru 1876./1877. držao je predavanja o njemačkoj literaturi srednjeg vijeka i tumačio Goetheova *Fausta*. Potom je govorio o Schilleru kao dramatičaru, o književnosti 18. i 19. stoljeća te o poetici. Pored pregleda

[96] AFF, Spisi, 107/1878.
[97] AFF, Spisi, 1875., bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću.
[98] *Isto*.
[99] *Isto*.
[100] AFF, Spisi, 6/1876.; 26/1876.; 27/1876.; 29/1876.; 54/1876.; 75/1886.

njemačke književnosti od romantike do suvremenog doba, to jest do druge polovice 19. stoljeća, studenti su mogli slušati Šajatovićeva čitanja najvrsnijih novijih drama i fragmenata drugih književnih vrsta. Jedan semestar posvetio je tumačenju djelovanja pjesnika Heinricha Heinea te književnog i kazališnog kritičara Ludwiga Börnea i njihovih suvremenika. Da prati suvremene trendove u podučavanju njemačkog jezika, Šajatović je dokazao u ljetnom semestru 1884./1885., kada je držao predavanja o njemačkoj povijesti književnosti prema tek objavljenom djelu Wilhelma Scherera *Geschichte der deutschen Litteratur* (1883.). U predzadnjem semestru provedenom na fakultetu tumačio je i starovisokonjemačku književnost.[101]

U zimskom je semestru 1885./1886. fakultetska nastava njemačkog jezika prekinuta zbog Šajatovićeve bolesti. Nakon što je izgubljena svaka nada u njegov povratak, Odjel za bogoštovlje i nastavu razriješio ga je dužnosti 29. travnja 1886. godine, na desetu godišnjicu njegova prvog predavanja na fakultetu.[102]

2.1.2. Bitka za katedru i zanemarivanje lektorata (1886. – 1894.)

U svibnju 1886. Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta povjerio je profesoru Franji Maixneru zadaću da predloži rješenje za ispražnjeno lektorsko mjesto.[103] Maixner je odlučio otići korak dalje te je već idućeg mjeseca na sjednici Profesorskog zbora pročitao „predstavku, kojom moli ovaj fakultet visoku kr. zemaljsku vladu da se osnuje na kr. sveučilištu u Zagrebu profesorska stolica za njemačku filologiju“. Nakon „poduljega razpravljanja“ Maixnerov je prijedlog prihvaćen većinom glasova te je odlučeno da se Zemaljsku vladu zamoli „da blagoizvoli izhoditi od Njegova c. kr. apostolskoga Veličanstva, da se na ovdješnjem sveučilištu osnuje redovita profesura za njemačku filologiju“.[104] Zasad nije moguće reći zašto to prije nije bilo predloženo i je li se možda radilo o obziru prema

[101] Usp. *Akademičke oblasti*, 1875./1876. – 1884./1885. i djelomično sačuvane prijave kolegija u: AFF, Spisi, 1876. – 1885.
[102] Usp. AFF, Spisi, 75/1886.
[103] AFF, Spisi, 85/1886.; 130/1886., „Zapisnik VI. sjednice profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta na kr. sveučilištu Franje Josipa I u Zagrebu, držane 19 svibnja 1886.“. Franjo Maixner (Osijek, 4. kolovoza 1841. – Zagreb, 2. ožujka 1903.) bio je redoviti profesor klasične filologije latinske na Mudroslovnom fakulteta u Zagrebu. Na istom je fakultetu 1886. utemeljio Seminar za klasičnu filologiju, iz kojeg se razvio današnji Odsjek za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Akademske godine 1878./1879. bio je rektor Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Godine 1882. postao je redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Pisao je radove iz gramatike, klasične književnosti i arheologije. Posebno se bavio Ciceronom i hrvatskim latinizmom. Više u: „Maixner, Franjo“.
[104] AFF, Spisi, 137/1886., „Zapisnik 8. sjednice profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta na sveučilištu Franje Josipa I u Zagrebu držane 18. lipnja 1886.“.

Šajatoviću. Naime, nakon osnutka katedre najvjerojatnije bi prestao postojati lektorat, kao što će se i dogoditi 1895. godine, a Šajatović ne bi ni mogao konkurirati za profesoru iz njemačke filologije. Nakon što je postalo jasno da se Šajatović više nikada neće vratiti na fakultet, mogao se napraviti novi korak u razvitku nastave njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu, koji bi bio u skladu s razvitkom na drugim fakultetima u Monarhiji.

Maixner je u uvodu predstavke naglasio kako dotadašnja organizacija nastave njemačkog jezika i književnosti – predavanja „poglavito za praktičnu porabu“ – „ipak za njemački jezik nije dostatna“, to jest kako više ne odgovara „ni pravim potrebam naše nastave a kamo li onim višim zahtjevima znanosti, koji ipak na svakom sveučilištu u prvom redu moraju da budu odlučni“.[105] Potkrepljujući svoj prijedlog, pozvao se na položaj njemačkog jezika u srednjoškolskoj nastavi, ali je i usporedio zagrebačko sa sličnim sveučilištima u Austro-Ugarskoj. Naglasio je kako se njemački jezik na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu ne može predavati poput ostalih živih jezika jer je „po sadanjem ustrojstvu naših srednjih učilišta obligatan predmet“ pa „i najslabiji učenici svršivši gimnaziju ili realku donose [sa] sobom na sveučilište neko znanje toga jezika a svakako veće i obsežnije nego li iz onih drugih (...) živih jezika, koji se na gimnaziji ili u obće ni nepredavaju ili samo kao neobligatni predmeti“. Stoga je trebalo njemačkom jeziku na sveučilištu „dati drugo predznanju slušaoca primjerenije mjesto“, a ujedno i ispraviti nepravdu što od svih ostalih „nauka“ koje su se predavale u srednjim školama kao obvezni predmeti, često i uz manju tjednu satnicu, jedino njemački jezik nije dobio svoju katedru.[106]

Korist od utemeljenja germanističke katedre trebala je biti višestruka. Maixner je krenuo od toga kako „ne ima dvojbe, da će i našim slušaocim staroklasične i slavenske filologije, koji su radi intenzivnije se baviti bud lingvističkim bud literarnimi nauci, od velike koristi biti predavanja o njemačkom jeziku i literaturi, jer će si obris svoga filologičnoga znanja razširiti i tim se i u svojoj specialnoj struci više usavršiti moći“.[107] Ostavljajući po strani sveučilišta u Beču, Grazu ili pak njemačko sveučilište u Pragu, gdje često „po dva i više profesora predaje taj predmet“, svoju je usporedbu temeljio na „nenjemačkim“ sveučilištima Monarhije:

> Tako se na budimpeštanskom predaje njemački jezik i literatura po redovitom, na kološvarskom po izvanrednom profesoru, a na praškom češkom sveučilištu predavaju ga u ovom ljetnom poljeću jedan privatni docenat i dva lektora. Redovite su profesure za taj predmet takodjer u Lavovu, Krakovu i Černovici. No za njemački jezik ustrojeni su takodjer i seminari i to ne možda samo na takvih sveučilištih u kojih je njemački jezik nastavni kao što

[105] AFF, Spisi, 135/1886.
[106] *Isto.*
[107] *Isto.*

> n. p. u Beču, Gradcu, Osnabrucku i na njemačkom sveučilištu praškom, nego takodjer na takvih, gdje stanovništvo one zemlje, u kojoj je sveučilište smješteno, nije njemačko n. p. u Černovici, dapače gdje njemački jezik nije ni nastavni n. p. u Livovu i Krakovu.[108]

Smatrao je kako su zbog nepostojanja germanističke katedre studenti uskraćeni za predavanja koja su im mogla biti korisna ne samo radi znanstvenog i stručnog usavršavanja nego i „obzirom na druge socialne i kulturne odnošaje austrijsko-ugarske monarkije". Osim toga, važan argument u prilog osnutka katedre bilo je i prevladavanje „nestašic[e] osposobljenih za njemački jezik učiteljskih sila na naših učilištih". Maixner je konstatirao kako su „zaista vrlo (…) riedki zavodi, u kojih izpitani učitelji predavaju taj predmet, a od koli je štetnu utjecaju to na uspjeh učenikâ samih, toga jamačno ne treba potanje dokazivati". Bio je uvjeren da bi se nakon osnutka katedre situacija itekako promijenila:

> Toj nestašici osposobljenih učitelja doskočit će se nedvojbeno, ako se ustrojenjem posebne katedre dade kandidatom učiteljstva prilika, da si takodjer iz toga predmeta mogu pribaviti učiteljsko osposobljenje na našem sveučilištu.
> Steći si takvo osposobljenje na drugom kojem njemačkom sveučilištu n. p. u Beču ili Gradcu, kamo se u novije vrieme obično šalju naši kandidati, vrlo je težko dapače gotovo nemoguće za kandidate, koji su na kojoj hrvatskoj gimnaziji svršili nauke, ako se pomisli, da oni nemaju takva predznanja, niti ga prema naučnoj osnovi naših gimnazija imati mogu, kakvo se na takvih sveučilištih kod predavanja predpostavlja, gdje su slušaoci ne samo na njemačkom jeziku svršili svoje nauke, nego su si takodjer prema ustrojstvu ondješnjih gimnazija pribavili takvo znanje gramatičko i literaturno kakvo se kod naših kandidata pravedno ni predpostaviti ne može.[109]

Sve je to navelo Maixnera na zaključak kako je „za naše (…) kandidate upravo nuždno da slušaju predavanja udešena prema njihovu predznanju i prema potrebama naših škola".[110] Redigirana i stilizirana predstavka pročitana je na sjednici održanoj 3. srpnja 1886.[111] Od osmero prisutnih članova Profesorskog zbora trojica su bila protiv Maixnerova prijedloga – Franjo Marković,[112] Tadija Smičiklas[113] i Karel Zahradnik.[114] Potonji je obrazložio svoj glas time „što za profesuru njemačkog jezika nemamo sposobne sile".[115]

---

[108] *Isto.*
[109] *Isto.*
[110] *Isto.*
[111] AFF, Spisi, 131/1886.; 179/1886., „Zapisnik X. sjednice profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta sveučilišta Franje Josipa I držane dne 3 srpnja 1886.".
[112] Književnik i filozof Franjo Marković (Križevci, 26. srpnja 1845. – Zagreb, 15. rujna 1914.) završio je studij klasične filologije, slavistike i filozofije u Beču, gdje je i doktorirao iz područja estetike. Bio je profesor na Mudroslovnom fakultetu od 1874. do 1909. Godine 1876. postao je član JAZU, a 1881. rektor Sveučilišta. Desetak je godina bio zastupnik u Hrvatskom saboru. Više u: „Marković, Franjo".
[113] Povjesničar Tadija Smičiklas (Reštovo Žumberačko, 1. listopada 1843. – Zagreb, 8. lipnja 1914.) bio je redoviti profesor na Katedri hrvatske povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti na Mudroslovnom fakultetu (1882. – 1905.). Više u: „Smičiklas, Tadija".
[114] Karel Zahradnik (Litomyšl, 1848. – Brno, 23. travnja 1916.) bio je prvi redoviti profesor matematike na Mudroslovnom fakultetu (1876. – 1899.). Više u: „Zahradnik, Karel".
[115] AFF, Spisi, 179/1886., „Zapisnik X sjednice profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta sveučilišta Franje Josipa I držane dne 3 srpnja 1886.".

U sačuvanim dokumentima nije zabilježeno da je na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održanoj 12. ožujka 1887. bilo ikakve rasprave o molbi kojom „profesor kr. realke zagrebačke I. Quiquerez moli lektorsko mjesto za njemački jezik“, ali je tom prilikom ponovno aktualizirano pitanje osnutka katedre.[116] Upravo je Smičiklasu, jednome od trojice profesora koji su se izjasnili protiv Maixnerova prijedloga, kao novom dekanu pripala čast da Zemaljsku vladu – obavještavajući je o molbi kandidata Ivana Quiquereza za lektorsko mjesto – podsjeti na zaključke iz srpnja 1886. godine, to jest na predstavku u kojoj se „ište za njemački jezik izvanredna profesura“.[117] Ipak, pozitivan odgovor na nju stići će tek nekoliko godina poslije, a Profesorski zbor morao se dotad zadovoljiti tek popunjavanjem upražnjenog lektorskog mjesta. Ivan Quiquerez imenovan je novim lektorom 19. travnja 1887. godine.[118] Imenujući Quiquereza, Zemaljska je vlada jasno dala do znanja kako tim činom nipošto nije uklonjena mogućnost osnutka katedre.[119]

Ubrzo nakon imenovanja došlo je do prvog nesporazuma između Quiquereza i dijela profesora Mudroslovnog fakulteta. Naime, Quiquerez je u nekoliko semestara predavao samo o književnim temama. Tako je u zimskom semestru 1887./1888. dva sata tjedno posvetio povijesti njemačke književnosti od Goethea nadalje, a jedan tumačenju Goetheova epa *Hermann i Dorothea*. U ljetnom je semestru pregled književnosti upotpunio tumačenjem Uhlandovih balada. U zimskom semestru 1889./1890. najavio je predavanja o romantičkoj školi i tumačenje Goetheova romana *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. Iako je u nazivu potonjeg stajala nadopuna „osobitim obzirom na jezičnu stranu“, dekan Franjo Marković postavio je na sjednici Profesorskog zbora pitanje „da li je Quiquerez ovlašten kao lector držati predavanja samo literaturna, i da li mu se usljed toga može dozvoliti, da ono predaje što je oglasio“.[120] Rasprava koja je uslijedila samo je potvrdila da postoje otvorena pitanja o podučavanju njemačkog jezika na fakultetu.

Neki su profesori tvrdili kako Quiquerez treba predavati ono što je najavio. Smatrali su da lektor njemačkog jezika „neće imati nikakovih slušatelja“ ako se od njega bude tražilo da predaje samo gramatiku te „da onaj, koji hoće njemačku gramatiku učiti, neće ići k lectoru“.

---

[116] AFF, Spisi, 51/1887., „Zapisnik VII. o sjednici profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta u kr. sveučilištu Franje Josipa I., koja je sjednica obdržavana 12. ožujka t. g.“.
[117] AFF, Spisi, 38/1887.
[118] AFF, Spisi, 60/1887.; 67/1887.
[119] AFF, Spisi, 60/1887.
[120] AFF, Spisi, 174/1889., „Zapisnik o XII. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakultet kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 3. srpnja g. 1889.“. Usp. *Akademičke oblasti*, 1887./1888. – 1889./1890. Treba spomenuti da Marković nije pokrenuo javnu raspravu kad je njegov „pobratim“ Šajatović u nekoliko navrata slično postupio. Usp. AFF, Spisi, 36/1883.; 7/1884.; *Akademičke oblasti*, 1880./1881. – 1883./1884.

Većina se ipak priklonila mišljenju da „predavanje iz njemačkoga jezika ima biti onakovo, kakovo je iz ruskog, magjarskog, češkog i t. d.“.[121] Njihov je stav potvrdio i rektor Antun Franki, podsjećajući kako „od oglašenih kolegija lektorskih imaju jedni biti gramatikalne, a drugi literarne naravi“.[122] Stoga je Quiquerez promijenio naslov drugog kolegija u *Gramatika njemačkog jezika uz čitanje štiva*.[123]

Quiquerez ipak nije prestajao upozoravati na to da njemački jezik nema fakultetski status kakav zaslužuje. Kao gimnazijski profesor njemačkog jezika s više od deset godina radnog iskustva osjetio se pozvanim iznijeti „svoja opažanja o tom predmetu, o njegovoj važnosti u obće, a napose obzirom na ovo kr. sveučilište“. Četiri godine nakon Maixnerove predstavke Quiquerez je Profesorskom zboru uputio dopis slična sadržaja, dodajući mu još jednu dimenziju:

> Suviše bi bilo dokazivati, da je sbilja vriedno i važno, da se goji isti jezik na hrvatskih srednjih školah. Poznato je bo, da temeljito učenje tudjih jezika, klasičkih i modernih osobito djeluje na razvitak duševnih sposobnosti i zato i jeste središtem gimnasijske obuke, pa i u školah više praktičnoga smjera uče se moderni jezici.
> Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji, već zato, što je faktično posvuda u naših krajevih najbolje poznat i što je jedan od velikih kulturnih jezika sa bogatom znanstvenom i liepom literaturom.
> Od odlučne važnosti glede toga jest naš položaj u austrijsko-ugarskoj monarkiji, koja broji 10 milijuna Njemaca; pa mnogobrojni odnošaji naše monarkije prema Njemačkomu carstvu pogledom na politiku, znanost i trgovinu. Iz njemačkih znanstvenih djela ponajviše crpimo znanosti, čemu [je] najbolji dokaz sveučilištna knjižnica.[124]

Ponovio je već spomenuti argument da je njemački jezik „jedini obligatni predmet srednjih naših učilišta, za koji ne obstoji stolica na našem sveučilištu, da se kod nas i za naše potrebe odgoje strukovnjaci“. Kako su studenti tijekom gimnazijskog obrazovanja osam godina učili njemački jezik, a mnogima je bio i jezik svakodnevne komunikacije, Quiquerez je bio uvjeren „da se od lektora njemačkog jezika mnogo više zahtjeva nego li od lektora ma kojega modernoga jezika u nas“. Svemu tome lektor nije mogao najbolje udovoljiti s obzirom na to da je istovremeno bio „zabavljen s veće strane na srednjem zavodu“ te nije mogao „za tri ure na tjedan nadomjestiti profesora, koji bi se mogao nerazdjeljenom silom posvetiti svojoj struci“. Osim toga, ni te „tri ure na tjedan“ – dodao je Quiquerez – „nisu ustanovljene u naučnoj osnovi sveučilišta te su ovisne o nesigurnom dogovoru“.[125] Zaključio je kako među studentima nema potrebnog zanimanja za stručno bavljenje njemačkim jezikom između

[121] AFF, Spisi, 174/1889., „Zapisnik o XII. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakultet kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 3. srpnja g. 1889.“
[122] AFF, Spisi, 285/1889.
[123] *Akademičke oblasti*, ZS 1889./1890., 24; AFF, Spisi, 144/1889.
[124] AFF, Spisi, 90/1890.
[125] *Isto*.

ostalog i zbog toga što se u Zagrebu ne može polagati učiteljski ispit iz tog predmeta. U ostalome je prenio tek više ili manje preformulirane Maixnerove formulacije.

Ne dočekavši odgovor na svoju predstavku, Quiquerez je krajem siječnja 1892. dobio „dopust, da se usavrši u njemačkom jezikoslovlju na berlinskom sveučilištu“.[126] Isidor Kršnjavi, tadašnji predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, tvrdit će desetak godina poslije da je upravo on tražio od Quiquereza da doktorira njemački jezik u Berlinu, kako bi ga mogao namjestiti kao profesora.[127] Inače, tada čak ni neki ugledni redoviti profesori nisu mogli dobiti sličan dopust,[128] a Quiquerezu je tijekom berlinskog usavršavanja u ljetnom semestru 1891./1892. čak isplaćivana i njegova lektorska naknada.[129] Kršnjavi je sigurno bio neugodno iznenađen kad se Quiquerez vratio bez doktorata. Možda bi već tada bio digao ruke od njega da ga u tome, čini se, nije sprečavalo uplitanje supruge bana Khuen-Héderváryja. Banica je navodno, već na prvom ručku na kojem se Kršnjavi pojavio kao odjelni predstojnik, od njega zatražila da se Quiquereza imenuje sveučilišnim profesorom.[130] Nakon berlinskog usavršavanja Quiquerez je, doduše, u srpnju 1893. stekao doktorsku titulu, ali u Leipzigu. U diplomi stoji da je *sine examine* proglašen doktorom filozofije na temelju disertacije *Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans*, ocijenjene s *admodum laudabile*.[131] Kršnjavi se time nije zadovoljio pa ga je uputio da habilitira odnosno stekne status privatnog docenta u Beču.[132] Molba za novi dopust bila mu je odobrena krajem siječnja 1894. godine.[133] Zbog njegova odlaska u inozemstvo lektorska nastava njemačkog jezika ponovno je prekinuta u ljetnom semestru 1894./1895., a novi će lektor biti imenovan tek u travnju 1905. godine.[134]

---

[126] AFF, Spisi, 83/1892.
[127] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 288.
[128] O slučaju profesora Milivoja Šrepela više u: VODNIK, „Profili i pojave“, 207.
[129] AFF, Spisi, 83/1892.
[130] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 287.
[131] Universitätsarchiv Leipzig (dalje: UAL), Phil. Fak. Prom. 04484. Usp. i UAL, Gedruckte Dissertation, Quiquerez, 1893. Ivan Quiquerez, Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans. Eine litterarhistorische Untersuchung. Inaugural-Dissertation vorgelegt der hohen philosophischen Facultät der Universität Leipzig zur Erlangung der Doctorwürde von Ivan Quiquerez k. Professor aus Agram, Leipzig 1893.
[132] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 288.
[133] AFF, Spisi, 106/1894.; 131/1894., „Zapisnik V. sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu držane dne 19. travnja 1894.“.
[134] AFF, Spisi, 755/1904.; 220/1905.; 222/1905.; 238/1905.

2.1.3. Polaznici lektorata (1877. – 1895.)

Dosad nije pronađena izdvojena dokumentacija o polaznicima lektorskih vježbi iz njemačkog jezika. Budući da u sklopu ovog istraživanja nije bilo moguće provesti analizu imenika studenata prava i bogoslovije, nemoguće je reći jesu li i u kolikoj mjeri studenti drugih dvaju fakulteta koristili pruženu mogućnost usavršavanja u njemačkom jeziku, kao što je to bio slučaj s nastavom mađarskog jezika, koju je pohađao velik broj polaznika Pravoslovnog i državoslovnog fakulteta.[135] Do akademske godine 1878./1879. studenti svih triju fakulteta popisivani su u istom imeniku, ali u jedinom semestru dotad u kojem su uz imena studenata upisana i Šajatovićeva predavanja, ljetnom 1875./1876., nijedan student prava ni bogoslovije nije bilo polaznikom lektorata za njemački jezik.[136]

Kretanje broja polaznika lektorskih vježbi s Mudroslovnog fakulteta može se rekonstruirati jedino iz sačuvanih imenika redovitih i izvanrednih studenata. Već u prvom semestru, jedinom u kojem je Šajatović držao čak četiri sata nastave tjedno, imao je dvanaest redovitih i jednog izvanrednog studenta. Nakon što – prema imenicima studenata – u iduće dvije godine nije bilo nijednog upisanog studenta, broj se polako počeo stabilizirati te se do Šajatovićeve smrti kretao između četvorice i šesnaestorice redovitih, odnosno između jednog i šestorice izvanrednih studenata po semestru.[137] Osim u akademskoj godini 1878./1879. broj redovitih studenata s upisanim Šajatovićevim predavanjima uvijek je bio veći od broja izvanrednih, a izvanredni studenti u pravilu se nisu upisivali isključivo zbog učenja njemačkog jezika. Za razliku od vježbi iz mađarskog jezika, gdje je potreba znanja mađarskog jezika u državnoj službi često bila jedini motiv upisivanja izvanrednih studenata,[138] u slučaju njemačkog jezika tek je jedan izvanredni student, u ljetnom semestru 1884./1885., imao upisane samo Šajatovićeve kolegije.[139] Veća popularnost lektorskih predavanja iz njemačkog jezika među redovitim studentima u odnosu na izvanredne može se objasniti ispitnim potrebama. Naime, neovisno o glavnoj i sporednoj struci, ispit za „kandidate srednjoškolskog

---

[135] AFF, Spisi, 423/1912.
[136] Usp. AFF, Imenici, br. 2–4.
[137] AFF, Imenici, br. 2–17.
[138] Lektor mađarskog jezika Ivan Bojničić tvrdio je kako studenti prava upisuju njegove vježbe u vrlo velikom broju, ali im pritom „nije stalo toliko do toga, da nauče madžarski jezik, koliko do toga, da imadu u indeksu potvrdu, da su slušali madžarsku gramatiku“, nadajući se da će zbog toga „laglje dobiti eventualnu službu, u kojem zajedničkom uredu“. Usp. AFF, Spisi, 423/1912. Akademska godina 1882./1883. može poslužiti za ilustraciju „popularnosti“ vježbi iz mađarskog jezika: u zimskom je semestru od 73 izvanrednih studenata čak 55 upisalo samo vježbe iz mađarskog jezika, bez ijednoga drugog kolegija, a u ljetnom 46 od 66. Usp. AFF, Imenici, br. 8.
[139] Bio je to Ante Bauer. Usp. AFF, Imenici, br. 9.

učiteljstva“ – kojem su nakon apsolviranja propisanog broja semestara mogli pristupiti samo redoviti studenti – morao se položiti i iz svjetskog jezika.

Zapisnik s usmenog dijela učiteljskog ispita Žige Trausmillera iz 1883. jedan je od rijetkih sačuvanih izvora koji pokazuje tijek i sadržaj ispita jer će se u kasnijim razdobljima zapisnici svesti tek na podatke o datumu polaganja i o postignutim ocjenama. Zapisnik svjedoči da su Šajatovićevi kolegiji mogli poslužiti kao dobra ispitna priprema jer su se na ispitu od njih tražila znanja i iz književnosti i iz gramatike, dakle iz sadržaja o kojima je govorio Šajatović:

> G. kand. pročita ulomak iz velike Weber-ove poviesti o odkrićih u 15. vieku posve korektno i priobći gramatično pravilnom njemštinom glavni sadržaj. Na gram. pitanja (o akcentuaciji sastavljenih rieči i. t. d.) odgovori posve dobro. Napokon nacrta Tellovu priču po Schillerovoj drami sasvim točno i odgovori prilično na pitanja iz poviesti njemačke literature (o Minne- i Meistersinger-ih, o Vogtu itd.) Iz sveg se je moglo razabrati, da je g. kand. njemštini do posve sitnih nedostataka ustmenom porabom posve vješt.[140]

U razdoblju između ljetnog semestra 1886./1887. i ljetnog semestra 1894./1895. nije više dosegnut broj slušača iz Šajatovićeva vremena. U dva su semestra bila upisana devetorica studenata, dok se u ostalima njihov broj kretao uglavnom između jednog i četvorice slušača po semestru. Godine 1892. ponovno je došlo do prekida rada lektorata jer je Quiquerez otišao u inozemstvo kako bi stekao doktorsku titulu, odnosno kako bi ispunio jedan od preduvjeta za imenovanje profesorom.

Pogleda li se broj semestara u kojima su studenti upisivali lektorske vježbe od 1876. do 1895. godine, može se vidjeti da je većina studenata – kako redovitih (67 %) tako i izvanrednih (64 %) – slušala lektorske vježbe samo u jednom semestru, neovisno o tome jesu li slušali sve ili samo dio ponuđenih predavanja. Nešto manje od trideset posto studenata (27 % redovitih i 28 % izvanrednih) slušalo ih je dva ili tri, a tek manji dio (6 % redovitih i 8 % izvanrednih) četiri ili više semestara.[141] Lektorske vježbe najčešće su se slušale u drugom (26 %) i prvom semestru (18 %). Ovaj podatak ne čudi jer su studenti od trećeg semestra mogli upisivati seminare u svojim strukama, što je značilo dodatno opterećenje odnosno manje vremena za ostale dodatne kolegije. Ipak, broj onih koji su upisivali lektorske vježbe u višim semestrima nije bio mnogo manji (između 12 i 15 % od trećeg do šestog semestra). Broj studenata koji su slušali lektorske vježbe u sedmom i osmom semestru ovdje je zanemariv, što nimalo ne iznenađuje ako se zna da su tek od 1885. godine kandidati za polaganje učiteljskog

[140] HDA 502, kut. 44, dosje Žige Trausmilera, „Ocjena ob ustmenomu izpitu iz njemačkoga jezika kand. g. Žige Trausmüller-a“. Učiteljski ispit položio je iz klasične filologije kao glavne struke. Usp. HDA 502, kut. 44, dosje Žige Trausmilera, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 99/1887. (prijepis).
[141] Usp. *Prilog III.* i *Prilog IV.*

ispita morali apsolvirati osam semestara, a isto je pravilo za stroge ispite uvedeno 1892. godine.[142] Međutim, ne smije se zaboraviti da se nastava u nekoliko semestara nije ni održavala – najprije zbog bolesti Julija Šajatovića, a potom i znanstvenog usavršavanja Ivana Quiquereza – pa studenti tada ni nisu imali priliku upisati ih. Nepostojanje analiza za ostale lektorate onemogućava daljnju kontekstualizaciju ovih kvantitativnih podataka.

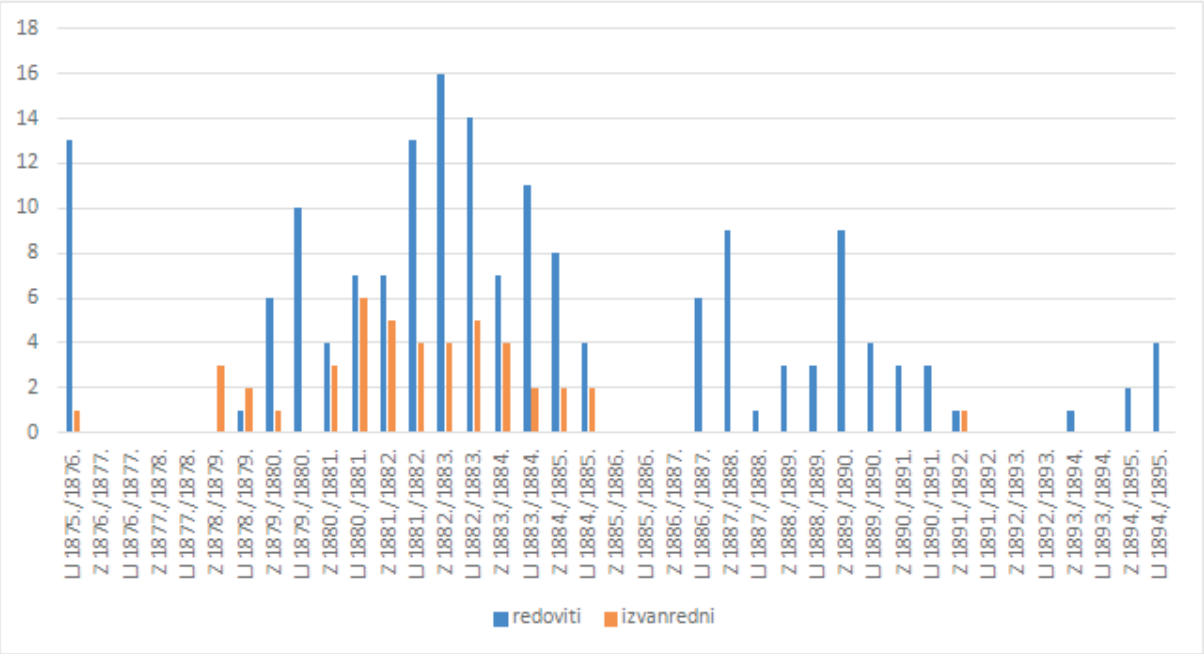

Slika 1. **Kretanje broja slušača Mudroslovnog fakulteta polaznika lektorskih vježbi iz njemačkog jezika (1875. – 1895.)**

Zbog nedostatka izvora može se tek pretpostaviti koji su sve bili motivi upisivanja lektorskih vježbi. Osim kao usavršavanje srednjoškolskog znanja ili kao već spomenuta priprema za polaganje usmenog ispita iz njemačkog jezika, lektorske su vježbe služile i kao priprema za studij germanistike na vanjskim sveučilištima. Tako je, na primjer, redovitom studentu Dragutinu Kudlichu, polazniku Šajatovićevih vježbi u zimskom i ljetnom semestru 1881./1882., odobrena potpora za nastavak studija na sveučilištu u Grazu.[143] On se u akademskoj godini 1882./1883. trebao pripremati za polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika kao glavne, a klasične filologije kao sporedne struke, uz uvjet da nakon položenog ispita najmanje deset godina predaje u školi u Hrvatskoj i Slavoniji.[144]

[142] ŠIDAK, „Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata“, 105.
[143] AFF, Imenici, br. 8; AFF, Spisi, 70/1882.
[144] AFF, Spisi, 196/1882.

Nije isključeno da su neke studente osim tema kolegija mogli privući i sami predavači jer su, poput Ćire Truhelke, već imali ugodna iskustva s njima tijekom gimnazijskih dana.[145] Međutim, postojao je najmanje još jedan razlog, pravno neutemeljen, ali dokumentiran u izvorima. Očito nedovoljno upućeni u propise za polaganje učiteljskog ispita, neki su apsolventi Mudroslovnog fakulteta smatrali da ih lektorske vježbe mogu pripremiti i za polaganje ispita iz njemačkog jezika kao glavne ili sporedne struke, iako sve do 1897. neće biti moguće polagati taj ispit u Zagrebu. Među onima koji su željeli postati „ispitani učitelji“[146] za njemački jezik bio je i spomenuti Truhelka, polaznik lektorskih vježbi od zimskog semestra 1882./1883. do zimskog 1884./1885.[147] Njegova je molba za polaganjem ispita iz njemačkog jezika kao glavne struke odbijena i nema podataka da se nakon toga u Zagrebu prijavio za polaganje ispita iz nekog drugog predmeta.[148]

Truhelka nije bio jedini kandidat koji bi rado bio polagao učiteljski ispit iz njemačkog jezika u Zagrebu. Da je mogao, zasigurno bi to učinio i Ivan Tropsch, stariji brat Stjepana Tropscha, budućega prvog redovitog profesora njemačkog jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, polaznik Šajatovićevih vježbi u zimskom semestru 1881./1882. te u akademskoj godini 1882./1883.[149] On je nakon dvije godine provedene u Zagrebu prešao u Graz, gdje je dvije godine „slušao germanističke nauke uz još nekoje klasične“ i stekao apsolutorij. Tropsch je „ostavio (…) zagrebačko sveučilište i otišao na gradačko, jer je stolica za njemački jezik na zagrebačkom sveučilištu bila ispražnjena“.[150] Interes kandidata za polaganjem ispita iz njemačkog jezika, uz već spomenuti nedostatak „ispitanih učitelja“ te potreba za „hvatanjem priključka“ za drugim srednjoeuropskim sveučilištima, zasigurno je dala dodatan poticaj osnutku germanističke katedre.

[145] Usp. TRUHELKA, *Uspomene jednog pionira*, 20–21.
[146] Pojam preuzet iz AFF, Spisi, 135/1886.
[147] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[148] HDA 502, Imenik I, 179.
[149] AFF, Imenici, br. 8.
[150] HDA 502, kut. 238, dosje Ivana Tropscha, „Opis života“.

2.2. Katedra za njemački jezik i književnost

Krajem prosinca 1894. godine dekan Mudroslovnog fakulteta uputio je sveučilištu u Beču dopis i potrebne priloge za pokretanje postupka habilitacije Ivana Quiquereza iz njemačkog jezika i književnosti, no ni tijekom boravka u Beču Quiquerez nije učinio ono što se od njega očekivalo.[151] Time je iznova iznevjerio Kršnjavog, koji mu je izgleda ponovno bio obećao da će ga postaviti za profesora čim habilitira.[152] Quiquerez je bečkom profesoru Jakobu Minoru[153] predao pisanu raspravu *Über das Auftreten und Verschwinden moderner und antiker Strophenformen in den Göttinger Musenalmanachen 1770–1804*. O tom je radu, kao i o onom kojim je Quiquerez u Leipzigu stekao titulu doktora filozofije, Minor dao povoljan sud, smatrajući ih vrlo važnim znanstvenim prilozima.[154] Unatoč tome Quiquerez nije izašao na usmeni ispit odnosno nije dovršio postupak habilitacije.

Ipak, 7. ožujka 1895. zamolio je Zemaljsku vladu da mu dodijeli „profesuru njemačkoga jezika u Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu“.[155] Kao svoju je najveću prednost istakao iskustvo stečeno na dvama različitim poljima. S jedne je strane kao sveučilišni lektor imao priliku za stručni rad „pripravljajući nekoja kolegija“, dok se s druge – zahvaljujući tome što je predavao njemački jezik „preko 16 godina na srednjim školama“ – upoznao s „potrebama tih zavoda u tom pravcu“.[156] Tom je prilikom podnio i kratak izvještaj o boravcima na stranim sveučilištima:

> Ponovno mu od visoke kr. zemaljske vlade podijeljeni dopust upotrebio je savjesno, da se usavrši u svojoj struci; marljivo je slušao predavanja znamenitih učenjaka u Gradcu, Berlinu i Beču, čime mu se je raširio znanstveni vidik, a da je svagdje i u biblioteci radio, pokazuju i njegove znanstvene rasprave.[157]

Mišljenja izvjestitelja o njegovoj molbi bila su podijeljena. Sva su se trojica složila kako Quiquereza nipošto ne smiju imenovati redovitim profesorom. Uzimajući u obzir da je „ispitan iz opće historije, a poznavanje opće historije može mu dobro poslužiti kod historije njemačke literature“, da je položio ispit iz njemačkoga jezika kao glavnog predmeta, da je svojim radovima priskrbio nedvosmislenu potporu glasovitog profesora Minora te da je „g.

---

[151] AFF, Spisi, 345/1894.
[152] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 288.
[153] U *Zapiscima* (sv. 1, 288) prezime je pogrešno navedeno kao „Minov“.
[154] AFF, Spisi, 111/1895. Usp. i pismo Jakoba Minora, napisano u Beču 20. veljače 1895., sačuvano u: HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 11.
[155] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 7.
[156] *Isto*.
[157] *Isto*.

molitelj već u godinama“, profesori Tomislav Maretić i August Musić[158] predložili su Profesorskom zboru Mudroslovnog fakulteta da podrži njegovu molbu. Međutim, naglasili su da „valja željeti, da bi se još većma istakao literarnim radom“ te su ga stoga preporučili samo za izvanrednu profesuru.[159]

Treći izvjestitelj, profesor Milivoj Šrepel, nije imao razumijevanja za nedovršen postupak habilitacije.[160] Možda je uskratio podršku Quiquerezu kako bi se osvetio za nepravdu koju mu je, čini se, nanio Isidor Kršnjavi. Naime, Šrepel je po njegovoj narudžbi prevodio pravni udžbenik *Institucije rimskoga prava*. Kao nagrada za posao koji tada nije mogao obaviti nijedan profesor pravne struke, bilo mu je navodno obećano znanstveno usavršavanje u Parizu. To obećanje Kršnjavi nije ispunio.[161] Iako je mogao biti svjestan da Quiquerez ima dobro „zaleđe“ i da sastavljanjem izdvojenog mišljenja neće postići željeni učinak, ipak je to učinio. Ne osporavajući vrijednost doktorske disertacije i pisanu raspravu o starinskoj metrici njemačkih klasika – za koju je Minor „u privatnoj ocjeni izjavio, da bi se ova radnja g. I. Quiquereza u svakom sveučilištu mogla primiti kao habilitaciona pismena rasprava“ – Šrepel je naglasio kako je sveučilišni profesor germanistike dužan „pored njemačke književne povijesti i njemačkih starina predavati takodjer o gramatici njemačkoga jezika i s historijskoga i s komparativnoga gledišta“. Prema Šrepelu, neophodno je bilo da

> (…) poznaje ne samo jezik gotski, staronjemački i srednjenjemački, nego takodjer glavna načela komparativne filologije, a g. profesor I. Quiquerez niti se je podvrgao usmenomu ispitu za postignuće doktorata, niti se je habilitirao u kojem sveučilištu, niti je napisao koju gramatičnu raspravu svoje struke, te tako do sada nije podao dokaza, da je vješt po strogoj naučnoj metodi raspravljati o jezičnim pojavima; sâm ispit za gimnazijsku profesuru nije još dostatno svjedočanstvo, da je tko ujedno sposoban predavati u sveučilištu.[162]

Uputio je Quiquereza da se podvrgne usmenom habilitacijskom ispitu, podsjetivši da je „uživajući obilat dopust imao dovoljno vremena i prilike“ za pripremu. Na sjednici održanoj 30. ožujka 1895. Šrepela je podržao samo Franjo Marković. S devet glasova za, dva glasa protiv i jednim suzdržanim prihvaćen je prijedlog da se Ivana Quiquereza predloži za izvanrednoga profesora.[163] Šrepel je u pismu slovenskom jezikoslovcu Matiji Murku mogao

---

[158] Tomislav Maretić (Virovitica, 13. prosinca 1854. – Zagreb, 15. siječnja 1938.) predavao je slavensku filologiju (1886. – 1914.) i indoeuropeistiku (1919. – 1924.) na Mudroslovnom fakultetu. Klasični filolog August Musić (Krka, 3. kolovoza 1856. – Zagreb, 26. srpnja 1938.) bio je dugogodišnji profesor grčkog jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu (1887. – 1924.). Više u: „Maretić, Tomislav“; „Musić, August“; „Povijest odsjeka za klasičnu filologiju: kronologija“.
[159] AFF, Spisi, 111/1895.
[160] Povjesničar i klasični filolog Milivoj Šrepel (Karlovac, 8. studenoga 1862. – Zagreb, 23. veljače 1905.) predavao je klasičnu filologiju na Mudroslovnom fakultetu od 1889. Više u: „Šrepel, Milivoj“.
[161] VODNIK, „Profili i pojave“, 207.
[162] AFF, Spisi, 111/1895., izdvojeno mišljenje M. Šrepela.
[163] AFF, Spisi, 111/1895.; 121/1895.

samo rezignirano konstatirati da je „fakultet predložio (većinom glasova) Kikereca za izvanrednu profesuru, pa kako je on persona grata, bit će po svoj prilici i skoro imenovan“.[164]

Zanimljivo je obrazloženje njegova nepristupanja usmenom ispitu. Unatoč tome što ga je dekan „živo (prije nego je molbenicu predao) nagovarao i bodrio, kada mu je radnja pismena već tako dobro uspjela, neka svrši još i ona druga dva više formalna stadija habilitacije“, on se na to nije mogao odlučiti „jer mu je teško kod dobi svoje od 43 godine kolokvirati; prijedmet je tako obsežan, da ne može čovjek biti siguran, ne bi li u kojoj partiji zapeo“. Dekan je bio svjestan da je „ovakovo izvinjavanje i skanjivanje petentovo valjda (…) manjinu profesorskoga zbora dovelo do mišljenja da se njegovoj molbenici ne zadovolji“, ali je ipak prevagnulo mišljenje da je Quiquerez najbolji izbor jer se „ni od drugih kandidata, na koje bismo u ovome poslu mogli računati (profesor dr. Floršic, dr. Šercer),[165] ne možemo nadati da bi koji od njih svršio potpunu habilitaciju, a ipak je već velika potreba, da što prije dobijemo u zboru zastupnika za tako znameniti prijedmet“.[166] Quiquerez je 22. svibnja 1895. imenovan „izvanrednim javnim profesorom za njemački jezik i literaturu na mudroslovnom fakultetu“,[167] a na novu je dužnost stupio 10. lipnja.[168]

2.2.1. Godine neizvjesnosti (1895. – 1898.)

Nakon imenovanja Quiquerez je, kao i svi ostali državni službenici, morao položiti prisegu. Osim obećanja da će biti vjeran caru i kralju te da će se držati svih propisanih zakona, Quiquerez je prisegnuo da će, između ostaloga, „službu svoju sviesno i revno obavljati u smislu naputakâ i naredabâ izdanih po Banu ili po inih Vaših starešina“, da će „oko znanostih marljivo i pošteno nastojati“, da „svoje učiteljstvo“ neće „na zlo upotrebljavati“ te da će se „kloniti svega, što je državi, vjeri i ćudorednosti pogibeljno“.[169] Upravo će zbog navodne povrede potonje stavke u studenom iste godine protiv Ivana Quiquereza biti pokrenut disciplinski postupak.[170] Nesretan brak, prema jednoj interpretaciji preljub, a prema drugoj

[164] NUK Ms 1119, 1509 Milivoj Šrepel, št. 12, Milivoj Šrepel Matiji Murku, Zagreb, 22. travnja 1895.
[165] O Josipu Florschützu bit će više riječi u nastavku teksta. Ivan Scherzer (Vinkovci, 23. rujna 1866. – Dubrovnik, 27. veljače 1914.) bio je filolog, književni teoretičar i leksikograf. Završio je studij germanistike i slavistike na Sveučilištu u Grazu. Predavao je u gimnazijama u Požegi i Karlovcu te u nautičkoj školi u Dubrovniku. Sastavio je *Praktični rječnik hrvatskog-srpskoga i njemačkoga jezika* (2 sv., 1908. – 1909.) Više u: „Scherzer, Ivan“; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 96–102.
[166] AFF, Spisi, 111/1895., izvještaj od 3. travnja 1895.
[167] AFF, Spisi, 146/1895.; 157/1895.; HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 9.
[168] AFF, Spisi, 150/1895.
[169] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 10.
[170] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 14 i 15.

intrige njegove supruge, dovest će do privremena udaljavanja Ivana Quiquereza iz službe.[171] Odlukom odjelnog predstojnika od 22. studenoga 1895. Quiquerez je „od službe i plaće suspendiran“ i to „radi zvanju njegovom nedolikujućega te za valjani uzgoj mladeži upravo pogibeljnoga načina života u obitelji i izvan nje“.[172] Navodni razgovor o ukidanju suspenzije sredinom siječnja 1896., u kojem je Isidor Kršnjavi naredio službenicima da udalje Quiquereza iz njegova ureda,[173] završio je fizičkim obračunom – bacanjem tintarnice na osobu koju će Quiquerez do kraja života smatrati najodgovornijim za svoju tragičnu sudbinu.[174] Kršnjavi nije nikada porekao da se Quiquereza odlučio „riješiti da [bi] načinio mjesta sposobnijem čovjeku“, smatrajući kako to „nije nikakva nepravda“.[175] Ne samo da mu suspenzija nije ukinuta, već je Quiquerez osuđen „radi zločina težke tjelesne ozlede“ i 16. svibnja 1896. otpušten iz službe.[176] Povrh toga, oduzeta mu je doktorska titula za područje Austro-Ugarske.[177]

Nesuđenog oca hrvatske germanistike trebao je samo do ukidanja suspenzije mijenjati mladi doktor filozofije i namjesni učitelj zagrebačke donjogradske gimnazije Stjepan Tropsch. Zadaća suplenta profesora njemačkog jezika i literature na zagrebačkom sveučilištu podijeljena mu je Vladinom odlukom od 13. prosinca 1895., mjesec dana nakon što je pred ispitnim povjerenstvom u Grazu položio profesorski ispit iz njemačkog jezika i literature kao glavne, a iz klasične filologije kao „nuzgredne“ struke odnosno godinu dana nakon stjecanja doktorske titule.[178] Nastava je trebala započeti već u zimskom semestru 1895./1896.[179] Ipak, čini se da su neredovito održavanje lektorske nastave i neizvjesna sudbina profesora utjecali na studentski odabir ponuđenih kolegija. Ne može se isključiti ni pretpostavka da je razlog za nezainteresiranost studenata za germanističke kolegije ležao i u mladosti odnosno nevelikom iskustvu relativno nepoznatog suplenta, koji je nakon završetka studija započeo svoju nastavničku karijeru na vinkovačkoj gimnaziji, da bi u srpnju 1895. bio premješten u Zagreb – najprije u gornjogradsku, a u studenom iste godine u donjogradsku gimnaziju.[180] Neovisno o

---

[171] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 15.
[172] AFF, Spisi, 261/1895.; 288/1895.
[173] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 15.
[174] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 106–107.
[175] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 2, 701.
[176] AFF, Spisi, 192/1896. O odjecima sudskog procesa usp. „Ein Attentat auf Sectionschef Dr. I. Kršnjavi“, *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 15, 20. 1. 1896., 4; br. 29, 5. 2. 1896., 6–7 i br. 73, 28. 3. 1896., 6.
[177] BLECHER, *Das Leipziger Promotionsrecht zwischen 1409 und 1945*, 201; AFF, Spisi, 192/1896.
[178] AFF, Spisi, 544/1895.; AFF, Dosje Stjepana Tropscha, dopis Odjela za bogoštovlje i nastavu od 13. prosinca 1895.; AFF, Spisi, 57/1898., „Curriculum vitae“.
[179] AFF, Spisi, 42/1896.
[180] AFF, Spisi, 57/1898., „Curriculum vitae“. Kraljevska donjogradska velika gimnazija u Zagrebu nastala je 1895. godine odvajanjem od Kraljevske velike gimnazije u Zagrebu, koja je nakon tog promijenila naziv u Kraljevsku gornjogradsku veliku gimnaziju.

razlozima, činjenica je da je troje prijavljenih studenata odustalo od najavljenih Tropschevih kolegija prije početka nastave.[181] Čini se da je i Milivoja Šrepela iznenadila mladost novoga suplenta. O tome je pisao Matiji Murku:

> Vlada je imenovala suplentom dr. Tropscha, koji je prošle godine učinio ispit u Gracu. Što će biti kasnije, to valjda još nitko ne zna. Ja Tropscha ne poznajem, nisam ga još ni vidio, samo čujem da je posve mlad. (...) Saznajem da Tropscha podupire i Maixner. Koliko mi se čini, vlada ne misli tako skoro raspisivati natječaja. Uopće ban ne će ni da čuje o univerzi, tako je bijesan poradi listopadske zgode.[182]

U ljetnom semestru 1895./1896. za Tropscheva će se predavanja prijaviti četvero slušatelja, a godinu dana poslije zbog nedostatka će slušatelja jedan kolegij ponovno biti otkazan.[183]

Kad je postalo jasno da se Quiquerez više neće vratiti na fakultet jer je „bivši profesor njemačkog jezika i literature“ razriješen dužnosti te je profesorsko mjesto bilo ispražnjeno, Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta odlučio je na sjednici održanoj 6. lipnja zamoliti Zemaljsku vladu da raspiše natječaj za popunjavanje tog mjesta.[184] Ne čekajući raspisivanje natječaja za profesuru, Tropsch se počeo pripremati za habilitaciju. Početkom lipnja 1897. podnio je molbu za habilitaciju „kao privatni docenat za njemački jezik i literaturu od 12. do 19. vijeka“.[185] Molbi i propisanim dokumentima priložio je tri rasprave: doktorsku disertaciju *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, koju je „prerađivao i nadopunjavao“ više od godine dana, „dok joj je dao onaj oblik u kojem je tiskana“,[186] raspravu *O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku*, objavljenu u *Nastavnom vjesniku*, te manuskript rasprave *Wielands Don Sylvio und Cervantes' Don Quijote*. Sredinom su mjeseca za izvjestitelje o njegovoj molbi izabrani Isidor Kršnjavi i Tomislav Maretić.[187] Uoči sjednice na kojoj su trebali podnijeti izvještaj, Maretić se zahvalio na toj časti: „Budući da se ja njemačkom filologijom nikad nijesam bavio, za to sam posve inkompetentan, da prosuđujem vrijednost priloženih dviju radnja g. Tropša iz njemačke književnosti“.[188] Smatrao je kako na kolokviju ne bi mogao pitati ništa osim gotskog jezika, koji pak Tropsch nije uvrstio na popis predviđenih kolegija. Maretić vjerojatno nije naveo stvarne razloge za povlačenje. Ako se već

---

[181] AFF, Spisi, 4/1896.
[182] NUK Ms 1119, 1509 Milivoj Šrepel, št. 15, Milivoj Šrepel Matiji Murku, Zagreb, 1. ožujka 1896.
[183] „U ljetnom poljeću 1896/7 čita samo Novonjemačku literaturu 19. vijeka, 2 sata, pošto se je za drugo predavanje za Novonjemačku gramatiku prijavio samo jedan slušatelj.“ AFF, Spisi, 57/1898., „Curriculum vitae“. Usp. i AFF, Imenici, br. 19 i 21 te tekst uz bilj. 719–721.
[184] HDA 80, kut. 192, II 528/1896.
[185] AFF, Spisi, 57/1898., molba S. Tropscha.
[186] *Isto*.
[187] AFF, Spisi, 213/1897, „Zapisnik VI. sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta dne 15. lipnja 1897.“; 203/1897. (57/1898.). Isidor Kršnjavi (Našice, 22. travnja 1845. – Zagreb, 3. veljače 1927.) bio je u to vrijeme profesor povijesti umjetnosti na Mudroslovnom fakultetu (1877. – 1918.). Više u: „Kršnjavi, Isidor“.
[188] AFF, Spisi, 203/1897., dopis T. Maretića „Slavnome dekanatu mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“ od 20. listopada 1897.

i nije osjećao mjerodavnim za prosuđivanje Tropscheva znanja, ostaje otvoreno pitanje zašto su mu trebala gotovo četiri mjeseca da se izjasni. Iako je odbio ocijeniti Tropscheve radove, napisao je kako je rasprava iz *Nastavnog vjesnika* „doduše zaslužna“, ali „pripada ne u učenu, već strogo u školsku književnost“.[189]

Na sjednici održanoj 26. listopada 1897. Kršnjavi je pročitao svoje očitovanje o Tropschevim radovima.[190] Ne bi se moglo reći da je štedio autora. Naprotiv, imao je mnogo prijedloga kako ih proširiti i ispraviti nedostatke u njima. Ipak, konačna ocjena bila je pozitivna. Pohvalio je Tropschevu marljivost i upornost tijekom rada na disertaciji, zaključivši da je ona „marljivo i savjestno radjena“ te da autor pokazuje „točno poznavanje nesamo Fleminga već i latinske literature“.[191] Iako se sedamdesetak godina poslije na Tropschevu disertaciju gledalo kao na jedan „od školskih primera pozitivističkog preterivanja u traganju za uticajima“ jer je Fleming prikazan „kao kompilator kome Tropš knjiži 500 pozajmljenih mesta samo iz latinskih pesnika, od čega 240 od Horacija“, čak su mu i kritičari priznavali „sistematičnost i strpljenje“.[192] Očito su već i te iznimno važne osobine mogle biti dovoljno jamstvo Kršnjavom da će Tropsch postići sve ono što Quiquerez nije uspio. Naime, da bi napisao svoju disertaciju, Tropsch je morao praktički napamet naučiti kompletan opus Horacija i Fleminga.[193]

Budući da je Zemaljska vlada 1879. donijela odluku prema kojoj se postupak habilitacije mogao pokrenuti na temelju pozitivnog mišljenja jednog izvjestitelja, a Tropsch je svojoj molbi priložio još i ocjene profesora Antona Schönbacha i Bernharda Seufferta, nisu postojale nikakve zapreke za njegovo pozivanje na kolokvij.[194] Održan je 26. studenoga 1897., a ispitivači su bili Kršnjavi i Milivoj Šrepel. S obzirom na činjenicu da je Tropsch već nekoliko semestara držao nastavu, bio je oslobođen pokusnog predavanja.[195] *Venia legendi*, tj. dozvola predavanja „njemačkoga jezika i literature od 12. do 19. vijeka u Filozofičkom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa“, počevši od ljetnoga semestra 1897./1898., dodijeljena

---

[189] *Isto*.
[190] AFF, Spisi, 423/1897., „Zapisnik o I. redovitoj sjednici profesorskog zbora filozofičkoga fakulteta u sveučilištu Franje Josipa I. od dne 26. listopada 1897.“.
[191] Usp. AFF, Spisi, 203/1897. Izvještaj je arhiviran u predmetu iz 1898. godine (57/1898.).
[192] MOJAŠEVIĆ, *Nemačko-jugoslovenske kulturne veze*, 143. Mojašević na istom mjestu dodaje: „Polazeći od latinskih pisaca koje je Fleming pomenuo, Tropš paralelno postavlja brojne tekstove od Fleminga do njegovih uzora, i traži slične motive, misli, fraze, figure, reči, trope, svodeći na kraju rezultate svojih istraživanja u brojke koje iskazuju koliko je mesta od kog latinskog pisca Fleming pozajmio, pa čak i koliko je koje godine bilo takvih pozajmica.“
[193] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 286.
[194] AFF, Spisi, 423/1897., „Zapisnik o I. redovitoj sjednici profesorskog zbora filozofičkoga fakulteta u sveučilištu Franje Josipa I. od dne 26. listopada 1897. “.
[195] AFF, Spisi, 448/1897., „Zapisnik II. redovite sjednice profesorskog zbora filozofičkoga fakulteta u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu od dne 26. studenoga 1897.“; 449/1897.

mu je 30. siječnja 1898.[196] Nakon dodjele dozvole predavanja, odnosno stjecanja statusa privatnog docenta, Tropschu je ukinuta suplentska naknada.[197]

Stav Zemaljske vlade prema kojem „suplent, koji je stekao veniju legendi, ne treba više da bude suplent“[198] uzburkao je duhove na Mudroslovnom fakultetu. Značilo je to, naime, da će njemački jezik i književnost od tada nadalje zastupati privatni docent, a ne više izvanredni profesor, to jest njegova zamjena. Smatrajući da ta odluka „osjetljivo dira u interese ne samo ovoga fakulteta, nego i čitavoga sveučilišta“, na sjednici Profesorskog zbora donesen je jednoglasan zaključak da se Vladi uputi molba za Tropschevim zadržavanjem na mjestu suplenta izvanrednog profesora. Na prijedlog profesora Janečeka ponovno je aktualizirano i pitanje raspisivanja natječaja za izvanrednu profesuru pa je u molbu dodana i jedna dopuna – „ako visoka vlada ne bi htjela, da profesorsku stolicu njemačkoga jezika i literature još i dalje zaprema suplent, moli profesorski zbor, da [bi] za redovito popunjenje njezino raspisala natječaj“.[199] Pozitivno mišljenje o molbi Profesorskog zbora dao je i Akademički senat.[200] Zemaljska vlada ispunila je najprije prvu molbu Profesorskog zbora. U listopadu je Tropsch ponovno imenovan „suplentom njemačkoga jezika i literature“ za zimski semestar 1898./1899., uz naknadu koja je iznosila polovinu plaće izvanrednog profesora.[201]

Druga će molba biti ispunjena početkom 1899. godine. Čini se da je – kao i u slučaju Ivana Quiquereza – važnu ulogu u Tropschevu imenovanju profesorom odigrao Isidor Kršnjavi. Iako je prestao biti odjelni predstojnik, Kršnjavi nije ostao bez utjecaja na bana Khuen-Héderváryja[202] te je prema vlastitom priznanju navodno „forsirao imenovanje Tropscha za sveučilišnog profesora“.[203] O Tropschevoj kandidaturi za izvanrednog profesora raspravljalo se na sjednici održanoj 19. prosinca 1898.[204] Izještaj je pročitao Isidor Kršnjavi, a s njime su se složila i preostala dvojica izvjestitelja, Milivoj Šrepel i August Musić. U njemu je istaknuto kako „privatnim radnjama pokazuje dr. Tropsch, da na znanstvenom polju i poslije svoje habilitacije marljivo radi“. Tvrdnja kako „nijedna od novijih radnja nije doduše

---

[196] AFF, Dosje Stjepana Tropscha, prijepis dopisa od 6. veljače 1898.; AFF, Spisi, 57/1898.; HDA 80, kut. 367, VIII 42/1898.
[197] HDA 80, kut. 367, VIII 42/1898., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora filosofičkoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. od 5. ožujka 1898.“; AFF, Spisi, 62/1898.
[198] HDA 80, kut. 367, VIII 42/1898., „Zapisnik VII. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. od dne 11. srpnja 1898.“.
[199] *Isto*.
[200] *Isto*.
[201] AFF, Dosje Stjepana Tropscha, dopis Odjela za bogoštovlje i nastavu od 27. listopada 1898. Usp. i AFF, Spisi, 361/1898.
[202] O tome kako je I. Kršnjavi stekao Héderváryjevu naklonost usp. ARTUKOVIĆ, „Izidor Kršnjavi kao brodski zastupnik u Hrvatskom saboru 1884.–1887.“.
[203] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 2, 757.
[204] AFF, Spisi, 540/1898., „Zapisnik III. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu od 19. prosinca 1898.“.

nadmašila one radnje, kojima je dr. Tropsch na sveučilištu habilitirao“ opravdana je time što „supliranjem profesorske stolice dr. Tropsch za predavanje obavlja pripravne poslove, koji sudeći po ozbiljnosti njegovih manjih radnja, mora da su sami već sadržajem znanstveni rad“. Izvjestitelji su zaključili da se Tropscheva molba može usvojiti i da njegovu kandidaturu treba preporučiti Zemaljskoj vladi „pošto se je dr. Tropsch pravilno i lijepim uspjehom habilitirao, pošto već nekoliko semestara suplira profesora njemačkog jezika“.[205] Prijedlog je bio jednoglasno prihvaćen, a ban je već 2. veljače 1899. imenovao Tropscha izvanrednim profesorom njemačkog jezika i literature.[206]

Petnaestak godina poslije Kršnjavi će tvrditi kako Tropsch nije ispunio njegova očekivanja i žaliti što nije slušao Khuen-Hedérváryja, koji ga odgovarao od Tropscheva postavljanja za sveučilišnog profesora uz upozorenje „Čuvajte se, obitelj Tropsch je vrlo neugodna.“[207] Čini se da je i sâm Tropsch bio svjestan kako mu njegove najvažnije osobine – stručnost i temeljitost[208] – ne bi bile dovoljne da nije uživao povjerenje bivšeg predstojnika. Unatoč tome što će se njih dvojica međusobno udaljiti pa i sukobiti, Tropsch će na vrhuncu svoje karijere, također kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu (1913. – 1917.), navodno priznati Kršnjavom: „Da, znam kako sve moram zahvaliti Vama.“[209] Kršnjavi je tvrdio i da je Tropsch nakon jednoga žešćeg sukoba zaključio: „Podigao te je [Kršnjavi Tropscha – *nap. a.*], a sada te želi uništiti.“[210]

Neovisno o zakulisnim igrama koje su omogućile Tropschev uspon, njegovim imenovanjem započinje period stabilnosti, koji će trajati petnaestak godina i u kojem će zagrebačka germanistička katedra u institucionalnom smislu u relativno kratkom vremenu doseći nove razvojne stupnjeve. Iako neće biti jedini, Tropscheva će uloga u kreiranju novih germanističkih studijskih sadržaja pritom biti presudna.

2.2.2. Godine stabilnosti (1899. – 1912.)

Prvi značajniji korak prema podizanju ugleda zagrebačke germanističke katedre i privlačenju studenata napravljen je još 1897., u vrijeme dok je Tropsch bio samo suplent. Od

[205] AFF, Spisi, 542/1898. Izvještaj je sastavio Kršnjavi, a supotpisali su ga Šrepel i Musić.
[206] AFF, Spisi, 118/1899.; AFF, Dosje Stjepana Tropscha, dopis Odjela za bogoštovlje i nastavu od 9. veljače 1899.
[207] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 2, 757.
[208] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 286.
[209] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 2, 750.
[210] *Isto.*

ljetnog semestra 1897./1898. njegovo se ime nalazi među članovima Kr. povjerenstva za ispitivanje kandidata srednjoškolskog učiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji.[211] Slušateljima Mudroslovnoga fakulteta bilo je omogućeno da ispit iz njemačkog jezika polažu u Zagrebu umjesto da odlaze u Beč, Graz ili na neko drugo sveučilište, o čemu je Maixner govorio još 1886. Time je zagrebačka germanistika u izobrazbi nastavnika bila formalno izjednačena s drugim studijima germanistike na njemačkim sveučilištima Monarhije.[212] To je bilo veliko postignuće ako se uzme u obzir da su se za mnoge predmete učiteljski ispiti i dalje polagali na nekom austrijskom sveučilištu.[213] U zimskom semestru 1897./1898. upisana su i prva dvojica redovitih studenata koji će nakon polaganja ispita steći pravo predavanja njemačkog jezika u svim razredima gimnazije.[214] Može se stoga zaključiti da je mogućnost polaganja učiteljskog ispita u Zagrebu djelovala poticajno na razvitak studija.[215] Nakon spomenutog semestra počinje rast broja redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima te će na prijelazu stoljeća Tropsch imati više od deset slušača, a nakon još jedne organizacijske promjene u ljetnom semestru 1903./1904. njihov će broj porasti na dvadesetak.[216]

Stabilnost se očitovala i u eliminiranju potencijalnih konkurenata za profesorsko mjesto. Naime, na tu je poziciju pretendirao i Josip Florschütz. On je u prosincu 1898. predao molbu za habilitaciju „iz germanistike s osobitim obzirom na filologiju njemačku“.[217] Nakon gotovo jednogodišnjih peripetija pobjednikom je postao Tropsch. Budući da je Tropsch imenovan izvanrednim profesorom za njemački jezik i književnost, Florschütz je odlučio promijeniti polje habilitacije i pokušati steći status privatnog docenta „gotskoga i staroga njemačkog jezika“.[218] Dozvola predavanja (*venia legendi*) za novo područje dodijeljena mu je u siječnju 1901.[219] Florschützovim imenovanjem privatnim docentom proširena je ponuda studija jer su od ljetnog semestra 1900./1901. studenti mogli upisati predavanja o gotskome jeziku ili, pak, o utjecaju gotskoga na druge jezike.[220] No, ona se nisu održavala svaki semestar. Florschütz nije držao nastavu u ljetnom semestru 1902./1903., zimskom semestru 1903./1904., kada je oglasio kolegij, ali je početkom semestra javio da ne može predavati „poradi nenadnih nastavnih i književnih poslova“, te u ljetnom semestru 1907./1908. Te je

[211] Usp. *Akademičke oblasti*, LJS 1897./1898., 11 i 14.
[212] BOBINAC, „Odsjek za germanistiku“, 175.
[213] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 282.
[214] AFF, Imenici, br. 22. Ukupan broj upisanih redovitih studenata iznosio je 89 u zimskom semestru te 88 u ljetnom. Usp. *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 138.
[215] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 282.
[216] Usp. *Tablicu 1*.
[217] AFF, Spisi, 516/1898.
[218] AFF, Spisi, 657/1899., molba J. Florschütza.
[219] AFF, Spisi, 1/1901.
[220] AFF, Spisi, 579/1902.

godine bio na usavršavanju u inozemstvu, prije nego će biti imenovan izvanrednim profesorom indoeuropske komparativne filologije.[221]

Iako je Tropsch već od 1896. držao i praktične vježbe, kako bi studente uveo u samostalan znanstveni rad i osposobio ih za vrsne srednjoškolske učitelje, sudjelovanje studenata u njima ovisilo je o njihovoj dobroj volji. Osim toga, nije bilo ni materijalnih ni financijskih uvjeta za osiguravanje potrebnog nastavnog materijala pa je u veljači 1904. upućena molba za osnutkom seminara.[222] Tu je potrebu prepoznao i artukulirao još Ivan Quiquerez 1895. godine. Nepuna dva mjeseca nakon imenovanja profesorom na sjednici Profesorskog zbora predložio je osnivanje seminara za njemački jezik na Mudroslovnom fakultetu.[223] Bilo je to ipak ishitreno s njegove strane, neovisno o tome što se tada raspravljalo o preustroju postojećih seminara.[224] Prvo, seminar se nije mogao otvoriti iz formalnih razloga jer su se prema tada važećim pravilima u seminar mogli upisati samo studenti druge godine studija, kojih tada na germanistici još nije bilo. Drugo, trebalo je odrediti listu prioriteta. Karel Zahradnik suprotstavio se Quiquerezu rekavši da „osobita nužda njemačkoga seminara nije medjutim za sada još ni dokazana“ i da je važnije otvoriti pedagoški seminar. Treće, Tadija Smičiklas otvoreno mu je predbacio da je kao „profesor njemačkoga jezika tek počeo predavati“ i da mora „istom pokazati uspjeh, koji je postigao svojim predavanjima“.[225] Dekan je predložio Quiquerezu da svoj prijedlog iznese iduće godine.[226] Kao što je već navedeno, za to više nije imao prilike.

Desetak godina poslije bili su ispunjeni preduvjeti navedeni 1895. godine. Stoga je molba pozitivno riješena istog mjeseca, a seminarske su se vježbe počele održavati već u ljetnom semestru 1903./1904.[227] Osim što je osiguravala sredstva za predstojnika seminara i nagrade za najbolje članove seminara, Zemaljska je vlada davala i novac za opremanje seminarske knjižnice, bez koje bi znanstveni rad bio gotovo pa nemoguć.

Zahvaljujući svim tim promjenama, sredinom prvog desetljeća dvadesetog stoljeća stasali su prvi „ispitani učitelji“ njemačkog jezika koji su tijekom studija slušali germanističke kolegije na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Među njima je bio i Ivan Grünwald – uz

---

[221] AFF, Spisi, 496/1903.; 776/1904.; 104/1908.; *Akademičke oblasti*, LJS 1902./1903., 36; LJS 1907./1908., 36.
[222] AFF, Spisi, 132/1904., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 17. veljače 1904.“; 114/1904.
[223] AFF, Spisi, 187/1895.; 196/1895., „Zapisnik o X. redovitoj sjednici profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 15. srpnja g. 1895.“.
[224] O osnivanju seminara usp. i LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 163.
[225] AFF, Spisi, 187/1895.; 196/1895., „Zapisnik o X. redovitoj sjednici profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 15. srpnja g. 1895.“.
[226] AFF, Spisi, 187/1895.
[227] AFF, Spisi, 159/1904.

Gustava Šamšalovića jedan od dvojice prvih redovitih slušača germanistike u Zagrebu koji su stekli pravo predavanja njemačkog jezika u svim razredima gimnazije. Za razliku od Šamšalovića, Grünwald je studirao samo u Zagrebu, a učiteljski je ispit položio 1907. godine.[228] U ovom je razdoblju položen i prvi strogi ispit iz germanistike kao glavne struke – 1906. godine to je za rukom pošlo Arturu Hübschu.[229]

I dok je studij njemačkog jezika postupno dobivao svoj poželjni oblik – finaliziran osnutkom Seminara za njemačku filologiju 1904. godine – iznova se otvorilo pitanje njemačkog lektorata, ne prvi put nakon osnutka katedre. Učinjeno je to već na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održanoj 27. lipnja 1896. Franjo Marković zatražio je tada „da se slušatelji podučavaju u njemačkoj gramatici i govoru na sveučilištu, jer kako izkustvo pokazuje, mnogi ne poznadu taj jezik dovoljno, da bi se mogli lahko služiti njemačkim znanstvenim knjigama, što je ipak toli potrebno“.[230] Predložio je da se ponovno otvori lektorat za njemački jezik ili da se organizira proseminar. Iako njegov prijedlog nije prihvaćen, izazvao je raspravu „kod koje se je sa više strana zastupalo mnienje, da sa ustrojenjem profesorske stolice za njemački jezik nije ipak dokinuta lektura toga jezika“.[231]

Na istoj sjednici na kojoj je Profesorskom zboru predstavio inicijativu o osnivanju Seminara za njemačku filologiju, tadašnji dekan Tropsch podržao je prijedlog profesora Vladimira Varićaka o ponovnom popunjavanju lektorskog mjesta za njemački jezik.[232] Iznova otvoren lektorat trebao je služiti „ostalim sveučilišnim slušačima, koji nijesu germaniste“, a svoju je inicijativu Varićak obrazložio sljedećim riječima:

> Svaki predstojnik stručnog seminara zna, da slušači, kad dođu sa srednje škole, ne donesu poželjnu okretnost i vještinu u njemačkom, a kamoli u kom drugom svjetskom jeziku. Njima bi dobro došla lektura njemačkoga jezika, jer bi imali priliku praktički učiti taj jezik. Za druge jezike: ruski, francuski, talijanski i engleski imamo lektora, za madžarski jezik imamo profesora za naučnu, a lektora za praktičnu stranu.[233]

Tropsch je inzistirao na jasnom odvajanju pitanja utemeljenja seminara od pitanja ponovnog imenovanja lektora, u čemu ga je Profesorski zbor jednoglasno podržao, tim više

---

[228] HDA 890, kut. 113, dosje Ivana Grünwalda, Službenički list. Šamšalović je nakon završenog drugog semestra prešao u Graz, gdje je naposljetku položio učiteljski i strogi ispit. Usp. AFF, Imenici, br. 22; HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Osobnik.

[229] Usp. HÜBSCH, *Stajaći brojevi u njemačkoj narodnoj pjesmi od 18. do 19. vijeka*; AFF, Knjiga doktorata 68/1906. i 69/1906.

[230] AFF, Spisi, 288/1896., „Zapisnik o IX. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 27. lipnja 1896.“.

[231] *Isto*.

[232] Vladimir Varićak (Švica kraj Otočca, 16. ožujka 1865. – Zagreb, 17. siječnja 1942.) bio je fizičar i matematičar. Predavao je na Mudroslovnom fakultetu od 1895. godine, a kao redoviti profesor od 1902. do 1936. Više u: „Varićak, Vladimir“.

[233] AFF, Spisi, 132/1904., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 17. veljače 1904.“.

što je već bila obznanjena namjera profesora Đure Šurmina da na idućoj sjednici iznese prijedlog o popunjavanju lektorskog mjesta.[234] Iznoseći nacrt prijedloga pred Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta, Šurmin je ponovio već ranije izrečen stav kako postojanje katedre, odnosno redovitog profesora, ne znači da na fakultetu ne može raditi i lektor. Štoviše, njihove su uloge trebale biti jasno razlučene:

> Lektor ima da bude učiteljem, a ne docentom književnoga njemačkoga jezika. Lektorova je zadaća, da čitanjem pisaca njemačkih, pa i pisaca njem[ačkih] za pojedine struke, i to na izmjence iz svih doktrina našega fakulteta, upućuje svoje slušače u gramatička pravila njemačkoga jezika, da konversacijom sa slušačima dolazi do praktičnih resultata u samom govoru tako, da slušači steknu toliko vještine, te će se s uspjehom moći služiti svakom njemački pisanom knjigom, koja će im biti potrebna kod njihovih specijalnih studija. Napokon će i kod državnoga ispita na ovoj osnovi učenja njemačkoga jezika moći dokazati dovoljno njegova poznavanja.[235]

Upozorio je i na posebnost rada lektora njemačkog jezika u odnosu na lektore drugih živih jezika jer se njemački jezik predavao u srednjim školama u mnogo većem opsegu od drugih stranih jezika. Zbog toga se lektor nije smio ograničiti „samo na elementarne upute u taj jezik“, već je „svagda suponujući osrednje poznavanje toga jezika“ trebao nastojati „uvježbati svoje slušače što više u tom jeziku“.[236] Kao kandidata za lektora njemačkog jezika Šurmin je naveo Josipa Florschütza, koji mu je prethodno već bio izrazio spremnost za preuzimanje lektorata njemačkog jezika u slučaju ponovnog početka rada.[237]

Godinu dana nakon upućivanja prijedloga ban je odlučio udovoljiti molbi i „Dra Josipa Florschütza, profesora kr. realne gimnazije zagrebačke, pridijeljenoga na službovanje privremenom ženskom liceju u Zagrebu, postaviti lektorom njemačkoga jezika u mudroslovnom fakultetu“.[238] Lektorska je nastava započela u ljetnom semestru 1904./1905. Tadašnji dekan Varićak obavijestio je sve slušače „koji nijesu dovoljno ili nikako vješti njemačkome jeziku“ o prilici „da upotpune svoje znanje toga nama najbližega kulturnoga jezika“.[239] Florschützu su na raspolaganju stajala tri sata tjedno, u kojima je trebao „praktičnim predavanjima i vježbama podavati potrebne upute slušačima svih fakulteta

---

[234] Usp. AFF, Spisi, 243/1904., „Zapisnik V. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 14. ožujka 1904.“. Đuro Šurmin (Siščani kraj Čazme, 4. rujna 1867. – Zagreb, 22. ožujka 1937.) bio je književni povjesničar i političar. Studirao je slavistiku, klasičnu filologiju i filozofiju na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1899. postao je suplent za hrvatsku i srpsku književnost i jezik. Od 1906. bio je redoviti profesor za hrvatski i srpski jezik i književnost, a u akademskoj godini 1907./1908. izabran je za dekana. Objavljivao je djela s područja povijesti književnosti, povijesti i filologije. Više u: „Šurmin, Đuro“. O kontroverzama u vezi s postupkom njegove habilitacije i imenovanjem izvanrednim profesorom usp. CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik…“*, 67–70.
[235] AFF, Spisi, 263/1904.
[236] *Isto*.
[237] AFF, Spisi, 243/1904., „Zapisnik V. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 14. ožujka 1904.“.
[238] AFF, Spisi, 220/1905.; 222/1905.
[239] AFF, Spisi, 288/1905.

našega sveučilišta“.[240] U prvom je semestru najavio kolegije *Elementarna gramatika njemačkoga jezika* (2 sata) i *Vježbanje u njemačkome jeziku* (1 sat).[241] Uočljivo je da su „negermanisti“ s Mudroslovnog fakulteta vrlo rijetko upisivali lektorske vježbe u više od jednog semestra. Među slušačima Florschützovih vježbi češći su bili studenti koji su nakon stjecanja apsolutorija polagali učiteljske ispite iz njemačkog jezika kao glavne struke, očito kako bi se što bolje pripremili za buduće zanimanje, to jest dodatno usavršili znanje jezika.[242]

Kao što je već spomenuto, neovisno o tome što se nisu morali baviti znanstvenim radom, lektori su bili dužni pratiti „razvoj onoga jezika i literature, kojim se bave“ te su i njihova predavanja morala biti „udešena prema znanstvenom istraživanju i napretku jezika i literature“.[243] Stoga će početkom dvadesetog stoljeća uputiti zahtjev za povećanjem iznosa godišnje nagrade. U svom će zahtjevu naglasiti kako zapravo obavljaju posao profesora modernih filologija. Smatrali su, naime, kako se „poznavanju modernih jezika i modernih pisaca podaje danas tolika važnost, da bi se za njih upravo morale kreirati profesorske stolice, a u nas te *nauke* predaju sveučilišni lektori, koje sami, koje uz stručne profesore“. Požalili su se da se „od njih ne zahtijeva samo potrebita stručna sprema, već i udiljno proučavanje novijih tekovina neofilologičke literature, a u tu svrhu treba i sredstava i rada i vremena“.[244] Iako je Profesorski zbor 1912. podupro njihove molbe Zemaljskoj vladi za povećanjem naknade, izvjestitelji Stjepan Tropsch i Julije Domac ponovno su ih podsjetili da se „dužnost ovih učitelja sastoji jedino u ‘predavanju živih jezika za *praktičnu* porabu’“ te da „o kakovoj neofilologiji i literaturi nema tu i ne može biti ni spomena“.[245]

2.2.3. Godine stagnacije (1913. – 1917.)

Idućih desetak godina, od 1904. do 1913., neće biti nikakvih organizacijskih i kadrovskih promjena, osim što će u nekoliko semestara izostati Florschützovi kolegiji zbog „nenadnih nastavnih i književnih poslova“ ili odlaska u inozemstvo na stručno usavršavanje.[246] Čak ni nakon imenovanja izvanrednim profesorom indoeuropske

---

[240] *Isto*.
[241] *Isto*.
[242] Usp. *Prilog I.*, bilj. 1.
[243] AFF, Spisi, 457/1898.
[244] AFF, Spisi, 250/1912., izvještaj Stjepana Tropscha i Julija Domca, 13. svibnja 1912.
[245] *Isto*.
[246] U ljetnom semestru 1902./1903., u zimskom 1903./1904., ljetnom 1907./1908. i ljetnom 1911./1912. Usp. AFF, Spisi, 496/1903.; 776/1904.; 104/1908.; NSK R 4610 b, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 8. ožujka 1908.; *Akademičke oblasti*, LJS 1907./1908., 36; LJS 1911./1912., 44.

komparativne filologije Florschütz nije želio prepustiti mjesto lektora njemačkog jezika. U studenom 1908. molbu za lektorsko mjesto uputio je Artur Schneider. Schneider je bio polaznik Tropschevih predavanja u zimskom i ljetnom semestru 1898./1899., nakon čega je prešao u Beč, gdje je 1902. i doktorirao. Budući da je Florschütz izjavio kako će on i dalje obavljati te poslove, barem dok ne bude imenovan redovitim profesorom, Schneiderova je molba odbačena.[247]

Veći problemi, a potom i velika promjena uslijedili su 1913. godine. Činilo se u jednom trenutku da će ta godina za Stjepana Tropscha završiti fijaskom. Ponovno se kandidirao za dekana, za dužnost koju je već obnašao u akademskoj godini 1903./1904., ali je od osamnaest glasova dobio tek jedan, najvjerojatnije svoj, najmanje od četvorice kandidata.[248] No, ubrzo je uslijedilo imenovanje koje je moglo imati dalekosežne posljedice za studij njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Stjepan Tropsch postao je, naime, novim predstojnikom Odjela za bogoštovlje i nastavu te se, pokazat će se privremeno, oprostio od Profesorskog zbora: „I tako ja ostavljam sveučilište, na kojem sam 18 godina djelovao, ostavljam vele slavni ovaj zbor, u kojem sam gotovo punih 15 godina sjedio.“[249]

I dok se od Tropscha očekivalo da „uzmogne lađom našega školstva vješto upravljati“,[250] postavilo se pitanje tko će voditi zagrebačku germanistiku. Logičan je izbor bio Josip Florschütz, koji je u međuvremenu postao redoviti profesor indoeuropske komparativne filologije. On je na sjednici Profesorskog zbora održanoj 8. studenoga 1913. prihvatio prijedlog dekana Golika da privremeno preuzme predavanja o njemačkoj gramatici i vođenje seminara.[251] Međutim, kako još nije bio okončan postupak razmatranja njegove molbe za dopust radi liječenja, podnesene prije Tropscheva odlaska, Vlada ga nije mogla odmah imenovati.[252] Zbog neriješena pitanja nasljednika seminarskog predstojnika nastava u seminaru privremeno je prekinuta na jedan semestar, prvi put od njegova utemeljenja. Prijedlog Profesorskog zbora iz studenog 1913. Vlada je naposljetku prihvatila koncem veljače 1914. te su Florschützu povjerena predavanja iz njemačke gramatike kao i vođenje Seminara za njemačku filologiju.[253] Dio Tropscheve nastave preuzeo je suplent Gustav

[247] AFF, Spisi, 598/1908. Usp. AFF, Imenici, br. 23; HDA 890, kut. 377, dosje Artura Schneidera. Schneider će 1913. postati privatni docent za povijest talijanske umjetnosti 15. i 16. stoljeća, a 1922. nasljednik Isidora Kršnjavog na mjestu profesora povijesti umjetnosti i kulture. Usp. *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 114.
[248] AFF, Spisi, 411/1913., „Zapisnik sjednice ad hoc od 7. srpnja 1913.“.
[249] AFF, Spisi, 677/1913.
[250] AFF, Spisi, 698/1913.
[251] AFF, Spisi, 722/1913.
[252] AFF, Spisi, 600/1913.; 665/1913.; 766/1913.; 826/1913.
[253] AFF, Spisi, 118/1914.

Šamšalović. On je već u studenom dobio dozvolu za početak predavanja iz povijesti književnosti „uz posebna tumačenja iz novovisokonjemačke književnosti u manjim specijalnim kolegijima, u svemu 4 sata na nedjelju“.[254]

Nedugo nakon što se nastava na germanističkoj katedri ponovno normalizirala, uslijedila su dva nova prijelomna momenta: početak Prvoga svjetskog rata i iznenadna smrt Josipa Florschütza 22. rujna 1916.[255] Razdoblje Tropscheva izbivanja s Mudroslovnog fakulteta kolidiralo je s Prvim svjetskim ratom, tijekom kojega je izvođenje sveučilišne nastave bilo otežano zbog velikog broja mobiliziranih slušača, ali i profesora. Osim toga, velike su poteškoće u radu fakulteta zadavali i, primjerice, smještaj vojnika u sveučilišnim prostorijama te propisane mjere štednje električne energije, grijanja i potrošnje papira. Florschützova smrt dovela je, pak, do toga da je dvadeset godina nakon utemeljenja germanističke katedre u Zagrebu, kao i u njezinim početcima, germanističke kolegije držao samo jedan suplent, Gustav Šamšalović. On se u to vrijeme pripremao za habilitaciju iz „gotskoga, staro- i srednjonjemačkoga jezika, te staro- i srednjonjemačke literature“.[256] Za razliku od 1895. godine, kada su Tropschu povjereni kolegiji Ivana Quiquereza, koji još nije ni bio započeo držati nastavu, sada je uz predavanja trebalo organizirati i seminarske vježbe. Profesorski zbor predložio je stoga Zemaljskoj vladi da se Gustavu Šamšaloviću povjere i lektorat i kolegiji koje je Florschütz 1913. preuzeo od Stjepana Tropscha.[257]

Vlada je prihvatila prijedlog te je ban proširio Šamšalovićevu suplenturu i na predavanje gramatičkih kolegija njemačkog jezika, povjerio mu je vođenje Seminara za njemačku filologiju, imenovao ga učiteljem njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu i smanjio mu broj sati u srednjoj školi s dvanaest na devet.[258] Šamšalović je naslijedio Florschütza i u ispitnom povjerenstvu za kandidate srednjoškolskog učiteljstva.[259] Ipak, njegova karijera „prvog čovjeka“ zagrebačke germanistike nije dugo trajala jer je Stjepan Tropsch već u srpnju 1917. ponovno imenovan redovitim profesorom te je preuzeo sva predavanja i nanovo postao predstojnikom Seminara za njemačku filologiju.[260]

---

[254] AFF, Spisi, 766/1913. Usp. i 722/1913.
[255] AFF, Spisi, 573/1913.
[256] AFF, Spisi, 510/1916.
[257] AFF, Sjednički zapisnici, 1916 – 17, „Zapisnik I. redov. sjednice prof. zbora mudrosl. fakulteta dne 3. studenoga 1916.“.
[258] AFF, Spisi, 664/1916. Usp. i AFF, Sjednički zapisnici, 1916 – 17, „Zapisnik II. redovne sjednice profesorskoga zbora mudrosl. fakulteta dne 13. siječnja 1917.“; AFF, Spisi, 18/1917.
[259] AFF, Spisi, 324/1917.
[260] AFF, Spisi, 413/1917.; 435/1917.; 450/1917.; 492/1917.

2.2.4. Povratak Stjepana Tropscha (1917.)

Tropsch se vratio na fakultet u vrijeme kad se Sveučilište u Zagrebu suočavalo, pored ostaloga, s velikim brojem mobiliziranih studenata, prisiljenih na privremeni prekid studija zbog ratne službe. Iako im se vrijeme provedeno na frontu moglo uračunati u propisani broj semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija, bilo je jasno kako studenti pritom ostaju zakinuti za znanja koja bi stekli pohađanjem nastave i pripremom za polaganje ispita. Stoga je Zemaljska vlada, u suradnji s vojnim vlastima, u veljači 1918. odlučila omogućiti mobiliziranim studentima polaganje ispita odnosno polazak jednog semestra, kako bi očuvala „opće kulturno i narodno-gospodarske kao i lične interese mobiliziranih visokoškolskih slušača“, nadajući se da će mobilizirani studenti „moći gubitak nauka svojih bar donekle nadoknaditi“.[261] Svim mobiliziranim slušačima koji su redovito polazili predavanja od početka ožujka do kraja svibnja priznavalo se to vrijeme kao „propisno svršeni“ ljetni semestar 1917./1918. Za slušače upisane do 1. lipnja bio je organiziran tromjesečni „naknadni semestar“, a interesa je bilo i za germanističke kolegije. Profesori su dobili naputak da nastavu u ljetnom semestru prilagode mobiliziranim slušačima. Preporuka je bila da svoja predavanja oblikuju tako da studenti mogu dobiti usustavljeni pregled gradiva. U naknadnom je semestru trebalo osigurati održavanje obveznih kolegija u propisanom broju sati, a nastava je osim profesorima mogla biti povjerena i privatnim docentima. Tako je Tropsch držao kolegij *Odabrani dijelovi iz gramatike njemačkog jezika te iz povijesti njemačke književnosti* (4 sata tjedno), a Šamšalović, koji je u međuvremenu imenovan privatnim docentom za stariji njemački jezik i stariju njemačku književnost na Mudroslovnom fakultetu[262] kolegije *Historijska gramatika starijeg njemačkog jezika (do Luthera)* i *Povijest srednjovjekovne njemačke literature do 15. vijeka* (svaki po dva sata tjedno).[263]

Njih će dvojica, Tropsch i Šamšalović, u idućih nekoliko semestara ponovno privući velik broj slušača germanistike. Šamšalović je kao docent počeo predavati u ljetnom semestru 1917./1918.[264] Predavao je na Mudroslovnom fakultetu sve do zimskog semestra 1941./1942., a Tropsch sve do svoje smrti početkom zimskog semestra 1942./1943. Njih će dvojica sami držati nastavu i oblikovati smjer zagrebačke germanistike sve do zimskog semestra

[261] AFF, Spisi, 131/1918.
[262] HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, „Veleučenom gospodinu prof. Dru G. Šamšaloviću“; AFF, Spisi, 126/1918.; 195/1918.
[263] AFF, Imenici, br. 99. Usp. i AFF, Spisi, 619/1918. i 708/1918.
[264] U zimskom semestru 1918./1919. držao je samo lektorske vježbe, ali je već u ljetnome ponovno predavao i kao docent. Usp. AFF, Imenici, br. 96, nacionali Gizele Tarczay (8. semestar) i Marije Bodnár (4. semestar); AFF, Spisi, 123/1918., Red predavanja, prilozi 44a i 49; *Akademičke oblasti*, LJS 1918./1919., 16.

1931./1932., kada će im se kao voditelj proseminarskih vježbi pridružiti Zdenko Škreb. Upravo će on nakon Drugoga svjetskog rata skrenuti razvoj zagrebačke germanistike u novom smjeru, različitom od onoga kojim se kretao Stjepan Tropsch.

3. NASTAVNI PLAN I PROGRAM, ORGANIZACIJSKI I MATERIJALNI UVJETI STUDIRANJA

3.1. Organizacija studija germanistike u drugoj polovici 19. stoljeća

Deset godina nakon početka nastave njemačkoga jezika „poglavito samo za praktičnu uporabu“ na Mudroslovnom je fakultetu prvi put javno iskazana potreba promjene statusa tog jezika i osnivanje „profesorske stolice“. Razlozi kojima su se vodili poznati su iz prijedloga predstavke profesora klasične filologije Franje Maixnera iz 1886. godine.[265] Od svih „živih jezika“ koji su se predavali na Mudroslovnom fakultetu, njemačkom je jeziku kao obveznom srednjoškolskom predmetu trebalo na sveučilištu osigurati „predznanju slušalaca primjerenije mjesto“.[266] Međutim, u svome je prijedlogu Maixner prešao disciplinarne granice tvrdnjom „da će i našim slušaocem staroklasične i slavenske filologije koji su radi intenzivnije se baviti bud lingvističkim bud literarnimi nauci, od velike koristi biti predavanja o njemačkom jeziku i literaturi, jer će si obris svoga filologičnoga znanja razširiti i tim se i u svojoj specialnoj struci više usavršiti moći“.[267] Podsjećajući na kojim su sve sveučilištima imenovani profesori za njemački jezik i književnost, uključujući i one u sredinama gdje njemački nije bio nastavni jezik, založio se za to da se i u Zagrebu osiguraju predavanja koja će biti „ne samo za obće znanstveno i strukovno naobraženje nego takodjer i obzirom na druge socialne i kulturne odnošaje austro-ugarske monarhije velekoristna“.[268] Ništa manje važan nije bio ni posljednji razlog. Studij njemačkog jezika i književnosti u Zagrebu trebao je, naime, osigurati dovoljan broj srednjoškolskih profesora toga jezika.

Maixner je, dakle, zagovarao studij njemačkog jezika i književnosti koji bi imao čvrsto tradicionalno filološko utemeljenje, a počivao bi i na sprezi klasične, njemačke i slavenske filologije. S druge strane, katedra je trebala pridonijeti napretku Mudroslovnog fakulteta i zagrebačkog sveučilišta kao cjeline, uključujući i njihovu veću prepoznatljivosti u Austro-Ugarskoj i Europi. Naime, u vrijeme kada Maixner predlaže utemeljenje katedre na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu, na sveučilištima njemačkog govornog područja, ali i izvan njega, studij njemačkog jezika i književnosti bio je u punom usponu, sve ubrzanijem nakon 1848./1849. godine, a pogotovo nakon proglašenja Drugoga njemačkog carstva 1871. godine, usporedno s pretvaranjem Njemačke u drugu industrijsku silu u svijetu krajem 19. i

[265] AFF, Spisi, 135/1886.
[266] *Isto.*
[267] *Isto.*
[268] *Isto.*

početkom 20. stoljeća.[269] U perspektivi 19. stoljeća zanimanje za studij njemačkog jezika i književnosti raslo je i s prihvaćanjem berlinskog modela sveučilišta, tj. sveučilišta koje uspješno povezuje svoje nastavne i znanstvenoistraživačke djelatnosti.[270] Posvuda u njemačkom govornom području utemeljivale su se katedre, seminari i seminarske knjižnice, što je omogućavalo stalno dizanje razine nastavnog i znanstvenoistraživačkog rada i u germanistici, kako na tradicionalnim (povijest njemačkog jezika, srednjovjekovna i ranonovovjekovna literatura itd.) tako i na novim područjima rada.[271]

U Habsburškoj su Monarhiji germanističke katedre proizašle kao rezultat reforme austrijskoga školskog sustava 1848./1849. Prve su utemeljene u Beču i Pragu (1849.), a potom u Krakovu (1850.), Grazu i Lavovu (1851.) te Budimpešti (1852.) i Innsbrucku (1859.).[272] Njihova je zadaća bila dvojaka. Primarna je bila zadovoljavanje triju ciljeva obrazovne politike: uključivanje njemačke filologije u sveučilišne discipline filozofskog fakulteta, školovanje gimnazijskih nastavnika njemačkog jezika i stvaranje akademskog podmlatka.[273] Katedra u Krakovu osnovana je neposredno nakon uvođenja sustavne nastave njemačkog jezika na tamošnjim gimnazijama pa je upitno koliko su znanstveni interesi studenata za taj predmet mogli biti motivom njezina osnutka. Tada, naime, na krakovskom sveučilištu nije bilo nijednog studenta s dovoljnim predznanjem za razumijevanje povijesnog razvoja njemačkog jezika.[274] Međutim, to ide u prilog tezi da su pri utemeljenju katedri osim obrazovnih i znanstvenih postojali i nacionalno-politički interesi.[275] Ipak, oni više nisu bili u prvome planu, kao primjerice u slučaju katedre u Budimpešti. Ona je zapravo osnovana već 1784. godine na izravnu želju cara Josipa II., a jedina joj je zadaća bila školovanje činovnika s dobrim znanjem njemačkog jezika, ne bi li se tako suzbila dominacija latinskog jezika u javnoj službi i nastavi. O znanstvenim aspiracijama tada još nije ni moglo biti riječi. Tek će 1852. započeti sustavno obrazovanje nastavnika, zbog čega neki i smatraju tu godinu pravom

[269] U Njemačkoj se između 1871. i 1914. godine upeterostručio broj studenata, a samo u razdoblju od 1871. do 1880. godine udio studenata filozofskih fakulteta u odnosu na ukupan broj studenata povećao se s 30,4 % na 41,7 %, da bi nakon 1900. godine dosegao udio od 51,1 %. Pritom je najveći bio rast interesa za studij germanistike, prije svega na račun klasične filologije. Usp. HERMAND, *Geschichte der Germanistik*, 57.
[270] Njemački odnosno pruski model sveučilišta suočio se koncem 19. i početkom 20. stoljeća s krizom prouzročenom eksplozijom studentske populacije i povećanja potreba na razvijenom kapitalističkom tržištu rada koje humanistički utemeljeni model nije više mogao zadovoljavati. Usp. *A History of the University in Europe*, 33–80.
[271] HERMAND, *Geschichte der Germanistik*, 58.
[272] Usp. LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 377; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik.*, 26–27; GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 7.
[273] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 26.
[274] LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 377.
[275] *Isto*; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 26; GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 7.

godinom osnutka budimpeštanske katedre.[276] I pri utemeljenju germanističke katedre u Grazu fakultet se vodio ne samo znanstvenim razlozima, već se isticalo i da će studij njemačkog jezika imati pozitivan utjecaj na sve narode Monarhije.[277]

Postoji više različitih periodizacija povijesti bečke sveučilišne germanistike, ali vlada suglasje da je nakon 1848./1849. prva prijelomna godina 1868. Etapu od utemeljenja katedre do 1868. Elisabeth Grabenweger naziva konsolidacijskom (*Konsolidierungsphase des Faches*).[278] Zbog nedostatka akademski obrazovanih germanista u prvih su dvadeset godina bečku germanistiku vodili stručnjaci drugih disciplina. Godine 1868. u Beču je utemeljena i druga katedra, za noviju književnost. Time je prvi put u čitavom njemačkom govornom području predmet bio podijeljen na dva dijela – katedru za stariju i katedru za noviju njemačku književnost. Ta je godina označila prekretnicu i kraj prve etape razvoja bečke germanistike i zbog prvog uspješnog uključivanja fakulteta u imenovanje profesora. Sve do 1868. profesore je, naime, imenovalo nadležno ministarstvo (*Ministerium für Cultus und Unterricht*), bez prijedloga fakulteta. Imenovanjem Wilhelma Scherera uveden je izborni mehanizam prema kojem je svaki novoimenovani profesor morao ispunjavati tri preduvjeta – biti Austrijanac, učenik svog prethodnika i katolik.[279] Postavljanje Austrijanaca na mjesto sveučilišnih profesora nije bila posebnost samo bečke germanistike. Tako je Bernhardu Seuffertu, rođenom u Würzburgu, mjesto izvanrednog profesora u Grazu bilo uvjetovano uzimanjem austrijskog državljanstva.[280] Ta će se praksa nastaviti sve do 1912., kada prema Grabenweger započinje treća etapa.[281]

Peter Wiesinger isto razdoblje dijeli čak na tri dijela. Nakon uvertire (*das Vorspiel*) između 1845. i 1848., kada su stvorene zakonske pretpostavke za institucionalni razvitak katedre, započela je prva etapa (1850. – 1868.). U njoj je primat imala stara književnost, ali su započela i prva istraživanja novije. Druga etapa trajala je svega četiri godine (1868. – 1872.), ali je ostavila neizbrisiv trag ne samo na bečkoj germanistici. Osim do podjele predmeta na dva dijela u njoj je došlo i do promjena metoda, zahvaljujući djelovanju Wilhelma Scherera. U trećoj su se etapi, od 1873. do 1912., povijest stare i novije književnosti razvijale potpuno ravnopravno, svaka za sebe.[282] Unatoč tome što je u Beču ostao samo četiri godine, Scherer je

[276] MÁDL, „Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn“, 257–258.
[277] LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 377.
[278] GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 7.
[279] *Isto*, 8–11; 76.
[280] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 32.
[281] GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 3.
[282] WIESINGER, „Die Entwicklung der Germanistik in Wien im 19. Jahrhundert“, 443–444.

ostavio neizbrisiv pečat i na bečkoj germanistici jer su sve do 1912. profesorima imenovani predstavnici njegove „škole“.[283]

Schererovom je zaslugom u znanstvena istraživanja njemačkoga jezika i književnosti uveden pozitivizam.[284] Književno-znanstveni pozitivizam počiva na shvaćanju da se pri proučavanju književnosti mogu primijeniti metode korištene u prirodnim znanostima. Naglasak se stavlja na „povijesni slijed, razvitak i uspoređivanje pojava u vremenu“.[285] Tumačenje književnog djela oslanja se na proučavanje života autora te sredine i društvenih uvjeta u kojima je stvarao. Proučavaju se i izvori, veze i utjecaji, a zapostavlja umjetnička vrijednost književnog djela. Polazeći od pretpostavke da je „umjetnost svojevrsno oponašanje stvarnosti“, cilj je bio pronaći „zakonitosti kojima bi se mogle objasniti sve književne pojave“ i pokazati „kako se povijest književnosti može utemeljiti na proučavanju književnih djela kao izraza osoba pisaca i osobina naroda kojemu oni pripadaju“.[286] Iako je tijekom bečkih godina u središtu Schererova bavljenja bio jezik, u godinama provedenim u Strasbourgu i Berlinu više se posvetio povijesti novije književnosti, primjenjujući pozitivističke metode na svim područjima svoga djelovanja.[287] Početkom dvadesetog stoljeća u Beču je osnovana i treća katedra. Od 1906. godine postojala je tako uz katedre za stariju i noviju književnost i katedra za germansku povijest jezika i arheologiju (*Germanische Sprachgeschichte und Altertumskunde*), a povjerena je Rudolfu Muchu.[288]

U jednome je Beč ipak prepustio primat Grazu. Nakon što je 1865. omogućeno polaganje učiteljskih, a 1872. i strogih ispita,[289] u Grazu je početkom akademske godine 1873./1874. otvoren i prvi seminar za njemačku filologiju u Austro-Ugarskoj, a treći u čitavoj Europi. Prvi je osnovan 1858. u Rostocku i povjeren Karlu Bartschu, a drugi u Strasbourgu početkom 1873. godine, s Wilhelmom Schererom kao voditeljem.[290] Njemačkom se filologijom moglo baviti i na seminarima u Tübingenu (1867.) i Heidelbergu (1873.), ali oni nisu bili utemeljeni isključivo kao seminari za njemačku filologiju, već kao seminari za novije

---

[283] GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 40.
[284] WIESINGER, „Die Entwicklung der Germanistik in Wien im 19. Jahrhundert“, 466. O ispreplitanju pozitivističkih i nacionalističkih tendencija u Schererovu djelovanju usp. HERMAND, *Geschichte der Germanistik*, 60.
[285] SOLAR, *Književni leksikon*, 295.
[286] *Isto*.
[287] WIESINGER, „Die Entwicklung der Germanistik in Wien im 19. Jahrhundert“, 457.
[288] RANZMAIER, *Germanistik an der Universität Wien zur Zeit des Nationalsozialismus*, 15; GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 18.
[289] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 27.
[290] LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 384.

jezike, u sklopu kojih su se uz njemački proučavali francuski i engleski.[291] Anton Emanuel Schönbach, utemeljitelj prvoga seminara, imenovan je izvanrednim profesorom u Grazu početkom godine u kojoj je osnovao seminar, nakon što je Richard Heinzel prihvatio mjesto profesora u Beču. Tri godine poslije Schönbach će postati i redovitim profesorom, a desetak godina prije svoje smrti 1911. godine uspjet će provesti potpunu institucionalnu organizaciju germanistike u Grazu. Osim što je sastavio statut prvog seminara za njemačku filologiju, Schönbach, još jedan Schererov poklonik, stvorio je pretpostavke i za institucionalnu organizaciju nastave novije njemačke književnosti pa je na njegov prijedlog 1878. imenovan privatni docent za to područje. Novija književnost bila je zastupljena i u seminaru jer je Schönbach ponudio mjesto suvoditelja seminara tadašnjemu docentu, za kojega je od vlade 1882. zatražio da ga imenuje izvanrednim profesorom. Završetkom institucionalne organizacije germanistike u Grazu može se smatrati 1892. godina, kada je Bernhard Seuffert, koji je od 1886. bio izvanredan profesor, imenovan redovitim.[292]

Nekoliko mjeseci nakon Graza germanistički je seminar utemeljen u Lavovu, a potom i na drugim cislajtanijskim sveučilištima: u Pragu (1874.), Černovicama i Innsbrucku (1876.), Beču (1881.) i Krakovu (1885.).[293] Prema nekim je tvrdnjama do osnutka seminara u Beču došlo tako kasno zbog Heinzelove nesklonosti prema takvom obliku rada.[294] Seminar u Beču bio je podijeljen na dio za stariju književnost, pod vodstvom Richarda Heinzela, i dio za noviju književnost, koji je vodio Erich Schmidt. Oba su seminarska odsjeka bila potpuno ravnopravna.[295] Za potrebe seminara osnovana je i priručna knjižnica, a u sveučilišnoj su zgradi za nju i za seminarski rad bile predviđene dvije prostorije, s mjestima za šezdesetak članova seminara.[296]

Materijalni uvjeti u Grazu bili su mnogo skromniji od materijalnih uvjeta u Beču. Iako su redovito stizale dotacije za nabavu knjiga, sve do 1879. seminarska knjižnica nije imala svoje mjesto na fakultetu, već je ovisila o dobroj volji Antona Emmanuela Schönbacha. Knjige su, naime, bile smještene u jednoj sobi u njegovu privatnom stanu, koju je stavio na raspolaganje studentima. Nakon što je Schönbach pismom obavijestio nadležno ministarstvo o nemogućnosti prihvata novih knjiga, to jest o razmišljanju da ne prihvati nove godišnje dotacije, osigurano je mjesto za pohranu u ormarima sveučilišne knjižnice. Međutim, time

[291] AUROUX, *History of the language sciences*, 1256; LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 384.
[292] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 29–33.
[293] LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich“, 384.
[294] *Isto*.
[295] RANZMAIER, *Germanistik an der Universität Wien zur Zeit des Nationalsozialismus*, 14; GRABENWEGER, *Germanistik in Wien*, 13.
[296] RANZMAIER, *Germanistik an der Universität Wien zur Zeit des Nationalsozialismus*, 14.

nije bio riješen problem seminarskih prostorija. Prilikom izgradnje nove sveučilišne zgrade 1890. Seminar za njemačku filologiju zatražio je predavaonicu, sobicu s dvama radnim mjestima za profesore i veću radnu sobu za knjižnicu s dvadeset četiri radna mjesta. Taj će zahtjev biti ispunjen 1895., dakle dvadeset dvije godine nakon osnutka seminara.[297]

U travnju 1859. Ignaz Vinzenz Zingerle imenovan je prvim redovitim profesorom njemačkog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Innsbrucku. Iako su se u sklopu filozofije držala predavanja o književnim temama, a za studente iz Tirola s talijanskim materinskim jezikom organizirali tečajevi njemačkog jezika, imenovanje autodidakta Zingerlea prvim profesorom značilo je početak institucionalne germanistike i u tom gradu. Godine 1875. i u Innsbrucku je osnovan germanistički seminar, a 1877. obranjena je prva germanistička disertacija. Njezin autor, Joseph Eduard Wackernell, pet je godina poslije u Innsbrucku dovršio i postupak habilitacije, a 1888. postavljen je za redovitoga profesora za noviju književnost, čime se nepunih trideset godina nakon osnutka katedre i u Innsbrucku provela podjela predmeta na dva dijela.[298]

Za razliku od katedri u cislajtanijskome dijelu Monarhije, na kojima nije bilo malo slučajeva prijelaza profesora s jednog na drugo sveučilište, germanistika u Budimpešti razvijala se od početka šezdesetih godina devetnaestog stoljeća bez dodirnih točaka s njima, barem kad je o kadrovskoj politici riječ. U jeku priprema za Austro-ugarsku nagodbu, 1862. umirovljen je Wilhelm Gärtner, postavljen 1852. na inicijativu Beča, odnosno nakon političkih previranja 1848./1849. godine. Od tada nadalje profesorima su mogli biti imenovani samo oni koji su znali mađarski jezik. Konkurencija na političkom planu između Beča i Budimpešte odrazila se i na sveučilišnu politiku. Postupno raskidajući ovisnost o Austriji, ugarska se germanistika sve više okretala njemačkim sveučilištima, prvenstveno prema Jeni, Halle-Wittenbergu, Heidelbergu i Göttingenu. Svoj procvat doživjela je tijekom djelovanja profesora Gustava Heinricha, u čije je vrijeme 1896. osnovana i druga katedra (*für die deutsche Sprache und Volkskunde*). Što se metoda tiče, i u budimpeštanskoj je germanistici prevladavao pozitivizam, a osnivanju pozitivističke škole u ugarskoj germanistici zacijelo je doprinijelo i blisko prijateljstvo između Gustava Heinricha i Wilhelma Scherera.[299] Nakon Budimpešte, ne računajući Zagreb, u Translajtaniji su katedre dobili i Cluj-Napoca (*mađ.* Kolozsvár, 1872.), Debrecin (1914.), Bratislava i Pečuh (1918.)[300]

---

[297] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik.*, 40–41.
[298] „Institutsgeschichte: Germanistik in Innsbruck".
[299] MÁDL, „Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn", 258–259.
[300] HELBIG et al., *Deutsch als Fremdsprache*, sv. 2, 1544.

U prvim desetljećima svoga postojanja katedre su, dakle, prolazile kroz manje-više slične institucionalne razvojne cikluse. Razlikovale su se po tome koliko im je vremena trebalo za prijelaz iz jednog u drugi te po konačnom obliku organizacije koji su postigli. Sličnosti je bilo i u programskom dijelu zbog personalnih veza između profesora germanistike, koji su uglavnom studirali na istim fakultetima odnosno bili pripadnici iste profesorske „škole“ ili su pak tijekom svog radnog vijeka predavali na nekoliko sveučilišta. Zagreb je slijedio razvojnu logiku drugih sveučilišta: nekoliko godina nakon imenovanja redovitog profesora slijedilo je otvaranje seminara. Do kraja promatranog razdoblja, od 1895. do 1918. godine, u Zagrebu neće biti provedena podjela predmeta na dva dijela, na stariju i noviju književnost, no to ne znači da je zagrebačka katedra zaostajala za drugim sveučilištima, kada je o organizaciji riječ. Već i nekoliko spomenutih primjera sveučilišta njemačkoga govornoga područja i Budimpešte, znatno većih od zagrebačkog, pokazuju da je od utemeljenja prve do druge katedre nerijetko prolazilo više desetljeća.

3.1.1. Nastavni plan i program

Prvi izvanredni profesor za njemački jezik i književnost na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu imenovan je 22. svibnja 1895., nekoliko mjeseci nakon što je povećan broj semestara koji su redoviti studenti trebali odslušati da bi stekli apsolutorij.[301] Naime, od listopada 1894. studij na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu trajao je četiri umjesto tri godine.[302] Redoviti su studenti na trima fakultetima Kr. sveučilišta Franje Josipa I. morali u svakom semestru upisati barem propisani minimum tjednih sati. Za studente bogoslovije on je iznosio osamnaest, dok su redoviti studenti preostalih dvaju fakulteta slušali najmanje dvadeset sati.[303] Na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu obvezni su bili „svi predmeti, koji se pitaju na državnim ispitima“, a „saslušavši profesorski zbor“, Vlada je mogla dopuniti popis obveznih predmeta i odrediti njihov redoslijed.[304] Redoslijed upisivanja predmeta bio je utvrđen i za Bogoslovi fakultet.[305] Za Mudroslovni fakultet popisivale su se samo „struke“, ali nije postojao popis obaveznih predmeta, već su se nazivi planiranih kolegija objavljivali na počeku svakog semestra. Morali su biti usklađeni s pregledom

[301] AFF, Spisi, 146/1895.; 157/1895.; HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 9.
[302] *Akademički propisi* (1898.), 80; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 182.
[303] *Akademički propisi* (1898.), 7. i 11.
[304] *Isto*, 10–11.
[305] *Isto*, 7–8.

kolegija priloženom molbi za profesorsko mjesto ili za habilitaciju na Mudroslovnom fakultetu, a Profesorski zbor vodio je računa o tome da svi predaju ono što su najavili.[306]

U sačuvanoj arhivskoj dokumentaciji nije pronađen pregled kolegija Ivana Quiquereza, no nazivi kolegija najavljenih za zimski semestar 1895./1896. nimalo ne odstupaju od tema o kojima će predavati i njegov nasljednik. Za semestar u kojem su trebala započeti germanistička predavanja na Mudroslovnom fakultetu, Quiquerez je predvidio tri kolegija: *Uvod u južno-njemački jezik i literaturu srednjega doba* (1 sat), *Povijest njemačke literature počevši od Lessinga* (3 sata) i *Čitanje i tumačenje Schillerovih drama* (2 sata).[307] Namjeravao je, dakle, uvesti studente u studij srednjovisokonjemačkog jezika i književnosti, a osim preglednog predavanja o književnim pojavama 18. stoljeća bilo je predviđeno i čitanje i tumačenje odabranih djela jednog od najznačajnijih autora toga doba.[308] Nepoznato je kako je i je li Quiquerez uopće riješio problem na koji je upozorio Milivoj Šrepel u obrazloženju negativne ocjene kandidatove molbe za profesuru, odnosno je li namjeravao „pored njemačke književne povijesti i njemačkih starina predavati takodjer o gramatici njemačkoga jezika i s historijskoga i s komparativnoga gledišta“.[309] Naime, ne dovodeći u pitanje znanje gotskoga, starovisokonjemačkoga i srednjovisokonjemačkoga jezika, Šrepel je tražio dokaz o tome poznaje li Quiquerez i „glavna načela komparativne filologije“.[310]

Kao privatni docent za njemački jezik i književnost od 12. do 19. stoljeća, a ubrzo potom i kao profesor, Tropsch se u svojim se predavanjima o povijesti njemačke književnosti 12. i 13. stoljeća bavio „narodnom poezijom“, detaljno tumačeći epove *Nibelungenlied* (*Pjesma o Nibelunzima*) i *Gudrun*, a „ostale junačke narodne pjesme toga doba kratko“.[311] Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach i Gottfried von Straßburg, to jest njihovi epovi, obrađivali su se u sklopu dvorske ili viteške poezije, kao i lirika (*Minnesang*) najznačajnijih predstavnika toga doba (Walther von der Vogelweide i Neidhart von Reuenthal). Nezaobilazan je bio i Freidank, didaktički pjesnik s početka 13. stoljeća.

---

[306] *Isto*, 10. Predavači su predlagali nazive kolegija, a nakon što bi Profesorski zbor prihvatio ili korigirao njihove prijedloge, objavljivali su se u *Akademičkim oblastima*. Usp. npr. AFF, Spisi, 174/1889., „Zapisnik o XII. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 3. srpnja 1889.“, 2. točka dnevnoga reda („II. Red predavanja za zimsko poljeće g. 1889/90.“); *Akademičke oblasti*, ZS 1899./1900., 30; LJS 1899./1900., 31.

[307] *Akademičke oblasti*, ZS 1895./1896., 25.

[308] U redu predavanja naslovi germanističkih kolegija na hrvatskom jeziku ponekad su bili tiskani i na njemačkom ili na latinskom jeziku. U ovom je slučaju iz njemačkog naslova mnogo jasnije o čemu je u prvome kolegiju trebalo biti riječi: „Einführung in das Studium der mittelhochdeutschen Sprache und Literatur“. *Akademičke oblasti*, ZS 1895./1896., 25.

[309] AFF, Spisi, 111/1895., izdvojeno mišljenje M. Šrepela.

[310] *Isto*.

[311] AFF, Spisi, 57/1898., „Pregled kolegija što ih potpisani kani držati“.

Književnost 14. i 15. stoljeća uključivala je liriku majstora pjevača („Meistergesang i narodne pjesme“) i dramu, odnosno misterije i pokladne igre („mysterije i Fastnachtspiele“), dok je 16. stoljeće bilo zastupljeno djelima Martina Luthera, Sebastiana Branta, Thomasa Murnera, Hansa Sachsa i Johanna Fischarta. Slušači germanistike trebali su se tijekom studija upoznati i s autorima Prve šleske škole („tu osobito Opitz i Fleming“), crkvenom literaturom, dramom, romanima i satirom 17. stoljeća te jezičnim purizmom („Društva za čišćenje jezika“), a predviđen je bio i uvid u rad autora Druge šleske škole i njihovih protivnika.[312]

Pregled književnosti 18. stoljeća započinjao je književnim sukobom Johanna Jakoba Bodmera i Johanna Jakoba Breitingera s Johannom Christophom Gottschedom. Slijedila su predavanjima o opusu Albrechta von Hallera i Friedricha von Hagedorna. Potom su studenti slušali o anakreontičarima, časopisu *Bremer Beiträge*, Friedrichu Gottliebu Klopstocku, Christophu Martinu Wielandu, književnom krugu *Göttinger Hainbund*, Gottholdu Ephraimu Lessingu i Johannu Gottfriedu Herderu. Pregled književnosti 18. stoljeća završavao je epohom *Sturm und Drang* te životom i djelom Goethea, Schillera i Jeana Paula. Romantička škola, politička lirika, švapska pjesnička škola, Mlada Njemačka (*Junges Deutschland*) te Friedrich Rückert, August von Platen i stariji austrijski pjesnici, među kojima je Tropsch posebno istaknuo dramatičara Franza Grillparzera, bile su teme 19. stoljeća.[313] Predavanja o književnosti završavala su kratkim pregledom suvremenog pjesništva. Kao zasebnu je cjelinu Tropsch istaknuo njemačku narodnu pjesmu, „osobito obilježja njezina, zatim svestrano tumačenje važnijih narodnih pjesama“.[314]

Ovakva pregledna predavanja i tumačenja odabranih djela omogućavala su studentima stjecanje znanja koja su se provjeravala na učiteljskom ispitu, što svakako treba imati na umu s obzirom na to da je većina slušača germanističkih kolegija koji su se opredijelili za njemački jezik i književnost kao glavnu struku nakon studija nastojala dobiti stalno mjesto u školi. Njemački jezik pritom nije bio izuzetak, već se od kandidata koji su polagali učiteljski ispit iz svih modernih filologija očekivalo da poznaje „povijest književnosti u savezu s kulturnom odnosno – s političkom poviješću dotičnoga naroda“ te da je „potanje proučio bar jednoga pjesnika i prozaistu klasika“. Osim toga, morao je biti sposoban „prema teoriji poetike estetski tumačiti“ pjesnička djela napisana na tom jeziku.[315]

Stjecanje znanja o jeziku obuhvaćalo je historijsku, točnije srednjovisokonjemačku, i suvremenu gramatiku. Svi oni koji su namjeravali položiti učiteljski ispit iz njemačkog jezika

[312] *Isto*.
[313] *Isto*.
[314] *Isto*.
[315] *Akademički propisi* (1898.), 70.

trebali su se upoznati s „važniji[m] glasovni[m] zakoni[ma]“, tj. fonetskim obilježjima srednjovisokonjemačkog jezika, oblicima i skladnjom (sintaksom), „sve u onoj mjeri, koja je prema ustanovi austrijskih ispitnih propisa slušateljem njemačkog jezika potrebna za točno razumijevanje starih literarnih spomenika“. I u novovisokonjemačkoj su gramatici u prvom planu bili „oblici“ i „skladnja“, „sve s osobitim obzirom na najobičnije pogrješke protiv pojedinih pravila“.[316] Ovo je bilo posebno važno za buduće srednjoškolske profesore njemačkog jezika jer se od njih očekivalo da „pravilno i lijepo“ govore i pišu na tom jeziku te da „temeljito“ poznaju „slovnicu i stilistiku“.[317]

U lipnju 1897., kada Tropsch podnosi svoju molbu za habilitaciju, u Zagrebu još nije utemeljen Seminar za njemačku filologiju, no već tada najavljuje kako kani „sa svojim slušateljima čitati i svestrano tumačiti“ odabrana književna djela od 12. do 19. stoljeća:

> *Nibelunge*. *Gudrun*. Walther von der Vogelweide i ostali Minnesängeri, što se nalaze u izdanju Lachmannovu i Hauptovu (*Des Minnesange Frühling*). Hartmannov *Iwein*, *Der arme Heinrich* i Gregorius Gottfried v. Strassburg, *Tristan u. Isolde*. Hans Sachs (po izboru). Joh. Fischart (po izboru). Opitz, *Buch von der deutschen Poeterei* i izbor iz ostalih njegovih dijela [*sic*]. Fleming, Simon Dach i Günther (sva tri po izboru). Abraham a S[anc]ta Clara, *Auf, auf Ihr Christen!* Hagedorn (po izboru). Gleim (po izboru). Gellert, *Fabeln*. Klopstock, Wieland, Lessing (sva tri po izboru). Herder, osobito izbor iz narodnih pjesama. Goethe i Schiller (po izboru). Grillparzer, *Ahnfrau*. Heinrich v. Kleist (po izboru).[318]

Predavanja o njemačkom jeziku i književnosti bila su, dakle, koncipirana tako da je svaki slušač koji se opredijelio za germanistiku kao glavnu struku stjecao znanja i iz gramatike i iz književnosti od 12. do 19. stoljeća, a studenti ih nisu nužno slušali kronološkim redoslijedom. Naime, ne računajući seminarske vježbe, koje su od utemeljenja Seminara za njemačku filologiju do kraja zimskog semestra 1914./1915. mogli upisati samo studenti upisani najmanje u treći semestar, sva su predavanja bila namijenjena svim studentima, neovisno o godini studija.[319] Tako su isto predavanje slušali oni koji su tek započeli svoj studijski put, kao i oni koje je svega nekoliko mjeseci dijelilo od apsolutorija.[320]

---

[316] AFF, Spisi, 57/1898., „Pregled kolegija što ih potpisani kani držati“. U zimskom semestru 1902./1903. Tropsch je držao kolegij *Oblici njemačkog jezika s osobitim obzirom na običnije pogrješke*, namijenjen svim studentima Mudroslovnog fakulteta. Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1902./1903., 30.

[317] *Akademički propisi* (1898.), 70.

[318] AFF, Spisi, 57/1898., „Pregled kolegija što ih potpisani kani držati“. Radi preglednosti su naslovi književnih djela u ovom citatu stavljeni u kurziv.

[319] AFF, Spisi, 203/1915.; 287/1915.

[320] Kada je o predavanjima iz književnosti riječ, takva će praksa preživjeti na zagrebačkoj germanistici sve do uvođenja tzv. bolonjskog sustava. Predavanja o njemačkoj književnosti 18., 19. i 20. stoljeća bila su namijenjena svim studentima germanistike upisanima u drugu, treću i četvrtu godinu, a studenti su upisivali prvo od njih na drugoj godini studija, neovisno o tome o kojem se stoljeću tada predavalo. Tako su neki slušali najprije 20., a potom 18. i 19. stoljeće, a dio 19., 20. i 18. stoljeće. Tek je trećina studenata slušala predavanje „logičnim“ slijedom, dakle 18., 19. i naposljetku 20. stoljeće.
Do reforme u 1980-im godinama i lingvistika se predavala ciklički, od 1. do 3. godine, dok se na 4. predavala historijska gramatika. Zahvaljujem profesoru Bobincu na napomeni o predavanjima iz lingvistike.

I dok su zaključno sa zimskim semestrom 1897./1898. studenti uglavnom mogli slušati pet sati germanističkih kolegija tjedno,[321] nakon Tropscheve se habilitacije broj tjednih sati povećao na šest.[322] Kada je u veljači 1899. Tropsch postao izvanrednim profesorom, porastao je broj njegovih tjednih sati. Varirao je između sedam i osam, da bi se od zimskog semestra 1900./1901., dakle i prije nego će u studenom 1902. postati redovitim profesorom, naposljetku ustalio na osam.[323]

Kao izvanredni i redoviti profesor Tropsch je gotovo u svakom semestru držao tri kolegija.[324] Za predavanja o pregledu povijesti književnosti najčešće je izdvajao tri sata. Preostalih pet sati uglavnom je bilo namijenjeno predavanjima o gramatici te čitanju i tumačenju tekstova, tj. vježbama na kojima je svojim slušateljima zadavao i pisane domaće zadaće, što će postati obavezno tek nakon utemeljenja seminara 1904. godine. Ponekad su se vježbe održavale u tjednoj satnici od tri sata, a u nekim je pak semestrima veći fond sati otpadao na predavanja o gramatici.[325]

Tropscheva se koncepcija studija očito razlikovala od one koju je predlagao Josip Florschütz, bivši student Richarda Heinzela, kada se nadao da bi mogao naslijediti Ivana Quiquereza. Florschützov pregled kolegija, priložen molbi za habilitaciju „iz germanistike s osobitim obzirom na filologiju njemačku“, nije zadovoljio izvjestitelje Tropscha i Šrepela. Prigovorili su mu, između ostaloga, i zbog toga što nije obuhvatio „cijelo ogromno polje germanske filologije, već samo njemački jezik i literaturu do početka 19. vijeka i gotsku gramatiku s vježbama“.[326] Tropscheva su predavanja, naprotiv, obuhvaćala i književnost 19. stoljeća, a predviđeni su bili i „Referati o važnijim novijim znanstvenim radnjama na polju novonjemačke književnosti“.[327] Te su „referate“ držali i studenti pa su, primjerice, u ljetnom

---

[321] Quiquerez je u zimskom semestru 1895./1896. trebao predavati šest sati tjedno, a Tropsch je u ljetnom semestru 1896./1897. oglasio dva kolegija, svaki sa satnicom od dva sata tjedno. Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1895./1896., 25; LJS 1896./1897., 25.

[322] AFF, Dosje Stjepana Tropscha, 57/1898. (prijepis). U tiskanom redu predavanja nedostaje broj sati za Tropschev kolegij *Čitanje i tumačenje njemačkih Minnesängera*, ali su u imeniku studenata uz taj kolegij upisana dva sata. Usp. *Akademičke oblasti*, LJS 1897./1898., 25; AFF, Imenici, br. 22, upisni podatci za Ivana Grünwalda i Gustava Šamšalovića (2. semestar).

[323] AFF, Dosje Stjepana Tropscha, 2116/1899. (prijepis); 17956/1899. (prijepis); *Akademičke oblasti*, LJS 1898./1899., 28; ZS 1899./1900., 30; LJS 1899./1900., 31; ZS 1900./1901., 29; LJS 1900./1901., 30; ZS 1901./1902., 30; LJS 1901./1902., 30; ZS 1902./1903., 30; LJS 1902./1903., 30.

[324] Uz već spomenuti ljetni semestar 1896./1897. iznimka je još zimski semestar 1909./1910. I tada je Tropsch držao samo dva kolegija: *Povijest njemačke književnosti u doba klasicizma i romantike* (5 sati) i *Tumačenje odabranih Goetheovih i Schillerovih pjesama i pismene radnje* (seminarske vježbe, 3 sata). Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1909./1910., 31.

[325] Usp. *Prilog V.*

[326] AFF, Spisi, 307/1899. Nije sačuvan Florschützov pregled kolegija, već samo izvještaj o odbijanju njegove molbe za habilitaciju.

[327] AFF, Spisi, 57/1898., „Pregled kolegija što ih potpisani kani držati“.

semestru 1908./1909. nastali seminarski radovi o recentnim djelima, o *Deutsche Stilistik* Richarda Moritza Meyera (1906.) i *Das moderne Drama* Roberta Franza Arnolda (1908.).[328]

Ipak, kada je o književnim djelima riječ, na vježbama su se čitala i tumačila djela nastala uglavnom do kraja 18. stoljeća, a „najmlađe" djelo na tom popisu, koje se analiziralo na seminarskim vježbama u zimskom semestru 1908./1909., bila je Grillparzerova tragedija *Die Ahnfrau* iz 1817. godine.[329] Recentnija djela, koja su napisali primjerice Paul von Heyse, Friedrich Spielhagen i Gottfried Keller, čitat će se s lektorom za njemački jezik početkom 20. stoljeća na praktičnom tečaju, namijenjenom svim studentima Mudroslovnog fakulteta.[330] No, ne smije se zaboraviti da su praktični tečaj uglavnom pohađali upravo slušači germanističkih kolegija.[331]

Broj sati posvećen starijim razdobljima povećao se nakon imenovanja Josipa Florschütza privatnim docentom gotskoga i staroga njemačkog jezika. Dozvola predavanja (v*enia legendi*) dodijeljena mu je sredinom siječnja 1901., a u ljetnom semestru 1900./1901. započela su predavanja iz gotskog jezika.[332] U svome „Prijegledu kolegija o komparativnoj gramatici gotskoga i staroga njemačkog jezika" Florschütz je predložio dva kolegija: *O glasovima gotskoga i staroga njemačkog jezika* i *O oblicima gotskoga i staroga njemačkog jezika*. U prvom je namjeravao predavati o „gramatičnoj literaturi, koja se ovim pitanjima bavi" i o „najstarijim literarnim izvorima, iz kojih se crpe jezična građa gotska i stara njemačka". Uvodni je dio uključivao još i predavanja o „izdanjima pojedinih spomenika, o njihovu mjestu u literaturi", a nisu se mogli zaobići ni „rječnici i lexica, u kojima je ta jezična građa na okupu".[333] Slijedilo je „poglavlje o pradomovini Indogermana" i o „razdiobi indogerm. jez. u skupine". „Fiziologija govora", „vrste artikulacija", „razdioba glasova, različite funkcije i međusobni utjecaji njihovi" bile su teme kojima se bavio prije nego je prešao na diobu germanskih jezika i kritiku teorije Karla Müllenhoffa iz 1863. godine o kontinuiranom razvoju pisanog jezika od starovisokonjemačkog do novovisokonjemačkog.[334] Prvi Florschützov kolegij završavao je „naukom o vokalizmu" i „naukom o konsonantizmu".

---

[328] Usp. sačuvane seminarske svjedodžbe u HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza; kut. 207, dosje Rudolfa Scheya.
[329] AFF, Imenici, br. 60, nacional Rudolfa Scheya, Mire Perok i Ivana Baretića.
[330] Usp. *Prilog V.*
[331] Usp. bilj. tekst uz bilj. 242.
[332] AFF, Spisi, 1/1901.; *Akademičke oblasti*, LJS 1900./1901., 30.
[333] AFF, Spisi, 657/1899., „Prijegled kolegija o komparativnoj gramatici gotskoga i staroga njemačkog jezika".
[334] O Müllenhoffovoj teoriji i kritici ove teorije usp. BÄR, „Thesen zur Entstehung der neuhochdeutschen Schriftsprache", 2–7.

U drugom je kolegiju Florschütz obrađivao deklinaciju imenica, pridjeva i zamjenica te konjugacije, glagolske načine i brojeve.[335]

Iako to nije bilo istaknuto u predloženim općenitim nazivima kolegija, iz opisa kolegija vidljivo je da se Florschütz od početka vodio komparatističkim pristupom, ne izostavljajući ni sinkronijsku ni dijakronijsku perspektivu. Naime, osim na podjelu indoeuropskih jezika u skupine osvrtao se i na njihovo bliže srodstvo. Nadalje, gotski je jezik promatrao u odnosu prema indoeuropskom, a starovisokonjemački u odnosu prema gotskom.[336] To potvrđuju i konkretni nazivi kolegija koje je najavljivao na početku svakog semestra: u ljetnom semestru 1900./1901. i zimskom semestru 1901./1902. Florschütz je držao kolegij *Komparativna gramatika gotskoga jezika*, a u sljedećim dvama semestrima *Oblici gotskoga jezika s obzirom na jezik indijski, grčki, latinski, litavski i staroslavenski*. U zimskom su semestru 1903./1904. u središtu njegova najavljena kolegija, a koji ipak nije držao, stajale germanske riječi, „navlastito gotske“ u staroslavenskom jeziku. Nakon semestra u kojem je predavao o elementarnoj gramatici gotskoga jezika, tri je semestra, počevši sa zimskim semestrom 1904./1905., posvetio kolegiju *Germanske riječi u slavenskim jezicima*. U ljetnom semestru 1905./1906. držao je predavanja na temu *Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskoga*, a u oba semestra zadnje akademske godine provedene u statusu privatnog docenta kolegij je naslovio *Komparativna gramatika jezika staroga visokonjemačkoga, starosaskoga i gotskoga*.[337] Može se, dakle, zaključiti da je Florschütz ispunio zahtjev koji je Milivoj Šrepela postavio još pred Ivana Quiquereza, inzistirajući na tome da profesor njemačke filologije mora predavati „o gramatici njemačkoga jezika i s historijskoga i s komparativnoga gledišta“ i poznavati „glavna načela komparativne filologije“.[338]

Poput Tropscha, koji je u svoju nastavu uključivao i „referate o važnijim novijim znanstvenim radnjama na polju novonjemačke književnosti“,[339] i Florschütz je pratio suvremenu znanstvenu literaturu o području kojim se bavio. U svojim se predavanjima koristio isključivo najnovijim priručnicima te su se na njegovu popisu našli *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* Karla Brugmanna i Bertholda Delbrücka (1886. – 1900.), *Urgermanische Grammatik* (1896.) i *Gotisches Elementarbuch*

[335] AFF, Spisi, 657/1899., „Prijegled kolegija o komparativnoj gramatici gotskoga i staroga njemačkog jezika“.
[336] *Isto*.
[337] *Akademičke oblasti*, LJS 1900./1901., 30; ZS 1901./1902., 30; LJS 1901./1902., 30; ZS 1902./1903., 30; LJS 1902./1903., 36; ZS 1903./1904., 31; LJS 1903./1904., 31; ZS 1904./1905., 33; LJS 1904./1905., 33; ZS 1905./1906., 30; LJS 1905./1906., 30; ZS 1906./1907., 31; LJS 1906./1907., 31.
[338] AFF, Spisi, 111/1895., izdvojeno mišljenje M. Šrepela.
[339] AFF, Spisi, 57/1898., „Pregled kolegija što ih potpisani kani držati“.

(1897.) Wilhelma Streitberga, *Althochdeutsche Grammatik* (1886.) Wilhelma Braunea, *Der indogermanische Akzent* (1895.) Hermanna Hirta, „za neke određene partije“ *Grundriss der germanischen Philologie* Hermanna Paula (1891. – 1893.), a uz to „i znatnije monografije i rasprave“.[340]

Budući da je Florschütz kao privatni docent predavao jedan ili dva sata tjedno, ne računajući semestre u kojima nije držao nastavu, od početka ljetnog semestra 1900./1901. do zimskog semestra 1907./1908. studenti su umjesto dotadašnjih osam mogli upisati devet ili deset sati germanističkih kolegija tjedno.[341] Florschützova su predavanja – barem u jednom, a češće i u više semestara – pohađali gotovo svi koji su odabrali germanistiku kao glavnu struku. Velik dio njih, pogotovo slušači koji su se uz njemački opredijelili za još jedan jezik kao glavnu struku, nastavio je nakon 1908. slušati i njegova predavanja o indoeuropskoj komparativnoj filologiji, na kojima se, između ostaloga, bavio i germanističkim temama.[342]

3.1.2. Seminar za njemačku filologiju

Nastava na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu nije se održavala samo u obliku predavanja, iako su ona prevladavala. Osim predavanja, profesori prirodnih znanosti držali su vježbe u znanstvenim zavodima sa zbirkama, a profesori humanističkih znanosti radili su sa svojim slušačima i u seminarima. Prva četiri seminara na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu osnovana su 1886. godine. Bili su to Seminar za staroklasičnu filologiju, Historijski seminar, Seminar za hrvatski jezik i Matematički seminar. U ljetnom semestru akademske godine 1895./1896. s radom je započeo Pedagogički seminar, a 1903. i Proseminar za staroklasičnu filologiju. Seminarske su vježbe trebale studentima omogućiti praktično usavršavanje u njihovoj struci te ih uz pomoć profesora uputiti u znanstveni rad.[343] Iako su u početku članovima seminara mogli biti samo redoviti studenti upisani barem u drugu godinu studija, od 1915. studenti su se mogli upisati već u prvom semestru.[344]

---

[340] AFF, Spisi, 657/1899., „Prijegled kolegija o komparativnoj gramatici gotskoga i staroga njemačkog jezika“.
[341] Usp. tekst uz bilj. 221.
[342] Usp. *Prilog I.*, bilj. 1.
[343] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 117–118; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 163. Za statute spomenutih seminara usp. *Akademički propisi* (1898.), 96–109.
[344] AFF, Spisi, 187/1895.; 203/1915.; 287/1915.

Pitanje osnivanja Seminara za njemačku filologiju otvoreno je još 1895. godine, ali bezuspješno.[345] Ponovno je aktualizirano na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta 17. veljače 1904.[346] Iznoseći prijedlog za utemeljenjem seminara, tadašnji je dekan Tropsch upozorio kako je zagrebačko sveučilište bilo jedino u Monarhiji na kojem takav seminar još nije postojao. U svojoj je predstavci Profesorskom zboru naveo kako je već od 1896. svaki semestar držao praktične vježbe te je pojedinim slušačima zadavao i pisane zadaće. Neovisno o tome, smatrao je nužnim formalno osnovati seminar jer studenti za pisanje tih radnji „nijesu ničim drugim vezani, nego dobrom svojom voljom, to je i razumljivo, da oni te vježbe ne shvaćaju onako ozbiljno, kako bi trebalo, da se dođe do povoljna uspjeha".[347] Zaključio je:

> Drukčije je u seminaru, gdje svaki član mora da sudjeluje u vježbama i pismene radnje da izrađuje; a to on čini tim radije, jer imade nade, da će za svoj trud eventualno dobiti neku nagradu. Ustrojenjem seminara bili bi slušači njemačke filologije obvezani na intenzivan samostalan rad, a samo kraj takvoga rada postat će oni dobri srednjoškolski učitelji njemačkoga jezika. Ako pako svi učitelji toga jezika budu na svome mjestu, onda će i općeni uspjeh srednjoškolske mladeži u tome predmetu biti dakako mnogo bolji nego je danas.[348]

Profesorski zbor podupro je prijedlog svog dekana i zamolio Zemaljsku vladu da dopusti osnivanje seminara i osigura potrebna materijalna sredstva.[349] Naime, predstojnici seminara dobivali su godišnju nagradu od 100 kruna, a dvoje najboljih slušača trebalo je svake godine biti nagrađeno s po 50 kruna.[350] Vlada je već 25. veljače 1904. donijela odluku „da se počevši od ljetnoga semestra naukovne godine 1903./1904. u filosofičko-historičkom odjelu mudroslovnoga fakulteta ustroji seminar za njemačku filologiju", odobrivši pritom njegov statut.[351]

Članak 1. seminarskog statuta jasno je odvojio seminarsku nastavu od „praktičnog naučavanja jezika", onako kako je to predložio Tropsch. On je inzistirao na tome da se u seminaru „ne ide za praktičnim naučanjem jezika", već da se „usmene vježbe seminarske drže njemačkim jezikom".[352] Prema seminarskom statutu, „Seminar za njemačku filologiju sveučilišni je zavod, spojen sa filosofičko-historičkim odjelom mudroslovnoga fakulteta, a

---

[345] AFF, Spisi, 187/1895.; 196/1895., „Zapisnik o X. redovitoj sjednici profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 15. srpnja g. 1895.".
[346] AFF, Spisi, 132/1904., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 17. veljače 1904.".
[347] AFF, Spisi, 114/1904.
[348] *Isto*.
[349] AFF, Spisi, 132/1904., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 17. veljače 1904.".
[350] AFF, Spisi, 583/1904.; *Akademički propisi* (1910.), 97.
[351] AFF, Spisi, 159/1904. Usp. i *Akademički propisi* (1910.), 97–99.
[352] AFF, Spisi, 132/1904., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta, držane dne 17. veljače 1904.".

svrha mu je praktičnim vježbama upućivati članove seminarske i uvoditi u samostalan znanstven rad u njemačkoj filologiji te ih tako osposobljavati za vrsne srednjoškolske učitelje".[353] Za seminarske vježbe bila su predviđena dva ili tri sata tjedno, a predstojnik seminara bio je sveučilišni profesor njemačkog jezika i književnosti. Vježbe su trebale biti javne i besplatne za sve studente, čak ako i nisu bili članovima seminara. Sastojale su se od „svestranoga tumačenja odabranih njemačkih književnih spomenika starijeg i novijeg doba", potom od „predavanja iz gramatike ili iz književnosti u svrhu pedagogijsko-metodičkoga obrazovanja" te od pisanih radova „kod kojih će se članovima seminara dati prilika, da pokažu ne samo marljivost i pozitivno znanje, nego također i neku samostalnost suđenja".[354] Tropschev koncept seminara slijedio je koncept Antona Emanuela Schönbacha, osnivača prvoga austrijskog seminara za njemačku filologiju. Statutom seminara u Grazu bile su, naime, predviđene i vježbe iz novije njemačke književnosti. U tom je pogledu od svih austrijskih fakulteta samo njemački seminar u Černovicama slijedio primjer Graza.[355] U Zagrebu se pozornost trebala posvećivati i utjecaju njemačke književnosti na hrvatsku i srpsku. Seminarske su radove studenti morali pisati na njemačkom jeziku, a članovi seminara izmjenjivali su se kod tumačenja i predavanja.[356]

Nekoliko dana nakon odluke o osnutku seminara Zemaljska je vlada odobrila Tropschevu molbu da kao predstojnik novoosnovanoga Seminara za njemačku filologiju smije već oglašen kolegij *Čitanje i tumačenje njemačkih Minnesängera* u ljetnom semestru držati kao seminarske vježbe.[357] Slično kao i u predavanjima, na kojima su studenti u četverogodišnjem ciklusu mogli dobiti uvid u njemačku književnost od 11. do 19. stoljeća, Tropsch je odabirom seminarskih tema nastojao pokriti što šire područje. Iako studenti kroz tri godine, odnosno šest semestara u kojima su zaključno sa zimskim semestrom 1914./1915. mogli postati članovima seminara, nisu uvijek mogli dobiti priliku za uvođenje u praktični rad s tekstovima iz svakog razdoblja obrađenog na predavanjima, Tropsch je od 1904. do 1913. u dvama četverogodišnjim ciklusima dvaput zaokružio čitavo razdoblje njemačke književnosti, do konca 18. stoljeća. Članovi seminara mogli su u četverogodišnjem ciklusu vježbati na starovisokonjemačkim spomenicima, čitati i tumačiti odabrane dijelove epova iz 12. i 13. stoljeća (*Pjesme o Nibelunzima*, *Gudrun*, *Der arme Heinrich*) te ljubavnu dvorsku liriku (*Minnesang*). Tema seminara bili su i „literarni spomenici" 16. i 17. vijeka, dok je 18. stoljeće

[353] AFF, Spisi, 159/1904.; *Akademički propisi* (1910.), 97.
[354] *Isto*.
[355] Usp. LEITNER, „Die Anfänge der Germanistik in Österreich", 384.
[356] AFF, Spisi, 159/1904.; *Akademički propisi* (1910.), 98.
[357] AFF, Spisi, 164/1904.; *Akademičke oblasti*, LJS 1903./1904., 31.

bilo predstavljeno Lessingovim djelima, uključujući *Hamburšku dramaturgiju* i komediju *Minna von Barnhelm*, odabranim Goetheovim i Schillerovim pjesmama te Klopstockovim odama. U jednom se semestru obrađivala i Grillparzerova tragedija *Die Ahnfrau* iz 19. stoljeća.[358]

U zimskom semestru 1913./1914., nakon Tropscheva odlaska u Odjel za bogoštovlje i nastavu, odnosno zbog neriješena pitanja nasljednika seminarskog predstojnika, nastava u Seminaru za njemačku filologiju privremeno je prekinuta, prvi put od njegova utemeljenja.[359] Unatoč zdravstvenim problemima zbog kojih je 1. listopada zatražio dopust do 31. prosinca, a koji mu Zemaljska vlada nije odmah odobrila,[360] Florschütz je na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održanoj 8. studenoga 1913. prihvatio prijedlog dekana Golika da privremeno preuzme predavanja o njemačkoj gramatici i vođenje seminara.[361] I dok je suplent Gustav Šamšalović već 21. studenoga dobio dozvolu za početak predavanja iz povijesti književnosti, Vlada je odgodila donošenje odluke o Florschützovom imenovanju dok se ne riješi njegova molba za dopust.[362] Pozitivan odgovor stići će tek koncem veljače 1914. godine, čime je jedan semestar seminarske nastave bio izgubljen.[363]

Nakon Florschützova preuzimanja seminara dolazi do odstupanja od Tropscheve koncepcije. Naime, budući da je bio redoviti profesor indoeuropske komparativne filologije, ali i nekadašnji privatni docent gotskoga i staroga njemačkog jezika, Florschütz se u pet semestara, koliko je vodio seminar, nije bavio temama iz novije književnosti. Na rasporedu su bile sljedeće teme: *Pjesma o Nibelunzima*, Walther von der Vogelweide te *Parzival*, roman u stihu s početka 13. stoljeća (Wolfram von Eschenbach). Studenti su također mogli slušati i *Visokostaronjemačke vježbe* i *Gotske vježbe*. Nakon Florschützove smrti Šamšalović nastavlja sa sličnom praksom te kao seminare oglašava *Čitanje i tumačenje srednjonjemačke epske pjesme Meier Helmbrecht von Wernher dem Gärtner* te *Čitanje i tumačenje odabranih dijelova staronjemačke proze (Isidor, Tatian, Notker, Villiram)*. Tek su se nakon Tropscheva povratka u zimskom semestru 1917./1918. članovi Seminara za njemačku filologiju ponovno bavili književnošću 18. stoljeća, točnije Goetheovim i Schillerovim baladama, a dva semestra poslije i odabranim njemačkim književnim spomenicima 16. i 17. vijeka.[364]

---

[358] Usp. *Prilog V.*
[359] AFF, Spisi, 244/1914.
[360] „Prema priloženoj liječničkoj svjedodžbi nužno je, da se molitelj čuva hodanja i duljeg stajanja, koje nužno iziskuje predavanje gramatike, gdje se mora mnogo na ploču pisati, pa stoga i ovaj dekanat preporučuje njegovu molbu vis. kr. zemalj. vladi na blagohotno uvaženje.“ Usp. AFF, Spisi, 600/1913.; 665/1913.
[361] AFF, Spisi, 722/1913.
[362] AFF, Spisi, 766/1913.
[363] AFF, Spisi, 118/1914.
[364] Usp. *Prilog V.*

Broj članova seminara mijenjao se uglavnom proporcionalno kretanju ukupnog broja slušatelja germanističkih kolegija i prosječno je iznosio osam po semestru. Najviše je studenata upisalo seminar u zimskom (17) odnosno ljetnom semestru 1908./1909. (21), a najmanje u ljetnom semestru 1913./1914. (1) i zimskom semestru 1914./1915. (1). Nastava nije prekinuta čak ni tijekom velikog protesta studenata, odnosno bojkota nastave zbog umirovljenja profesora Gavre Manojlovića i Đure Šurmina.[365] Štoviše, čini se da je tu krizu najbolje prevladao upravo Seminar za njemačku filologiju. Tijekom velikog je studentskog štrajka u ljetnom semestru 1907./1908. na Mudroslovnom fakultetu ostalo, naime, svega osam upisanih redovitih studenata i jedan polaznik farmaceutskog tečaja.[366] Među njima su bili Ivan Kolander i Stanislav Steinfl, s kojima je Tropsch uspio osigurati nesmetan rad seminara.[367] Za razliku od drugih seminarskih predstojnika, koji „bilo zbog nestašice đaka bilo s drugoga razloga" nisu mogli držati seminarske vježbe, Tropsch je spomenutim studentima čak podijelio obje nagrade za seminarske radove, ujedno i jedine dodijeljene tog semestra na čitavom fakultetu. Preostali dio novca namijenjen najboljim članovima drugih seminara dodijeljen je – kao što je to bilo uobičajeno kad se nije podijelila seminarska nagrada – za popunjavanje seminarskih knjižnica.[368]

Prvi nagrađeni članovi Seminara za njemačku filologiju bili su Makso Bazala i Ljubica Kernic u ljetnom semestru 1903./1904.[369] Kernic je iste godine nagrađena i kao članica Seminara za hrvatski jezik.[370] Na Mudroslovni fakultet u Zagrebu upisala se u zimskom semestru 1902./1903. kao izvanredna studentica. Akademsku godinu 1904./1905. provela je u Leipzigu, a potom se vratila u Zagreb, gdje je stekla apsolutorij.[371] Učiteljski ispit iz

---

[365] O studentskom štrajku usp. LUETIĆ, „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine".

[366] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 257.

[367] Usp. AFF, Imenici, br. 57.

[368] AFF, Spisi, 525/1908.; 555/1908. Svaki je predstojnik dobio predviđenih 100 kruna neovisno o tome što nisu svi mogli držati seminarske vježbe jer su „ispunili dužnosti tim, što su vježbe oglasili ne znajući, da ih neće moći držati, oni su se za njih i pripravljali; osim toga su jednako imali brigu i oko seminarskih biblioteka". AFF, Spisi, 525/1908.

[369] AFF, Spisi, 583/1904. U Službeničkom listu iz 1927. i Osobniku iz 1942. ime se javlja u varijanti Ljuba. Usp. HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic.

[370] „Redovita slušateljica Kernic Ljubica predložena je za nagradu i u hrvatskom i u njemačkome seminaru, jer je u obadva seminara vrlo marljivo radila i dobre radnje izradila." Usp. AFF, Spisi, 611/1904.

[371] Usp. AFF, Imenici, br. 37, 38, 39, 40, 47 i 49. O njezinim dojmovima iz Leipziga usp. NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučera, Leipzig, 21. svibnja 1905. Tihana Luetić navodi da je Kernic otišla u Leipzig u ljetnom semestru 1907./1908. iako se taj boravak ne spominje u njezinom dosjeu. Apsolutorij je stekla 26. veljače 1907. Usp. LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu", 193; HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, Službenički list; HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, „Opis života i obrazovanja". Pogrešna je tvrdnja da je Kernic studirala u Beču (CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik…"*, 62 i 105; CVIJOVIĆ JAVORINA, „Deutschunterricht und Germanistikstudium an der Philosophischen Fakultät in Zagreb 1876–1904", 246). Ona je, doduše, zatražila stipendiju za Beč, ali tamo ipak nije otišla. Usp. AFF, Spisi, 590/1904.

hrvatskog i njemačkog jezika kao glavne struke položila je tek u travnju 1923.[372] Gotovo sedamnaestogodišnji vremenski odmak od završetka osmog semestra do polaganja ispita uvjetovan je „obiteljskim razlozima“, njezinim četverogodišnjim boravkom u Njemačkoj, i to u Frankfurtu na Majni i Hannoveru radi usavršavanja u njemačkom jeziku (1910. – 1914.), te trinaestomjesečnim angažmanom u bolnici u vrijeme Prvoga svjetskog rata.[373] Od listopada 1914. do studenoga 1915. bila je, naime, dobrovoljna bolničarka u rezervnoj bolnici br. 2 u Zagrebu.[374] Nakon vršenja službe pomoćne, a potom i namjesne učiteljice u ženskoj realnoj gimnaziji te u privremenoj maloj ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu, od 1923. radila je u II. ženskoj gimnaziji u Zagrebu, gdje je već teško bolesna i jedva pokretna dočekala umirovljenje u srpnju 1944.[375] Osim u ljetnom semestru 1903./1904. Makso Bazala dobio je nagradu i u idućem.[376] On se nakon apsolviranih osam semestara na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1906. oženio u Sofiji i preselio u Bugarsku. U Varni je dobio mjesto profesora na ženskoj gimnaziji.[377] Predavao je njemački i latinski jezik.[378]

Najviše nagrada, čak tri, dobili su Đuro Kuhner,[379] Slava Pecinovský,[380] Gizela Tarczay[381] i Branko Tkalčić.[382] Osim bečkog i zagrebačkog studenta Kuhnera, koji je položio samo učiteljski ispit, preostalo troje položilo je i stroge ispite.[383] Ne može se stoga isključiti pretpostavka da je upravo povoljan uspjeh u seminaru mogao djelovati ohrabrujuće, to jest kao poticaj za bavljenje znanstvenim radom odnosno polaganje rigoroza. Naime, usporedi li se popis nagrađenih članova Seminara za njemačku filologiju s popisom doktora filozofije koji su položili strogi ispit iz germanistike kao glavne struke te izuzme li se Artur Hübsch, koji je sve semestre odslušao prije utemeljenja seminara, može se uočiti da je od njih šestero

---

[372] HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, Ispitna svjedodžba br. 32/1923.
[373] HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, „Opis života i obrazovanja“.
[374] HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, Službenički list.
[375] HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, Osobnik. U drugom dokumentu navedeno je da je „stavljena u mirovinu s danom 6. studenoga 1945.“ Usp. HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, rješenje Ministra prosvjete od 14. veljače 1946., br. 8527-II-1946. Usp. i „Liečnička svjedočba“ u istom dosjeu.
[376] AFF, Spisi, 209/105.
[377] *Slovenski narod* (Ljubljana), br. 245, 25. 10. 1906., 3.
[378] Usp. „Hrvati ‘razvalili’ Bugare usred Sofije“.
[379] U zimskom i ljetnom semestru 1905./1906. te u zimskom semestru 1906./1907. Usp. AFF, Spisi, 179/1906.; 252/1906.; 490/1906.; 238/1907.
[380] U zimskom semestru 1906./1907., 1907./1908. te u ljetnom semestru 1908./1909. Usp. AFF, Spisi, 238/1907.; 275/1908.; 274/1909.; 346/1909.
[381] U zimskom semestru 1915./1916., 1916./1917. i 1917./1918. Usp. AFF, Spisi, 191/1916.; 212/1916.; 189/1917.; 229/1918.
[382] U zimskom i ljetnom semestru 1912./1913. te u ljetnom semestru 1913./1914. Usp. AFF, Spisi, 198/1913.; 601/1913.; 570/1914.
[383] AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914. (Pecinovský); 94/1915. i 95/1915. (Tkalčić); 147/1918. i 156/1919. (Tarczay); HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 169/1910.; kut. 232, dosje Gizele Tarczay, Ispitna svjedodžba br. 57/1918.; kut. 234, dosje Branka Tkalčića, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 67/1916.; HDA 890, kut. 196, dosje Đure Kuhnera, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 44/1912. (prijepis).

čak petero bilo barem jednom nagrađeno za seminarski rad. Od svih njih jedino Jovan Bogičević nije u promatranom razdoblju dobio nagradu u Seminaru za njemačku filologiju.[384] Osim spomenutih troje, Antun Hurm nagrađen je dvaput,[385] a Mira Perok jednom.[386] Njima se može pribrojiti i Stanislav Steinfl, koji se, doduše, nakon mnogo oklijevanja i biranja između triju „pravih" germanističkih tema ipak odlučio za disertaciju iz povijesti umjetnosti i kulture.[387]

Gotovo svi ostali nagrađeni studenti – Franjo Hrga,[388]Anka Tkalac,[389] Maksimilijan Melkus,[390] Franjo Richter,[391] Ivan Stemberger,[392] Mavro Steiner,[393] Olga Herrak,[394] Vladimir Majhen,[395] Ivan Kolander,[396] Rudolf Schey,[397] Vladoje Petz,[398] Miroslav Šimončić,[399] Josip Strauss,[400] Franjo Weissgerber[401] i Ada Štulhofer[402] – položili su učiteljski ispit. Većina se njih nakon položenog ispita posvetila svom profesorskom pozivu.[403] U školi, na Trgovačkoj akademiji u Splitu, radio je i Miroslav Badovinac.[404] Njegova imena, međutim, nema među kandidatima za polaganje učiteljskog ispita u Zagrebu jer je za vrijeme vladavine bana Khuen-Héderváryja protjeran iz Hrvatske.[405] Čini se da od svih nagrađenih jedino Nada Hoffer nije položila ni učiteljski ni strogi ispit niti je radila u školi.[406]

---

[384] U zimskom semestru 1918./1919. nagrađen je u Seminaru za hrvatski jezik. AFF, Spisi, 367/1919.; 433/1919.
[385] U zimskom semestru 1908./1909. i 1909./1910. Usp. AFF, Spisi, 116/1909.; 229/1910.
[386] U zimskom semestru 1910./1911. Usp. AFF, Spisi, 283/1911.
[387] U ljetnom semestru 1907./1908. i zimskom semestru 1908./1909. Usp. AFF, Spisi, 525/1908.; 116/1909.
[388] U zimskom semestru 1905./1906. Usp. AFF, Spisi, 179/1906.; 252/1906.
[389] U ljetnom semestru 1910./1911. Usp. AFF, Spisi, 442/1911.
[390] U ljetnom semestru 1910./1911. Usp. AFF, Spisi, 442/1911.
[391] U zimskom i ljetnom semestru 1912./1913. Usp. AFF, Spisi, 198/1913.; 601/1913.
[392] U zimskom semestru 1904./1905. Usp. AFF, Spisi, 209/105.
[393] U ljetnom semestru 1905./1906. Usp. AFF, Spisi, 490/1906.
[394] U ljetnom semestru 1906./1907. Usp. AFF, Spisi, 610/1907.
[395] U ljetnom semestru 1906./1907. Usp. AFF, Spisi, 610/1907.
[396] U ljetnom semestru 1907./1908. Usp. AFF, Spisi, 525/1908.
[397] U ljetnom semestru 1908./1909. Usp. AFF, Spisi, 274/1909.; 346/1909.
[398] U zimskom semestru 1909./1910. Usp. AFF, Spisi, 229/1910.
[399] U ljetnom semestru 1909./1910. Usp. AFF, Spisi, 373/1910.; 403/1910.
[400] U zimskom semestru 1910./1911. Usp. AFF, Spisi, 283/1911.
[401] U zimskom semestru 1917./1918. Usp. AFF, Spisi, 229/1918.
[402] U zimskom semestru 1918./1919. Usp. AFF, Spisi, 220/1919.
[403] Usp. HDA 890, kut. 240, dosje Anke Melkus r. Tkalac; kut. 240, dosje Maksimilijana Melkusa; kut. 383, dosje Ivana Štembergera; kut. 274, dosje Olge Osterman r. Herrak; kut. 219, dosje Vladimira Majhena; kut. 173, dosje Ivana Kolandera (rođ. 1885.); kut. 364, dosje Rudolfa Šaja; kut. 294, dosje Vlade Petza; kut. 371, dosje Miroslava Šimončića. U zimskom semestru 1918./1919. nagrađen je i Janko Glaser, pjesnik, književni povjesničar i bibliotekar. On je kao student petog semestra prešao na zagrebačko sveučilište početkom 1919. godine, dakle, izvan promatrana razdoblja. Usp. AFF, Imenici, br. 100; „Glaser, Janko".
[404] Usp. *Splitski almanah i adresar za godinu 1925.*, 80. Badovinac je nagrađen u ljetnom semestru 1904./1905. Usp. AFF, Spisi, 473/1905.
[405] Usp. „Smrt hrvatskega rodoljuba", *Jutro* (Ljubljana), br. 292, 13. 12. 1929., 4.
[406] Nagradu je dobila za seminarski rad napisan u ljetnom semestru 1914./1915. Usp. AFF, Spisi, 468/1915. Na jednoj dopisnici sačuvanoj u obiteljskoj ostavštini pošiljatelj je oslovljava s „Madmoiselle Nada Hoffer doctor filozofije" pa nije isključeno da je ipak položila strogi ispit izvan Hrvatske. Usp. HDA 979, kut. 1, dopisnica s motivom „Fiume-Palazzo Governatoriale", 21. listopada 1922., ime pošiljatelja nečitko.

Nemoguće je reći u kojoj su mjeri teme seminarskih radova predlagali sami članovi seminara, a u kojoj im ih je zadavao seminarski predstojnik. Čini se ipak da je njegova uloga u nekoliko navrata bila presudna. Tome u prilog govori i kratka Tropscheva bilješka iz 1938. godine. U njoj navodi kako je „pojedine partije“ iz istraživačkog područja kojim se sam bavio dao „obraditi po svojim slušačima i kao seminarske i kao profesorske radnje“.[407] Zasad je nemoguće reći i kako je točno izgledala nastava u seminaru, ali iz nekoliko sačuvanih seminarskih svjedodžbi na kojima su navedeni naslovi seminarskih radova, pohranjenih među prilozima molbama za polaganje učiteljskih ispita, može se zaključiti da je raspon tema kojima su se bavili bio mnogo širi od onoga navedenog u naslovu seminara te da je čak prelazio i okvire najavljenog razdoblja.

Tako su u zimskom semestru 1906./1907., u seminaru *Filologičke vježbe o njemačkim pjesnicima 16. i 17. vijeka* nastali radovi o Grillparzeru kao dramatičaru[408] te o Preradovićevim *Lina-Lieder*.[409] Iako su se u zimskom semestru 1907./1908. u seminaru tumačili starovisokonjemački spomenici po Brauneovoj zbirci *Althochdeutsches Lesebuch* te Klopstockove ode, nagradu je dobio seminarski rad o spjevu *Lazarica* Siegfrieda Kappera, njemačko-češkog književnika 19. stoljeća.[410] Seminar je bio podijeljen na dva dijela i u zimskom semestru 1908./1909. – Walther von der Vogelweide i drugi lirski pjesnici 12. i 13. soljeća (*Minnesänger*) obrađivali su se u prvome (2 sata), a Grillparzerova tragedija *Die Ahnfrau* u drugom dijelu (1 sat). Tada su napisani i seminarski radovi o *Kaiserchronik*, kronici nastaloj sredinom 12. stoljeća,[411] te o prijevodu tragedije *Marija Stuart* Špire Dimitrovića Kotaranina.[412] U ljetnom semestru 1908./1909. na rasporedu je bilo tumačenje Nibelunga. Iz tog su semestra sačuvana čak tri naslova seminarskih radova – članovi seminara pisali su o *Luni*, prilogu novina *Agramer Zeitung*,[413] te o djelima *Deutsche Stilistik* Richarda Moritza Meyera[414] i *Das moderne Drama* Roberta Franza Arnolda.[415] U zimskom semestru 1909./1910., kada su na red ponovno došle odabrane Goetheove i Schillerove pjesme, nastao je i seminarski rad o njemačkom dijalektu u Vinkovcima i okolici.[416]

---

[407] TROPSCH, „Ogledi bibliografije njemačkih prijevoda narodnih naših pjesama“, 154.
[408] HDA 502, kut. 149, dosje Vladimira Majhena.
[409] HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky.
[410] *Isto*.
[411] HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza.
[412] HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya.
[413] HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky.
[414] HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza.
[415] HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya.
[416] HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza.

Osnivanje Seminara za njemačku filologiju utjecalo je i na porast broja studenata germanistike. Moguće je da su interesu za studiranjem germanistike u Zagrebu i većem zalaganju studenata pridonijele i novčane seminarske nagrade za najbolje studente, kao što je to pretpostavio i sam Tropsch. Osim što je seminar uvodio studente u samostalan znanstveni rad, usmena izlaganja i pisani seminarski radovi pridonosili su usavršavanju jezičnih vještina. Važnost seminara bila je i u tome što su upravo tamo nastali radovi koji su potom objavljeni u domaćim časopisima i koji su činili jezgru prvih publikacija zagrebačkih germanista.[417] Ne može se isključiti ni mogućnost da je upravo rad u Seminaru za njemačku filologiju potaknuo neke od studenata germanistike da se posvete znanstvenom radu. To što se nakon polaganja učiteljskog ili strogog ispita i zapošljavanja u školama uglavnom time više nisu bavili, može se pripisati nedostatku vremena odnosno opterećenošću na radnom mjestu, ali i nemogućnosti ostvarivanja akademske karijere na zagrebačkom fakultetu. Pored jednog redovitog profesora za njemački jezik i književnost, a od 1901. odnosno 1918. i privatnog docenta, za njih nije bilo ni mjesta, a – s obzirom na broj studenata – ni potrebe.

3.1.3. Knjižnica Seminara za njemačku filologiju

Važna prednost utemeljenja seminara bio je i osnutak posebnih „priručnih“ knjižnica. One su osnovane u Seminaru za staroklasičnu filologiju, Historijskom seminaru, Seminaru za hrvatski jezik, Matematičkom seminaru i Seminaru za njemačku filologiju naredbom Odjela za bogoštovlje i nastavu od 22. travnja 1905. Za „uzdržavanje i popunjanje“ svih novoosnovanih knjižnica određena je ukupna godišnja dotacija u iznosu od 1400 kruna.[418]

Knjižnica je studentima olakšavala pripremu za nastavu, osiguravala im prostor za individualan rad i, još važnije, omogućavala pristup djelima neophodnima za studij. Sredstva za nabavku knjiga za seminarske knjižnice osiguravala je Zemaljska vlada, a knjižnica ih je mogla dobiti na tri načina. Seminar za njemačku filologiju bio je u skupini seminara koji su primali redovitu godišnju dotaciju u iznosu od 200 kruna, isplaćivanu uglavnom u četiri obroka.[419] Osim redovitih seminarske su knjižnice dobivale i izvanredne dotacije „za uzdržavanje i nadopunjenje“ svog fonda.[420] Za popunjavanje knjižnog fonda seminarskim su

[417] Usp. npr. PECINOVSKÝ, „Preradović’ ‘Lina Lieder’“; PECINOVSKÝ-RASTOVČAN, „Kapperova ‘Lazarica’ i naša narodna pjesma“.
[418] *Akademički propisi* (1910.), 86.
[419] AFF, Spisi, 608/1906.; 550/1907.; 42/1917.; 79/1918.; 463/1918.
[420] AFF, Spisi, 248/1909.; 52/1911.; 479/1916.; 98/1917.; 386/1917.; 654/1918.

knjižnicama naposljetku na raspolaganju stajale i nepodijeljene seminarske nagrade.[421] Zemaljska vlada pratila je kako seminari troše doznačena sredstva te je svaki seminarski predstojnik morao jednom godišnje Odjelu za bogoštovlje i nastavu slati izvještaj o potrošnji redovitih i izvanrednih dotacija.[422]

Knjige je za knjižnicu birao seminarski predstojnik. On se, naravno, mogao odlučiti za izdanja dostupna u knjižarama, a Kraljevska zemaljska naklada školskih knjiga i tiskanica imala je čak obvezu dostavljati Mudroslovnom fakultetu jedan primjerak izdanja u svojoj nakladi. Ta su se izdanja potom raspodijelila među seminarskim knjižnicama.[423] Osim putem knjižara, Tropsch je knjige za seminarsku knjižnicu pronalazio i u školskim knjižnicama. Budući da je bio član ispitne komisije za ispite zrelosti, koji su se održavali u školama, moguće je da se tom prilikom upoznavao i s njihovim knjižnim fondom i načelno dogovarao nabavku knjiga za svoju seminarsku knjižnicu. U Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu pohranjeno je nekoliko dokumenata koji svjedoče o predaji ili prodaji knjiga seminarskoj knjižnici. S obzirom na to da dokumentacija Seminara za njemačku filologiju nije sačuvana te da je mnogo knjiga u međuvremenu otpisano iz inventara Knjižnice Odsjeka za germanistiku, ovakvi popisi pružaju kakav-takav orijentacijski uvid u fond knjižnice Seminara za njemačku filologiju.[424]

Tako je Odjel za bogoštovlje i nastavu na zahtjev seminarskog predstojnika Stjepana Tropscha početkom siječnja 1911. od gimnazije u Gospiću zatražio „1. odio skupocjenog djela 'Goethes Werke, herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen' Weimar 1887 i d." jer taj svezak nije imao „za taj zavod prave vrijednosti, dok bi uvršten u knjižnicu seminara za njemačku filologiju u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu svojoj svrsi najbolje poslužio",[425] to jest u seminarskoj bi se knjižnici spomenuta serija mogla „laglje

[421] AFF, Spisi, 526/1904. U Seminaru za njemačku filologiju u sedam je navrata (u ljetnom semestru 1904./1905., zimskom semestru 1907./1908., ljetnim semestrima 1909./1910., 1913./1914. i 1914./1915. te zimskim semestrima 1915./1916. i 1916./1917.) dodijeljena samo jedna seminarska nagrada pa je knjižnica dobila dodatnih 50 kruna. Usp. AFF, Spisi, 473/1905.; 275/1908.; 373/1910.; 403/1910.; 496/1910.; 570/1914.; 468/1915.; 191/1916.; 212/1916.; 189/1917. Sedam puta (u zimskom semestru 1911./1912., ljetnom semestru 1911./1912., zimskim semestrima 1913./1914. i 1914./1915. te ljetnim semestrima 1915./1916., 1916./1917. i 1917./1918.), kada nijedna seminarska nagrada nije podijeljena, knjižnici je doznačeno dodatnih 100 kruna. Usp. AFF, Spisi, 199/1912.; 576/1912.; 244/1914.; 263/1915.; 384/1916.; 472/1917.; 565/1918.

[422] AFF, Spisi, 166/1908.; 94/1909.; 144/1910.; 220/1911.; 188/1917.

[423] AFF, Spisi, 623/1903.

[424] Tek se poneka djela kupljena prije početka Prvoga svjetskog rata mogu još i danas pronaći u starom (http://mjesec.ffzg.hr/webpac/) odnosno u novom katalogu Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu (http://koha.ffzg.hr/).

[425] AFF, Spisi, 4/1911.

upotpuniti, te će se svatko moći više poslužiti tim djelom".[426] Knjiga je uvrštena u fond seminarske knjižnice već sredinom istoga mjeseca.[427]

Mjesec dana poslije, krajem veljače 1911., Dekanat Mudroslovnog fakulteta uputio je novu molbu Zemaljskoj vladi, zamolivši za „dozvolu da kr. donjogradska gimnazija u Zagrebu smije prodati tomu seminaru neke knjige".[428] Inventar te knjižnice Tropsch je mogao upoznati još dok je tamo vršio učiteljsku službu. Od dvadeset pet zatraženih naslova označenih nepotrebnima za školsku knjižnicu, seminaru su predana dvadeset tri, a ukupna vrijednost kupnje iznosila je 440 kruna. Iz sačuvanog popisa vidi se kakvim je blagom raspolagala gimnazijska knjižnica, čak i kad su u nekim serijama nedostajali pojedini svesci. Gimnazija nije prodala seminaru tri sveska *Schriften* Jakoba Michaela Reinholda Lenza, objavljenih u Berlinu 1828. godine te knjigu *Lyrik und Lyriker* Richarda Wernera (1890.).[429] Seminarska biblioteka obogatila je pak svoj fond kupivši sljedeća djela: šest svezaka *Weimarisches Jahrbuch fuer deutsche Sprache, Litteratur und Kunst* (ur. August Heinrich Hoffmann von Fallersleben, 1854. – 1857.), petnaest svezaka *Archiv für Literaturgeschichte* (ur. Richard Gosche i Franz Schnorr von Carlosfeld, 1870. – 1887.), šest svezaka *Vierteljahrschrift für Litteraturgeschichte* (ur. Bernhard Seuffert, 1888. – 1893.), dvadeset tri od ukupno dvadeset šest objavljenih svezaka sabranih djela Hansa Sachsa (*Werke*, ur. Adelbert von Keller i Edmund Goetze, 1870. – 1895.), trinaest svezaka *Die deutschen Volksbücher* Karla Josepha Simrocka (1845. – 1867.), *Verzeichnis einer Goethe-Bibliothek* Salomona Hirzela (ur. Ludwig Hirzel, 1884.), *Geschichte der Fruchtbringenden Gesellschaft: Sitten, Geschmacksbildung und schöne Redekünste deutscher Vornehmen vom Ende des XVI. bis über die Mitte des XVII. Jahrhunderts* Friedricha Wilhelma Bartholda (1848.), *Allgemeines Gelehrten-Lexikon* Christiana Gottlieba Jöchera (1750. – 1751.),[430] četiri sveska dnevničkih zapisa Johana Wolfganga von Goethea (*Goethes Tagebücher*) i dvanaest svezaka pisama (*Goethes Briefe*), tri sveska *Kleinere Schriften* indogermanista Jacoba Wackernagela (1872. – 1874.), dva sveska *Geschichte der deutschen Poesie nach ihren antiken Elementen* Lea Choleviusa (1854. – 1856.) i knjigu *Die bedeutendsten deutschen Romane des 17. Jahrhunderts* (1866.) istog autora, osam od devet svezaka pjesničke zbirke *Irdisches Vergnügen in Gott* (1721. – 1748.) Bartholda Heinricha Brockesa,[431] sedam svezaka *Bibliothek älterer Schriftwerke der deutschen Schweiz und ihres Grenzgebietes* (ur. Jakob

[426] AFF, Spisi, 538/1910.
[427] AFF, Spisi, 31/1911.
[428] AFF, Spisi, 88/1911.
[429] AFF, Spisi, 192/1911.
[430] Tropsch je uz naslov dodao napomenu „6 svezaka (nepotpuno)".
[431] Bez 3. sveska.

Baechtold i Ferdinand Vetter, 1877. – 1892.), tri sveska *Poesie der Niedersachsen* Christiana Friedricha Weichmanna (1721. – 1726.), *Klinger in der Sturm- und Drang Periode* Maxa Riegera (1880.), jedan svezak *Lexikon deutscher Dichter und Prosaisten* Karl Heinricha Jördensa, jedan svezak *Schweizerische Schauspiele des 16. Jahrhunderts* Jacoba Bächtolda (1890.), dva sveska djela *Johann Heinrich Voss* Friedricha Ludwiga Wilhelma Herbsta (1872. – 1876.), *Volksschauspiele in Bayern und Österreich-Ungarn* Augusta Hartmanna i Hyacinth Abele (1880.), prvi svezak *Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland* (ur. Alexander Reifferscheid, 1889.) te dvadeset osam svezaka *Ludwig Tieck's Schriften* (1828. – 1854.).[432] Valja pritom imati na umu kako razmjena knjiga između fakulteta i gimnazija nije bila specifičnost Seminara za njemačku filologiju. Tako je, na primjer, u srpnju 1915. godine Dekanat Mudroslovnog fakulteta poslao zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji knjige Otta Ulea *Die Erde* (Braunschweig, 1892.) i Adama Karla Rüsewalda *Praktische Erdkunde* (Breslau, 1914.),[433] a 1917. predstojnik geografske zbirke uputio je molbu „za izlučenje nekih knjiga iz knjižnice gornjogradske gimnazije i za njihovo uvrštenje u geografsku sveučilišnu zbirku".[434]

Nakon Tropscheva odlaska na dužnost odjelnog predstojnika, upravljanje Seminarom za njemačku filologiju, a time i seminarskom knjižnicom, preuzeo je Josip Florschütz. Primopredaja je izvršena 1. travnja 1914.[435] Jedini sačuvani dokument u Arhivu Filozofskog fakulteta o većoj nabavi knjiga iz vremena dok je predstojnik njemačkog seminara bio Josip Florschütz potječe iz 1915. godine. Nakon smrti profesora Franje pl. Markovića Zemaljska vlada bila je spremana otkupiti cijelu njegovu privatnu knjižnicu uz maksimalnu cijenu od 3000 kruna. Knjige su se trebale rasporediti među seminarskim knjižnicama na Mudroslovnom fakultetu „prema struci i potrebi". Prema zaključku Profesorskog zbora od 7. listopada 1915. predstojnici deset seminara i jednog proseminara dobili su na uvid popis knjiga te su mogli označiti koje ih knjige zanimaju. Florschütz je iskazao interes za devedesetak naslova. Međutim, on nije birao samo kao predstojnik Seminara za njemačku filologiju. Na njegovu su se popisu našle i slavističke knjige, za koje je smatrao „da već stoje u biblioteci hrv. seminara pa će se izlučiti, kad se osnuje seminar za ie. komp. filologiju i opću lingvistiku". U Markovićevoj je knjižnici uočio i velik broj „franc., tal. i engl. knjiga". I dok su engleske pripadale Seminaru za njemačku filologiju, francuske i talijanske trebalo je

[432] AFF, Spisi, 192/1911.
[433] AFF, Spisi, 50/1915.
[434] AFF, Spisi, 630/1917. Kao primjer razmjene knjiga između seminarskih knjižnica u Grazu usp. Institut für Germanistik (Graz), Nachlass Anton Schönbach, 1/III/4/56;1/III/4/59; 1/III/4/64.
[435] AFF, Spisi, 197/1914.

„gdjegdje smjestiti do osnutka roman. seminara“ jer u trima punim ormarima Seminara za njemačku filologiju za njih nije bilo mjesta.[436]

Među odabranim su knjigama bili njemački prijevodi Shakespeareovih i Byronovih djela, Danteove *Božanske komedije*, Homerove *Ilijade* i *Odiseje*, potom Wagnerova glazbena drama *Die Walküre*, Grillparzerova tragedija *Die Ahnfrau* i njegova sabrana djela, roman grofa Richarda Sermagea *Die Verlassenen*, tragedija Hermanna Sudermanna *Johannes*, nekoliko svezaka djela Johanna Wolfganga von Goethea, Augusta von Platena, Friedricha Gottlieba Klopstocka, Heinricha von Kleista, Friedricha von Schillera i Stephana Milowa (Stephana von Millenkovicha). Florschütz u svom izboru nije zaobišao ni djela Gottholda Ephraima Lessinga, Ludwiga Uhlanda i Theodora Körnera. Osim književnih djela, na popisu su se našle i znanstvene studije o pojedinim autorima (*Friedrich Hebbel, sein Leben und seine Werke* Achima von Winterfelda, *Grillparzers Kunstphilosophie* i *Franz Grillparzers Dramen* Emila Reicha, *Entwicklung dramatischer Charaktere aus Lessing's, Schiller's und Goethe's Werken mit steter Beziehung auf ihre Darst[ellung]* Heinricha Theodora Rötschera, *Goethe und Schiller, Beiträge zur Ästhetik der deutschen Klassiker* Heinricha von Steina, *Aesthetische Versuche über Goethes Hermann und Dorothea* Wilhelma von Humboldta), pregledi svjetske i njemačke književnosti (dvosveščani pregled *Bildersaal der Weltliteratur* Johannesa Scherra, *Die deutsche Nationalliteratur in der ersten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts* Rudolfa von Gottschalla, *Geschichte der prosaischen und poetischen deutschen Nationalliteratur* Wilhelma Zimmermanna), teorijska literatura (*Poetik* Rudolfa von Gottschalla, *Die Technik des Dramas* Gustava Freytaga, *Theorie der neuhochdeutschen Metrik* Rudolfa Westphala, *Deutsche Poetik* Conrada Beyera), zbirke narodnih pjesama (*Volkslieder der Serben* Therese Albertine Luise von Jakob), rječnici i leksikoni (*Vollständiges französisch-deutsches und deutsch-französisches Handwörterbuch* J. A. E. Schmidta, *Deutsch-Kroatisches Wörterbuch, Nemačko-hrvatski rečnik* Bogoslava Šuleka, *Deutsches Sprichwörter-Lexikon* Karla Friedricha Wilhelma Wandera) te povijesna (*Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen* Johanna Heinricha Schwickera) i filozofska djela (*Reden an die deutsche Nation* Johanna Gottlieba Fichtea). Jedno od najrecentnijih djela na popisu bila je knjiga *Werden und Wesen der Sprache* Ludwiga Sütterlina (Leipzig, 1913.).[437] Markovićevi nasljednici nisu bili zadovoljni ponuđenim iznosom, a Zemaljska vlada nije željela platiti više, obrazlažući svoju odluku time što su „mnoga izdanja te knjižnice

[436] AFF, Spisi, 328/1915.
[437] AFF, Spisi, 328/1915.; 367/1915.

antikvarna a do[s]ta ih je nepotpunih".[438] Zbog nemogućnosti postizanja dogovora kupoprodaja ipak nije realizirana.[439]

Velik problem svim seminarskim knjižnicama na Mudroslovnom fakultetu, pa tako i Seminaru za njemačku filologiju, predstavljao je nedostatak prostora.[440] Seminarske su se knjige pohranjivale u ormare, smještene uglavnom u jednoj zajedničkoj sobi, a dio u dvorani za predavanje.[441] S vremenom je rasla i potreba za novim ormarima, a njihovu je kupovinu morala odobriti Zemaljska vlada. Spomenuta 1911. godina bila je očito vrijeme velikog povećanja knjižnog fonda njemačkog seminara. Naime, u siječnju te godine Odjel za bogoštovlje i nastavu odobrio je molbu seminarskih predstojnika za kupovinu dvaju ormara, jednog za Seminar za njemačku filologiju, a drugoga za Seminar za hrvatski jezik, a cijena nije smjela prijeći 200 kruna.[442] Predstojnici seminara molbu su uputili početkom studenoga 1910. godine,[443] a izrada ormara povjerena je zagrebačkom obrtniku Dragutinu Ohnleiteru.[444] U svibnju 1912. Zemaljska je vlada dozvolila kupovinu još jednog dvokrilnog ormara za Seminar za njemačku filologiju.[445] Vlada ništa nije prepuštala slučaju pa je čak određivala i položaj ormara, vodeći računa o popunjenosti prostorija. Tako je, primjerice, odredila da se ormari naručeni 1911. godine za fizikalni kabinet moraju smjestiti „uza zid kod prozora, kako je to i predstojnik toga kabineta predložio, a da se ti prozori toga radi ne trebaju još i zazidati, jer su već providjeni solidnimi kapci, koji će takve ormare štititi" te da zbog tog položaja „ne će pod u kabinetu novim teretom opterećen biti, usljed čega otpada i potreba pojačanja poda protiv dalnjeg uljegavanja".[446] Krajem 1915. godine knjižnica Seminara za njemačku filologiju raspolagala je trima ormarima, ali ubrzo ni i u njima više nije bilo mjesta.[447] Povećanje knjižnog fonda knjižnice Seminara za njemačku filologiju nastavljeno je i nakon Prvoga svjetskog rata. Zaslugom Stjepana Tropscha knjižnica je početkom 1940-ih imala oko 3500 pomno odabranih germanističkih djela.[448]

Osim zbog povećanja knjižnog fonda, 1911. bila je važna godina i zbog rješavanja pitanja rada seminarskih knjižničara. Te je godine na Mudroslovnom fakultetu postojalo šest

---

[438] AFF, Spisi, 784/1915.
[439] AFF, Spisi, 787/1915.
[440] Sa sličnim su se problemima suočavali i seminarski predstojnici u inozemstvu. Usp. MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 22–23.
[441] AFF, Spisi, 721/1912.
[442] AFF, Spisi, 25/1911.
[443] AFF, Spisi, 510/1910.
[444] AFF, Spisi, 287/1911.; 494/1911.
[445] AFF, Spisi, 264/1912.; 338/1912.
[446] AFF, Spisi, 51/1912.
[447] AFF; Spisi, 784/1915.
[448] SEDLAR, „Geschichte der Germanistik", 283.

seminara i jedan proseminar. Još je 1906. bilo određeno da nadzor nad seminarskom knjižnicom Pravoslovnog i državoslovnog fakulteta i odgovornost za nju pripadaju njezinu nadstojniku, izabranome „izmedju mladjih profesora“ na prvoj sjednici akademske godine. On je bio odgovoran i za nabavljanje potrebnih znanstvenih knjiga u dogovoru s ravnateljima seminarskih odsjeka. Na Mudroslovnom fakultetu svaki je seminar imao svoju priručnu knjižnicu te je svaki predstojnik morao „vršiti nadzor nad knjižnicom sebi povjerenoga seminara, nositi odgovornost za tu knjižnicu i nabavljati potrebne znanstvene knjige za knjižnicu“.[449] Uz brigu za inventar knjižnice, tj. nabavljanje knjiga te polaganje računa o dotacijama i vršenje revizije, seminarski su predstojnici morali nadzirati i rad knjižničara i davati im potrebne upute za rad.

Međutim, u seminarskim statutima nije bio riješen problem „bibliotečnih pomoćnika“. Knjižničarska služba u svakom je semestru bila povjerena jednom studentu, a birao ga je seminarski predstojnik. Iako su bili dužni svaki dan provesti određeno vrijeme u seminarskoj knjižnici, knjižničari nisu za to dobivali nikakvu novčanu naknadu. Zalažući se za „pravičnost“, Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta predložio je stoga da se njihov položaj regulira po uzoru na mudroslovne fakultete austrijskih sveučilišta, gdje su priručnim seminarskim knjižnicama upravljali profesori dotičnih struka, a bibliotekarsku službu vršili studenti uz semestralnu nagradu od 50 do 1000 kruna. Profesorski je zbor zatražio i povećanje naknade za seminarske predstojnike. Iako na austrijskim sveučilištima profesori nisu dobivali poseban novčani dodatak za vođenje seminarskih knjižnica osim onoga koji im je pripadao kao predstojnicima seminara, njihove su predstojničke naknade bile znatno više nego u Zagrebu. Stoga je Zemaljskoj vladi poslan prijedlog prema kojem su seminarski predstojnici trebali umjesto dotadašnjih 100 ubuduće primati 300 kruna, dok je za seminarske knjižničare bila predložena naknada od 200 odnosno 400 kruna.[450]

Zemaljska vlada nije prihvatila prijedlog Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta o višim naknadama za seminarske predstojnike, ali je u ožujku 1912. na sveučilišnoj razini riješila pitanje obavljanja knjižničarskih poslova u seminarskim knjižnicama svjetovnih fakulteta, tj. Mudroslovnog te Pravoslovnog i državoslovnog. Službu „bibliotečnih pomoćnika“ na oba su fakulteta na prijedlog predstojnika u pravilu mogli vršiti redoviti slušači viših semestara, a iznimno i oni koji su stekli apsolutorij, najkasnije dvije godine nakon apsolviranih osam semestara. Budući da se Seminar za njemačku filologiju nije sastojao „od dva ili više odsjeka odnosno odjela“ – kao što je to bio slučaj sa seminarima za

[449] AFF, Spisi, 148/1912.
[450] AFF, Spisi, 144/1911.

klasičnu filologiju, povijest te za hrvatski jezik i književnost – „bibliotečni pomoćnici“ njemačkog seminara dobivali su počevši od ljetnog semestra 1911./1912. semestralnu nagradu od 100 kruna.[451]

Unatoč tome što su seminarske knjižnice bile smještene u zajedničkim prostorijama pa su u njih mogli ući i članovi drugih seminara, nije bilo „znatnije nekorektnosti“ u njihovom radu.[452] Međutim, kako takva mogućnost nije bila isključena, Profesorski će zbor sve do početka Prvoga svjetskog rata, kad će rad fakulteta biti dodatno otežan smještanjem vojske u sveučilišnoj zgradi, nastojati osigurati zasebne prostorije za svaku seminarsku knjižnicu. Budući da se zbog zajedničkih prostorija nije mogao izraditi poseban pravilnik za svaku knjižnicu, u kojem bi se po uzoru na druga monarhijska sveučilišta utvrdili djelokrug i dužnosti knjižničara, uredovno vrijeme te opća pravila rada, seminarski predstojnici i korisnici seminarskih knjižnica ravnali su se prema Osnovi pravilnika za porabu seminarskih knjižnica.[453]

S obzirom na to da su knjižničari kao redoviti studenti imali obvezu pohađanja predavanja, seminarske su knjižnice bile otvorene „po potrebi i po odredbi predstojnikâ seminara“. Knjige su mogli posuditi samo članovi dotičnog seminara, a oni koji to nisu bili, tek u iznimnim slučajevima. Knjige se nisu smjele posuđivati izvan Zagreba, a na poziv knjižničara svatko je bio dužan odmah vratiti knjigu. Nadalje, nisu se mogli posuđivati časopisi, rječnici i „knjige potrebne za interpretaciju“, to jest „knjige, koje se mnogo upotrebljavaju“. Seminarske su knjižnice za seminarske potrebe mogle posuditi knjige iz sveučilišne ili iz neke druge knjižnice, ali se ni one nisu smjele iznositi iz seminarske knjižnice. Knjižničari su bili dužni u „posudbenu knjigu“ upisivati svaku posuđenu knjigu, nakon čega su posudbu potpisom potvrđivali knjižničar i korisnik. Povrat knjige knjižničar je potvrđivao svojim potpisom. Nijedna se knjiga nije smjela iznositi iz knjižnice bez znanja knjižničara ili predstojnika seminara. Svi članovi seminara bili su dužni voditi računa o knjižnom fondu jer je za posuđenu knjigu jamčio „uzimatelj“, a za ostale svi članovi seminara. Knjižničar je snosio odgovornost ako je neka knjiga nestala njegovom pogreškom. U slučaju oštećenja knjige, čak i pisanja bilješki ili podcrtavanja, korisnici su morali nadoknaditi štetu, a moglo im se i zabraniti korištenje knjižnicom.[454]

---

[451] AFF, Spisi, 148/1912.
[452] AFF, Spisi, 721/1912.
[453] AFF, Spisi, 721/1912., „Osnova pravilnika za porabu seminarskih knjižnica“.
[454] *Isto*.

Teško je reći po kojim su točno kriterijima predstojnici seminara odabirali „bibliotečne pomoćnike“, ali se odluke očito nisu olako donosile.[455] S obzirom na uvjete rada – nepostojanje vlastitih prostorija i mogućnost ulaska u knjižnicu čak i onih koji nisu bili članovi seminara – knjižničar je morala biti osoba od predstojnikova povjerenja, kojoj se mogla povjeriti odgovorna zadaća čuvanja vrijednih i često jedino na tom mjestu dostupnih djela. Budući da ne postoje pisana obrazloženja, nejasno je koliku je ulogu igrao uspjeh ostvaren tijekom studija, pogotovo u seminaru. Ipak, promotre li se „bibliotečni pomoćnici“ Seminara za njemačku filologiju od ljetnog semestra 1912./1913. do zimskog semestra 1918./1919., može se uočiti da se najčešće radilo o uspješnijim studentima, koji su nerijetko dobivali seminarske nagrade te su poslije uglavnom bez većih problema položili učiteljski i/ili strogi ispit. Ne može se isključiti ni mogućnost da je rad u knjižnici, a time i lakši pristup knjigama, olakšavao studentima pripremu za seminarske pisane i usmene rasprave te za polaganje ispita.

Od ljetnog semestra 1911./1912. do zimskog semestra 1918./1919. u knjižnici Seminara za njemačku filologiju izmijenilo se šestero „bibliotečnih pomoćnika“. Prva od njih, apsolvirana slušačica filozofije Anka Tkalac, tu je službu vršila u najmanje trima uzastopnim semestrima, zaključno s ljetnim semestrom 1912./1913.[456] Tkalac je rođena 1888. godine u Sarajevu. Osnovnu školu pohađala je u Senju, a nakon završena liceja u Zagrebu položila je ispit zrelosti u zagrebačkoj donjogradskoj gimnaziji.[457] Na zagrebački Mudroslovni fakultet upisala se u zimskom semestru 1907./1908. te je stekla apsolutorij u ljetnom semestru 1910./1911. Ljetni semestar 1907./1908. provela je u Beču, a akademsku godinu 1909./1910. u Leipzigu.[458] Učiteljski ispit položila je u travnju 1913. iz hrvatskog i njemačkog jezika kao glavne struke.[459] Kao gimnazijska profesorica provela je gotovo čitav radni vijek u

[455] Tako je, primjerice, predstojnik seminarske knjižnice za mađarski jezik i književnost Kazimir Grekša tek naknadno predložio „bibliotečnog pomoćnika“ za ljetni semestar 1912./1913. jer se do zadanog roka nije mogao odlučiti. Usp. AFF, Spisi, 204/1913.

[456] AFF, Spisi, 258/1912.; 307/1912.; 687/1912.; 204/1913.; 263/1913. Budući da u početku nisu primali naknadu za svoj rad, imena „bibliotečnih pomoćnika“ slala su se Odjelu za bogoštovlje i nastavu tek od ljetnog semestra 1911./1912. Nepoznato je tko je vršio tu službu prije odluke iz ožujka 1912. No, možemo pretpostaviti da je Anka Tkalac bila „bibliotečna pomoćnica“ barem još u zimskom semestru 1911./1912. jer Tropsch prema dostupnoj dokumentaciji nakon 1912. nikada nije promijenio knjižničara na početku ljetnog semestra.

[457] HDA 502, kut. 234, dosje Anke Tkalac, „Curriculum vitae“; Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 41/1913.

[458] AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 69 i 70.

[459] HDA 502, kut. 234, dosje Anke Tkalac, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 41/1913.

Zagrebu.[460] U obiteljskom je sjećanju ostala upamćena kao osoba „čuvena po pedagoškom umijeću“.[461]

Anka Tkalac studirala je u vrijeme kad je germanističke kolegije odabrao relativno mali broj slušača, uzme li se u obzir ukupan broj studenata Mudroslovnog fakulteta. Broj članova Seminara za njemačku filologiju bio je još i manji. Moglo bi se reći da su slušači germanistike, kao i drugih studija s manjim brojem polaznika, tvorili gotovo zatvorene skupine, pripadnici kojih su se međusobno dobro poznavali te su se među njima nerijetko rađala i cjeloživotna prijateljstva. To potvrđuju i dvije crtice iz privatnog života Anke Tkalac. Naime, njezin suprug Maksimilijan Melkus također je bio profesor njemačkog jezika, a svoj su studij započeli u isto vrijeme.[462] Štoviše, u ljetnom semestru 1910./1911. oboje su nagrađeni s po 50 kruna za najbolje seminarske radove.[463] U prisnim je prijateljskim odnosima Tkalac ostala s još jednom studenticom germanistike, Mirom Perok. Njih dvije nisu samo započele svoj studij u Zagrebu 1907./1908., već su i ljetni semestar iste akademske godine provele zajedno u Beču.[464]

Dvije godina nakon stjecanja apsolutorija Anke Tkalac, tijekom kojih je ona još smjela vršiti službu „bibliotečne pomoćnice“, i položenog učiteljskog ispita, njezino je mjesto na dva semestra preuzeo Branko Tkalčić. Tkalčić, nagrađeni član njemačkog seminara u čak tri navrata, steći će naposljetku i titulu doktora filozofije. On je bio „bibliotečni pomoćnik“ u zimskom i ljetnom semestru 1913./1914. godine.[465]

Naslijedila ga je Nada Hoffer, rođena 1894. u Zagrebu, kćerka zagrebačkog odvjetnika i kolekcionara Nikole Hoffera. Iz njezinih je upisnih listova vidljivo da je kao glavnu struku odabrala njemački i hrvatski jezik, ali se njezino ime ne nalazi na popisu onih koji su u Zagrebu položili učiteljski ili strogi ispit.[466] Na mjestu „bibliotečne pomoćnice“ zadržala se oba semestra akademske godine 1914./1915.[467] U drugom je semestru dobila nagradu za

[460] HDA 890, kut. 240, dosje Anke Melkus r. Tkalac, Službenički list.
[461] Mirna Flögel objavila je 1996. knjigu *Starinske priče*. U najavi knjige, između ostalog, stoji: „Prekrasne priče s poukama koje je autorici pričala njena teta, prof. Anka Melkus, čuvena po pedagoškom umijeću nadahnute su čežnjom za jednim boljim, svijetom dobrih ljudi.“ Usp. „Starinske priče“.
[462] HDA 890, kut. 240, dosje Anke Melkus, r. Tkalac, Vjenčani list (prijepis).
[463] AFF, Spisi, 442/1911.
[464] Anka Tkalac bila je krsna kuma sinova Mire Perok. Usp. HDA 890, kut. 132, dosje Mire Ille r. Perok, krsni listovi. Usp. i nacionale Anke Tkalac i Mire Perok (AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70).
[465] AFF, Spisi, 743/1913.; 818/1913.; 279/1914.; 361/1914.
[466] Usp. HDA 502, Imenik III; AFF, Knjiga doktorata. Usp. i bilj. 332.
[467] AFF, Spisi, 636/1914.; 76/1915.; 115/1915.; 256/1915.; 390/1915.; 450/1915.

seminarski rad.[468] Peti i šesti semestar provela je u Beču, a potom se vratila u Zagreb, gdje je odslušala sedmi i osmi semestar.[469]

Zanimljiv je studijski put Antuna Simonovića, „bibliotečnog pomoćnika“ u zimskom i ljetnom semestru 1915./1916., rođenog 1893. u Slavonskom Brodu.[470] U četiri semestra provedena na Mudroslovnom fakultetu slušao je kolegije iz germanistike, poredbene indoeuropske filologije, povijesti umjetnosti, filozofije i pedagogije, uključujući i praktične tečajeve iz njemačkog u prvom te francuskog jezika u prvom i drugom semestru. Potom je prekinuo studij i vratio se na fakultet tek u ljetnom semestru 1927./1928. Tijekom dva semestra ponovno je slušao germanističke kolegije.[471]

Početkom siječnja 1917. Simonovićevo je mjesto na četiri semestra zauzela Ada (Adela) Štulhofer.[472] Naime, zbog bolesti, a potom i smrti tadašnjeg seminarskog predstojnika Josipa Florschütza, rad u seminaru bio je tog semestra znatno otežan pa nije na vrijeme bio izabran ni „bibliotečni pomoćnik“. Štulhofer, kćerka vijećnika Stola sedmorice, rođena je u Novoj Gradišci 1895. godine. Na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu provela je svih osam semestara, od zimskog semestra 1915./1916. do kraja ljetnog semestra 1918./1919., a u semestru u kojem je preuzela službu u knjižnici dobila je i nagradu za seminarski rad.[473] U travnju 1920. položila je učiteljski ispit iz hrvatskog i njemačkog jezika kao glavne struke. Domaća radnja *Život i njemačka pjesnička djela grofa I. P. K. Sermagea Susedgradskog* ocijenjena je odličnom ocjenom, dok je iz klauzurnih radnji dobila dobru, a na usmenom ispitu dovoljnu ocjenu.[474] U katalozima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža nema zabilježenih njezinih znanstvenih radova – tek jedan na pedagoške teme iz prve polovice šezdesetih godina, objavljen u časopisu *Život i škola*.[475]

U zadnjem semestru započetom prije raspada Austro-Ugarske „bibliotečna pomoćnica“ bila je još jedna buduća gimnazijska profesorica, Jozefina (Josipa) Abeles. Na istom će mjestu ostati i u ljetnom semestru 1918./1919.[476] Kćerka šumarskog poslovođe rođena je 1896. u Zagrebu, a čitav je studij provela na Mudroslovnom fakultetu u rodnom

---

[468] AFF, Spisi, 468/1915.
[469] AFF, Imenici, br. 80, 81, 84, 85, 91 i 92.
[470] AFF, Spisi, 679/1915.; 710/1915.; 263/1916.; 284/1916.
[471] AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88; ljetni semestar 1927./1928. i zimski semestar 1928./1929.
[472] AFF, Spisi, 8/1917.; 9/1917.; 91/1917.; 269/1917.; 309/1917.; 635/1917.; 671/1917.; 44/1918.; 326/1918.; 391/1918. Štulhofer je započela s radom u seminarskoj knjižnici tek 1. siječnja 1917.
[473] AFF, Imenici, br. 87, 88, 91, 92, 95, 96, 100 i 101. Usp. i HDA 502, kut. 231, dosje Adele Štulhofer, „Curriculum vitae“.
[474] HDA 502, kut. 231, dosje Adele Štulhofer, Ispitna svjedodžba br. 28/1920.
[475] MILIČIĆ, „Zašto neko dijete ne uči“.
[476] AFF, Spisi, 180/1919.; 504/1919.

gradu.[477] Učiteljski ispit položila je 1922. iz hrvatskog (srpskog) jezika i njemačkog jezika kao glavne struke.[478] Svoj je radni vijek započela u Osijeku, a potom je radila u sušačkoj gimnaziji i u II. ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu, gdje je dočekala umirovljenje u svibnju 1941. godine.[479]

Može se, dakle, zaključiti kako se seminarskim knjižnicama posvećivala velika pozornost. Najvažniju je ulogu pritom imao seminarski predstojnik koji je nabavljao potrebnu literaturu, vodeći računa ne samo o nastavnim potrebama nego i o ograničenjima koja su proizlazila iz materijalnih uvjeta u kojima je seminarska knjižnica djelovala. Važnu su ulogu imali i „bibliotečni pomoćnici". Njih je seminarski predstojnik uglavnom birao među najboljim studentima Seminara za njemačku filologiju, što dokazuju nagrade za seminarski rad prije ili nakon postavljanja na mjesto „bibliotečnog pomoćnika". Ipak, uspješnost u seminaru nije bila jedini kriterij odabira. Mnogo važniji preduvjet bila je osobna odgovornost jer su uz seminarskog predstojnika upravo „bibliotečni pomoćnici" bili čuvari sakupljenog knjižnog blaga bez kojeg bi bila nezamisliva bilo kakva iole ozbiljnija sveučilišna nastava.

3.2. Stjecanje zvanja

Na kraju svoga sveučilišnog obrazovanja redoviti studenti stjecali su apsolutorij. U tom dokumentu, koji su zajedno potpisivali rektor i dekan, bilo je naznačeno vrijeme upisa prvoga i završetka zadnjeg semestra te nazivi svih fakulteta na kojima je student studirao, a bili su popisani i svi odslušani predmeti.[480] Apsolutorij je izdavalo sveučilište na kojem je student završio zadnji semestar, a njime je dokazivao da je „svršio mudroslovne nauke".[481] Nakon stjecanja apsolutorija polaznici Mudroslovnog fakulteta nisu imali nikakvo zanimanje. Mogli su dobiti mjesto suplenta u gimnaziji, ali da bi osigurali stalno zaposlenje, a jednoga dana stekli i titulu profesora, morali su položiti učiteljski ispit, kao prvi korak na tom putu. Osim učiteljskog, studenti Mudroslovnog fakulteta mogli su položiti i stroge ispite te tako steći titulu doktora filozofije. Novim sveučilišnim zakonom iz 1894. godine povećan je broj semestara koji su redoviti studenti Mudroslovnog fakulteta morali odslušati da bi stekli pravo na apsolutorij, s dotadašnjih šest na osam. No, dio njih polazio je fakultet kroz četiri godine

[477] AFF, Imenici, br. 87, 88, 91, 92, 95, 96, 100 i 101; AFF, Spisi, 220/1919.
[478] HDA 502, kut. 1, dosje Josipe Abeles, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 98/1922.
[479] HDA 890, kut. 259, dosje Jozefine Mudrovčić (Abeles), Službenički list.
[480] Usp. apsolutorij Mudroslovnog fakulteta u: AFF, Spisi, 228/1910. Usp. i apsolutorij Filozofskog fakulteta u Beču u: HDA 502, kut. 250, dosje Ernesta Waidla.
[481] Usp. AFF, Spisi, 228/1910.

već i prije novog zakona jer je to od 1885. godine bio preduvjet za izlazak na učiteljski, a od 1892. i na stroge ispite.[482]

3.2.1. Učiteljski ispiti

Prema *Propisu o ispitivanju kandidata za gimnazijsko i realačko učiteljstvo u Hrvatskoj i Slavoniji* (1885.), svi koji su željeli položiti učiteljski ispit, morali su ispitnom povjerenstvu podnijeti molbu. Ona je uz propisane dokumente – svjedodžbu zrelosti, apsolutorij, potvrdu „javne koje oblasti" o vladanju ako je prošlo više od godinu dana od završetka studija te, eventualno, prethodno stečene „svjedodžbe o aprobaciji ili reprobaciji" – sadržavala i opis života.[483] U njemu je naglasak trebao biti stavljen na tijek obrazovanja, smjer (tj. struku) i na korištena „književna pomoćna sredstva općenitih i strukovnih svojih nauka", na temelju čega je povjerenstvo procjenjivalo je li kandidat „znanstveno pripravljen tako, kako zahtijeva zakon".[484]

Većina je kandidata u nekoliko rečenica navodila koje su škole pohađali, koliko su dugo i gdje studirali, jesu li prekidali studij i zbog čega te jesu li se usavršavali na inozemnim sveučilištima. Najveći je dio zauzimao popis pročitanih djela. No, bilo je i onih koji su se upuštali u slikovite opise, osvrćući se na vlastite nedoumice pri odabiru studija ili teške životne prilike. Tako je, na primjer, Rudolf Schey evocirao sjećanja na pohađanje gimnazije izvan svog mjesta stanovanja, gdje je „za osam godina iskusio svu gorčinu života" jer ga „roditelji nijesu mogli podupirati",[485] dok se Pavao Tvrtković prisjetio i svog oca kovača, koji je ostavio svoj zanat i postao rudarom kako bi prehranio osmeročlanu obitelj.[486] Ovaj prilog molbi nipošto nije bila formalnost, što potvrđuju i oznake i komentari članova povjerenstva, bilo da se radilo o „kvačicama", korekcijama naslova i drugih bibliografskih podataka ili, pak, kratkim napomenama, poput prigovora na uvrštavanje izdanja koja su obuhvaćala „samo 1/4. cijelog djela".[487] Prigovaralo se i zbog nedosljednosti. Tako je Tropsch opomenuo kandidata

---

[482] ŠIDAK, „Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata", 105. Usp. i *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 57; *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 204; *Akademički propisi* (1887.), 38 i 68; *Akademički propisi* (1898.), 44 i 80.
[483] *Akademički propisi* (1898.), 44–45.
[484] *Akademički propisi* (1898.), 45.
[485] HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya, „Curriculum vitae"
[486] HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića, „Opis života".
[487] HDA 502, kut. 127, dosje Želimira Korača, „Opis života".

koji je na jednoj stranici uz Herdera naznačio „Sva djela“, a nekoliko redaka poslije naveo samo tri naslova tog autora.[488]

Ispitno povjerenstvo opominjalo je kandidate i zbog davanja prednosti kvantiteti nad kvalitetom. Savjetovalo im se da na popisu proučenih djela nikako ne navode rječnike („jer rječnici se ne uče, nego se upotrebljavaju, kad zatreba“), da prijevodima ne nadomještaju originale („jer te pisce Vi morate u originalu poznavati“) te da izbace sve srednjoškolske knjige („jer ovo za što se Vi javljate, nije matura, nego srednjoškolski učiteljski ispit“) i „sve popularne za najširu publiku pisane knjige i one njemačke pisce, koji se ne mogu brojiti među znatnije“.[489] Zbog izostanka dovoljnog broja referentnih naslova s popisa kandidatova je prijava mogla biti odbijena, to jest moglo mu se savjetovati da se ponovno prijavi za polaganje ispita tek nakon što prouči tražena djela, primjerice nakon tri mjeseca.[490] Ipak, nepotpun popis literature nije uvijek bio razlogom za odgodu ispita, to jest član povjerenstva iz prijavljene struke mogao je i na temelju drugih parametara procijeniti kandidatovu spremnost za izlazak na ispit. Odgovarajući na pitanje je li Stjepan Pavičić „dovoljno proučio njemačku filologiju ili bi imao još nešto da proučava“, Tropsch je predložio da se njegova molba ne odbije, već da mu se da mogućnost dopune popisa literature. Svoj je prijedlog potkrijepio sljedećim riječima: „Poznam kandidata kao marljiva slušača te znam, da mu je ovaj ‘curriculum’ manjkav samo za to, što ga je na bržu ruku i napamet složio. Po njegovu radu u seminaru sudeći on je spreman za ispit.“[491]

Kandidati su osim glavne mogli odabrati i sporednu struku. Polaganjem ispita iz glavne struke stjecali su pravo predavanja tog predmeta u svim razredima gimnazije i realne gimnazije, dok su predmete svoje sporedne struke mogli predavati samo u nižima. Dozvola za predavanje samo u nižim razredima mogla se izdati i onda kad je kandidat na ispitu iz glavne struke pokazao slabo znanje, ali ipak dovoljno za prolaznu ocjenu. U tim su slučajevima kandidati mogli ponovno izaći na ispit iz glavne struke i dopuniti ga u najbližem ispitnom roku.[492] Osim toga, svi su kandidati morali imati „onu općenitu *filosofijsku i pedagogijsku* obrazovanost, koja je učitelju struke koje mu drago, od prijeke potrebe“, što se dokazivalo

[488] Tropsch je na popis dodao kratku bilješku: „a prije ste zapisali, da ste pročitali *sva* djela!“. HDA 502, kut. 149, dosje Vladimira Majhena, „Opis života (curriculum vitae)“.
[489] HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya, 118/1910.
[490] *Isto*.
[491] HDA 502, kut. 182, dosje Stjepana Pavičića.
[492] Usp. HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 67/1916.; kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, Ispitna svjedodžba br. 28/1923.

izradom domaće radnje iz pedagogije odnosno sudjelovanjem u pedagoškom seminaru tijekom studija, a neophodno je bilo i potpuno vladanje hrvatskim nastavnim jezikom.[493]

Vladinim dopunama *Propisa o ispitivanju kandidata za gimnazijsko i realačko učiteljstvo u Hrvatskoj i Slavoniji* bilo je predviđeno polaganje ispita iz njemačkog jezika u nekoliko kombinacija: a) njemački jezik kao glavna, a latinski i grčki kao sporedna struka; b) hrvatski jezik i njemački jezik kao glavna struka; c) njemački uz neki drugi moderni jezik koji se predavao u srednjim školama kao glavna struka, uz hrvatski jezik kao sporednu struku.[494] Za polaganje učiteljskog ispita iz svih modernih filologija, pa tako i njemačke, vrijedila su sljedeća pravila:

> Da tko bude ovlašten učiti na gimnaziji ili realci njemački ili drugi koji moderni jezik, koji se u istim učilištima predaje kao obligatan predmet, traži se, da kandidat pravilno i lijepo govori i piše dotični jezik, da temeljito zna slovnicu i stilistiku istoga jezika, da zna povijest književnosti u savezu s kulturnom odnosno – s političkom poviješću dotičnoga naroda, da je potanje proučio bar po jednoga pjesnika i prozaistu klasika iste književnosti, i da je vješt prema teoriji poetike estetski tumačiti pjesmotvore iz nje.
> Koli domaće toli klauzurne radnje treba izrađivati u dotičnom jeziku, upravo tako mora se i usmeni ispit u istom jeziku polagati.[495]

Propisane skupine za polaganje ispita u pravilu se nisu mogle mijenjati,[496] ali su ipak postojale i iznimke. O tome svjedoči pismo Spasenija Price Franji Josipu I. iz studenoga 1911. Prica je poželio položiti učiteljski ispit iz njemačkog jezika i filozofije kao glavne struke, a hrvatskog jezika kao sporedne. Budući da aktualnom odlukom Zemaljske vlade ta kombinacija nije bila predviđena, odlučio se obratiti za pomoć monarhu, potaknut pozitivnim rješenjem molbe nekoliko drugih studenata koji su mu se bili obratili istim povodom. Naime, iako ga je još od rane mladosti privlačila samo filozofija, Prica se zbog uvjeta dodijeljene stipendije – bez koje mu studiranje ne bi bilo moguće – morao odlučiti i za studij njemačkog jezika. U „prisilnom“ studiranju njemačkog jezika vidio je ipak i jednu veliku korist – većina njemačkih pjesnika bili su ujedno i filozofi pa su obje struke bile itekako upućene jedna na drugu.[497] Njegovu su molbu preporučili i članovi ispitnog povjerenstva, podsjećajući kako su prethodne godine dopuštenje za polaganje učiteljskog ispita iz iste skupine dobili Želimir Korač i Branko Gavella.[498] Pricina je molba odobrena početkom lipnja 1912.[499] Krajem istog mjeseca zadane su mu i teme za domaće radnje, ali su ga u polaganju ispita spriječili

---

[493] *Akademički propisi* (1898.), 46.
[494] *Isto*, 69; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 184.
[495] *Akademički propisi* (1898.), 70.
[496] *Akademički propisi* (1898.), 47.
[497] HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price, „Euere Kaiserliche und Königliche Apostolische Majestät“.
[498] HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price, 208/1911. Usp. i HDA 502, kut. 127, dosje Želimira Korača, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 65/1915. Gavella nije slušao germanistiku u Zagrebu.
[499] HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price, 77/1912.

zdravstveni problemi.[500] S vremenom su odobrene i nove kombinacije pa su se kandidati mogli odlučiti i za filozofiju i njemački kao glavnu struku te filozofiju i hrvatski kao glavnu, uz njemački kao sporednu struku.[501]

Ispit se sastojao od triju dijelova: domaćih radnji, klauzurnih radnji te usmenog ispita. Nakon zadavanja tema kandidat je započinjao izradu domaćih radnji. Pisanom je radnjom kandidat trebao dokazati „svoje osposobljenje za naučni rad i razložitost svojih stručnih nauka“.[502] Kao domaća radnja mogla se prihvatiti i već odobrena doktorska disertacija.[503] Pozitivna ocjena iz domaćih radnji – „odličan“, „dobar“ i „dovoljan“ – bila je preduvjet za izlazak na klauzurne ispite. Ocjenjivač je mogao radnje, kako domaće tako i klauzurne, ocijeniti i ocjenom „dovoljan s nategom“[504] ili, kako je to činio Josip Florschütz, popratiti je komentarom „S velikom blagohotnošću može se ova radnja ocijeniti još sa ‘dovoljno’“.[505]

Na pročitanu radnju obično se upisivala jedna od navedenih ocjena, a tek je u ponekim slučajevima ona i elaborirana. No, ti malobrojni slučajevi pomažu u preciziranju definiranih kriterija koje su kandidati trebali zadovoljiti. Kao što je već navedeno, podjednako su bili važni i poznavanje struke i jezično izražavanje. Iako je domaća radnja Milka Kelovića o utjecaju Sebastiana Branta na Thomasa Murnera „stvarno“, tj. sadržajno, bila „dosta dobra“, nije mogla biti pozitivno ocijenjena zbog velike količine „jezičnih pogrješaka“, od kojih je Tropsch zabilježio „samo nekoje i to samo s početka“.[506] Pisanu domaću radnju iz njemačkog jezika morao je dvaput izrađivati i Ivan Renđeo. Uz negativnu ocjenu Tropsch mu je dao i poduže objašnjenje:

> Gospodinu se kandidatu preporuča, da prije nego ponovno zatraži ispitnu radnju – a to s obzirom na oblik i sadržaj ove radnje nikako ne može da bude prije godinu dana – savjesno i temeljito prouči cijelu gramatiku njemačkoga jezika, tako da bude znao svoje misli izraziti „pravilno i okretno“, kako to ispitni propisi traže. Od mnogobrojnih pogrješaka istaknuo sam u tekstu samo najveće.[507]

Ako su dobili negativnu ocjenu iz jedne domaće radnje, kandidati su mogli zatražiti novu temu nakon isteka šest mjeseci odnosno nakon godine dana ako su obje bile negativne. Kao što je vidljivo iz primjera Ivana Renđea, ako je ocjenjivač procijenio da kandidat ne može u šest mjeseci svladati predmet, mogao mu je i na temelju jedne negativne domaće

---

[500] HDA 502, Imenik III, 76; HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price.
[501] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 371.
[502] *Akademički propisi* (1898.), 56.
[503] *Isto*, 57.
[504] HDA 502, kut. 201, dosje Ivana Renđea, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 52/1912.
[505] HDA 502, kut. 149, dosje Vladimira Majhena, ocjena prve klauzurne radnje iz njemačkog jezika, 18. travnja 1915.
[506] HDA 502, kut. 121, dosje Milka Kelovića, „Utjecaj Branta na Murnera“.
[507] HDA 502, kut. 210, dosje Ivana Renđea, „Hans Sachs: ‘Der huernen Sewfrid’ und das ‘Nibelungenlied’“.

radnje zadati duži rok. Svaka obavijest o negativnoj ocjeni završavala je „poticajnim“ preporukama, kao što je to bilo i u slučaju Franje Hrge: „Preporučuje Vam se, da vrijeme, što ga imate do toga roka, upotrebite što revnije za učenje njemačkoga jezika i klasičke filologije, kako biste nove radnje mogli s povoljnim uspjehom napisati.“[508] U većini su se slučajeva kod ponovne prijave zadavale iste teme.

Za izradu svake domaće radnje bilo je predviđeno vrijeme od tri mjeseca, ali je kandidat mogao zatražiti produženje roka, što su mnogi i činili. Objašnjavajući svoju nemogućnost polaganja ispita u zadanim okvirima, neki su se kandidati koristili vrlo općenitim formulacijama, kao što su „obiteljski razlozi“.[509] Drugi su, pak, nastojali biti što „slikovitiji“, očito se nadajući da će tako lakše polučiti željeni učinak, kao što to ilustrira primjer Stevana Kuševića:

> Kao namjesni učitelj Kr. realne gimnazije u Osijeku bio sam vrlo opterećen svojim službenim poslom u školi, te mi je taj posao mnogo vremena oduzeo.
> S malenom učiteljskom pristojbom nijesam mogao pored današnje velike skupoće mome staležu dolično živjeti. Toga radi, morao sam sebi privatnim podučavanjem namaknuti za život potrebna sredstva. To podučavanje oduzelo mi je također mnogo vremena.
> Nijesam doduše nijedanput opasno obolio, no nenaviknut na tifoznu klimu u Osijeku uvijek sam po malo pobolijevao.
> Za moje radnje trebao sam knjiga, koje nijesam mogao sam nabaviti. Bile su ili preskupe ili ih u opće nije više bilo na prodaju. Toga radi zamolio sam kr. sveučilišnu biblioteku, da mi posudi bar sedam najnužnijih knjiga. „Nijedne“ od tih knjiga nijesam dobio.
> Od 1. do 28. kolovoza 1910. bio sam na vojnoj vježbi u Karlovcu.[510]

Slične je razloge – boležljivost, nedostatak literature, rad u školi, „koji mnogo iziskuje, da čovjeku malo vremena ostaje za vlastiti rad“ – naveo i Viden Šajković, uz dodatak „oženjen najzad“.[511] Uz obiteljske (ne)prilike,[512] tešku materijalnu situaciju,[513] neprikladne uvjete za rad[514] kao razlozi za kasniju predaju domaće radnje ili kasniji izlazak na ispit javljale su se i ozbiljnije bolesti.[515] Dio zdravstvenih problema bio je posljedica stresnih situacija uzrokovanih polaganjem ispita, kojima su posebno bili izloženi kandidati već narušena zdravlja. U medicinskoj dokumentaciji Ivana Kolandera zabilježene su posljedice tih

---

[508] HDA 502, kut. 66, dosje Franje Hrge, 157/1910.
[509] HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, „Opis života i obrazovanja“.
[510] HDA 502, kut. 139, dosje Stevana Kuševića, „Slavno ravnateljstvo!“, 24. rujna 1910.
[511] HDA 502, kut. 221, dosje Videna Šajkovića, „Vele možni gospodine!“, 15. ožujka 1911.
[512] „Pred kratko vrijeme žena mi je imala porođaj, pa pošto smo daleko od svojih, ne bih mogao ostaviti ženu u ovo vrijeme samu“. Usp. HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića, „Ispitnom povjerenstvu kr. hrvatskog sveučilišta u Zagrebu“, 3. travnja 1923.
[513] „Materijalno stanje moje porodice je takvo da bi se mogao uputiti u Zagreb [iz Bele Crkve – *nap. a.*] uz vrlo velike žrtve materijalne.“ Usp. HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića, „Ispitnom povjerenstvu kr. hrvatskog sveučilišta u Zagrebu“, 3. travnja 1923.
[514] Npr. nemogućnost rada u večernjim satima, nakon nastave u školi, zbog „velike neprilike radi svjetla i ogreva“ u zimskim mjesecima. Usp. HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića, „Ispitnom povjerenstvu sveučilišta S.H.S. u Zagrebu“, 14. prosinca 1920.
[515] HDA 502, kut. 216, dosje Stanislava Steinfla, „Slavno ravnateljstvo!“, 10. lipnja 1914.

stresnih okolnosti: „Uslijed duševnog napora, uslijed učenja navodno za izpit, uzrujali su se živci još većma, a dne 15. o[vog] mj[eseca] nastupio je jači živčani napadaj.“[516]

Polaganje učiteljskog ispita moglo je biti stresno i vrlo naporno čak i za one kandidate koji prethodno nisu imali nikakvih zdravstvenih problema. Naime, nakon pozitivne ocjene pisanih domaćih radnji, kandidati su izlazili na cjelodnevne klauzure. Njima se trebalo utvrditi „koliko ispitnik u krugu svojih nauka i bez svakoga pomoćnoga sredstva ima gotova i sigurna znanja“.[517] Ispit iz glavne struke trajao je deset sati – pet sati prije, a pet sati poslije podne, uz dvosatnu stanku u podne. Nakon što je kandidat dobio ispitni zadatak, u idućih pet sati nije smio napustiti ispitnu prostoriju. Za izradu klauzurne radnje iz sporedne struke bilo je predviđeno pet sati.[518] Ne čudi stoga što su u nekim slučajevima kandidati morali odustati od polaganja tijekom samog ispita. Tako, na primjer, Antun Barac nije izašao na usmeni ispit unatoč pozitivno ocijenjenim klauzurnim radnjama jer „nije imao toliko fizičke snage, da bi mogao pristupiti u ovom roku i ispitu iz njemačkog jezika“,[519] dok je bečki student Želimir Korač u jesenskom roku 1913. „odstupio od ispita, pošto je neko vrijeme bio već na usmenom ispitu iz njemačkog jezika“.[520]

Prvi svjetski rat donio je sa sobom nove probleme. Ilustrativni su primjeri Aleksandra Westermeyera i Antuna Barca. Prvi nije mogao u svibnju 1916. doputovati iz Sušaka „radi vojničkih zapreka u željezničkom prometu na pruzi Rijeka – Zagreb“,[521] a drugome nisu željeli izdati „dopuštenje za prijelaz granica užeg ratnog područja“.[522]

Do kraja Prvoga svjetskog rata kandidati koji su se odlučili za polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika kao glavne struke pisali su dvije klauzurne radnje. U jednoj od njih morali su obraditi temu iz novije njemačke književnosti,[523] a u drugoj pokazati svoje poznavanje historijske gramatike njemačkog jezika, tako što su prevodili starije tekstove na novovisokonjemački i pritom tumačili zadane gramatičke, pravopisne i fonetske značajke.[524]

---

[516] HDA 502, kut. 126, dosje Ivana Kolandera, Liječnička svjedodžba.
[517] *Akademički propisi* (1898.), 58.
[518] *Isto*, 58.
[519] HDA 502, kut. 51, dosje Antuna Barca, Zapisnik o usmenom ispitu.
[520] HDA 502, kut. 127, dosje Želimira Korača, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 65/1915. U zapisnicima nije navedeno točno vrijeme održavanja usmenog ispita, ali se predodžba o trajanju može dobiti usporedbom s ispitima u Grazu. Usmeni ispit Gustava Šamšalovića započeo je u 3, a završio u 6¾. Usp. HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Prüfungszeugnis (prijepis).
[521] HDA 502, kut. 249, dosje Aleksandra Westermeyera, „Slavno ravnateljstvo!“, 26. lipnja 1916.
[522] HDA 502, kut. 51, dosje Antuna Barca, „Slavno ravnateljstvo!“, 19. travnja 1917.
[523] Za ilustraciju: „Njemačka romantika“; „Satira u njemačkoj književnosti 16. i 17. vijeka“; „Wielandovi romani“. Usp. HDA 502, kut. 67, dosje Antuna Hurma, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 70/1911.; HDA 502, kut. 232, dosje Gizele Tarczay, Ispitna svjedodžba br. 57/1918.; HDA 502, kut. 231, dosje Adele Štulhofer, Ispitna svjedodžba br. 28/1920.
[524] „Neka se iz srednjovisokonjemačkoga epa ‘der strit von Rabene’ prevede na novovisokonjemački te najprije stvarno, a onda i gramatički i metrički podrobno protumače strofe 340–351“; „Preteritoprezentni glagoli u jeziku

Kandidati koji su njemački odabrali kao sporednu struku, bavili su se u svojim klauzurnim radnjama temama iz njemačke književnosti 18. i 19. stoljeća. Godine 1913. uvedena je još i klauzurna radnja iz hrvatskog (srpskog) jezika.[525]

Čini se da su kandidati povremeno pribjegavali i nedopuštenim metodama pri pisanju klauzurnih radnji. Ivan Kolander dobio je negativnu ocjenu zbog zanemarivanja najvažnijeg dijela zadatka – gramatičkog tumačenja odabranih dijelova priloženog teksta epa *Gudrun*. Međutim, Kolander je napravio nešto mnogo gore. Florschütz je prepoznao izdanje kojim se služio pri prijevodu na novovisokonjemački jezik iako prema ispitnim propisima kandidati tijekom izrade klauzurnih radnji nisu kod sebe smjeli imati nikakva pomoćna sredstva. Osim toga, na temelju nekih pogrešaka, pogotovo zbog uporabe oblika preterita različita od onoga u priloženom tekstu, Florschütz je zaključio kako je kandidat „literarni i metrički izradak odnekud izvana dobio“.[526] Ipak, unatoč tom prijestupu, Kolander je položio ispit godinu dana poslije sa spomenutom Florschützovom „blagohotnošću“.[527]

Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj, to jest *Ispitna svjedodžba* poslije 1918. godine, stjecala se nakon položenih usmenih ispita iz odabranih struka te iz hrvatskog jezika, ako on nije bio jedna od njih. Nakon stjecanja svjedodžbe slijedila je „prokušna godina“, u kojoj su „ispitani učitelji“ imali priliku „praktičko obrazovanje u svojoj učiteljskoj sposobnosti upotrebiti u kojoj gimnaziji ili realci“.[528] Ravnatelj škole, uz savjetovanje s profesorom koji je bio zadužen za kandidata i razrednim učiteljima onih razreda u kojima je kandidat u pokusnoj godini predavao, izdavao je na kraju probnog razdoblja svjedodžbu. Tek se tom svjedodžbom dobivalo „potpuno osposobljenje za namještenje redovitim učiteljem“.[529] Nakon nekoliko godina uzorne službe, redoviti su učitelji mogli zatražiti od Zemaljske vlade da im dodijeli naslov profesora.[530]

Od slušača germanistike upisanih na Mudroslovni fakultet do propasti Austro-Ugarske Monarhije, učiteljski ispit iz njemačkog jezika u Zagrebu položilo je pedesetoro kandidata, sedmero je (najvjerojatnije) odustalo od polaganja, a za osmoricu slušača poznato je da su

---

gotskom, staro-, srednjo- i novovisokonjemačkom“; „Prijevoj u srednjovisokonjemačkom jeziku“. Usp. HDA 502, kut. 67, dosje Antuna Hurma, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 70/1911.; HDA 502, kut. 232, dosje Gizele Tarczay, Ispitna svjedodžba br. 57/1918.; HDA 502, kut. 231, dosje Adele Štulhofer, Ispitna svjedodžba br. 28/1920.

[525] LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 185.

[526] HDA 502, kut. 126, dosje Ivana Kolandera, ocjena prve klauzurne radnje iz njemačkog jezika, 23. travnja 1914.

[527] HDA 502, kut. 126, dosje Ivana Kolandera, ocjena prve klauzurne radnje iz njemačkog jezika, 18. travnja 1915.

[528] *Akademički propisi* (1898.), 63.

[529] *Isto*, 65–66.

[530] Usp. primjer molbe u: HDA 216, kut. 438, 4735, dosje Slave Pecinovský-Rastovčan, „Visoka kr. zem. vlado!“, 25. lipnja 1915.

ispit položili izvan Hrvatske. Najveći dio njih položio je ispit opredijelivši se za hrvatski i njemački jezik kao glavnu struku (23),[531] potom za njemački jezik kao glavnu uz klasičnu filologiju kao sporednu struku (17)[532] te za filozofiju i hrvatski jezik kao glavnu, a njemački kao sporednu struku (6).[533] Jedna je kandidatkinja odabrala njemački i mađarski jezik kao glavnu struku,[534] a jedan kandidat položio je ispit iz njemačkog jezika i filozofije kao glavne, a hrvatskog jezika kao sporedne struke.[535] Njemački se jezik kao sporedna struka javlja u sačuvanoj dokumentaciji još u dvama navratima – u prvom se slučaju za nju odlučio kandidat koji je prethodno položio učiteljski ispit iz povijesti i geografije kao glavne struke,[536] a u drugom kandidat čija je glavna struka bila filozofija i pedagogija.[537] Među kandidatima koji su prijavili ispit, ali ga nisu položili, četvorica su se odlučila za prvu spomenutu skupinu,[538] trojica za drugu,[539] a jedan za njemački i filozofiju kao glavnu uz njemački kao sporednu struku.[540] Sedmorica se zagrebačkih studenata nikada nisu prijavila za polaganje ispita u Zagrebu, već su to učinili u Beču[541] i Grazu[542] prije Prvoga svjetskog rata odnosno u Beogradu nakon 1918.[543]

Od studenata upisanih na Mudroslovni fakultet između 1874. i 1914. ukupno je 738 studenata položilo učiteljski ispit.[544] Od pedesetoro spomenutih kandidata koji su položili učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne ili sporedne struke, njih 46 bilo je upisano do zimskog semestra 1914./1915. To znači da je udio ispitanih „kandidata za gimnazijsko i realačko učiteljstvo“ koji su stekli pravo predavanja njemačkog jezika u svim ili nižim razredima gimnazije iznosio nešto više od 6 %. Pritom se ne smije zaboraviti činjenica da se

---

[531] Josipa Abeles, Jovan Bogičević, Ivan Bujanović, Olga Herrak, Rudolf Horvatić, Ljuba Kernic, Vladimir Kesterčanek, Josipa Krušec, Maksimilijan Melkus, Franjo Mihelić, Stjepan Pavičić, Slava Pecinovský, Mira Perok, Maksimilijan Petanjek, Vladoje Petz, Ivan Renđeo, Josip Strauss, Miroslav Šimončić, Adela Štulhofer, Anka Tkalac, Stjepko Trontl, Franjo Weissberge i Sreten Živković.
[532] Ivan Grünwald, Adolf Herzer, Antun Hurm, Ivan Kolander, Viktor Kralj, Đuro Kuhner, Vladimir Majhen, Franjo Richter, Franjo Riesz, Rudolf Schey, Mavro Steiner, Stanislav Steinfl, Ivan Stemeberger, Viden Šajković, Branko Tkalčić, Ferdo Verzak i Aleksandar Westermeyer.
[533] Antun Barac, Milovan Gavazzi, Alfons Heisinger, Blaž Jurišić, Pero Megerl i Pavao Tvrtković.
[534] Gizela Tarczay.
[535] Želimir Korač.
[536] Pavao Maček.
[537] Pavao Vuk Pavlović. Ispit iz njemačkog jezika kao sporedne struke položila je i Marijana Kralj, ali ona nije uključena u ova istraživanja. Usp. bilj. 789.
[538] Dušan Budimirović, Milko Kelović, Stevan Kušević i Ernest Waidl.
[539] Franjo Hrga, Robert Kraus i Josip Mecing. Mecing je naposljetku položio ispit u Beogradu.
[540] Spasenije Prica.
[541] Artur Schneider, njemački i hrvatski jezik kao glavna struka.
[542] Gustav Šamšalović, njemački jezik glavna, klasična filologija sporedna struka.
[543] Ivan Baretić, Mato Peričević, Mihajlo Simonović, Ilija Mihić i Marijan Tkalčić, uglavnom ravnomjerno raspoređeni među navedenim skupinama. Za sve studente od bilj. 531 usp. *Prilog I.*
[544] LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 185.

prvih dvadesetak godina postojanja Mudroslovnog ispita u Zagrebu nije ni mogao polagati učiteljski ispit iz njemačkog jezika.

Kad je riječ o dobi polaganja ispita, najviše je studenata Mudroslovnog fakulteta tu obvezu izvršilo neposredno nakon završetka studija, dakle u dobi između 24 i 26 godina.[545] U slučaju studenata njemačkog jezika, dobna je granica bila nešto viša. U spomenutoj dobnoj kategoriji ovdje se nalazilo njih petnaestoro (30 %), s time da je čak desetoro među njima položilo ispit nakon navršene dvadeset četiri, a prije napunjenih dvadeset pet godina života. Najmlađa među njima, Gizela Tarczay, inače jedna od boljih i najčešće nagrađivanih studentica Mudroslovnog fakulteta, stekla je sposobnost predavanja njemačkog i mađarskog jezika u svim razredima gimnazije otprilike mjesec dana nakon dvadeset drugog rođendana.[546] Prije navršenih trideset godina života ispit iz njemačkog jezika položio je još dvadeset jedan student (42 %), dok je njih četrnaestero bilo starije od trideset godina (28 %). Od svih zagrebačkih studenata germanistike koji su ispit položili u Zagrebu, najstarija je bila Ljuba Kernic, jedna od dvoje prvih studenata nagrađenih 1904. u novoutemeljenom Seminaru za njemačku filologiju. Iako je stekla apsolutorij u veljači 1907. te se iste godine prijavila za polaganje učiteljskog ispita, zbog obiteljskih je razloga odustala. Spletom okolnosti, djelomično i zbog ratnih prilika, ispit je položila tek 1923. godine, šesnaest dana nakon 39. rođendana.[547]

Već se i zbog primjera Ljube Kernic mora postaviti pitanje koliko su ratna zbivanja mogla utjecati na odgodu završetka studija i/ili polaganja ispita. Izuzmu li se studenti koji su studirali tijekom Prvoga svjetskog rata, neovisno o broju ratnih semestara, kao i svi oni koji su učiteljski ispit polagali tijekom ili nakon rata, dobna struktura kandidata s položenim ispitom iz njemačkog jezika približava se dobnoj strukturi svih studenata Mudroslovnog fakulteta s položenim učiteljskim ispitom, upisanih do 1914. Naime, po desetero studenata položilo je učiteljski ispit prije navršenih dvadeset šest (45,45 %) i između dvadeset šest i trideset godina života (45,45 %), a samo su dvojica bila starija od 30 godina (9,1 %). Može se, dakle, zaključiti da velik broj starijih kandidata u ukupnom broju studenata s položenim učiteljskim ispitom iz njemačkog jezika ipak nije bio uvjetovan znatno težim programom tog studija, već su presudnu ulogu imali i vanjski čimbenici.

---

[545] LUETIĆ, „Duljina studiranja“, 177.
[546] HDA 502, kut. 232, dosje Gizele Tarczay, Ispitna svjedodžba br. 57/1918.
[547] HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, Ispitna svjedodžba br. 32/1923. i „Opis života i obrazovanja“; HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, Službenički list. Od svih zagrebačkih studenata germanistike upisanih do raspada Austro-Ugarske, prema dostupnim je izvorima u trenutku polaganja učiteljskog ispita najstariji bio Ivan Baretić. On je 1936. položio ispit iz hrvatskog jezika s književnošću kao glavne te njemačkog jezika s književnošću kao sporedne struke u Beogradu, u dobi od 58 godina. Usp. HDA 216, kut. 690, 9846, dosje Ivana Baretića.

3.2.2. Strogi ispiti

Neovisno o odabranoj struci, svi kandidati s položenim strogim ispitima na tom fakultetu stjecali su titulu doktora filozofije. Procedura polaganja ispita bilo je utvrđena *Redom strogih ispita*, ustanovljenim *Naredbom kr. hrvat.-slav.-dalm. zemalj. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 3. kolovoza 1878. br. 4100*, a svatko tko je želio steći titulu doktora filozofije, morao je nakon dobivenoga apsolutorija „podnijeti pismeni strogi ispit jednom znanstvenom raspravom i zatim dva usmena stroga ispita".[548] Temu pisane rasprave kandidat je birao u dogovoru s profesorom „iz koje god od onih znanstvenih struka, koje se na ovom fakultetu predavaju".[549] Trebala je biti napisana na hrvatskom ili latinskom jeziku, a mogao ju je predati tiskanu ili u rukopisu spremnom za objavljivanje. Njome je trebao dokazati „da je vješt znanstvenoj metodi svoje struke, da je vrstan samostalnim sudom u njoj raditi i napredovati, i da si je usvojio način raspravljanja toj struci dolikujući".[550] Jedan ispit polagao se iz filozofije, a drugi iz jedne od sljedećih „strukovnih skupina", ovisno o predmetu pisane rasprave: „*a)* iz povijesti te klasične filologije latinske ili grčke; *b)* iz klasične filologije te povijesti grčke i rimske; *c)* iz matematike i fizike, ili iz jedne od njih, te kemije; *d)* iz jedne grane prirodoslovlja (zoologije, botanike ili mineralogije), te jednoga od onih triju pod c) navedenih predmeta".[551] *Naputkom za provedbu naredbe od 3. kolovoza 1878. br. 4100. o redu strogih ispita na mudroslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* pridodane su još „*e)* slavistika uz klasičnu filologiju ili opću povijest; *f)* hrvatska filologija i povijest književnosti hrvatske, uz klasičnu filologiju ili uz opću povijest; *g)* hrvatska povijest uz opću povijest; *h)* geografija uz opću povijest, ili uz fiziku i matematiku; *i)* povijest umjetnosti uz opću povijest ili umjetnička arheologija uz klasičnu filologiju".[552]

Dvosatnim se ispitom provjeravalo poznavanje glavne i sporedne, tj. „popunjujuće" struke, a glavnom se strukom smatrala ona iz koje je bila napisana disertacija. *Naputkom za provedbu naredbe* pojašnjene su sličnosti i razlike između ispita iz glavne i sporedne struke. Kod glavne struke nije se od kandidata očekivalo „jednako znanje cijeloga obsega struke", već su ispitivači najveću pozornost trebali posvetiti „specijaln[om] di[jelu] struke", naznačenom u molbi za polaganje strogih ispita i vidljivom iz pisane radnje. Ispitivačima se

---

[548] *Akademički propisi* (1898.), 80. O strogim ispitima na Mudroslovnom fakultetu usp. LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 181–183; LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 150–155; LUETIĆ, „Duljina studiranja", 172–175.
[549] *Akademički propisi* (1898.), 81.
[550] *Isto*.
[551] *Isto*.
[552] *Isto*, 85–86.

preporučivalo da svoja pitanja nadovežu na pisanu raspravu, „pošto i onako ima glavni usmeni strogi ispit kontrolirati, da li je raspravu kandidat zbilja sam izradio“.[553] Osim toga, kandidat je trebao dokazati da je „i izvan onoga užega obsega dovoljno proučio izabranu svoju glavnu struku“.[554] Nakon što je pokazao dovoljno znanje u glavnoj struci, na dvosatnom je glavnom ispitu morao dokazati i „da je dovoljno upućen u onim strukama, koje su glavnoj njegovoj najbliže, najpače u koliko je njihovo znanje nužno za temeljit studij njihove struke“, a ispitivači su i kod „popunjujućih“ struka uvijek morali voditi računa o kandidatovoj glavnoj struci.[555] Ako im filozofija nije bila glavna ni „popunjujuća“ struka, svi su kandidati morali položiti drugi (jednosatni) strogi ispit iz tog predmeta, „budući da filosofija i temeljne pojmove i metode svih znanosti podlaže kritici, i teži za spoznajom sveza između raznih znanosti“.[556] Ako su se pak odlučili za filozofiju kao glavnu struku, jednosatni su ispit polagali iz nekog drugog područja.

Iako germanistika nije bila navedena na popisu struka iz kojih se mogao polagati strogi ispit, 1906. obranjena je prva germanistička disertacija. Pošlo je to za rukom Arturu Hübschu.[557] Osim već citirane formulacije o slobodnom izboru teme pisane radnje „iz koje god od onih znanstvenih struka, koje se na ovom fakultetu predavaju“, Red strogih ispita sadržavao je odredbu koja je dozvoljavala polaganje ispita i iz neke od nenavedenih struka: „Ako specijalna struka kandidatova, prema predmetu njegove rasprave, nije nit filozofija, nit koja od struka, koje su u strukovnim skupinama (…) navedene, to je kandidat dužan za svoj glavni [dvosatni – *nap. a.*] ispit ipak jednu od [navedenih] strukovnih skupina (…) odabrati; nu i tada ostaje dakako specijalna mu struka glavnim i središnjim predmetom glavnoga ispita, a u strukovnoj k tomu odabranoj skupini i to u glavnoj struci njezinoj ima se kandidat pokazati toliko upućen, koliko je potrebito za temeljit studij specijalne mu struke.“[558] Kao sporednu je struku Hübsch odabrao „odobrenu“ staroklasičnu filologiju.[559]

Razvitkom fakulteta postalo je jasno da je važeći Red strogih ispita zastario, što se najbolje očitovalo upravo u popisu struka, na kojem svoje mjesto, s iznimkom hrvatskog jezika, nisu imale moderne filologije i književnosti jer njihove katedre 1878. još nisu bile utemeljene. Pitanje izrade novog Reda strogih ispita otvoreno je na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održanoj 15. prosinca 1910., kada je jedna od točaka bila

[553] *Isto*, 84.
[554] *Isto*.
[555] *Isto*.
[556] *Isto*, 86.
[557] AFF, Knjiga doktorata, 68/1906. i 69/1906.; AFF, Spisi, 309/1906.
[558] *Akademički propisi* (1898.), 85.
[559] AFF, Knjiga doktorata, 68/1906. i 69/1906.

molba Marcela Vidačića za polaganje strogog ispita iz hrvatske filologije kao glavne, a njemačke kao „popunjujuće“ struke. Budući da se ta kombinacija nije nalazila među ponuđenima, dekan je predložio osnivanje odbora koji bi postojeće propise za polaganje strogih ispita preradio „po sadašnjim zahtjevima znanostima i po sadašnjim postoječim prof. katedrama“, uvažavajući i opširno Tropschevo obrazloženje. U odbor su osim Tropscha izabrani još Vladimir Varićak i Julije Golik. Iako je Tropsch predlagao da se molba Marcela Vidačića iznimno preporuči Zemaljskoj vladi, većinom je glasova prihvaćen prijedlog Gustava Janečeka da mu se predloži neka izabere drugu grupu, sukladno važećim propisima.[560]

Odbor je do iduće sjednice pripremio elaborate naslovljene „Propisi za stroge ispite u mudroslovnom fakultetu“ i „Naputak za provedbu propisa za stroge ispite“.[561] Tropsch je kao izvjestitelj u ime predlagatelja upozorio na činjenicu da su dotadašnji propisi bili izdani prije 33 godine (1878.) te da su zapravo bili kopija austrijskih propisa iz 1872. I dok je za austrijska sveučilišta 1899. izdan novi *Rigorosenordnung*, u Zagrebu ni dvanaest godina poslije to nije bio slučaj. Hrvatske propise trebalo je reformirati i zbog reciprociteta s austrijskim sveučilištima, ali i zbog još jedne činjenice, koja se ticala i samog Tropscha. Naime, od 1897. do 1911. na Mudroslovnom fakultetu osnovano je dosta novih katedri koje tim propisima nisu bile obuhvaćene, poput katedre za mađarski jezik i književnost (1892.) te za njemački jezik i književnost (1895.). Uz neofilološke, u prvih tridesetak godina postojanja Mudroslovnog fakulteta utemeljeno je još nekoliko novih katedri ili je pak došlo do izdvajanja određenih struka iz postojećih.[562] Osim toga, propisi za stroge ispite nisu se slagali s propisima za učiteljske ispite jer su neke ispitne skupine nalazile na popisu za druge, ali ne i za prve, uključujući i njemački jezik.[563]

Predlagatelji su kao podlogu novoga Reda strogih ispita uzeli spomenuti austrijski iz 1899. godine, prilagodivši ga hrvatskim prilikama. Jedna od važnijih novina bilo je ukidanje obveze tiskanja doktorske disertacije, čega nije bilo ni u starim ni u novim austrijskim propisima. Uvođenje te obveze moglo se opravdati u prilikama kad je hrvatska „znanstvena literatura bila tako reći u povojima pa je svaki, makar malen prinos bio vrijedan“.[564] Međutim, oko 1910. broj se radova povećao pa su autori često morali čekati „i po 2, 3, pa i 4 godine“ da

[560] AFF, Spisi, 568/1910., „Zapisnik II. fakultetske sjednice. 15. XII. 1910.“. Vidačić je 1911. naposljetku ipak položio strogi ispit iz željene grupe. Usp. AFF, Spisi, 5/1911.; AFF, Knjiga doktorata, 39/1911. i 45/1911.
[561] AFF, Spisi, 83/1911., „Veleslavni profesorski zbore!“.
[562] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 109–116; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 162.
[563] Za popis ispitnih skupina na učiteljskom ispitu usp. *Akademički propisi* (1898.), 47–55 i 69–71.
[564] AFF, Spisi, 83/1911., „Veleslavni profesorski zbore!“, „Propisi za stroge ispite“, ad § 2.

njihov rad bude objavljen. To objašnjava činjenicu zašto je sačuvano tako malo germanističkih disertacija s početka 20. stoljeća odnosno zašto su one ostale u rukopisu. Naime, predlagatelji su podsjetili „da se disertacije iz pojedinih struka kao n. pr. iz klasične filologije, iz indoevropske komparativne filologije, iz germanistike i dr. ili samo nerado ili nikako ne primaju u naše znanstvene ili stručne publikacije“ pa doktorandu ne preostaje ništa drugo nego da disertaciju tiska o vlastitom trošku. Smatrali su da će kandidat, ako mu je disertacija doista dobra, „i kasnije uz pomoć stručnoga svog profesora uvijek lako naći put i sredstva, kako će ili cijela disertacija ući u štampu ili barem ono, što je doista vrijedno, da se štampa“.[565]

Jedna je novina bila posebno važna za sve neofiološke studije, uključujući i germanistiku. Predlagatelji su se, naime, dotakli pitanja jezika na kojem bi se polagao strogi ispit iz tog područja:

> Kod rigoroza iz živoga kojeg jezika prijeko je potrebno, da se kandidatu dade zgoda, da odgovara i tim jezikom; jer kako se disertacija piše hrvatskim jezikom, moglo bi se dogoditi, da netko položi rigoroz iz kojeg živog jezika, a da se niti ne umije korektno njime služiti.[566]

Dana 28. studenoga 1911. Odjel za bogoštovlje i nastavu donio je naredbu o novom *Redu strogih ispita u mudroslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* i *Naputku za provedbu Reda strogih ispita u mudroslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*.[567] Iako to nije bilo navedeno u prijedlogu Profesorskom zboru, u konačnici je dopunjena odredba o jeziku disertacije. Dok su se dotad samo radnje iz latinske filologije morale pisati na stranom (latinskom) jeziku, a sve ostale na hrvatskom,[568] 1911. bilo je propisano da i disertacija „iz moderne koje filologije“ mora biti napisana „na modernom tom jeziku“. Osim toga, prihvaćen je i prijedlog o održavanju dijela usmenog ispita na istom stranom jeziku.[569]

U novom je Redu strogih ispita bilo izrijekom potvrđeno da se strogi ispit može polagati i iz njemačkog jezika i književnosti.[570] Kao i kod svih drugih modernih filologija, dvosatni se ispit morao polagati iz „cijelo[g] područj[a] dotične discipline kao jedan ispitni

---

[565] *Isto*.
[566] AFF, Spisi, 83/1911., „Veleslavni profesorski zbore!“, „Naputak za provedbu propisa za stroge ispite“, ad § 3.
[567] AFF, Spisi, 640/1911.
[568] *Akademički propisi* (1898.), 81.
[569] AFF, Spisi, 640/1911. Osim Hübscha, koji je obranio disertaciju prije novih propisa, čini se da su još dvije, obje iz 1913. godine, napisane na hrvatskom jeziku. One nisu sačuvane, ali su naslovi u fakultetskoj dokumentaciji, uključujući i Knjigu doktorata, dosljedno navedeni na hrvatskom jeziku: *Schiller na zagrebačkoj pozornici* Mire Perok i *Zagrebački njemački časopis Luna* Slave Pecinovský. Usp. HDA 502, kut. 184, dosje Mire Perok, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 137/1912. Usp. i vlastoručno napisanu potvrdu o posudbi domaće radnje od 22. studenoga 1912.
[570] AFF, Spisi, 640/1911. Usp. i AFF, Spisi, 83/1911., „B. Naputak za provedbu propisa za stroge ispite“, § 8.

predmet, a ne samo jedan dio te discipline, makar on i sačinjava samostalnu granu te znanosti“ odnosno nije bilo moguće odvojiti jezik i književnost.[571] I dalje je jedino filozofija mogla sama za sebe biti predmetom dvosatnog rigoroza, a sve su se ostale struke, pa tako i njemački jezik i književnost, morale kombinirati s nekom drugom.

Među studentima germanistike upisanim na zagrebački Mudroslovni fakultet prije propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine njih sedmoro steklo je u Zagrebu titulu doktora filozofije odabravši germanistiku kao glavnu struku, dok su još četvorica izabrala njemački jezik i književnost kao „popunjujuću“ struku, a trojica položila jednosatni rigoroz.[572] Obranjene disertacije, ali i tri neiskorištene potencijalne teme, pokazuju u kojem se smjeru razvijala zagrebačka germanistika. Pritom je nemoguće ne uočiti korelaciju između tema pisanih radnji i Tropschevih istraživačkih interesa. Sastavljajući bilancu svojih istraživanja narodnih pjesama, Tropsch je zažalio što zbog pomanjkanja vremena nije stigao učiniti više, ali je zato „pojedine partije“ zadavao svojim studentima i kao seminarske radove i kao domaće radnje na učiteljskim ispitima[573] pa nije isključeno da ih je usmjeravao i u odabiru teme disertacija. Osim toga, i slučaj samog Stjepana Tropscha pokazuje da se poticaj za temu disertacije dobivao već i tijekom studija, tj. rada u seminaru. Naime, Tropscheva disertacija *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung* nije bilo njegovo prvo bavljenje opusom ovog književnika. Proučavao ga je i za seminarski rad „P. Fleming’s stellung zur natur“ iz 1891. godine.[574]

Prva obranjena disertacija, *Stajaći brojevi u njemačkoj narodnoj pjesmi od 18. do 19. vijeka* Artura Hübscha (1906.),[575] napisana je u tada još dominantnoj matrici pozitivističkih rasprava, u kojoj se „proučavanje književnosti pokušava izgraditi po uzoru na prirodne, kao i tada već razvijene društvene znanosti, kojima dominira dijakronijski pristup, što će reći da se naglasak stavlja na povijesni slijed, razvitak i uspoređivanje pojava u vremenu“.[576] U metodama proučavanja književnog teksta pozitivizam se oslanja na „filološku analizu teksta,

[571] AFF, Spisi, 640/1911. Usp. i AFF, Spisi, 83/1911., „B. Naputak za provedbu propisa za stroge ispite“, § 7.
[572] Godine 1920. titulu doktora filozofije stekao je i Drago Ćepulić, student pariške Sorbonne, položivši dvosatni ispit iz francuskog jezika i književnosti kao glavne, a njemačkog kao sporedne. On nije uključen u ovaj prikaz jer je na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu bio upisan samo u zimskom semestru 1917./1918., u kojem nije slušao germanističke kolegije. Usp. AFF, Imenici, br. 95; AFF, Knjiga doktorata, 190/1920. i 191/1920. U obzir nije uzet ni Fran (Franjo) Sušnik, upisan u zimski semestar 1918./1919. tek 8. siječnja 1919. Sušnik je 1924. položio strogi ispit iz njemačkog jezika i književnosti kao glavne, a slovenskog kao sporedne struke. Usp. AFF, Imenici, br. 100; AFF, Knjiga doktorata, 269/1924. i 270/1924.
[573] TROPSCH, „Ogled bibliografije prijevoda narodnih naših pjesama“, 154.
[574] Institut für Germanistik (Graz), Seminararbeiten, kut. 5: S 104–132 (WS 90/91 – WS 92/93), S 114. Usp. i MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 115.
[575] AFF, Knjiga doktorata, 68/19016. i 69/1906.; HÜBSCH, *Stajaći brojevi*.
[576] SOLAR, *Književni leksikon*, 295.

te pretežno na analizu plana sadržaja“.[577] Tako i Hübsch na šezdesetak stranica analizira „stajaće brojeve (stehende Zahlen), t. j. takove brojeve, koji su u narodnom pjesničkom slogu postali stalni pa izgubivši svoje pravo, brojno značenje poprimili neko neodređeno, općenito, te bi ih lako mogao zamijeniti ne samo koji drugi broj nego i prislovi ‘nekoliko’ (kod malih brojeva) i ‘mnogo’ (kod velikih brojeva)“.[578] Odabir teme bio je objašnjen velikim interesom za narodno pjesništvo „unazad podrug vijeka“ i dosadašnjim istraživanjima „o srodnosti, sličnosti i razlici narodnih pjesama u pojedinih naroda“, ali i zanemarenošću ove teme, kojom se tridesetak godina prije njega u jednom članku bavio samo njemački germanist i književnik Richard von Muth, ograničivši se na stajaće brojeve u 12. i 13. stoljeću.[579]

Neizostavan je pritom bio komparatistički pristup. Navođenje najčešćih osnovnih stajaćih brojeva u njemačkoj narodnoj pjesmi od 13. do 19. stoljeća i vrsta imenica uz koje su se uglavnom upotrebljavale, trebalo je dokazati sličnosti između jezika. Hübschevo je istraživanje pokazalo kako se stajaći brojevi „gotovo sasvim podudaraju sa brojevima u sredovječnim njemačkim epima, jako s brojevima u starom njemačkom pravu i donekle u hrvatsko-srpskoj narodnoj pjesmi“.[580] Rad je bio zamišljen kao skroman doprinos širem istraživanju koje je trebalo obuhvatiti korištenje stajaćih brojeva „u pjesništvu arijskih naroda“ i „u semitskih plemena“, ali i različitih „skupin[a] njemačke proze i pjesništva (kao pripovijesti, basne, poslovice, zagonetke, riječi složene s brojevima itd.)“.[581] Tropsch je ovaj rad smatrao toliko važnim da ga je poslao Vatroslavu Jagiću, uz napomenu da se radi o njegovom slušaču te da se autor „obazreo i na Maretićeve resultate o tipičnim brojevima u našoj narodnoj epici“.[582] Čini se, međutim, da Hübsch ipak nije nastavio sa svojim istraživanjima.

Gotovo sedam godina nakon Hübscheva rada, u lipnju 1913. godine, obranjena je disertacija *Schiller na zagrebačkoj pozornici* Mire Perok.[583] Nažalost, nisu sačuvane ni disertacija, koja je ujedno bila domaća radnja na učiteljskom ispitu, ni ocjena disertacije pa se zasad ništa ne može reći o tom radu.

I iduća se disertacija može, između ostalog, smatrati doprinosom poznavanju „njemačkog Zagreba“. U disertaciji *Zagrebački njemački časopis Luna* (1913.)[584] Slava

---

[577] *Isto*.
[578] HÜBSCH, *Stajaći brojevi*, 5.
[579] *Isto*. O Richardu von Muthu više u: DIETSCHY, „Muth, Richard von“.
[580] HÜBSCH, *Stajaći brojevi*, 69.
[581] *Isto*, 70. Usp. i AFF, Spisi, 309/1906., A. Musić: „Ocjena doktorske disertacije g. Artura Hübscha“.
[582] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch – Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 13. kolovoza 1906.
[583] AFF, Knjiga doktorata, 59/1913. i 67/1913.
[584] Titulu doktora filozofije stekla je nakon položenog jednosatnog ispita iz filozofije 1914. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914.

Pecinovský analizirala je *Luna Agramer Zeitschrift*. Prvi broj tog polutjednika na njemačkom jeziku tiskan je 1826. godine, a u njemu su se objavljivale i pjesme na kajkavštini.[585] Iako ni ova disertacija nije sačuvana, o njezinu se sadržaju ipak može nešto reći na temelju pisane ocjene. Ona je zapravo bila nastavak istraživanja započetih tijekom izrade domaće radnje s učiteljskog ispita, u kojoj je analizirano prvih pet godišta samostalnog izlaženja *Lune*.[586] Pecinovský je u disertaciji na 223 folio-strane analizirala sadržajnu („stvarnu“) i estetsku stranu svih pjesama otisnutih u trideset dva godišta *Lune* (1826. – 1858.), prikupivši sav materijal „savjesno i točno“ te odredivši vrijednost „svakoj pjesmi i pjesmici (u najširem smislu riječi)“, pregledno raspoređivši građu prema pojedinim pjesničkim vrstama i upoznavši čitatelja s poetskim sadržajem časopisa.[587]

U radovima o njemačkim utjecajima na ilirski pokret, objavljenima dvadesetak godina poslije, i Tropsch će veliku pozornost posvetiti *Luni*, pozivajući se i na rad Slave Pecinovský.[588] Ovim člankom Tropsch nije prvi put otvorio temu njemačkog kao jezika hrvatske kulture u osamnaestom i prvoj polovici devetnaestog stoljeća. Učinio je to već i krajem dvadesetih godina, osvrćući se na „našu“ prigodnu literaturu napisanu na njemačkom jeziku.[589] Sve ovo svjedoči da se tema kojom se bavila Pecinovský itekako poklapala s Tropschevim istraživačkim interesima.

U četiri godine tijekom kojih je Tropsch bio na čelu Odjela za bogoštovlje i nastavu položen je jedan strogi ispit iz germanistike kao glavne struke. U disertaciji *Die Lieder des Kürenbergers und die Kürenbergerfragen*, obranjenoj 1916. godine,[590] Branko Tkalčić propituje tko je autor dviju pjesama objavljenih u zborniku *Große Heidelberger Liederhandschrift*. Pritom pobija rezultate Eugena Josepha (1854. – 1901.), koji je u svom spisu *Die Frühzeit des deutschen Minnesangs* (1896.) „na temelju putopisnih, jezičkih, metričkih i sadržajnih istraživanja“ zaključio da dvije od petnaest strofa objavljenih pod imenom njemačkog srednjovjekovnog pjesnika Der von Kürenberga ne pripadaju njemu.[591] Josephove zaključke Tkalčić nije želio prihvatiti kao konačne, već ih je smatrao putokazom koji usmjerava prema novim spoznajama.[592] Da bi riješio pitanje autorstva, Tkalčić je nastojao sagledati širi kontekst nastanka njemačke ljubavne lirike, ali i primijeniti drukčiji

[585] *Luna* je 1930. postala zabavni prilog novina *Agramer politische Zeitung*. Usp. „Agramer Zeitung“.
[586] Usp. HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 169/1910.
[587] AFF, Spisi, 434/1913., S. Tropsch: „Ocjena doktorske disertacije gospodjice Slave Pecinovsky“.
[588] TROPSCH, „Les inflences allemandes sue les illyriens et leurs précurseurs“, 4–7; „Deutsche Einflüsse auf den ‘Illyrismus’, die kroatische Erneuerungsbewegung“, 42.
[589] TROPSCH, „Prigodna naša literatura na njemačkom jeziku do polovice 19. vijeka“.
[590] AFF, Knjiga doktorata, 94/1915. i 95/1915.
[591] AFF, Spisi, 19/1916., „Dekanatu mudroslovnoga fakulteta kr. sveuč. Fr. Jos. I. u Zagrebu“.
[592] HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića, „Die Lieder der Kürenbergers und die Kürenbergerfragen“, 3.

pristup.[593] Odlučio je, naime, ostaviti po strani filološku metodu, koju je Joseph „marljivo“ iskoristio, i okrenuti se psihološkom.[594] Time je njegova disertacija odstupala od drugih germanističkih disertacija dotad obranjenih u Zagrebu. Moguće je da se Tkalčić susreo s ovim pristupom tijekom svog boravka u Leipzigu 1911./1912. godine.[595] U opisu svog života nije naveo koje je sve kolegije u Leipzigu slušao, no već i šturi zapisi drugih studenata germanistike pokazuju kakav je presudan utjecaj godina provedena na tom sveučilištu mogla imati na razvijanje sasvim novih spoznaja i metoda, različitih od onih na zagrebačkom studiju germanistike.[596]

Iako zadovoljan što je Tkalčić odabrao temu kojom su se bavili neki od najvećih germanista toga doba, poput Karla Lachmanna, Wilhelma Scherera i Wilhelma Wilmannsa, ocjenjivač Josip Florschütz nije bio uvjeren u točnost Tkalčićevih zaključaka, do kojih je došao „psihološkim zapažanjima“.[597] Tropsch se doduše u svojim istraživanjima nije bavio ovim autorom, ali vrijedi napomenuti da se i on u svojim radovima nerijetko prihvaćao dokazivanja odnosno osporavanja autorstva pa nije isključeno kako je upravo Tropsch i u ovom slučaju, izravno ili neizravno, utjecao na odabir teme disertacije.[598]

Nije sačuvana ni disertacija *Die Ungarn und ihr Land in Lenaus Dichtung* Gizele Tarczay (1918.).[599] Autorica se u svom radu pozabavila pjesnikom Nikolausom Lenauom (1802. – 1850.), koga su već za njegova života slavili kao jednog od prvih njemačkih lirskih pjesnika.[600] Ocjena disertacije važna je i zbog toga što se u njoj izrijekom navodi što se sve očekivalo od kandidata za doktorsku titulu. Svojom je pisanom raspravom kandidat trebao, naime, dokazati „da je vješt znanstvenoj metodi svoje struke, da je vrstan samostalnim sudom u njoj raditi i napredovati, i da si je usvojio način raspravljanja toj struci dolikujući“,[601] to jest

---

[593] *Isto,* 1.
[594] *Isto,* 3.
[595] HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića, „Opis moga života“.
[596] Usp. NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučera, Leipzig, 21. svibnja 1905.; HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 22. siječnja 1913.
[597] AFF, Spisi, 19/1916., „Dekanatu mudroslovnoga fakulteta kr. sveuč. Fr. Jos. I. u Zagrebu“.
[598] Usp. TROPSCH, „Der Uebersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in Förster s Sängerfahrt“; „Wer ist der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in F. Försters Sängerfahrt?“; „Eine Anastasius Grün irrtümlich zugeschriebe Übersetzung zweier kroatisch-serbischer Volkslieder“.
[599] Titulu doktora filozofije stekla je nakon položenog jednosatnog ispita iz filozofije 1919. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 147/1918. i 156/1919.
[600] Nikolaus Lenau (1802. – 1850.), rođen u ugarskom Csatádu (danas u Rumunjskoj), bio je već za života slavljen kao jedan od prvih njemačkih lirskih pjesnika: „Naročito je jak bio odjek njegove poezije u zemljama Austrijske Monarhije: Preradović ga je prevodio, Šenoa ga je čitao i cijenio. (…) Rado je slavio u pjesmama krepak skladan lik mađarskoga seljaka s pustare, mađarskoga Ciganina, kao i sjevernoameričkoga Indijanca. (…) U Lenaua su suvremenici naročito cijenili njegovu lirsku simboliku pejzaža; njegov stil oscilira između romantičke muzikalnosti i patetičnosti društvene pobune.“ ŽMEGAČ et al., *Povijest njemačke književnosti*, 181–182.
[601] *Akademički propisi* (1898.), 81.

morao je poznavati dotadašnja istraživanja teme kojom se bavio, ali je bio dužan dati i vlastiti istraživački doprinos. Tarczay je na 108 stranica prikazala „koliko se magjarski narodni život i magjarska krajina odrazuje u poeziji Lenaua“, a pritom „nije samo savjesno upotrijebila svu važniju literaturu o Lenauu, nego je i samostalnim finim opažanjima mnogo doprinjela boljemu razumijevanju mnogih Lenauovih djela, koja ona podrobno analizira naglašavajući svagdje veze sa magjarskim narodnim tipovima ili magjarskom krajinom“.[602]

Godine 1923. doktorirao je i Antun Hurm disertacijom *Die deutschen und die kroatisch-serbischen Zrinjskidramen*.[603] Hurm je na ukupno 135 stranica skicirao povijesni kontekst sigetske opsade, koja je predmet književnih obrada, potom je dao kratak pregled književnih djela u mađarskoj, hrvatskoj i njemačkoj književnosti u kojima je ta tema obrađena, da bi u središnjem dijelu iznio biografiju autora i ocijenio drame Friedricha Augusta Klemensa Werthesa (1790.), Johanna Ladislausa Pyrkera (1810.), Carla Theodora Körnera (1812.), Stjepana Marjanovića (1840.), Matije Bana (1888.) i Higina Dragošića (1893.) te libreto Huge Badalića (1893.). Cilj njegova istraživanja bio je otkriti sličnosti u navedenim djelima, ali i odstupanja od povijesnih izvora.[604]

Hurm je zaključio kako su sve drame već na prvi pogled slične u najvažnijim crtama, da se, s manjim iznimkama, u svim obradama javljaju ista lica te da se njihovi karakteri u najvećoj mjeri podudaraju. Razlog sličnostima nije vidio u oslanjanju autora na prethodnike, potkrepljujući svoje zaključke tvrdnjom da neki od hrvatskih autora nisu zbog jezika ni mogli poznavati njemačke predloške, već u korištenju istim povijesnim vrelima. Vrlo kritičan prema većini autora, Hurm nijednu dramu ne smatra potpuno uspjelom, predbacujući autorima, između ostaloga, nepostojanje konflikta i tragične krivnje, monotonost radnje, nerazrađena lica te, naposljetku, osporavajući im talent za pisanje drama. Nešto je blaži bio prema Körneru i Banu – prema prvome zbog poetske vrijednosti pojedinih dijelova, a prema drugome zbog toga što je spretnim uvođenjem noviteta ipak uspio donekle pobijediti monotoniju. Oštru je kritiku izbjegao tek Badalićev „majstorski izveden“ i „besprijekoran“ libreto, zahvaljujući kojemu je ova tema i postala poznata u Hrvatskoj.[605]

Tropsch je bio zadovoljan Hurmovom disertacijom, ali nikako ne i oduševljen. Pohvalio je autora što je u njoj „iza lijepoga historijskog prikaza Sigetske katastrofe“

---

[602] AFF, Spisi, 798/1918., S. Tropsch: „Ocjena doktorske disertacije gospodje Gizele Tarczay“. Tekst ocjene napisao je Tropsch, a potpisao ju je i drugi izvjestitelj, Ferdo Šišić.
[603] AFF, Knjiga doktorata, 238/1922. i 261/1923.
[604] AFF, Antun Hurm, „Die deutschen und die kroatisch-serbischen Zrinjskidramen mit einem Einleitung über die Katastrophe bei Siget und einer übersichtlichen Darstellung der poetischen Bearbeitungen des Zrinjskistoffes“, 125–135.
[605] *Isto*, 125–135.

podrobno analizirao i ocijenio sve njemu poznate dramske obrade u njemačkoj i hrvatskoj književnosti. Ipak, imao je nekoliko zamjerki na način analize i predstavljanje rezultata: „Kod ispitivanja koliko su te obradbe jedna o drugoj ovisne, moglo se, mislim, točnijim ispitivanjem jezične strane doći do sigurnijih resultata; a boljim koncentriranjem mogao se pisac ukloniti mnogom opetovanju onoga, što je već prije rekao.“[606] Svi ti prigovori nisu, međutim, mogli umanjiti „vrijednost radnji, koja, koliko je osnovana na savjesnom studiju, dolazi do lijepih pozitivnih resultata“, a s obzirom na Hurmov okretan stil i dobar jezik, ni Dragutin Boranić, drugi ocjenjivač, nije vidio nikakve prepreke da mu ne odobre izlazak na usmeni ispit.[607]

Iduće je godine, 1924., doktorsku titulu stekao Jovan Bogičević.[608] Njegov je doktorski rad *Jacob Grimms Tätigkeit auf dem Gebiete der serbischen Grammatik* jedina u kojoj se autor izrijekom poziva na Tropschevo djelo.[609] No, dok su o Grimmovu utjecaju na srpsku književnost već bila provedena opsežnija istraživanja, malo se pisalo o njegovim zaslugama na području gramatike srpskog jezika, što je Bogičevića potaklo na bavljenje tom temom. Kao najvažniji je Grimmov doprinos Bogičević označio njegov prijevod srpske gramatike (*Mala srbska pismenica*) Vuka St. Karadžića i opsežan predgovor njemačkom izdanju. Iznimno detaljnoj analizi i usporedbi prijevoda s originalom – u kojoj se odstupanja uglavnom opravdavaju Grimmovim praktičnim ciljem, to jest potrebom da se govornicima njemačkog jezika pojedini glasovi objasne posebnim opisom, kako bi im se što više približio srpski jezik – prethodi sažet prikaz Grimmove motivacije za ovakav projekt te kratka povijest odnosa Grimma i Karadžića. Osim na ovo kapitalno djelo, Bogičević se na kraju disertacije osvrnuo i na preostale kraće Grimmove radove na području srpske gramatike.

U okvir tema koje su pobuđivale istraživačke interese Stjepana Tropscha uklapale su se i teme o kojima je razmišljao Stanislav Steinfl. Prva tema, *Upliv njemačkih „Marienlieder“ na naše marijanske pjesme*, mogla je biti važna ne samo za germanistiku, nego i za slavistiku. Druga je trebala biti „specijalno germanistička“ – *Schicksalsdramen* (tzv. sudbinske tragedije).[610] Treći je prijedlog bio *Počeci u njemačkim i hrvatskim narodnim pjesmama*:

---

[606] AFF, Spisi, 558/1922., „Ocjena doktorske disertacije gospodina profesora Antuna Hurma“.
[607] *Isto*.
[608] AFF, Knjiga doktorata, 264/1923. i 271/1924.;
[609] AFF, Jovan Bogičević, „Jacob Grimms Tätigkeit auf dem Gebiete der serbischen Grammatik“, 1. Usp. TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“.
[610] „Radnju tih tragedija pokreće djelovanje nekoga prokletstva kojemu pojedinac ne može izbjeći, a simboli su prokletstva sudbonosni dani, sudbonosni predmeti, npr. noževi i sl.“ Usp. ŽMEGAČ et al., *Povijest njemačke književnosti*, 177.

> Koliko sam dobio utisak za čitanja narodnih pjesama osobito t. zv. junačkih epskih, najljepše je od svega početak. I taj ima stalne forme, no dosta variirane. Komparacija tih početaka u njem. i hrv. narodnoj pjesmi – direktni upliv bi se mogao samo u rijetkim slučajevima dokazati, tako makar za sada mislim – bila bi isto zgodna tema.[611]

Steinfl je naposljetku odustao od pisanja germanističke disertacije i odlučio se za polaganje dvosatnog strogog ispita iz povijesti umjetnosti i kulture kao glavne, a njemačkog jezika i književnosti kao sporedne struke.[612] Osim njega, još su trojica odabrala njemački jezik i književnost kao sporednu struku: Marcel Vidačić,[613] Vladimir Kesterčanek[614] i Sreten Živković.[615] Oni, dakle, nisu pisali disertaciju iz njemačkog jezika i književnosti, nego su na usmenom ispitu morali dokazati da raspolažu dovoljnim znanjem na tom području nužnim za „temeljit studij glavne struke".[616] Nažalost, ne postoje zapisnici s usmenih ispita te nije moguće reći na kakva su pitanja odgovarali, kao ni oni koji su položili jednosatni ispit iz tog područja.[617]

Teme disertacija pokazuju kako je Tropsch promišljeno pokušavao oko sebe formirati skupinu ljudi koja je trebala predvoditi prvu generaciju zagrebačkih germanista, potičući kandidate da se bave temama koje je i sam smatrao relevantnima – traganjem za utjecajima, rješavanjem pitanja autorstva te narodnim pjesmama, temi kojoj je posvetio veći dio svog života. To što ipak nije stvorena Tropscheva „škola" posljedica je prvenstveno institucionalnih (ne)prilika. Naime, kao i u ostalim strukama koje su se predavale na Mudroslovnom fakultetu, cilj većine studenata germanistike nije bilo znanstveno bavljenje strukom, već polaganje učiteljskog ispita, odnosno rad u školama.[618] To je i razumljivo jer zbog broja studenata germanistike nije postojala potreba za dodatnim docentima njemačkog jezika, a zapošljavanjem u školi bilo im je uglavnom riješeno egzistencijalno pitanje. Predavanje u školi i priprema za nastavu nisu im pak ostavljali previše vremena za bavljenje znanstvenim radom, a ako k tome nisu živjeli u Zagrebu, u tome ih je često sprječavao manjak dostupne literature.[619] Od sedmoro studenata koji su napisali germanističku disertaciju, svi su osim Hübscha, prije ili nakon polaganja strogog ispita, položili i učiteljski ispit. Neki od

---

[611] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, 10. travnja 1911.
[612] AFF, Knjiga doktorata, 132/1917. i 137/1918.
[613] AFF, Knjiga doktorata, 39/1911. i 45/1911.
[614] AFF, Knjiga doktorata, 64/1913. i 81/1915.
[615] AFF, Knjiga doktorata, 367/1927. i 376/1928.
[616] *Akademički propisi* (1898.), 84.
[617] Jednosatni ispit iz njemačkog jezika i književnosti položili su Marijan Tkalčić (AFF, Knjiga doktorata, 214/1921. i 219/1921.), Filip Popp (217/1921. i 220/1921.) i Pavao Vuk-Pavlović (189/1920. i 198/1921.).
[618] Od 169 studenata Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu od 1874. do 1914. doktorat iz filozofije postiglo je samo 7 % upisanih. Usp. LUETIĆ, „Duljina studiranja", 173; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 183.
[619] Usp. svjedočanstvo Stanislava Steinfla u: HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Donji Miholjac, 28. kolovoza 1912.

studenata germanistike koji su položili strogi ispit povremeno su se javljali u stručnim publikacijama, ali se uglavnom više nisu bavili temama započetima u disertacijama, dok je sudbina Artura Hübscha nakon stjecanja doktorske titule zasad nepoznata.

3.3. Studiranje izvan matičnog sveučilišta

Imenovanjem redovitog profesora za njemački jezik i književnost, a potom i omogućavanjem polaganja učiteljskog ispita u Zagrebu formalno je nestala potreba odlaska na vanjska sveučilišta isključivo radi stjecanja kvalifikacije za predavanje njemačkog jezika u gimnazijama. Ipak, unatoč mogućnosti studiranja germanistike u Zagrebu, dio je studenata smatrao kako im ta nastava nije dovoljna te su se odlučivali za usavršavanje na sveučilištima njemačkoga govornog područja. Pritom studenti nisu bili jedini koji su razmišljali na takav način. Slično se mišljenje, naime, moglo čuti i među ravnateljima škola. Tako je u siječnju 1899. – doduše, prije utemeljenja Seminara za njemačku filologiju – ravnatelj male realne gimnazije u Bjelovaru zamolio Zemaljsku vladu da ne odobri molbu za premještaj namjesnog učitelja Josipa Amsa u vinkovačku gimnaziju. Iako je o Amsu kao učitelju njemačkog jezika imao samo riječi hvale, „službeni obziri“ prisilili su ga „da zamoli visoku vladu, neka ostavi molitelja na ovom zavodu, ako se ne bi mogao s drugim germanistom zamijeniti“. Ravnatelj je zaključio svoje mišljenje riječima koje nisu nimalo govorile u prilog zagrebačkom studiju germanistike:

> Ne bude li za ovaj predmet postavljen stručnjak, tad bi opet nastale one neprilike, kojima se je ovo ravnateljstvo tolike godine borilo i koje bi sada još i veće bile, jer mladi ljudi, koji su u Zagrebu nauke svršili, ne mogu obuke u njemačkom jeziku ni u prvom razredu preuzeti.[620]

Odlazak u inozemstvo nije bila posebnost samo studenata njemačkog jezika ili pak Mudroslovnog fakulteta. Tako je, na primjer, u akademskoj godini 1905./1906. na Sveučilištu u Zagrebu bilo upisano 1092 studenta, a na sveučilištima diljem Monarhije studiralo je 423 studenata iz Hrvatske i Slavonije, što znači da je gotovo svaki treći student studirao izvan svoje domovine.[621] Neki su se odlučivali za odlazak izvan Hrvatske zbog nepostojanja određenih obrazovnih institucija, poput Medicinskog fakulteta, koji će na Sveučilištu u Zagrebu biti osnovan tek 1917. godine. Međutim, dio je studenata ciljano birao strane fakultete zbog poznatih profesora koji su na njima predavali, ali i zbog subjektivne percepcije

[620] HDA 216, kut. 86, 75, dosje Josipa Amsa.
[621] LUETIĆ, „The Migration and Experiences of Croatian Students“, 264; IVELJIĆ, „Kroatische Studenten und Professoren in Wien“, 294.

stranih sveučilišnih sredina. Ne smije se previdjeti ni činjenica da je dio onih koji su si to mogli priuštiti zasigurno vodila i „mladenačka znatiželja“.[622]

Među slušačima germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu koji su nakon studija položili ili barem prijavili učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke vrlo su rijetki oni koji nisu proveli najmanje jedan semestar na nekom austrijskom ili njemačkom sveučilištu. Od njih 55, svega 11 (20 %) studiralo je germanistiku samo na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu.[623] Među njima su bile i dvije „bibliotečne pomoćnice“, Josipa Abeles i Adela Štulhofer, ali i Gizela Tarczay, jedna od najnagrađivanijih studentica Mudroslovnog fakulteta. Nagrade za seminarske radove, osim Štulhofer i Tarczay, osvojili su još i Franjo Weissgerber, Ivan Stemberger i Makso Bazala, ali ni oni nisu dobili priliku usavršavati se u inozemstvu. Ako su to i željeli, moguće je da su ih u tome spriječili razlozi koji nisu bili primarno vezani uz njihov dotadašnji uspjeh na studiju. Možda je kod Ivana Stembergera, bivšeg studenta prava i veterine bila presudna njegova „poodmakla“ dob. On se, naime, upisao na zagrebački Mudroslovni fakultet s navršenih 29 godina života. Abeles, Štulhofer, Tarczay i Weissgerber studirali su pak tijekom Prvoga svjetskog rata pa nije isključeno da su ih u odlasku na neko strano sveučilište omela ratna zbivanja. I dok se kod ovih pet studenata radi tek o pretpostavkama, a da pritom njihova želja za (privremenim) napuštanjem Zagreba nije zasad mogla biti dokazana, Ivan Grünwald nije mogao prežaliti što mu Zemaljska vlada nije dodijelila stipendiju i omogućila željeno usavršavanje.[624] Naime, budući da su tek rijetki studenti, odnosno njihove obitelji, mogli sami financirati jednosemestralni ili jednogodišnji boravak u gradovima skupljima od Zagreba, bili su ovisni o stipendijama.

Da bi mogli konkurirati za dobivanje stipendije Zemaljske vlade, molbu studenata prvo je trebao prihvatiti Profesorski zbor, ali ni to nije bilo jamstvo da će student stipendiju zaista i dobiti. Potvrđuje to i slučaj Franje Richtera. On je u ožujku 1912. zamolio Zemaljsku vladu za novčanu potporu kojom bi mogao „na jedan ili dva semestra poći u leipziško ili koje drugo veliko njemačko sveučilište“ kako bi „praktički upotpuni[o] svoje znanje njemačkog jezika“.[625] Nadao se da će priložene kolokvijalne svjedodžbe dokazati njegovo „revno

---

[622] O motivima za studij u inozemstvu usp. LUETIĆ, „The Migration and Experiences of Croatian Students“, 268–273.

[623] Među njih su uključeni i Ivan Stemberger, koji je prije upisa na Mudroslovni fakultet u Zagrebu dvije godine studirao pravo u Beču, a prije toga godinu dana proveo na veterinarskom zavodu u Beču, te Makso Bazala, za kojega ne postoje podatci o položenom ispitu. On se nakon studija preselio u Bugarsku i iako nema dokaza o položenom učiteljskom ispitu, ne može se isključiti da ga je položio izvan Zagreba. Od 1906. do početka 1940-ih godina predavao je njemački i latinski jezik na ženskoj gimnaziji u Varni. Usp. *Slovenski narod* (Ljubljana), br. 245, 25. 10. 1906., 3; „Hrvati ‘razvalili’ Bugare usred Sofije“.

[624] „Društveni sastanci“, *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 733.

[625] AFF, Spisi, 129/1912. Zanimljivo je da je Richter samo u prvom semestru, zimskom 1909./1910., kao materinski jezik naveo njemački. Usp. AFF, Imenici, br. 65, 66, 69, 70, 72, 76 i 77.

nastojanje oko nauka“ te da će važnu ulogu imati i njegovo loše materijalno stanje. „Oca nemam, a majka mi je udova sa troje neopskrbljene djece, te ne posjeduje nikakva imutka“, napisao je u svojoj molbi i obećao da će „i nadalje sav mar i revnost uložiti u nauke“.[626] Profesorki zbor jednoglasno je podržao njegovu molbu i preporučio je Zemaljskoj vladi, ali je ona ipak odbijena.[627]

Nedobivanje stipendije i nemogućnost studijskog boravka u inozemstvu u nekim su slučajevima rezultirali odustajanjem od studija germanistike. Kratko svjedočanstvo o razlozima promjene struke ostavio je Franjo Pavelić. U molbi za polaganjem strogog ispita napisao je:

> Godine 1905. upisao sam se u mudroslovni fakultet kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, da slušam njemački jezik kao glavnu struku i klasičnu filologiju kao sporednu struku. Ali budući da mi je nakon drugoga semestra molba, kojom sam od kr. zemaljske vlade, molio potporu, da mogu polaziti koje njemačko sveučilište, kao neuvažena vraćena, a s druge strane sam i sâm uviđao, da sam se prva dva semestra više bavio klasičnom filologijom nego njemačkim jezikom, to sam u trećem semestru prešao na klasičnu filologiju kao glavnu struku.[628]

Studenti germanistike u Zagrebu najčešće su se odlučivali za boravak na bečkom sveučilištu. Monarhijsku je prijestolnicu kao mjesto svog privremenog studija odabralo čak 28 studenata, još trojica u kombinaciji s Grazom te jedna studentica, koja je u Beču provela jedan, a u Leipzigu dva semestra. To znači da je od 55 studenata koji su se prijavili za polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika kao glavne struke, čak 32 (58 %) slušalo germanističke kolegije u Beču barem jedan semestar, to jest da su bečko sveučilište odabrale gotovo tri četvrtine (72 %) onih koji su se odlučili za usavršavanje na vanjskom sveučilištu. Osim u Beč, odlazili su još u Leipzig, Graz, Berlin i München. U ljetnom semestru 1907./1908. trojica su zagrebačkih studenata germanistike studirala u Pragu, a jedan je student dva semestra proveo u Moskvi, no ne radi usavršavanja u njemačkom, već u ruskom jeziku.[629]

---

[626] AFF, Spisi, 129/1912.
[627] AFF, Spisi, 136/1912., „Zapisnik VI. red. fak. sjednice održane dne 9. marta 1912.“; 141/1912. Richter je ipak proveo ljetni semestar 1911./1912. u Leipzigu. Usp. AFF, Imenici, 76.
[628] HDA 502, kut. 181, dosje Josipa Pavelića, „Opis života i obrazovanja“.
[629] Usp. HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka, „Curriculum vitae“.

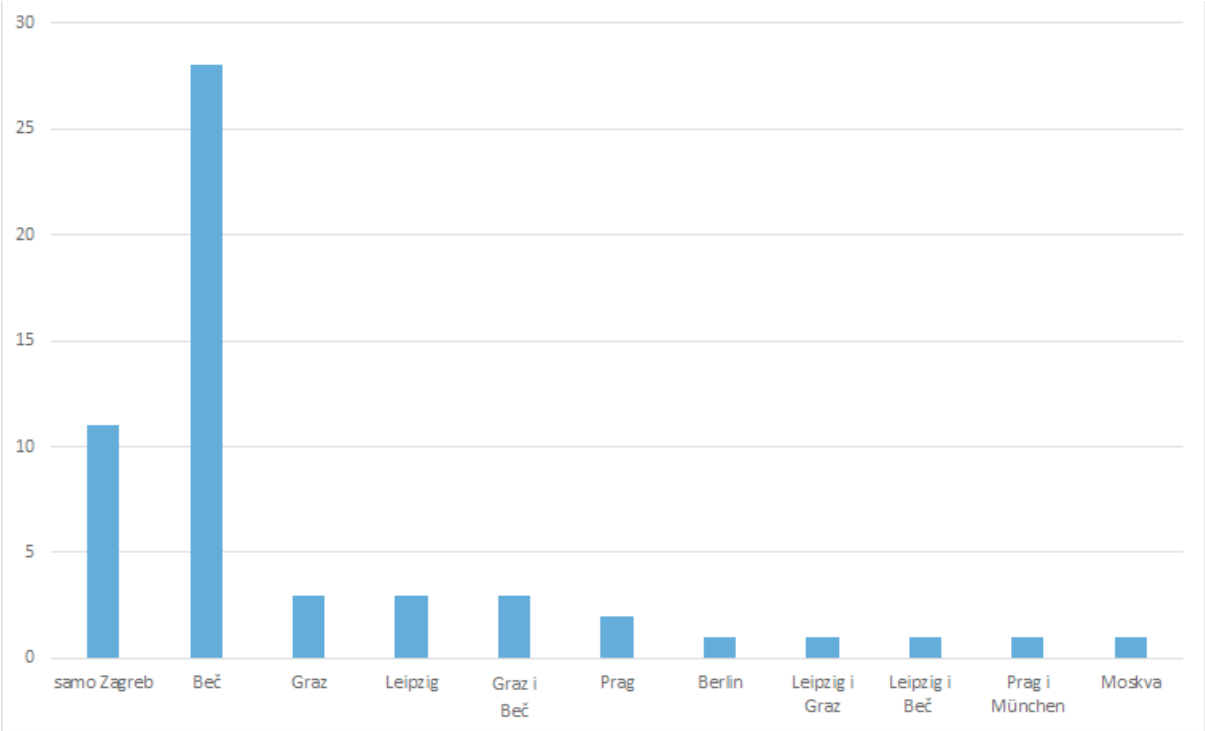

Slika 2. **Broj studenata germanistike u Zagrebu (1896. – 1918.) s položenim ili prijavljenim učiteljskim ispitom iz njemačkog jezika kao glavne struke, koji su barem jedan semestar proveli na nekom drugom sveučilištu**

Dakle, čak 80 % studenata koji su u Zagrebu studirali germanistiku, a nakon studija su se prijavljivali za učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke barem je jedan semestar provelo na nekom stranom – najčešće bečkom – sveučilištu. Ipak, ovakav visok udio iziskuje dodatnu analizu, a ona, uz velik udio studenata koji su studirali u Beču, pokazuje još jednu ekstremnu vrijednost. Naime, iznimno velik broj boravaka na inozemnim sveučilištima zabilježen je u ljetnom semestru 1907./1908., u vrijeme studentskog štrajka. U tom je semestru zagrebačku germanistiku privremeno napustilo čak osamnaestoro studenata, uključujući njih devetoro koji ni prije ni poslije nisu radi studija njemačkog jezika i književnosti otišli iz Zagreba. Zanemare li se inozemni studijski boravci u tom semestru, uočljivo je da se broj onih koji su slušali germanistiku samo u Zagrebu gotovo udvostručuje te se njihov udio penje na 36 %.

Na pogrešne zaključke o povezanosti zagrebačkog i bečkog studija germanistike mogao bi uputiti i broj od dvadeset četvero studenata koji su studirali na oba sveučilišta, ne računajući četvero iz isključenog semestra. Među njima su, naime, bila i osmorica studenata koji su započeli svoj studij u Beču, a potom ga nastavili u Zagrebu.[630] U njihovu se slučaju

[630] Antun Hurm, Želimir Korač, Đuro Kuhner, Stjepan Pavičić, Franjo Riesz i Viden Šajković dovršili su svoj studij i stekli apsolutorij u Zagrebu. Ernest Waidl vratio se u Beč u osmom semestru „radi zatvora kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“. Usp. HDA 502, kut. 250, dosje Ernesta Waidla, „Opis života“. Milenko Simonović

nije, dakle, radilo o zagrebačkim studentima koji su privremeno odlazili na druga sveučilišta, već o bečkim studentima koji su iz zasad nepoznatih razloga prekidali studij u Beču i nastavljali u Zagrebu. Eliminiraju li se i ova osmorica, može se uočiti da je od 47 studenata njih 20 studiralo samo u Zagrebu (42 %), 16 je provelo barem jedan semestar u Beču (34 %), a 11 na nekom drugom sveučilištu (24 %).

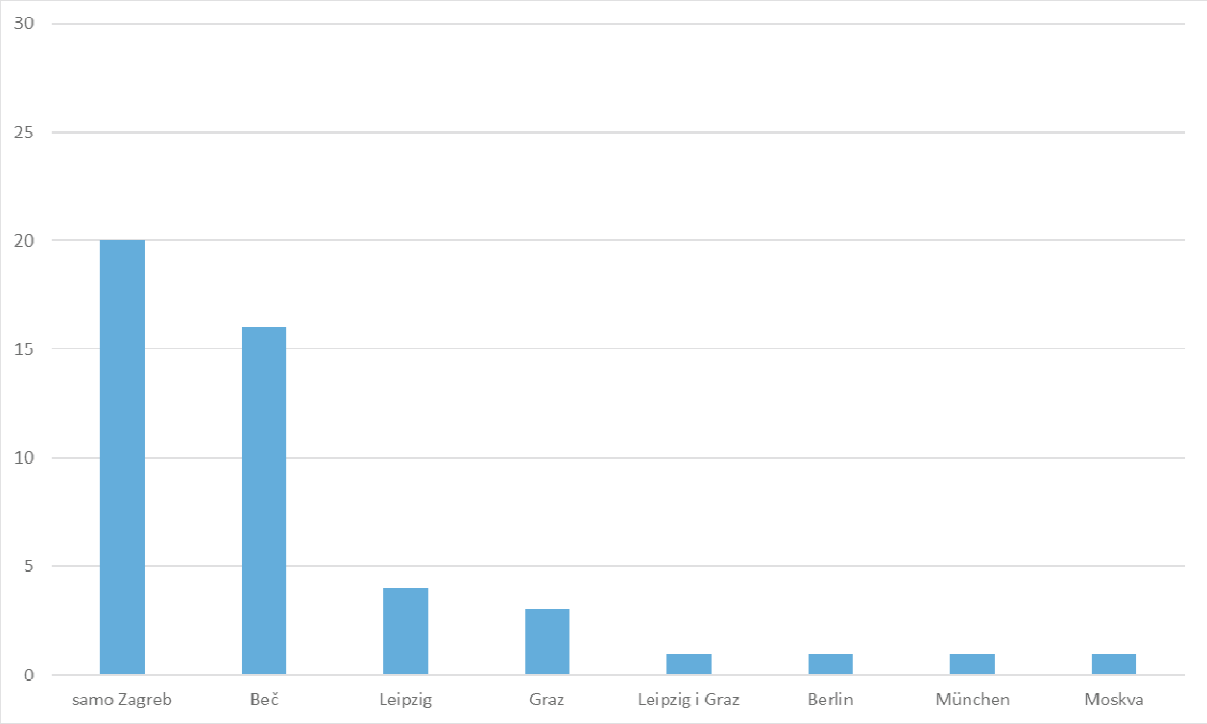

Slika 3. **Broj studenata germanistike u Zagrebu (1896. – 1918.) s položenim ili prijavljenim učiteljskim ispitom iz njemačkog jezika kao glavne struke, koji su studij započeli u Zagrebu i barem jedan semestar proveli na nekom drugom sveučilištu, bez ljetnog semestra 1907./1908.**

Nadalje, treba napomenuti da su se među zagrebačkim slušačima germanistike koji su prešli na bečko sveučilište nalazila devetorica koja su u Beču stekla apsolutorij, a šestorica su od njih na bečkom sveučilištu studirala germanistiku četiri ili čak šest semestara.[631] U njihovu se slučaju nikako ne može govoriti o odlasku na privremeno usavršavanje, uostalom kao ni u slučaju Gustava Šamšalovića, koji je nakon dva semestra u Zagrebu otišao u Graz, tamo dovršio studij i stekao apsolutorij te položio učiteljski i stroge ispite.[632] Sve to upućuje na zaključak da je mobilnost studenata germanistike postojala i da je najviše zagrebačkih

proveo je četiri semestra u Beču te je prešao na zagrebačko sveučilište. Nakon jednosemestralnog boravka u Zagrebu po jedan je semestar studirao u Grazu, ponovno u Beču te u Münchenu. Nakon Prvoga svjetskog rata nastavio se dodatno usavršavati na sveučilištima. Usp. HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, „Prijepis indeksa“.

[631] Jovan Bogičević, Sreten Živković i Aleksandar Westermeyer (4 semestra) te Stevan Kušević, Spasenije Prica i Artur Schneider (6 semestara). Schneider je u Beču položio učiteljski i stroge ispite.

[632] Usp. HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića; AFF, Imenici, br. 22.

studenata tijekom svog studija imalo dodirnih točaka s Bečom, ali se nipošto ne može govoriti o planskom upućivanju zagrebačkih studenata na usavršavanje na to sveučilište, na što bi možda pogrešno mogli navesti rezultati prvog koraka ove kvantitativne analize.

Pitanje sustavnog financiranja jednogodišnjeg usavršavanja zagrebačkih studenata germanistike na nekom stranom sveučilištu otvorio je Vladimir Varićak na sjednici Profesorskog zbora 1904. godine. Naime, tijekom rasprave o otvaranju Seminara za njemačku filologiju na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu Varićak je predložio da se Zemaljsku vladu zamoli da slušačima germanistike dodijeli novčanu potporu i tako „omogući provesti posljednju godinu u kom njemačkom sveučilištu kako bi došli u priliku, da praktično nauče pravilno i lijepo govoriti njemački jezik“.[633] Varićak je očito prepoznao potrebe studenata jer su oni upravo praktično usavršavanje u njemačkom jeziku često navodili kao motiv za odlazak u inozemstvo.[634]

Varićakov prijedlog nije usvojen zbog protivljenja Stjepana Tropscha. Tropsch je, naime, smatrao kako bi se time poslala poruka da zagrebačka katedra uopće nije potrebna. Nije bio protiv usavršavanja u inozemstvu, ali je predložio „da se ovakove stipendije podijele pojedinim slušačima eventualno poslije svršenih nauka“.[635] Tropschev je prijedlog uzburkao stručnu javnost. Na sastanku Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora moglo se čuti mišljenje kako će „rijetko koji kandidat srednjoškolskoga učiteljstva za njemački jezik htjeti ići iza svršetka studija u tuđinu, da se usavrši u njemačkom govoru, jer bi tim gubio godine službe“.[636] U raspravi se oglasio i Ivan Grünwald. On je prisutnima pričao „o svojim neprilikama, kad je počeo slušati germanistiku u Zagrebu, pa je molio stipendiju za njemačko sveučilište, ali je nije dobio“. I Grünwald je zastupao stajalište „da se ne može zahtijevati od slušačâ germanistike, da poslije četvrte godine ide u njemačko sveučilište, nego bi bilo dosta, da vani provedu dvije sveučilišne svoje godine“.[637] Jedan član Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora iznio je naposljetku i kritiku studija njemačkog jezika i književnosti na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu:

> U sveučilištu imamo katedru za taj predmet, ali još nijesmo dobili nijednoga germanista.[638] Uopće se opaža, da se đaci ne upisuju rado u germanistiku. Trebalo bi uzeti samo onoga, koji

[633] AFF, Spisi, 132/1904.
[634] HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, „Opis života“; kut. 121, dosje Ljubice Kernic, „Opis života i obrazovanja“; kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka, „Opis života“; kut. 139, dosje Stevana Kuševića, „Opis života“.
[635] AFF, Spisi, 132/1904.
[636] „Društveni sastanci“, *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 733.
[637] *Isto*.
[638] Prvi zagrebački student germanistike koji je položio učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke bio je upravo Ivan Grünwald. Ispit je položio 1907. godine. Prvi strogi ispit iz germanistike kao glavne struke položio je Artur Hübsch 1906. godine.

već zna njemački, a ako se to ne može izvesti, onda bi bolje bilo ukinuti katedru, a stipendije davati za učenje u njemačkim sveučilištima.[639]

Deset godina poslije Tropscha će i dalje pratiti glas osobe koja je sprečavala odlaske zagrebačkih studenata germanistike na vanjska sveučilišta zbog vlastite koristi. Svoje je zamjerke na način stipendiranja studenata germanistike imao i Branko Drechsler. Naime, pokušavajući nagovoriti Isidora Kršnjavog da na sjednici Profesorskog zbora glasuje protiv osnutka katedre za francuski jezik i književnost te da umjesto toga predloži osnivanje druge katedre za hrvatski jezik, na koju je očito Drechsler pretendirao, povukao je paralele između – prema njegovom shvaćanju – dviju nepotrebnih katedri:

Na našem sveučilištu ima na pr. katedra za njem[ački] jezik i književnost, a obično su upisana samo 2 – 3 djaka, i to stipendisti: Jedan moj kolega još je danas nesretan, što je kao stipendist morao ove 4 god[ine] slušati germanistiku u Zagrebu, a vlada mu nije dopustila, da bar na jednu godinu podje u Beč, jer bi profesor ostao bez slušača. Bilo bi bolje, da se novac, utrošen za ovu katedru, upotrijebi za stipendije, pa da naši ljudi študiraju bar germanistiku na njem[ačkim] sveučilištima. Na gimnazijama jasno se opaža, da je veliko zlo, što imademo katedru za germanistiku, pa ipak ova je katedra ipak još nekako potrebna. Ali katedra za romanistiku, naročito dok nemamo više vrlo potrebnih katedra, posve bi bila suvišna, i za sad mislim – upravo škodljiva. Mi trebamo tek nekoliko profesora franc[uskog] jezika, pa je previše, ako svake godine jedan apsolvira. Prema tome je najbolje, da taj jedan uči u Beču i Parizu, jer ako dodje kao stipendist u Zagreb, ne će moći maknuti iz Zagreba, da profesor ne ostane bez slušača. A napokon uz sav rad profesora – a djaci i onako u Z[a]g[re]b[u] gotovo ništa ne rade – ne će naučiti gotovo ništa.[640]

Iako optužbe Branka Drechslera, koji je pisao i protiv drugih profesora Mudroslovnog fakulteta,[641] treba uzeti s dozom opreza, navodno nezadovoljstvo njegovog kolege nadovezuje se na Tropschev stav iznesen na sjednici Profesorskog zbora 1904. godine. Ipak, nije isključeno da je Drechslerov kolega bio jedan od onih koji nisu dobili Tropschevu preporuku za stipendiju. Naime, Tropsch je očito pažljivo birao čiju će molbu preporučiti Zemaljskoj vladi. Tako je, primjerice, u srpnju 1909. uskratio svoju potporu Maksimilijanu Melkusu uz objašnjenje kako student u dotadašnjem radu „nije pokazao osobite marljivosti, kojom bi zavrijedio ovakvu stipendiju“ za boravak u Münchenu.[642] No, zato je dvije godine poslije podupro molbu Branka Tkalčića.[643] Tropsch je u drugom slučaju očito dobro procijenio jer je Tkalčić u potpunosti iskoristio dva semestra provedena u Leipzigu te je nakon povratka u

[639] „Društveni sastanci“, *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 733.
[640] HDA 804, kut. 12, Branko Drechsler Isidoru Kršnjavom, Selce, 4. srpnja 1914.
[641] Usp. VODNIK, „Profili i pojave“.
[642] AFF, Spisi, 262/1909., „Zapisnik VII. redovite sjednice, koja je bila 9. srpnja 1909.“. Melkus je ipak proveo zimski semestar 1909./1910. u Münchenu. Usp. HDA 502, kut. 163, dosje Maksimilijana Melkusa, Ispitna svjedodžba br. 56/1918.
[643] AFF, Spisi, 439/1911., „Zapisnik X. red. fakult. sjednice, održane dne 12. VII. 1911.“.

Zagreb triput nagrađen za svoj rad u Seminaru za njemačku filologiju, a 1916. položio je učiteljski i strogi ispit.[644]

Osim radi usavršavanja u njemačkom jeziku i želje za pohađanjem predavanja kod određenog profesora, prijelazi studenata s jednog na drugo sveučilište nisu bili uvjetovani isključivo njihovim akademskim napretkom. Kratak zapis o tome ostavio je Viktor Kralj:

> Godine 1904. 25. rujna primio sam bio mjesto informatorsko kod grofa Khuena, kod kojega sam ostao tri godine. Dok sam sa grofovskom obitelji u Beču boravio, upisah tom zgodom iste predmete na bečkoj univerzi kroz tri semestra i to od jeseni g. 1904. do u proljeće g. 1906. Od tada sam boravio u Nuštru, sve do 11. studenoga 1907., kadno sam radi slaba zdravlja morao naporni rad uz dva privatista napustiti te se u Zagreb preseliti, gdje sam se na ovoj univerzi upisao u VIII. semestar…[645]

Neki su studenti germanistike ipak odlazili na strana sveučilišta nakon što su na matičnom fakultetu odslušali sve propisane semestre. Stanislav Steinfl dugo je razmišljao o temi svoje doktorske disertacije. Jedna od potencijalnih tema bila je „Upliv njemačkih 'Marienlieder' na naše marijanske pjesme". Iako je bio uvjeren da bi „ta radnja mogla lijepo ispasti", „zbornike njemačkih 'Marienlieder' i neke raspravice o toj stvari koje bi m[u] potrebne bile" morao je tražiti u bečkim knjižnicama jer ih u zagrebačkoj nije bilo.[646] Steinfl je naposljetku odustao od te teme, ali ne i od odlaska u inozemstvo. Saznavši da je Zemaljska vlada raspisala natječaj za „deset stipendijalnih mjesta za polazak kojeg vanjskog sveučilišta, da se nastave ili upotpune nauke", zamolio je Isidora Kršnjavog za pomoć i preporuku:

> To bi za mene bio izlaz iz ovog jadnog stanja u koje sam zapao. Predavati u školi, ispravljati zadaće, te, budući da moja braća polaze senjsku gimnaziju i njima sad ovo sad ono pokazivati a uz to i pripravljati se za ispit, to nekako ne ide, makar nije do sada išlo.
> Ja sam kao germanista ove četiri godine proboravio na sveučilištu u Zagrebu. Ja sam doduše prilično vješt njemačkom jeziku, no svakako bi dobro bilo, kada bi mogao godinu dana proboraviti na kojoj njemačkoj univerzi, da se usavršim u svojoj glavnoj struci, pošto imam i najbolju volju i ambicije. Ujedno bi imao i prilike služeći se bibliotekom i ostalim pomoćnim sredstvima, da se pripravim za ispit da napišem radnje i disertaciju, te već jednom svršim svoje nauke, što se nadam da bi mogao učiniti, kada me ne bi sprečavale razne sporedne dužnosti i prilike, bolje rekući neprilike. U Senju mi je i teško pribaviti potrebne knjige a neke u opće ne mogu dobiti (...).[647]

Zahvaljujući intervenciji Isidora Kršnjavog, Steinfl je dobio stipendiju za usavršavanje u Leipzigu, gdje je mogao prisustvovati svim vježbama i predavanjima i „služiti se po miloj volji svim pomagalima i knjigama, koje tamo stoje na raspolaganju".[648] Prednosti vanjskih sveučilišta često su bili i kolegiji koji su inovacijskim pristupima odudarali od germanističkih kolegija ponuđenih na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu. Tako je Steinfl upisao i kolegij

[644] Usp. AFF, Spisi, 198/1913.; 601/1913.; 570/1914.
[645] HDA 502, kut. 132, dosje Viktora Kralja, „Opis života".
[646] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Senj, 10. travnja 1911.
[647] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Donji Miholjac, 28. kolovoza 1912.
[648] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 22. siječnja 1913.

Karla Lamprechta o njemačkoj kulturnoj povijesti, smatrajući kako je „svakako i za filologa – literarhistorikera dobro, da poznaje nešto kulturne povijesti ako ne će, da mu se sav posao sastoji više ili manje u gramatičkom cjepidlačenju“.[649] Osim Lamprechta, Steinfl se odlučio i za predavanja Georga Witkowskog, stručnjaka za njemačku književnost i priređivača važnih kritičkih izdanja, te Alberta Köstera, koji je imao slične interese kao i Witkowski, ali se uz to bavio i vezama između europske novovjekovne drame i povijesti kazališta. Takav pristup analizi i interpretaciji dramskih tekstova bio je novina u tadašnjoj germanistici.[650]

Da bi se što više usavršila u njemačkom jeziku, Ljuba Kernic, koja je tijekom studija ostvarila zapažene rezultate u Seminaru za njemačku filologiju, provela je u Frankfurtu na Majni i Hannoveru čak četiri godine nakon završetka studija.[651] Još je jedan student germanistike kratko pojasnio razloge svog boravka u Leipzigu nakon stjecanja apsolutorija. Spasenije Prica imao je slične motive kao i Stanislav Steinfl:

> Godine 1910./11. bio sam namješten na srp. ženskoj učiteljskoj školi u Karlovcu pa sam na vlastitu molbu radi spremanja za ispit riješen službe. Iz Karlovca sam otišao za Leipzig, gdje sam radio za ispit.[652]

Oni koji su imali mogućnost provesti barem jedan semestar na nekom stranom sveučilištu, rado su se njome koristili, unatoč svim odricanjima koja je sa sobom donosio život u stranom gradu, uglavnom mnogo skupljem od Zagreba. Čežnju za domom i osjećaj usamljenosti zbog odvojenosti od obitelji i prijatelja nakon početnih je nesnalaženja uglavnom zamijenilo oduševljenje studijem i nastojanje da se pružena prilika iskoristi u najboljoj mogućoj mjeri. Privlačnosti studija izvan Hrvatske pridonosili su, kako je već rečeno, i vodeći autoriteti, čija su predavanja studenti rado pohađali. O zgusnutom rasporedu u Leipzigu sredinom 1905. svojoj prijateljici Elzi Kučera svjedoči već spomenuta zagrebačka studentica germanistike Ljuba Kernic:

> Tvoj list me je danas vrlo razveselio, a budući da je danas nedjelja – jedini dan gdje sam sasvim slobodna – i ja imam dakle vremena, to Ti odmah odgovaram. Ja slušam ovaj semestar 20 sati na univerzi, ali to su tako složeni, da imam svaki dan po par međusatova, a to mi cijeli dan onda pokvare. Ja pravo vremena nemam, ići kuda ili što većega poduzeti, jer sam sasvim svezana. Ali ništa za to, predavanja me odštete za sve. (...) Sva su u velikoj mjeri zanim[lj]iva, jer im se svaki dan na novo veselim, ali da sam i Wundta[653] mogla čuti, to me najviše usrećuje.[654]

---

[649] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 22. siječnja 1913.
[650] ÖHLSCHLÄGER, STOCKINGER, „Die Leipziger Germanistik“, 9.
[651] HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, „Opis života i obrazovanja“.
[652] HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price, „Opis života“.
[653] Wilhelm Wundt (1832. – 1920.), njemački filozof i psiholog, osnivač prvog instituta za eksperimentalnu psihologiju.
[654] NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučera, Leipzig, 21. svibnja 1905.

Iako joj se život u Leipzigu svidio, svjesna da su za život u Njemačkoj „potrebna sredstva“, veselila se povratku kući. Ipak, dojam koji su na nju ostavili profesori Wilhelm Wundt, August Leskien, Karl Brugmann, Ernst Windisch, Georg Witkowski i Raoul Richter bio je očito toliko snažan da je godinu dana ranije nagrađena članica njemačkog i hrvatskog seminara u Zagrebu[655] povratak na zagrebački Mudroslovni fakultet smatrala „nužnim zlom“:

> U opće lijepo je ovdje i na univerzi i inače u životu, ali ja se bez mjere veselim na ferije kući doći. Doista, ne mogu reći, da se isto tako veselim nagodinu predavanja na zagreb[ačkoj] univerzi polaziti. Ali to mora biti i ja se snalazim u to. A i doba je, da se misli na ispite, jer ovdje za tu svrhu ne radim mnogo, ja hoću od cijeloga života ovdje nešto za kasnije imati.[656]

Još je jedan zagrebački student njemačkog i hrvatskog jezika ostavio svjedočanstvo o danima provedenim u Njemačkoj. Neovisno o tome što mu je u početku u Berlinu bilo „upravo nesnosno“ jer su ga „silno nervozirali ovi silni Čivuti“, a „kud se god čovjek okrene naiđe na njih“, Dušan Budimirović ipak je odlučio ostati u „prijestolnic[i], u kojoj ima dosta interesantnih stvari, samo treba čovjek bolje da otvori oči te da vidi“.[657] Njegovo pismo profesoru Đuri Šurminu iz lipnja 1912. godine, obojeno teškim antisemitizmom, puno je riječi hvale za sveučilište unatoč sve većem broju „Čivuta“, koji „na univerzu teže dolaze no i tu ih ima već dosta, te će za kratko vrijeme i ovdje biti gospodari“:

> Univerzi svaka čast i „poćitanije“. – Koliko god čovjek ima neprijatnosti – sve ih zaboravi kad dođe na univerzu, vidi lijepo i moderno uređenu knjižnicu, čuje ova divna predavanja profesora-naučenjaka, koji uživaju svetski glas. – Prof. Brückner i Dr. Schalfejev zastupaju slavensku filologiju, koja se tek u novije doba počela predavati na ovoj univerzi. – Prof. Schmidt (Papa Schmidt) predaje književnost, Mayer (čivutin) predaje o Lessingu u njemačkom romanu, Roethe drži seminar i. t. d. – Čistu filozofiju zastupaju: Riehl, Desoir, Stumpf, Lasson. – Sale su prepune slušača i vrijeme prolazi tako brzo da čovjek ne zna ni sâm kako vrijeme prolazi.[658]

Kad nije bio na predavanjima, Budimirović je rado obilazio kazališta iako su neka od njih bila tek „za kakovo provincijsko mjesto“. Osim profesora svjetskog glasa i raznovrsnije kulturne ponude, Berlin je imao još jednu prednost nad Zagrebom. Naime, dok su mnoge knjige u Zagrebu bile teško dostupne, Berlin je studentima germanistike nudio pregršt naslova potrebnih za pisanje seminarskih, domaćih ili doktorskih radnji. Budimirović je koristio svoj berlinski boravak za pripremu za učiteljski ispit. Pohvalio se svom profesoru Šurminu da je skupio mnogo materijala i da izrada rada „Deutsche Volksstücke“ dobro napreduje. Istraživao je, primjerice, paralele između Goetheova *Fausta* i Njegoševa *Gorskog vijenca* te između srednjovisokonjemačke legende u stihu *Gregorius* Hartmanna von Aue i narodne pjesme

---

[655] AFF, Spisi, 583/1904.
[656] NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučera, Leipzig, 21. svibnja 1905. O studentskoj percepciji sveučilišne nastave u Zagrebu usp. LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 173–179.
[657] HDA 833, kut. 31, br. 50, Dušan Budimirović Đuri Šurminu, Berlin, 17. lipnja 1912.
[658] *Isto*.

Nahod Simeon. No, kao i Ljubici Kernic, problem su mu predstavljala ograničenja materijalne naravi jer su seminari bili „upravo 'krajsnjejši' no prilično skupi". Mogao je samo sa žaljenjem ustvrditi: „Ovi ljudi užasno oderavaju ovdje čovjeka, pare lete iz džepa a nekako teško ulaze u njega."[659]

Može se, dakle, zaključiti da je postojala mobilnost studenata germanistike u Zagrebu. Ipak, nije se radilo o planskom poticanju studenata na usavršavanje na vanjskim sveučilištima tijekom studija iako su sami studenti nerijetko osjećali tu potrebu. Kao motiv za odlazak na inozemna sveučilišta najčešće su navodili želju za praktičnim usavršavanjem u njemačkom jeziku, a oni koji su završili svoj studij, nedostatak literature neophodne za polaganje učiteljskog i strogih ispita te kvalitetnu pripremu za buduće zanimanje. Ta im je literatura, naime, bila mnogo dostupnija u seminarskim knjižnicama vanjskih sveučilišta. Ne može se zanemariti ni potreba studenata za širenjem intelektualnih vidika preko granica onoga što im se nudilo u Zagrebu. Za razliku od boravka u inozemstvu tijekom studija, kojim Stjepan Tropsch nije bio oduševljen, nastojao je potaknuti studente na usavršavanje nakon studija. No, budući da su nakon stjecanja apsolutorija uglavnom dobivali službu namjesnih učitelja na školama, malobrojni su se odlučili prekinuti je i dodatno se usavršavati.

[659] *Isto*.

4. STUDENTI GERMANISTIKE NA MUDROSLOVNOM FAKULTETU U ZAGREBU

4.1. Slušači germanističkih kolegija i „pravi“ studenti germanisitke

Kao redoviti slušači Mudroslovnog fakulteta mogli su se upisati svi koji su najmanje dobrim uspjehom završili srednjoškolsko obrazovanje u gimnaziji ili realnoj gimnaziji i položili ispit zrelosti, potom oni koji su već bili upisani kao redoviti slušači na nekom drugom fakultetu te polaznici bogoslovnih biskupskih zavoda ili pravoslovnih akademija, pod uvjetom da su položili ispit zrelosti u gimnaziji.[660] Oni, pak, koji nisu ispunjavali te uvjete, mogli su se upisati u statusu izvanrednih slušača ako su navršili barem sedamnaest godina te „ako se u pripravnim naucima na toliko iskažu, da se uzmože uzeti, da će im predavanja korisna biti“.[661]

Svi su studenti, redoviti i izvanredni, mogli slušati predmete na svim katedrama jer nisu postojale studijske grupe. Ako su, pak, željeli polagati učiteljski ili strogi ispit, što je većini i bio krajnji cilj studiranja, trebali su se opredijeliti za struku i upisati najmanje dvadeset sati nastave tjedno.[662] Predmete glavne struke slušali su najmanje šest, a sporedne dva semestra.[663] Osim toga, od kandidata za učiteljski ispit očekivalo se da se je tijekom studija bavio „naukom filosofije i jezika hrvatskoga na toliko, da je slušao svakako barem pedagogiju, logiku, psihologiju i pregledne kolegije o hrvatskom jeziku i literaturi, ter stekao potrebnu obrazovanost didaktičnu i pedagogijsku“.[664] Za izvanredne studente nisu postojali obvezni predmeti niti je bio propisan redoslijed njihova upisivanja.[665] Oni nisu mogli polagati stroge ni učiteljske ispite, ali su nakon svakog semestra mogli zatražiti od profesora da ih ispita i izda im privatnu svjedodžbu o postignutom uspjehu. Jagoda Truhelka dala je tako prijateljski savjet svojoj bivšoj učenici Zdenki Marković, izvanrednoj slušačici Mudroslovnog fakulteta:

> Hoćete li kolokvirati? Svakako to učinite, ako već nije prekasno, ili još bolje, ako već i nijeste. Takova šta je uvijek dobro i može danas sjutra i koristiti. A mladi ste, lako još pamtite pa recite veleučenima, što znate![666]

Zbog nepostojanja studijskih grupa i velikog broja mogućih kombinacija često je vrlo teško odrediti za koju se struku netko opredijelio, pogotovo kod onih studenata koji se nisu

---

[660] *Akademički propisi* (1898.), 1.
[661] *Isto*, 4.
[662] *Isto*, 11.
[663] AFF, Spisi, 59/1886.; LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 166.
[664] *Akademički propisi* (1898.), 44.
[665] *Isto*, 5.
[666] BATINIĆ, *Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković*, 124–125.

odlučivali za polaganje učiteljskog ili strogog ispita, već su se zadovoljavali stjecanjem apsolutorija, otpusnice koja se izdavala nakon odslušanog propisanog broja semestara u statusu redovitog studenta i zadovoljenih svih propisanih obveza. Pokušavajući usustaviti raspoložive podatke u upisnoj dokumentaciji,[667] Tihana Luetić prva je sastavila i objavila poimenični popis studenata Mudroslovnog fakulteta od 1874. do 1914. U njemu je popisala sve redovite i izvanredne studente upisane do Prvoga svjetskog rata, bez polaznika farmaceutskog, šumarskog i geodetskog tečaja, unijevši i predmete zabilježene na njihovim upisnim listovima (nacionalima) odnosno u upisnim knjigama.[668] Uz imena većine studenata na njezinu popisu stoji oznaka i po nekoliko „studijskih grupa", što samo potvrđuje da je raspon upisivanih kolegija bio mnogo širi od onoga za što su se na kraju opredjeljivali kada su trebali steći formalne kvalifikacije.[669] Da su studenti ponekad i pretjerivali s brojem upisanih kolegija, svjedoči primjer već spomenute Zdenke Marković. Njezina srednjoškolska nastavnica Jagoda Truhelka pohvalila ju je zbog upisa na sveučilište, izrazivši pritom i svoju zabrinutost zbog moguće preopterećenosti:

---

[667] Do ljetnog semestra 1899./1900. podatci o studentima upisivali su se u upisne knjige. Od zimskog semestra 1900./1901. arhivirali su se nacionali, to jest formulari s osobnim podatcima. Nacionale su studenti (u pravilu) popunjavali vlastoručno. Usp. AFF, Imenici redovitih i izvanrednih slušatelja mudroslovnog fakulteta, br. 1–102.

[668] Usp. LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, „Prilog I. Popis svih studenata Filozofskog fakulteta od 1974. do 1914. (bez tečajeva)", 180–242.

[669] Ovdje valja upozoriti da T. Luetić ne razlikuje lektorat od katedre za njemački jezik pa su kao studenti njemačkog jezika i književnosti označeni i oni koji su slušali njemački jezik u sklopu lektorata prije i nakon utemeljenja katedre. Prema tom su popisu njemački kao sporedne ili glavne grupe predmeta prije ljetnog semestra 1895./1896. odabrali: Janko Bačić, Feliks Barušić (u zimskom semestru 1881./1882. javlja se oblik imena Srećko – *nap. a.*), Ante Bauer, Josip Bazler, Gjuro Blažeković, Oto Bošnjak, Franjo Dominez, Franjo Folprecht, Mihalj Graho (u ljetnom semestru 1883./1884. i zimskom semestru 1884./1885. javlja se oblik imena Mijo – *nap. a.*), Ilija Gudev, Vatroslav Havlik, Krunoslav Heruc, Andrija Jakovčić, Julij Janković, Luka Kekić, Žiga Kohn, Robert Koprinsky, Artur Krmpotić, Josip Krnic, Dragutin Kudlich, Milan Lavašin (zapravo Lovašen – *nap. a.*; usp. AFF, Imenici, br. 7 i 8), Luka Lešić, Mijo Maier (Majer), Miroslav Malovrh, Ivan Mattes, Milan Nedeljković, Josip Pasarić, Stanko Pavičić, Krsto Pavletić, Ante Pezdirec, Antun Fidelis Pichler, Roberto Pintar, Viktor Pogačnik, Josip Prigl, Ferdo Radanović (u ljetnom semestru 1883./1884. javlja se oblik imena Ferdinand – *nap. a.*), Rok Radić, Milan Radović, Ivan Rukavina, Mihail Konstantinov Sarafov, Vjekoslav Strein, Kamenko Subotić, Mijovil Svacov, Stjepan Šijaković, Vladimir Škof, Rudolf Šlumpf, Andrija Šmalcelj, Gjuro Tanki, Stiljan Thodorov, Dragutin Tićak, Ivan Tropsch, Ćiro Truchelka, Janko Tuškan, Matija Valpotić, Igor Vežić, Miroslav Vinković, Nikola Vlašić, Radivoj Vrhovac, Josip Wamberger (u ljetnom semestru 1875./1876. prezime je navedeno kao Vamberger – *nap. a.*) i Franjo Žniderišić. Nakon utemeljenja katedre kao studenti njemačkog jezika označeni su sljedeći polaznici praktičnog tečaja: Marko Antolović, Lazar Ćelap, Josip Hren, Stojan Jeremović, Georgi Karadžov, Dimitrije Karakostov, Franjo Maratović, Ilija Maričić, Martin Markač, Jakov Matić, Dane Medaković, Josip Mekinda, Lav Milinović, Lovro Pejić, Mileva Petrović, Ernest Sokolović, Dominko Šarčević i Dinko Torre. Iz dostupnih izvora ne može se zaključiti da su Slavko Kalugjerčić (usp. AFF, Imenici, br. 70, 76, 77, 84 i 85) i Branko Sikirica (br. 70) bili studenti germanistike ili polaznici lektorata. „Gruić, Mitar" izvanredna je slušačica Mita Gru(j)ić (br. 26 i 30), „Kovečićek, Josip" zapravo je Josip Kovačićek (br. 67), a „Kčrnic, Ljubica" Ljubica (Ljuba) Kernic odnosno Kérnic (br. 37 – 40, 47 i 49). Na popisu bi trebalo korigirati i „glavne grupe predmeta" kod Stjepana Ivšića i Zdenke Marković jer njemački jezik ipak nije bila jedna od njih. Uz neka imena nedostaje podatak o njemačkom jeziku kao jednoj od struka (npr. Dušan Budimirović, Nada Hoffer, Vladimir Kesterčanek, Ivan Kolander, Mira Perok i Ivan Rengjeo [rođ. 1884.]).

> Vidim Vas upravo, kako prvi put stupate u posvećene dvore „alme matere“ i s Vama se smijem onim začugjenim i zadivljenim junacima. Lijepe odabraste predmete. Samo nije li toga previše. Crtanje, sveučilište i još toliko drugo?[670]

Problem određivanja broja studenata po strukama javio se već tijekom promatrana razdoblja. Tako je u prosincu 1909. Zemaljska vlada zatražila od Dekanata Mudroslovnog fakulteta da je izvijesti o broju upisanih slušača u svakoj struci iz koje se može polagati učiteljski ispit. Dekanat je dostavio Zemaljskoj vladi podatke o ukupnom broju studenata upisanih u svaki semestar, posebno za filosofičko-historički i matematičko-prirodoslovni odjel. Nemogućnost davanja broja slušača pojedinih struka ili ispitne skupine dekan je objasnio sljedećim riječima:

> Dekanat, a tako i kvestura nemaju drugo u ruci, do li *nacijonala*, a iz ovih se nikako ne razabira, koje je pojedini slušač struke odabrao kao glavne, a koje kao sporedne za svoje ispite.
> Kad primjerice koji slušač ima u svome nacijonalu inskribirane ove predmete: fiziku, matematiku, prirodopis, geografiju, onda ne možemo znati, koja mu je struka glavna, koja sporedna, jer kombinacija ima više. Jednako ne možemo znati za glavnu i sporednu struku slušača, dok u nacijonalu nalazimo primjerice ove predmete: historiju, klas. filologiju, slavistiku ili: kemiju, prirodopis, fiziku, ili: filosofiju, slavistiku, klas. filologiju ili: germanistiku, filosofiju, klas. filologiju, etc. etc.
> Za saznati kod svakog slušača, koju je struku odabrao kao glavnu, a koju kao sporednu, trebalo bi svakoga napose pozvati, da to sam naznači. Pak i onda izvještaj ne bi mogao biti sasvim točan, jer je notorna stvar, da slušači u prvim semestrima često sami nijesu posve odlučni, pa struke mijenjaju.
> Poznavajući pored toga potpisani đaštvo (koje međutim i u drugim fakultetima i univerzitetima u tom pogledu nije od našeg bolje) gotovo bi mogao garantirati, da se znatan broj slušača i nakon par mjeseci takvome dekanovu pozivu ne bi odazvao![671]

Uzimajući u obzir probleme s kojima se susrela već i onodobna administracija, postavlja se pitanje kako uopće definirati kategoriju „student germanistike“ te može li se retroaktivno utvrditi tko je sve studirao germanistiku od 1895. do 1918. godine. Sigurna je, donekle, tek jedna kategorija – studenti upisani na germanističke kolegije. Taj se popis može dobiti analizom upisnih knjiga odnosno nacionala, sličnom metodom koju je primijenila Luetić. Međutim, dok je kod nje početna jedinica unosa bio student, kojemu su se na temelju upisanih kolegija pokušale odrediti studijske grupe, u traganju za slušačima germanistike potrebno je krenuti od kolegija. Početne jedinice analize čine svi kolegiji Stjepana Tropscha te kolegiji koje je Josip Florschütz držao u statusu privatnog docenta, kao i kolegiji koje su Florschütz i Šamšalović držali umjesto Tropscha tijekom njegove dužnosti predstojnika

---

[670] BATINIĆ, *Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković*, 122. Iako je tada još bila izvanredna slušačica, Zdenka Marković upisivala je velik broj kolegija. U semestrima u kojima je slušala i predavanja Josipa Florschütza – u zimskom semestru 1904./1905. te u zimskom i ljetnom 1905./1906. – upisala je ukupno 21 odnosno 22 sata, tj. zadovoljila je tjednu normu propisanu za redovite studente. Usp. AFF, Imenici, br. 45, [48?] i 51.
[671] AFF, Spisi, 553/1909.

Odjela za bogoštovlje i nastavu. Svi studenti upisani na neki od navedenih kolegija čine, dakle, slušače germanistike određenog semestra.[672]

Iako se radi jednostavnosti govori o „slušačima germanistike“, valja imati na umu kako je riječ zapravo o slušačima s upisanim germanističkim kolegijima. Naime, u nekim se slučajevima može raditi o studentima koji su upisali, ali ne nužno i pohađali kolegij, čak i onda kad im je nacional bio ovjeren na kraju semestra. Više je primjera koji pokazuju da se nacionali nisu uvijek popunjavali baš najpreciznije. Na njima tako nerijetko nedostaje broj indeksa, ponekad nema broja upisanog semestra ili je on pak pogrešno naveden.[673] Pogreške su uočljive čak i u rubrikama za koje bi se očekivalo da će uvijek biti popunjene istim podatcima. Ilustrativan su primjer nacionali Petra Marinića. U prvom je semestru kao datum rođenja naveo 27. veljače 1881. uz dodatak „po krsnom listu 2. III.“, a isti se datum iz veljače javlja i u ljetnom semestru 1905./1906., u ljetnom semestru 1906./1907. te u zimskom semestru 1908./1909. Na nacionalu za zimski semestar 1912./1913. upisan je ponovno 2. ožujka. Na ostala četiri nacionala (za zimski i ljetni semestar 1904./1905., zimski 1905./1906. i ljetni 1908./1909.) naveden je 3. ožujka.[674] U vrlo malom broju slučajeva nepodudarnosti u navodima mogu se objasniti činjenicom da su protivno pravilima[675] nacionale ponekad ispunjavale druge osobe, koje očito nisu raspolagale potrebnim informacijama o studentu kojega upisuju.[676] Nisu izostajali ni različiti oblici istoga imena: tako se, na primjer, studentica Štulhofer upisivala i kao Adela i kao Ada; studentica Abeles bila je Josipa i Jozefina; na nacionalima studenta Nikolajevića izmjenjuju se imena Stevan i Stevo; Ljubica i Ljuba bila su dva oblika imena koja su se pojavljivala u upisnoj dokumentaciji studentice Kernic. Nije bilo neuobičajeno ni da očevi mijenjaju zanimanja. Otac Ivana Grünwalda, primjerice, bio je u prvom semestru „bačvar“, od drugog do petog „vlastelinski pivničar“, a

[672] Iznimka je jedino Florschützov kolegij u tri dijela *Germanske riječi u slavenskim jezicima*, održan u zimskom i ljetnom semestru 1904./1905. i zimskom semestru 1905./1906. S popisa redovitih slušača germanistike za zimski semestar 1904./1905. izostavljeni su tako Milan Japunčić, Rudolf Špehar, Dušan Vuksan, Grgur Tomljenović, Stjepan Ivšić, Franjo Lamot i Ivan Medved; za ljetni semestar 1904./1905. Hristo Lazarov, Grgur Tomljenović, Stjepan Ivšić i Ivan Medved; za zimski semestar 1905./1906. Vjekoslav Jakušić, Jovan Marčetić, Stjepan Ivšić i Franjo Lamot. Oni su od germanističkih kolegija slušali samo navedeni. Uzevši u obzir ostale kolegije upisane tijekom studija i struku iz koje su položili učiteljski ispit, očito je da Florschützov kolegij – koji je budućim slavistima (uključujući i studente hrvatskog jezika) mogao biti jednako zanimljiv i koristan kao i germanistima – nisu slušali kao studenti njemačkog jezika.

[673] Usp. npr. upozorenje dekana o pravilnom navođenju broja upisanog semestra, AFF, Spisi, 579/1906.

[674] AFF, Imenici, br. 40, 43, 44, 47, 49, 53, 60, 61 i 76.

[675] *Akademički propisi* (1898.), 1.

[676] Mato Peričević, primjerice, rođen je 14. listopada 1888. Na nacionalu za ljetni semestar 1908./1909. – koji je, sudeći prema uočljivim razlikama u rukopisu, očito popunio netko drugi – kao datum rođenja naveden je 16. travnja 1887. Uzevši u obzir isti broj indeksa naveden na svim nacionalima (305), moglo se ipak zaključiti kako se radi o istoj osobi. Usp. AFF, Imenici, br. 56, 61, 65, 69, 76 i 77.

od šestog do osmog „providnik“. Zanimanje se mijenjalo, neovisno o tome što je otac bio mrtav već u prvom semestru.[677]

Osim studenata, pogreške su radili i administrativni službenici. Ilustrirajmo ih pomoću nekoliko primjera. Na nacionalu Blanke German za zimski semestar 1911./1912. drugim je rukopisom dodan pogrešan naziv Florschützova kolegija *Konsonantizam indoeuropskih jezika* – prva riječ zamijenjena je riječju „konzervatizam“.[678] Viktoru Hermannu ovjeren je nacional za ljetni semestar 1908./1909. iako je na njemu dvaput upisan praktični tečaj njemačkog jezika, a nije napravljen ispravak ni kada je Anka Tkalac u istom semestru greškom upisala Florschütza kao nositelja kolegija *Specijalna pedagogija*.[679]

Unatoč opisanim manjkavostima, nacionali su najbolja – i jedina – polazišna točka za bilo kakve kvantitativne analize jer je riječ o serijalnom tipu izvora, gotovo u potpunosti sačuvanu, za razliku od apsolutorija – koji se tek povremeno mogu naći u pojedinačnim dosjeima, kako u originalu[680] tako i u prijepisu[681] – ili pak prijepisa indeksa, koji su još i rjeđi.[682] Postojanje fonda u kojem bi bili sačuvani prijepisi apsolutorija svih studenata koji su u svom obrazovnom putu došli do ovog stupnja kao i profesorske evidencije pohađanja kolegija, omogućilo bi sastavljanje popisa onih studenata koji su uistinu sudjelovali u radu kolegija, tj. tek bi se u tom slučaju sa sigurnošću moglo govoriti o studentima koji su polazili kolegij, a ne samo o studentima upisanima na kolegij. Da bi manjih razlika bilo, svjedoče primjeri Maksimilijana Miloševića i Antuna Metzgera. Dok je prema apsolutoriju Milošević u ljetnom semestru 1911./1912. odslušao i dva sata Tropscheva predavanja o sintaksi, na nacionalu nema podataka da je upisao i taj kolegij. S druge strane, na ovjerenom nacionalu za zimski semestar 1912./1913. upisana su i dva Tropscheva kolegija, ali se u apsolutoriju tih šest sati ne spominje.[683] Na prijepisu apsolutorija Antuna Metzgera nema pak traga Tropschevu kolegiju *Povijest njemačke književnosti do 12. vijeka*, upisanom u zimskom semestru 1917./1918.[684] Ipak, gledajući ukupan broj analiziranih nacionala, može se

[677] AFF, Imenici, br. 22, 23, 25, 27 i 28.
[678] AFF, Imenici, br. 72.
[679] AFF, Imenici, br. 61.
[680] HDA 502, kut. 250, dosje Ernesta Waidla; AFF, Spisi, 228/1910.; AFF, Spisi, 210/1917.
[681] HDA 890, kut. 250, dosje Maksimilijana Miloševića; HDA 216, kut. 408, 4322, dosje Antuna Metzgera.
[682] HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, „Prijepis indeksa“.
[683] AFF, Imenici, br. 73 i 76; HDA 890, kut. 250, dosje Maksimilijana Miloševića.
[684] AFF, Imenici, br. 95; HDA 216, kut. 408, 4322, dosje Antuna Metzgera. Na nekoliko su nacionala germanistički kolegiji precrtani, a kako nije poznato jesu li ih studenti precrtali prije početka predavanja ili su im naknadno poništeni jer su od njih odustali tijekom semestra, oni su ipak izostavljeni iz ove analize. Među studentima koji su zahvaljujući germanističkim kolegijima upisanima u nekom drugom semestru uvršteni među „slušače germanistike“, sve Tropscheve kolegije precrtao je Ivan Rengjeo u ljetnom semestru 1904./1905. Isto su učinili Dušan Bogdanović u zimskom semestru 1910./1911. i Stjepan Crnjević u zimskom semestru 1918./1919. Viden Šajković upisao je na nacional u ljetnom semestru 1906./1907. osam, a u zimskom 1907./1908. tri sata

pretpostaviti da sve ove pogreške u konačnici bitno ne utječu na rezultate odnosno da se ipak mogu svesti na razinu statističke pogreške.

Kako, dakle, pristupiti istraživanju studenata germanistike? Prvu kategoriju analize čine svi studenti s upisanim barem jednim germanističkim kolegijem (tj. „slušači germanistike“), no pritom se ne može previdjeti heterogenost te skupine. Ona se može dočarati usporedbom tijeka studija Olge Herrak, Marije Bodnár, Rudolfa Krausa, Antuna Simonovića, Rudolfa Pokornyja i Zlatka Hribara. Nakon dvaju semestara provedenih na Mudroslovnom fakultetu u statusu izvanredne studentice, Olga Herrak upisala se u zimskom semestru 1905./1906. kao redovita slušačica. U sedam semestara, koliko je studirala u Zagrebu, slušala je prosječno i više od osam sati germanističkih kolegija tjedno. Već i taj podatak daje naslutiti kako se radilo o slušačici koja je germanistiku odabrala kao glavnu struku, a to potvrđuje i činjenica da je 1914. položila učiteljski ispit iz njemačkog i hrvatskog jezika kao glavne struke.[685] Za Olgu Herrak moglo bi se bez ikakvih ograda reći da je bila „prava“ studentica germanistike. Sličan prosječan broj tjednih sati germanističkih kolegija upisala je i redovita studentica Marija Bodnár od zimskog semestra 1916./1917. do zimskog semestra 1920./1921.[686] Međutim, za razliku od Herrak, Bodnár najvjerojatnije nije položila učiteljski ni strogi ispit. Unatoč tome, i nju bi se današnjim rječnikom zasigurno moglo nazvati studenticom germanistike.

Ilustrativan je i primjer Rudolfa Krausa. On do petog semestra nije upisao nijedan germanistički kolegij, da bi se potom kroz šest semestara bavio njemačkim jezikom i književnošću, a u tri je navrata upisao čak i seminarske vježbe.[687] Zbog njemačkog je jezika produžio studiranje za dva semestra, to jest na Mudroslovnom je fakultetu proveo deset umjesto osam „poljeća“. Ipak, učiteljski ispit položio je iz matematike kao glavne, a fizike i geometrijskog crtanja kao sporedne struke.[688] Šest semestara u kojima je slušao germanističke kolegije dovode do pretpostavke da bi i Kraus, kad bi bilo moguće postaviti mu to pitanje, za sebe rekao da je, između ostalog, studirao i germanistiku, neovisno o tome što nije stekao

germanističkih kolegija, ali su u oba slučaja ti kolegiji precrtani. Po jedan Tropschev kolegij precrtali su Bogdan Lastavica u zimskom semestru 1904./1905. i Viktor Hermann u zimskom semestru 1908./1909. Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 53, 56, 60, 69, 100. U analizu nije uvršten ni Martin Prelog. Sačuvan je njegov nacional za zimski semestar 1909./1910., s upisanim Tropschevim i Florschützovim kolegijima, ali nema podataka o upisu semestra (nedostaju, između ostalog, datum upisa, redni broj semestra, pečat i podatak o dokumentu na temelju kojeg se upisuje). Usp. AFF, Imenici, br. 65.

[685] AFF, Imenici, br. 45, 46, 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 104, dosje Olge Herrak; HDA 890, kut. 274, dosje Olge Osterman r. Herrak.

[686] AFF, Imenici, br. 91, 92, 95, 96, 100, 101, [104], [105] i 108.

[687] AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39 i 40.

[688] HDA 502, kut. 42, dosje Rudolfa Krausa.

pravo predavanja njemačkog jezika u gimnazijama. O razlozima neprijavljivanja ispita, kao uostalom i upisivanja germanističkih kolegija, može se samo nagađati.

Učiteljski odnosno strogi ispit nije položio ni Antun Simonović. On je od zimskog semestra 1914./1915. do ljetnog 1915./1916. slušao osam ili više sati germanističkih kolegija tjedno. Nepoznato je zašto je prekinuo studij, ali se vratio na fakultet u ljetnom semestru 1927./1928., upisavši tri Tropscheva kolegija. I u idućem je semestru, kada je o germanističkim kolegijima riječ, slušao jednak tjedni broj sati (šest).[689] Unatoč tome što nije položio učiteljski ni strogi ispit iz njemačkog jezika, broj upisanih sati, ali i činjenica da je u zimskom i ljetnom semestru 1915./1916. bio „bibliotečni pomoćnik“ knjižnice Seminara za njemačku filologiju,[690] više su nego dovoljan dokaz da je i Simonović vidio germanistiku kao svoju potencijalnu ili bar priželjkivanu struku.

Kakva je, međutim, situacija studenata poput Rudolfa Pokornýja? Krausov imenjak upisao je Tropscheva predavanja u prvom i drugom, a Florschützov kolegij o germanskim riječima u slavenskim jezicima u prvom, drugom i trećem semestru. U prva dva semestra slušao je po pet sati Tropschevih i jedan odnosno dva sata Florschützovih kolegija.[691] Iako je na početku svog studija upisao sve germanističke kolegije koji su mu kao studentu prve godine stajali na raspolaganju – tek će u travnju 1915. redoviti slušači prve godine dobiti mogućnost upisa u Seminar za njemačku filologiju[692] – od četvrtog semestra nije više nikad slušao predavanja o njemačkom jeziku i književnosti.[693] Učiteljski ispit položio je iz povijesti i geografije kao glavne struke.[694] Kad bismo u njegovu slučaju postavili pitanje je li bio student germanistike, čak i kad bi odgovor bio potvrdan, u njemu bi se zasigurno pojavio veznik *ali*. Studirao je, *ali* je očito odustao od germanistike. Studirao je, *ali* nije bio „pravi“ student germanistike. Ako se već u ovakvom slučaju javlja nesigurnost, kako tek onda ocijeniti status Zlatka Hribara, koji je također položio učiteljski ispit iz povijesti i geografije kao glavne struke, a jedino u ljetnom „poljeću“ 1904./1905., kao student upisan u drugi semestar, slušao predavanja o Lessingu, Herderu i njihovim suvremenicima (3 sata) te o gotskom jeziku (1 sat)?[695] Njega se sigurno ne bi moglo smatrati „pravim“ studentom germanistike, ali se ne može ni previdjeti da je u jednom semestru slušao čak dva germanistička kolegija.

---

[689] AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88; AFF, Imenici, ljetni semestar 1927./1928. i zimski semestar 1928./1929.
[690] AFF, Spisi, 710/1915.; 263/1916.; 284/1916.
[691] AFF, Imenici, br. 43, 44 i 47.
[692] AFF, Spisi, 203/1915. i 287/1915.
[693] AFF, Imenici, br. 49, 60, 61, 65, 66 i 69.
[694] HDA 502, kut. 190, dosje Rudolfa Pokornýja.
[695] AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 49, 52, 53 i 56; HDA 502, Imenik III, 393.

Kao što pokazuju navedeni primjeri, u istoj skupini „slušača germanistike“ nalaze se tako na jednom kraju spektra svi oni koji su kroz osam semestara slušali sve ili gotovo sve ponuđene germanističke kolegije, a na drugom oni koji su tijekom čitava studija tek u jednom semestru upisali jedan germanistički kolegij (jedan ili dva sata tjedno). Postavlja se stoga pitanje, kako napraviti diferencijaciju upisanih slušača, to jest kako iz ukupnog broja izdvojiti one koji su germanistiku odabirali za svoju struku, bilo glavnu bilo sporednu. Broj tjednih sati i broj semestara provedenih na Mudroslovnom fakultetu pritom je samo jedan od pokazatelja. Promotrimo li, na primjer, Želimira Korača, teško bismo na temelju jednog zagrebačkog nacionala s jednim upisanim germanističkim kolegijem u njemu mogli prepoznati „pravog“ slušača germanistike.[696] Međutim, riječ je o bečkom studentu koji je 1915. položio učiteljski ispit iz njemačkog jezika i filozofije kao glavne, a hrvatskog jezika kao sporedne struke.[697]

Dakle, da bi se izdvojili „pravi“ studenti germanistike, potrebno je analizirati ne samo nacionale, već i druge izvore, nastale tijekom i nakon njihova studija. To su u prvom redu dokumentacija o strogim i učiteljskim ispitima te osobni dosjei prosvjetnih djelatnika, ali i fakultetski spisi, iz kojih se može saznati tko su bili nagrađeni članovi Seminara za njemačku filologiju ili pak „bibliotečni pomoćnici“ u seminarskoj knjižnici. Enciklopedijske natuknice i slični biografski tekstovi, u rijetkim slučajevima kad su bivši studenti germanistike uopće bili predmetom obrade, često ne sadrže podatke o stečenoj kvalifikaciji ili je ona pogrešna i nepotpuna. Tako se, primjerice, u literaturi može pronaći podatak da je Ivan Rengjeo, ravnatelj gimnazije i „plodni numizmatički pisac“, nakon završene gimnazije u Osijeku studirao „slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je 1907. diplomirao“.[698] To je samo djelomično točno jer je Rengjeo 1912. položio učiteljski ispit iz hrvatskog i njemačkog jezika kao glavne struke. Pod godinom „diplomiranja“ očito se pak podrazumijeva godina stjecanja apsolutorija.[699] Autoru jedne kraće natuknice o Olgi Herrak nepoznato je čak i njezino mjesto rođenja, a za struku je naveo samo da je bila „odgojiteljica i učiteljica brojnih generacija učenika“.[700] Prema enciklopedijskoj je natuknici Vladimir Kesterčanek 1909. završio „studij klasične filologije i slavistike“ na Mudroslovnom fakultetu.[701] No, iako je on u prvom semestru uistinu upisao kolegije iz klasične filologije, odustao je od nje već u idućem, opredijelivši se ipak za njemački jezik. Godine 1909. stekao je apsolutorij, 1911. položio je

[696] AFF, Imenici, br. 66.
[697] HDA 502, kut. 127, dosje Želimira Korača.
[698] ZMAJIĆ, „Ivan Rengjeo“, 353.
[699] HDA 502, kut. 201, dosje Ivana Renđea, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 52/1912.
[700] R., „Osterman, Olga“.
[701] Usp. „Kesterčanek, Vladimir“.

učiteljski ispit iz hrvatskog i njemačkog jezika kao glavne struke, a 1913. prvi od dvaju strogih ispita, tj. rigoroz iz slavistike kao glavne, a germanistike kao sporedne struke.[702]

Prikazi tijeka studiranja šestero studenata – Herrak, Bodnár, Krausa, Simonovića, Pokornýja i Hribara – te izdvojeni primjer Želimira Korača daju već naslutiti prema kojim se kriterijima može provesti spomenuto izdvajanje „pravih“ studenata germanistike. Među njih se svakako ubrajaju svi slušači s upisanim germanističkim kolegijima koji su: a) položili strogi dvosatni ispit iz njemačkog jezika kao glavne ili sporedne struke; b) položili jednosatni strogi ispit iz njemačkog jezika; c) položili učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke; d) položili učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao sporedne struke; e) prijavili neki od navedenih ispita, ali ga nisu položili. Ovi se kriteriji mogu primijeniti na sve slušače Mudroslovnog fakulteta čije je ime navedeno bilo u imenicima kandidata za učiteljske ispite u Zagrebu bilo u Knjizi doktorata Mudroslovnog fakulteta. Navedene je podatke moguće iščitati i za dio kandidata koji su ispit(e) polagali u inozemstvu, a potom se vraćali u Hrvatsku i radili kao profesori – naravno, u slučaju kad su sačuvani njihovi profesorski dosjei.

Ne smiju se previdjeti ni studenti koji se nisu prijavili za polaganje učiteljskog ili strogog ispita unatoč velikom broju odslušanih germanističkih kolegija i naznakama da su spomenute kolegije upisivali kao struku kojom su se željeli baviti. Stoga u skupinu „pravih“ studenata germanistike treba uključiti i studente koji nisu stekli pravo predavanja njemačkog jezika na gimnazijama ili doktorsku titulu, ali su tijekom studija bili nagrađeni članovi Seminara za njemačku filologiju i „bibliotečni pomoćnici“ u knjižnici tog seminara. U nju su, primjerice, uvršteni spomenuti Antun Simonović i Nada Hoffer. Potonja se nije prijavila za polaganje učiteljskog ili strogog ispita u Zagrebu, unatoč tome što je u šest semestara provedenih na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu odslušala većinu germanističkih kolegija, sudjelovala u radu seminara, u kojem je u ljetnom semestru 1914./1915. bila nagrađena za najbolji seminarski rad, a u oba semestra akademske godine 1914./1915. bila i „bibliotečna pomoćnica“ u knjižnici Seminara za njemačku filologiju.[703] Kad bismo u obzir uzeli samo prvih pet kriterija – položeni ili barem prijavljeni učiteljski ili strogi ispit – osobe poput Nade Hoffer morale bi biti ispuštene.

Nadalje, u ovu se skupinu mogu ubrojiti i slušači koji su radili kao učitelji u učiteljskim i višim pučkim školama te su tamo predavali njemački jezik. Njima su germanistički kolegiji služili kao oblik usavršavanja znanja, a nije isključena mogućnost da su

[702] AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 60 i 61; HDA 502, kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka; AFF, Spisi, 220/1913.; AFF, Knjiga doktorata, 64/1913. i 81/1915.
[703] AFF, Imenici, br. 80, 81, 84, 85, 91 i 92; AFF, Spisi, 636/1914.; 256/1915.; 390/1915.; 450/1915.; 468/1915.

neki od njih namjeravali položiti učiteljski ispit, ali su zbog različitih razloga od toga ipak morali odustati. Da se dio slušača iz ove skupine smatrao „pravim“ studentima njemačkog jezika, svjedoči primjer Sjepana Zepfa, upisana na Mudroslovni fakultet u zimskom semestru 1914./1915. Prije upisa na studij, 1909. godine, položio je ispit za građanske škole. U sva tri semestra provedena na Mudroslovnom fakultetu slušao je germanističke kolegije. U zimskom semestru 1915./1916. prekinuo je studij na tom fakultetu i vratio mu se – ponovno na tri semestra – u zimskom semestru 1924./1925., nakon što je stekao doktorsku titulu na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu. Apsolutorij Mudroslovnog fakulteta izdan mu je nakon završetka zimskog semestra 1925./1926., ali nikada nije položio ispit za gimnazije. No, u njegovu profesorskom dosjeu nalazi se Osobnik, formular na kojem je Zepf kao svoju struku upisao „hrvatski; njemački; zemljopis i povijest“. Na Službeničkom je listu također naveo kako je „študirao hrvatskosrpski i njemački jezik, filozofiju“.[704]

Germanistički su kolegiji očito koristili i Filipu Kendelu. On je ispit za više pučke škole iz „slovničko-historijske skupine“ položio 1906. Ispit zrelosti položio je u lipnju 1908., što mu je omogućilo upis na Mudroslovni fakultet kao redovitom studentu. Na Mudroslovnom je fakultetu bio upisan do zimskog semestra 1912./1913. Osim germanističkih kolegija polazio je i praktični tečaj njemačkog jezika.[705] Ravnatelj učiteljske škole u Osijeku sažeo je njegovo obrazovanje i ocijenio rezultate rada na sljedeći način: „Osam semestara slušao je na Sveučilištu u Zagrebu zemljopis, prirodopis i njemački jezik. (…) Među inim čuo je ravnatelj od nadzornika, da je Kendel jedan od rijetkih učitelja, koji su u školama s njemačkim nastavnim jezikom postizavali lijepe uspjehe. (…) Predavao je njemački jezik, a sad predaje i prirodopis, dok ne dođe zamjena.“[706]

Naposljetku, u kategoriju slušača Mudroslovnog fakulteta koji su kao svoju struku odabrali njemački jezik, može se uvrstiti još nekoliko kandidata koji ne zadovoljavaju nijedan od navedenih kriterija, to jest ili nisu prijavili i/ili položili strogi/učiteljski ispit ili o tome nema podataka. Ipak, riječ je o studentima za koje se na temelju prosječnog broja tjednih sati (osam ili više), vrste (predavanja i seminari) te učestalosti upisivanja kolegija (šest ili više uzastopnih semestara) s velikom sigurnošću može pretpostaviti da pripadaju ovoj kategoriji. No, i ovdje je ponekad potrebna interpretacija koja prelazi okvire kvantitativnih podataka.

Analiziramo li nacionale Kamila Blagaića, vidjet ćemo da on prekida studij na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu nakon petog semestra. Iako nedostaju podatci o nastavku

[704] AFF, Imenici, br. 84, 85, 87; Imenici, zimski i ljetni semestar 1924./1925., zimski semestar 1925./1926.; HDA 890, kut. 438, dosje Stjepana Zepfa, Osobnik i Službenički list.
[705] AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 73 i 76.
[706] HDA 216, kut. 336, 3351, dosje Filipa Kendela.

njegova studija, možemo pretpostaviti da je odabrao njemački jezik kao glavnu struku jer je u prvom semestru upisao četiri sata germanističkih kolegija, od drugog do petog semestra slušao je sve ponuđene Tropscheve i Florschützove kolegije, a semestre je upisivao u kontinuitetu. Pritom valja uzeti u obzir i činjenicu da je „nestao“ u ljetnom semestru 1907./1908., u vrijeme velikog štrajka. Za razliku od većine drugih studenata, koji su se vratili na fakultet, njegovo se ime na javlja među studentima upisanima u zimskom semestru 1908./1909. pa je otvoreno pitanje je li odustao od studija ili ga je nastavio izvan Zagreba.[707] Slušač velikog broja germanističkih kolegija bio je i Vjenceslav Novotný, i to četiri semestra zaredom, zaključno s ljetnim semestrom 1909./1910.[708] Za razliku od Blagaića, ovdje nema mjesta spekulacijama. Razlog njegova prekida studija prilično je jasan – umro je u veljači 1911. godine.[709]

Iz ove se kategorije ne može isključiti ni Petar Marinić. Sačuvano je čak devet njegovih nacionala, od ljetnog semestra 1903./1904. do zimskog 1912./1913. Ljetni semestar 1907./1908. proveo je u Beču, a potvrdu pohađanja kolegija za četvrti semestar dobio je tek iz trećeg pokušaja. Neovisno o tome što se na zadnja tri nacionala mijenjaju brojevi upisanog semestra, nijedan od njih nije potvrđen.[710] Iako zasad nisu pronađeni podatci o položenim ispitima za učiteljsku službu i o radnom mjestu, upornost kojom je iz godine u godinu upisivao germanističke kolegije i upis seminara iz pedagogije, nužnog za rad u školi, pokazatelji su da se pripremao za učiteljsku službu, s njemačkim jezikom kao glavnom strukom.

Nije isključeno da među studentima koji nisu uvršteni u kategoriju „pravih“ studenata germanistike ima još nekoliko onih koje bi ipak trebalo uvrstiti, upravo primjenjujući zadnji kriterij, no to nije bilo moguće na temelju dostupnih izvora. Isto tako, treba imati na umu citirani odgovor dekana, odnosno njegovu napomenu o promjenama „studijskih grupa“ nakon prve godine pa ako kod nekih u prvom i drugom semestru i prevladavaju kolegiji iz njemačkog jezika – kao primjerice kod Rudolfa Pokornyja, Anke pl. Ernst[711] ili Josipa Pavelića[712] – oni u konačnici nisu uzeti u obzir kao slušači koji su se opredijelili za njemački jezik kao svoju struku jer u preostalih šest ili sedam semestara nisu upisali nijedan germanistički kolegij. Upravo zbog toga što su prva dva semestra za neke studente bila „prijelazno razdoblje“, tijekom kojeg nisu mijenjali samo odabranu struku na fakultetu, nego

[707] AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53 i 56.
[708] AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66.
[709] Usp. „Novotni, Večeslav“.
[710] AFF, Imenici, br. 40, 43, 44, 47, 49, 53, 60, 61 i 76.
[711] AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53, 56, 60; HDA 502, kut. 31, dosje Anke pl. Ernst.
[712] AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61.

prelazili i na druga visoka učilišta, u ovu kategoriju nije uvršteno nekoliko studenata koji su samo u prvom ili eventualno prvom i drugom semestru imali između šest i osam upisanih sati germanističkih kolegija – nerijetko i na neovjerenim nacionalima – a potom više nisu bili studenti zagrebačkog Mudroslovnog fakulteta.

Dakle, kad se govori o „slušačima germanistike“, među njima treba razlikovati tri kategorije: a) studente koji su odabrali njemački jezik kao svoju struku („pravi studenti germanistike“); b) studente koji su polagali učiteljske i/ili stroge ispite iz drugih struka, koji su formalne kvalifikacije stekli na drugim fakultetima ili nisu imali formalnu struku, ali su bili djelatni na drugim poljima; c) studente nepoznata statusa.[713]

4.1.1. Broj studenata

„Veličina i znamenitost kojega sveučilišta ne prosuđuje se samo po broju i vrijednosti nastavnika i njihovu radu, nego i po broju slušača, jer se u tom broju odrazuje ona privlačljiva snaga svake univerze. Poznato je, da su najznamenitija sveučilišta imala i uvijek najveći broj slušača.“[714] Riječi su to kojima je u spomenici objavljenoj u povodu pedesete godišnjice utemeljenja zagrebačkog sveučilišta objašnjena potreba analize broja studenata. I dok su autori sveučilišne analize pokušavali prikazati koliko je razvoju sveučilišta pridonio koji fakultet, ovdje se možemo zapitati koliki je obol razvitku Mudroslovnog fakulteta dala germanistika, odnosno kolika je bila njezina „privlačljiva snaga“.

Početak nije izgledao obećavajuće. Tropsch je trebao započeti držati predavanja u zimskom semestru 1895./1896.[715] Najavio je dva kolegija: *Povijest njemačke literature počevši od Lessinga* (3 sata tjedno) i *Čitanje i tumačenje Schillerovih drama* (2 sata).[716] Od 79 redovitih i 19 izvanrednih studenata, koliko ih je tada bilo upisano na Mudroslovnom fakultetu,[717] za predavanje iz germanistike prijavili su se samo „dva muška i jedan ženski slušatelj“. Do početka nastave dvojica su odustala, a „ženski slušatelj“ nije se odazvao na prvo predavanje pa je početak Tropscheve sveučilišne nastave morao biti odgođen.[718] Stanje se privremeno popravilo u idućem semestru. Među slušačima koji su u ljetnom semestru

[713] Usp. *Prilog I.*
[714] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 249.
[715] AFF, Spisi, 42/1896.
[716] AFF, Spisi, 4/1896.
[717] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 138.
[718] AFF, Spisi, 42/1896.; 156/1896. Prve studentice upisane su na Mudroslovni fakultet 1895. kao izvanredne, a od 1901. mogle su se upisivati kao redovite. O njima više u: LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“.

1895./1896. upisali Tropscheva predavanja, Antun Sedlar ističe dvije žene koje će imati važnu ulogu u hrvatskom kulturnom životu: germanisticu i slavisticu Camillu Lucerna te književnicu Jagodu Truhelka.[719] Treća izvanredna slušačica bila je Natalija Wickerhauser, jedna od prvih hrvatskih anglistkinja, a jedini izvanredni student Josip Rendi.[720] Svi su oni osim Jagode Truhelka bili slušači Tropschevih kolegija kroz više semestara.[721] Međutim, prema podatcima navedenima u imeniku redovitih studenata, predavanja iz njemačkog jezika i književnosti slušao je i Gabrijel (Gavro) Pinter. On je, naime, uz kolegije profesora Natka Nodila, Tadije Smičiklasa, Hinka Hranilovića i Franje Markovića samo u tom semestru upisao i sva tri Tropscheva.[722] Već iduće godine Tropscha su ponovno slušali samo izvanredni studenti.

Nedostatak studenata dovest će do toga da će Tropsch i u ljetnom semestru 1896./1897. morati otkazati dio predavanja jer se samo jedan student upisao na njegov kolegij o novovisokonjemačkoj gramatici.[723] Ipak, situacija se mijenja već u zimskom semestru 1897./1898. Tada su, naime, upisani prvi redoviti studenti koji su nakon studija položili učiteljski odnosno strogi ispit iz germanistike kao glavne struke: Ivan Grünwald i Gustav Šamšalović. Oni će mnogo godina poslije i sami djelovati na zagrebačkoj germanističkoj katedri.[724] Šamšalović će kao suplent predavati od 1913. do 1917., a 1918. postat će i

---

[719] Antun Sedlar spominje Jagodu Truhelka iako je jedini upisani germanistički kolegij (*Njemačka narodna pjesma*) u imeniku izvanrednih slušača precrtan. Usp. Imenici, AFF, br. 19; SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 282. Budući da je Sedlarov tekst nastao još za Tropscheva života, a autor je bio i asistent u Seminaru za njemačku filologiju, nije isključena mogućnost da se konzultirao s Tropschem ili da je na raspolaganju imao danas izgubljenu dokumentaciju. Moguće je i da je Truhelka uistinu bila upisana u kolegij, ali je tijekom semestra odustala pa zato pohađanje kolegija nije moglo biti ovjereno odnosno kolegij je morao biti precrtan.

[720] AFF, Imenici, br. 19; SEDLAR „Germanistik in Kroatien“, 282. O Nataliji Wickerhauser usp. VILKE, „Engleski jezik u Hrvatskoj“; LUCERNA, *Natalie Wickerhauser*. O nadkantoru Josipu Rendiju usp. „Rendi, Josef“.

[721] Josip Rendi u zimskom i ljetnom semestru 1896./1897. te zimskom i ljetnom semestru 1898./1899., Natalija Wickerhauser u zimskom semestru 1896./1897., ljetnom 1896./1897. i zimskom 1898./1899., a Camilla Lucerna u ljetnom semestru 1896./1897., zimskom i ljetnom 1898./1899., ljetnom 1901./1902., zimskom i ljetnom 1902./1903. te ljetnom 1904./1905. Usp. AFF, Imenici, br. 21, 24, 34, 37, 38, 46.

[722] AFF, Imenici, br. 18. Završio je gimnaziju u rodnom Varaždinu, a na Mudroslovnom fakultetu proveo je dva semestra. U zimskom semestru 1900./1901. nije upisao germanističke kolegije. Usp. AFF, Imenici, br. 69. Ispit za građanske škole položio je 28. kolovoza 1896. Radio je na nižim i višim pučkim školama u Brodu, Virovitici i Petrovaradinu. U srpnju 1912. imenovan je glavnim učiteljem kr. muške učiteljske škole u Zagrebu, a naslov profesora dobio je 1915. Sudjelovao je i u radu prosvjetnih povjerenstava. Usp. HDA 216, kut. 447, 4877, dosje Gabrijela Pintera, Izvadak iz službeničkog lista; HDA 890, kut. 296, dosje Gabrijela Pintera; „Gavro Pinter“. Bio je i amaterski fotograf. Usp. „Pinter, Gabrijel (Gabro)“.

[723] AFF, Spisi, 57/1898., „Curriculum vitae“. Camilla Lucerna i Natalija Wickerhauser imaju upisan samo kolegij *Njemačka literatura 19. vijeka*, a Josip Rendi i kolegij *Novonjemačka gramatika*. Za oba je kolegija dobio potvrdu pohađanja unatoč Tropschevoj tvrdnji o neodržavanju nastave na tom kolegiju. Usp. AFF, Imenici, br. 21.

[724] AFF, Imenici, br. 22. U prvoj etapi istraživanja (CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik…“*, 47, 95, 51, 97–98; CVIJOVIĆ JAVORINA, „Deutschunterricht und Germanistikstudium“, 238, 240), očito pod utjecajem Sedlarove tvrdnje o četvero upisanih studenata, dogodio se previd pa na popis redovitih slušača germanističkih kolegija nije uvršten Gabrijel Pinter. Zbog toga treba ispraviti tvrdnju da su prvi redoviti studenti germanistike upisani tek u zimskom semestru 1897./1898., to jest dopuniti je onako kako je to ovdje učinjeno.

privatnim docentom.[725] Za razliku od Šamšalovića, koji je nakon drugog semestra studij nastavio u Grazu, Grünwald se uistinu može smatrati pravim „djetetom“ zagrebačke germanistike, to jest učenikom Stjepana Tropscha. On je svih osam semestara – silom prilika[726] – studirao u Zagrebu.[727] Od zimskog semestra 1942./1943. do ljetnog semestra 1944./1945. držat će kolegij o njemačkoj gramatici te „ustmene i pismene“ vježbe.[728]

Još su u idućem semestru njih dvojica bila jedini upisani redoviti slušači, a od zimskog semestra 1898./1899. počinje postupan rast broja studenata s upisanim germanističkim kolegijima. Na to je najviše utjecala promjena statusa zagrebačke germanistike, to jest Tropschevo imenovanje članom Kr. povjerenstva za ispitivanje kandidata srednjoškolskog učiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji odnosno uvođenje mogućnosti polaganja učiteljskog ispita iz njemačkog jezika u Zagrebu.[729] Broj redovitih studenata kretao se iduće dvije godine između pet i šest po semestru i više nikad nije pao ispod broja izvanrednih. Novo stoljeće donijelo je sa sobom i prve dvoznamenkaste brojeve. U zimskom semestru 1900./1901. Tropscheve je kolegije upisalo dvanaestero slušača: jedanaest redovitih i jedna izvanredna.[730]

U ljetnom semestru predavati je počeo i privatni docent Florschütz, ali to nije bitno utjecalo na povećanje broja studenata germanistike. Ipak, Florschütz je za svoja predavanja uspio zainteresirati i nekoliko bivših slušača germanističkih kolegija, ali i jednog slušača koji dotad nije pohađao predavanja iz njemačkog jezika i književnosti. Osim redovitih Tropschevih slušača, privukao je tako Milana Jakovljevića i Gligorija Godića, dvojicu studenata koji su nekoliko semestara prije toga upisali jedno Tropschevo predavanje, no do Florschütza se više nisu vraćali germanističkim kolegijima.[731] Florschützov je kolegij u ljetnom semestru 1903./1904. upisao i Leonardo Lalić, koji nikad prije ni poslije nije slušao neki drugi germanistički kolegij.[732] Do povećanja broja Florschützovih slušača, ali ne automatski i povećanja slušača germanistike, došlo je u zimskom semestru 1904./1905. s prvim od triju dijelova kolegija *Germanske riječi u slavenskim jezicima*. Naime, taj su kolegij

[725] AFF, Spisi, 766/1913.; 195/1918.
[726] O njegovoj želji za studiranjem u inozemstvu usp. *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 733.
[727] AFF, Imenici, br. 22, 23, 25, 27 i 28; HDA 890, kut. 113, dosje Ivana Grünwalda; HŠM A 2377. Službenički listovi. Grünwald, Ivan. 1925.–1926.
[728] AFF, Imenici, zimski semestar 1942./1943. – ljetni semestar 1944./1945.
[729] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 282; BOBINAC, „Odsjek za germanistiku“, 175. Od ljetnog semestra 1897./1898. Tropsch se u redu predavanja navodi kao „član kr. povjerenstva za ispitivanje kandidata gimnazijskoga i realačkoga učiteljstva“. Usp. *Akademičke oblasti*, LJS 1897./1898., 14.
[730] Usp. *Tablicu 1*.
[731] AFF, Imenici, br. 23, 25, 27, 28, 31, 31, 32, 35 i 36. U ljetnom semestru 1901./1902. Florschützov je kolegij o oblicima u gotskom jeziku upisao i Petar Jovanović. Budući da se iz naslova kolegija vidljivo kako je Florschütz predavao „s obzirom na jezik indijski, grčki, latinski, litavski i staroslavenski“ te s obzirom na ostale odabrane kolegije, može se pretpostaviti da ga je Jovanović upisao iz perspektive slušača slavistike te nije uračunat među slušače germanistike.
[732] AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 52, 53 i 56.

upisali i studenti slavističkog usmjerenja. Najpoznatiji među njima zasigurno je Stjepan Ivšić, upisan na spomenuti kolegij u zimskom i ljetnom semestru 1904./1905. te u zimskom semestru 1905./1906.[733] Za razliku od Ivšića, koji je u ljetnom semestru 1905./1906. slušao Florschützov kolegij *Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskog* te se tako ipak upisao na popis slušača germanistike barem u jednom semestru, ostali koji su slušali isključivo kolegij *Germanske riječi u slavenskim jezicima*, a učiteljski i/ili strogi ispit položili uglavnom iz hrvatskog jezika, ne mogu se uzeti u obzir pri računanju broja slušača germanistike.[734]

Do drugog značajnijeg povećanja broja slušača germanistike došlo je u ljetnom semestru 1903./1904. odnosno nakon osnutka Seminara za njemačku filologiju. Iako Antun Sedlar tvrdi da se već u vrijeme Tropscheva imenovanja redovitim profesorom (studeni 1902.) broj slušača kretao između dvadeset i dvadeset pet po semestru,[735] iz nacionala proizlazi da su te brojke dosegnute ipak tri semestra poslije. U ljetnom semestru 1903./1904. Tropscha je slušalo dvadeset dvoje studenata, i to dvadeset redovitih i dvije izvanredne, dok ih je u prethodnom semestru bilo dvanaestero (devetorica redovitih i tri izvanredne). Ukupan broj studenata Mudroslovnog fakulteta, bez polaznika farmaceutskog i šumarskog tečaja, iznosio je u zimskom semestru 1903./1904. 174, a u ljetnom 164, što znači da povećanje broja slušača germanistike nije bilo uvjetovano mnogo većim brojem upisanih studenata. Naprotiv, vidljivo je da se broj studenata Mudroslovnog fakulteta čak i smanjio.

[733] AFF, Imenici, br. 43, 44, [47], 49, 52, 53, 60, 61.
[734] Osim Stjepana Ivšića, to su u zimskom semestru 1904./1905. Milan Japunčić (student upisan u VII. semestar), Rudolf Špehar (VI.), Dušan Vuksan (V.), Grgur Tomljenović (III.), Franjo Lamot (I.), Ivan Medved (I.) te izvanredne slušačice Zdenka Marković i Zdenka Smrekar; u ljetnom semestru 1904./1905. Hristo Lazarov (VIII.), Grgur Tomljenović (IV.) i Ivan Medved (I.); u zimskom semestru 1905./1906. Vjekoslav Jakušić (V.), Jovan Marčetić (V.), Franjo Lamot (III.) i izvanredna slušačica Zdenka Marković. O djelovanju Tomljenovića i Japunčića više u: VUKUŠIĆ, „Grga Tomljenović i Milan Japunčić“.
[735] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 282.

Tablica 1. **Broj redovitih studenata Mudroslovnog fakulteta (MF) i slušača germanističkih kolegija (GER)**[736]

ZIMSKI SEMESTAR	REDOVITI		IZVANREDNI		LJETNI SEMESTAR	REDOVITI		IZVANREDNI	
	MF	GER	MF	GER		MF	GER	MF	GER
-	-	-	-	-	1895./1896.	78	1	15	4
1896./1897.	100	0	16	2	1896./1897.	87	0	9	3
1897./1898.	89	2	11	1	1897./1898.	88	2	4	0
1898./1899.	71	6	10	3	1898./1899.	69	5	6	2
1899./1900.	69	6	5	1	1899./1900.	74	7	1	0
1900./1901.	89	11	5	1	1900./1901.	88	10	9	3
1901./1902.	111	12	6	1	1901./1902.	113	11	4	2
1902./1903.	127	7	19	5	1902./1903.	129	9	15	6
1903./1904.	154	9	20	3	1903./1904.	150	20	14	2
1904./1905.	200	16	24	4	1904./1905.	221	15	12	5
1905./1906.	239	22	12	5	1905./1906.	223	21	9	5
1906./1907.	293	21	27	0	1906./1907.	359	37	11	0
1907./1908.	346	42	19	1	1907./1908.	8	2	0	0
1908./1909.	222	29	8	2	1908./1909.	212	32	4	1
1909./1910.	201	25	13	3	1909./1910.	208	24	7	1
1910./1911.	184	17	14	1	1910./1911.	183	13	1	0
1911./1912.	154	13	8	0	1911./1912.	127	8	8	1
1912./1913.	135	12	9	1	1912./1913.	120	8	4	1
1913./1914.	121	8	13	1	1913./1914.	116	8	6	0
1914./1915.	115	14	1	0	1914./1915.	83	14	3	0
1915./1916.	71	10	8	0	1915./1916.	64	8	7	0
1916./1917.	88	10	11	0	1916./1917.	71	7	9	0
1917./1918.	58	15	9	2	1917./1918.	96	17	4	0
1918./1919.	279	23	43	0					

Dok su prva dva porasta broja slušača bila posljedica promjene – bolje rečeno poboljšanja – statusa germanističke katedre, dvije ekstremne vrijednosti – povećanje broja redovitih slušača germanistike s 21 na 37 u ljetnom semestru 1906./1907. te na 42 u zimskom semestru 1907./1908. odnosno pad na samo dvojicu redovitih slušača u ljetnom semestru 1907./1908. – uvjetovana su kretanjem ukupnog broja upisanih studenata na Mudroslovnom fakultetu.[737]

[736] Sastavljeno prema: *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 253–257; AFF, Imenici, br. 18–100.
[737] Kada se govori o ukupnom broju studenata, misli se na redovite i izvanredne studente, bez polaznika tečajeva.

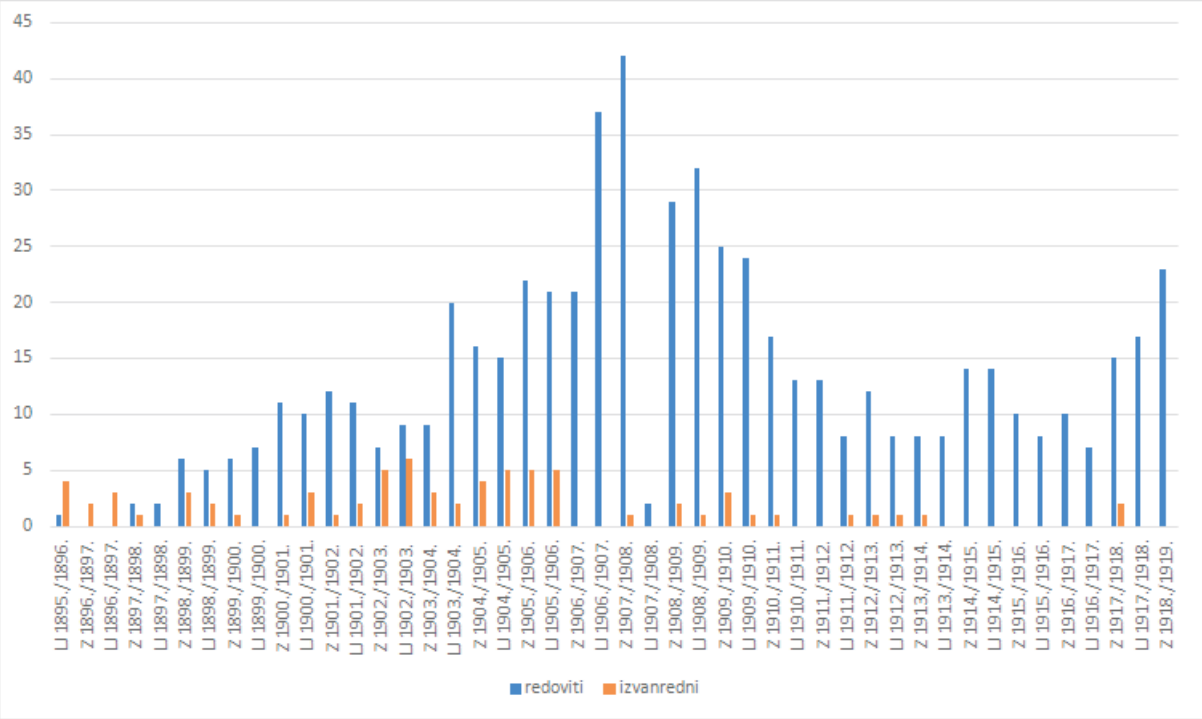

Slika 4. **Kretanje broja redovitih i izvanrednih slušača germanističkih kolegija po semestrima**

U ljetnom semestru 1906./1907. i zimskom 1907./1908. na Mudroslovni se fakultet upisalo ukupno 370 odnosno 365 redovitih i izvanrednih slušača, a u ljetnom semestru 1907./1908. samo osam, uz jednog polaznika farmaceutskog tečaja.[738] Na čitavom je sveučilištu u zimskom semestru 1907./1908. zabilježen porast broja upisanih, a taj broj do propasti Austro-Ugarske Monarhije više nikada neće biti dosegnut. Na povećanje ukupnog broja studenata utjecali su i brojni studenti iz Bugarske, čiji se broj počeo povećavati od ljetnog semestra 1904./1905. Zbog povrede političke autonomije sveučilišta u Sofiji, nastale kao odgovor na proteste studentske omladine protiv autoritarnog režima, nastava u ljetnom semestru 1906./1907. bila je prekinuta. Stoga su bugarski studenti nastavili svoj studij u inozemstvu, najvećim dijelom u Zagrebu i Beogradu.[739] U ljetnom semestru 1906./1907. na Mudroslovni se fakultet upisalo 111 studenata iz Bugarske, uz četiri polaznika šumarskog i sedam farmaceutskog tečaja. Idućeg je semestra broj pao na 77, uz pet šumara i četiri farmaceuta. Nakon ljetnog semestra 1907./1908. njihov broj opada te će do ljetnog semestra 1913./1914. postati zanemariv.[740]

[738] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 257.
[739] Usp. LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 333–334.
[740] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 260. O drugim motivima odlaska bugarskih studenata u inozemstvo usp. LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 228–233.

Pad broja studenata u ljetnom semestru 1907./1908. posljedica je pak studentskog bojkota nastave nakon umirovljenja profesora Đure Šurmina i Gavre Manojlovića. Zbog političke pozadine umirovljenja studenti su napustili zagrebački Mudroslovni fakultet i svoj studij nastavili u inozemstvu. Slično su postupili studenti Pravoslovnog i državoslovnog fakulteta, gdje je ostao 21 slušač. Najmanje je turbulencija bilo među studentima bogoslovije jer su oni bili „vezani posebnim pravilima, koja im nameću jaču disciplinu". Najviše studenata otišlo je na češko sveučilište u Prag, Beograd, Beč i Graz.[741]

Teško je sa sigurnošću reći je li pad broja slušača germanistike od zimskog semestra 1913./1914. do ljetnog semestra 1916./1917. posljedica Tropscheva izbivanja s fakulteta, neodržavanja nastave u seminaru u prvom od tih osam semestara i Florschützove jače usmjerenosti na starija razdoblja povijesti njemačkog jezika i književnosti ili je pak u vezi s padom ukupnog broja studenata Mudroslovnog fakulteta. Promotri li se kretanje broja slušača germanistike, može se uočiti da je broj redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima u akademskoj godini 1913./1914. jednak onome iz ljetnog semestra 1911./1912. i 1912./1913. Budući da je većina slušača germanistike upisivala i Florschützova predavanja iz indoeuropske poredbene lingvistike, detaljnije bavljenje starijim razdobljima razvitka njemačkog jezika i književnosti nipošto im nije bilo strano. Osim toga, udio studenata s upisanim germanističkim kolegijima u ukupnom broju redovitih studenata u nekoliko je semestara bio čak i iznad prosječnih. Međutim, nesporno je i to da Tropschevim povratkom ponovno počinje rast broja slušača germanistike. Iako je broj upisanih redovitih studenata u zimskom semestru 1917./1918. pao sa 71 na 58, broj redovitih slušača germanistike porastao je sa sedam na petnaest.[742]

U prvom poslijeratnom semestru, zimskom 1918./1919., Tropscheve je kolegije ponovno upisalo više od dvadeset redovitih studenata, ali je i ukupan broj upisanih redovitih studenata fakulteta porastao na 279. Započela je „velika poratna navala na fakultete",[743] u kojoj je dvadeset troje studenata odlučilo slušati kolegije Stjepana Tropscha. Od dvadeset troje slušača njih dvanaestero već je u nekom od prethodnih semestara bilo upisno na Mudroslovni fakultet i slušalo je germanističke kolegije ili su se pak upisali do 31. listopada

[741] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 251. O Šurminovu umirovljenju usp. i AFF, Spisi, 153/1917.
[742] U ljetnom semestru 1917./1918. u ukupan broj slušača germanistike uračunati su i polaznici popisani u imeniku *Redoviti slušači mudroslovnoga fakulteta turnus poljeća škol. god. 1918.* (AFF, Imenici, br. 99). Usp. i AFF, Spisi, 131/1918. i tekst uz bilj. 261.
[743] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 258.

1918.[744] Desetoro studenata upisalo se u zimski semestar nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije, uglavnom početkom 1919. godine, a na nacionalu jednoga nedostaje datum upisa.[745] Kod studenata viših semestara radilo se pritom o slušačima koji su uglavnom prešli s nekog drugog sveučilišta (Graz, Beč i Lausanne).[746] Jedan slušač germanistike, Pavao Vuk-Pavlović, napustio je sveučilište u Leipzigu, ali još početkom rujna 1918.

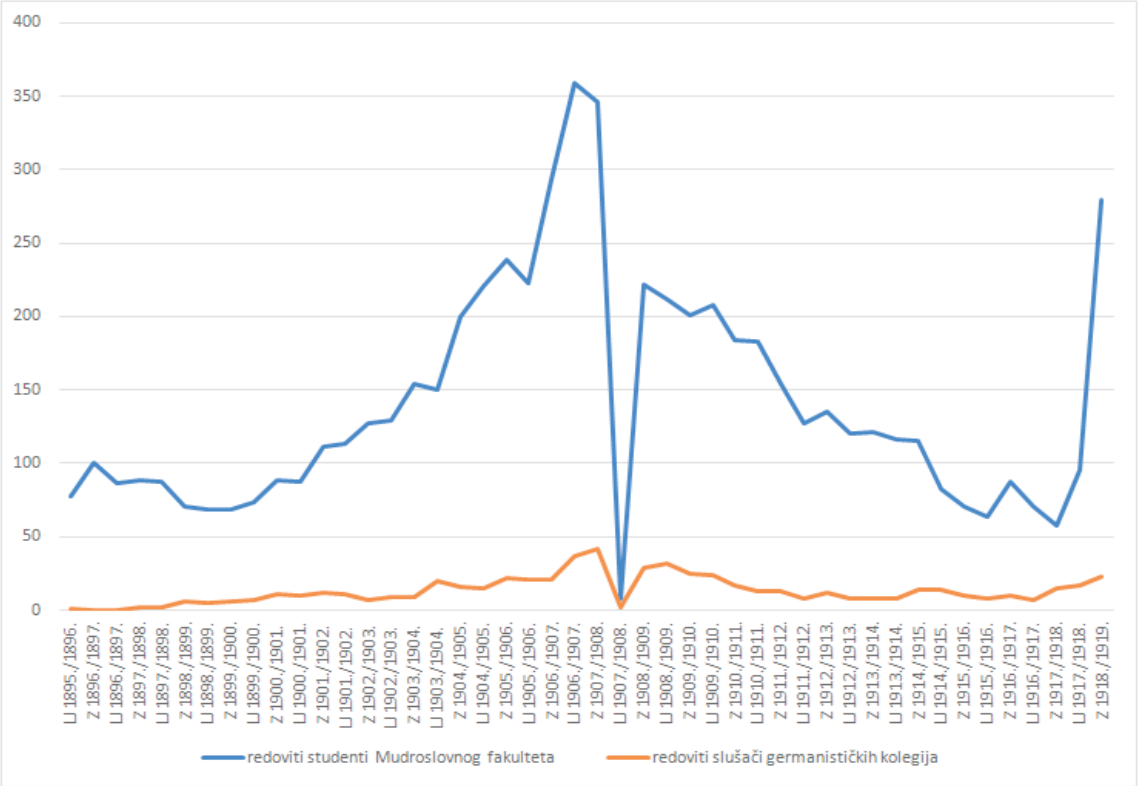

Slika 5. **Usporedno kretanje broja redovitih studenata Mudroslovnog fakulteta i redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima**

Kada je riječ o prosječnom broju slušača germanistike, zbog velikog raspona broja upisanih – kretao se, naime, od 0 do 42 – te, još i važnije, organizacijskih promjena kroz koje je prolazio zagrebački studij germanistike od 1896. do 1918. godine, bolje je govoriti o prosječnim vrijednostima unutar pojedinih ciklusa. Od utemeljenja katedre do primanja Tropscha u ispitno povjerenstvo, prosječan broj redovitih slušača iznosio je 0,75 (od četiri semestra, u dva se nitko nije odlučio za germanističke kolegije), a izvanrednih 2,5. U idućoj etapi, koja je trajala do kraja zimskog semestra 1903./1904., prosječan broj redovitih porastao

[744] U slušače germanistike u ljetnom semestru 1917./1918. i zimskom semestru 1918./1919. nije uračunata Marijana Kralj jer je slušala samo praktični tečaj. Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100.
[745] Janko Glaser, Mihajlo Krnjević, Tito Strozzi (V. semestar), Otto Svoboda (IV.), Emilija Uzelac (III.), Mijo Crnić (II.), Dragica Kovačević, Kazimir Supičić, Franjo Sušnik i Radomir P. Todorović (I.). Na nacionalu Josipa Cara nedostaje datum upisa i oznaka semestra. Usp. AFF, Imenici, br. 100. Oni nisu uvršteni u *Prilog I.*
[746] U Grazu je studirao Janko Glaser, u Beču Mihajlo Krnjević i Tito Strozzi, a u Lausanneu Otto Svoboda.

je na 7,91 studenata, a broj izvanrednih ostao gotovo isti (2,25). Od utemeljenja seminara do odlaska Tropscha na mjesto odjelnog predstojnika odnosno do kraja akademske godine 1912./1913., germanističke je kolegije slušalo prosječno 19,84 redovitih i 1,74 izvanrednih studenata. Isključimo li dva semestra s ekstremnim vrijednostima – zimski i ljetni 1907./1908. – prosječne vrijednosti ostaju gotovo iste: 19,58 odnosno 1,94.

Tijekom Tropscheve karijere odjelnog predstojnika, kad se smanjio i ukupan broj studenata fakulteta, Florschütz i Šamšalović držali su nastavu za prosječno deset redovitih studenata po semestru (9,87), dok se u tih osam semestara na njihove kolegije upisao samo jedan izvanredni student. Nakon Tropscheva povratka i ponovnog rasta ukupnog broja studenata, broj redovitih slušača germanističkih kolegija približio se prosječnom broju prije njegova odlaska (18,33), a u tri su semestra upisana samo dvojica izvanrednih studenta koji su se odlučili za njegova predavanja (0,66).

Kad se govori o broju studenata koji su slušali germanističke kolegije, nije dovoljno proučiti samo apsolutne vrijednosti, već i njihov udio u ukupnom broju studenata Mudroslovnog fakulteta. Prema rezultatima Tihane Luetić, od 1874. do 1914. udio studenata s upisanim kolegijima iz njemačkog jezika iznosio je svega 2 %.[747] Međutim, ne smije se zaboraviti da do 1895./1896. nije ni bilo studija njemačkog jezika i književnosti i da su studenti mogli odabrati tek „praktično“ učenje njemačkog jezika. Uzme li se u obzir da je mnoštvo tih studenata učilo njemački jezik u školama, a da su ga zasigurno neki govorili i kod kuće, ne čudi činjenica da su tek rijetki osjećali potrebu upisati praktične vježbe iz tog jezika.[748]

[747] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 134.
[748] U citiranom magistarskom radu Tihane Luetić nema podataka za svaki semestar posebno pa je nemoguće usporediti njezine rezultate s onima koji će ovdje biti izneseni.

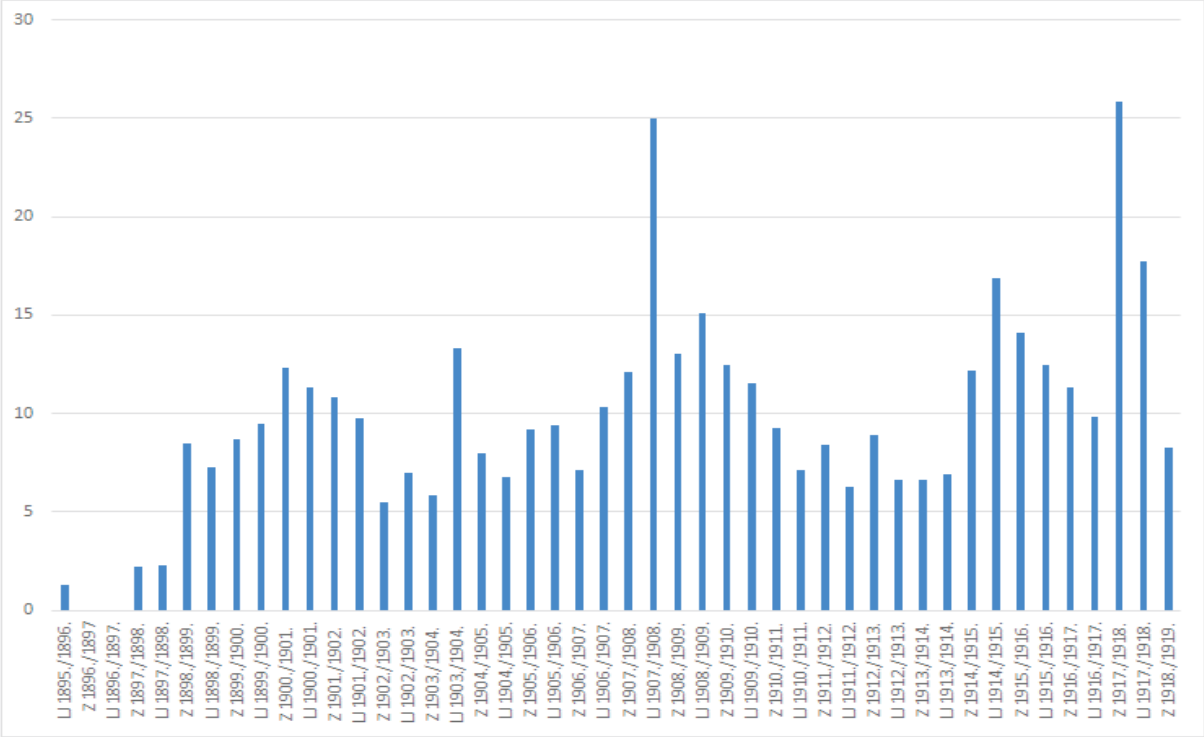

Slika 6. **Postotni udio redovitih slušača germanističkih kolegija u ukupnom broju redovitih studenata Mudroslovnog fakulteta**

Usporedimo li postotne udjele slušača germanistike s njihovim apsolutnim vrijednostima, mogu se uočiti neke sličnosti, ali i razlike. Nakon stjecanja prava polaganja učiteljskog ispita iz njemačkog jezika i književnosti udio studenata počeo je rasti i prosječna vrijednost u idućih osam semestara približila se jednoj desetini (9,76 %), da bi se potom kroz tri semestra prije osnutka seminara kretala između 5,5 % i približno 7 %. U semestru u kojem je zaživio Seminar za njemačku filologiju, nije se povećao samo broj redovitih slušača germanistike, nego je i njihov udio porastao na dotad rekordnih 13,33 %. Prosječni postotni udio prije ljetnog semestra 1907./1908. iznosit će 9,54 %, a nakon tog semestra do kraja ljetnog semestra 1912./1913. 9,87 %. Tijekom razdoblja u kojem je Tropsch vršio službu odjelnog predstojnika prosječni će udio porasti na 11,29 %, ali će njegove semestralne vrijednosti varirati između 6,61 % i 16,86 %.

Samo je dvaput udio redovitih slušača s upisanim germanističkim kolegijima bio viši od 20 %. Prvi put dogodilo se to u ljetnom semestru 1907./1908., kad su germanistiku studirala dvojica od ukupno osam upisanih redovitih studenata te je njihov udio iznosio 25 %. U zimskom semestru 1917./1918., odnosno nakon povratka Stjepana Tropscha na fakultet, udio redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima popeo se na rekordnih 25,86 %. Sve u svemu, može se zaključiti da je prosječan udio slušača germanistike među redovitim studentima Mudroslovnog fakulteta u čitavom promatranom razdoblju iznosio 9,66 %.

Izuzmemo li pak akademsku godinu 1896./1897., u kojoj, prema upisnim knjigama, nije bilo nijednog upisanog redovitog slušača germanističkih kolegija, to jest uzmemo li u obzir samo semestre u kojima se barem jedan redoviti student odlučio za germanistički kolegij, udio raste na 10,10 %.

Kada se govori o slušačima germanistike među izvanrednim studentima, prije bilo kakve analize valja imati na umu kako je ukupan broj izvanrednih studenata, zanemarivši zimski semestar 1918./1919., u svega tri navrata bio jednak ili veći od dvadeset i da je prosječan broj svih upisanih izvanrednih studenata, bez polaznika farmaceutskog i šumarskog tečaja, iznosio tek nešto više od deset studenata po semestru. Za razliku od broja redovitih slušača, koji se s vremenom uglavnom povećavao, kretanje broja izvanrednih imalo je obrnutu putanju. Dok su u prvim semestrima izvanredni studenti bili jedini slušači, nakon 1906. njihov broj pada te se do 1918. uglavnom kreće između jednog i dvoje, s iznimkom zimskog semestra 1909./1910., kad se troje izvanrednih slušača odlučilo na upis germanističkih kolegija. Ipak, mora se naglasiti da od zimskog semestra 1906./1907. do zimskog semestra 1918./1919., dakle dvadeset pet „poljeća“, u čak četrnaest nije među slušačima germanistike bilo nijednog izvanrednog slušača.

Najviše je izvanrednih studenata slušalo germanističke kolegije u ljetnom semestru 1904./1905. te u akademskoj godini 1905./1906. – u prvom i drugom semestru pet od dvanaest upisanih, a u trećem pet od devet. Tada je ujedno zabilježen i njihov najveći postotni udio među izvanrednim studentima Mudroslovnog fakulteta – od svih upisanih izvanrednih studenata za germanističke se kolegije odlučilo njih 41,66 % u prvom i drugom te 55,55 % u trećem semestru. Ti su izvanredni studenti doprinijeli tome da je u akademskoj godini 1905./1906. prvi put ukupni broj slušača germanističkih kolegija, dakle redovitih i izvanrednih, prešao broj od dvadeset pet po semestru te je u zimskom iznosio dvadeset sedam, a u ljetnom dvadeset šest.

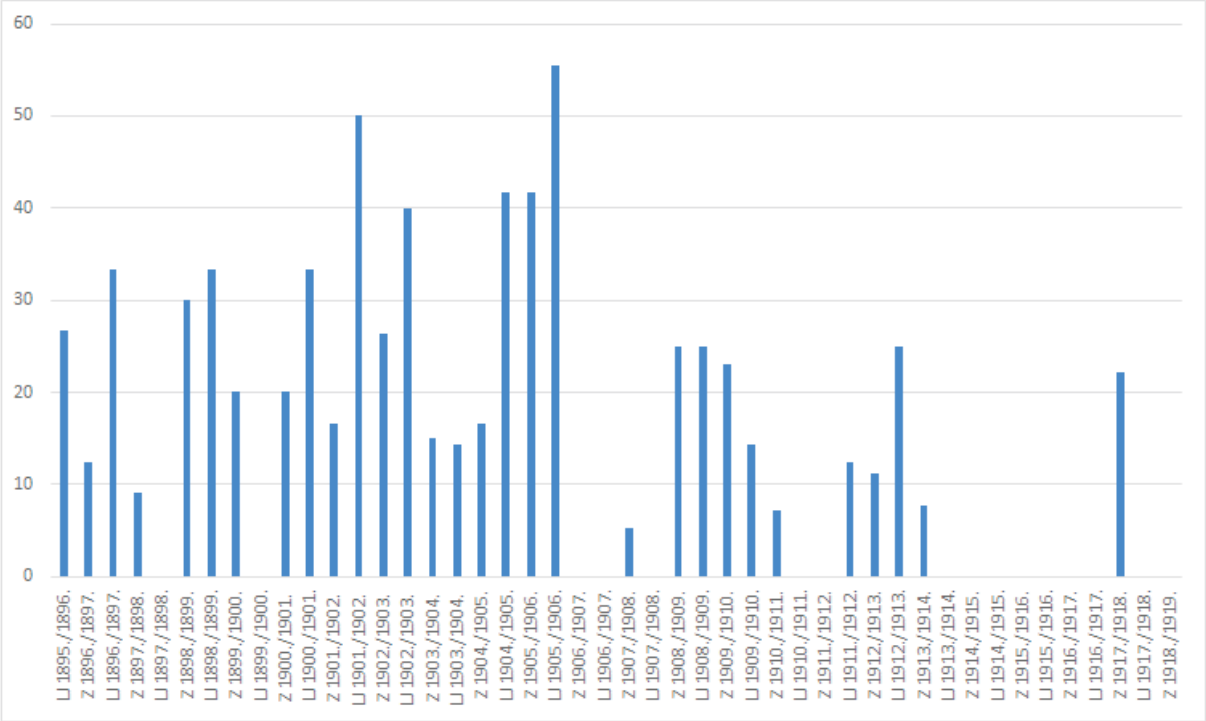

Slika 7. **Postotni udio izvanrednih slušača germanističkih kolegija u ukupnom broju izvanrednih studenata Mudroslovnog fakulteta**

Na kraju ovoga dijela analize moramo se ponovno zapitati tko su bili slušači s upisanim germanističkim kolegijima, imajući na umu napomene iznesene u uvodnom dijelu ovog poglavlja. Za većinu se može rekonstruirati iz koje su struke položili učiteljski ili strogi ispit odnosno čime su se u kasnijim razdobljima svog života bavili. Na temelju toga može se s dosta velikom vjerojatnošću odrediti tko je germanističke kolegije slušao kao student koji se opredijelio za stručno ili znanstveno bavljenje njemačkim jezikom, a tko ih je upisivao zbog drugih razloga, ne nužno uvjetovanih odabirom struke.

Kod određivanja strukture svih slušača s upisanim germanističkim kolegijima neophodno je poći od kvantitativnih podataka. Međutim, njih ne treba uzeti kao jedini izvor za izvođenje konačnih zaključaka jer je u nekim slučajevima statistika varljiva. Uzmimo, na primjer, zimski semestar 1902./1903. Pogledamo li broj redovitih studenata koji su slušali Tropscha, uočavamo da su među njima bila petorica koju možemo smatrati „pravim“ slušačima germanistike[749] i dvojica koja više nikada nisu upisala nijedan germanistički kolegij, matematičar i fizičar Dane Murgić te kemičar Antun Vrgoč. Iz toga proizlazi da je udio slušača koji su njemački odabrali kao svoju struku u tom semestru iznosio 71,42 %. Ako se upustimo u dublju analizu, vidjet ćemo da su Murgić i Vrgoč, za razliku od ostalih slušača,

[749] Iako je položio učiteljski ispit iz drugih struka, među „prave“ je slušače germanistike u ovoj analizi uključen i Rudolf Kraus.

upisali samo jedan Tropschev kolegij – *Oblici njemačkog jezika s osobitim obzirom na običnije pogrješke*, namijenjen svim studentima fakulteta.[750] Dakle, isključimo li taj kolegij, udio „pravih“ studenata germanistike penje se na 100 %. Nažalost, nije moguće reći je li bilo još takvih kolegija.

Koliko interpretacija podataka nevidljivih okom statistike može utjecati na kvantitativne podatke, pokazuje i zimski semestar 1904./1905. Od šesnaest upisanih redovitih slušača, devet ispunjava kriterije za slušače koji su odabrali germanistiku kao glavnu struku, dakle svega 56,25 %. Petero je studenata položilo učiteljski ili strogi ispit iz druge struke, jedan je naposljetku postao farmaceut, a jedan je uvršten u kategoriju nepoznatih. Uzmemo li u obzir Rudolfa Pokornýja i Anku pl. Ernst, dvoje studenata prvog semestra koji su u tom i idućem semestru upisali dovoljan broj sati da bi se germanistika mogla smatrati njihovom glavnom strukom – naravno, pod uvjetom da su nastavili slušati germanističke kolegije i u idućim semestrima – uz činjenicu da su studenti nerijetko mijenjali svoje struke nakon prve godine studija, moglo bi se pretpostaviti da su i oni tada još bili „pravi“ slušači germanistike. Prebacimo li njih u prvu skupinu, omjer „pravih“ i ostalih postaje 11:5 i njihov udio raste na 68,75 %. Pridodamo li im još i Dragutina Perca, trećeg studenta koji je u svom prvom semestru također upisao maksimalnih pet Tropschevih sati tjedno,[751] ali u drugom semestru više nije slušao njegova predavanja, te Otona Goldsteina, koji je nakon dva odslušana semestra s upisanim svim germanističkim kolegijima nastavio studij u Beču, njihov se udio penje na čak 81,25 %. Činjenica jest da su svo troje položili učiteljski ispit iz druge struke te su stoga svrstani među „ostale“ slušače germanistike, ali ova dva primjera pokazuju da su formalni kriteriji u ovom slučaju često vrlo ograničavajući. Ujedno nam i potvrđuju da je dekan Mudroslovnog fakulteta bio u pravu kad je u prosincu 1909. zaključio da je često nemoguće na temelju nacionala odrediti za koju su se struku slušači opredijelili ako se oni sami o tome ne izjasne.[752]

[750] Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1902./1903., 30.
[751] Kao student prve godine tada još nije ni mogao postati članom seminara.
[752] AFF, Spisi, 553/1909.

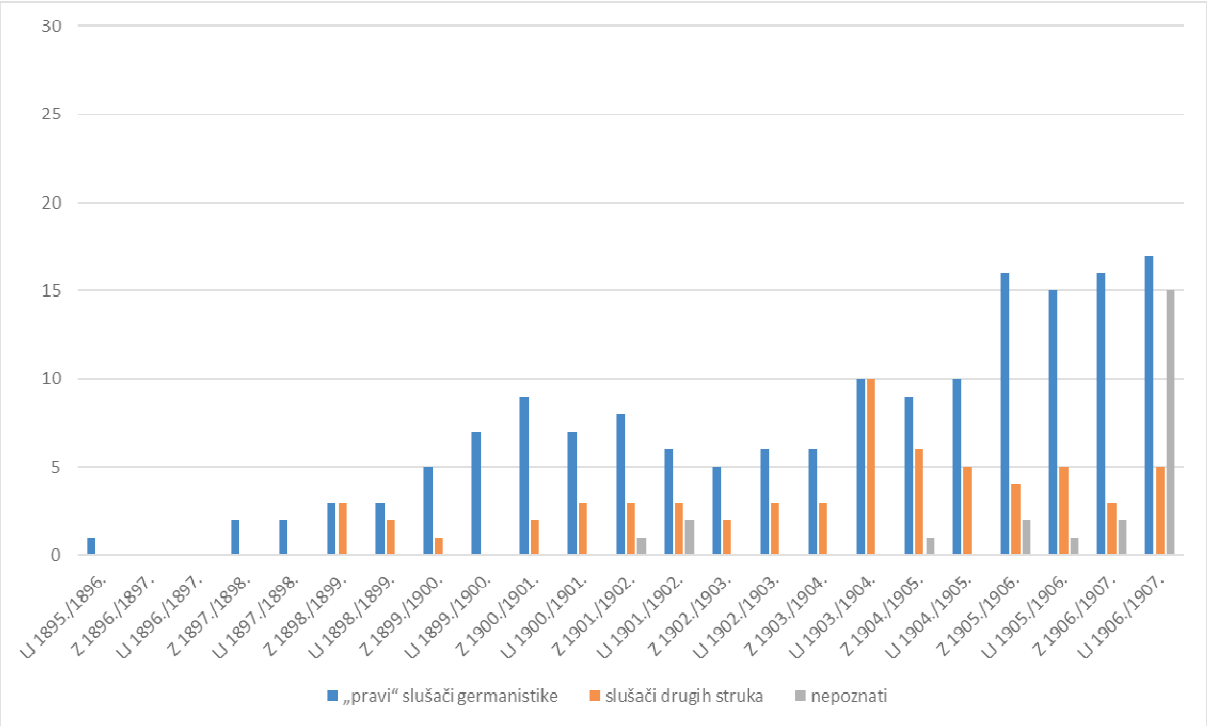

Slika 8. **Struktura upisanih redovitih slušača germanistike od ljetnog semestra 1895./1896. do ljetnog semestra 1906./1907.**

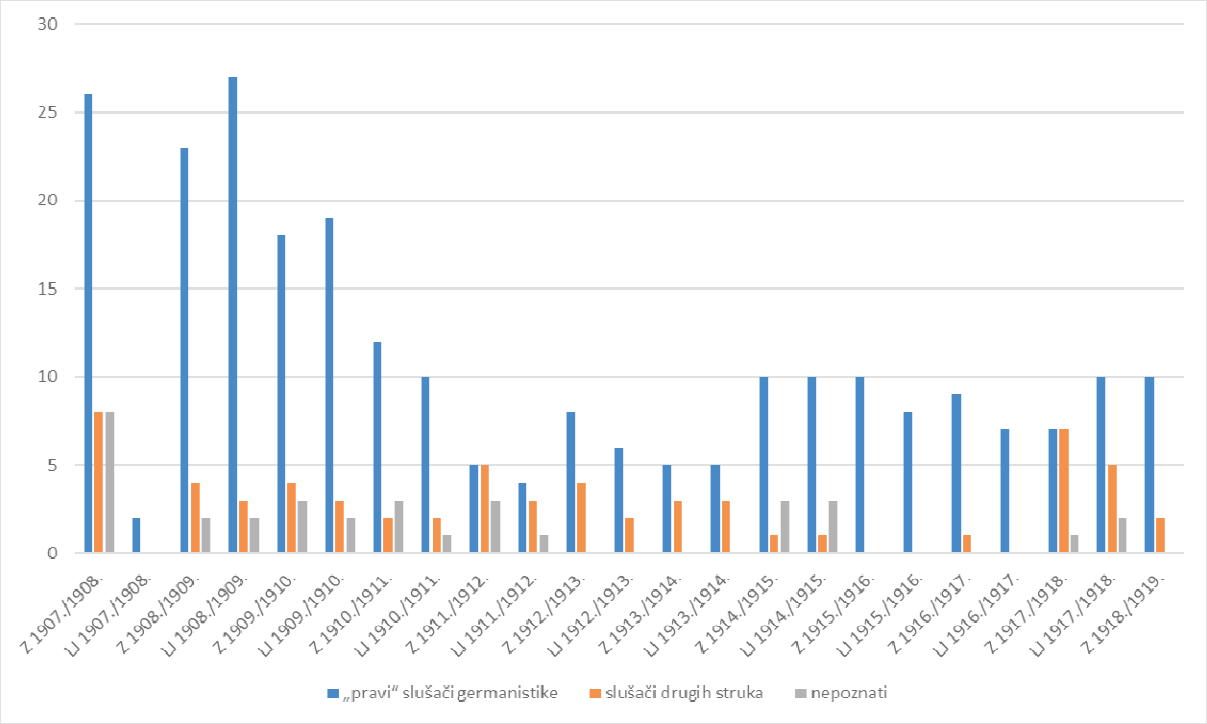

Slika 9. **Struktura upisanih redovitih slušača germanistike od zimskog semestra 1907./1908. do zimskog semestra 1918./1919.**

Ipak, statistička analiza upućuje na dva važna zaključaka. Prvo, germanističke su kolegije upisivali ne samo studenti koji su tijekom studija promijenili početni izbor struke, to jest odustali od studija germanistike, nego i studenti koji su se već pri upisu odlučili za neku drugu struku. Germanistika u tome nije zaostajala za drugim „studijskim grupama“. Drugo, gotovo u svakom semestru većinu su redovitih slušača ipak činili oni koji su se nakon studija polagali učiteljske i stroge ispite iz njemačkog jezika. Osim u dvama semestrima, u zimskom 1898./1899. i ljetnom 1903./1904., kad je omjer bio izjednačen, broj „pravih“ slušača germanistike uvijek je bio znatno veći od broja onih koji su ispite položili iz neke druge struke kao i od onih za koje se zasad ne zna jesu li i kakve su formalne kvalifikacije stekli. Nerijetko je zapravo bio veći od te dvije kategorije zajedno. Broj „nepoznatih“ približio se broju „pravih“ studenata germanistike jedino u već nekoliko puta izdvojenom ljetnom semestru 1906./1907., kada je Tropscheve kolegije upisao velik broj bugarskih studenata, kojima je vrlo teško ući u trag.[753]

O razlozima zbog kojih su studenti iz druge dvije kategorije upisivali germanističke kolegije može se iznijeti tek nekoliko tvrdnji utemeljenih na izvorima, ali i nekoliko pretpostavki. Nesporno je da je dio studenata nakon prve godine odustao od studija germanistike. Dio njih nastavio je školovanje na Mudroslovnom fakultetu i osposobljavao se za neku drugu struku. Drugi dio napustio je fakultet pa je za neke od njih teško reći čime su se bavili i ostaju zasad u kategoriji nepoznatih. Usporedimo li tijek studiranja Anke pl. Ernst, Antuna Hikca, Josipa Pavelića i Rudolfa Pokornýja, uočljivo je svatko od njih u prvom i drugom semestru slušao najmanje šest sati germanističkih kolegija, da bi već u trećem semestru – s izuzetkom Rudolfa Pokornýja koji je u trećem semestru slušao još Florschützovo predavanje – zauvijek napustili germanistiku.[754] Jesu li svi oni promijenili struku – kako je to formulirao dekan Mudroslovnog fakulteta 1909. godine – zato što „slušači u prvim semestrima često sami nijesu posve odlučni“ [755] ili su na to bili primorani iz nekih drugih razloga, prvenstveno onih financijske prirode? Na temelju raspoložive dokumentacije nije moguće odgovoriti na ovo pitanje, ali financijska je situacija barem u jednom slučaju bila djelomično za to zaslužna. Kratko svjedočanstvo o razlozima promjene struke ostavio je

[753] Više o bugarskim studentima u Zagrebu u: LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 227–265. Na poimeničnom popisu studenata kojima je uspjela ući u trag nalazi se i nekoliko slušača germanistike. Međutim, samo je za Pavela Oreškova (germanistiku slušao u Zagrebu u ljetnom semestru 1906./1907.) navedeno da je specijalizirao slavensku filologiju. Za Tomu Atanasova, (ljetni semestar 1906./1907.), Georgija Dojčeva (zimski semestar 1907./1908.), Sandu Jovčevu (ljetni semestar 1906./1907.) i Iliju Kraeva (zimski semestar 1905./1906.) piše čime su se bavili i gdje su radili, ali nema podataka o ispitima. Usp. popis na str. 256–262 spomenutog članka.
[754] AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, [47], 49, 53, 60, 61, 65, 66.
[755] AFF, Spisi, 553/1909.

Franjo Pavelić. U molbi za polaganje strogog ispita iz klasične filologije kao glavne, a hrvatskog jezika kao sporedne struke napisao je kako se 1905. upisao na Mudroslovni fakultet sa željom da sluša njemački jezik kao glavnu, a klasičnu filologiju kao sporednu struku. Pavelić je podnio molbu kojom je „od kr. zemaljske vlade, molio potporu, da mo[že] polaziti koje njemačko sveučilište“ nakon drugog semestra, ali nakon što mu je ona „kao neuvažena vraćena“, u trećem se semestru opredijelio za klasičnu filologiju kao glavnu struku.[756]

Osim onih koji su s germanistike odlazili, bilo je i onih koji su, ako se već nisu odlučili za germanistiku kao svoju struku, upisivali poneka germanistička predavanja. Samo se u već spomenutom slučaju Dane Murgića i kemičara Antuna Vrgoča može reći kako su „zalutali“ među slušače germanistike u zimskom semestru 1902./1903.[757] Za razliku od Vrgoča, kojemu je kao budućem piscu znanstvenih radova na njemačkom, engleskom i hrvatskom jeziku ovaj kolegij mogao biti od velike koristi za otklanjanje pogrešaka u jeziku kojim je potpuno vladao,[758] studenti drugih struka najčešće su birali kolegije iz književnosti pa nije vjerojatno da su u drugim semestrima upisivali Tropscheva predavanja zato da bi usavršili znanje jezika. Za to su, uostalom, od ljetnog semestra 1904./1905. imali na raspolaganju lektora, čije vježbe često i nije pohađao velik broj studenata.[759] Tako je, na primjer, budući povjesničar Grga Novak u zimskom semestru 1907./1908. slušao predavanje o povijesti njemačke književnosti od polovice 17. stoljeća do Lessinga, dva semestra poslije o Lessingu, Herderu i njihovim suvremenicima, a u ljetnom semestru 1909./1910. o pregledu književnosti 19. vijeka.[760]

Tropscheva predavanja nekim su studentima mogla biti od izravne koristi i u razumijevanju vlastite struke, često zbog tada vrlo zastupljenog poredbenog pristupa književnosti odnosno književnim djelima. Izvanredna je studentica Jagoda Truhelka u ljetnom semestru 1895./1896. upisala tri kolegija slične tematike: *Stvarno tumačenje junačkih narodnih pjesama* Tome Maretića, *O narodnim pjesmama* Armina Pavića i *Njemačka narodna pjesma* Stjepana Tropscha.[761] Germanističke kolegije, uključujući praktični tečaj, slušao je u zimskom semestru 1907./1908. i student prve godine Dušan Muždeka.[762] On je

[756] HDA 502, kut. 181, dosje Josipa Pavelića, „Opis života i obrazovanja“. Josip Pavelić (Krivi Put, 15. travnja 1884. – Škofja Loka, 25. svibnja 1945.) predavao je grčki i latinski u gimnazijama u Slavonskom Brodu i Zagrebu. Nakon uspostave Banovine Hrvatske radio je u srednjoškolskom odsjeku Odjela nastave i bogoštovlja, a u NDH je obnašao dužnost pročelnika Općeg odjela Ministarstva narodne prosvjete. Bio je brat Ante Pavelića. Usp. R[UPIĆ], „Pavelić, Josip“.
[757] AFF, Imenici, br. 35.
[758] HDA 890, kut. 425, dosje Antuna Vrgoča.
[759] Usp. tekst uz bilj. 242.
[760] AFF, Imenici, br. 56, 60 i 66.
[761] AFF, Imenici, br. 19. „Stvarno“ u ovom slučaju znači „sadržajno“.
[762] AFF, Imenici, br. 61.

učiteljski ispit položio iz hrvatskog jezika kao glavne, a klasične kao sporedne struke.[763] Predavanje o književnosti 18. stoljeća zasigurno nije moglo biti naodmet osobi koja je prevela „liep broj njemačkih lirskih pjesama i prvi dio Goetheova Fausta (za sad još u rukopisu)“.[764]

Osim što su od germanističkih kolegija mogli imati i profesionalne koristi, čak i kad nisu bili germanisti, nije isključeno da su ih neki studenti slušali i zbog nostalgičnih razloga odnosno da su u njima vidjeli barem privremenu mogućnost bijega iz situacije u kojoj su se nalazili. Kako je odabir struke nerijetko ovisio i o novčanim potporama odnosno stipendijama, kao što je vidljivo i iz slučaja Josipa Pavelića, dio studenata morao je odustati od svog prvog izbora i svesti ga eventualno na pokoje upisano predavanje.[765] Materijalna sigurnost igrala je veliku ulogu ne samo pri odabiru, već i kod odustajanja od studija. Možda upravo u tome leži razlog zašto je i Antun Simonović prekinuo svoj studij. Mudroslovni fakultet napustio je u ljetnom semestru 1915./1916. Radio je kao savjetnik u Banskoj upravi, ali čini se da relativno siguran činovnički posao nije zadovoljavao njegove interese. U prilog tvrdnji da je germanistika bila njegova „prva ljubav“ govori činjenica da je studij na Mudroslovnom fakultetu nastavio nakon više od deset godina. Ipak, svoj je radni vijek završio kao „ban[ski] nadsavjetnik“, kako je navedeno i na njegovom nadgrobnom spomeniku.[766]

Iako ne postoje pisana svjedočanstva o tome da je netko upisao Tropscheve kolegije isključivo zbog njega, nije isključena ni ta mogućnost. U slučaju Florschütza, ona je čak i potvrđena. Izvanredna studentica Zdenka Marković u dva je semestra slušala njegova predavanja o germanskim riječima u slavenskim jezicima, kao i mnogi studenti slavističkog usmjerenja. Osim toga, u ljetnom semestru 1905./1906. slušala je i Florschützov kolegij *Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskoga*, ali nijedan Tropschev. Čini se da ih je upisala upravo zbog Florschütza, koji je ostavio jak dojam na nju kao učenicu Ženskog liceja u Zagrebu i utjecao na to da postane polonistkinjom.[767] Budući da ju je Florschützov predmet, slavenska književnost, „toliko oduševio da [joj] je postao najmilijim od svih“,[768] očito nije željela propustiti priliku da jednog od svojih omiljenih profesora sluša i na fakultetu.

Govori li se, dakle, o kretanju broja slušača germanističkih kolegija, moraju se u obzir uzeti različiti čimbenici koji su na to kretanje mogli utjecati. Na povećanje broja zasigurno je

[763] HDA 502, Imenik III, 55.
[764] HDA 890, kut. 261, dosje Dušana Muždeke.
[765] LUETIĆ, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 167.
[766] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88; AFF, Imenici, ljetni semestar 1927./1928. i zimski semestar 1928./1929.; HDA 890 BH, br. 12485; „Antun Simonović“.
[767] BREŠIĆ, *Autobiografije hrvatskih pisaca*, 639–640.
[768] *Isto*, 640.

utjecao institucionalni razvoj katedre jer je sa svakom novom etapom porastao i interes studenata za taj predmet. Važnu ulogu imala je i osobna motivacija studenata, koja nije morala biti nužno vezana uz razvoj studija, već je ovisila o sadržajima o kojima se u određenim semestrima predavalo, ali i o osobnoj sklonosti predavaču. Naposljetku, ne smiju se izgubiti iz vida ni društveno-politička zbivanja koja su utjecala na kretanje ukupnog broja studenata Mudroslovnog fakulteta.

4.1.2. Spolna struktura

Pogledamo li statistički dio sveučilišnih spomenica iz prve polovice 20. stoljeća, nećemo naći gotovo nikakve podatke o spolnoj strukturi slušača. U spomenici izdanoj 1900. godine[769] nije ni moglo biti opširnije analize jer su se studentice mogle upisivati na Mudroslovni fakultet tek od zimskog semestra 1895./1896., i to najprije kao izvanredne slušačice, a od 1901. kao redovite – najranije od svih fakulteta. Prema popisu koji je dekan Tropsch 9. studenoga 1903. uputio Zemaljskoj vladi, u zimskom semestru 1903./1904. na Mudroslovni fakultet upisala se 21 studentica, ali su se dvije ispisale početkom toga mjeseca te je na fakultetu ostalo 6 redovitih i 13 izvanrednih slušačica.[770] U spomenici izdanoj četvrt stoljeća poslije o broju studentica nalazimo tek podatak da je u prvom semestru u kojem im je dozvoljen polazak sveučilišta bilo upisano deset izvanrednih studentica te da im je broj postupno „padao na 7, pak na 5, 4 i manje, dok nije taj interes za visoke nauke kod žena kao izvanrednih slušača posve nestao“.[771] Nema nikakvih podataka o broju redovitih slušačica osim napomene da se njihov broj „uvećao upravo napadno, i one njime mnogo utječu na jak porast ukupnoga đaštva posljednjih godina“.[772] Broj slušačica po fakultetima naveden je tek za godine nakon Prvoga svjetskog rata.

Pitanje spolne strukture studenata Mudroslovnog fakulteta od 1895. do 1914. prva je otvorila Tihana Luetić.[773] Prema njezinim se istraživanjima u navedenom razdoblju na Mudroslovni fakultet upisalo 158 studentica. Njih 86 bile su redovite, a 72 izvanredne studentice.[774] Luetić, međutim, daje važnu napomenu uz ove rezultate. Upozorava na 35 gostujućih studentica iz Bugarske, koje su se u Zagrebu zadržale uglavnom jedan semestar, a

[769] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*.
[770] AFF, Spisi, 625/1903.
[771] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 260.
[772] *Isto*.
[773] LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 167–208.
[774] *Isto*, 176.

čijim je dolaskom „znatno porastao broj ženske populacije na Zagrebačkom sveučilištu“.[775] Istražujući najzastupljenije predmete među studenticama, zaključila je kako je germanističke kolegije upisivalo 7 % redovitih i 13 % izvanrednih studentica.[776]

Prva redovita studentica s upisanim germanističkim kolegijima bila je Ljuba Kernic. Redovitom studenticom postala je u zimskom semestru 1903./1904., nakon što je prethodna dva semestra germanistiku slušala u statusu izvanredne.[777] Kernic je bila jedna od dvoje prvih studenata nagrađenih za seminarski rad na novoutemeljenom Seminaru za njemačku filologiju u ljetnom semestru 1903./1904.[778] Nakon dva semestra provedena u Leipzigu[779] vratila se u Zagreb, a na studiju germanistike pridružila joj se tada i Olga Herrak, koja je također ubrzo osvojila nagradu kao članica Seminara za njemačku filologiju.[780] Od tog semestra pa do zimskog semestra 1911./1912. – s iznimkom ljetnog semestra 1907./1908. – u svakom će semestru germanistiku slušati između jedne i šest redovitih studentica. U semestrima s velikim brojem upisanih bugarskih studenata, ljetnom 1906./1907. i zimskom 1907./1908., germanistiku je slušalo po šest studentica. Bugarske studentice nisu previše utjecale na povećanje udjela žena među slušačima germanistike – u prvom su spomenutom semestru iz Bugarske došle tri, a u drugom samo jedna slušačica.

Kretanje broja redovitih studentica slušačica germanistike uglavnom je pratilo trend rasta ukupnog broja redovitih studentica Mudroslovnog fakulteta, koji je od akademske godine 1901./1902. narastao s tri na rekordnih 18 u zimskom semestru 1908./1909., nakon čega je iznenada opao na samo četiri studentice 1909./1910. Ako se izuzme taj semestar, njihov se broj od 1909. do 1914. ipak kretao između 10 i 18.[781] Broj redovitih studentica Mudroslovnog fakulteta, pa tako i slušačica germanistike, nije porastao odmah nakon što se više nisu morale upisivati kao izvanredne studentice, već nakon 1905. Ta je godina bila, naime, još jedna prekretnica u obrazovanju žena jer su od tada svi propisi o polaganju učiteljskog ispita vrijedili i za njih, što je značilo da su „i na zakonskoj osnovi izjednačene s

---

[775] *Isto*, 177.
[776] *Isto*, 189 i 190.
[777] AFF, Imenici, br. 37, 38, 39 i 40. Izvanredni semestri tek su se iznimno mogli uračunati u ukupan broj semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija. Kernic je to omogućio „izkazani veoma povoljni uspjeh“ u dotadašnjem tijeku školovanja. Usp. AFF, Spisi, 669/1906.
[778] AFF, Spisi, 583/1904.; 611/1904. T. Luetić ne spominje Ljubu Kernic među nagrađenima: „Odlični studenti mogli su dobiti i novčanu nagradu. Novčane nagrade dijelio je vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu, na prijedlog profesora pojedinih seminara, a iznosila je 50 kruna, što je, dakle, više od iznosa naukovine. Jedina studentica koja se spominje među nagrađenim studentima jest Milica pl. Bogdanovićeva, redovna studentica povijesti i geografije. Nagradu je dobila na prijedlog dr. Gavre Manojlovića za rad u historijskom seminaru, i to dva puta, 1904. i 1905. godine.“ LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 185.
[779] NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučerai, Leipzig, 21. svibnja 1905.; HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic, Službenički list; HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic, „Opis života i obrazovanja“.
[780] AFF, Imenici, br. [47]; AFF, Spisi, 610/1907.
[781] LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 176.

muškim profesorima srednjih škola“.[782] Mogućnost zapošljavanja u srednjim školama zasigurno je pridonijela privlačnosti studija u statusu redovitih studentica pa je to dovelo do povećanja njihova broja.

U ljetnom semestru 1911./1912. te u akademskoj godini 1912./1913. germanističke su kolegije slušali samo muškarci, a od zimskog semestra 1913./1914. ponovit će se trend rasta broja slušačica iz prethodnog ciklusa. Od zimskog semestra 1901./1902. do kraja ljetnog 1913./1914. redovite su se studentice odlučile za germanističke kolegije u osamnaest od dvadeset šest semestara. Prosječan udio studentica među slušačima germanistike u tom je razdoblju iznosio 7,91 %. Promotrimo li samo semestre u kojima je bilo upisanih slušačica, njihov udio raste, ali samo na 12,86 %.

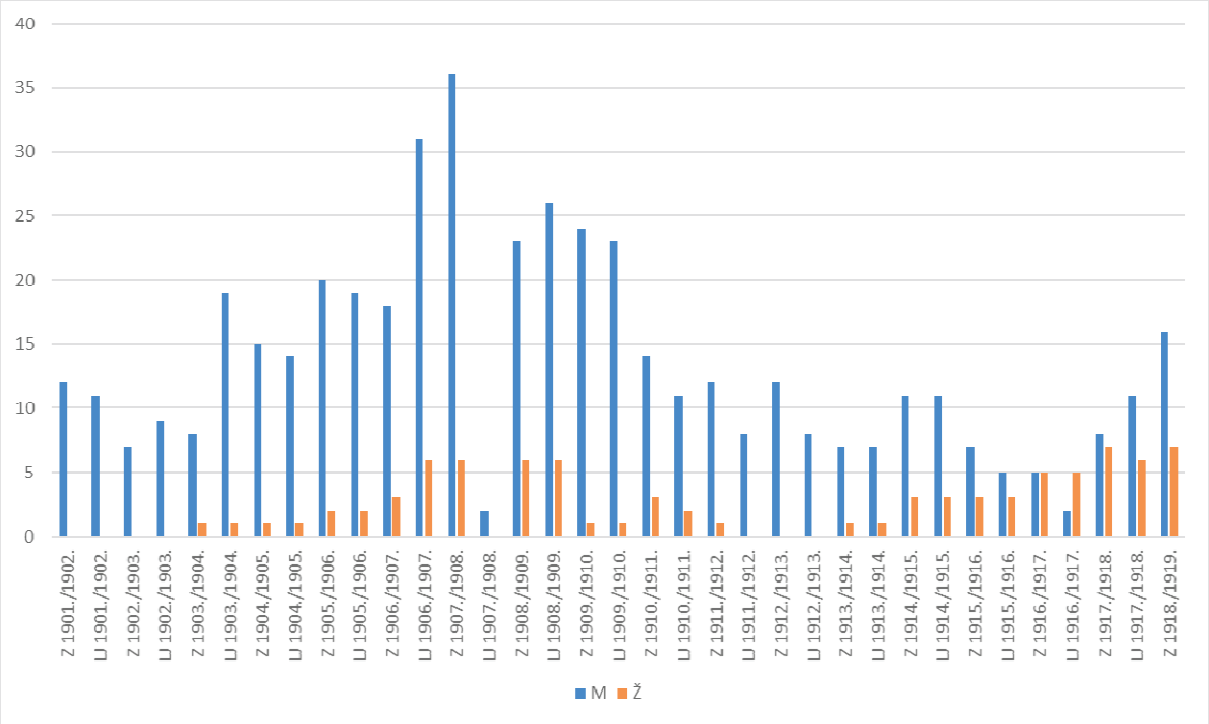

Slika 10. **Broj redovitih slušača i slušačica germanistike od zimskog semestra 1901./1902. do zimskog semestra 1918./1919.**

S manje od prosječno tri redovite studentice po semestru (2,80) broj slušačica znatno je zaostajao za brojem slušača. Jedino su u jeku Prvoga svjetskog rata studentice donekle uspjele nadoknaditi svoj zaostatak. Štoviše, u zimskom semestru 1916./1917. germanističke je kolegije slušalo pet studenata i pet studentica, a u ljetnom je omjer bio na strani žena (5:2). Tijekom rata omjer će se, dakle, popraviti u korist studentica te će prosječni udio muškaraca iznositi tek nešto više od 60 %. No, to nije bila posljedica naglog povećanja broja slušačica,

[782] AFF, Spisi, 699/1905.; LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 196.

već pada broja slušača uslijed ratnih prilika i velikog broja mobiliziranih te je brojčana prednost studentica bila samo kratkoga vijeka. Iako je nakon rata porastao i broj slušačica, u zimskom se semestru 1918./1919. nastavila predratna premoć slušača. Može se stoga zaključiti kako je i germanistika ipak bila pretežno „muški“ studij.

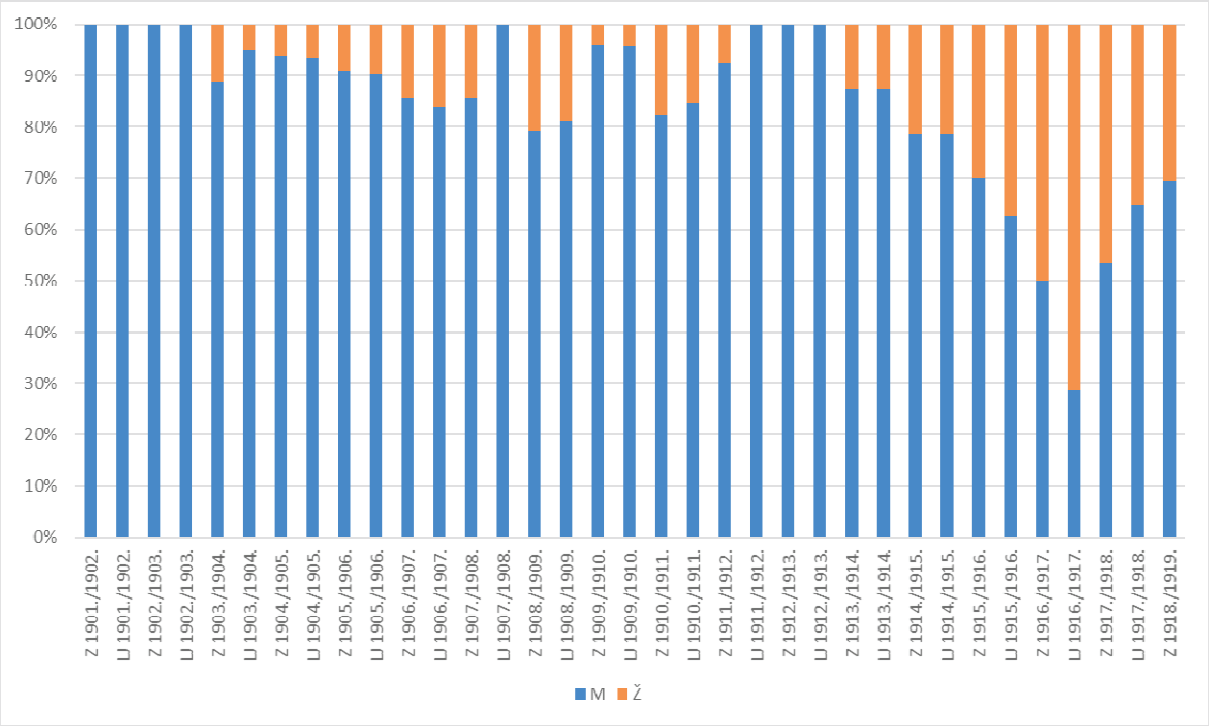

Slika 11. **Omjer redovitih slušača i slušačica germanistike**

Nesporno je da je broj redovitih studenata koji su barem u jednom semestru upisali jedan ili više germanističkih kolegija (185)[783] bio znatno veći od broja studentica (25).[784] Može se, međutim, postaviti pitanje ima li među njima razlike u omjeru onih koji su se odlučili za germanistiku kao svoju struku i ostalih slušača. Kriterije za „prave“ studente germanistike zadovoljava 76 slušača[785] i 12 slušačica, a usporedi li se njihov udio u obje skupine, uočavaju se određene razlike. Dok se „pravim“ studentima germanistike može smatrati 41,08 % slušača (odnosno 46,06 % bez studenata iz Bugarske), kod žena taj udio iznosi 48 % (odnosno 57,14 %). Ovome treba dodati da su slušači drugih struka tek rijetko

[783] Odnosno 165 bez gostujućih studenata iz Bugarske, koji često „kvare“ statistiku. Od dvadeset studenata čak je šesnaest upisalo germanističke kolegije u ljetnom semestru 1906./1907. i/ili zimskom 1907./1908.
[784] Odnosno 21 bez gostujućih studentica iz Bugarske. Sve četiri studentice upisale su germanističke kolegije u ljetnom semestru 1906./1907. ili u zimskom 1907./1908.
[785] Iako je položio učiteljski ispit iz druge struke, među „prave“ slušače germanistike ipak je uračunat i Rudolf Kraus.

slušali germanističke kolegije više od jednog ili dva semestra te da najčešće nisu upisivali sve ponuđene kolegije.[786]

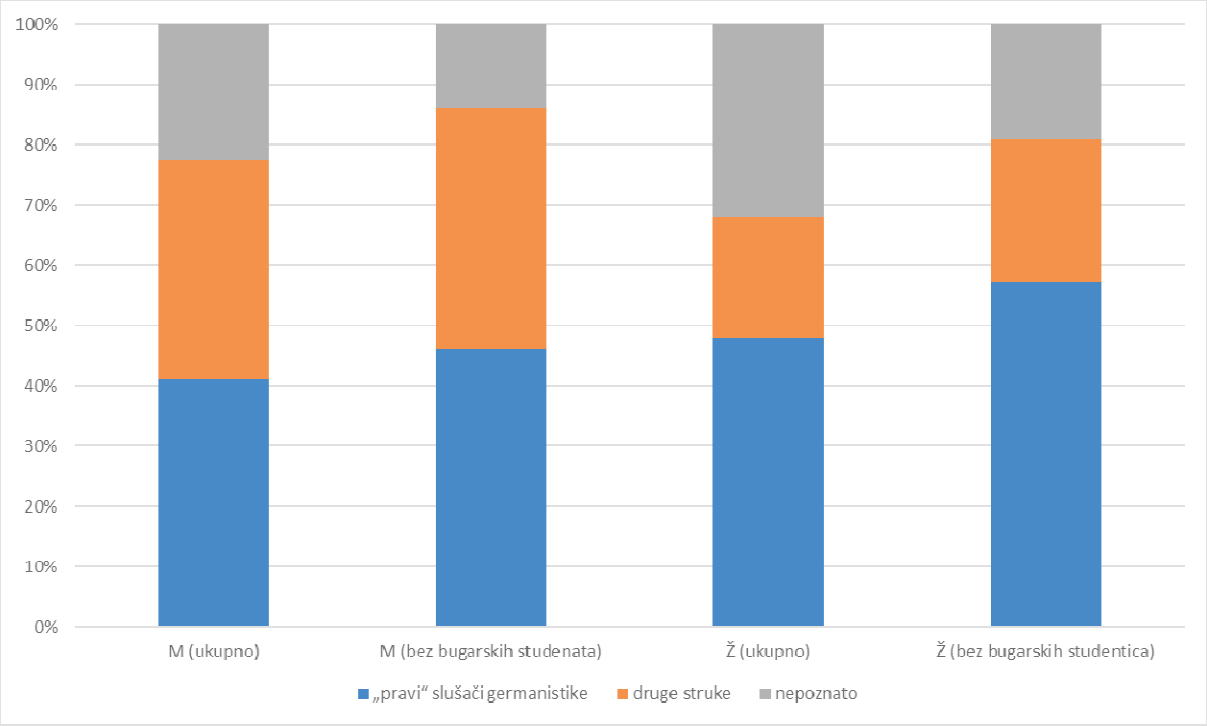

Slika 12. **Struktura redovitih slušača germanističkih kolegija**

Od spomenutih 76 slušača učiteljski i/ili strogi ispit iz germanistike kao jedne od struka prema raspoloživim je izvorima prijavio 61 student.[787] Njima se može pridodati još i Martin Hajnal, za kojega se u literaturi spominje kako je umro od tuberkuloze pripremajući se za polaganje strogog ispita.[788] Udio prijavljenih za ispite u ukupnom broju svih slušača s upisanim germanističkim kolegijima iznosi dakle 33,51 % (37,57 % bez studenata iz Bugarske). Od dvanaest slušačica učiteljski je ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke prijavilo i položilo njih devet, pri čemu su tri od njih položile još i strogi ispit.[789] To znači da je 36 % svih slušačica s upisanim germanističkim kolegijima steklo pravo na predavanje njemačkog jezika u svim razredima gimnazija, odnosno njih čak 42,85 % izuzmu li se studentice iz Bugarske, upisane samo u jednom semestru.

[786] Usp. *Prilog I.*
[787] Među njih je uvršten i Makso Bazala. Usp. bilj. 623.
[788] Usp. PRANJKO, „Haasz Hajnal, Márton (Martin)"; JAGIĆ, „Martin Hajnal".
[789] Među njih nije uvrštena Marijana Kralj jer u prvom semestru nije slušala nijedan germanistički kolegij, a u drugom i trećem slušala je samo praktični tečaj namijenjen svim polaznicima fakulteta. Tropscheve je kolegije slušala tek od ljetnog semestra 1918./1919. Učiteljski ispit položila je 1924. iz njemačkog jezika kao sporedne struke. Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, 101, [105], 108 i 109; AFF, Knjiga doktorata, 244/1923. i 253/1923.; HDA 502, kut. 132, dosje Marijane Kralj; HDA 890, kut. 186, dosje Marijane Kralj.

Možemo pretpostaviti da bi se još najmanje jedna od preostale tri studentice koje su germanistiku odabrale kao svoju struku najvjerojatnije podvrgla učiteljskom ili strogom ispitu da je u tome nisu spriječili razlozi obiteljske prirode. Unatoč tome što je u osam semestara odslušala gotovo sve ponuđene germanističke kolegije, sudjelovala u radu seminara i ostvarila dovoljan broj sati da bi mogla prijaviti njemački jezik kao glavnu struku, čini se da Božena Grahor ipak nije pristupila ispitu zbog obiteljskih razloga, to jest udaje i trudnoće.[790] Za razliku od Martina Hajnala, ne zna se je li i Marija Bodnár započela s pripremom za učiteljski ili strogi ispit. Nije isključeno da su i nju u tome spriječili zdravstveni problemi. Umrla je, naime, već u siječnju 1926. godine, sedam mjeseci prije svog dvadeset devetog rođendana, pet godina nakon odslušanog zadnjeg semestra.[791] Za germanistiku kao glavnu struku pripremala se i već spomenuta Nada Hoffer, koja je tijekom studija vrlo aktivno i uspješno sudjelovala u radu Seminara za njemačku filologiju, ali ipak nije položila učiteljski ili strogi ispit u Zagrebu.[792]

Vrijedi ovdje navesti još jedan podatak. Naime, unatoč njihovom višestruko manjem broju, među sedmero studenata koji su nakon studija položili strogi ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke, odnosno napisali disertaciju iz tog područja, bile su tri žene.[793] Čini se stoga da su redovite studentice bile usmjerenije na završavanje svog studija i da su rjeđe od studenata upisivale dodatne kolegije nevezane uz njihovu glavnu i sporednu struku.

Za razliku od omjera muškaraca i žena među redovitim studentima slušačima germanistike, koji je bio značajno na strani prvih, među izvanrednima je bilo više studentica. To i ne čudi za razdoblje do 1901. jer žene dotad nisu imale druge mogućnosti pristupa akademskoj nastavi. Germanističke je kolegije od ljetnog semestra 1895./1896. do zimskog semestra 1918./1919. upisalo 26 izvanrednih studentica i 12 studenata. U prvih dvadeset semestara, dakle prvih deset godina, od izvanrednih su se studenata za germanističke kolegije odlučila tek trojica. Josip Rendi, nadkantor iz Zagreba bio je među prvim slušačima Tropschevih predavanja. Slušao ga je prva tri semestra, a potom, nakon godine dana, još dva. Miroslav Veronek, sin trgovca iz Varaždinskih Toplica, upisao je Tropschev gramatički kolegij u zimskom semestru 1897./1898., ali nije dobio potvrdu polaska kolegija.[794] Božidar Petrović, upisan u ljetnom semestru 1900./1901. prešao je na zagrebački Mudroslovni fakultet

[790] AFF, Imenici, br. 100, 101, [104], [105], 108, 109 i 116. Osmi je semestar završila u zimskom semestru 1922./3. Udala se za Hansa Brunnera. U siječnju 1925. rodila je kćerku Elenu Brunner (ud. Seiler), a u travnju 1926. sina Giovannija Brunnera. Usp. „Bozena Grahor von Mrazovich“; „Hans Govanni Brunner“.
[791] AFF, Imenici, br. 91, 92, 95, 96, 100, 101, [104], [105] i 108; „Koprić, Marija“.
[792] Usp. bilj. 406.
[793] Mira Perok (1913.), Slava Pecinovský (1913.) i Gizela Tarczay (1918.).
[794] AFF, Imenici, br. 21.

s bečkog sveučilišta, a uz njegovo je ime na nacionalu navedena i titula doktora filozofije. I prve izvanredne studentice upisivale su predavanja kao nadopunu ranije stečenom znanju. Upravo su se one same izborile za pravo upisa na fakultet.

Inicijativu za dozvolu upisa studenticama pokrenule su učiteljice Ženskog liceja u Zagrebu Marija Jambrišak, Jagoda Truhelka, Natalija Wickerhauser, Camilla Lucerna i Marija Horvat.[795] One su 1. listopada 1895. u molbi Akademičkom senatu, pozivajući se na „mnoga najviša učilišta evropskih naroda, primjerice u Skandinavskim zemljama, u Engleskoj, Francuskoj, Švicarskoj, Njemačkoj i dr.“, upozorile na potrebu otvaranja sveučilišnog obrazovanja i ženama.[796] Nakon što je Akademički senat njihovu molbu proslijedio Mudroslovnom fakultetu, Profesorski zbor odobrio ju je već na sjednici održanoj 29. listopada iste godine.[797] One su se potom i upisale, a neke od njih – kako je već spomenuto u prošlom poglavlju – slušale su i predavanja iz njemačkog jezika.[798] Predavanja na fakultetu bila su im korisna jer su mogle „dotjerati znanje iz nekih predmeta“ potrebno u njihovom učiteljskom radu. Pritom ih, prema vlastitim riječima, nije vodila „pustopašna želja za slavom ili može biti isticanje svoje osobe, već ozbiljno nastojanje, da što vrsnije i valjanije promič[u] interese stvari, kojoj služ[e] i kojoj [su] život svoj posvetile – naime odgoju ženske omladine naše“.[799] Već su i suvremenici prepoznali kako su pokretačice inicijative bile „najuglednije žene onoga vremena, prve naše javne radnice, prve intelektualke, od kojih su neke pokazale rijetku odlučnost i borbenost kad se radilo o sticanju ženskih prava u javnosti ili pak o reformi nastave u školi“.[800]

[795] I Tihana Luetić ovu inicijativu smatra najvažnijim korakom zahvaljujući kojem je ženama omogućen upis na Mudroslovni fakultet. Usp. LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 170.
[796] AFF, Spisi, 231/1895.
[797] AFF, Spisi, 527/1895., „Zapisnik o I. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 29. listopada g. 1985.“. Usp. i LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 170.
[798] Camilla Lucerna i Natalija Wickerhauser. O Jagodi Truhelka usp. bilj. 719.
[799] AFF, Spisi, 231/1895.
[800] BATINIĆ, *Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković*, 114.

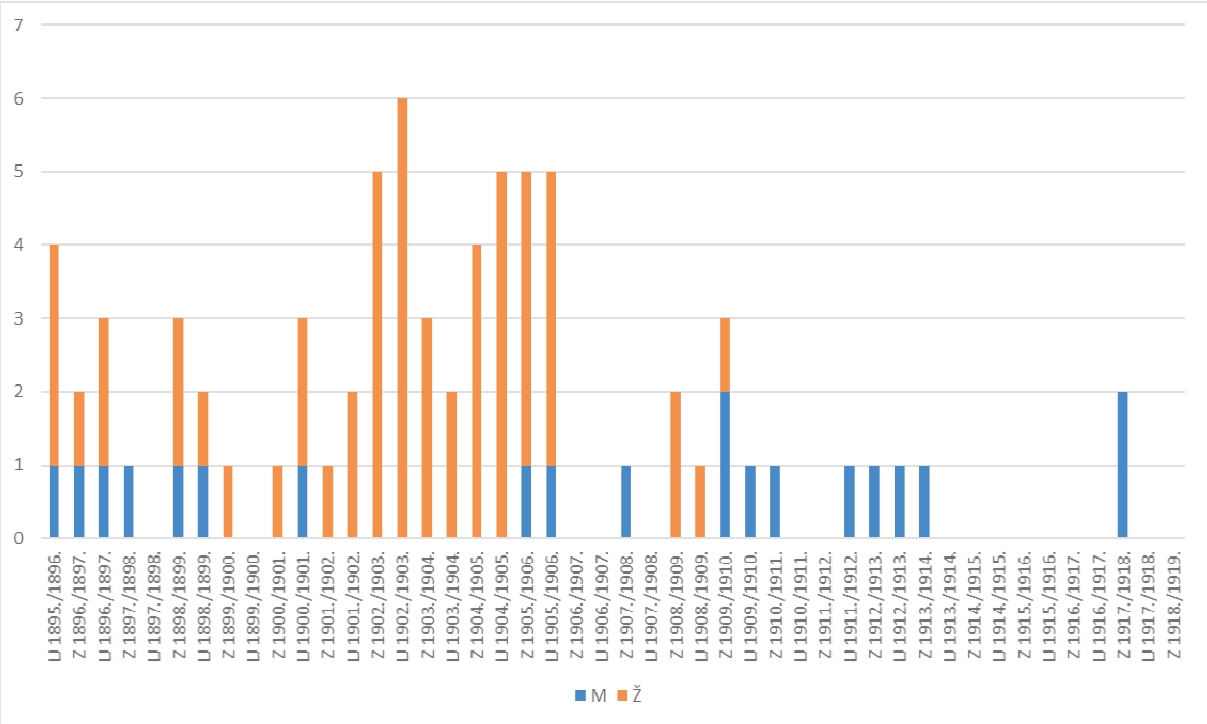

Slika 13. **Broj i omjer izvanrednih slušača i slušačica germanistike**

Zbog malog broja upisanih izvanrednih studenata i velikog broja semestara u kojima nitko od njih nije upisao germanističke kolegije, teško je govoriti o prosječnom broju upisanih. U rijetkim godinama u kojima su germanistiku slušali i izvanredni studenti, točnije u osamnaest od četrdeset šest semestara, kolegije su samo u dva navrata upisala dvojica, dok je u ostalim slučajevima bio upisan tek jedan student po semestru. Kod studentica je broj bio ipak nešto veći i kretao se između jedne i šest. Međutim, nakon zimskog semestra 1909./1910. njih više nema.

Osim radi dopune već stečenog znanja, koja su mogla biti korisna za njihovo zanimanje, te radi širenja opće kulture, neki su se studenti – češće studentice – upisivali kao izvanredni slušači prije polaganja ispita zrelosti možda i zato da bi se što bolje pripremili za nj, ali i kao pripremu za studij. Za razliku od studentica, nijedan student koji je germanističke kolegije upisao kao izvanredni slušač, nije završio studij kao redoviti odnosno položio učiteljski ili strogi ispit iz tog predmeta. S druge pak strane, od 26 izvanrednih studentica tri su svoj studij nastavile kao redovite slušačice: Ljuba Kernic, Olga Herrak i Josefina (Josipa) Krušec. Sve su one položile i učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke.[801] Njima se može pridodati i Slava Pecinovský. Ona je u zimskom semestru 1904./1905. tjedno slušala

[801] AFF, Imenici, br. 37, 38, 39, 40, 47 i 49; HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic; HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic; AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 104, dosje Olge Herrak; HDA 890, kut. 274, dosje Olge Osterman r. Herrak; AFF, Imenici, br. [48?], 51, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 136, dosje Josipe Krušec; HDA 890, kut. 193, dosje Josipe Krušec.

čak 23 sata nastave, što je bilo mnogo više od prosjeka među izvanrednim studentima, a od germanističkih je kolegija upisala samo predavanje Josipa Florschütza o germanskim riječima u slavenskim jezicima, očito još ne kao slušačica germanistike, već slavistike.[802] Nakon dva semestra provedena u Beču studij je nastavila u Zagrebu kao redovita studentica. Svoje je akademsko obrazovanje zaključila polaganjem učiteljskog i strogog ispita.[803] Sve studentice germanistike koje su se s izvanrednog prebacile na redovi studij uspješno su ga završile, što je bio rezultat bolji od prosjeka. Naime, prema istraživanjima Tihane Luetić, čak 90 % studentica koje su studij započele kao izvanredne, a nakon stjecanja uvjeta upisale ga kao redovite, uspješno su završile studij. Studentice germanistike pritom su najbolja potvrda njezine tvrdnje da je u slučaju izvanrednih studentica koje su postale redovite, izvanredni studij bio „doista planski organiziran put do konačnog stjecanja zvanja“.[804]

4.1.3. Dobna struktura

Razlika između slušača i slušačica bilo je i u dobnoj strukturi. Prosječna dob upisa u prvi semestar redovitih studenata koji su prijavili učiteljski ili strogi ispit iz germanistike kao jedne od glavnih struka iznosila je 20,25. Najstariji je student u ovoj kategoriji bio Ivan Stemberger. Upisao se na Mudroslovni fakultet u zimskom semestru 1902./1903. s navršene 29 godine, u dobi kada su mnogi od njih već imali položen učiteljski ispit. Stemberger je prije dolaska u Zagreb godinu dana proveo na veterinarskom zavodu u Beču, u gradu u kojem je potom četiri semestra studirao pravo.[805] Da godine nisu bile nikakva prepreka za upis studija i njegovo uspješno privođenje kraju, pokazuje i Ivan Baretić, koji je prvi semestar upisao s punih 28 godina, sedam godina nakon ispita zrelosti. Kasno je položio i učiteljski ispit – u dobi od čak 58 godina.[806] Treći po starosti, Franjo Hrga, upisan nakon položena ispita zrelosti s nepune 26 godine, naposljetku ipak nije pristupio usmenom dijelu učiteljskog ispita.[807] Za razliku od Hrge i Baretića, za koje se na temelju sačuvane dokumentacije ne može zaključiti koji je bio razlog njihovu „kašnjenju“, kasniji upis kod dvadesetak je posto studenata koji su prijavili učiteljski ispit iz njemačkog jezika bio uvjetovan time što su prije upisa na

[802] AFF, Imenici, br. 45.
[803] AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914.; HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 169/1910.
[804] LUETIĆ, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta“, 188.
[805] AFF, Imenici, br. 35, 36, 39, 40, 43 i 44; HDA 890, kut. 383, dosje Ivana Stembergera; HDA 502, kut. 216, dosje Ivana Stembergera, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 78/1908. i „Opis života“.
[806] AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60, 61 i 65; HDA 216, kut. 690, 9846, dosje Ivana Baretića.
[807] AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 66, dosje Franje Hrge; HDA 502, Imenik II, 502.

Mudroslovni fakultet, poput Stembergera, već bili upisani na neki drugi studij – pravo, bogosloviju ili veterinu.

Pridodaju li se ovoj skupini studenti za koje se na temelju upisnih listova može zaključiti da im je germanistika bila glavna struka, ali za koje nedostaju podatci o položenom ispitu te studenti koji su položili ispit za druge vrste škola pa su u njima predavali njemački jezik, situacija se tek neznatno mijenja (20,56). Najstariji među njima bili su tridesetčetverogodišnji učitelj niže pučke škole Filip Kendel,[808] tridesetdvogodišnji Miroslav Badovinac, kasniji profesor na trgovačkoj akademiji u Splitu[809] te još jedan učitelj, dvadesetdevetogodišnji Stjepan Zepf.[810] Inače, prosječna dob svih studenata upisanih u prvi semestar na Mudroslovni fakultet između 1874. do 1914. – dakle, redovitih i izvanrednih – iznosila je 22 godine.[811]

Prosječna dob devet studentica koje su prijavile i položile učiteljske ispite iz njemačkog jezika bila je nešto niža – djevojke koje su kao redovite slušačice upisale prvi semestar imale su u prosjeku 19 i pol godina. Kod njih nije bilo „lutanja“ između više fakulteta, kao što je to bio slučaj s njihovim kolegama. Štoviše, Olga Herrak, Ljuba Kernic i Josipa Krušec opredijelile su se za germanistiku kao svoju struku i prije stjecanja statusa redovitih studentica te su godinu dana slušale germanističke kolegije u statusu izvanrednih.[812] Tri studentice uvrštene u kategoriju „pravih“ slušačica germanistike bez položenih ispita – Marija Bodnár, Nada Hoffer i Božena Grahor – također su se upisale s navršenih 19 godina života odnosno, u slučaju treće navedene, mjesec dana uoči dvadesetog rođendana.

I kod ostalih su slušača germanistike uočljivi slični trendovi – iako se većina upisivala na Mudroslovni fakultet nakon položenog ispita zrelosti, bilo je i onih koji su prelazili s drugih fakulteta i bili nešto stariji. Njihova prosječna dob ovdje nije izračunata jer nisu svi upisivali germanističke kolegije u prvom semestru, tj. neki od njih u prvom semestru nisu bili „slušači germanistike“. Ako bi se pak u obzir uzela dob u onom semestru u kojem su upisivali

---

[808] AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 73 i 76; HDA 890, kut. 164, dosje Filipa Kendela; HDA 216, kut. 336, 3351, dosje Filipa Kendela.

[809] AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43 i 44; *Jutro* (Ljubljana), br. 292, 13. 12. 1929., 4.

[810] Usp. tekst uz bilj. 704. Usp. i AFF, Imenici, br. 84, 85, 87; Imenici, zimski i ljetni semestar 1924./1925. i zimski semestar 1925./1926.; HDA 890, kut. 438, dosje Stjepana Zepfa, Osobnik i Službenički list.

[811] LUETIĆ, „Duljina studiranja“, 174.

[812] Izvanredne su studentice bile još Slava Pecinovský i Mira Perok, ali nisu upisale germanističke kolegije. Pecinovský je u zimskom semestru 1904./1905. slušala čak 23 sata nastave tjedno, najvećim dijelom kolegije iz hrvatskog jezika i književnosti. Od germanističkih upisala je jedino Florschützov kolegij o germanskim riječima u slavenskim jezicima. Bio je to kolegij koji su upisivali mnogi studenti hrvatskog jezika tako da se Slava Pecinovský u ovom semestru još ne može smatrati studenticom germanistike. Usp. AFF, Imenici, br. 45. Mira Perok prijavila se u zimskom semestru 1906./1907. za kolegij Isidora Kršnjavog o Danteu i njegovim djelima. Usp. AFF, Imenici, br. 54.

germanističke kolegije, dobili bi se rezultati koji se zbog različitih kriterija ne bi mogli usporediti s prethodnima.

4.1.4. Jezična struktura

Kod studija jezika važnu ulogu svakako igra materinski jezik i izloženost odabranom jeziku prije i tijekom studija. Može se pretpostaviti da su studenti kojima je njemački bio materinski jezik mogli biti uspješniji u studiju germanistike. No, postavlja se pitanje, u kojoj su mjeri oni birali zagrebačko sveučilište i koliko im je zagrebački studij germanistike uopće mogao bio privlačan, s obzirom na to da su se – ako su imali financijske mogućnosti – mogli odlučiti i za studij na nekom od austrijskih sveučilišta, najčešće Beču i Grazu, na kojima je njemački bio službeni jezik, a koja su imala veći ugled od zagrebačkog. Tako su, primjerice, u ljetnom semestru 1898./1899. austrijska sveučilišta – ne računajući 86 studenata medicine, koji u Zagrebu nisu ni imali mogućnost tog studija – „preotela" zagrebačkom 128 „domaćih sinova". Njih 85 odabralo je Beč, 13 češko, a 4 njemačko sveučilište u Pragu, 5 Innsbruck, 20 Graz te jedan Černovice.[813]

Podatak o materinskom jeziku slušača upisivao se od zimskog semestra 1900./1901. Kako su za gotovo sve redovite studente upisane prije tog semestra sačuvani nacionali i iz kasnijih semestara, podatak nedostaje za svega dvoje slušača germanistike, ali se za njih na temelju drugih podataka ipak može pretpostaviti kojim su materinskim jezikom govorili.[814] Promotri li se ukupan broj redovitih slušača germanistike, uočava se da je čak 64,76 % slušača imalo materinski jezik hrvatski, dakle više od svih drugih jezika zajedno. 12,86 % slušača navelo je srpski,[815] a 11,43 % bugarski. Treba, međutim, dodati da je od dvadeset četvero Bugara redovitih slušača germanističkih kolegija njih čak dvadeset registrirano u već spomenutim semestrima – ljetnom 1906./1907. te zimskom 1907./1908. Njemački je bio

[813] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 153.

[814] U zimskom semestru 1898./1899. Tropscheve su kolegije upisali Jakša Sedmak i Andreas Lutz. Usp. AFF, Imenici, br. 23. Može se pretpostaviti da je Sedmakov materinski jezik bio hrvatski. S Arturom Schneiderom, s kojim je u zimskom semestru 1898./1899. slušao germanistička i slavistička predavanja, napisao je djelo *Rajska vodica: izvorna stihovana priča u 8 slika*. Bio je priređivač putopisa i prevoditelj s nekoliko jezika (talijanskog, engleskog, španjolskog, francuskog, njemačkog, švedskog i norveškog). Usp. zapise u katalogu Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 28. 12. 2019. Moguće da je materinski jezik Andrije Lutza bio njemački jer je potjecao iz njemačke profesorske obitelji. Usp. „Lutz, Andreas (1876–1950), Volkstumsforscher".

[815] U ovu su skupinu uvršteni i Mihajlo Popac i Branko Magarašević. Popac je kao svoj materinski jezik naveo „hrvatskosrpski", a bio je pravoslavne vjeroispovijesti. Usp. AFF, Imenici, br. 99. Na nacionalima Branka Magaraševića izmjenjuju se „hrvatski ili srpski" i „srpski ili hrvatski", ali na nacionalu za deveti semestar, jedini u kojem je upisao germanistički kolegij, naveden je „srpski". Usp. AFF, Imenici, br. 69, 70, 72, 73, 76, 77 i 84.

materinski jezik za 6,67 % studenta s upisanim germanističkim kolegijima, a 4,28 % njih govorilo je nekim drugim jezikom: od devet studenata troje je navelo poljski kao materinski jezik, po dvoje slovenski i mađarski, jedan slušač češki, a jedna slušačica talijanski. Izbacimo li iz statistike bugarske studente, dobivaju se sljedeće vrijednosti: 73,12 % imalo je hrvatski materinski jezik, 14,51 % srpski, 7,53 % njemački, a 4,84 % neki od ostalih jezika.[816]

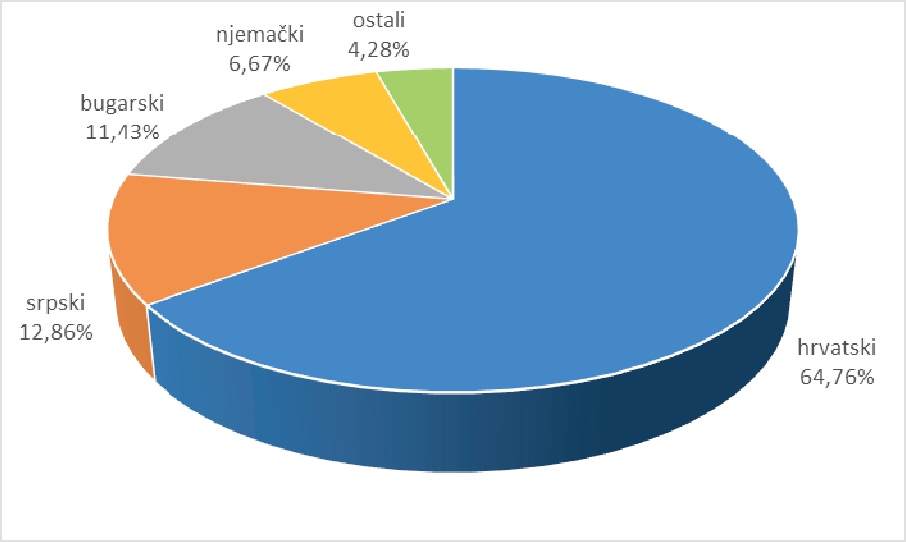

Slika 14. **Struktura redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima prema materinskom jeziku**

I ove podatke treba uzeti s dozom opreza. Uz ogradu kod bugarskih studenata, nedoumice stvara broj studenata s njemačkim materinskim jezikom. Naime, među slušačima germanističkih kolegija mnogo je onih koji su imali njemački oblik prezimena iako su kao materinski jezik navodili hrvatski. Spomenimo samo neka od njih: Heisinger, Grünwald, Hübsch, Stemberger, Strauss. Možda njima njemački jezik uistinu nije bio materinski, ali da su zasigurno postojali oni koji su ga „prešućivali“, svjedoče primjeri Franje Richtera, Filipa Kendela, Josipa Hartingera i Josipa Täubela. Svi su oni na nacionalu za prvi semestar kao materinski upisali njemački jezik, a tako su i uvršteni u ovu statistiku. Međutim, kod Täubela i Richtera od drugog se semestra nadalje javlja isključivo hrvatski jezik, kod Hartingera od trećeg, a kod Kendela od petog.[817] Kod drugih jezika nisu zabilježene ovakve promjene.

Nemoguće je reći koliko je među onima koji nisu naveli njemački jezik bilo studenata njemačkog porijekla, koji su možda bili i bilingvalni ili su u svojoj sredini ipak uglavnom

[816] Zadržimo li četvoricu bugarskih studenata s upisanim germanističkim kolegijima prije (Atanas Markov i Ilija Krajev) odnosno nakon ljetnog semestra 1906./1907. i zimskog 1907./1908. (Nedko Botev i Trajko Dimitrov), dobivaju se sljedeći podatci: hrvatskim je materinskim jezikom govorilo 71,58 % slušača, srpskim 14,21 %, njemačkim 7,37 %, bugarskim 2,10 %, dok je udio ostalih jezika iznosio 4,74 %.

[817] Usp. AFF, Imenici, br. 65, 66, 69, 70, 72, 76 i 77 (Richter); br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 73 i 76 (Kendel); br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56 (Hartinger); br. 35, 36, 39, 40, 47 i 49 (Täubel).

govorili njemački jezik. Prema popisu iz 1890. godine njemački je jezik uz svoj materinski u Hrvatskoj i Slavoniji govorilo 4,56 % muškog i 3,17 % ženskog građanskog stanovništva s hrvatskim materinskim jezikom. Među stanovnicima sa slovenskim materinskim jezikom taj je udio iznosio 35,53 % odnosno 30,34 %, sa češkim 23,27 % odnosno 13,24 %, a mađarskim 19,33 % muškaraca i 17,57 % žena. Među malobrojnim žiteljima Hrvatske i Slavonije s talijanskim kao materinskim jezikom čak je 28,38 % muškaraca i 21,51 % žena govorilo uz njega i njemački.[818]

Pridodamo li 210 redovitih studenata upisanih na germanističke kolegije 34 izvanredna,[819] dolazi tek do manjih promjena u udjelima. Naime, među izvanrednim studentima njih je 26 imalo hrvatski materinski jezik, troje srpski,[820] po dvoje bugarski i njemački, a za jednoga taj podatak nije upisan.[821] Nakon pridodavanja izvanrednih slušača, udio studenata s hrvatskim materinskim jezikom u ukupnom broju slušača germanističkih kolegija iznosi 66,39 %, srpskim 12,29 %, bugarskim 10,66 %, a njemačkim 6,56 %, dok je udio onih s ostalim jezicima i nepoznatih 4,1 %. Uzmu li se pak u obzir samo „pravi“ slušači germanistike, postotak studenata s hrvatskim materinskim jezikom penje se na 76 % Vidljivo je da nema studenata s bugarskim materinskim jezikom, a ostali omjeri ostaju slični kao i kod ukupnog broja slušača s upisanim germanističkim kolegijima, uz nešto veći udio studenata s njemačkim materinskim jezikom.

[818] RIMAC, „Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije“, 287.
[819] Nisu uključeni Olga Herrak, Ljuba Kernic, Josefina Krušec i Josip Špoljar, koji su studij nastavili kao redoviti. Usp. *Prilog I.* i *Prilog II.*
[820] Među studente sa srpskim materinskim jezikom uključen je i Svetolik Subotić iz Rume, sin Save Subotića, pravoslavne vjeroispovijesti. Na njegovom je nacionalu upisan „hrv.-srpski“. Usp. AFF, Imenici, br. 97.
[821] Podatak za Jagodu Truhelku i Nataliju Wickerhauser preuzet je iz: LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 84. Miroslav Veronek ubrojen je među studente s hrvatskim materinskim jezikom. Nepoznat je ostao materinski jezik Josipa Rendija.

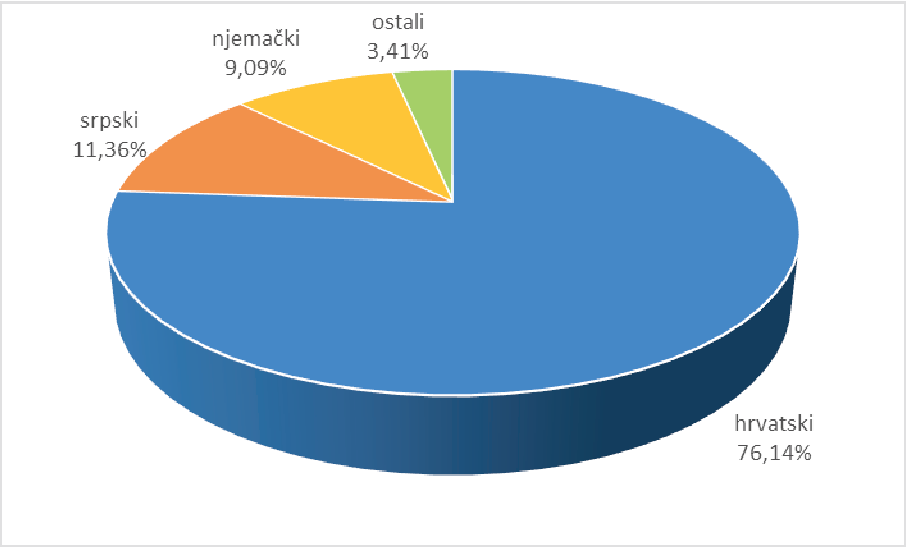

Slika 15. **Struktura redovitih „pravih“ slušača germanistike prema materinskom jeziku**

U sveučilišnoj spomenici iz 1900. nije bilo analize studenata prema materinskom jeziku, a u spomenici iz 1925. i ti su podatci dostupni tek za razdoblje nakon 1919. godine. Za usporedbu može stoga ponovno poslužiti samo analiza Tihane Luetić za razdoblje od 1900. do 1914. Prema njezinim je izračunima 62 % studenata imalo materinski jezik hrvatski, bugarski njih 20 %, srpski 15 %, njemački 1 %, dok je 2 % na svoje nacionale upisalo neki drugi jezik.[822] Iako se ove dvije analize ne odnose na isti vremenski okvir pa se dobiveni rezultati ne mogu u potpunosti uspoređivati, na temelju obje se analize mogu izvući isti zaključci. Udio studenata s hrvatskim i srpskim materinskim jezikom bio je viši od tri četvrtine, kako među slušačima germanističkih kolegija tako i u ukupnoj studentskoj populaciji. Ne računajući bugarske studente, koji su se upisali u iznimno velikom broju u svega nekoliko semestara, idući najzastupljeniji jezik kroz duže razdoblje bio je njemački. Udio studenata s njemačkim materinskim jezikom među slušačima germanistike bio je nešto viši od njihova udjela u ukupnome broju od 1900. do 1914. godine, ali se ipak ni u kojem slučaju ne može reći da su oni obilježili zagrebački studij germanistike.

4.1.5. Konfesionalna struktura

Vjeroispovijest je bila jedna od rubrika koja je prilikom upisa svakog semestra kod svih 210 redovitih i 34 izvanredna slušača najdosljednije popunjena. Osim što nije ostajala praznom, u njoj gotovo nikad nije bilo ni promjena. Samo je jedan od slušača germanistike

[822] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 85.

svoju vjeroispovijest promijenio tijekom studija. Učinio je to Filip Kendel, slušač Mudroslovnog fakulteta od zimskog semestra 1908./1909. do zimskog semestra 1912./1913. On je, naime, bio evangelik, ali se od zimskog semestra 1911./1912. izjašnjavao kao rimokatolik.[823] Promjena vjeroispovijesti zabilježena je u još nekoliko slučajeva, ali se dogodila prije odnosno nakon studija. Tako je Pavao Vuk-Pavlović, rođen u židovskoj obitelji odvjetnika Slavka Wolfa, već u djetinjstvu prešao na katoličanstvo, a 1918. službeno je promijenio i svoje prezime.[824] Rimokatolik Milan Drvodelić postao je pak 1925. evangelikom.[825] U ljetnom semestru 1895./1896. dogodila se i jedna administrativna pogreška pa je uz ime nadkantora Josipa Rendija upisana kratica „rkt“, što je ispravljeno već kod idućeg upisa.[826]

Analiziramo li 186 redovitih slušača s upisanim germanističkim kolegijima, dakle bez 24 gostujućih bugarskih studenata, možemo vidjeti da su većinu činili rimokatolici (74,73 %). Slijedili su pravoslavni (15,59 %), židovi (6,45 %), evangelici (2,69 %) te grkokatolici (0,54 %). Uključivanje bugarskih studenata upisanih na germanističke kolegije uglavnom u jednom semestru – dvadeset troje pravoslavnih i jedne studentice evangeličke vjeroispovijesti – znatno bi promijenilo omjere, odnosno dobila bi se iskrivljena slika o konfesionalnoj strukturi slušača jer bi se udio pravoslavnih značajnije povećao. Radi ilustracije koliko bi se narušila konfesionalna struktura slušača germanistike, vrijedi napomenuti da je u čitavu promatranu razdoblju, od 1895. do 1918. godine, germanističke kolegije upisalo ukupno 38 redovitih pravoslavnih studenata, ne računajući isključene.[827] Među 34 izvanrednih slušača germanistike[828] bila su tek dvojica bugarskih studenata.[829] Isključimo li ih, dvadeset jedan student bio je rimokatoličke vjeroispovijesti (65,63 %), četvero pravoslavne (12,50 %), šestoro židova (18,75 %) te jedan evangelik (3,12 %).

---

[823] AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 73 i 76; HDA 216, kut. 336, 3351, dosje Filipa Kendela, Osobni iskaz. U ovoj je analizi uračunat među evangelike.
[824] MAĐAREVIĆ, „Croatian Philosophers III: Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976)“, 94.
[825] AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43 i 44; HDA 890, kut. 78, dosje Milana Drvodelića; HDA 216, kut. 207, 1700, dosje Milana Drvodelića.
[826] AFF, Imenici, br. 19.
[827] Zadržimo li četvoricu bugarskih studenta upisanih prije odnosno nakon spomenutih semestara (usp. bilj. 816), ne dolazi do velikih promjera i dobiva se sljedeća konfesionalna struktura redovitih slušača germanistike: rimokatolici 73,16 %, pravoslavni 17,37 %, židovi 6,31 %, evangelici 2,63 % i grkokatolici 0,53 %.
[828] Nije uključeno četvero izvanrednih slušača koji su postali redoviti. Usp. bilj. 819.
[829] Jordan Delov u zimskom i ljetnom semestru 1905./1906. te George T. Rylsky u zimskom semestru 1907./1908. Usp. AFF, Imenici, br. [48?], 51 i 58.

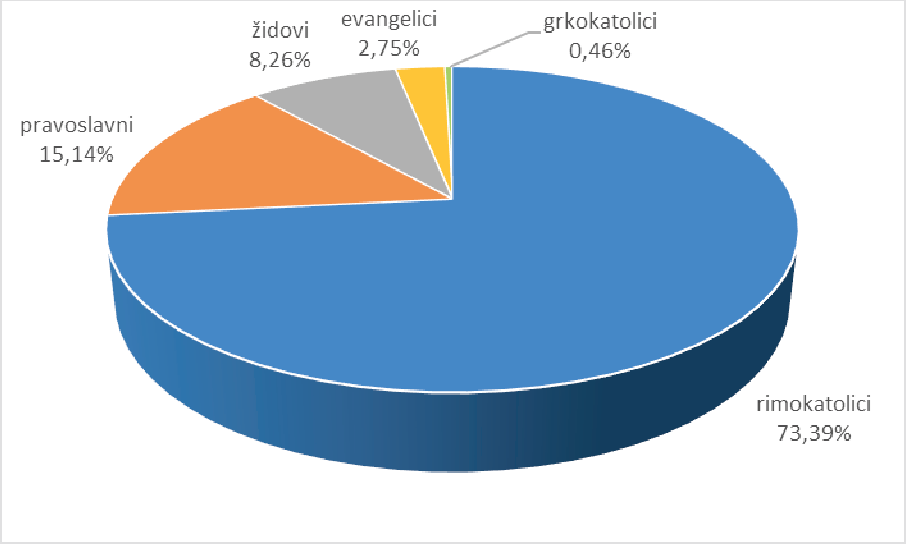

Slika 16. **Konfesionalna struktura redovitih i izvanrednih slušača germanističkih kolegija bez bugarskih studenata**

Dakle, u ukupnom broju studenata s upisanim germanističkim kolegijima – 218 redovitih i izvanrednih, bez isključenih Bugara – udio rimokatolika iznosi 73,39 %, pravoslavnih 15,14 %, židova 8,26 %, evangelika 2,75 %, a grkokatolika – zahvaljujući samo jednom upisanom studentu – 0,46 %. Uzme li se, pak, u obzir samo 154 redovitih i 24 izvanrednih slušača germanističkih kolegija zavičajnih u Hrvatskoj i Slavoniji, to jest u Ličko-krbavskoj, Modruško-riječkoj, Zagrebačkoj, Varaždinskoj, Bjelovarsko-križevačkoj, Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj županiji, dobivaju se vrlo slične vrijednosti: 75,28 % rimokatolika, 15,73 % pravoslavnih, 6,18 % židova, 2,25 % evangelika (ukupno četiri studenta) te 0,56 % grkokatolika (samo jedan student).

Usporedimo li ove udjele s konfesionalnom strukturom stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji 1890. godine, uočit ćemo dva veća odstupanja – u većem udjelu pravoslavnih stanovnika s jedne te manjem udjelu židova s druge strane. Naime, nakon rimokatolika, kojih je i u ukupnom broju stanovnika bilo više od sedam desetina (71,03 %), slijedili su pravoslavni, ali je njihov udio u ukupnom broju stanovnika Hrvatske i Slavonije iznosio čak 25,93 %. Evangelika je bilo 1,65 %, židova svega 0,79 %, dok je 0,6 % stanovnika bilo neke druge vjeroispovijesti.[830] Taj se omjer gotovo i nije mijenjao između 1880. i 1910. godine.[831] Istraživanja konfesionalne strukture studenata Mudroslovnog fakulteta od 1874. do 1914., bez polaznika tečaja, pokazala su da je jedino udio katolika (78,99 %) i židova (2,06 %) bio nešto

[830] VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.–1918.“, 48.
[831] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 80.

veći od udjela tih konfesija u ukupnom broju stanovnika Hrvatske i Slavonije. Udio pravoslavnih (17,86 %) i evangelika (0,68%) bio je pak nešto niži.[832]

Odstupanja u broju pravoslavnih možda se mogu objasniti činjenicom da je njihov udio u gradovima 1890. iznosio svega 11,32 % odnosno da je većina njih živjela u ruralnim predjelima.[833] Može se pretpostaviti da je to ipak otežavalo pristup fakultetskom obrazovanju, neovisno o tome što su postojali fondovi za stipendiranje. S druge pak strane, uzme li se u obzir činjenica da je do 1899. godine ukupan udio pravoslavnih na Mudroslovnom fakultetu – uključujući i polaznike tečaja te Šumarske akademije, koji su u ovim analizama ispušteni – bio veći od prosječnog udjela, može se pretpostaviti kako se dio njih ipak radije odlučivao za te programe.[834] Zbog svoje praktične strane oni su im u njihovim ruralnim krajevima mogli biti čak i korisniji od fakultetskih smjerova, koji su pripremali studente i za znanstveno bavljenje strukom. Veća zastupljenost studenata židova u odnosu na udio pripadnika njihove konfesije u ukupnom broju stanovnika nije bila posebnost samo zagrebačkog Mudroslovnog fakulteta.[835] Osim toga, za razliku od pravoslavnih, oni su uglavnom živjeli u gradovima – njihov udio u gradskom stanovništvu 1890. godine iznosio je 4,55 %.[836]

Uspoređujući konfesionalnu strukturu slušača germanistike od 1895. do 1918. godine, konfesionalnu strukturu svih studenata Mudroslovnog fakulteta od 1874. do 1914. te konfesionalnu strukturu stanovništva Hrvatske i Slavonije krajem 19. stoljeća, dolazi se do sljedećih zaključaka: Udio rimokatolika među slušačima germanistike (74,73 %) bio je nešto niži od udjela rimokatolika među svim studentima od 1874. do 1914. (78,99 %), ali je udio rimokatoličkih slušača germanistike zavičajnih u Hrvatskoj i Slavoniji (75,28 %) bio viši od udjela rimokatolika u ukupnom stanovništvu (71,03 %). Ipak, u sva tri slučaja radilo se o vrijednostima višima ili tek nešto nižima od 75 %. Na drugom su kraju spektra u sve tri analize bili grkokatolici, s gotovo zanemarivim udjelom. Razlike u udjelima očitovale su se među pravoslavnima, židovima i evangelicima. I dok je udio pravoslavnih slušača germanistike (15,59 %) i pravoslavnih slušača germanistike zavičajnih u Hrvatskoj i Slavoniji (15,73 %) odstupao od udjela pravoslavnih studenata u ukupnom broju studenata Mudroslovnog fakulteta za oko dva posto (17,86 %), a gotovo desetak od njihova udjela u stanovništvu, udio slušača germanistike židova i evangelika bio je i nekoliko puta viši od njihova udjela u ukupnom broju studenata i udjelu u ukupnom broju stanovništva.

---

[832] *Isto*.
[833] VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.–1918.“, 48.
[834] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 83.
[835] *Isto*.
[836] VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.–1918.“, 48.

Osim uzimanja u obzir postotnih udjela, ne treba, međutim, previdjeti ni apsolutne vrijednosti. Među redovitim slušačima germanistike bilo je dvanaest židova, a među izvanrednima još šestero. Evangelika je bilo još i manje – svega petoro redovitih i jedan izvanredni student. Treba svakako napomenuti i da je čak četvero slušača germanistike evangelika imalo njemački materinski jezik,[837] što je također moglo odigrati ulogu pri odabiru studija. Iako je među židovima prevladavao hrvatski materinski jezik, među njima je bilo mnoštvo onih čija su prezimena imala njemački korijen pa nije isključeno ni da su dolazili iz sredina u kojima se govorio njemački jezik.

Unatoč ove dvije iznimke – udjela evangeličkih i židovskih slušača germanistike – iz analize konfesionalne strukture slušača germanističkih kolegija proizlazi da je ona ipak u glavnim crtama slijedila konfesionalnu strukturu studenata Mudroslovnog fakulteta.

4.1.6. Mjesto rođenja i zavičajnost

Već 1900. godine, u povodu dvadeset pete obljetnice utemeljenja sveučilišta, napravljena je analiza slušača svih fakulteta prema njihovu mjestu rođenja. Ona je imala dvostruku zadaću. Trebala je pokazati, s jedne strane, „koliko je sveučilište uspjelo da privuče đake iz susjednih i ostalih zemalja“ te, s druge, „koliko u broju slušača sudjeluju pojedini krajevi naše domovine“.[838] Analiza je pokazala kako je u prvih četvrt stoljeća udio „domaćih sinova“ iznosio 84,3 %, slušača iz Rijeke 1,8 %, Ugarske 4,5 %, Austrije 7,3 %, dok je 2,1% dolazilo iz ostalih zemalja. Izdvoje li se iz statistike slušači Mudroslovnog fakulteta od 1895. godine, tj. od imenovanja prvoga izvanrednog profesora za njemački jezik i literaturu, do 1899. godišnji udio studenata rođenih u Hrvatskoj i Slavoniji kretao se između 69,34 % i 74,33 %, prosječni udio slušača rođenih u Dalmaciji iznosio je 4,41 %, Rijeci 1,01 %, Austriji (bez Dalmacije) 4,45 %, Ugarskoj 4,37 %, Bosni i Hercegovini nešto manje od 1 %. Godišnji udio studenata rođenih u inozemstvu – najvećim dijelom u Srbiji i Bugarskoj – iznosio je između 9,73 % i 16,78 %.[839]

Omjeri se nisu previše mijenjali ni u idućim godinama. Prema istraživanjima Tihane Luetić, među studentima upisanima od 1874. do 1914. godine, 65 % bilo je rođeno u

[837] Redoviti studenti evangelici s njemačkim materinskim jezikom bili su Filip Kendel, Rudolf Kraus i Filip Popp, a jedini izvanredni Samuel Schumacher. Bugarska studentica Pena Sjačanova nije uvrštena u ove izračune. Dvoje preostalih studenata, Gizela Tarczay i Ljudevit Ruzsas, imalo je mađarski materinski jezik. Usp. *Prilog I.* i *Prilog II*.
[838] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 147.
[839] *Isto*.

Hrvatskoj i Slavoniji, 6 % u Dalmaciji, 1 % u Istri, 1 % u Rijeci, 18 % u balkanskim zemljama (Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i Bugarskoj), 7 % u ostatku Austro-Ugarske, 1 % u drugim državama, dok je rodno mjesto 1 % slušača ostalo nepoznato.[840]

Prema službenim je statistikama najviše „domaćih" studenata Mudroslovnog fakulteta upisanih od akademske godine 1895./1896. do 1898./1899. bilo rođeno u Zagrebačkoj županiji (19,67 %). Pridodaju li im se studenti rođeni u gradu Zagrebu (11,80 %), jasno je da je u glavnom gradu i okolnoj županiji bilo rođeno nešto manje od trećine upisanih. Slijedile su Modruško-riječka županija (14,04 %), Ličko-krbavska (11,79 %), Srijemska (10,11 %), Bjelovarsko-križevačka (6,74 %), Varaždinska (5,34 %), Požeška (5,34 %) i Virovitička (3,65%). Osim Zagreba u statistici su izdvojeni još i Osijek (8,99 %) te Varaždin (2,53 %).[841] Uzmu li se u obzir istraživanja za razdoblje od utemeljenja sveučilišta do izbijanja Prvoga svjetskog rata, vidljivo je da je Zagrebačka županija kontinuirano prednjačila, ali je jednak bio i udio studenata rođenih u gradu Zagrebu te u Srijemskoj županiji (16 %). U Ličko-krbavskoj županiji bilo je rođeno 11 % studenata, Bjelovarsko-križevačkoj 10 %, Modruško-riječkoj 9 %, Požeškoj 6 %, Varaždinskoj 5 %, Virovitičkoj 3 %, u gradu Osijeku i Varaždinu po 3 % te 2 % u Zemunu.[842]

Slušači germanistike nisu bili iznimka kad je riječ o omjeru „domaćih" i „stranih" studenata. Od 210 zabilježenih redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima, u Hrvatskoj i Slavoniji rođeno je njih 146 odnosno 69,52 %. Udio rođenih u Dalmaciji te u Bosni i Hercegovini iznosio je po 3,81 %. U Cislajtaniji – bez Dalmacije – rođeno je 4,76 % studenata, u Ugarskoj 5,71 %, Njemačkom Carstvu 0,95 %, a Osmanskom Carstvu (Makedoniji) 0,48 %. Najveći broj studenata rođenih izvan Austro-Ugarske dolazio je iz Bugarske – 10,96 %.

[840] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 68.
[841] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 147.
[842] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 69.

Tablica 2. **Broj redovitih studenata Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima prema mjestu rođenja**

ROĐENJE	UČITELJSKI I/ILI STROGI ISPIT IZ NJEMAČKOG JEZIKA	ISPIT IZ NJEMAČKOG JEZIKA ZA DRUGE ŠKOLE I BEZ DOKAZA O POLOŽENOM ISPITU	POLOŽEN UČITELJSKI I/ILI STROGI ISPIT IZ DRUGE STRUKE	DRUGE STRUKE (BEZ POLOŽENOG ISPITA NA MUDROSLOVNOM FAKULTETU)	NEPOZNAT STATUS	UKUPNO
U Hrvatskoj i Slavoniji						
Bjelovarsko-križevačka županija	6	1	2	0	2	**11**
Ličko-krbavska županija	3	0	5	2	0	**10**
Modruško-riječka županija	4	0	0	1	2	**7**
Požeška županija	4	2	4	1	0	**11**
Srijemska županija	16	4	7	6	5	**38**
Varaždinska županija	4	1	2	1	0	**8**
Virovitička županija	4	0	3	0	0	**7**
Zagrebačka županija	6	2	5	3	3	**19**
Zagreb	9	3	7	5	2	**26**
Varaždin	1	1	1	1	0	**4**
Osijek	2	0	1	0	0	**3**
Zemun	0	0	0	2	0	**2**
Izvan Hrvatske i Slavonije						
Dalmacija	2	0	3	2	1	**8**
Bosna i Hercegovina	2	0	2	1	3	**8**
Austrijske zemlje	3	1	2	0	4	**10**
Ugarska	3	2	2	2	3	**12**
Njemačko Carstvo	1	0	1	0	0	**2**
Osmansko Carstvo	0	0	0	0	1	**1**
Bugarska	0	0	1	0	22	**23**
UKUPNO	**70**	**17**	**46**	**27**	**50**	**210**

Analiziramo li županije i četiri najveća grada u kojima su rođeni studenti s upisanim germanističkim kolegijima, uočljivo je jedno veće odstupanje od vrijednosti dobivenih analizom mjesta rođenja svih upisanih studenata. I ovdje među studentima rođenima u Hrvatskoj i Slavoniji prevladavaju rođeni u Zagrebu (17,81 %) i Zagrebačkoj županiji (13,01%). Iako Srijemska županija i u ovoj kategoriji zauzima treće mjesto, zaostatak za Zagrebačkom županijom i glavnim gradom gotovo je zanemariv. Naime, udio slušača s

upisanim germanističkim kolegijima rođenih u Srijemskoj županiji iznosio je 26,03 %, uz 1,37 % u Zemunu.

Uzmemo li u obzir samo „prave“ studente germanistike, dakle one koji su položili učiteljski i/ili strogi ispit iz njemačkog jezika kao jedne od struka, studente za koje se na temelju upisnih listova može zaključiti da im je germanistika bila glavna struka, ali za koje nedostaju podatci o položenom ispitu te studente koji su položili ispit za druge vrste škola pa su u njima predavali njemački jezik, situacija se znatno mijenja. Od 87 upisanih, njih čak 73 rođeno je u Hrvatskoj i Slavoniji, tj. čak 83,91 %. Među njima je udio slušača rođenih u gradu Zagrebu (16,43 %) i Zagrebačkoj županiji (10,96 %) bio jednak broju studenata rođenih u Srijemskoj županiji (27,40 %). Iako je ukupni udio studenata rođenih u Ličko-krbavskoj županiji iznosio 11 %, što ju je smjestilo na treće mjesto, među „pravim“ studentima germanistike u toj je županiji rođeno tek 4,11 %, najmanje od svih osam županija.

Uključivanje u ukupnu statistiku malobrojnih izvanrednih slušača, udio kojih je u ukupnom broju slušača germanistike iznosio manje od 14 %, ne bi previše utjecao na strukturu slušača prema mjestu rođenja. Naime, među 34 izvanrednih studenata, u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je rođeno 64,70 % (22), najviše njih u Zagrebu (6) i u Srijemskoj županiji (4). Najviše „stranaca“ bilo je rođeno u Bosni i Hercegovini (4) i u Ugarskoj (4), uglavnom u županijama koje su graničile s Hrvatskom i Slavonijom.

Slični se omjeri dobivaju i analizom zavičajnosti redovitih studenata s upisanim germanističkim kolegijima.[843] Predavanja o njemačkom jeziku i književnosti privlačila su, kao uostalom i većina drugih predavanja na Mudroslovnom fakultetu, uglavnom slušače zavičajne u Hrvatskoj i Slavoniji. Njihov je udio iznosio 73,33 %. U Dalmaciji je zavičajno bilo 3,81 % slušača germanističkih kolegija, u Bosni i Hercegovini 2,38 %, u drugim austrijskim zemljama 4,76 % te u Ugarskoj 4,29 %. Izvan Austro-Ugarske Monarhije zavičajno je bilo samo 24 već spomenutih studenata Bugara, od kojih je jedan živio u Makedoniji, a ostali u Bugarskoj te je njihov udio iznosio 11,43 %.

[843] U nekoliko slučajeva u kojima su studenti u različitim semestrima upisivali različitu županiju kao svoju zavičajnu, u obzir je uzeta prva navedena. Kao primjer osoba koje su najviše puta mijenjale svoju zavičajnost mogu se navesti Josipa Krušec i Stanislav Steinfl. Krušec je u prvom semestru kao mjesto zavičajnosti navela Zagreb, u drugom izvanrednom i prvom redovitom (tj. ukupno trećem) semestru Srijemsku županiju, a od četvrtog do osmog semestra Klanjec, s iznimkom petog semestra, u kojem je navedena općina Tuhelj. U ovu je statistiku uvrštena kao zavičajna u Srijemskoj županiji, gdje je bila i rođena, jer to stoji na nacionalu za prvi semestar koji je upisala kao redovita studentica. Zavičajnost Stanislava Steinfla mijenjala se ovisno o prebivalištu njegova oca, kotarskog liječnika. Kada je upisao studij, njegov je otac boravio u Gospiću pa je kao mjesto svoje zavičajnosti Stanislav Steinfl u prvom i trećem naveo Gospić, a u drugom Rijeku. Od četvrtog do osmog semestra otac je boravio u Donjem Miholjcu pa je to mjesto Steinfl naveo i kao mjesto svoje zavičajnosti. Jedino se u sedmom semestru spominje Beč i kao mjesto rođenja i zavičajnosti. Još su neki slušači mijenjali svoju županiju zavičajnosti tijekom studija, ali ne ovako često. Ako je i bilo više promjena, one su se uglavnom odnosile na promjene unutar istog kotara, dakle iste županije. Usp. *Prilog I.*

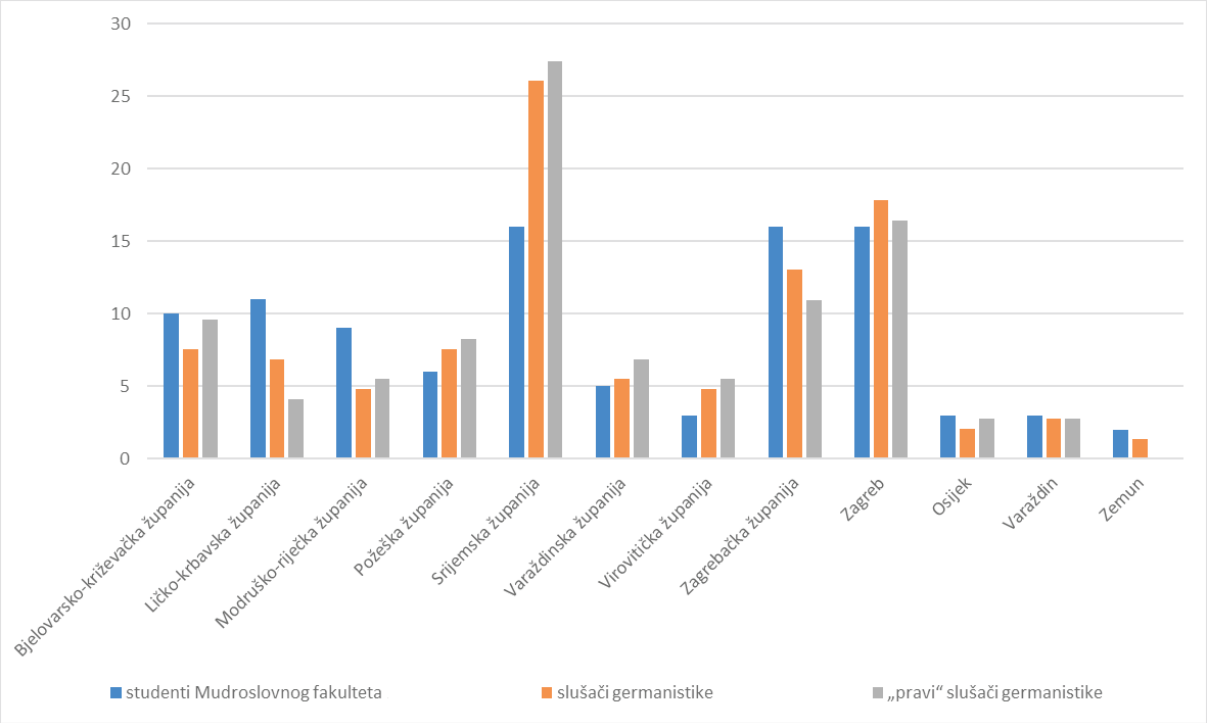

Slika 17. **Postotni udio studenata rođenih u Hrvatskoj i Slavoniji po županijama i gradovima (1896. – 1918.)**

Kod „pravih“ je germanista udio zavičajnih u Hrvatskoj i Slavoniji bio još i veći te je iznosio čak 89,65 %. Od njih 87, dvoje je dolazilo iz Dalmacije,[844] po jedan iz Bosne i Hercegovine,[845] Štajerske[846] i Češke.[847] Četvero studenata bilo je zavičajno u Ugarskoj.[848] „Stranci“ su se, osim Bugara, vrlo rijetko upisivali na Mudroslovni fakultet pa ih je vrlo malo bilo i među slušačima germanistike. Jedan od njih, Martin Hajnal, slušač mađarske i njemačke filologije u Budimpešti, došao je u Zagreb kao stipendist ugarske vlade, ali ne (isključivo) zbog studija germanistike, već zbog proučavanja veza između južnoslavenskih i mađarske odnosno njemačke književnosti.[849]

[844] Blaž Jurišić (AFF, Imenici, br. 76, 77, 80, 81, 84, 85, 87 i 88) i Mato Peričević (AFF, Imenici, br. 56, 61, 65, 69, 76 i 77).
[845] Pavao Tvrtković (AFF, Imenici, br. 81, 84, 99, 101, [104] i [105]).
[846] Franjo Hrga (AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56).
[847] Vjenceslav Novotný (AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66).
[848] Martin Hajnal (AFF, Imenici, br. 44 i 47), Robert Kraus (AFF, Imenici, br. 47, 49 i 56), Rudolf Schey (AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60 i 61) i Aleksandar Westermeyer (AFF, Imenici, br. 52 i 56).
[849] Usp. PRANJKO, „Haasz Hajnal, Márton (Martin)“; JAGIĆ, „Martin Hajnal“.

Tablica 3. **Broj redovitih studenata Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima prema zavičajnosti**

ZAVIČAJNOST	UČITELJSKI I/ILI STROGI ISPIT IZ NJEMAČKOG JEZIKA	ISPIT IZ NJEMAČKOG JEZIKA ZA DRUGE ŠKOLE I BEZ DOKAZA O POLOŽENOM ISPITU	POLOŽEN UČITELJSKI I/ILI STROGI ISPIT IZ DRUGE STRUKE	DRUGE STRUKE (BEZ POLOŽENOG ISPITA NA MUDROSLOVNOM FAKULTETU)	NEPOZNAT STATUS	UKUPNO
U Hrvatskoj i Slavoniji						
Bjelovarsko-križevačka županija	4	1	2	1	2	**10**
Ličko-krbavska županija	3	1	5	2	0	**11**
Modruško-riječka županija	3	1	0	1	2	**7**
Požeška županija	0	1	3	1	1	**6**
Srijemska županija	18	6	7	6	4	**41**
Varaždinska županija	4	0	3	1	1	**9**
Virovitička županija	4	0	3	0	0	**7**
Zagrebačka županija	5	2	5	5	3	**20**
Zagreb	17	2	7	4	3	**33**
Varaždin	2	1	2	1	0	**6**
Osijek	2	0	1	0	0	**3**
Zemun	0	1	0	0	0	**1**
Izvan Hrvatske i Slavonije						
Dalmacija	2	0	3	2	1	**8**
Bosna i Hercegovina	1	0	2	1	1	**5**
Austrijske zemlje	1	1	3	1	4	**10**
Ugarska	4	0	1	1	3	**9**
Osmansko Carstvo	0	0	0	0	1	**1**
Bugarska	0	0	1	0	22	**23**
UKUPNO	**70**	**17**	**46**	**27**	**50**	**210**

Zavičajnost se nije posebno navodila sve do zimskog semestra 1900./1901. Isticala se samo kad se razlikovala od mjesta rođenja.[850] Za razdoblje od 1874. do 1914. nedostaje tako podatak o zavičajnosti za 38 % upisanih studenata.[851] Međutim, polazeći od „pretpostavljene“ zavičajnosti, utemeljene na mjestu boravka odnosno zaposlenja oca,[852] Tihana Luetić zaključila je bi se – uzimajući u obzir ograde koje „pretpostavljena zavičajnost“ sa sobom

[850] Usp. upisne podatke za Kamilu (Camilu) Lucerna. AFF, Imenici, br. 19, 21 i 24.
[851] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 77.
[852] *Isto*, 67.

nosi – zavičajnima u Hrvatskoj i Slavoniji moglo smatrati 62 % upisanih studenata, 17 % dolazilo je iz „balkanskih zemalja“, 5 % iz Dalmacije, 4 % iz Austro-Ugarske (bez hrvatskih zemalja) te 1 % iz Istre, dok za 11 % taj podatak nije mogao biti rekonstruiran.[853]

Među slušačima germanističkih kolegija od 1895. do 1918. najzastupljeniji su bili studenti zavičajni u Srijemskoj županiji (26,62 %) te u Zagrebu (21,43 %) i Zagrebačkoj županiji (12,99 %). Usporedbe radi, od 1874. do 1914. među svim je studentima bilo 16 % zavičajnih u gradu Zagrebu i 14 % u Zagrebačkoj županiji. Iz Srijemske je županije dolazilo 17 %, a iz Zemuna još 3 %.[854] Analizira li se zavičajnost samo „pravih“ studenata germanistike iz Hrvatske i Slavonije, i dalje najveći dio otpada na studente zavičajne u Srijemskoj županiji (30,77 %) sa Zemunom (1,28 %) te u Zagrebu (24,36 %) sa Zagrebačkom županijom (8,97 %). Udjelu od deset posto približila se još samo Varaždinska županija (5,13 %) s Varaždinom (3,85 %).

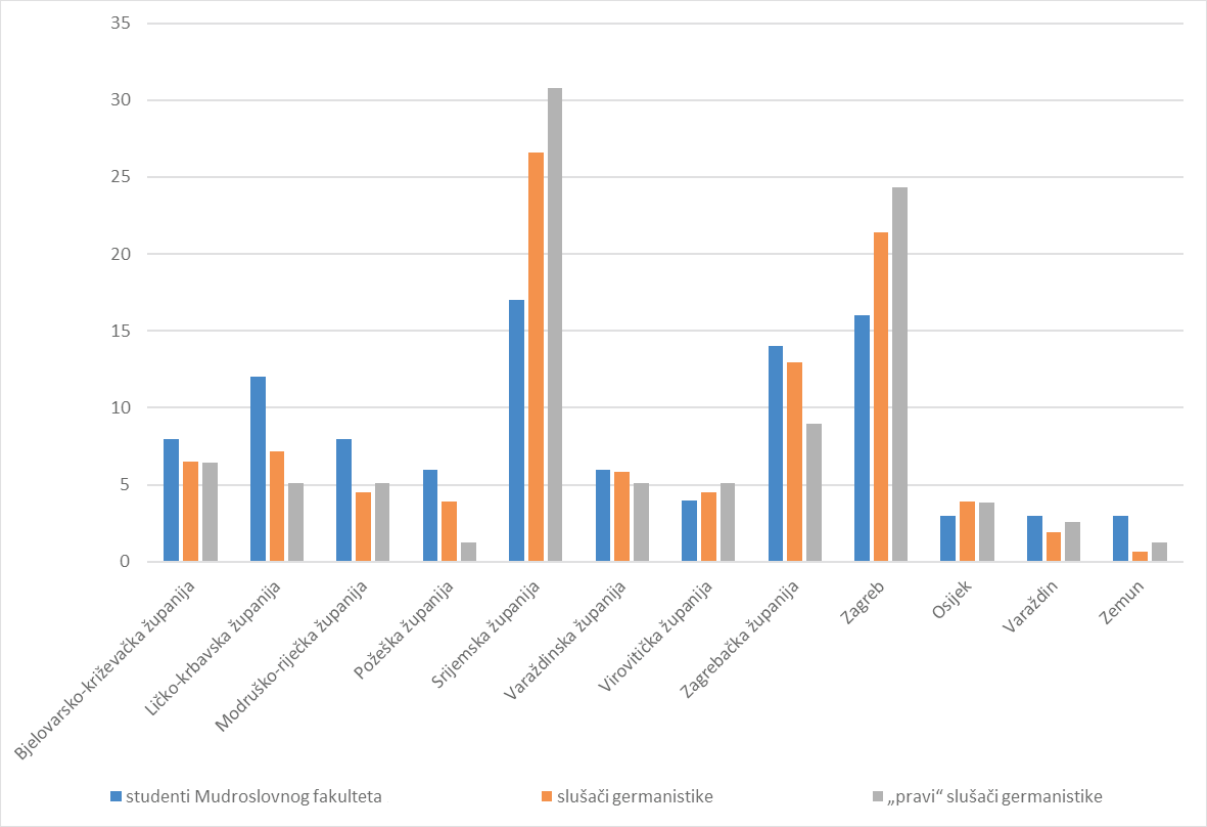

Slika 18. **Postotni udio studenata zavičajnih u Hrvatskoj i Slavoniji po županijama i gradovima (1896. – 1918.)**

[853] *Isto*, 77–78.
[854] *Isto*, 78.

Prema popisima iz 1890., 1900. i 1910. godine, stanovnici Zagreba činili su tek između 1,71 i 2,85 % ukupnog stanovništva Hrvatske i Slavonije.[855] Ipak, velik udio studenata iz Zagreba u studentskoj populaciji nije začudio ni sastavljače sveučilišne spomenice iz 1900. godine jer je „roditeljima ovdje nastanjenima uzdržavanje sinova u sveučilištu skopčano s najmanje poteškoća; a opeta s druge strane sijelo je tolikih oblasti i institucija, napučeno u velikoj mjeri inteligencijom, koja je opće sklona, da djecu što više naobrazi“.[856] No, posebno je uočljiv velik broj slušača germanistike rođenih ili zavičajnih u Srijemskoj županiji. Udio stanovnika Srijemske županije u ukupnoj populaciji žitelja Hrvatske i Slavonije iznosio je između 1890. i 1910. godine oko 15,7 %. U isto je vrijeme udio stanovnika Zagrebačke županije iznosio oko 20 %.[857]

Srijemska županija, kao „rubno područje ne samo Kraljevine Hrvatske i Slavonije, već i rubno područje Carstva“ od svih je županija bila „prva po raznolikosti stanovnika“.[858] Osim toga, ne računajući grad Osijek, od svih je županija imala i najveći udio žitelja Nijemaca. Prema popisu iz 1880. godine Nijemci su činili 13,90 % njezinih stanovnika, 1890. njihov je udio porastao na 16,57 %, da bi 1900. pao na 16,47 % te naposljetku 1910. iznosio 15,5 %.[859] Stoga je otvoreno pitanje jesu li se studenti zavičajni u Srijemskoj županiji lakše odlučivali za studij germanistike zbog veće izloženosti tom jeziku u svojoj sredini. Kao što je pokazala analiza jezične strukture slušača germanistike, udio studenata s njemačkim materinskim jezikom bio je nešto viši od njihova udjela u ukupnom broju studenata od utemeljenja sveučilišta do početka Prvoga svjetskog rata, ali se radilo o vrlo malim apsolutnim vrijednostima. Nemoguće je reći koliko je među studentima iz Srijemske županije koji su naveli hrvatski kao materinski jezik bilo bilingvalnih, odnosno njemačkog porijekla, čije su se obitelji s vremenom asimilirale. Naime, prema uputi u popisu stanovništva 1910. svatko je kao materinski jezik, to jest „onaj jezik što ga osoba drži svojim i kojim najradije govori“, mogao navesti samo jedan.[860] Ipak, nesporno je da je najveći udio slušača germanistike dolazio iz „najnjemačkije“ županije.

Međutim, da njemačka sredina nije bila jedini čimbenik pri odluci za studij njemačkog jezika i književnosti, najbolje svjedoči primjer upravo grada Osijeka, odakle je dolazio zanemariv broj slušača germanistike, iako se udio Nijemaca u ukupnom broju stanovnika

[855] LAKATOŠ, *Narodna statistika*, 3.
[856] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 152.
[857] LAKATOŠ, *Narodna statistika*, 3.
[858] BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, „Austrougarska škola stranih jezika“, 248.
[859] LAKATOŠ, *Narodna statistika*, 27.
[860] BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, „Austrougarska škola stranih jezika“, 248.

kretao od 49,28 % 1880. godine do 35,9 % 1910. godine, da bi 1890. dosegao čak 53,88 %.[861] Jesu li stanovnici Osijeka preferirali strana sveučilišta, ostaje otvoreno pitanje za neko drugo istraživanje.

Slično kao i kod mjesta rođenja, kod izvanrednih je studenata većina također bila i zavičajna u Hrvatskoj i Slavoniji, čak dvadeset četvero od trideset četvero studenata (70,59 %). Najviše njih, čak osmero (33,33 %) kao mjesto zavičajnosti navelo je Zagreb, a još po četvero Zagrebačku i Srijemsku županiju (16,66 %). Nimalo ne čudi ovako visok broj zavičajnih u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji jer se nakon izvanrednog studija nisu mogli polagati učiteljski ni strogi ispiti pa su oni zavičajni u drugim dijelovima Hrvatske i Slavonije, ako su se već odlučivali za studij, ipak radije birali redoviti studij, koji im je mogao omogućiti stjecanje zvanja. Udio onih koji su tijekom izvanredna studija kroz duže vrijeme živjeli u Zagrebu bio je zapravo još i veći nego što ga ova statistika pokazuje. Iako su bile zavičajne u Varaždinu odnosno u Osijeku, Camilla Lucerna i Jagoda Truhelka, na primjer, bile su učiteljice u Ženskom liceju u Zagrebu. Štoviše, Truhelka se s roditeljima preselila u Zagreb 1878. godine.[862] Lucerna je pak živjela u Zagrebu od jeseni 1892.[863]

4.1.7. Zanimanje roditelja

Neovisno o tome što je rubrika zanimanja roditelja na nacionalima vrlo rijetko ostajala praznom, podatci u njoj bili su često vrlo neprecizni ili su studenti u različitim semestrima upisivali različite podatke.[864] I dok su neke promjene mogle biti posljedica napredovanja na poslu pa je tako na primjer „protustavnik“ mogao postati „natprotustavnikom“,[865] u većini se slučajeva očito radilo o nemaru ili pak o neznanju. Već je spomenut primjer oca Ivana Grünwalda, koji je – unatoč tome što je bio mrtav – tijekom sinova studija „promijenio“ čak tri zanimanja: bio je „bačvar“, „vlastelinski pivničar“ te „providnik“.[866] Otac Josipa Mecinga bio je pak „gradjevni poduzetnik“, „tesar“ i „tesarski obrtnik“.[867] Za razliku od Grünwalda i Mecinga, čija su se sva tri zanimanja u suštini ipak odnosila na isti posao, bilo je i onih koji su

[861] LAKATOŠ, *Narodna statistika*, 27.
[862] BATINIĆ, *Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković*, 113.
[863] LACKO VIDULIĆ, „Was bleibt“, 2.
[864] Sličnu kritiku izvora donosi i LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 90–93.
[865] Usp. nacionale Marije Bodnár. AFF, Imenici, br. 91, 92, 95, 96, 100, 101, [104], [105] i 108.
[866] Usp. podatke u upisnoj knjizi i nacionale za Ivana Grünwalda. AFF, Imenici, br. 22, 23, 25, 27 i 28.
[867] Usp. podatke u upisnoj knjizi i nacionale za Josipa Mecinga. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31.

lavirali na primjer između „cipelara“ i „gostioničara“ odnosno „krčmara“[868] ili između „gostioničara“, „tokara“ i „stolara“.[869]

Odstupanja u navođenju zanimanja ponekad čak i pomažu u njihovoj identifikaciji. Jedan od pojmova koji se često javlja, a izaziva nedoumice, svakako je pojam „posjednik“. Zahvaljujući tome što se kod studenata koji su upisali to zanimanje pojavljuju i pojmovi „poljodjelac“, „ratar“ i „ekonom“, može se pretpostaviti da je ta riječ ipak bila sinonim za male posjednike.[870] Samo se u jednom slučaju sa sigurnošću može utvrditi da je „posjednik“ zapravo označavao „veleposjednika“. Naime, student Nikola Reizer na jednom je nacionalu uveo i dodatno pojašnjenje – „vlastelin“.[871] Već i ovi primjeri ilustriraju koliko je teško precizno odrediti socijalni i ekonomski milje iz kojega su studenti potjecali, ali se mogu barem naznačiti obrisi socijalne strukture.

U sveučilišnoj spomenici iz 1925. objavljeni su podatci tek za godine nakon Prvoga svjetskog rata, ali se analizirane kategorije podudaraju s kategorijama u spomenici iz 1900. godine. Zanimanja roditelja svrstana su tako u devet odnosno deset skupina: intelektualna privreda, poljoprivreda, obrt, trgovina, novčarstvo („vjeresijstvo“), promet, nadničari (uključujući težake i „dvorkinje“), vojska, posebnici i umirovljenici te ostala i nepoznata zanimanja. Među zanimanja intelektualne privrede ubrajali su se dušobrižnici, nastavnici viših učilišta, učitelji, liječnici, ljekarnici, primalje, državni i općinski činovnici, odvjetnici, dnevničari[872] i javni službenici. Poljoprivreda je obuhvaćala velike posjednike, posjednike, činovnike na imanjima i sluge.[873] Zanimanja očeva slušača germanistike, odnosno tek u nekoliko slučajeva majke ili skrbnika, u ovom su radu zbog djelomične mogućnosti komparacije s vrijednostima na razini čitava fakulteta također razvrstana u iste kategorije, s tom razlikom što umirovljenici nisu izdvojeni u posebnu grupu jer se ne može sa sigurnošću reći jesu li svi studenti čiji su očevi bili umirovljeni to i upisali na nacionale ili su navodili njihova zanimanja neovisno o trenutnom statusu.

Za 18,1 % očeva slušača germanistike nije bilo moguće utvrditi njihovo zanimanje – bilo zbog nepopunjene rubrike bilo zbog nedostatnih podataka – ili su se pak bavili nečime

---

[868] Usp. nacionale Gligorija Godića. AFF, Imenici, br. 23, 25, 27, 28, 31 i 32.
[869] Usp. nacionale Adolfa Vandruša. AFF, Imenici, br. 23, 25, 31 i 32.
[870] Usp. nacionale Filipa Poppa (AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, [104], [105], 108 i 109), Maksimilijana Petanjeka (AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 72, 73 i 76), Franje Riesza (AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66); Josipa Straussa (AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70) i Bogdana Đurđevića (AFF, Imenici, br. 43 i 44).
[871] Usp. nacionale Nikole Reizera. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61
[872] Naslov uredskog službenika koji vrši činovničke poslove, ali nije činovnik po zvanju, tj. ne prima plaću, nego dnevnicu. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 214.
[873] Usp. *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 155; *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 268. U prvoj su spomenici ostala i nepoznata zanimanja odvojena, dok u drugoj čine jednu skupinu.

što ne ulazi u prvih devet kategorija (npr. „vratar“, „rentier“, „radnik“, „radnik tvornice duhana“, „staklarski radnik“, „činovnik“). Očevi čak 32,86 % slušača germanistike bavili su se zanimanjima intelektualne prirode, iako je udio intelektualnih zanimanja u ukupnom broju stanovnika 1890. iznosio svega 1,94 %, a 1910. 2,14 %.[874] Kako se radilo o najobrazovanijem sloju društva, ne čudi što je među njima bila raširena svijest o potrebi obrazovanja te su i svoju djecu poticali na studij. Istovremeno, sigurnost koju je pružala javna služba omogućavala im je i lakše uzdržavanje djece studenata. Situacija nije bila ništa drukčija ni kad se usporede zanimanja očeva svih studenata Mudroslovnog fakulteta. Udio intelektualnih zanimanja iznosio je naime od 1895. do 1899. 33,4 %,[875] a od 1919. do 1924. 30,45 %.[876] Analiza socijalne strukture studenata Mudroslovnog fakulteta od 1876. do 1914. dala je također slične rezultate, iako kategorije analize nisu bile istovjetne. Prema tim je rezultatima 31 % očeva bilo u javnoj službi odnosno imali su neko od zanimanja ovdje uključenih u intelektualnu privredu, a 7 % pripadalo je slobodnim zanimanjima.[877]

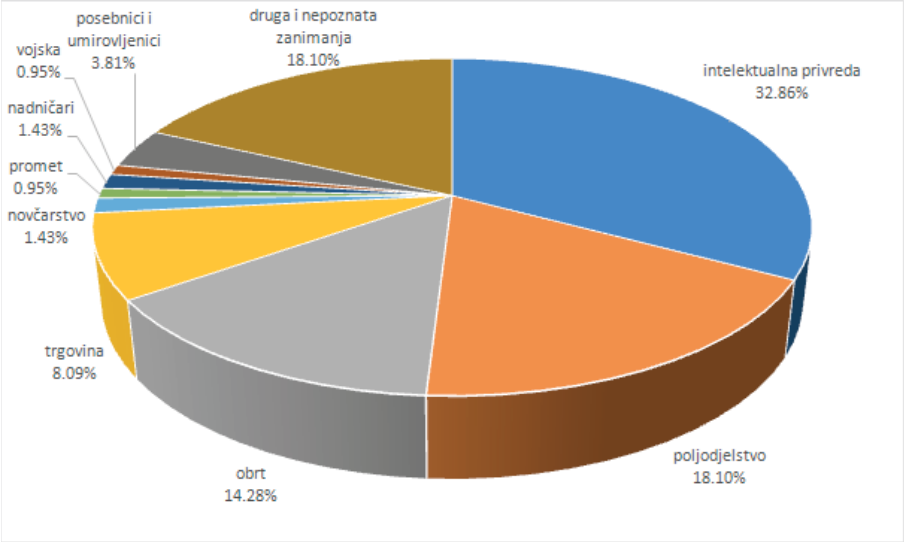

***Slika 19.* Zanimanja očeva slušača germanistike (1896. – 1918.)**

Drugu kategoriju po veličini činili su poljoprivrednici, koji su bili najbrojnija društvena skupina u Hrvatskoj i Slavoniji. Razvojem industrije, trgovine i novčarstva, njihov je udio u ukupnom stanovništvu postupno opadao, ali je 1890. iznosio još 84,64 %, a 1910. 78,82 %. Njihov je udio u broju slušača germanistike pak iznosio nešto više od 18 %. Od 1895. do 1899. poljoprivredom se bavilo 14,2 % očeva svih studenata Mudroslovnog

[874] VRANJEŠ-ŠOLJAN, *Stanovništvo Banske Hrvatske*, 240–241.
[875] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 155.
[876] *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 268.
[877] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 94.

fakulteta,[878] a od 1876. do 1914. 13 %, dok je još jedan dio bio obuhvaćen u kategoriji „posjednici i posebnici“, kojih je zajedno bilo 9 %.[879] Usporede li se sve tri analize, jedino veće odstupanje uočljivo je u broju drugih i nepoznatih zanimanja. Iako je od 1895. do 1899. njihov udio iznosio manje od 3 %, od 1876. do 1899. bilo je i godina kad je prelazio 20, pa čak i 30 %.[880] Osim toga, prema istraživanjima za razdoblje od 1876. do 1914., očeva s drugim i nepoznatim zanimanjima bilo je 14 %.[881]

Naposljetku se još može postaviti pitanje je li se socijalna struktura odražavala na uspješnost studenata u dovršavanju studija. Uzmu li se u obzir samo studenti koji su stekli pravo na izlazak na učiteljski odnosno strogi ispit iz njemačkog jezika kao jedne od struka odnosno njih 70 koji su se prijavili za te ispite i u najvećoj ih mjeri i položili, ponovno najveći udio među zanimanjima njihovih očeva ima intelektualna privreda (38,57 %), a slijede poljoprivreda (15,71 %), obrt (12,86 %) i trgovina (11,43 %).

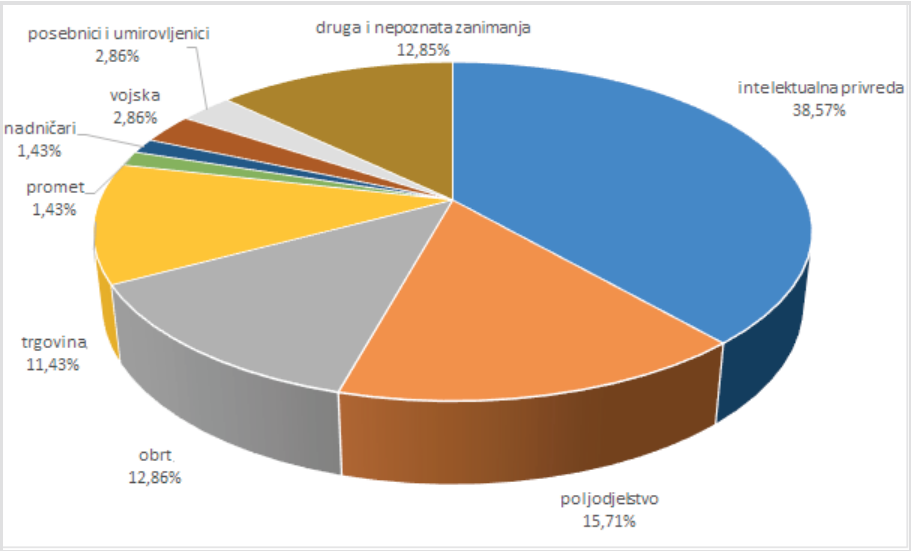

Slika 20. **Zanimanja očeva slušača germanistike s položenim učiteljskim ili strogim ispitima (1896. – 1918.)**

Kada je pak o izvanrednim slušačima riječ, više od polovice njihovih očeva imalo je zanimanja intelektualne prirode. Štoviše, trećina zanimanja intelektualne prirode obuhvaćala je osobe visokog društvenog statusa, kao što su „kr. sudbeni vijećnik“, „vladin tajnik“, „odsječni savjetnik kr. zemaljske vlade“, „vijećnik kr. banskog stola“ i „veliki župan“. Trećinu su činili prosvjetni radnici: dvojica učitelja, dvojica gimnazijskih profesora te dvojica

[878] *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 155.
[879] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 94.
[880] Npr. 1875./1876. 23,91 %, 1876./1877. 20,83 %, 1877./1878. 30,23 %, 1882./1883. 33,62 %, 1885./1886. 27,91 %. Usp. *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*, 155.
[881] LUETIĆ, *Studenti Filozofskog fakulteta*, 94.

ravnatelja škola. Među trećom trećinom bilo je inženjera, činovnika, jedan liječnik te jedan „sveštenik“.[882]

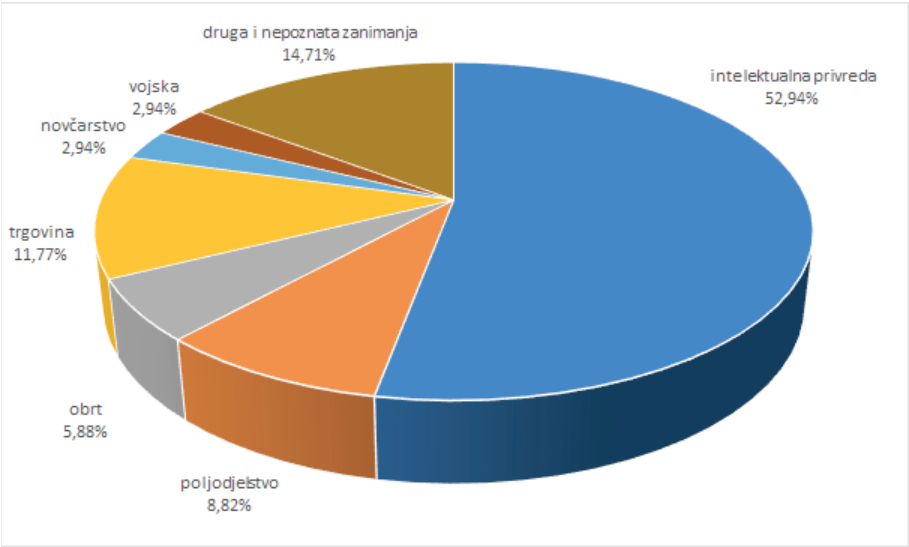

Slika 21. **Zanimanja očeva izvanrednih slušača germanistike (1896. – 1918.)**

Kao što je pokazala i analiza zavičajnosti, za izvanredni su se studij lakše odlučivali oni koji su imali bolje životne uvjete, a život s obitelji u gradu studiranja svakako je bio jedan od njih. No, osim zavičajnosti, cjenjenije zanimanje oca i s njime povezana primanja također su omogućavali studentima usvajanje dodatnih znanja bez žurbe i bez prijeke potrebe sa završetkom studija i stjecanjem zanimanja koje bi im i samima omogućilo financijsku stabilnost. Ipak, ne smije se previdjeti da je za neke izvanredne slušače, poput više puta spomenutih učiteljica Ženskog liceja, koje su već imale sigurna radna mjesta, studij bio i dodatno odricanje, a sve sa ciljem usavršavanja u poslu kojim su se bavile.

4.2. Prvi zagrebački germanisti doktori filozofije

Većina „pravih“ studenata germanistike stekla je zvanje polaganjem učiteljskog ispita. Prema raspoloživim je izvorima učiteljski ispit položilo 60 kandidata.[883] Sedam studenata prijavilo se za ispit, ali ga nisu položili ili su odustali od njegova polaganja. Trojica su položila samo strogi ispit.[884] Od sedmoro doktora filozofije koji su do titule stigli odabravši germanistiku kao glavnu struku, to jest napisavši disertaciju iz tog područja, čak je šestero

[882] Usp. *Prilog II.*
[883] Među njih je uvršten i Makso Bazala. Usp. bilj. 623.
[884] Još se jedan kandidat, Martin Hajnal, pripremao za strogi ispit, ali je umro. Usp. bilj. 788.

položilo i učiteljski ispit. Kao što je već rečeno, u ono vrijeme nisu postojali institucionalni okviri koji bi im omogućavali profesionalno bavljenje germanističkim istraživanjima bez rada u školi pa je nemoguće reći koji su bili njihovi motivi polaganja ispita. Jesu li se nadali da će možda ipak uspjeti osigurati barem status privatnog docenta ili su željeli steći doktorsku titulu zbog prestiža odnosno osobnog zadovoljstva, pitanje je koje će najvjerojatnije zauvijek ostati neriješeno. Tko su bili ljudi koji su činili skupinu prvih zagrebačkih germanista doktora filozofije, a danas su uglavnom nepoznati i zaboravljeni?

Prvi strogi ispit iz njemačkog jezika i književnosti položio je Artur Hübsch 1906. godine. Njegova radnja *Stajaći brojevi u njemačkoj narodnoj pjesmi od 18. do 19. vijeka* jedina je tiskana germanistička disertacija iz promatranog razdoblja. Hübsch je rođen 1877. u Donjem Miholjcu. Nakon završenog studija bogoslovije upisao se u zimskom semestru 1900./1901. na Mudroslovni fakultet, gdje je odslušao šest semestara.[885] Studij bogoslovije uračunat mu je u propisani broj semestara koji su studenti morali odslušati kako bi stekli apsolutorij, a time i pravo na polaganje strogih ispita.[886] Kao glavnu struku odabrao je njemački jezik i književnost, a kao sporednu klasičnu filologiju.[887] Svoju disertaciju posvetio je „preuzvišenomu gospodinu dru. Teodoru grofu Pejacsevuchu virovitičkomu“.[888] Budući da je njegov otac bio umirovljeni vlastelinski činovnik zavičajan u Našicama, moguće je da se Hübsch uspio školovati upravo uz Pejačevićevu potporu, iako na nacionalima nedostaju podatci o primanju stipendije odnosno potpore iz neke od postojećih zaklada.

Ocjene Hübscheve disertacije bile su pozitivne te mu je odobren izlazak na stroge ispite. Stjepan Tropsch napisao je kako je Hübsch pokazao „ne samo veliku marljivost i temeljito poznavanje literature, nego također veliku spremu u rješavanju novih i težih pitanja“.[889] Naglasio je kako je „pisac svagdje ispoređivao [*sic*] te brojeve sa stajaćim brojevima u njemačkim starim epima, u njemačkome pravu, u hrvatskosrpskim narodnim pjesmama i u sv. pismu“, zbog čega je njegova radnja postala „važan prilog za razumijevanje stajaćih brojeva uopće“.[890] Ocjena Augusta Musića bila je slično intonirana odnosno ponovno je naglašena autorova velika marljivost, a disertacija je bila dokaz da je njezin autor „vješt znanstvenoj metodi svoje struke, da je vrstan samostalnim sudom u njoj raditi i napredovati i da si je usvojio način raspravljanja, koji toj struci dolikuje“.[891]

---

[885] AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35 i 36.
[886] AFF, Knjiga doktorata 68/1906. i 69/1906.; AFF, Spisi, 309/1906.
[887] AFF, Spisi, 309/1906.
[888] HÜBSCH, *Stajaći brojevi*, 3.
[889] AFF, Spisi, 309/1906., S. Tropsch: „Ocjena doktorske disertacije gospodina Artura Hübscha“.
[890] *Isto*.
[891] AFF, Spisi, 309/1906., A. Musić: „Ocjena doktorske disertacije g. Artura Hübscha“.

Dvosatni strogi ispit iz glavne i sporedne struke Hübsch je položio 2. lipnja 1906., a jednosatni iz filozofije – točnije iz estetike uz povijest filozofije – 17. srpnja 1906. Oba je ispita položio iz prvog pokušaja odličnom ocjenom.[892] Koliko je Tropsch cijenio disertaciju Artura Hübscha svjedoči i činjenica da ju je već 13. kolovoza iste godine poslao Vatroslavu Jagiću, uz napomenu da se radi o njegovom slušaču te da se autor u njoj „obazreo i na Maretićeve resultate o tipičnim brojevima u našoj narodnoj epici".[893] Iako je Hübsch svoju disertaciju vidio kao prilog opsežnijem istraživanju ove teme, nema podataka da se sam nastavio baviti znanstvenim radom, a njegova daljnja sudbina zasad nije poznata.[894] Osim disertacije u katalozima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža navedena su još samo dva njegova rada iz 1905. godine: o Adalbertu Stifteru pisao je prigodom stogodišnjice autorova rođenja, a istim je obljetničkim povodom napisao i tekst *Schiller i kršćanstvo*.[895]

U lipnju 1913. strogi ispit položila je Mira Perok iz Zagreba, rođena 1888. godine. Ona se na Mudroslovni fakultet upisala kao osamnaestogodišnjakinja, u zimskom semestru 1906./1907. U tom semestru nije još upisala germanističke kolegije, već je u statusu izvanredne studentice slušala kolegij Isidora Kršnjavog o Danteu i njegovim djelima. Potom je bila redovita slušačica Mudroslovnog fakulteta u Zagrebu kroz sedam semestara, od zimskog semestra 1907./1908. do ljetnog 1910./1911., a ljetni je semestar 1907./1908. provela na bečkom sveučilištu.[896] Krajem studija pokazala je kako je među boljim studentima germanistike, osvojivši u zimskom semestru 1910./1911. nagradu za seminarsku rad.[897] U listopadu 1912. položila je učiteljski ispit i stekla pravo „da može učiti hrvatski (srpski) i njemački jezik u čitavoj gimnaziji".[898] Već je krajem idućeg mjeseca zatražila na posudbu svoju domaću radnju iz njemačkog jezika *Schiller na zagrebačkoj pozornici*, očito zbog stjecanja doktorske titule.[899] Naime, prema *Redu strogih ispita*, kandidati s položenim učiteljskim ispitom mogli su „za pismeni strogi ispit podnijeti svoju dotičnu strukovnu radnju, ako ona odgovara zahtjevima, koji se stavljaju raspravi za pismeni strogi ispit".[900] Ispit iz germanistike i slavistike kao glavne struke položila je 6. lipnja 1913. dobrim uspjehom, a 3.

[892] AFF, Knjiga doktorata 68/1906. i 69/1906.
[893] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch – Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 13. kolovoza 1906.
[894] Čini se da je četrdesetih godina živio u Sjedinjenim Američkim Državama. Usp. „Arthur Huebsch".
[895] Usp. DAK NSK, „HS – HUH", 720–722. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.
[896] AFF, Imenici, br. 54, 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70.
[897] AFF, Spisi, 283/1911.
[898] HDA 502, kut. 184, dosje Mire Perok, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 137/1912.
[899] HDA 502, kut. 184, dosje Mire Perok, vlastoručno napisana izjava o posudbi priloga.
[900] *Akademički propisi* (1898.), 81.

studenoga i jednosatni ispit iz filozofije.[901] Čini se da se nakon stjecanja doktorata i zaposlenja u školi Perok više nije bavila znanstvenim radom. U njezinom službeničkom listu iz 1927. godine rubrika „Vanredni radovi u struci, kao i u opšte na književnom, naučnom i umetničkom polju“ ostala je prazna. Uz hrvatski i njemački služila se još francuskim i talijanskim jezikom. Čitav svoj radni vijek provela je u Zagrebu, u privremenom ženskom liceju i u nekoliko gimnazija, a bila je i ravnateljica II. ženske realne gimnazije.[902]

Iduća studentica germanistike koja je stekla titulu doktora filozofije bila je Slava Pecinovský, rođena 1885. u mjestu Volary u današnjoj Češkoj. Na Mudroslovni fakultet upisala se najprije kao izvanredna slušačica u listopadu 1904. Među devet upisanih kolegija bio je i Florschützov o germanskim riječima u slavenskim jezicima.[903] Godinu dana poslije studij je nastavila kao redovita, opredijelivši se i za germanističke kolegije. Akademsku godinu 1905./1906. provela je na bečkom sveučilištu, kao i ljetni semestar 1907./1908., a preostalih pet semestara u Zagrebu.[904] Tijekom studija triput je nagrađena kao članica Seminara za njemačku filologiju: u zimskom semestru 1906./1907., u zimskom 1907./1908. te u ljetnom 1908./1909.[905] Dva objavljena rada, *Preradović' „Lina Lieder“* (1908.) te *Kapperova „Lazarica“ i naša narodna pjesma* (1917.) nastala su upravo na temelju nagrađenih seminarskih radova.[906] O Preradovićevim *Lina Lieder* pisala je u zimskom semestru 1906./1907., a o Kapperovoj *Lazarici* u zimskom 1907./1908. Iako je ovaj potonji rad ocijenjen vrlo dobrom ocjenom, ipak je osvojila nagradu.[907]

Na učiteljskom je ispitu, položenom u listopadu 1910., kao jedna od rijetkih dobila odlične ocjene iz obje domaće radnje,[908] iz svih klauzurnih radnji te iz usmenog ispita iz hrvatskog i njemačkog jezika. Jedino je na usmenim ispitima iz latinskog i iz grčkog jezika ocijenjena ocjenom dobar.[909] Kao i Mira Perok, Slava Pecinovský iskoristila je svoju pisanu radnju s učiteljskog ispita za strogi ispit. Međutim, dok je u prvoj analizirala prvih pet godišta zagrebačkog časopisa *Luna* (1826. – 1830.), za strogi ju je ispit proširila na trideset dva

[901] AFF, Knjiga doktorata, br. 59/1913. i 67/1913.
[902] HDA 890, kut. 132, dosje Mire Ille r. Perok, Službenički list.
[903] AFF, Imenici, br. 45.
[904] AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60 i 61; AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914.; AFF, Spisi, 434/1914.; HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 169/1910. i „Opis života“.
[905] AFF, Spisi, 238/1907., 275/1908., 274/1909. i 346/1909.
[906] PECINOVSKÝ, „Preradović' 'Lina Lieder'“; PECINOVSKÝ- RASTOVČAN, „Kapperova 'Lazarica' i naša narodna pjesma“.
[907] Druga seminarska nagrada tog semestra nije dodijeljena. Usp. HDA 502, kut 183, dosje Slave Pecinovsky, svjedodžba od 10. ožujka 1908.; AFF, Spisi, 275/1908. Usp. i TROPSCH, „Ogled bibliografije prijevoda narodnih naših pjesama“, 154.
[908] Naslov domaće radnje iz hrvatskog jezika glasio je *Siegfried Kapper i naša narodna pjesma*. Usp. HDA 502, kut 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba, 10. ožujka 1908.
[909] HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 169/1910.

(1826. – 1858.). Pisana radnja za strogi ispit ocijenjena je nižom ocjenom od one s učiteljskog ispita. Naime, unatoč pohvalama zbog odlične sadržajne analize i ostvarenog najvažnijeg cilja – upoznavanja čitatelja s poetskim sadržajem časopisa – oba su ocjenjivača imala i niz zamjerki. Tropsch je uočio kako nije riješila „sva literarno-historijska pitanja“, kao što su „n. pr. pitanje o načinu redakcije, o autorima, istraživanje, koje su pjesme preštampane iz drugih časopisa, poredba Lune sa sličnim stranim časopisima, zatim ocjena proznog sadržaja Lune i t. d.“. Unatoč tome imao je razumijevanja za te propuste, smatrajući kako sva navedena pitanja „daleko premašuju opseg *jedne* disertacije“. Na kraju ocjene osvrnuo se i na korektan i biran jezik disertacije te na okretan stil, ocijenivši je ocjenom dobar.[910]

Slične je primjedbe – ali mnogo eksplicitnije izrečene – imao i Đuro Šurmin. Ne osporavajući temu ni njezine „sposobnosti za ocjenjivanje pojedinih radova“, smatrao je kako je Pecinovský u radnju trebala uvrstiti podatke o tome „kakvi su ljudi bili, koji su u njemu pisali – koliko oni u opće pripadaju Hrvatskoj“. Najveća se zamjerka odnosila na nenavođenje njemačkih časopisa iz kojih je *Luna* „vadila“ svoju građu jer se čitajući disertaciju moglo pogrešno zaključiti „da je najveći dio Lunina sadržaja pisan upravo za Lunu, što nije bilo“. Smetalo mu je što nije bilo moguće „na okupu“ naći „poznatije i nepoznatije njemačke pisce iz njemačke literature“, već se nalaze „raštrkani“, a autorica u više navrata nije navela „da je odakle preštampano“. Naposljetku je prigovorio i zbog konkretnog autora, čije je ime Pecinovský navela samo kraticom. Ipak, pisanu je raspravu ocijenio ocjenom dovoljan, uz napomenu da se „kao aprobirana doktorska disertacija u ovom obliku ne bi mogla štampati“.[911] Neovisno o slabijem uspjehu pisane radnje, dvosatni strogi ispit iz germanistike kao glavne i slavistike kao sporedne struke Slava Pecinovský položila je 18. prosinca 1913. odličnom ocjenom, a jednosatni ispit iz filozofije 25. travnja 1914. ocjenom dobar.[912]

Od listopadu 1909. radila je u školi, ali je umirovljena već 1922. godine, nakon tek nešto više od 12 i pol godina službe.[913] Bila je prisiljena napustiti nastavu zbog ozbiljno narušena zdravlja.[914] Tridesetih godina aktivirala se u borbi za ženska prava te je pisala kraće tekstove feminističke tematike.[915] Nakon doktoriranja ni ona se više nije bavila germanističkim temama.

---

[910] AFF, Spisi, 434/1913., S. Tropsch: „Ocjena doktorske disertacije gospodjice Slave Pecinovsky“.
[911] AFF, Spisi, 434/1913., Đ. Šurmin: „Ocjena doktorske disertacije Slave Pecinovsky: Zagrebački njemački časopis ‘Luna’ (1826–1858)“.
[912] AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914. Ispitivači na usmenom ispitu bili su Josip Florschütz i Julije Golik.
[913] HDA 890, kut. 321, dosje Slave Rastovčan.
[914] Usp. HDA 216, kut. 438, 4735, dosje Slave Pecinovský-Rastovčan.
[915] Usp. DKA LZMK, „RANNSONET, Eugenio – RAŠIĆ, Nikola Kole“, 2181–2191. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

Iako su ocjenjivači Josip Florschütz i Đuro Körbler dopustili Branku Tkalčiću izlazak na strogi ispit, ocijenivši obojica njegovu pisanu radnju *Die Lieder des Kürenbergers und die Kürenbergerfrage* ocjenom dobar, ni u ovom se slučaju nije smjela objaviti u tadašnjem obliku kao inauguralna disertacija.[916] Tkalčić je rođen 1892. godine u Glini. Upisao se na Mudroslovni fakultet u Zagrebu u zimskom semestru 1910./1911., a apsolvirao u ljetnom semestru 1913./1914. Akademsku godinu 1911./1912. proveo je u Leipzigu.[917] Preporuku za studij u inozemstvu dali su mu i Tropsch i Florschütz.[918] Nagradu za najbolji seminarski rad u njemačkom seminaru dobio je u zimskom i ljetnom semestru 1912./1913. te u ljetnom 1913./1914.[919] Tema njegove disertacije izazvala je veliko zadovoljstvo ocjenjivača Florschütza, ali ga je izvedba očito razočarala. Naime, Tkalčić je pokušao osporiti tvrdnje Eugena Josepha kako dvije od petnaest strofa objavljenih u zborniku *Große Heidelberger Liederhandschrift* ne pripadaju njemačkom srednjovjekovnom pjesniku. Florschütz nije bio uvjeren u točnost Tkalčićevih zaključaka, do kojih je došao „psihološkim zapažanjima“: „Tkalčićeva su razlaganja doduše dosta oštroumna, ali nijesu dovoljno fundirana materijalnim filološkim aparatom, kao što je Josephova radnja, na koju Tkalčić svoju radnju navezuje.“[920] Prigovorio je i zbog načina na koji se građa predstavlja: „U radnji trebalo je predočiti pjesničku građu, o kojoj se raspravlja, u originalu i prijevodu s tumačem, kako čini i Joseph.“[921] Unatoč svim prigovorima, Tkalčić je položio strogi ispit iz njemačkog jezika i književnosti kao glavne, a klasične filologije kao sporedne struke 19. veljače 1916. dobrim uspjehom, a sedam dana poslije i iz filozofije (povijesti filozofije i estetike).[922] Za razliku od Perok i Pecinovský, učiteljski je ispit položio nekoliko mjeseci nakon strogih ispita. Prvi je put ispit polagao u proljetnom roku 1916. godine. Budući da je iz njemačkog jezika dobio ocjenu „jedva dovoljan“, smio ga je predavati samo u nižim razredima gimnazije. Stoga je ispit iz njemačkog ponovio 21. listopada 1916., nakon čega je dobio dozvolu predavanja u svim razredima. Uz glavnu struku njemački jezik kao sporednu je odabrao latinski i grčki.[923]

Iako je Florschütz u ocjeni disertacije sugerirao autoru da preradi svoju radnju po uzoru na recentno izdanje Franza Sarana *Das Hildebrandslied* (*Bausteine zur Geschichte der*

---

[916] AFF, Spisi, 19/1916., „Dekanatu mudroslovnoga fakulteta kr. sveuč. Fr. Jos. I. u Zagrebu“ i „Veleslavni dekanate!“.
[917] AFF, Imenici, br. 69, 70, 76, 77, 80 i 81; HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 67/1916. i „Opis moga života“; AFF, Spisi, 19/1916., „Opis života“.
[918] AFF, Spisi, 439/1911.
[919] AFF, Spisi, 198/1913., 601/1913. i 570/1914.
[920] AFF, Spisi, 19/1916., „Dekanatu mudroslovnoga fakulteta kr. sveuč. Fr. Jos. I. u Zagrebu“.
[921] *Isto*.
[922] AFF, Knjiga doktorata, 94/1916. i 95/1916.
[923] HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 67/1916.

deutschen Literatur, 1915.), Tkalčić se najvjerojatnije ovom temom više nije bavio. Ipak, bio je aktivan kao autor stručnih publikacija i publicističkih tekstova. U idućih je nekoliko godina objavio njemačku čitanku, članke o nastavi živih i klasičnih jezika u srednjim školama, o reformi srednjoškolskog sustava, profesorskom ispitu, filateliji te o književnoj kritici. Nekoliko njegovih tekstova ima i snažnu političku konotaciju, a 1923. kao urednik je napisao uvodnu riječ časopisu *Mladost*.[924] Svoj je radni vijek Tkalčić proveo u realnoj gimnaziji na Sušaku i u više zagrebačkih gimnazija te kao inspektor u prosvjetnom odjeljenju kod velikog župana zagrebačke oblasti.[925]

Treća zagrebačka studentica germanistike s doktorskom titulom bila je Gizela Tarczay, rođena 1896. u Cerniku. Svih osam semestara (1914./1915. – 1917./1918.) provela je na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Osim njemačkog studirala je i mađarski jezik.[926] Tijekom studija triput je dobila nagradu za seminarski rad u njemačkom (u zimskom semestru 1915./1916., 1916./1917. i 1917./1918.),[927] a četiri puta u mađarskom seminaru (u ljetnom semestru 1914./1915., u zimskom i ljetnom 1915./1916. te u ljetnom 1916./1917.).[928] Svega tri mjeseca nakon izdanog apsolutorija položila je učiteljski ispit vrlo visokim ocjenama. Osim materinskog mađarskog te njemačkog i hrvatskog jezika, odlično je znala i finski jezik.[929] Dvosatni strogi ispit iz njemačkog i mađarskog jezika položila je 20. studenoga 1918., a jednosatni iz filozofije 25. veljače 1919, oba odličnom ocjenom.[930] Njezina disertacija *Die Ungarn und ihr Land in Lenaus Dichtung*, također ocijenjena odličnom ocjenom, nije sačuvana, ali se iz ocjene Stjepana Tropscha može vidjeti kako se radilo o pisanoj radnji s učiteljskog ispita, koja je toliko „uspjela, da se mirne duše mo[gla] prihvatiti i za doktorsku disertaciju“:

---

[924] *Njemačka čitanka za 1. i 2. razr. trgovačkih akademija*; „O naučnoj osnovi, o udžbenicima i učenju njemačkog jezika u našim trgovačkim akademijama“; „O nastavi živih jezika u našim srednjim školama“; „Staroklasična filologija u srednjoj školi“; „K preuredjenju naših srednjih škola“; „O reformi našeg školstva“; „Sustav budućega našega školstva“; „Zar ćemo da skratimo srednju školu?“; „O profesorskom ispitu“; „O odgojnoj i nastavnoj vrijednosti filatelije“; „Filatelija ili filatelistika“; „O našoj književnoj kritici“; „Budimo zreli za slobodu (Povodom činovničkog istupa)“; „Srednja škola kao rasadište jugoslavenske misli“; „Prva riječ“. Navedeno prema: DAK NSK, „TIS – TOF“, 527–528; DKA LZMK, „tit. – TODOROVIĆ, Branko“, 742–755. Pristup ostvaren 28. 12. 2019. Usp. i HDA 890, kut. 393, dosje Branka Tkalčića, Službenički list, rubrika „Podaci o književnim, naučnim i umjetničkim radovima“.

[925] HDA 890, kut. 393, dosje Branka Tkalčića, Službenički list.

[926] AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88, 91, 92, 95 i 96.

[927] AFF, Spisi, 191/1916., 212/1916., 189/1917., 229/1918.

[928] AFF, Spisi, 468/1915., 191/1916., 212/1916., 384/1916., 472/1917.

[929] Domaće radnje iz njemačkog i mađarskog jezika ocijenjene su odličnom ocjenom, jedna klauzurna radnja iz njemačkog odličnom, a druga dobrom. Isti je uspjeh ostvarila i iz obje mađarske klauzurne radnje, dok je iz hrvatskog dobila ocjenu dobar. Na usmenom je ispitu dobila odličnu ocjenu iz sva tri predmeta (njemački jezik, mađarski jezik i hrvatski jezik). HDA 502, kut. 502, dosje Gizele Tarczay, Ispitna svjedodžba br. 57/1918.

[930] AFF, Knjiga doktorata, 147/1918. i 156/1919.

> Radnja, koja obuhvata 108 polustrana fol., podrobno prikazuje, koliko se magjarski narodni život i magjarska krajina odrazuje u poeziji Lenaua. Gospodja Tarczay nije samo savjesno upotrijebila svu važniju literaturu o Lenauu, nego je i samostalnim finim opažanjima mnogo doprinjela boljemu razumijevanju mnogih Lenauovih djela, koja ona podrobno analizira naglašavajući svagdje veze sa magjarskim narodnim tipovima ili magjarskom krajinom. Gradja je dobro i promišljeno disponirana. Njemački jezik, kojim je radnja pisana, korektan je, tek gdjegdje potkrala se manja koja pogrješka; stil je lijep i vrlo okretan.[931]

Osim što je pisala o njemačkoj lirici, i sama je bila aktivna kao pjesnikinja. U Zagrebu je objavila dvije zbirke pjesama: *Im Gewitter* (1921.) i *U gorskoj tišini* (1926.).[932] Njezin spisateljski opus obuhvaća još nekoliko zbirki pjesama na mađarskom jeziku, romane, eseje te prijevode, a seže sve do druge polovice sedamdesetih godina. Bila je vrlo aktivna i kao autorica tekstova planinarske tematike te kao prevoditeljica, uglavnom djela slavenskih pisaca.[933]

U prosincu 1922. dvosatni strogi ispit iz njemačkog jezika i književnosti kao glavne, a hrvatskog jezika i hrvatske i srpske književnosti kao sporedne struke položio je Antun Hurm, rođen 1887. u Vinkovcima. Njegovu su raspravu *Die deutschen und die kroatisch-serbischen Zrinjskidramen* Tropsch i Boranić ocijenili dobrom ocjenom, a takav je bio i uspjeh na usmenom ispitu, dok je na jednosatnom ispitu iz filozofije, održanom sedam mjeseci poslije, dobio odličnu ocjenu.[934] Ocjena njegove disertacije nije sačuvana. Hurm je bio jedan od nekoliko studenata koji su prešli na zagrebački Mudroslovni fakultet iz inozemstva i u Zagrebu stekli apsolutorij. Od zimskog semestra 1906./1907. do ljetnog semestra 1907./1908. u Beču je studirao germanistiku kao glavni predmet, a klasičnu filologiju kao sporedni. Iduća četiri semestra proveo je u Zagrebu, gdje je u dva navrata osvojio i nagradu u Seminaru za njemačku filologiju.[935] Učiteljski ispit položio je 29. travnja 1911., nakon čega je smio predavati njemački jezik u svim, a latinski i grčki u nižim razredima gimnazije.[936]

Ovaj dugogodišnji prosvjetni djelatnik[937] iza sebe je ostavio velik broj tekstova. Svoje je prikaze i pedagoške radove o ocjenjivanju učenika i obrazovanju modernih nastavnika

---

[931] AFF, Spisi, 798/1918., S. Tropsch: „Ocjena doktorske disertacije gospodje Gizele Tarczay“. Ocjenu je sastavio Tropsch, a potpisao ju je i drugi izvjestitelj, Ferdo Šišić.
[932] Usp. DAK NSK, „TAL – TASH“, 918 i 920. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.
[933] Usp. DKA LZMK, „- tan - – TARZICIJ“, 1116, 1118–1131. Usp. i katalog mađarske nacionalne knjižnice *Országos Széchényi Könyvtár* (http://nektar2.oszk.hu), zapis: „Pappné Tarczay Gizella“. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.
[934] AFF, Knjiga doktorata, 238/1922. i 261/1923.
[935] U zimskom semestru 1908./1909. i 1909./1910. Usp. AFF, Spisi, 116/1909. i 229/1910.
[936] AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66; HDA 502, kut. 67, dosje Antuna Hurma, „Opis života“ i Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 70/1910.
[937] Hurm je radio kao namjesni učitelj u Bjelovaru od 1910. do 1913., pravi učitelj u gospićkoj gimnaziji 1913., potom do 1937. kao profesor u klasičnoj gimnaziji te ženskoj i muškoj realnoj gimnaziji u Osijeku. Od 1937. do 1940. bio je nastavni inspektor u Ministarstvu prosvjete u Beogradu, od 1940. do 1945. ravnatelj muške realne

objavljivao u *Nastavnom vjesniku* i *Glasniku Jugoslovenskog profesorskog društva*. Početkom tridesetih godina objavio je i dva teksta o Goetheu: *Goethe i žene* i *O odgojnoj vrijednosti Goetheova „Fausta“*.[938] Svoja je najznačajnija djela objavio pedesetih godina – udžbenik latinskoga jezika *Chrestomathia Latina* (1952.) u koautorstvu s Danom Smičiklasom, *Njemačku čitanku za VII. i VIII. razred gimnazije* (1952.), *Njemačko-hrvatskosrpski rječnik* (1954.) i *Hrvatskosrpsko-njemački rječnik* (1958.).[939] Sve su publikacije objavljene u više izdanja, a rječnicima se, u izmijenjenom i dopunjenom izdanju, mnogi koriste još i danas.[940]

Slične probleme s polaganjem učiteljskog ispita kao i Branko Tkalčić imao je i Jovan Bogičević, rođen 1896. u Srijemskim Karlovcima.[941] Na Mudroslovni se fakultet upisao u zimskom semestru 1915./1916., ali zbog rata nije pohađao predavanja jer je iste godine postao jednogodišnji dobrovoljac u domobranstvu.[942] U vojnoj službi proveo je „koje u Osijeku i Zagrebu, koje na ruskom ratištu tri godine“, da bi se potom u zimskom semestru 1917./1918. ponovno upisao na Mudroslovni fakultet.[943] Kao glavnu struku odabrao je hrvatski jezik i književnost i njemačku filologiju. Nakon četiri semestra otišao je u Beč, „naročito radi praktičkog usavršavańa u nemačkom jeziku, svojoj drugoj glavnoj struci“ te je tamo stekao i apsolutorij u srpnju 1921. godine.[944]

Ni studiranje na bečkom sveučilištu nije bilo jamstvo da će kandidat bez problema položiti učiteljski ispit. Upravo je to bio slučaj i s Bogičevićem. Naime, u travnju 1922. godine zbog slabih je rezultata ostvarenih na usmenom ispitu dobio dozvolu za predavanje njemačkog jezika samo u nižim razredima.[945] Da bi smio predavati na svim razredima, ponovio je ispit iz njemačkog godinu dana poslije.[946] Ipak, to ga nije omelo u njegovu stručnom radu. Objavio je niz publikacija, uključujući priručnike i udžbenike njemačkog

---

gimnazije u Karlovcu, a od 1945. do umirovljenja 1950. profesor u Prvoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Usp. „Hurm, Antun“.

[938] Usp. DKA LZMK, „HUGO – HŽONSTOVSKI“, 1985–1998. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[939] Usp. DAK NSK, „HUI – HY“, 808–823. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[940] Koautorica kasnijih izdanja prvog rječnika je Marija Uroić, a drugog Blanka Jakić. Godine 2004. objavljeno je četvrto izdanje *Njemačko-hrvatskog rječnika s gramatičkim podacima i frazeologijom* (do 1988. objavljeno je osam izdanja pod starim naslovom) te deveto izdanje *Hrvatsko-njemačkog rječnika s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Usp. zapise za Antuna Hurma u elektroničkom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (http://katalog.nsk.hr/). Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[941] Usp. AFF, Imenici, br. 87, 95, 99, 100, 101; HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića; AFF, Knjiga doktorata, 264/1923. i 271/1924.

[942] Usp. nacional bez upisanih kolegija: AFF, Imenici, br. 87.

[943] HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, „Opis života“.

[944] HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, „Opis života“ i Ispitna svjedodžba br. 28/1923.

[945] HDA, 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, Zapisnik o usmenom ispitu.

[946] HDA, 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, Ispitna svjedodžba br. 28/1923

jezika prilagođene učenicima ekonomskih i trgovačkih škola.[947] Pisao je stručne rasprave,[948] a bio je i iznimno plodan prevoditelj, čiji su prijevodi nerijetko objavljeni u više izdanja.[949]

Dvosatni strogi ispit iz njemačkog jezika kao sporedne struke položila su četvorica apsolviranih slušača germanistike. Oni, dakle, nisu pisali disertaciju iz njemačkog jezika i književnosti, nego su na usmenom ispitu morali dokazati da raspolažu dovoljnim znanjem na tom području nužnim za „temeljit studij glavne struke".[950] Prvi među njima bio je Marcel Vidačić, rođen 1885. u Križevcima. Vidačić je od 1905./1906. do 1908./1909. proveo tri semestara na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu te dva u Grazu i Beču.[951] Od kolovoza 1909. do studenoga 1910. bio je pripravnik srednjoškolskog učiteljstva u realnoj gimnaziji u Bjelovaru, ali je na vlastitu molbu razriješen službe radi bolesti. Krajem 1910. podnio je mobu za polaganjem strogog ispita iz hrvatskog jezika i književnosti kao glavne struke i opće povijesti kao sporedne struke", no kako je odabrao kombinaciju struka koja nije bila predviđena tadašnjim Redom strogih ispita, morao je naknadno promijeniti odabir sporedne struke.[952] Budući da je u međuvremenu usvojen novi red strogih ispita, Vidačić je naposljetku ipak doktorirao 1911. dovoljnom ocjenom iz hrvatskog jezika i književnosti kao glave i njemačke filologije kao sporedne struke, što mu je bila i prva želja, te uz odličnu ocjenu iz jednosatnog ispita iz filozofije.[953] U ljetnom semestru 1911./1912. ponovno se upisao na Mudroslovni fakultet u Zagrebu te je slušao predavanja iz povijesti, povijesti umjetnosti i

---

[947] U elektroničkom katalogu Narodne biblioteke Srbije (https://www.nb.rs) popisane su sljedeće knjige objavljene od 1936. do 1967.: *Lehrbuch der serbokroatischen Sprache*; *Deutsche Lesestoffe über Handel, Wirtschaft und Verkehr* (izbor tekstova Jovan Bogičević i Dragoljub Gančić); *Nemačka čitanka sa gramatikom za I razred srednjih trgovačkih škola*; *Nemačka čitanka sa gramatikom za II razred srednjih trgovačkih škola*; *Nemačka čitanka za I razred trgovačke akademije*; *Nemačka čitanka za III razred trgovačke akademije*; *Nemačka čitanka za IV razred trgovačke akademije*; *Prevodi nemačkih tekstova po čitanci za I razred*; *Nemačka čitanka sa gramatikom za I razred ekonomskih srednjih škola*; *Dopisna ekonomska srednja škola Udruženja knjigovođa NR Srbije. Nemački jezik s korespondencijom za III razred*; *Dopisna ekonomska srednja škola Udruženja knjigovođa NR Srbije. Nemački jezik s korespondencijom za IV razred*; *Udžbenik nemačkog jezika za I. i II. razred. ekonomske škole*; *Udžbenik nemačkog jezika za III. i IV. razred* (u koautorstvu s Vidom Županski-Pečnik); *Nemački jezik za II razred ekonomske škole*; *Nemački jezik za III razred ekonomske škole*; *Nemački jezik za IV razred ekonomske škole*. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[948] *Vuk St. Karadžić i Nemci* (1938.); „Svet E. T. A. Hofman" (1964.), u: E. T. A. Hofman, *Princeza Brambila* (prev. Jovan Bogičević), 371–375. Zapisi iz elektroničkog kataloga Narodne biblioteke Srbije (https://www.nb.rs). Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[949] U najviše je izdanja objavljen njegov prijevod knjige Harriet Beecher Stowe *Čiča Tomina koliba*, što za života, što posthumno. S njemačkog je, između ostalog, preveo *Prinzezu Branbillu* E. T. A. Hofmanna, prvi i dio druge knjige Hofmannovih *Izabranih dela*. Njegovi se prijevodi nalaze i u trima izdanjima *Razgovora sa Geteom poslednjih godina njegova života* Johanna Petera Eckermanna (1960., 1963. i 1965.) te u izboru iz Goetheovih djela *Poezija i stvarnost (izbor)*; *Putovanje po Italiji (izbor)*, objavljenom 1982. godine. Zapisi iz elektroničkih kataloga Narodne biblioteke Srbije (https://www.nb.rs) i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (http://katalog.nsk.hr/). Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

[950] *Akademički propisi* (1898.), 84.

[951] AFF, Imenici, br. 47, 56 i 61.

[952] AFF, Spisi, 568/1910., „Zapisnik II. fakultetske sjednice. 15. XII. 1910.". Vidačić je 1911. naposljetku ipak položio strogi ispit iz željene grupe. Usp. i AFF, 5/1911.; AFF, Knjiga doktorata, 39/1911. i 45/1911.

[953] AFF, Knjiga doktorata, 39/1911. i 45/1911.

geografije.[954] Nakon studija nije se bavio germanističkim temama. Uz disertaciju *Izvori priče: Grabancijaš dijak* objavio je još članak *Zmija mladoženja* o istoimenoj bajci te knjigu *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*.[955]

U srpnju 1913. strogi ispit položio je i Vladimir Kesterčanek, rođen 1887. u Zagrebu.[956] Kao „momčić od 18 godina“ upisao se u zimskom semestru 1905./1906. na Mudroslovni fakultet s namjerom da sluša slavistiku kao glavnu struku, a klasičnu filologiju kao sporednu struku. Međutim, „već u drugom semestru – iz težnje za modernom književnosti“ odustao je od klasične filologije i počeo slušati predavanja iz njemačkog jezika. Nakon dvije godine provedene na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu poželio je usavršiti se u njemačkom jeziku. Stoga je zimski semestar akademske godine 1907./1908. proveo u Grazu, a ljetni u Beču, gdje je „marljivo slušao predavanja u jednu ruku profesorâ germanistike: Schönbacha, Seufferta, Minora i Arnolda, a u drugu profesorâ slavistike: Murka, Jagića, Jirečeka i Rešetara“. U „tuđem svijetu – potaknut nekim svojim profesorima“ počeo je raditi „na polju hrvatske literarne historije, napose kao germanista i slavista vukla [ga] je želja, da traž[i] dodirne točke među njemačkom i hrvatskom literaturom“, odnosno da proučava „utjecaj njemačke knjige na hrvatsku“ te je „u tom smjeru“ napisao i „nekoliko članćića, od kojih su neki odštampani u Nastavnom vjesniku“.[957] U zimskom semestru 1908./1909. vratio se u Zagreb „obogaćen znanjem i iskustvom“.[958] Među objavljenim su radovima bila i dva rada nastala u Seminaru za njemačku filologiju: *Njemačke pjesme Mirka Bogovića* i *Njemački i hrvatski utjecaji na Nemčića*.[959] U jesenskom roku 1911. položio je učiteljski ispit i stekao pravo predavanja hrvatskog i njemačkog jezika u svim razredima gimnazija.[960]

Sličnim se temama bavio i u svojoj doktorskoj disertaciji. Strogi dvosatni ispit iz slavistike kao glavne i germanistike kao sporedne struke položio je 1913. dovoljnom ocjenom, kao i jednosatni iz filozofije 1913. Istom su ocjenom Šurmin i Tropsch ocijenili i njegovu disertaciju *Vrazove balade i romance*.[961] U prvom je dijelu Kesterčanek pokušao odrediti mjesto Vrazove poezije u hrvatskoj i svjetskoj književnosti. U drugom dijelu, prema Tropschevoj ocjeni manje uspjelom, autor je „s dosta truda“ napravio prijepis rukopisa

---

[954] AFF, Imenici, br. 73.
[955] Usp. DAK NSK, „VEY – VIH“, 460; DKA LZMK, „Veš, veš … – VIDAKOVIĆ-ŽUPANSKI, Živojin“, 1710–1711. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.
[956] AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 60 i 61.
[957] HDA 502, kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka, „Opis života“. Usp. KESTERČANEK, „Njemačke pjesme Mirka Bogovića“; „Njemačke pjesme Petra pl. Preradovića“; „O utjecaju njemačkih pjesnika na Antuna Nemčića“.
[958] HDA 502, kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka, „Opis života“.
[959] AFF, 220/1913., „Opis života“.
[960] HDA 502, kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 171/1911.
[961] AFF, Knjiga doktorata, 64/1913. i 81/1915.

Vrazovih balada i romanca, naznačivši varijante različitih izdanja. Prema Tropschu, „nema u ovome obliku prave vrijednosti, jer tek podaje sirovi materijal, s pomoću kojega bi se moglo doći do zanimljivih opažanja“ to jest nedostaje kritičko tumačenje tih promjena odnosno odabira konačne varijante.[962] Prigovorio je i zbog skraćivanja pojedinih riječi, što često dovodi to toga da se često ne zna što je skratio Vraz, a što autor disertacije. S germanističkog je stajališta posebno važna Tropscheva ocjena o baladi u europskoj, posebno njemačkoj književnosti. To poglavlje „nije piscu uspjelo“. Tropsch je upozorio kako je „od Macphersona i Percy-a[963] do njemačkih mladjih romantika“ velik vremenski razmak, da su to „dvije srodne struje, koje treba lučiti jednu od druge, a to pisac ne čini u dovoljnoj mjeri“.[964] Naposljetku je upozorio i na zanemarivanje Vrazovih bilješki o tome da je neke pjesme „spjevao polag češkoga odnosno ruskoga originala“. Unatoč svemu tome, budući da je „kraj svega toga gospodin pisac ovom radnjom pokazao i mnogo marljivosti a i spreme za znanstveno raspravljanje o predmetu svoje struke“, Kesterčanek je ipak mogao izaći na strogi ispit, ali u slučaju objavljivanja radnje nije je smio tiskati uz napomenu „inauguralna disertacija“.[965] Disertacija je naposljetku ipak objavljenja u *Nastavnom vjesniku*, bez napomene.[966]

Kesterčanek je i nakon polaganja strogog ispita nastavio raditi u školi. Predavao je u gimnazijama u Srijemskoj Mitrovici i Osijeku te na Trgovačkoj akademiji u Sarajevu, a 1930. prešao je u Srednju tehničku školu u Zagrebu.[967] Nakon disertacije gotovo u potpunosti se posvetio jednom drugom području. Dok je u prvom desetljeću dvadesetog stoljeća objavljivao čak i pjesme i pripovijetke te stručne tekstove o njemačkoj i hrvatskoj književnosti, poslije Prvoga svjetskog rata prorijedili su se njegovi prilozi i rasprave o književnosti, a većinu njegova opusa zauzimaju djela o stenografiji.[968] Kao ispitani učitelj stenografije te saborski i

---

[962] AFF, 22/1913., S. Tropsch, „Ocjena doktorske disertacije gosp. gimnazijskog učitelja Vladimira Kesterčanka“.

[963] O engleskim književnicima Jamesu Macphersonu (1736. – 1796.) i Thomasu Percyju (1729. – 1811.) usp. FEHR, *Englische Literatur des XIX.-XX. Jahrhunderts*, 23–26.

[964] AFF, 22/1913., S. Tropsch, „Ocjena doktorske disertacije gosp. gimnazijskog učitelja Vladimira Kesterčanka“.

[965] *Isto*.

[966] Na naslovnici piše: „Vrazove balade i romance. Napisao Dr. Vladimir Kesterčanek. Posebno otisnuto iz ‘Nastavnog vjesnika’, sv. 10, god. XXV.“.

[967] Usp. „Kesterčanek, Vladimir“. U ovoj je natuknici pogrešno navedeno da je završio studij klasične filologije i slavistike. U molbi za polaganje strogog ispita o sarajevskoj školi govori kao o „tehničkoj stručnoj školi u Sarajevu“. Usp. AFF, Spisi, 220/1913.

[968] Usp. DKA LZMK, „Keren Hajesod – KESTERČANEK, Vladimir F.“, 2487–2604. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.

sudski stenograf na nekim od najvažnijih sudskih procesa objavio je više stenografskih udžbenika i stručnih publikacija, a organizirao je i vodio brojne stenografske tečajeve.[969]

Da odluka o polaganju strogih ispita i odabiru područja disertacije nije bila nimalo laka, svjedoče pisma Stanislava Steinfla upućena Isidoru Kršnjavom. To je jedno od rijetko sačuvanih, dosad neobjavljenih, svjedočanstava o akademskim iskustvima jednog studenta zagrebačke germanistike, vezano uz sam studij. Stanislav Steinfl, rođen 1888. u Beču, svih je osam semestara proveo na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, od zimskog semestra 1906./1907. do ljetnog semestra 1909./1910.[970] On i Ivan Kolander bili su jedini slušači germanistike koji su ostali na fakultetu u ljetnom semestru 1907./1908., u vrijeme studentskog štrajka.[971] Štoviše, obojica su tog semestra dobila nagradu za seminarski rad,[972] a Steinfl je isti uspjeh ponovio i u zimskom semestru 1908./1909.[973]

Nakon odslušanih propisanih osam semestra i stjecanja apsolutorija, Steinfl je 1910. postavljen za namjesnog učitelja u gimnaziji u Senju. Prilično osamljen, još neprilagođen novoj sredini, u pismu „svom najmilijem učitelju“ Isidoru Kršnjavom, koji mu je u „dosada najneugodnijim časovima“ bio „jedina svjetla točka“, evocirao je sjećanje na godine provedene na zagrebačkom sveučilištu – „da nije bilo Vas koji ste, i to u velikoj mjeri, na me uplivali za vrijeme mojih nauka u Zagrebu, sve moje sjećanje na zagrebačko sveučilište sastojalo bi se u glavno u neugodnom sjećanju na pisanje škripata i na razne druge neprilike“.[974]

Iz njegova se svjedočanstva može vidjeti koliko je teško bilo držati nastavu u gimnaziji i pripremati se za polaganje učiteljskog ispita, pogotovo kad bi se na to nadovezali zdravstveni problemi:

> Sada se ćutim zdravijim, no samo me to muči, da mi je ovo par mjeseci prošlo u tutanj, jer nisam gotovo ništa radio. (…) I tako me baš pred nekoliko dana uhvatilo neko nepouzdanje u sama sebe. Činilo mi se kao da je u opće položenje ispita za me nedokučiva stvar. No uhvatiti ću se knjige jer to je mislim jedini lijek proti zdvajanju.[975]

Osim učiteljskog, Steinfl je namjeravao položiti i strogi ispit. Teme koje su pobuđivale njegov interes uklapale su se u okvir interesa Stjepana Tropscha. Dvije od tri predložene teme imale su zajednički nazivnik – traganje za utjecajima njemačke na hrvatsku književnost. Prva

---

[969] Ispit za nastavnika stenografije položio je 1910. Od 1909. do 1914. bio je saborski stenograf u Zagrebu, Zadru i Sarajevu, sudski stenograf s Milanom Prpićem na veleizdajničkim procesima u Zagrebu (1908. – 1909.) i u B. Luci (1915. – 1916.) te na suđenju sarajevskim atentatorima 1914. Više u: „Kesterčanek, Vladimir“.
[970] AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 57, 60, 61, 65 i 66.
[971] O studentskom štrajku više u: LUETIĆ, „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine“.
[972] AFF, Spisi, 525/1908.
[973] AFF, Spisi, 116/1909.
[974] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, 17. listopada 1910.
[975] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, 10. travnja 1911.

tema, *Upliv njemačkih „Marienlieder“ na naše marijanske pjesme*, prema njegovu je mišljenju mogla biti važna ne samo za germanistiku, nego i za slavistiku. Smatrajući da su „marijanske pjesme najljepši biser religiozne poezije“, započeo je s prikupljanjem hrvatskih marijanskih pjesama, tražeći ih „po raznim molitvenicima“ i „po raznim djelima starijih pisaca svećenika“. Međutim, kao i u drugoj potencijalnoj temi, problem je predstavljala nedostupna literatura – problem koji su iskusili mnogi kandidati za polaganje učiteljskih ili strogih ispita, pogotovo ako nakon apsolviranja nisu živjeli u Zagrebu: „Samo ne znam modus kako bi mogao iz koje bečke biblioteke dobiti neka djela – u zagrebačkoj ih nema – zbornike njemačkih ‘Marienlieder’ i neke raspravice o toj stvari, koje bi mi potrebne bile.“[976] Druga je tema trebala biti „specijalno germanistička“ – *Schicksalsdramen* (tzv. sudbinske tragedije). Prema Steinflovu mišljenju, kod tih drama, koje se obično „prikazuju kao zablude ukusa“, dotad se nije dovoljno istraživao „uzrok, koji je te zablude prouzročio“. Treća je tema bila *Počeci u njemačkim i hrvatskim narodnim pjesmama*. Budući da se „koleba[o] čega da se lat[i]“,[977] za pomoć je zamolio Kršnjavog. Prema njegovu se savjetu odlučio za temu *Das Schicksaldrama in Deutschland*.[978]

Kao najveću prepreku svom akademskom razvitku Steinfl je vidio svoju okolinu. Radeći bilancu na kraju godine, mogao je samo ustvrditi „da je dosta jadno ispala; innerlich und äußerlich“: „‘Äußerlich’ nemam još ispita, pa očekujem u tom pogledu od nove godine, da ću se marljivijim pokazati, a ‘innerlich’ sam postao tako rekuć poganinom.“[979] Stoga je izlaz tražio u odlasku u inozemstvo pa je Kršnjavog zamolio da se zauzme za njega kod raspodjele vladinih stipendija.[980]

Jednogodišnji boravak u Leipzigu u akademskoj godini 1912./1913., ostvaren uz potporu Zemaljske vlade i svesrdnu pomoć Isidora Kršnjavog, imao je ključnu ulogu u promjeni Steinflovih istraživačkih interesa.[981] Osim germanističkih predavanja – „Köstera o literaturi 18. stoljeća te Witkowskog o literaturi 19. stoljeća (od 1830. dalje) i o Wagneru, Hebbelu i O. Ludwigu kao reformatorima drame“ – upisao je i kolegij profesora Lamprechta *Deutsche Kulturgeschichte der jüngsten Vergangenheit: Weltanschauung und Wissenschaft*. Taj će mu kolegij otvoriti prozor u svijet koji mu je u Zagrebu bio nedostupan. Njegov se iskaz ujedno može protumačiti i kao implicitna kritika zagrebačkog studija germanistike: „Ne

[976] *Isto*.
[977] *Isto*.
[978] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, 31. srpnja 1911.
[979] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Donji Miholjac, 29. prosinca 1911.
[980] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Donji Miholjac, 28. travnja 1912.
[981] Usp. HDA 502, kut. 216, dosje Stanislava Steinfla, „Opis života“ i Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 25/1916.; HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 22. siječnja 1913.

spada to baš točno u germanistiku, ali je svakako i za filologa – literarhistorikera dobro, da poznaje nešto kulturne povijesti ako ne će, da mu se sav posao sastoji više ili manje u gramatičkom cjepidlačenju.“[982] Steinfl je kao član „‘Germanistischen Institutes’ što odgovara našem zagrebačkom seminaru“, imao pravo prisustvovati svim vježbama i predavanjima te se služiti „po miloj volji svim pomagalima i knjigama, koje tamo stoje na raspolaganju“. Pomoć su mu ponudili i profesori Köster i Witkowski, a što „se teme tiče, vele da toga ima na pretek, neka samo biram“.[983]

Od Tropscha je potom zatražio temu za domaću radnju za učiteljski ispit, „po mogućnosti germanističnu literarno-historičnu“.[984] Nakon što se Tropsch odlučio za *Prolog i epilog u njemačkoj drami 17. stoljeća*, Steinfl je odmah počeo prikupljati materijal.[985] U Leipzigu je ostao i u ljetnom semestru, slušajući Kösterova predavanja o njemačkom kazalištu od 15. do 20. stoljeća te predavanja Witkowskog o njemačkoj drami od najstarijih vremena do Lessinga.[986] Iako je u inozemstvo krenuo s dogovorenom temom disertacije i s jasnom željom za stjecanjem dodatnih germanističkih znanja, na kraju svog boravka u Leipzigu zaključio je sljedeće:

> Sada, kada se moj boravak ovdje primiče kraju, opažam opet isto što sam u Zagrebu opazio. Najdublji utisak, zaista gotovo odlučan upliv je na me učinio ne docenat književnosti, nego onaj kulturne povijesti. Slušao sam ovdje povijest humanizma i renesanse kod Lamprechta, i to mi se čini znanost.[987]

Kršnjavi je bio zabrinut zbog uspjeha svoga štićenika. Pismo koje mu je uputio odiše prijateljskim, gotovo očinskim, tonom. Možda se Kršnjavi podsvjesno pribojavao da će Steinflov neuspjeh postati i njegov vlastiti jer se upravo on zalagao za njegov studijski boravak u inozemstvu :

> Moj mladi prijatelju!
> Vaš me je list zanimao. Dobro je ako ćete literarnu povjest s višega kulturno historičkoga stanovišta shvaćati. Gothe u ostalomu nije odraz svoga vremena kao Dante, koji je stajao aktivno u strašnim stranačkim borbama onoga vremena.
> Vrijeme Vašega boravka primiče se kraju, a Vi mi ništa ne pišete o svojim ispitnim radnjama. Jeste li i Vi nekakav Oblomov?[988]
> Molim Vas pišite mi o svojim ispitnim radnjama. Ne bih rado da Tropsch zadrži pravo. Da bar načinite u Leipzigu doktorat do na jesen.[989]

---

[982] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 22. siječnja 1913.
[983] *Isto*.
[984] *Isto*.
[985] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 6. ožujka 1913.
[986] *Isto*.
[987] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Leipzig, bez datuma. Na papiru na kojem je pismo napisano prikazan je motiv *Buchhändlerhaus*.
[988] Oblomov je lik iz istoimenog romana I. A. Gončarova. Pojmom oblomovština označava se „pomanjkanje volje za djelovanjem, radom, obvezama; lijenost, inertnost, jalovost, krajnje otuđenje“. Usp. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 846.
[989] HDA 804, kut. 17, Isidor Kršnjavi Stanislavu Steinflu, 8. srpnja 1913.

Želja Isidora Kršnjavog nije se ostvarila. Nakon povratka u Senj Steinfl je ponovno zapao u slična raspoloženja u kojima se nalazio prije odlaska u Leipzig.[990] Zbog bolesti i „gotovo nevjerojatne nesusretljivosti kr. sveučilišne biblioteke u Zagrebu“[991] te nakon nekoliko molbi za produženje roka predaje domaće radnje, naposljetku je položio učiteljski ispit iz njemačkog jezika kao glavne, a latinskog i grčkog jezika kao sporedne struke tek u svibnju 1916. Za razliku od većine ispitanih gimnazijskih profesora koji su nakon položenog učiteljskog ispita koristili svoje domaće radnje kao doktorske disertacije, Steinfl to nije učinio iako je njegova domaća radnja *Prolog i epilog u njemačkoj drami 17. vijeka* ocijenjena ocjenom dobar.[992]

Početkom ožujka 1917. Steinfl je poslao Isidoru Kršnjavom prvu varijantu svoje disertacije *Utjecaj dramskih prikazivanja pod konac srednjega i početkom novijega vijeka. I. Utjecaj simultan-pozornice*.[993] Nakon što je poslušao savjete svoga mentora[994] i predao finalnu varijantu, njegova je disertacija pozitivno ocijenjena te mu je omogućen izlazak na stroge ispite.[995] Budući da se Tropsch vratio na fakultet, odlučio se za njegov predmet kao sporednu struku.[996] Dvosatni ispit iz povijesti umjetnosti i kulture kao glavne te njemačkog jezika i književnosti položio je odličnom ocjenom krajem prosinca 1917., a u srpnju 1918. i jednosatni ispit iz filozofije.[997] Unatoč velikim ambicijama, Steinfl iza sebe nije ostavio nikakvo referentno djelo na području germanistike ili povijesti umjetnosti i kulture. Umro je petnaest godina nakon stjecanja doktorske titule, dva mjeseca prije svog četrdeset četvrtog rođendana.[998]

Četvrti student germanistike koji je položio strogi ispit iz germanistike kao sporedne struke bio je Sreten Živković, rođen 1895. u Osijeku. Prva četiri semestra proveo je na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, a u zimskom semestru 1916./1917. prešao je u Beč te je tamo stekao apsolutorij.[999] Tijekom sva četiri semestra studija u Zagrebu slušao je i Florschützove kolegije o sanskrtu, gotskom jeziku, historijskoj gramatici njemačkog jezika te o deklinaciji indoeuropskih jezika, stekavši tako znanja koja će mu biti od koristi u njegovu kasnijem filološkom radu. Učiteljski ispit položio je 1922. godine iz hrvatskog i njemačkog

---

[990] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Senj, 10. travnja 1914.
[991] HDA 502, kut. 216, dosje Stanislava Steinfla, „Slavno ravnateljstvo!“, 10. lipnja 1914.
[992] HDA 502, kut. 216, dosje Stanislava Steinfla, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 25/1916.
[993] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Senj, 7. ožujka 1917.
[994] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Senj, 4. travnja 1917. i 6. svibnja 1917.
[995] Kršnjavi ju je ocijenio ocjenom dobar, a Tropsch ocjenom dovoljan. AFF, Knjiga doktorata, 132/1917.
[996] HDA 804, kut. 17, Stanislav Steinfl Isidoru Kršnjavom, Senj, 20. studenoga 1917.
[997] AFF, Knjiga doktorata, 132/1917. i 137/1918.
[998] Usp. „Stanislav Steinfl“.
[999] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87 i 88; U Knjizi doktorata (367/1927.) pogrešno je navedeno da je studirao samo u Beču („8 semestara kr. sveuč. u Beču od g. 1914/15 – 1918/19“).

jezika kao glavne struke.[1000] Kao temu disertacije odabrao je *Pjesničku tehniku Luke Botića*. Dvosatni strogi ispit položio je krajem prosinca 1927. iz hrvatskog jezika i hrvatske i srpske književnosti kao glavne te njemačkog jezika i književnosti kao sporedne struke, a početkom lipnja 1928. i jednosatni ispit iz filozofije.[1001] Iako je radio kao gimnazijski profesor[1002] te profesor na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu, jedan je od rijetkih koji nakon polaganja strogog ispita nisu zapustili znanstveni rad. Autor je prvog *Uvoda u opću lingvistiku* na hrvatskom jeziku (1935.) te koautor gramatika i drugih priručnika hrvatskog jezika za osnovne škole i gimnazije, u kojima je obrađivao morfologiju i tvorbu riječi te povijesni pregled staroslavenskog i hrvatskog jezika. Među njegova poznatija djela, u sastavljanju kojega su sudjelovali Ivan Brabec i Mate Hraste, ubraja se i *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika* (1952.). Obrađivao je građu za Akademijin *Rječnik* i pisao jezikoslovne rasprave, primjerice o glagolskom vidu, sintaksi glagolskih vremena, složenoj rečenici i leksiku pojedinih književnika.[1003]

Od studenata koji su upisali germanistiku zaključno sa zimskim semestrom 1918./1919. samo su trojica odlučila položiti jednosatni strogi ispit iz njemačkog jezika. Marijan Tkalčić, prvi od njih, rođen je 1896. u Kapeli kraj Bjelovara. Na Mudroslovni fakultet upisao se u zimskom semestru 1914./1915., ali je ubrzo morao prekinuti studij zbog Prvoga svjetskog rata.[1004] U aktivnoj vojničkoj službi bio je sve do 25. lipnja 1918., a već tri dana poslije dobio je dozvolu za ponovno pohađanje sveučilišta.[1005] Apsolvirao je u zimskom semestru 1920./1921.[1006] Nakon pozitivne ocjene disertacije *Metafizičko i spoznajno-teorijsko značenje kauzaliteta i teleologije*, Tkalčić je u listopadu 1921. položio dvosatni strogi ispit iz filozofije i jednosatni ispit iz njemačkog jezika i književnosti.[1007] Učiteljski ispit položio je u listopadu 1924. u Beogradu iz filozofije kao glavne, a njemačkog jezika kao sporedne struke.[1008] Radio je kao gimnazijski profesor u Petrinji, Bjelovaru i Zagrebu. Od 1945. bio je profesor pedagogije i psihologije na Muzičkoj akademiji te na Višoj pedagoškoj školi, a od 1949. predavao je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, najprije kao docent, a potom izvanredni profesor etike i estetike.[1009] Nije se bavio germanističkim temama.[1010]

[1000] HDA 502, kut. 254, dosje Sretena Živkovića, Ispitna svjedodžba br. 30/1922.
[1001] AFF, Knjiga doktorata, 367/1927. i 376/1928.
[1002] HDA 890, kut. 446, dosje Sretena Živkovića, Službenički list.
[1003] Usp. „Živković, Sreten“; DKA LZMK, „ŽIVKOVIĆ, P. – Ž-l-s“, 164–179. Pristup ostvaren 28. 12. 2019.
[1004] AFF, Imenici, br. 84.
[1005] HDA 890, kut. 394, dosje Marijana Tkalčića, Osobnik; AFF, Imenici, br. 99.
[1006] AFF, Imenici, br. 84, 99, 100, 101, [104], [105] i 108.
[1007] AFF, Knjiga doktorata, 214/1921. i 219/1921.
[1008] HDA 890, kut. 394, dosje Marijana Tkalčića, Osobnik.
[1009] Usp. „Tkalčić, Marijan“. U Osobniku je naveden i podatak da je 25. kolovoza 1941. premješten u Državnu učiteljsku školu u Karlovcu. Usp. HDA 890, kut. 394, dosje Marijana Tkalčića, Osobnik.

Filip Popp, rođen 1893. u Bežaniji, na Mudroslovnom je fakultetu proveo šest semestara, od zimskog 1917./1918. do ljetnog 1920./1921., a godine provedene na bogosloviji zamijenile su preostala dva semestra.[1011] Kao i Tkalčić, u listopadu 1921. položio je dvosatni strogi ispit iz filozofije, a početkom studenoga i jednosatni ispit iz njemačkog jezika i književnosti. Naslov disertacije glasio je *Etika i religija u međusobnom odnošaju*.[1012] Godine 1931. imenovan je prvim biskupom Evangeličke Crkve u Kraljevini Jugoslaviji.[1013] Osuđen je na montiranom procesu zbog suradnje s ustaškim i njemačkim okupacijskim vlastima te je strijeljan između 29. i 30. lipnja 1945.[1014]

Treći jednosatni ispit položio je Pavao Vuk-Pavlović, hrvatski filozof rođen 1894. u Koprivnici. Upisao se na zagrebački Mudroslovni fakultet u rujnu 1918. nakon što je dvije akademske godine, 1912./1913. i 1913./1914., studirao u Leipzigu.[1015] Njegova disertacija pod naslovom *Spoznaja i spoznajna teorija. Metodologički pokušaj s osobitim obzirom na problem očitosti* ocijenjena je odličnom ocjenom, a jednak uspjeh ostvario je na oba stroga ispita, položena u listopadu 1921. odnosno siječnju 1922.[1016] Iste je godine položio i učiteljski ispit iz filozofije i pedagogije kao glavne struke te njemačkog jezika kao sporedne.[1017] Nakon sedam godina podučavanja filozofske propedeutike i njemačkog jezika u gimnaziji, 1929. godine prešao je na Filozofski fakultet.[1018] No, njegova sveučilišna karijera u Zagrebu nije dugo potrajala. U društvenoj klimi jačanja antisemitskih osjećaja presudilo mu je njegovo židovsko porijeklo iako je još u djetinjstvu postao katolikom. Ništa bolju sudbinu nije imao ni nakon Drugoga svjetskog rata – vraćen je na fakultet, ali budući da nije želio prilagoditi svoja predavanja tadašnjem prevladavajućem diskursu, ponovno je otpušten i gotovo izopćen iz javnosti. Nova prilika pružila mu se 1958. godine kad mu je ponuđeno mjesto na sveučilištu u Skopju.[1019]

Pavao Vuk-Pavlović zatvorio je tako krug slušača germanistike upisanih na Mudroslovni fakultet do propasti Austro-Ugarske Monarhije koji su polagali stroge ispite iz njemačkog jezik i književnosti. Iako se nakon stjecanja doktorske titule tek dio njih nastavio

---

[1010] Kao zanimljivost može se navesti da je bio u rodbinskim odnosima s još jednim slušačem germanistike. Naime, Marijan i Branko Tkalčić bili su bratići. Usp. HDA 890, kut. 393, dosje Branka Tkalčića, Službenički list.
[1011] AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, [104], [105], 108 i 109.
[1012] AFF, Knjiga doktorata, 217/1921. i 220/1921.
[1013] Usp. „Biskup D.Dr.Phillip Popp“.
[1014] Više o presudi u: GEIGER, „Sudski procesi u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda evangeličkom biskupu dr. Philippu Poppu“, 157–166.
[1015] AFF, Imenici, br. 100, 101, [104] i [105].
[1016] AFF, Knjiga doktorata, 189/1920. i 198/1921.
[1017] HDA 502, kut. 247, dosje Pavla Vuk-Pavlovića.
[1018] MAĐAREVIĆ, „Croatian Philosophers III: Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976)“, 94.
[1019] *Isto*, 94–95.

baviti znanstvenim radom u svojoj struci, već i ovi kratki pregledi njihovog studijskog puta i stručne aktivnosti pokazuju da je među njima ipak bilo i nekoliko pojedinaca koji su ostavili trajniji trag u prosvjetnom i kulturnom životu svoga doba.

5. PRILOZI BIOGRAFIJAMA NASTAVNIKA NJEMAČKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI NA MUDROSLOVNOM FAKULTETU U ZAGREBU

5.1. Julije Šajatović (1842. – 1887.): prvi učitelj njemačkoga jezika

Julije Šajatović rođen je u Bjelovaru 30. lipnja 1842.[1020] Studirao je u Beču, a nakon završetka studija započeo je svoju nastavničku službu u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Osijeku, gdje je krajem kolovoza 1864. postao namjesnim učiteljem. U listopadu 1866. u Beču je položio učiteljski ispit iz povijesti i geografije kao glavne struke, s njemačkim kao nastavnim jezikom te je u kolovozu 1867. imenovan pravim učiteljem u Kraljevskoj gimnaziji u Karlovcu. Krajem kolovoza 1868. u Grazu je dodatno osposobljen za „učitelja njemačkoga jezika na donjem gimnaziju, a onakovom gornjem, gdje nastavni nije njemački". Ubrzo potom, u studenom iste godine, u Grazu je stekao i titulu doktora filozofije.[1021] Šajatović je naposljetku 2. listopada 1868. premješten u Kraljevsku veliku gimnaziju u Zagrebu, gdje je radio sve do napuštanja službe u lipnju 1870. Predavao je njemački jezik, povijest, zemljopis, hrvatski jezik, francuski jezik i računicu. Zanimljivo je da je francuski jezik u Karlovcu predavao besplatno, kao „izvanredni predmet" za dvanaest učenika.[1022]

U travnju 1970. na zagrebačkom su Trgu bana Jelačića i u Ilici izbili neredi koji su mogli uništiti i Šajatovićevu karijeru, iako on sam nije u njima sudjelovao.[1023] Naime, tijekom posjeta karlovačkoga pjevačkog društva *Zora* zagrebačkom pjevačkom društvu *Kolo*, članovi tih narodnjački orijentiranih društava počeli su klicati pred kipom bana Jelačića. Neki građani, među kojima su bili i učenici Kraljevske velike gimnazije u Zagrebu, ali i pravaš profesor David Starčević, na njihovo su klicanje reagirali zvižducima, a potom je došlo i do fizičkog obračuna. Iako u provedenoj školskoj istrazi nije dokazano da je Starčević organizirao učenike, dio profesora smatrao je kako je on ipak utjecao na njih svojim primjerom.[1024] Stoga je devet profesora ravnatelju uputilo dopis tražeći Starčevićevu ostavku, a naknadno ih je

---

[1020] HDA, Matične knjige, Bjelovar, knjiga 67–70, Mikroteka arhiva Hrvatske M-20, ZM 34/20. Usp. i AFF, Spisi, 1875., bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću.

[1021] „Die croatisch-slavonische Hofkanzlei hat den Suplenten am Essegger Gymnasium Julius Šajatović zum wirklichen Lehrer am Untergymnasium in Karlstadt ernannt." *Laibacher Zeitung* (Ljubljana), 20. 8. 1867., br. 189, 1. Usp. i AFF, Spisi, 1875., Spisi bez broja.

[1022] Usp. *Program kraljevskoga maloga gimnazija u Karlovcu koncem školske godine 1869.*, 19 i 22; *Izvěstje o Kraljevskoj višoj gimnaziji u Zagrebu*, 25.

[1023] Detaljna historiografska analiza tog događaja i njegovih posljedica objavljena je 2015. godine. Usp. BIOČIĆ, „Odjek travanjskih nemira". Usp. i JAGIĆ, „Naš otpust i odstup".

[1024] BIOČIĆ, „Odjek travanjskih nemira", 144 i 148.

podupro i Julije Šajatović.[1025] Njih desetorica poslala su potom ultimatum Zemaljskoj vladi prijeteći da će dati otkaz ako Starčević ostane na gimnaziji.[1026]

Starčević se oštro obrušio na Šajatovića, nevješto se pretvarajući kako ga ne diraju optužbe osobe koja, tvrdio je, zagovara protuhrvatske stavove:

> Da g. dr. Šajatović mene kao „značajna fantastu" persiflirati nastoji, to mene ni malo neuznemiruje od njega, koji javno zastupa i zagovara politiku: „Cilj Hrvatske leži u jedinstvu Austrije", koji onda dosljedno tomu svojim učenikom utuvljuje, da je hrvatski jezik „glup" i „surov", te koji prodiče „Hrvati su u povjesti ništica, hrvatske povjesti nije vriedno spominjati, ona je šmafú!" Tako govori g. dr. Šajatović, rodjen Hrvat, odgojen u Hrvatskoj, koji je učiteljske nauke na trošak zemlje obavio, koji u Hrvatskoj i od Hrvatske žive, te kao učitelj historije na glavnoj hrvatskoj gimnaziji u Zagrebu predaje![1027]

U Šajatovićevu su obranu stali njegovi učenici. Opovrgli su Starčevićeve optužbe naglašavajući da im je Šajatović u srca ulio „toliku ljubav prema miloj nam domovini i junakom hrvatskim, da smo željno izčekivali sate njegove, da smo oduševljeni bili nad pragmatičkim njegovim predavanjem hrvatske povjesti", zaključivši odgovor na prvu Starčevićevu objedu dozom ironije: „Kada je tolikom revnošću i ljubavlju nju tumačio, valjda ju je spominjanja vriednom smatrao." [1028]

Zemaljska vlada otpustila je Starčevića 31. svibnja,[1029] ali su 2. lipnja otpušteni i Vatroslav Jagić i Vasilj Bratelj. Jagić je označen glavnim krivcem za moguću štetu koja bi nastala za gimnaziju da je ultimatum ispunjen, a Bratelj je nastradao zato što je prepisao podnesak desetorice profesora. Dio potpisnika, među kojima je bio i Šajatović, solidarizirao se s Jagićem i Brateljem, izjasnivši se jednako odgovornima za ultimatum, nakon čega su podnijeli ostavke.[1030]

Bio je iznimno smion potez odbaciti sigurno pa i društveno cijenjeno radno mjesto i krenuti putem u nepoznato, pogotovo za osobu narušena zdravlja, s velikim tjelesnim hendikepom kakav je imao Šajatović.[1031] O svojoj se odluci izgleda prethodno bio posavjetovao s biskupom Strossmayerom, koji mu je 1875. godine, u Mažuranićevo doba,

---

[1025] *Isto*, 144 i 152. Na 152. str. Šajatovićevo je ime pogrešno navedeno kao Josip.
[1026] *Isto*, 153.
[1027] *Narodne novine* (Zagreb), br. 145, 28. 6. 1870., 3. Gotovo identičan tekst objavljen je u: *Sloga* (Zagreb), br. 59, 28. 6. 1870., 4. Usp. i BIOČIĆ, „Odjek travanjskih nemira", 152.
[1028] *Narodne novine* (Zagreb.), br. 150, 5. 7. 1870., 4. Usp. i *Sloga* (Zagreb), br. 59, 1. 7. 1870., 4.
[1029] U ovom će poglavlju biti ispravljeno nekoliko pogrešaka iz ranijeg rada. Pogrešna je tvrdnja kako ban nije otpustio Starčevića, već samo dvojicu profesora koji su predvodili prosvjede protiv Starčevića, Vasilja Bratelja i Vatroslava Jagića. Usp. CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji…"*, 24.
[1030] BIOČIĆ, „Odjek travanjskih nemira", 154. Afera je opširno opisana i u Jagićevim autobiografskim zapisima. Usp. JAGIĆ, *Spomeni mojega života*, 104–108.
[1031] Naime, Šajatović je već u ranoj dobi života u igri izgubio jedno oko. Usp. ŠENOA, „Iz mojih zapisaka", 393; CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. 6, 83.

nastojao pomoći da dobije službenu zadovoljštinu.[1032] Trojica profesora, uključujući i Šajatovića, poslije su ipak rehabilitirana.[1033] Devet mjeseci nakon ostavke, u ožujku 1871. godine, Šajatović je imenovan pravim učiteljem u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Varaždinu.[1034] Iako se u njegovoj molbi za mjesto na katedri za opću povijest za 1871. godinu spominje samo služba u varaždinskoj gimnaziji, u izvorima se javlja i podatak o svibanjskom imenovanju pravim učiteljem na gimnaziji u Dubrovniku,[1035] a na to ga je mjesto preporučio Franjo Rački.[1036] Početkom listopada 1872. Šajatović se vratio u zagrebačku gimnaziju.[1037]

Među profesorima koji su se 1870. iz protesta povukli iz službe bio je i blizak Šajatovićev prijatelj Franjo Marković. On će 1874. postati prvi profesor filozofije na Mudroslovnom fakultetu.[1038] Zasad nije poznato kad su se upoznali, ali su im se životne staze ispreplele nekoliko puta. Obojica su radila i u osječkoj gimnaziji, Šajatović od 1864. do 1867., a Marković od 1866. do 1868. Kako su se u to vrijeme u Osijeku okupljale „profesorske snage, koje su zaorale najdublje brazde u tadašnjoj njivi hrvatske prosvjete“,[1039] između ostalih i Isidor Kršnjavi i Tadija Smičiklas, nije isključeno da je tada stvoren kolegijalni krug koji je Šajatoviću pomogao da dobije mjesto učitelja njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu.

Ipak, čini se da je Šajatović dobio tek mrvice onoga što je očekivao, a to je bila sveučilišna karijera i prestanak rada u gimnaziji, što s lektorima nije bio slučaj. Šajatović je

---

[1032] U pismu Strossmayera Račkome od 8. kolovoza 1875. u vezi sa Šajatovićem stoji: „I profesor me Šajatović nešto molio. On je naime morao se pod Rauchom odreći profesure, jer nije htio biti slijepim oruđem tadašnje vlade. On je upravo mene tada za svjet molio, i ja sam mu svjet dao, da se prije odrekne, neg da na stvari narodu štetne pristane. Sad mu današnja vlada tu godinu, koju je iz pukoga i čistoga patriotizma izgubio, ne će da broji. Ja mislim, da je to nepravedno. To je toliko, ko da vlada ne bi vojniku godinu uračunati htjela, koju je, boreć se slavno za domovinu, u tuđemu sužanjstvu proveo. Molim Vas govorite zgodnom prilikom o tome banu.“ ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, 368.

[1033] BIOČIĆ, „Odjek travanjskih nemira“, 157.

[1034] AFF, Spisi, 1875., Spisi bez broja.

[1035] *Fremden-Blatt* (Beč), br. 138, 19. 5. 1871., 2.

[1036] PEDERIN, „Pisma Franje Račkoga u Prag“, 363–364. Pismo je datirano „U Zagrebu 11. lipnja 1868.“, no u njemu se javlja formulacija „Šajatović je s Jagićem isto vrieme i iz istih razloga odpušten“. Ako se to odnosi na događaje iz 1870. godine, onda je datum pogrešan.

[1037] AFF, Spisi, 1875., Spisi bez broja. Usp. i CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. 6, 87; *Izvěstje o Kraljevskoj višoj gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1871/2.*, 34 i 38. Šajatović je u školskoj godini 1871./1872. u zagrebačkoj gimnaziji predavao povijest u jednom razredu (3 sata tjedno), hrvatski jezik također u jednom razredu (3 sata tjedno) te njemački jezik u četiri razreda (12 sati tjedno). Usp. *Izvěstje o Kraljevskoj višoj gimnaziji u Zagrebu*, 25.

[1038] Književnik i filozof Franjo Marković (Križevci, 26. srpnja 1845. – Zagreb, 15. rujna 1914.) završio je studij klasične filologije, slavistike i filozofije u Beču, gdje je i doktorirao iz područja estetike. Bio je profesor na Mudroslovnom fakultetu od 1874. do 1909. Godine 1876. postao je član JAZU, a 1881. rektor Sveučilišta. Desetak je godina bio zastupnik u Hrvatskom saboru. Više u: „Marković, Franjo“. Šajatović je često bio sa svojim „pobratimom“ Markovićem u mnogim važnim životnim situacijama, kao što je, primjerice, bilo upoznavanje Markovićeve supruge Dragice. Za dvije različite interpretacije te zgode usp. TATARIN, „Između pjesničke imaginacije i estetičkih normativa“, 215 i ŠENOA, „Iz mojih zapisaka“, 393.

[1039] TATARIN, „Između pjesničke imaginacije i estetičkih normativa“, 214.

pretendirao na dva mjesta, ali će prvo biti otvoreno tek 1893. godine,[1040] a na natječaju za drugo neće biti izabran. U svibnju 1874. svoju će nakanu iznijeti u pismu knjižničaru Ivanu Kostrenčiću. Od njega će zatražiti literaturu potrebnu za izradu monografije koja mu je trebala omogućiti stjecanje profesure iz filozofije:

> Rad sam izraditi malu monografiju o filosofu Patritius-u. Marković je jučer imenovan profesorom za filosofiju na sveučilištu zagrebačkom, a pošto veli, da jedan nemože zastupati svu filosofiju, to sam nakanio, u naše vlade moliti dopust za koj semestar, da se pripravim za profesuru za poviest filos. logiku i metafiziku na [nečitko – *nap. a*] sveučilištih. Druga katedra će se istom popuniti negdje 1875/6 ili 1876/7; a to bi mi vrieme bilo upravo dostatno da si popunim znanje filosofično. Plaši me to jedino, što imam slab vid. U koliko sam tomu poslu dorasao, vidjeti ću radeć već oko ove monografije, uz to sam rad, vladi dati koj literarni podatak za to, da mi dozvoli dopust. Mislim, da ću posao zgotoviti do konca srpnja t. g. te ću zahvalnostju vratiti knjige, čim obavim posao.[1041]

U isto se vrijeme počelo raspravljati o osnivanju katedre za povijest umjetnosti te je Šajatović izvukao kraći kraj. Naime, budući da profesor povijesti umjetnosti ne bi mogao ispuniti propisan minimum tjednih sati, Zemaljska je vlada predložila da se s tom katedrom spoji „još koji predmet filozofički“, namjeravajući tim potezom ukloniti potrebu za osnivanjem druge katedre za filozofiju, „što bi se jedva dalo opravdati obzirom na ograničena sredstva koja zemalj. vladi na raspolaganje stoji“.[1042]

Čekajući odluku o osnivanju katedre, Šajatović se prijavio za drugi natječaj. Već je u srpnju 1874. Zemaljska vlada dostavila Profesorskom zboru Mudroslovnog fakulteta molbe kandidata za profesorska mjesta na novoutemeljenim katedrama. Profesorski zbor proučio je molbe četvorice kandidata za „stolicu“ iz opće povijesti: Ivana Zupana, Petra Tomića, Julija Šajatovića i Natka Nodila. Kao najbolji kandidat odabran je Nodilo, ali su riječi kojima je Šajatović tada bio odbijen ipak ostavljale otvorena vrata za neki drugi angažman na Mudroslovnom fakultetu.[1043]

Šajatović se naposljetku morao zadovoljiti „utješnom nagradom“. Dobivši povoljnije ocjene nego protukandidati Hosea Jacobi i Anton Schlesinger, imenovan je prvim učiteljem njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu. Za službu se prijavio 7. siječnja 1876., a nastava je započela 29. travnja iste godine.[1044] Osim dugogodišnjeg nastavničkog iskustva u

---

[1040] Te je godine u Zagrebu osnovana druga katedra za filozofiju. Usp. *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, 109.
[1041] AHAZU, XV-40/1, Šajatović, Zagreb, 3. svibnja 1874.
[1042] AFF, Spisi, 29/1875.
[1043] AFF, Spisi, 1875., Spisi bez broja. Potpuno je promašena tvrdnja kako „Ivan Zupan, Petar Tomić, Franjo Maixner, Armin Šrabec, Bohdan Jedlička, Josip Šuman i on [Šajatović] nisu imali gotovo nikakve šanse pored već etabliranog Natka Nodila“ jer se Maixner, Šrabec, Jedlička i Šuman nisu natjecali za mjesto na katedri za opću povijest, već na katedri za klasičnu filologiju. Usp. CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji…“*, 21.
[1044] AFF, Spisi, 6/1876.; 26/1876.; 27/1876.; 29/1876.; 54/1876.

gimnaziji, Profesorski zbor uzeo je u obzir njegovu djelatnost na kulturnom polju, ali je važno bilo i to da Šajatović „u obće kao učitelj njemačkoga jezika uživa veoma dobar glas i kod mjerodavnih osoba“.[1045] U desetak godina, koliko je bio angažiran na Mudroslovnom fakultetu, držao je uz svoje obveze u gimnaziji tri sata nastave tjedno, a od ljetnog semestra 1877./1878. do ljetnog semestra 1884./1885. bio je i član ispitnog povjerenstva za kandidate gimnazijskog učiteljstva.[1046]

Zbog uznapredovale bolesti Šajatović nije mogao držati nastavu od zimskog semestra 1885./1886. Iako su se kao razlozi njegovih izostanaka spominjali problemi s vidom, čini se da se ipak radilo o duševnoj bolesti.[1047] Početkom ljetnog semestra dekan Mudroslovnog fakulteta raspitivao se kod ravnateljstva Kraljevske velike gimnazije u Zagrebu je li Šajatović „već ozdravio ili nije, odnosno, da li ima nade, da će opet ozdraviti“.[1048] Ravnatelj je samo mogao prenijeti bolničku obavijest da je „iz Stenjevačkoga zavoda odpušten i da se kod kuće liječi“. Međutim, ništa nije mogao reći o tome „da li je bolest njegova izliečljiva ili ne“.[1049] Nakon što je izgubljena svaka nada u Šajatovićev povratak, Odjel za bogoštovlje i nastavu razriješio ga je dužnosti 29. travnja 1886. godine, na desetu godišnjicu njegova prvog predavanja na fakultetu.[1050]

Šajatovića se u svojim uspomenama na studijske dane prisjetio arheolog, povjesničar i povjesničar umjetnosti Ćiro Truhelka. Osim u gimnaziji, Šajatovićeva je predavanja slušao i na fakultetu.[1051] Truhelka svjedoči, s jedne strane, o Šajatovićevoj velikoj ljubavi prema predavanju, te, s druge, o zdravstvenim problemima koji su mu zadavali sve veće probleme u obavljanju profesorskog posla, a najvjerojatnije ga i onemogućili u ostvarivanju akademske karijere:

[1045] AFF, Spisi, 1875., Spisi bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću. Osim sudjelovanja u pobuni nastavnika 1870. godine – što je biskup Strossmayer u promijenjenim političkim okolnostima, nakon imenovanja bana Ivana Mažuranića, ocijenio kao patriotski čin – čini se da je do tog doba bio upleten samo u još jednu izgrednu situaciju. Naime, tijekom svojih gimnazijskih dana sudjelovao je u razbijanju prozora gimnazije i uništavanju „carskih orlova“ nakon sloma Bachova apsolutizma. Usp. KRESTIĆ, „Zagrebačke demonstracije i bekstvo Milana Makanca u Beograd“, 233; ŠIŠIĆ, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, 368.

[1046] Iz njemačkog se jezika mogao polagati usmeni ispit iz svjetskog jezika. Usp. *Akademičke oblasti*, 1877./1878. – 1885./1886. Usp. i *Primorac* (Kraljevica), br. 35, 23. 3. 1877., 4; *Narodne novine* (Zagreb), br. 188, 18. 8. 1882., 1; HDA 502, kut. 44, dosje Žige Trausmilera, „Ocjena ob ustmenomu izpitu iz njemačkoga jezika kand. g. Žige Transmüller-a“.

[1047] Usp. CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. 6, 83: „Izgubivši već u mladosti jedno oko, oslabi mu i drugo od tolikoga učenja i rada utoliko, da je morao biti umirovljen“. O psihičkim smetnjamaa usp. ŠENOA, „Iz mojih zapisaka“, 395–396.

[1048] AFF, Spisi, 21/1886.; 28/1886.

[1049] AFF, Spisi, 40/1886.

[1050] Preporuka je bila da se vijest o razrješenju uruči „nakon predhodnoga dogovora za liečnikom njegovim“. Usp. AFF, Spisi, 75/1886.

[1051] AFF, Imenici, br. 8 i 9.

> Jednog dana sreo sam profesora Šajatovića, koji je na gimnaziji predavao germanistiku i bio također vrstan predavač, ali je, siromah, bio gotovo posve oslijepio te je morao čuvati ono malo preostalog očinjeg vida, i ja, koji sam kao Osječanin znao dobro njemački, morao sam mu čitati njemačke školske zadaće drugih đaka, ispravljati i ocjenjivati ih po njegovim uputama. Prof. Šajatović se obradovao, kad me je prepoznao, i kazao mi, kako ga je njegov prijatelj Kršnjavi zamolio, da mu preporuči kojega mladog đaka, vještog njemačkom, a po mogućnosti i drugim jezicima, i on da je odmah pomislio na mene i uputio me, da pohodim prof. Kršnjavoga i reknem mu, da me on šalje.[1052]

Geograf i književnik Milan Šenoa uglavnom se sjeća Šajatovića iz tragikomičnih epizoda, koje su očito bile rezultat njegova zdravstvenog stanja.[1053] Iako povremeno djeluje kao da mu se izruguje, čak ni Šenoa nije mogao sakriti dojmove s jednog Šajatovićeva predavanja. „Bilo je to vrlo lijepo“, pomislit će, a ubrzo potom i shvatiti kako mu je bilo zadnje.[1054]

Istog se predavanja prisjetio povjesničar i arhivist Emilij Laszowski. Njegovo je svjedočanstvo mnogo dirljivije, a iz njegovih se sjećanja razabire i javna percepcija Šajatovića:

> G. Julije Šajatović bio je profesor na zagrebačkoj vel. gimnaziji (archigymnasium). Kad sam g. 1883. počeo javno polaziti školu, bio je Šajatović u V. a raz. profesor njemačkoga jezika. Govorilo se je, da je bio dobar germanista. Imao je zgodan način podučavanja, dosta strog, ali i razmjerno blag, sudio je sposobnost djaka onako, kakav je bio, ne pako kakav bi morao biti. Trudio se mnogo oko slabijih djaka i bio prema njima blaži, nego li prema onima koji su bili najsposobniji. (…)
> Jednoga dana početkom srpnja 1886. dodje Šajatović nekako sentimentalan u razred. Sjedne na katedru. Šutio časak. Kolega R... [nečitko – *nap. a*] donesao mu čašu vode koju je ispio. Najednom otpočne predavanjem, ali ne njemačkoga jezika, već je držao predavanje „Kalokagatija“ filozofsko o „lijepom i dobrom“ s pogledom na etiku, moral i vjeru.
> Pogledavali se u čudu jedan drugoga. Što da to znači. Predavanje je bilo za nas užitak jer je bilo doista lijepo i vrlo razumljivo. Zvonce zazvoni, sat je svršio i Šajatović ode iz razreda. To je bilo njegovo zadnje predavanje, koje nam je držao. Istoga dana podvečer spopalo ga ludilo, šenuo je umom. Ostao nam je u lijepoj uspomeni i osjećali smo njegovu golemu tragediju života…[1055]

[1052] Usp. TRUHELKA, *Uspomene jednog pionira*, 20–21.

[1053] „Sve do prvoga rata bio je lijep običaj, da je čitav gimnazijski profesorski zbor bio pozvan prvog semestra na svečanu večeru, a drugoga semestra na svečani objed u Plemićki konvikt. Tu su bili pozvani i odjelni predstojnici za nastavu i rektor sveučilišta. Mi smo konviktorci iz prvoga i drugoga kata gledali kod takvog svečanog objeda, koji će prvi od profesora izaći u veliko dvorište. I prvi se javi onog dana profesor Šajatović. Uze šetati, pa se najednom udari u stup, koji je držao neku veliku sušu, – profesor se nakloni i oglasi posve glasno: ‘Pardon’. Dašto mnogi od nas udariše u smijeh.“ ŠENOA, „Iz mojih zapisaka“, 395. Šenoa na istom mjestu navodi i sljedeće: „Predavao je historiju, a kad je jednom spomenuo ‘die Dreikittelwirtschaft’ (Marija Terezija, Katarina II. i Madame de Pompadour), oduzeše mu predavanja historije, te mu ostade samo njemački.“

[1054] „Jednom ljeti, imao je Šajatović kod nas njemački sat od 2 do 3 sata u VII. razredu. Kao uvijek, imao je svog pouzdanika među đacima, koji je poštenom riječi morao garantirati, da ne ćemo profesora varati. Kod nas je to bio odlikaš Reich. Međutim, toga puta dođe Šajatović, poče njemački pripovijedati ‘ueber Kalokagathie’, ali nastavi hrvatski. Bilo je to vrlo lijepo. Kad je svršio, ode u VIII. razred, pa nastavi predavati. Mi konviktorci, išli smo u 4 i po na šetnju (bila je to subota), a kad smo se vraćali sa Cmroka Streljačkom ulicom do strmoga puta na Strossmayerovo šetalište, poviče profesor Musić s drugoga kata svoje kuće našem vođi: ‘Čuj, Matica, Šajatović je poludio, sad su ga spremili u bolnicu. Atakirao je djevojke, koje su namještene kod nove telefonske centrale na Krvavom mostu.“ ŠENOA, „Iz mojih zapisaka“, 395–396.

[1055] HDA 806, kut. 11, 1.5.1.1.7. „Uspomene na ljude“.

O odnosu između Šajatovića i njegovih učenika svjedoči i pismo kojim je devetnaest od dvadeset učenika osmog razreda zagrebačke gimnazije stalo u obranu svog profesora, nakon spomenutih optužbi Davida Starčevića. Drugi dio njihova odgovora Starčeviću važan je jer otkriva Šajatovićeva shvaćanja kako i zašto podučavati njemački jezik:

> On je tvrdio, da je njemački jezik živ jezik, i da se ima živo učiti, da se izključivo hrvatskim jezikom daleko preko medjah naše trojednice doći nemože, ali da je hrvatski jezik surov, toga reko nije, a još manje da je „glup", jer taj izraz, uzevši obzir na jezik kao neosobu, i nije mogao reći. Ta se potvora najbolje pobija time, što se je veleuč. g. doktor baš izabranimi rječmi i milim govorom služio za tumačenja povjesti.

Unatoč svom hendikepu, Šajatović je osim na prosvjetnom bio djelatan i na kulturnom polju. Njegov prevoditeljski rad bila je jedna od prednosti pred ostalim kandidatima za mjesto učitelja njemačkog jezika. Profesorski zbor naglasio je važnost Šajatovićevih prijevoda:

> I književna je već tri veća prijevoda, kao prevodilac to iz francezkoga to iz njemačkoga jezika, za Maticu Hrvatsku i po nalogu visoke vlade iznio, te se je po tom nadati, da bi za naučnu svoju struku i književnički radio.[1056]

Nažalost, nije moguće reći o kojim se knjigama radilo. Jedini trag vodi prema djelima Julesa Vernea.[1057] Sredinom prosinca u *Primorcu* je objavljena vijest o prvom prijevodu neke Verneove knjige na hrvatski jezik. Pozdravljajući tu hvalevrijednu inicijativu, list je obavijestio čitatelje da će Matica hrvatska „do skora izdati vrstan prievod Šajatovićev" romana *Put oko svieta u osamdeset dana*.[1058] Međutim, prema popisu Matice hrvatske, 1875. u jednoj su knjizi objedinjena dva Verneova romana – *Od zemlje do mjeseca ravan put za 97 sati i 20 minuta* i *Oko mjeseca*.[1059] Knjiga je objavljena kao prvi svezak serije *Izvanredna putovanja Julesa Verne-a*. Druga knjiga te serije, objavljena 1876., bila je *Put oko Zemlje za osamdeset dana* (1876.).[1060] Ta dva sveska jedina su dva prijevoda Julesa Vernea na hrvatski jezik objavljena sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća „Troškom Matice hrvatske".[1061] Na Matičinu popisu nisu navedena imena prevoditelja, ali zbunjuju inicijali otisnuti u prijevodu koji *Primorac* pripisuje Šajatoviću. Naime, dok u prvoj knjizi osim autorova nema drugog imena,[1062] u impresumu druge knjige navedeno je da ju je „pohrvatio" T. M.[1063]

[1056] AFF, Spisi, 1875., bez broja, izvještaj o Jacobiju, Schlesingeru i Šajatoviću.
[1057] Ovdje će biti ispravljena još jedna pogreška o Juliju Šajatoviću iz ranijeg rada. Usp. CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji…"*, bilj. 38, str. 23, 24 i 139.
[1058] „Put oko svieta u osamdeset dana. Roman od Julesa Vernea", *Primorac* (Kraljevica), br. 112, 18. 12. 1875., 1.
[1059] HDA 1567, Matica hrvatska, kut. 99, 2.7. Nakladna djelatnost, Popisi djela i rukopisa.
[1060] Usp. zapis „Izvanredna putovanja" u katalogu Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 10. 1. 2020.
[1061] HDA 1567, Matica hrvatska, kut. 99, 2.7. Nakladna djelatnost, Popisi djela i rukopisa.
[1062] VERNE, *Od zemlje do mjeseca ravan put za 97 sati i 20 minuta*.
[1063] VERNE, *Put oko Zemlje za osamdeset dana*.

Budući da u fragmentarno sačuvanoj dokumentaciji Matice hrvatske za ovo razdoblje nisu sačuvani svi dokumenti popisani u urudžbenom zapisniku, teško je reći je li Tomislav Maretić možda preradio Šajatovićev prijevod. No, tada se postavlja pitanje zašto je ime onoga koji je tekst „pohrvatio“ bilo važnije od onoga koji ga je preveo. Ako je pak glagol „pohrvatiti“ zamijenio glagol „prevesti“, nejasno je što se dogodilo sa Šajatovićevim prijevodom, koji je nesumnjivo postojao i koji je početkom prosinca 1876. ocijenio Ladislav Mrazović. Mrazovićeve „Opaske na Šajatovićev prevod ‘Put oko zemlje’“ također nisu sačuvane, barem ne u fondu Matice hrvatske.[1064] Ime Julija Šajatovića ne može se pronaći u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu ni Leksikografskog zavoda Miroslava Krleža. Ni u jednom katalogu ne postoji ni podatak o letku „Veranlassung, Verlauf und Ausgang der Agramer ‘Professorenstrike’“, sastavljenom 1. srpnja 1871. povodom zbivanja u zagrebačkoj gimnaziji.[1065]

Iako je danas široj javnosti ime Julija Šajatovića nepoznato, u tekstu objavljenom dvadesetak godina nakon njegove smrti pisalo je da je 21. studenoga 1887. umro „čovjek učen, značajan i stoga opće štovan“.[1066] Iz obavijesti o njegovoj smrti može se razabrati nekoliko rečenica koje sažimaju čitav njegov život:

> Izgubivši po nesreći još za mladih godinah jedno oko, naprezao je čitanjem drugo tako, da je gotovo obnevidio, pak je zato još mlad morao poći u mir. Znanjem bogat, značajem odličan, uživao je profesor Šajatović veliko poštovanje.[1067]

Nekoliko dana nakon njegove smrti objavljen je i opširan nekrolog potpisan inicijalima „J. I–r.“. U njemu je Šajatovićev „učenik i štovalac“ Janko Ibler vrednovao njegov doprinos kulturi i prosvjeti, ali je prisutna i tuga zbog svega onoga što je Šajatović trebao, ali nažalost nije mogao dati:

> Prošlog je tjedna poslije dugotrajnih mukah u najboljoj muževnoj dobi umro prof. Šajatović, jedna od markantnijih i poznatijih ličnosti zagrebačkih.
>
> Dvie je godine taj sjajni um bio pomračen, a potonjih mjesecih vrlo je riedko imao po koji svietli trenutak.
>
> Tko je pokojnog Šajatovića iz daleka poznavao, tko je čuo o njegovom spoljašnjem životu, mogao je misliti, da je to jedan od običnih modernih materijalistah; no tko ga je pobolje poznavao i tko mu je u dušu zagledao, morao je vjerovati, da je čovjek ženijalan. On, dakako, nije bio produktivan duh, ili su bar prilike, u kojih je živio, sakrivile, da ništa nije produkovao, ali nema sumnje, da je bio riedak kritičan talent, upravo ženijalan kritik, koji možda ponajviše s toga nije ništa pozitivna uradio, jer je bio odviše skeptičan i jer se je u njem tako borio materijalizam s idealizmom za prvenstvo, da nije mogao doći do duševne harmonije

[1064] HDA 1567, Matica hrvatska, Urudžbeni zapisnik općih spisa MH sa abecednim kazalom 1871.–1899., A–Ž, knj. 22, 108/1876.
[1065] JAGIĆ, *Spomeni mojega života*, 107.
[1066] CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. 6, 83.
[1067] *Narodne novine* (Zagreb), br. 267, 23. 11. 1887., 3–4.

i do sasvim izvjestna pogleda na sviet (tzv. Weltanschauung), koji jedini radja znamenita djela.[1068]

Posebno je živo opisan Šajatovićev način predavanja. U tom je opisu vidljiva njegova strast prema njemačkoj književnosti, koja u gimnazijskoj nastavi nije mogla doći do punog izražaja:

> U povodu spoljašnih dojmovah on je znao biti do skrajnosti sarkastičan, gotovo brutalan, a ujedljivom ironijom nije ni samoga sebe štedio, ali to ga nije smetalo, da ga ideal zanese i oduševi. U takvih momentih trebalo ga je slušati i vidjeti. U takvih momentih trebalo je čuti njegovo tumačenje „Fausta“, njegovo recitovanje i glosiranje draguljah lirske poezije. Uzdignuvši tri prsta desne ruke, on bi pri tom podigao glavu i njišući se malko gornjim tielom on bi se gotovo razplinjavao u čarih pojezije, raztvarajući u pojedinih stihovih čitave svjetove. Jedino bi mu zdravo oko pri tom gorjelo osobitim plamenom, s ustah bi mu iztjecali potoci biranih riečih, sav bi izgledao kao preporodjen. Vidjelo se, kako duboko osjeća, kako ga opaja čar poezije, kako raste, kako zaboravlja na sve oko sebe, kako jasno pred sobom vidi ideale, što ih je pjesnik samo neizvjestno prikazao, nagoviestio. I nije bilo toga, koji ga u takvih momentih nije s oduševljenjem slušao, na kojeg nije prelazila električna iskra njegova zanosa, koji nije posve pojmio onoga čara, koji je njega mogao tako uznieti. Dakako, bili su takvi momenti riedki, u školi osobito riedki, a nešto češći u privatnom razgovoru, no ja ga ipak s toga s najvećim zadovoljstvom, sjećajući se pokojnika, predstavljam sebi u takvih momentih.[1069]

I Ibler se divi Šajatovićevim vještinama kojima je uspijevao kompenzirati svoj hendikep:

> Prije mnogo godinah – neznam pravo kada – izbola su mu djeca u igri jedno oko, a drugo mu je po tom tako oslabilo, da je vrlo težko mogao čitati. Sreća, da je imao grandioznu memoriju, te je izvrstno pamtio, što je samo jednom pročitao. Veći dio Goethea, Schillera, Lenau-a znao je na izust.[1070]

Ipak, smatra Ibler, zbog svog je hendikepa „Cyklop“, kako su tobože šaljivo nazivali Šajatovića, bio „prilično neugledan“ i zbog toga „valjda nije mogao uspjevati u onih krugovih, koje je vrlo volio, a to ga je ozlovoljilo, pa je možda i nehotice zalazio na stranputice, koje su škodile njegovu zdravlju i koje su po gotovo zlo djelovale na njegovu u suštini poetičnu i idealnu narav“.[1071] Stoga Ibler kratko zaključuje svoju ocjenu Šajatovića: „Da je bio zdrav i sretniji, on bi bez sumnje bio ponos našeg sveučilišta…“[1072]

Poput Šenoe i Laszowskog, i Ibler se prisjeća Šajtovićeva zadnjeg dana u gimnaziji. Igrom je sudbine i ta epizoda, kao i čitav njegov život, povezana s njemačkom književnošću:

> Jednoga dana, došavši u profesorsku sbornicu, spazio je na stolu nečiju osmrtnicu. „Bože moj“, reče on prijatelju kolegi, „eto što je život.“ I uze s osobitim čuvstvom, kao shrvan bolju, melankolično, kako ne bijaše njegov običaj, recitovati krasne stihove nekog njemačkog

---

[1068] *Narodne novine* (Zagreb), br. 273, 30. 11. 1887., 6.
[1069] *Isto.*
[1070] *Isto.*
[1071] *Isto.*
[1072] *Isto.*

lirika. „O tom još umnije i čuvstvenije pjeva Lenau“, primjeti kolega. „O da, Lenau!“ u pola uzdahnu a u pola odgovori Šajatović i uze recitovati dubokoumnu i sentimentalnu, čestimično tamnu ali značajnu – zadnju pjesmu Lenauovu.

Pjevajući tu pjesmu, Lenau je već jednom nogom bio u Döblingu, gdje je iza malo godinah izdahnuo veliki svoj pjesnički duh.

Istoga dana pod večer bio je Šajatovićev kolega poražen viešću, da mu je prijatelj počeo mahnitati; te da se je morao odvesti u Stenjevec.

Je li to slutnja? Je li slučaj?… Ja neznam, ali neka mi bude dozvoljeno, da se kano učenik i štovalac pokojnikov poklonim njegovoj uspomeni; da zaplačem nad grobom čovjeka, kome sudbina nije dopustila, da bude onako velik u svome narodu, kako je velika bila njegova nesreća…[1073]

Nepravda nanesena Šajatoviću, koja je, prema Ibleru, presudno utjecala na njegov život, nije ispravljena ni nakon njegove smrti. Dok o nekim drugim učiteljima živih jezika na Mudroslovnom fakultetu postoje barem kraći članci u kojima se naglašava njihov doprinos katedrama proisteklima iz njihovih lektorata – tako se, primjerice, za učitelja engleskog jezika Aleksandra Lochmera već uvriježilo da je bio „utemeljitelj hrvatske anglistike“[1074] odnosno da je „postavio temelje naše anglistike“,[1075] a Franjo Celestin, učitelj slavenskih jezika,[1076] slovi kao utemeljitelj slovenistike te postoji barem kratka analiza njegove djelatnosti[1077] – sličnog članka o Juliju Šajtoviću nema. Njegovo se ime javlja tek u rijetkim tekstovima o najranijoj povijesti zagrebačke germanistike i Mudroslovnog fakulteta, no tada se navodi samo to da je bio prvi učitelj njemačkog jezika.[1078] Pozivajući se na *Vienac*, Ivan Pederin spominje Šajatovićeva predavanja o Schilleru 1878. godine i smatra, doduše, kako je to bio „početak hrvatske germanistike“, ali je ta tvrdnja izrečena tek u bilješci.[1079]

5.2. Ivan Quiquerez (1852. – 1913.): nesuđeni otac hrvatske germanistike

Julija Šajatovića naslijedio je na mjestu lektora njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu Ivan Quiquerez, rođen 20. listopada 1852. u štajerskoj Slovenskoj Bistrici (njem.

[1073] *Isto.*
[1074] FILIPOVIĆ, „Aleksander Lochmer, utemeljitelj hrvatske anglistike“.
[1075] VITEZIĆ, „Aleksandar Lochmer“, 1.
[1076] *Akademičke oblasti*, ZS 1878./1879., 9.
[1077] NEMEC, „Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (Iz povijesti zagrebačke slovenistike)“, 181.
[1078] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 281; BOBINAC, „Odsjek za germanistiku“, 175; FILIPOVIĆ, „Aleksander Lochmer, utemeljitelj hrvatske anglistike“, 239; MODRIĆ-BLIVAJS, „Biografije zagrebačkih srednjoškolskih profesora“. O pogrešci u tekstu Modrić-Blivajs usp. bilj. 84.
[1079] PEDERIN, „Pisma Franje Račkoga u Prag“, 364. U ljetnom semestru 1877./1878. Šajatović je držao kolegij o glavnim njemačkim jezikoslovnim zakonima (2 sata tjedno) te o Schilleru kao dramatičaru (*Schiller als Dramatiker*, 1 sat). Usp. *Akademičke oblasti*, LJS 1877./1878., 22. Nejasno je zašto baš taj semestar Pederin smatra početkom germanistike u Hrvatskoj, a ne ljetni 1875./1876., kad je Šajatović uz jedan sat pregleda njemačke gramatike dva sata posvetio tumačenju Goetheova *Fausta*. Usp. *Akademičke oblasti*, LJS 1875./1876., 20.

Windisch-Feistritz) u obitelji pukovnijskog liječnika Ferdinanda Quiquereza.[1080] Od školske godine 1865./1866. pohađao je Kraljevsku veliku gimnaziju u Zagrebu, gdje je i položio ispit zrelosti.[1081] U istom je gradu 1873. upisao Pravoslovnu akademiju, ali je već iduće godine prešao na novoosnovani Mudroslovni fakultet kako bi slušao „historičke i filozofičke kolegije“. Nakon tri je semestra otišao u Beč i upisao „historičko-geografičke i filozofičke kolegije“. Zadnja dva semestra proveo je u Grazu te je u tom gradu 1880. položio učiteljski ispit, odnosno stekao pravo „da historiju i geografiju uči u čitavoj gimnaziji uz upotrebu njemačkoga i hrvatskoga nastavnoga jezika“.[1082] Kao učitelj službovao je „u Bjelovaru, u gimnaziji zagrebačkoj, na Rijeci, u Varaždinu pa u realci zagrebačkoj“.[1083] Već se na početku svog radnog vijeka iskazao kao dobar učitelj, koji se je „vazda kao lojalan državljanin svojim uzornim miroljubivim i hvalevriednim ponašanjem odlikovao“, svojom si prijaznošću „štovanje pribavio“ te se „svake preporuke vriednim iskazao“.[1084] Zahvaljujući svemu tome, Quiquerezu je u rujnu 1884. godine dodijeljen naslov profesora.[1085] Osim što je podučavao, 1885. objavio je i historiografsku raspravu o rimskom caru Neronu, otisnutu u *Godišnjem izvješću Kraljevske velike realke i spojene s njom Trgovačke škole u Zagrebu*.[1086]

Iste se godine Quiquerez odlučio na dodatno usavršavanje u njemačkom jeziku te je ponovno otišao u Graz i tamo proveo dva semestra – ljetni 1885./1886. i zimski 1886./1887. Slušao je predavanja iz germanistike, a svjedodžbom izdanom 26. veljače 1887. potvrđena mu je „sposobnost da uči njemački jezik kao glavni predmet“, što mu je osiguralo mjesto lektora njemačkog jezika na zagrebačkom sveučilištu.[1087] Novim je lektorom imenovan 19. travnja 1887. godine,[1088] no tu nije bio kraj njegovim ambicijama. U lipnju 1890., četiri godine nakon prvog pokušaja Franje Maixnera, ponovno je otvorio pitanje osnutka katedre za njemački jezik i književnost.[1089] Navodno s čvrstim jamstvima odjelnog predstojnika Isidora Kršnjavog da će ga nakon habilitacije imenovati sveučilišnim profesorom, Quiquerez je otišao na

---

[1080] QUIQUEREZ, *Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans*, [83]; AFF, Imenici, br. 1. Isti podnaslov nosi i cjelina objavljena u knjizi *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji“*, 19–26, no ovo je poglavlje u potpunosti prerađeno i dopunjeno izvorima koji nisu iskorišteni u spomenutoj knjizi.
[1081] *Program kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1866.*, 31; UAL Phil. Fak. Prom. 04484, „Vita“.
[1082] AFF, Spisi, 111/1895.
[1083] AFF, Spisi, 111/1895. Usp. i HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 7. U životopisu napisanom za potrebe habilitacije ne spominje se služba u realnoj gimnaziji u Bjelovaru. Usp. UAL Phil. Fak. Prom. 04484, „Vita“; QUIQUEREZ, *Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans*, [83].
[1084] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 3.
[1085] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 7.
[1086] Usp. QUIQUEREZ, „Život i značaj rimskog cara Nerona“.
[1087] AFF, Spisi, 111/1895.
[1088] AFF, Spisi, 60/1887.; 67/1887.
[1089] AFF, Spisi, 90/1890.

usavršavanje u Berlin. Tamo je proveo ljetni semestar 1891./1892., ali njegov boravak na berlinskom sveučilištu ipak nije bio okrunjen polaganjem strogih ispita.[1090]

Doktorsku će titulu steći u srpnju 1893. *sine examine* u Leipzigu, na temelju disertacije *Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans*.[1091] U tom svom radu Quiquerez nastoji odgovoriti na pitanje na kojim je historiografskim izvorima Schiller utemeljio navedenu dramu i koja su književna djela utjecala na njezin nastanak. Pritom ne provodi samo tekstološku analizu odabranih djela, već u potrazi za odgovorima iščitava i druga pisana vrela, uključujući Schillerovu korespondenciju, posebno s Christianom Gottfriedom Körnerom i Goetheom. Naposljetku zaključuje kako se Schiller koristio raznovrsnim historiografskim izvorima različite vrijednosti, a najvažniji su pritom bili radovi Françoisa de L'Averdyja, dok su neki drugi biografski spisi i historiografska djela poslužili pri oblikovanju pojedinih dramskih scena ili karakterizaciji lica.[1092] Među književnim je uzorima prepoznao Shakespearea, Voltairea, Ludwiga Tiecka i Goethea. Zbog učestalih kontakata između njih dvojice upravo je Goethea izdvojio kao posebno važnoga, dodajući kako je ponekad Schiller nesvjesno bio pod njegovim utjecajem, dok je u nekim slučajevima najvjerojatnije namjerno preuzeo motive i situacije.[1093] Iako je priča o Ivani Orleanskoj mogla poslužiti kao odlična podloga za junački ep, Schiller je prema mišljenju Ivana Quiquereza morao napraviti mnogo korjenitih promjena da bi iz zadanog materijala mogao razviti dramsku fabulu, a jedna je od njih bila i pojednostavljivanje povijesnog sadržaja. Povijesni je okvir, naime, bio zadan, ali je Schiller morao proniknuti u unutrašnji svijet glavne junakinje.[1094] Schilleru je pošlo za rukom stvoriti ovo dramsko remek-djelo, smatra Quiquerez, upravo zahvaljujući svim tim preobrazbama već poznatog povijesnog sadržaja.[1095]

Izvjestitelji o disertaciji, profesori Rudolf Hildebrand i Eduard Sievers, ocijenili su je s *admodum laudabile* i predložili da se kandidatu na temelju uspjele pisane rasprave, dobrog dojma koji je ostavio na njih, ali i zbog dobi, doktorska titula dodijeli bez usmenog ispita, smatrajući da se time nipošto ne čini usluga nekome tko to ne zaslužuje.[1096] Budući da Kršnjavi nije bio zadovoljan ovakvim razvojem situacije, uputio je Quiquereza da habilitira za

---

[1090] AFF, Spisi, 83/1892.; KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 288.
[1091] UAL, Phil. Fak. Prom. 04484.
[1092] Ivan Quiquerez, Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans. Eine litterarhistorische Untersuchung. Inaugural-Dissertation vorgelegt der hohen philosophischen Facultät der Universität Leipzig zur Erlangung der Doctorwürde von Ivan Quiquerez k. Professor aus Agram, Leipzig 1893. UAL, Gedruckte Dissertation, Quiquerez, 1893., 38–39.
[1093] *Isto*, 52.
[1094] *Isto*, 61–62.
[1095] *Isto*, 7.
[1096] UAL, Phil. Fak. Prom. 04484.

privatnog docenta u Beču. Iako je Quiquerez tamo proveo ljetni semestar 1894./1895., ponovno nije učinio ono što je Kršnjavi od njega tražio.[1097] Unatoč tome Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta predložio ga je za izvanrednog profesora te je on i imenovan 22. svibnja 1895.[1098]

Činilo se da je Quiquerez dobio ovu bitku, no njegova je sreća bila kratkoga vijeka. Naime, odlukom odjelnog predstojnika od 22. studenoga 1895. Quiquerez je „od službe i plaće suspendiran" i to „radi zvanju njegovom nedolikujućega te za valjani uzgoj mladeži upravo pogibeljnoga načina života u obitelji i izvan nje".[1099] Kad je tijekom primanja kod odjelnog predstojnika u siječnju 1896. shvatio da mu suspenzija neće biti ukinuta, u naletu bijesa fizički je nasrnuo na njega te je proglašen krivim „radi zločina težke tjelesne ozlede" i 16. svibnja 1896. otpušten iz službe.[1100] Zbog napada je osuđen na „kazan" u trajanju od šest mjeseci, ali mu je ona ubrzo smanjena na dva mjeseca „naročitim obzirom na silovito ganuće srca, nastavše što iz nepovoljnih obiteljskih i imućtvenih odnošaja obtuženikovih, što iz njegova zdravstvenoga stanja".[1101] Povrh toga, oduzeta mu je doktorska titula za područje Austro-Ugarske.[1102] „Previšnjim rješenjem" od 1. kolovoza 1896. „oproštene su Dr. Q. posljedice sa njegovim osudjenjem skopčane" te se je smio koristiti titulom „umir. izv. sveuč. profesor".[1103] Ipak, nikada nije došlo do pune rehabilitacije niti mu je bez ponovnog polaganja strogih ispita mogla biti vraćena doktorska titula. Nada Ivana Quiquereza u povratak na fakultet nepovratno je ugašena u studenom 1896., nakon odbijanja njegove molbe za „uspostavu u prijašnju službu".[1104]

Nakon otpuštanja Quiquerez se našao u nezavidnoj financijskoj situaciji. Opterećen dugovima[1105] bio je prisiljen davati privatnu poduku iz njemačkog jezika, geografije, povijesti, a prema potrebi i francuskog.[1106] U srpnju 1896. primljen je u realnu školu u Zemunu,[1107] ali je već u prosincu iste godine ipak zatražio umirovljenje:

[1097] I. Kršnjavi, *Zapisci*, sv. 1, 288.; AFF, Spisi, 106/1894.; 131/1894., „Zapisnik V. sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu držane dne 19. travnja 1894.".
[1098] AFF, Spisi, 111/1895.; 121/1895.; 146/1895.; 157/1895.
[1099] AFF, Spisi, 261/1895.; 288/1895.
[1100] AFF, Spisi, 192/1896. Usp. i O tijeku suđenja usp. „Ein Attentat auf Sectionschef Dr. I. Kršnjavi", *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 15, 20. 1. 1896., 4; br. 29, 5. 2. 1896., 6–7 i br. 73, 28. 3. 1896., 6.
[1101] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 33. Usp. i sv. 17.
[1102] BLECHER, *Das Leipziger Promotionsrecht zwischen 1409 und 1945*, 201; AFF, Spisi, 192/1896.
[1103] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 33.
[1104] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 18 i 33.
[1105] Među većim je iznosima bio dug prema grofici Auersperg. Quiquerezu je početkom 1897. dodijeljena godišnja milostinja od 800 K, no već u lipnju iste godine dozvoljena je „pljenitba" u godišnjem iznosu od 300 K kako bi se podmirio taj dug. Usp. HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 21, 22 i 33.
[1106] Usp. oglas u: *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 205,7. 9. 1896., 8.
[1107] „Rehabilitierung", *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 166, 21. 7. 1896., 3; „Rehabilitierung eines Universitäts-Professors", *Tages-Post* (Linz), br. 166, 21. 7. 1896., 3; KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 2, 701.

> Pošto je Njegovo Veličanstvo previšnjom odlukom od 1. kolovoza t. g. meni odpustilo kaznene posljedice, obratio sam se na visoku kr. zem. vladu moleći milostivu uspostavu u prijašnju službu. Istina, moje je zdravstveno stanje nepovoljno, ali nadao sam se, da ću moći izpuniti mjesto, za koje sam se valjanim študijami pripravio. Nu moja molba bje odbita. – Moja je karijera uništena, moje zdravlje narušeno, i tako sam se sada obratio na Njegovo Veličanstvo, da mi po najvišoj milosti dozvoli, da budem umirovljen.
> Preuzvišeni gospodine! Ja sam od vrlo slabe konstitucije. Već onda kad sam bio odveden milosrdnoj braći na motrenje, izjavili su lječnici, da sam vanredne nervoznosti i bolježljiv, pače sam hereditarno obterečen.[1108]

Osim kao žrtva genetskog nasljeđa, koje se u njegovu slučaju manifestiralo kroz „vanrednu nervoznost“ i druge zdravstvene tegobe, Quiquerez se u svojim molbama uvijek prikazivao i kao žrtva nesretnih bračnih prilika, ogovaranja i klevete:

> Živio sam od mnogo godina u vrlo nesretnom braku, ali *nikada* nisam imao kakvoga intimnoga ljubavnoga odnošaja. Istina je doduše i žalibože, da sam se u jeseni god. 1894. zaljubio, ali to nije vodilo do intimnoga ljubavnoga odnošaja, već sam to svojoj supruzi sam priobćio te joj istodobno zadao rieč, da dotičnu gospodjicu više niti vidieti neću, a tu svoju rieč sam održao. Nadalje, ja sam se u toj aferi sa svojom suprugom dva puta izmirio. (…)
> Kad sam pako gospodinu Kršnjaviju kazao da sam žrtva kleveta i neka izvoli stvar ispitati, naložio je svomu poslužniku: „bacite toga čovjeka van!“ Tada sam u svojoj neizmjernoj uzrujanosti počinio ono, što sam duboko požalio, zašto sam teško trpio i što je uništilo moju budućnost.[1109]

Umjesto mirovine Quiquerezu je u siječnju 1897. odobrena tek godišnja „milostinja“, no čak ni njome nije mogao raspolagati u cijelosti, već je dio bio namijenjen podmirivanju dugova. Tek u veljači 1909. dodijeljena mu je mirovina za 15 godina, 6 mjeseci i 13 dana aktivne službe. No, Quiquerez time nije bio zadovoljan te je bezuspješno tražio da mu se u aktivnu službu uračunaju i godine od suspenzije do odluke o mirovini, smatrajući da mu je profesura nepravedno oduzeta, što je još jednom ponovio u pismu banu u ožujku 1910. godine, otvoreno imenujući i glavnog krivca:

> Slomljen nepravdom i nesrećom dolazim utići se u moćnu zaštitu Vašu, Preuzvišeni gospodine bane, kao vrhovnoga zaštitnika pravde i pravičnosti u našoj domovini. Do Vašega pravičnoga suda i uvidjavnosti stoji, da se sanira krivica, koja je nanesena meni i mojoj obitelji. Do Vas stoji, da mi se donekle dade satisfakcija, jer Vi ćete iz službenih akata moći konstatovati, da sam žrtva intrigue i zlobe, brutalnosti i službene zloporabe jedne ličnosti, koja ne samo da me je strovalila u bijedu, već je po svom položaju dosada znala osujetiti svaki moj pokušaj, da se te bijede izbavim.
> Poznato Vam je, da sam godine 1896. kao sveuč. profesor na tadašnjega predstojnika odjela za bogoštovlje i nastavu Dra. Isu Kršnjavoga bacio tintarnicu. Neki su to nazvali „atentatom“, a u istinu, ne žacam se uztvrditi: ja sam bio žrtva bezdušnoga atentata na moja obiteljska prava, na moju slobodu, na moj položaj i imetak.[1110]

[1108] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 20.
[1109] *Isto.*
[1110] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 40.

Nije jasno zbog čega je točno Kršnjavi okrenuo leđa Quiquerezu, nakon što ga je godinama podržavao i omogućavao mu usavršavanja na vanjskim sveučilištima kao ni to kako je njegova supruga „za se pridobila tadašnjega predstojnika Dr. Kršnjavija". Kršnjavi mu je, navodno, zapovjedio da odustane od brakorazvodne parnice. Budući da ga nije poslušao, bio je „*radi toga bez ikakove istrage*, bez izvida i preslušanja suspendiran od službe i plaće".[1111] Postavlja se i pitanje kada je nestala navodna potpora supruge bana Khuen-Héderváryja, zahvaljujući kojoj ga je Kršnjavi i odlučio imenovati sveučilišnim profesorom.[1112] Posljedice sukoba s Kršnjavim Quiquerez je osjećao i mnogo godina nakon sukoba:

> Moji pokušaji, da ishodim obnovu kaznene parnice, nisu imali uspjeha, kao što nijedan moj korak, što sam ga radi svoje rehabilitacije poduzeo nije imao uspjeha radi moćnoga položaja moga protivnika. A konačno ovom njegovom moćnom uplivu valja da zahvalim, što je i sama po Njegovom Veličanstvu zajamčena mi milost ostala ilusorna i osuječena.[1113]

Unatoč narušenu zdravlju u veljači 1909. prihvatio je poziv kr. realne gimnazije u Zagrebu i preuzeo dužnost pomoćnog učitelja za francuski jezik u toj školi. „S obzirom na pomanjkanje učiteljskih sila za njemački i francuski jezik" ravnatelj je u lipnju 1911. „u interesu službe" zamolio da se Quiquerez „uspostavi u službi kao profesor ove realne gimnazije, jer je on doista prokušana i odlična učiteljska sila". U nešto više od dvije godine, koliko je dotad bio pomoćni učitelj, vršio je „svoje učiteljske dužnosti vanredno revno i savjesno i sa dobrim uspjehom uz posve povoljnu disciplinu", a podsjetili su i na njegovo teško materijalno stanje i „stradanje".[1114] Odjel za bogoštovlje i nastavu uvažio je molbu te je Quiquerez ponovno imenovan profesorom kr. realne gimnazije u svibnju 1912., sedamnaest godina nakon što ju je napustio da bi izgradio karijeru sveučilišnog profesora. Ipak, neće dugo uživati u ovom svom statusu. Preminuo je već 26. listopada 1913., a njegova je smrt popraćena u dnevnom tisku šturom obavijesti:

> Jučer preminuo je ovdje umirovljeni sveuč. profesor i profesor kr. realne gimnazije Ivan Quiquerez. Pokojnik je bio brat pok. hrv. umjetnika slikara Ferde Quiquereza. Pokojnik, čestita i poštena duša, poznat je našoj svoj javnosti sa svog sukoba sa tadanjim odjel. predstojnikom Kršnjavijem. Mnogo je stradao, mnogo pretrpio raznih nepravda. Umro je u 61. godini svoga života.[1115]

U dosadašnjim istraživanjima o povijesti zagrebačkog studija germanistike ime Ivana Quiquereza redovito se zanemaruje ili ga se spominje samo kao prvog profesora, koji je ubrzo

---

[1111] *Isto.*
[1112] KRŠNJAVI, *Zapisci*, sv. 1, 287; VODNIK, „Ivan Quiquerez", 240.
[1113] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 41.
[1114] HDA 216, kut. 373, 3869, dosje Ivana Quiquereza, sv. 44.
[1115] „† Ivan Quiquerez", *Hrvatski pokret* (Zagreb), 27. 10. 1913., 2.

nakon imenovanja otpušten zbog „drugih razloga“.[1116] Negativnoj percepciji Ivana Quiquereza možda je pridonio i tekst književnog povjesničara Branka Vodnika, koji se trinaest godina nakon njegove smrti obrušio na Quiquereza, ali ne zbog napada na Isidora Kršnjavog, već naprotiv zbog njegove „zaštite“. Pišući priloge o povijesti fakulteta Vodnik je zaključio kako je „Quiquerez bio najobičniji srednjoškolski profesor, bez jedne naučne radnje“, koji se intervencijom Isidora Kršnjavog „taj čas rodio kao profesor univerziteta“. Iako je Kršnjavi nastojao da njegovo iznuđeno imenovanje „ne bude atentat na nauku, pa ga je slao na vanjske univerzitete, da uči germanistiku“, Quiquerez je „znao, kakvo ima zaleđe, pa nije smatrao potrebnim, da uči dalje“.[1117]

Na te je optužbe reagirala njegova unuka, pjesnikinja Dora Pfanova. Najprije je ispravila neke Vodnikove faktografske pogreške: upozorila je kako Quiquerez nije pokrenuo postupak doktoriranja u Grazu, nego u Leipzigu te da je „na vlastiti trošak studirao u svrhu svoje habilitacije“. Potom je prigovorila Vodniku što napada „one koji se ne mogu lično da brane“, to jest „one koji već davno počivaju u grobu“ i odbacila političku pozadinu imenovanja svoga djeda:

> Nije slika donešena u ispravnom svjetlu; moj se djed nikad nije bavio politikom, a najmanje ga madjaronski smjer privlačio; niti mu je išta moglo da ulije kakovog poštovanja za ulizice. Bio je spreman i svestrano kultiviran čovjek, sa vanrednim znanjem u svojoj struci i izvan nje.[1118]

Njezine tvrdnje, uključujući i onu kako supruga bana Khuen-Héderváryja „nije igrala drugu ulogu u njegovom imenovanju, nego što bi ikoja druga banica na njenom mjestu, zamoljena s koje strane da pomogne spremnom čovjeku do mjesta na koje ima pravo da aspirira“,[1119] samo su dodatno uvjerile Vodnika u istinitost njegove interpretacije razloga imenovanja Ivana Quiquereza izvanrednim profesorom.[1120] Valja se složiti s Vodnikovom kako Dora Pfanova nije argumentima osporila njegovu tezu o umiješanosti politike ili barem supruge bana u imenovanje Ivana Quiquereza. Osim toga, kao član obitelji ona zasigurno nije mogla biti nepristrana u njegovoj obrani. Unatoč svemu tome, njezin kratak tekst rijetko je svjedočanstvo suvremenika o interesima i hobijima jednoga od prvih aktera zagrebačkog studija germanistike te sadržava nekoliko crtica koje mogu upotpuniti njegov portret. Dora Pfanova otkriva tako Ivana Quiquereza kao ljubitelja umjetnosti. Osim što je „jedan od njegove braće s kojim se najviše družio“ bio Ferdo Quiquerez, „poznati slikar motiva naših

---

[1116] SEDLAR, „Geschichte der Germanistik“, 282; ŽMEGAČ, „Zur Geschichte der Germanistik in Kroatien“, 112; BOBINAC, „Odsjek za germanistiku“, 175.
[1117] VODNIK, „Profili i pojave“, 207–208.
[1118] PFANOVA, „Naše sveučilište“, 7.
[1119] *Isto*.
[1120] VODNIK, „Ivan Quiquerez“, 260.

narodnih pjesama“, u njegovoj se obitelji „mnogo gojila i cjenila umjetnost svake vrste“. „Izvan struke“, nastavlja Pfanova, bavio se njezin djed „vrlo nepolitičkim sportom: volio je da igra šah, i gojio je najrazličnije egzotične ribe u akvarijima, kojih je imao punu sobu“.[1121]

Ne ulazeći u pozadinu njegova imenovanja kao ni u njegovu motivaciju za promjene koje je predlagao, mora se priznati da je Quiquerez kontinuirano radio na razvitku studija njemačkog jezika i književnosti u Zagrebu. Kao lektor i srednjoškolski profesor uvidio je da njemački jezik ima drukčiji status u odnosu na druge jezike koji su se podučavali na fakultetu. Stoga je već u prvoj godini svoga djelovanja na fakultetu pokušao veći naglasak staviti na književnost, ali je morao odustati od svoga nauma zbog načela prema kojem je jedan lektorski kolegij ipak morao biti posvećen gramatici.[1122] Dvije i pol godine nakon toga predložio je osnivanje katedre za njemački jezik i književnost,[1123] a vrlo brzo nakon svog imenovanja izvanrednim profesorom i otvaranje seminara.[1124] Iako je njegova sveučilišna karijera, ne računajući lektorski angažman, prekinuta na samom početku, već i ovih nekoliko inicijativa pokazuje kako je riječ o profesoru koji je spletom nesretnih okolnosti ostao upamćen po napadu tintarnicom na Isidora Kršnjavog i nečasnom otpuštanju s fakulteta te se njegova uloga u povijesti studija njemačkog jezika i književnosti u Zagrebu nepravedno svodi tek na jednu ili dvije rečenice.

5.3. Stjepan Tropsch (1871. – 1942.): otac hrvatske germanistike

Stjepan Adolf Tropsch, rođen je 25. kolovoza 1871. u Vinkovcima, gdje je pohađao gimnaziju i „s odlikom“ položio ispit zrelosti. Nakon završene gimnazije upisao se na sveučilište u Grazu te je tijekom osam semestara – od jeseni 1889. do srpnja 1893. – slušao u prvom redu predavanja o njemačkom jeziku i književnosti, a uz to i o klasičnoj filologiji, slavistici, filozofiji i poredbenom jezikoslovlju.[1125] Njegov otac Ivan (Johann) bio je

---

[1121] PFANOVA, „Naše sveučilište“, 7.
[1122] AFF, Spisi, 174/1889., „Zapisnik o XII. redovitoj sjednici profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 3. srpnja g. 1889.“.
[1123] AFF, Spisi, 90/1890.
[1124] AFF, Spisi, 187/1895.; 196/1895., „Zapisnik o X. redovitoj sjednici profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, držanoj dne 15. srpnja g. 1895.“.
[1125] UAG, DA 383, Doktoratsakt Stephan Adolf Tropsch, „Curriculum vitae“; AFF, Spisi, 203/1897. (57/1898.), „Curriculum vitae“; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 112–115. Još je za života Tropsch dobio svoju natuknicu u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*, ali se u njoj potkralo nekoliko pogrešaka. Kao datum rođenja naveden je 24. kolovoza 1870. te se spominje da je priveo kraju „univerzitet u Pragu i Beču“. Usp. B[ELIĆ], „Tropsch, Stjepan dr.“ (1929.). U hrvatskim se enciklopedijama i leksikonima tiskanim u 21. stoljeću ponavlja formulacija o studiju germanistike u Grazu i Beču. U publikaciji *Österreichisches*

glazbenik i obitelj se nije ubrajala među imućnije te su i Stjepan i njegov stariji brat Ivan uspjeli studirati zahvaljujući stipendijama.[1126] Kao i Ivan, i Stjepan je iskoristio ponuđenu priliku te se iskazao kao vrlo marljiv student. Tijekom studija izradio je četiri seminarska rada i osvojio seminarske nagrade, a njegov je napredak iz semestra u semestar bio više nego očit.[1127] U drugom je semestru bio „još nesiguran“, a u trećem je napisao vrlo uspjeli rad za početnika, koji je – s obzirom na to da se još borio s njemačkim jezikom – sadržavao i neke veće pogreške.[1128] U trećem i četvrtom seminarskom radu bilo je određenih manjkavosti, ali je u ocjeni rada istaknuta upravo njegova progresija.[1129] Do punog je izražaja ona došla u disertaciji *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung* te je Anton Emanuel Schönbach pohvalio njegov stil i zaključio da „osim po nekim nevažnim sitnicama ne bi nitko primijetio da kandidatov materinski jezik nije njemački“.[1130]

Tropsch je stroge ispite položio odličnim uspjehom te je 13. ožujka 1894. u Grazu promoviran na čast doktora filozofije. U travnju iste godine imenovan je pomoćnim, a u srpnju namjesnim učiteljem u kr. vinkovačkoj gimnaziji, koju je pohađao prije studiranja. Tamo je ostao do 31. srpnja 1895., kada je premješten u Kraljevsku veliku gimnaziju u Zagrebu, da bi u studenom 1895. prešao u Kraljevsku donjogradsku veliku gimnaziju, nakon što je pred ispitnim povjerenstvom u Grazu položio učiteljski ispit iz njemačkog jezika i literature kao glavne, a iz klasične filologije kao „nuzgredne“ struke. U kolovozu 1896.

Biographisches Lexikon upozorava se na netočnost tih navoda, tj. napominje se da za studij u Beču ne postoje dokazi. Usp. „Tropsch, Stjepan“ (2007.); „Tropsch [tropš], Stjepan“ (2009.); KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.); PAWISCHITZ, „Tropš (Tropsch), Stjepan (Stephan)“ (2015.). U drugom svesku publikacije *Internationales Germanistenlexikon* u rubrici studij navedene su germanistika i slavistika. Usp. ĐORĐEVIĆ, „Tropš, Stjepan“ (2003.).

[1126] Ivan (Johann) Tropsch (Vidhostice, 1830. – Vinkovci, 1913.) bio je kapelnik VII. brodske krajiške pukovnije u Vinkovcima od 1849. do razvojačenja Vojne krajine 1873. Nakon ukidanja vojnog orkestra zaposlio se u vinkovačkoj gimnaziji kao učitelj pjevanja. Bio je vrstan orguljaš u vinkovačkoj župnoj crkvi sv. Ivana i zborovođa. Skladao je mise i kraće skladbe. Stariji brat Ivan (Vinkovci, 1863. – Zemun, 1917.) krenuo je očevim stopama. Bio je vrstan pedagog, zborovođa i solo pjevač te skladatelj. Studirao je u Zagrebu i Grazu, a nakon studija radio je kao profesor njemačkog jezika u gimnazijama u Zemunu i Osijeku. Kao marljiv student iz obitelji lošijeg ekonomskog statusa uživao je različite potpore tijekom studija. Usp. „Tropsch, Ivan (Johann)“ i „Tropsch, Ivan (ml.)“, u: ŠALIĆ, *Vinkovački leksikon*, 446; AFF, Spisi, 137/1882.; bez broja, 1874., izvještaj o kandidatima za stipendije. Izvještaj o stipendijama pogrešno je arhiviran jer se Ivan Tropsch spominje kao student upisan u treći semestar. Iz upisnih knjiga vidljivo je da je upisan u prvi semestar 28. listopada 1881., a u treći 31. listopada 1882. Usp. AFF, Imenici, br. 8; HDA 502, kut. 238, dosje Ivana Tropscha, „Opis života“.

[1127] Ljetni semestar 1889./1890.: „Charakteristik der hl. jungfrau Maria und der Portia nach Klopstocks ‘Messias’“; zimski semestar 1890./1891.: „Versuch einer kritischen textherstellung des gedichtes vom ‘Jüdel’“; ljetni semestar 1890./1891.: „P. Fleming’s stellung zur natur“; zimski semestar 1891./1892.: „Heinrich von Morungen“. Usp. MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 112–115.

[1128] *Isto*, 112 i 113.

[1129] *Isto*, 115 i 117.

[1130] UAG, DA 383, Doktoratsakt Stephan Adolf Tropsch, A. Schönbach: „Gutachten über die Dissertation des Hrn. Stephan Tropsch“.

postao je pravim učiteljem zagrebačke donjogradske gimnazije.[1131] Vladinom odlukom od 13. prosinca 1895. već je bio postavljen za suplenta profesora njemačkog jezika i literature na zagrebačkom sveučilištu.[1132]

Početkom lipnja 1897. podnio je molbu za habilitaciju „kao privatni docenat za njemački jezik i literaturu od 12. do 19. vijeka“. Kolokvij je održan 26. studenoga 1897., a odluka o imenovanju privatnim docentom donesena je 30. siječnja 1898.[1133] U ljetnom semestru 1897./1898. njegovo se ime prvi put pojavilo na popisu članova ispitnog povjerenstva za učiteljske ispite za njemački jezik.[1134] Naslov izvanrednog profesora za njemački jezik i literaturu dodijeljen mu je 2. veljače 1899., a redovitim je profesorom postao 1. studenoga 1902.[1135] Ubrzo potom mogle su se čuti glasine da je Tropsch ubrzao svoje imenovanje redovitim profesorom jer je u nekoliko navrata na sjednici Profesorskog zbora postupio upravo onako kako je to od njega očekivao Isidor Kršnjavi, čime mu je, uz još „nekoliko istaknutijih madžarona“, pomogao u slaganju njegove kadrovske križaljke na Mudroslovnom fakultetu.[1136]

Nakon što je u veljači 1904. osnovan Seminar za njemačku filologiju, Tropsch je, sukladno 3. članku seminarskog statuta, postao i seminarskim predstojnikom.[1137] U vrijeme utemeljenja seminara, akademske godine 1903./1904. Tropsch je bio dekan, kao i 1924./1925.[1138] Za mjesto dekana kandidirao se i za akademsku godinu 1913./1914., ali tada nije izabran.[1139] No, iste je godine postao odjelnim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu, što nije bio njegov prvi politički angažman.[1140] Prvi je put postao saborskim zastupnikom za

---

[1131] AFF, Spisi, 203/1897., „Curriculum vitae“; *Spomenica o stopedesetogodišnjici Državne gimnazije u Vinkovcima 1780–1930*, 205. U nekima od prethodno spomenutih enciklopedija i leksikona u kojima se navodi podatak o radnom iskustvu nakon završetka studija, ispušta se rad u zagrebačkim gimnazijama i navodi samo vinkovačka. Usp. „Tropsch, Stjepan“ (1971.); „Tropsch, Stjepan“ (2007.); „Tropsch [tropš], Stjepan“ (2009.); KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.); PAWISCHITZ, „Tropš (Tropsch), Stjepan (Stephan)“ (2015.). U jednoj od tih publikacija čak stoji da je Tropsch bio suplent u vinkovačkoj gimnaziji od 1895. do 1897. Usp. ĐORĐEVIĆ, „Tropš, Stjepan“ (2003.). Uglavnom se navodi i pogrešna godina stjecanja doktorske titule, 1895. umjesto 1894., očito prema godini kada je disertacija objavljena. Usp. „Tropsch, Stjepan“ (1997.); „Tropsch, Stjepan“ (2007.); KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.).

[1132] AFF, Dosje Stjepana Tropscha, dopis Odjela za bogoštovlje i nastavu od 13. prosinca 1895.; Spisi, 544/1895.

[1133] AFF, Spisi, 203/1897.; 448/1897.; 449/1897.; 463/1897.; 57/1898.; 521/1902.

[1134] *Akademičke oblasti*, LJS 1897./1898., 11.

[1135] AFF, Spisi, 118/1899.; 771/1902.

[1136] Više o tome u: CVIJOVIĆ JAVORINA, *„Od ovih je njemački jezik ...“*, 67–70. Usp. i VODNIK, „Profili i pojave“, 237.

[1137] AFF, Spisi, 159/1904.

[1138] AFF, Spisi, „Zapisnik izvanredne sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu na 25. lipnja 1903.“, 332/1903.; 132/1904.; 979/1924.

[1139] AFF, Spisi, 411/1913., „Zapisnik sjednice ad hoc od 7. srpnja 1913.“.

[1140] U nijednom od citiranih leksikona i enciklopedija ne navodi se potpuna ili točna informacija o tome kada je bio saborski zastupnik. U najstarijoj stoji: „Bio je neko vrijeme narodni poslanik, a 1914–1918 odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu“. Usp. B[ELIĆ], „Tropsch, Stjepan dr.“ (1929.). Kao godine u kojima je bio saborski zastupnik uglavnom se navode samo 1914. – 1918. ili 1913. – 1917. Usp. ĐORĐEVIĆ,

kotar Vinkovci 1906., a potom i 1911. i 1913. godine.[1141] Bio je i članom različitih odbora, uključujući i odbor za bogoštovlje i nastavu već 1906. godine. Kao saborski se zastupnik nije bavio samo problemima svoga izbornog kotara, već se oglašavao i u raspravama koje su se ticale obrazovanja, poput uređenja gospodarskih učilišta, šumarske akademije, ratarskih škola, ali i poboljšanja materijalnog statusa učitelja.[1142] Na vlastitu je molbu razriješen dužnosti odjelnog predstojnika te se u srpnju 1917. vratio na Mudroslovni fakultet.[1143]

U dosjeu Stjepana Tropscha sačuvan je popis njegovih stručnih i znanstvenih radova, koji je sam sastavio pred kraj svoga života. Na popisu se nalaze naslovi četrdeset radova tiskanih između 1895. i 1941. godine, što znači da je u prosjeku objavljivao manje od jednog rada godišnje.[1144] Međutim, valja svakako napomenuti da nakon 1913. nije ništa objavio sve do 1922. te da je njegov posljednji stručni rad tiskan 1939. godine. Nakon toga se javio još samo kratkim prigodnim esejom posvećenim Grillparzerovoj obljetnici u lipnju 1941.[1145]

Prvi Tropschev objavljeni rad bila je doktorska disertacija *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, obranjena 1894. godine na sveučilištu u Grazu. Disertacija je tiskana već iduće godine u izdanju istog sveučilišta i to kao treći svezak biblioteke *Grazer Studien zur deutschen Philologie*. Tropschu je pritom ukazano veliko priznanje jer je disertacija bila objavljena kao doprinos obilježavanju obljetnice utemeljenja Seminara za njemačku filologiju u Grazu, najstarijeg u Austro-Ugarskoj.[1146] Tropschevi su radovi tiskani i u prestižnim stranim časopisima, kao što su *Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte* (Leipzig – Wien, 1899. i

---

„Tropš, Stjepan“ (2003.); „Tropsch, Stjepan“ (2007.); „Tropsch [tropš], Stjepan“ (2009.); KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.); PAWISCHITZ, „Tropš (Tropsch), Stjepan (Stephan)“ (2015.). Ponekad se pogrešno navode i godine u kojima je bio odjelni predstojnik: 1903. –1917. i 1906. – 1917. Usp. KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.); PAWISCHITZ, „Tropš (Tropsch), Stjepan (Stephan)“ (2015.).

[1141] 1906. izabran je na listi Narodne stranke, 1911. Stranke narodnog napretka (vladinovaca), a 1913. bio je među vanstranačkim unionistima. *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 112, 4. 5. 1906., 2; br. 58, 28. 2. 1908., 2; br. 246, 28. 10. 1910., 2; br. 290, 20. 12. 1911., 2; *Jutarnji list* (Zagreb), br. 543, 17. 12. 1913., 2. Čini se da se namjeravao kandidirati i na izborima 1908. godine, ali tada nije dobio potrebnu potporu za kandidaturu. Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911. godine“, 415.

[1142] *Stenografički zapisnici i prilozi sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodišta 1906.–1911., sv. I., 45; sv. II., dio II., 201–206; 344. Usp. „Šumarska akademija pred saborom“, 145–155.

[1143] *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i. Dalmacije*, petogodišta 1913.–1918., sv. V., 139; AFF, Spisi, 413/1917.; 435/1917.; 450/1917.; 492/1917.

[1144] Na popisu se nalaze i predavanje o Goetheu iz 1932. godine („Goethe with especial consideration of his work on Jugoslav folk songs /litografirano predavanje, održano 21. ožujka 1932. u Rotary-Klubu u Zagrebu/“) te članak „Deutsche Einflüsse auf den Illyrismus /zatraženo i prihvaćeno od Dr. F. Thierfeldera u Berlinu za publikaciju u jednom njemačkom stručnom listu/“. Ispod potonjeg naveden je i članak „Deutsche Einflüsse auf die Kroatische Erneuerungsbewegung /u mjesečniku DEFIS/, Berlin 1939.“. Budući da je Franz Thierfelder bio urednik časopisa DEFIS, očito je isti rad omaškom naveden dvaput. Na istom je popisu navedeno da je Tropsch bio i suradnik *Hrvatske enciklopedije*. Usp. AFF, Dosje Stjepana Tropscha, „Popis stručnih radova Dra Stjepana Tropscha“; TROPSCH, „Deutsche Einflüsse auf den ‘Illyrismus’“, 41.

[1145] Usp. TROPSCH, „Franz Grillparzer“.

[1146] U impresumu stoji: „Festschrift zum Gedächtnisse der feierlichen Eröffnung des Seminares für deutsche Philologie an der K. k. Karl-Franzens-Universität Graz“. Usp. TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, III.

1923.), *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* (Weimar, 1899.), *Archiv für slavische Philologie* (Berlin, 1906. i 1913.), *Le Monde Slave* (Pariz, 1935.) i *DEFIS* (Berlin, 1938.).[1147] U Hrvatskoj je objavljivao u biblioteci *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, i to samo prije Prvoga svjetskog rata, između 1901. i 1913. godine, potom u časopisu *Nova Evropa*[1148] te u nekoliko godišnjaka i spomenica 1929. odnosno 1930. godine (*Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*; *Zbornik naučnih radova: Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života*; *Spomenica o stopedesetgodišnjici Državne gimnazije u Vinkovcima*).[1149] Napisao je prilog i za spomenicu Camilli Lucerna objavljenu u Grazu 1938. godine pa se time simbolično gotovo na samom kraju svoje karijere vratio mjestu na kojem je ona i započela.[1150] Ipak, najviše je Tropschevih stručnih priloga tiskano u *Nastavnom vjesniku* između 1897. i 1922. te 1932. godine.[1151] Osim članaka u specijaliziranim časopisima namijenjenih stručnoj javnosti, objavio je i nekoliko priloga u hrvatskim novinama na njemačkom jeziku (*Agramer Zeitung*, *Der Morgen* i *Morgenblatt*).[1152]

Krajem 19. stoljeća Tropsch je realizirao *Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika* (1898.), koji je potom morao braniti od žestoke kritike Josipa Florschütza (1899.). Možda se i zbog te kritike nikada više nije upuštao u slične pothvate iako je u svom odgovoru na kritiku spominjao drugo izdanje.[1153] Ubrzo je objavio i jedan svezak ambiciozno koncipiranog nakladničkog projekta znanstveno-popularnih izdanja njemačkih literarnih klasika. Budući da njegovo kritičko izdanje Lessingove *Minne von Barnhelm* nije dobilo najbolje kritike Zemaljske vlade, koja je financirala izdanje, Tropsch je i od toga projekta odustao.[1154]

Dio Tropschevih radova posvećen je problemima nastave njemačkog jezika. U tekstovima objavljenima između 1897. do 1902. bavio se gramatičkim pitanjima proizašlima iz praktične primjene njemačkog jezika, uobičajenim pogreškama hrvatskih govornika njemačkog jezika i problemima pri podučavanju stranoga jezika. Osim toga, recenzirao je

---

[1147] „Jakob Grimm als Übersetzer serbo-kroatischer Volkslieder“ (1923.); „Les influences allemandes sur les illyriens et leurs précurseurs“ (1935.); „Deutsche Einflüsse auf den ‘Illyrismus’“ (1938.). U ovoj će cjelini biti riječi o svim Tropschevim radovima objavljenima do 1918. Stoga su u bilješkama uvodnog dijela navedeni samo naslovi članaka objavljeni nakon Prvoga svjetskog rata.

[1148] „Гете, Јакоб Грим, и наша народна песма“ (1932.).

[1149] „Zagrebački fragmenat Wolframova Willehalma“; „Prigodna naša literatura na njemačkom jeziku do polovice 19. vijeka“; „Vinkovački rukopis Relkovićeva Satira“.

[1150] „Ogled bibliografije njemačkih prijevoda narodnih naših pjesama“.

[1151] „August Šenoa kao pripovjedač“ (1922.); „Goethe i prvi njemački prijevodi narodnih naših pjesama“ (1932.).

[1152] „Goethe und Vuk Stefanović Karadžić“ (1925.); „Zagreber Fragment einer altdeutschen Handschrift“ (1928.); „Serbokroatische Beiträge zur Goethe-Literatur“ (1932.).

[1153] TROPSCH, „Odgovor g. dru. J. Florschützu“, 191.

[1154] LESSING, *Minna von Barnhelm*; AFF, Spisi, 233/1902.

njemačke čitanke i povijesti književnosti te je davao preporuke rječnika za školske potrebe. Većina Tropschevih ranih radova na njemačke književne teme intertekstualne je i poredbene naravi (npr. Fleming – rimski pjesnici; Wieland – Cervantes). U mlađim se godinama zanimao i za to kako su hrvatski autori usvajali njemačke utjecaje pa početkom dvadesetog stoljeća nastaju radovi o Relkovićevom *Kućniku* i utjecaju Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića. No, najveći dio svoje akademske karijere od 1905. do 1938. godine posvetio je njemačkim prijevodima hrvatskih i srpskih narodnih pjesama.

Već i ovih nekoliko uvodnih napomena svjedoči o širini tema koje su pobuđivale istraživačke interese Stjepana Tropscha. One su bile važne i aktualne u vremenu u kojem je živio te je zahvaljujući njima postao dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, ali unatoč nekim važnim spoznajama do kojih je Tropsch došao, većina radova nije nadživjela razdoblje u kojem su nastali.[1155] Ipak, streloviti uspon karijere mladog filologa starog kova, koji je svojim tumačenjima studentima omogućavao da u radovima Hansa Sachsa otkriju duh pjesnika umjesto da ih samo promatraju kao ranonovovisokonjemačke tekstove i koji ih je znao popratiti humorom, bio je posljedica njegovih izuzetnih radnih uspjeha. Gospodin s licem bivšeg visokog austrijskog činovnika, strastveni lovac, vrstan pedagog, strog, ali dobrohotan učitelj i ispitivač imao je nevjerojatan talent za organizaciju, koji je primijenio i na izgradnju zagrebačkog studija njemačkog jezika i književnosti. Stoga je – neovisno o manjim ili većim dosezima njegovih radova – Tropschev najvažniji doprinos upravo to što je izgradio hrvatsku germanistiku ni iz čega te si je time priskrbio titulu oca hrvatske germanistike.[1156]

5.3.1. Potraga za književnim utjecajima

Budući da se Tropsch tijekom studija u Grazu opredijelio za germanistiku i klasičnu filologiju kao glavnu struku, ne čudi što ih je povezao i u disertaciji *Flemings Verhältnis zur*

[1155] Kada se usporede već citirani leksikoni i enciklopedije koje sadržavaju natuknicu o Stjepanu Tropschu, može se zaključiti da se odabir izbora Tropschevih radova razlikuje od autora do autora. Tako je, primjerice, u izdanju *Hrvatske enciklopedije* iz 2009. naveden samo njegov *Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika*. Usp. „Tropsch [tropš], Stjepan“ (2009.). I na tim kratkim popisima radova pojavljuju se pogreške. Na jednom od njih je školsko izdanje Lessingove *Minne von Barnhelm* uvršteno među prijevode kao i Tropschev članak o njemačkim prijevodima narodnih pjesama. U istom se radu navodi i da je Josip Florschütz bio Tropschev učenik. Usp. ĐORĐEVIĆ, „Tropš, Stjepan“ (2003.). Osim toga, Tropschu se pripisuje i autorstvo udžbenika. Usp. KLOBUČAR SRBIĆ, „Tropsch, Stjepan“ (2012.). Ta se informacija nekritički prenosi i dodatno iskrivljuje te se može pročitati da je Tropsch pisao „brojne udžbenike“. Usp. zapis u Katalogu autora na portalu *Metelgrad* (https://library.foi.hr/autori/autor.php?B=1&A=0000000246&H=&E=&V=). Pristup ostvaren 10. 8. 2020.

[1156] Usp. SEDLAR, „Der Vater der kroatischen Germanistik“, 6.

römischen Dichtung (1895.). Prema vlastitim su ga riječima na bavljenje ovom temom potaknula predavanja njegova profesora Bernharda Seufferta, a Tropsch mu je u predgovoru zahvalio i na podršci koju mu je pružao sve do objavljivanja disertacije.[1157] Zahvalu Seuffertu Tropsch će uputiti i u drugim radovima.[1158]

Pjesmama Paula Fleminga (1609. – 1640.) Tropsch se bavio već u seminarskom radu o pjesnikovom odnosu prema prirodi („P. Fleming's stellung zur natur"), nagrađenom u ljetnom semestru 1890./1891.[1159] U njemu je analizirao Flemingove ode i sonete objavljene u dvosveščanoj zbirci *Deutsche Gedichte* (Stuttgart 1865.), dijeleći motive u nekoliko cjelina: nizinski i planinski krajolik (uključujući biljke, vodu i stijene), nebeska tijela (Sunce, Mjesec, zvijezde) i prirodne fenomene (oblaci, magla, vjetar, oluja, munja, kiša, snijeg). Unutar tih cjelina osvrnuo se i na Flemingova raspoloženja povezana s navedenim motivima. Polazeći od pretpostavke da se na temelju učestalosti u uporabi pojedinih motiva može suditi o njihovoj omiljenosti kod pjesnika, Tropsch je primijenio tada dominantnu pozitivističku matricu te je uz kvalitativnu analizu oslanjao i na kvantitativnu.[1160] Na temelju provedene analize mogao je zaključiti kako je Fleming bio pravi pjesnik prirode odnosno da je „gledao prirodu".[1161] Zahvaljujući velikom uloženom trudu i dobroj koncepciji rada, Tropsch je dobio jednu od seminarskih nagrada unatoč ponekim pogrešnim zaključcima.[1162]

Sličan je pristup Tropsch primijenio i u disertaciji o utjecaju rimskog pjesništva na Paula Fleminga. Fleming je u svome kratkom životu stvorio pjesnički opus koji je premošćivao epohe, povezujući Francesca Petrarcu i Martina Opitza te anticipirajući Goethea. Suvremene interpretacije klasificiraju ga kao baroknog pjesnika, dočim je u Tropschevo vrijeme smatran renesansnim.[1163] Različiti pristupi Flemingovu opusu ipak ne dovode u pitanje spomenuti kulturnopovijesni kontekst. Naime, najvažnije odlike humanista, „njihova prijemčivost za uzore iz antičkih vremena" i iz drugih zemalja, „njihova sklonost um[j]etnički sazdanom obliku, učenoj svestranosti i retorici" prešli su i na njemačko barokno pjesništvo,

---

[1157] TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, X.
[1158] Usp. TROPSCH, „Wielands Don Sylvio und Cervantes Don Quijote", 33; LESSING, *Minna von Barnhelm*, VII.
[1159] Institut für Germanistik (Graz), Seminararbeiten, kut. 5: S 104–132 (WS 90/91 – WS 92/93), S 114; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 115.
[1160] Institut für Germanistik (Graz), Seminararbeiten, kut. 5: S 104–132 (WS 90/91 – WS 92/93), S 114, 11. Dva primjera za ilustraciju: među cvjetovima je najzastupljenija ruža i pojavljuje se čak 15 puta. *Isto*, 14. Tropsch je Fleminga doživio kao pjesnika nizinskog krajolika jer odnos između motiva povezanih s njime i motiva planinskog krajolika iznosi 115 : 27 odnosno 4⅓ : 1. *Isto*, 11 i 38.
[1161] „Fleming hat die natur geschaut." *Isto*, 12 i 38.
[1162] MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik.*, 115.
[1163] TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, IX.

koje se u velikoj mjeri može smatrati „pisanim nastavljanjem humanističkih novolatinskih stremljenja u oblasti obrazovanja i književnosti.“[1164]

Fleming je sazrijevao u turbulentnom vremenu obilježenom Tridesetogodišnjim ratom u Njemačkoj (1618. – 1648.). Studirao je medicinu i pisao poeziju, prije svega sonete na latinskom i njemačkom jeziku. U njima je školski naučene latinske pjesničke obrasce pretvarao u vlastito, duboko proživljeno umjetničko stvaralaštvo. Tropscha je zanimalo kako je Fleming – odgojen u antičkim rimskim tradicijama – postajao pjesnik njemačkog jezika te je dio svoga kratkog predgovora posvetio i problemu utjecaja antičke rimske književnosti na razvoj njemačkog pjesništva. Ključno je pitanje glasilo: što i kako posuđuje pjesnik onoga doba?[1165] Tropsch je na Flemingovu primjeru želio znanstveno potkrijepiti tezu da je njemačko pjesništvo 17. stoljeća svoje izvorne vrijednosti mnogo više izvodilo iz antičke rimske poezije nego iz suvremenog talijanskog i francuskog pjesništva.[1166] Referirajući se kritički na više istraživača njemačkog pjesništva koji su u 18. i 19. stoljeću istraživali pjesničku baštinu 17. stoljeća pa i Flemingov opus, zaključio je kako nijedan od njih nije obavio neizbježne predradnje i da svakako treba istražiti Flemingovu ovisnost o rimskim pjesnicima.[1167] Naime, ključni njemački pjesnik tog razdoblja, Martin Opitz (1597. – 1639.), kojeg je Fleming doživljavao svojim učiteljem, držao je da i Nijemci mogu stvoriti vlastito pjesništvo samo ako izravno budu učili od rimskih pjesnika, kao što su učili i Talijani i Francuzi.[1168]

Da bi dobio odgovor na svoje pitanje, Tropsch je odlučio sadržajno analizirati Flemingovu poeziju, a potom istražiti sličnosti i razlike njegovih pjesama i rimskih uzora. Zbog toga je morao praktički napamet naučiti kompletan opus Horacija i Fleminga.[1169] Prikupio je velik broj primjera, na temelju kojih je mogao zaključiti kako je tekao proces prisvajanja, oblikovanja i preoblikovanja („Vorgang des Aneignens, Fortbildens, Umbildens“).[1170] Potom je svoje uvide statistički obradio. Međutim, za Tropscha je broj posuđenica bio manje važan od sadržajne i formalne vrijednosti djela te mu je filološka analiza služila tek kao početna točka pri vrednovanju Flemingova pjesništva.

Identificirajući svaku Flemingovu izravnu i neizravnu referenciju na antičke rimske pjesnike, Tropsch je istražio kako su se dijakronijski mijenjale njegove recepcije pojedinih

---

[1164] Usp. „Pesništvo u doba baroka“, u: MARTINI, *Istorija nemačke književnosti*, 144.
[1165] TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, IX.
[1166] *Isto*, 1. Usp. i MARTINI, *Istorija nemačke književnosti*, 144.
[1167] TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, 2–3.
[1168] *Isto*, 3.
[1169] SEDLAR, „Germanistik in Kroatien“, 286.
[1170] TROPSCH, *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*, IX.

njihovih ostvarenja te kako ih je pretvarao u vrijednosti vlastite poezije, kako one na latinskom, što je bio pretežno slučaj u ranijem razdoblju njegova stvaralaštva, tako i one na njemačkom jeziku, pretežno u kasnijem razdoblju. Pratio je Flemingovo stvaralaštvo od stiha do stiha, od jednog ostvarenja do drugog, od jedne situacije do druge i tako iz jedne godine u sljedeću, sve do kraja pjesnikova života. Usustavio je mnoštvo detalja pomoću kojih je rekonstruirao Flemingovo pjesničko sazrijevanje na oba jezika i postupno pomicanje težišta sa stvaralaštva na jednom na stvaralaštvo na drugom jeziku. Naposljetku je Tropsch došao do dvaju važnih zaključaka. Prvo, što je bio stariji, Fleming je bio sve emancipiraniji od svojih rimskih uzora. Drugo, rimska poezija ima značajan udio u Flemingovu pjesništvu, sadržajno i formalno, motivima i stilom.[1171]

Profesori Anton Emanuel Schönbach i Bernard Seuffert imali su samo riječi hvale za ovu disertaciju, kako za sadržaj tako i za pristup i metode. Pohvalili su njezinu originalnost, smatrajući je važnim prilogom ne samo za tumačenje Flemingova opusa, već njemačkog pjesništva 17. stoljeća u cjelini.[1172] Današnji čitatelj Tropscheve disertacije teško može zanemariti minucioznost kojom je rekonstruiran međuodnos Fleminga kao čitatelja rimskih pjesnika i Fleminga kao pjesnika-stvaratelja, kako na latinskom tako i na njemačkom jeziku, čak i onda kada se na Tropschevu disertaciju gleda kao na jedan od školskih primjera pozitivističkog pretjerivanja u traganju za utjecajima.[1173] Tropschevi ključni pojmovi, koncepcija disertacije i primijenjene metode i danas se mogu shvatiti kao prvi korak u teorijski zahtjevnijim književnoteorijskim pristupima Flemingovu opusu.

U sličnoj je maniri Tropsch nastavio i u studiji *Wielands Don Sylvio und Cervantes' Don Quijote*, započetoj na poticaj Bernharda Seufferta, a objavljenoj 1899. u časopisu *Euphorion*. Nakon što je doktorirao istražujući antičke inspiracije u Flemingovu baroknom pjesničkom opusu, Tropsch se u svome idućem većem radu posvetio usporedbi romana na njemačkom jeziku *Der Sieg der Natur über die Schwärmerei, oder die Abentheuer des Don Sylvio von Rosalva* Christopha Martina Wielanda (1764.) s Cervantesovim romanom *Don Quijote*.[1174] Studija je dovršena još 1897. te je bila jedan od triju radova priloženih

---

[1171] *Isto*, 139 i 140.

[1172] UAG, DA 383, Doktoratsakt Stephan Adolf Tropsch, A. Schönbach: „Gutachten über die Dissertation des Hrn. Stephan Tropsch"; B. Seuffert: „Die Dissertation des Stephan Tropsch".

[1173] MOJAŠEVIĆ, *Nemačko-jugoslovenske kulturne veze*, 143. Mojašević na istom mjestu dodaje: „Polazeći od latinskih pisaca koje je Fleming pomenuo, Tropš paralelno postavlja brojne tekstove od Fleminga do njegovih uzora, i traži slične motive, misli, fraze, figure, reči, trope, svodeći na kraju rezultate svojih istraživanja u brojke koje iskazuju koliko je mesta od kog latinskog pisca Fleming pozajmio, pa čak i koliko je koje godine bilo takvih pozajmica."

[1174] Ni ovom prilikom nije izostala zahvala Bernhardu Seuffertu. Osim što mu je pomagao savjetima, Seuffert mu je osigurao korištenje prvim izdanjem Wielandovog romana. Usp. TROPSCH, „Wielands Don Sylvio und Cervantes' Don Quijote", 33.

Tropschevoj molbi za habilitaciju.[1175] Osim što je doprinijela Tropschevu imenovanju privatnim docentom na Mudroslovnom fakultetu, osigurala mu je i mjesto na popisu referentnih djela o ovom Wielandovom romanu.[1176]

Tropsch je krenuo od očiglednih književnih poveznica Wielandova romana s Cervantesovim, koje ni sam Wieland nije krio, no uočio je da su brojne sličnosti s obzirom na kompoziciju, motive i stil češće u prvom nego u drugom dijelu.[1177] Wieland je, prema mišljenju Tropscha, od Cervantesa preuzeo temu romana, kompoziciju prvog i djelomično drugog dijela, karakterizaciju većine likova i motive, no ti se motivi kod Wielanda nerijetko ne pojavljuju istim redoslijedom kao kod Cervantesa. Osim toga, preuzete je motive Wieland nerijetko vješto uklopio u nove situacije. Stoga je Tropsch zaključio da je Wieland dobro poznavao Cervantesov roman, ali ga nije imao pri ruci čitavo vrijeme.[1178]

Wielandu se Tropsch vratio kraćim prilogom o njegovim varijacijama na maštovite i smiješne teme u *Geschichte des Prinzen Biribinker*, izvorno unesene u roman *Don Sylvio von Rosalva*.[1179] Dok je svoju interpretaciju romana utemeljio na usporedbi s Cervantesovim *Don Quijote*, u *Geschichte des Prinzen Biribinker* zanimale su ga samo teme koje je u grčku književnost unio Lukijan (oko 115. – nakon 180.), stvaralac koji je svojom ironijom, satirom, retoričkim umijećem, ali i književnim djelima mogao biti snažna inspiracija mladom Wielandu.[1180] Začarani vilinski svijet koji je stvorio Wieland u pripovijesti o princu Biribinkeru, prepun je bića iz mašte. Ta bića, kao i ljudi koji zalaze u zemlje i plove morima čudesa, biraju između binarno oprečnog Dobra i Zla, u mnoštvu preobrazbi koje su priželjkivali ili koje su im bile nametnute. U središtu je pozornosti vrlo mlad princ Biribinker, koji nakon mnoštva fantastičnih dogodovština naposljetku pronalazi svoju sreću. Prema Tropschu, Wieland nije izmislio ništa nova jer je Lukijan pripovijedao o sličnim čudesima, no Wieland ih je obradio na svoj način. Zaključio je kako je Wielandov odnos prema Lukijanu „prilično slobodan“, odnosno da „Grk daje motiv, a izvedba pripada Nijemcu“.“[1181]

Tropsch se prihvatio i potrage za utjecajima njemačkih autora na hrvatske. Prvi od dvaju takvih članaka, *Uzori Reljkovićevu „Kućniku“*, objavljen je 1901. u *Radu*

[1175] AFF, Spisi, „Zapisnik o I. redovitoj sjednici profesorskog zbora Filozofičkoga fakulteta u sveučilištu Franje Josipa I. od dne 26. listopada 1897. “, 432/1897.
[1176] Usp. KURRELMEYER, „The Sources of Wieland’s *Don Sylvio*“, 141.
[1177] TROPSCH, „Wielands Don Sylvio und Cervantes’ Don Quijote“, 34 i 59.
[1178] *Isto*, 59–61.
[1179] TROPSCH, „Lucian in Wielands ‘Geschichte des Prinzen Biribinker’“, 454–456.
[1180] Poticaj za ovaj članak Tropsch je dobio od Isidora Kršnjavog, koji je u to doba bio predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu u autonomnoj vladi Banske Hrvatske. Usp. TROPSCH, „Lucian in Wielands ‘Geschichte des Prinzen Biribinker’“, 455.
[1181] *Isto*, 456.

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Pozivajući se na iskaze samoga Josipa Stipana Relkovića, kojemu su „knjige velik autoritet“, Tropsch propituje iz kojih je to izvora i na koji način autor crpio građu za svoje djelo *Kućnik* (1796.).[1182] Iako pisano u stihovima, sadržajem i strukturom *Kućnik* podsjeća na stoljetne narodne kalendare, a Tropsch u njemu pronalazi velike sličnosti s kalendarom njemačkog opata Mauritiusa Knauera iz 17. stoljeća, objavljenom u pretisku i 1776. godine.[1183] Nakon detaljne analize zaključio je kako „jedna trećina cijeloga ‘Kućnika’ stoji više ili manje“ pod utjecajem Knauereova kalendara, no Relković je „disposiciju *cijele* svoje građe preuzeo od Knauera“.[1184] Odstupanja od Knauera Tropsch objašnjava Relkovićevom potrebom da obradi sadržaje kojih u njemačkom kalendaru nije bilo, a bile su iznimno važne za njegove čitatelje, poput proizvodnje svile. U dijelovima u kojima se Relković bavi tom temom, Tropsch je pronašao izravne poveznice između *Kućnika* i dviju stručnih knjiga o svilarstvu, Carola Solenghija i Antuna Romanija.[1185]

Relković je zadržao Knauerovu podjelu po mjesecima, ali nije mogao zadržati njegovo tumačenje njemačkih naziva mjeseca. Da bi čitateljima *Kućnika* rastumačio hrvatske nazive, Relković se, prema Tropschu, „ugledao“ u religiozno epsko djelo *Sveta Rožalija* (1759.) Antuna Kanižlića.[1186] No, Relković, „koji se inače ne žaca i u obilnijoj mjeri povađati se za drugim piscima“, ipak je znatno manje preuzimao iz *Svete Rožalije* najverojatnije zato što je to bila „vrlo popularna knjiga, a Relković nije hotio, da bi mu se prigovorilo, da on tuđa, svakomu od njegovih čitalaca poznatih djela ispisuje“.[1187] Tropsch smatra da Relković iz istog razloga nije „ispisao“ ni dijelove iz *Satira* (1762.) svoga oca Matije Antuna iako između tih dvaju djela postoji vrlo velik broj sadržajnih podudaranja.[1188] Naposljetku je Tropsch zaključio kako je u sadržajnom smislu polovica Kućnika „očito samostalna“.[1189]

Unatoč sadržajnoj ovisnosti o drugim djelima, Tropsch ne umanjuje vrijednost *Kućnika* jer Relković, i kad od drugih preuzima glavnu misao, „svoja sopstvena iskustva u toj stvari nadovezuje“ i „odlikuje se lakoćom stila i živošću prikazivanja“[1190] Tropscheve zaključke prihvaćaju i autori suvremenih analiza ističući da bi *Kućnik* „sve i da ne možemo pronaći Relkovićev autorski ostatak“ već kao „stihovana parafraza bio pjesničko djelo“, koje

[1182] TROPSCH, „Uzori Reljkovićevu ‘Kućniku’“, 1.
[1183] *Isto*, 3.
[1184] *Isto*, 14.
[1185] *Isto*, 15–21.
[1186] *Isto*, 21–24.
[1187] *Isto*, 24.
[1188] *Isto*, 24–28.
[1189] *Isto*, 29.
[1190] *Isto*, 11.

ne bi moglo biti sastavljeno bez velikog pjesničkog umijeća.[1191] Neovisno o tome pozivaju li se izravno na određene zaključke ili ga uzimaju tek kao jedan od polazišnih tekstova, Tropschev članak *Uzori Reljkovićevu „Kućniku“* citira se i više od stotinu godina nakon nastanka.[1192]

Tropsch je potom u *Nastavnom vjesniku* objavio svoj idući rad, *Utjecaj Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića*. U njemu je nastojao dokazati svoju pretpostavku da se ovaj kajkavski pjesnik u dvije od tri pjesme objavljene 1670. u knjižici *Zvončac* (*Zvonchacz, iliti Premislyanya zverhu chetirih poszlednyih chloveka*) „donekle ugledao na djelo Nijemca Johannesa Schefflera pod natpisom: 'Sinnliche Beschreibung der vier letzten Dinge'“.[1193] Tropsch je uočio mnoge sličnosti, a najvažniji su mu dokaz bili motivi i pjesničke figure koje se javljaju u oba djela, ali ne i u Svetom pismu, kao što je to bio slučaj u usporedbi s vodenim mjehurom, „koja je odviše neobična, da bi i Scheffler i Magdalenić slučajem na nju došli, nezavisan jedan o drugome“.[1194] Isto je zaključio i na temelju spominjanja određenih bolesti kojih nema u Svetom pismu jer sve navedene „takove su bolesti, da je posve nemoguće, da bi ih oba pjesnika, nezavisni jedan o drugome, u ovome savezu spomenuli“.[1195] Osim izrijekom potvrđenih sličnosti „cijeli duh“ Magdalenićeve prve pjesme Tropschu je bio dovoljan dokaz da je „naš pjesnik stajao pod dojmom njemačke pjesme, ako se on za njom i ne povodi ropski, nego samo glavnije misli njezine slobodna upotrebljava“.[1196]

Tropscha nije nimalo pokolebala ni godina objavljivanja Magdalenićeve knjižice. Naprotiv, smatrao je da je njegovom zaslugom „ujedno riješeno drugo jedno zanimljivo pitanje“.[1197] Naime, pozvao se na autore koji su pretpostavili da je izdanje Schefflerovog djela iz 1675. najstarije poznato, a ne i prvo izdanje.[1198] „Budući da je to Schefflerovo djelo poznavao Magdalenić, kojega je knjiga izašla već g. 1670., to se sumnja pomenutih učenjaka potvrđuje“, hrabro konstatira Tropsch te zaključuje da je Schefflerovo djelo „izašlo prvi put najkasnije g. 1669., jer je predgovor Magdalenićeve knjige datiran od 1. siječnja 1670.“.[1199]

[1191] PŠIHISTAL, „Matija Antun i Josip Stipan Relković“, 65.
[1192] Usp. PRANJKOVIĆ, „Novotvorbe Josipa Stipana Relkovića“. Tropschev se članak navodi na popisu literature, na 246. stranici. Usp. i PETROVIĆ, „Leksik Relkovićeva *Kućnika*“, 142; PŠIHISTAL, „Matija Antun i Josip Stipan Relković“, 65.
[1193] TROPSCH, „Utjecaj Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića“, 146.
[1194] *Isto*, 148.
[1195] *Isto*, 152.
[1196] *Isto*, 149.
[1197] *Isto*, 154.
[1198] Tropsch se poziva na tvrdnju Augusta Kahlerta iz 1853. i Karla Goedekea iz 1899. *Isto*, 154. Budući da Scheffler u predgovoru drugom izdanju jednog drugog djela objavljenog 1674. spominje svoje djelo pod naslovom *Sinnliche Betrachtung der vier letzten Dinge*, Kahlert smatra da je ono već bilo objavljeno prije ili najkasnije 1674. godine. Usp. KAHLERT, *Angelus Silesius*, 73.
[1199] TROPSCH, „Utjecaj Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića“, 154.

Krajem 1930-ih odbačena je ova Tropscheva tvrdnja jer čak i da je Schefflerova knjiga uistinu objavljena već oko 1669. pa i nekoliko godina prije toga, pitanje je koliko bi vremena bilo potrebno da se za nju čuje izvan zemlje u kojoj je nastala.[1200] Teško je reći i koliko je dugo Magdalenić radio na svojim pjesmama prije nego ih tiskao. Osim toga, naknadna analiza pokazala je da su sve tri pjesme objavljene u spomenutom Magdalenićevom izdanju prijevodi pjesma dvojice mađarskih pjesnika i ta je interpretacija danas prihvaćena među onima koji proučavaju Magdalenićev opus.[1201] Ne zna se je li Tropsch već ranije i sam zaključio da je pogriješio, no detaljniji tekst o svome „otkriću", kao i „o zavisnosti Schefflerovoj o Sv. pismu", o čemu je namjeravao pisati „u njemačkome jednom stručnom časopisu" ipak nikada nije objavio.[1202]

5.3.2. Doprinosi podizanju kvalitete nastave njemačkoga jezika

U prvih osam godina nakon dovršetka studija Tropsch je u *Nastavnom vjesniku* objavio i nekoliko kraćih tekstova povezanih s nastavom njemačkog jezika. Želeći doprinijeti podizanju kvalitete srednjoškolske nastave njemačkog jezika, upustio se i u dva veća pothvata, pisanje školskog rječnika i objavljivanje klasičnih djela njemačke književnosti s popratnim komentarima prilagođenima učenicima.

Godine 1898. napisao je prikaz dvaju rječnika prikladnih za „praktičnu porabu, osobito za školske potrebe", ali istovremeno i znanstveno utemeljenih.[1203] Tropsch je, naime, smatrao da najbolji rječnik njemačkoga jezika, nedovršeni *Deutsches Wörterbuch* braće Jacoba i Wilhelma Grimma, nikada neće biti primjeren široj uporabi „prvo poradi prevelikoga opsega, a drugo s toga, što je znanstveno pisan". Nasuprot tome, rječnik Daniela Sandersa, raširen i u Hrvatskoj, bio je prema Tropschu „dosta praktičan", ali je „sa znanstvenoga gledišta malo vrijedi[o]".[1204] Stoga je preporučio trosveščani *Deutsches Wörterbuch* sveučilišnog profesora iz Göttingena Moritza Heynea, objavljen 1890. – 1895. godine, smatrajući ga prvim praktičkim rječnikom njemačkoga jezika „ali na posve znanstvenoj podlozi". Tropsch je posebno istaknuo činjenicu da se Heyne „u navođenju primjera umio držati prave mjere" i da su primjeri odabrani tako „da ujedno podaju kratku, ali jasnu sliku

[1200] HADROVICS, „Die ungarischen Vorlagen eines alten kroatischen Dichters", 304.
[1201] *Isto*, 326; ŠOJAT, „O jeziku Matije Magdalenića", 346.
[1202] TROPSCH, „Utjecaj Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića", 154.
[1203] TROPSCH, „a) Deutsches Wörterbuch", 90.
[1204] *Isto*, 89.

razvoja pojedinih riječi“. Budući da Heyne „tumači značenje svake pa i najobičnije riječi“, što se izvornim govornicima njemačkog jezika može činiti trivijalnim, izdanje je „tim zgodnije za tuđinca“. Važno je bilo i to što je Heyne, jedan od glavnih urednika Grimmova rječnika, iskoristio svoje bogato leksikografsko iskustvo da napravi rječnik koji „podaje čovjeku veoma vjernu sliku *današnjega* njemačkog jezika“.[1205] Iako je Heyneov rječnik bio Tropschev prvi izbor, preporučio je i netom objavljeni *Deutsches Wörterbuch* Hermanna Paula, sveučilišnog profesora iz Münchena. Iz perspektive učitelja važno je bilo to što Paul „čitatelja upućuje na običnije pogrješke u običnom govoru“ te što će učitelj u Paulovu rječniku, u kojem je tumačio značenje pojedinih fraza, dosta često „naići na gdjekoju bilješku, koja će ga zanimati i koju će ovom ili onom zgodom“ moći upotrijebiti u nastavi.[1206]

U zagrebačkim novinama *Agramer Zeitung* objavio je kratak feljton *Ueber deutsche Volksetymologie*. Iako to nije primarni cilj, i ovaj tekst sadržava preporuke primjenjive i na nastavu jezika. Tropsch ga otvara tvrdnjom kako svuda i u svako vrijeme duh naroda (*Volksgeist*) nastoji nerazumljive riječi „prevesti“ u razumljive tako što nepoznatu riječ – često, ali ne i nužno iz stranoga jezika – povezuju s drugom, naoko sličnom poznatom riječju.[1207] U tom je dijelu Tropsch zapravo prepričao shvaćanje Ernsta Wilhelma Förstemanna, koji je 1852. godine utemeljio pučku etimologiju kao znanstvenu subdisciplinu.[1208] Podlistak odnosno feljton nije obvezivao Tropscha na pridržavanje pravila znanstvenog diskursa, ali ipak čudi što Förstermanna nije barem spomenuo, tim više što je iskoristio i neke njegove primjere.[1209] Osim primjera koji se javljaju unutar istog jezika, Tropsch se osvrnuo i na pogreške u uporabi riječi iz stranog jezika, nastalih kao rezultat pogrešnih analogija to jest pučke etimologije. Stoga je opomenuo čitatelje da budu oprezni sa stranim riječima jer mu ništa nije bilo smješnije od pogrešno upotrebljene strane riječi.[1210] Na kraju feljtona stajala je stoga uputa u kojoj je Tropsch preporučio umjerenost u njihovoj uporabi. Smatrao je da one širokim krugovima otežavaju razumijevanje, a ako ih se upotrebljava nepotrebno i u prevelikom broju, narušavaju i osjećaj za jezik. Nije odobravao „pretjerane purističke napore“, pitajući se kako bi izgledao bilo koji jezik kad bi se iz njega uklonile sve posuđenice koje su se već potpuno udomaćile. No, bio je potpuno jasan: ako u

---

[1205] *Isto*.
[1206] *Isto*, 90. Tropsch je uputio čitatelje na ova dva rječnika i u svome idućem članku. Usp. TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 260.
[1207] TROPSCH, „Ueber deutsche Volksethymologie“, 1.
[1208] Usp. OLSCHANSKY, *Volksetymologie*, 6.
[1209] Na primjer: *Friedhof* i *Maulwurf*. Usp. TROPSCH, „Ueber deutsche Volksethymologie“, 1; OLSCHANSKY, *Volksetymologie*, 9.
[1210] TROPSCH, „Ueber deutsche Volksethymologie“, 2.

jeziku postoji odgovarajuća riječ, stranu je bolje izbjeći.[1211] Sličan će stav – u vezi s uporabom riječi iz francuskog jezika u njemačkom – ubrzo ponoviti i u jednom od idućih radova.

Nije samo napomena iz prikaza Paulova rječnika svjedočila o važnosti koju je Tropsch pridavao upućivanju na najčešće pogreške u njemačkom jeziku kao dijelu nastave. To je vidljivo i iz njegova rada *O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku*, još jednome prilogu objavljenom 1897. godine. „Kod nas se njemački veoma pogrješno govori, a i piše“, ustvrdio je Tropsch na početku svoga članka u kome se uglavnom nije obazirao na pogreške „kakve čine oni učenici, koji se još bore s prvim poteškoćama jezičnima“, nego na „takove, kakve nahodimo i kod ljudi inače dosta vještih njemačkome jeziku“.[1212] Stoga je Tropsch svoje „djelce“ namijenio u prvom redu učiteljima u višim razredima srednjih škola, „gdje je i onako gramatičko znanje obično nedostatno“, a moglo je poslužiti kao dopuna i korekcija gramatici Franje Marna, raširenoj u školskoj uporabi.[1213] Iako je ovaj svoj rad nazvao „djelcem“, vrednovao ga je mnogo ambicioznije: „Nema sumnje, da će učeniku u višim razredima ovakovo jedno pravilo lako prodrijeti u svijest i za dugo ostati u pameti; svakako duže, nego kad sustavno uči gramatiku, gdje na nj navaljuje mnoštvo pravila, od kojih lako ovo ili ono zaboravi“.[1214]

Tropsch je popisao neke od najučestalijih pogrešaka u određivanju roda i sklonidbi imenica (uključujući i sklonidbu vlastitih imena), komparaciji pridjeva (npr. izostavljanje prijeglasa u jednosložnim pridjevima u komparativu i superlativu), tvorbi rednih brojeva, konjugaciji glagola (npr. pogrešna konjugacija tzv. slabih glagola u 2. i 3. licu jednine prema pravilima za konjugaciju tzv. jakih glagola) te uporabi pogrešnih oblika prislova (priloga) i prijedloga, ali je i rastumačio analogije koje su dovele do njih.[1215] Dio članka posvetio je i tvorbi riječi, posebno uporabi spojnog morfema *s*.[1216] Kada je o sintaksi riječ, osvrnuo se na ispuštanje subjekta, stavljanje subjekta na kraj rečenice, ispuštanje pomoćnog glagola, slaganje subjekta s predikatom, atribut, apoziciju, adverbijalne oznake, uporabu imperfekta i

---

[1211] *Isto*, 3.
[1212] TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 253.
[1213] *Isto*. Riječ je o knjizi zagrebačkog gimnazijskog profesora Franje Marna *Praktische Grammatik der kroatisch-serbischen Sprache*. Prvo izdanje objavljeno je u Zagrebu 1887. godine, a drugo već 1892. Usp. zapis u elektroničkom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (http://katalog.nsk.hr/). Pristup ostvaren 10. 8. 2020. U uvodu je Tropsch zahvalio profesoru Sarkotiću, „koji je ovaj članak u rukopisu pročitao te me na neke nedostatke upozorio“. Usp. TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 254. Moguće je da je riječ o profesoru rakovačke gimnazije Josipu Sarkotiću, koji je predavao latinski, grčki, njemački i hrvatski jezik. Usp. *Statistika Kr. velike realne gymnasije u Rakovcu za školsku godinu 1892/93.*, 11.
[1214] TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 253.
[1215] *Isto*, 254–259.
[1216] *Isto*, 259–260.

perfekta te na periode (višestruko složene rečenice).[1217] U dodatku je sažeo najvažnija pravila za izgovor glasa *s* te je dao nekoliko preporuka iz domene blagoglasja. Naglasio je: „Nije dosta da čovjek nešto tačno i razumljivo kaže, nego valja da to i u lijepo ruho zaodjene; što mu više to bude uspjelo, to će sigurnije djelovati na svoje slušatelje ili čitatelje.[1218] Učenicima je preporučio sljedeće:

> Stilističnu okretnost steći ćeš najlakše, ako budeš čitao dobre stiliste. Goetheova je proza uzorna (izuzevši onu, što ju je u zadnje vrijeme svoga života pisao; to je t. zv. Geheimrathsprosa). Stil Gustava Freytaga lijep je, ali je katkada maniriran. Osobito fino osjećanje za blagoglasje imao je Gottfried Keller; već s toga zaslužuju njegove novele i romani, da ih čovjek čita (der grüne Heinrich; die Leute von Seldwyla; Zürcher Novellen).[1219]

Osim učenicima, djela Gustava Freytaga Tropsch je preporučio i starijim čitateljima. Učinio je to u kratkom feljtonu objavljenom povodom Freytagove obljetnice smrti.[1220] Gotovo tri četvrtine teksta posvećene su Freytagovoj biografiji, dok dio o radovima zauzima tek nešto više od četvrtine opsega. Najviše je pozornosti Tropsch posvetio Freytagovoj komediji *Die Journalisten*, dok se najpoznatija višesveščana djela, romani *Soll und Haben* i *Die Ahnen* te povijesno djelo *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, tek spominju uz redak ili dva teksta o njihovu sadržaju ili recepciji, kao i još nekoliko manje ili više uspješnih Freytagovih drama. Od teorijskih je radova Tropsch izdvojio *Die Technik des Dramas* (1863.), koja je i u vrijeme nastanka feljtona bila „u mnogim točkama nenadmašna“.[1221] Čini se da je Tropsch isticanjem Freytagova djela *Die Journalisten*, koje je uz Lessingovu *Minnu von Barnhelm* smatrao oglednim primjerom moderne njemačke komedije, pokušao doprinijeti zagrebačkoj i hrvatskoj recepciji „vedrijih“ ostvarenja njemačke književnosti, a i sama će *Minna von Barnhelm* uskoro postati predmetom Tropscheve kritičke obrade. Naposljetku je Tropsch zaključio kako se Gustav Freytag nije ubrajao među najveće talente, ali je zauzeo istaknuto mjesto u novijoj njemačkoj književnosti.[1222]

Tropsch je 1898. objavio još jedan prikaz. Ovaj se put osvrnuo na knjigu Roberta Pintera *Njemačka književnost do smrti Goetheove* (1897.), objavljenu kao peti svezak

---

[1217] *Isto*, 260–265. Nije pisao o uporabi indikativa i konjunktiva, već je umjesto toga uputio na članak gimnazijskog profesora Josipa Podgoršeka iz 1896. godine. *Isto*, 265. Podgaršek je 1891. objavio knjigu *Oblici njemačkoga jezika za srednje škole i slične im zavode* u kojoj je obradio najčešće pogreške u pisanoj i usmenoj komunikaciji prikupljene tijekom osamnaestogodišnje učiteljske službe. Usp. „Oblici njemačkoga jezika“, *Ljubljanski zvon*, 11/1891., br. 4, 252. Međutim, tu knjigu Tropsch nije spomenuo među knjigama kojima se koristio pri izradi svoga članka. Usp. TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 253–254.
[1218] TROPSCH, „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“, 266.
[1219] *Isto*.
[1220] TROPSCH, „Über Gustav Freytag“, 1–2.
[1221] *Isto*, 2.
[1222] *Isto*.

biblioteke Matice hrvatske „Slike iz svjetske književnosti“.[1223] U svom je prikazu najprije pohvalio izdanje: „Ja sam uvjeren, da je knjiga potpuno polučila svrhu, koju su joj namijenili i ‘Matica’ i pisac; ona lijepim i glatkim jezikom na zanimljiv način upoznaje *širu* publiku s proizvodima njemačke muze.“[1224] No, kao i u prikazu rječnika, Tropsch je uvijek razlikovao knjige pisane za „praktičnu porabu“ od onih namijenjenih stručnoj javnosti. Budući da je knjiga bila „u nas prvo djelo te ruke“, Tropsch je pretpostavio da će se i u „učenim krugovima dosta upotrebljavati“ te se odlučio osvrnuti na znanstvenu vrijednost knjige. Najprije je autoru prigovorio što se nije koristio nekim, prema njegovu shvaćanju, nezaobilaznim djelima, a predbacio mu je i što nije citirao djelo kojim se očito koristio.[1225] Tropsch je popisao mnoštvo činjeničnih pogrešaka, poput pogrešnog pisanja osobnih imena i godina, kao i mjesta na kojima su izostavljeni ključni podatci važni za razumijevanje teksta ili za vrednovanje djela. Osvrnuo se i na neke pogrešno izvedene zaključke, kojih je najviše bilo u interpretaciji *Pjesme o Nibelunzima*.[1226] Tropschevu je pohvalu zaslužio jedino dio koji odnosi na 18. stoljeće: „Glavni dio knjige, 18. vijek, najbolje je uspio.“[1227] Iz završnih rečenica prikaza može se ponovno iščitati Tropscheva ustrajnost na nužnosti prilagođavanja čitateljima kojima je knjiga namijenjena:

> Mislim, da bi bolje bilo, da pisac nije ni spominjao *svih* onih malih i neznatnih pjesnika, koji za širu publiku i onako nijesu ni od kakve vrijednosti; prostor, što bi se tim prištedio, mogao se upotrebiti na to, da se pjesnici općene i trajne vrijednosti potanje ocrtaju. Tako bi se cilj ovih „Slika“ (ne „povjesti“) svjetske književnosti bio bolje postigao.[1228]

Jasnu razliku između znanstvenog izdanja i izdanja za praktičnu odnosno školsku uporabu Tropsch je objasnio već u uvodu svoga *Ortografičko-gramatičkog rječnika njemačkoga jezika*, objavljenog iste godine:

[1223] TROPSCH, „Njemačka književnost do smrti Goetheove“, 303.
[1224] *Isto*, 304.
[1225] „Djela, što ih je pisac za svoju radnju upotrebio, nijesu sva iste vrijednosti. Za starije doba sve do konca 13. vijeka lijepo bi mu bila poslužila krasna knjiga F. Khulla, Geschichte der altdeutschen Dichtung, Graz 1886. Ovo je djelo pisano u duhu Schererovu, načinom popularnim, ali stoji posve na znanstvenoj podlozi. Za 16. i 17. vijek valjalo je upotrebiti W. Wackernagela, Geschichte der deutschen Litteratur, 2. Aufl., 2. Bd., Basel 1894.; to je za ovo razdoblje najbolje djelo. Za čudo mi je, da pisac ne navodi, da se služio i H. Klugeovom – inače dosta slabom – knjigom: Geschichte der dutschen National-Litteratur, sada u 26. izdanju, Altenburg 1895., a ipak je osobito za 17. vijek na mnogo mjesta doslovce prevodi (isp. n. pr. str. 88, 89, 92, 94, i t. d.). Pogrješka je, da pisac nije imao u ruci epohalno djelo K. Goedekeovo, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus der Quellen, 2. Aufl, Dresden 1884 i dalje. To je jedino apsolutno pouzdano djelo ne samo za sva biografička i literarna data, nego i za pisanje vlastitih imena; sva su druga djela u tom pogledu više ili manje nepouzdana (vidi dokaze za tu tvrdnju niže.“ *Isto*, 304.
[1226] „Pinterovu tvrdnju, da u Niebelunzima dolaze „svaki čas (?) mjesta prazna i pusta, dosadna, smiješna i glupa (!), da ih jedva možeš pročitati“ (str. 50), mislim da nijedan od točnijih poznavalaca toga epa ne će htjeti – bar u tom obliku – da potpiše.“ TROPSCH, „Njemačka književnost do smrti Goetheove“, 305.
[1227] *Isto.*
[1228] *Isto*.

> Rječnik je ovaj u prvom redu namijenjen školi, te je prema tome i izbor riječi udešen. No i u praktičnom će životu ova knjižica gdjekomu možda dobro poslužiti. O potrebi ovakovoga rječnika govoriti, držim da je suvišno. Drugo je dakako pitanje, da li *ovaj* rječnik toj potrebi posve zadovoljava. To će tek praksa pokazati. Da knjiga odveć ne poskupi, trebalo se ograničiti na najnužnije.[1229]

Popisu riječi prethodio je uvod s „nekim važnijim ortografičkim pravilima" i „nekim važnijim gramatičkim pravilima", a sam je Tropsch na jednom primjeru već u predgovoru objasnio koja je načela slijedio prilikom oblikovanja rječnika:

> Za eliziju samoglasnika e u genit. sing. nijesam se toliko držao teoretičkih pravila, koliko dobre prakse i blagoglasja. Uvoda nijesam napisao, da bi se preko njega prešlo, nego za to, da nadopuni rječnik, koji bi bez njega bio nepotpun. Moja razdioba sklonidbi nije znanstvena, ali je – kao što iz iskustva znam – praktična, a to je za školu glavno. Svoje mišljenje o toj stvari razložit ću, nadam se, doskora na drugom mjestu opširnije.[1230]

Nije dugo trebalo čekati da se oglasi kritičar. Bio je to Josip Florschütz, koji je Tropscha doživljavao kao najveću prepreku svojoj sveučilišnoj karijeri. Javio se kao svojevrsni samoproglašeni glas savjesti hrvatskih profesora njemačkog jezika: „Budući da se doslije nije našao nitko, ko bi štogod kazao u javnosti o ovoj knjižici, riješio sam se ja, da koju rečem o njoj."[1231] Složio se s Tropschom „da bi za školu bio potreban priručni rječnik kakav, koji bi učenik mogao upotrebljavati kroz svih osam razreda srednjih škola spremajući se za usmene lekcije svoje", tim više što postojeći nisu odgovarali školskim potrebama „svojim opsegom, a još manje svojom nepouzdanom sadržinom i što se tiče hrvatskoga i što se tiče njemačkoga jezika."[1232] I Florschütz je smatrao da bi takav rječnik mogao biti koristan i izvan škole, „u uredima, u opće u našem javnom i privatnom životu prema našim današnjim potrebama i društvenim zahtjevima".[1233]

Stoga se neugodno iznenadio kad je vidio Tropschevu knjigu. Imao je velik broj zamjerki, kako na uvod tako i na odabir riječi: „To nije 'rječnik', kakav nama treba, to je njemački 'Wörterverzeichnis', kakvih ima njemačka, specijalno austrijska književnost na pretek što manjih što većih."[1234] Kada je o ortografskim pravilima riječ, prigovorio je Tropschu što se nije koristio uvriježenom terminologijom prema Brozovu pravopisu, tada važećem u školama, te što umjesto zvučnih i bezvučnih glasova govori o „mekim" i „tvrdim"

[1229] TROPSCH, *Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika*, III.
[1230] *Isto*, III–IV. Tropsch je dvije godine nakon rječnika objavio i najavljeni članak. Usp. TROPSCH, „O definicijama supstantivnih deklinacija njemačkih".
[1231] FLORSCHÜTZ, „Dr. Stj. Tropsch, Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika", 177.
[1232] *Isto.*
[1233] *Isto.*
[1234] Naveo je i nekoliko naslova: *Regeln und Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung* austrijskog ministarstva za bogoštovlje i nastavu (1879.), *Ausführliches orthographisches Wörterbuch* Brunnera Hutha (1984.; 2. izdanje 1898.), *Regeln und Wörterverzeichnis* Karla Stejskala (1897.) te *Regeln und Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung zum Gebrauche in Militärerziehungsanstalten*, „u novom izdanju od 1897.", po kojem je „naš pisac, kao što sam veli u Predgovoru, sastavio svoj Rječnik". *Isto*, 177–178.

s-glasovima. No, još je veća zamjerka bila što nije usporedio razliku tih glasova sa sličnim glasovima u hrvatskom jeziku.[1235] Velikim je propustom smatrao i to što nije jasno rastumačio razliku između dugih i kratkih vokala: „Ako pisac u Predgovoru veli, da se valjalo ograničiti na najnužnije, možemo mu prigovoriti, da mnogo drugo pravilo u njegovoj knjižici nije tako 'nužno', kao ovo.“ [1236] Kod gramatičkih je pravila Florschütza smetala Tropscheva razdioba supstantivnih deklinacija – upravo ono što je Tropsch namjeravao „opširnije razložiti“ u posebnom članku. Florschütz je smatrao da se gramatička pravila moraju razložiti „prema tekovinama znanosti, a ne prema slučajnim praktičnim opažanjima – kojima je obično vrijednost efemerna“ i na primjeru druge gramatike pokazao da takav pristup ne mora nužno biti nespojiv s knjigom namijenjenom praktičnoj uporabi.[1237] Florschütz je prigovorio Tropschu i zbog izostavljanja primjera za pridjevsku deklinaciju u množini, kada ispred pridjeva stoji posvojna zamjenica, a osvrnuo se i na Tropschevo oblikovanje definicija: „Definicije našemu piscu kao da ne idu od ruke“.[1238] Osim na imenice, ovaj se prigovor odnosio i na glagole, posebno na tumačenje razlike između jakih i slabih glagola.[1239]

Florschütz je osporio odabir riječi jer je prema njegovu mišljenju Tropsch izostavio neke nužne riječi, dok je uvrstio neke koje i nisu toliko potrebne. Smatrao je da bi učenicima bilo lakše kad bi uz riječi iz francuskog jezika stajao izgovor, a smetale su mu nedosljednosti u prijevodu: „Žalim, što nikako ne mogu pronaći, koji su principi vodili pisca prevodeći njemačke riječi. Sve mi se vidi slučajno; jedno mi se učinilo dosljedno, da su obično prevedene riječi lakše, poznatije, nama pristupnije, a gdje bi čovjek bio željan hrvatskoga prijevoda, tamo ga nema.“[1240] Upozorio je i na pogreške u prijevodu, nedostatno objašnjenjenje razlika u značenju pojedinih imenica (npr. *der Gehalt* i *das Gehalt*) i pogrešno označene naglaske.[1241] Imajući na umu one kojima je Tropsch namijenio svoj rječnik, Florschütz nije imao razumijevanja za pravopisne i tiskarske pogreške jer „učeniku je vjerna druga školska knjiga, ona mora biti pouzdana, u njoj ne smije biti pogrješaka s nepažnje“.[1242]

Očito svjestan da bi se na njegovu kritiku mogla gledati u svjetlu „utrke“ za mjesto docenta na Mudroslovnom fakultetu, Florschütz je nakon analize svih pogrešaka odlučio još jednom objasniti svoju motivaciju za pisanje neočekivano opširnog teksta, ponavljajući misao vodilju istaknutu na više mjesta: „Znam, da nije običajno ovako raščinjati koju knjigu. Učinio

[1235] *Isto*, 178.
[1236] *Isto*, 179.
[1237] *Isto*, 180.
[1238] *Isto*.
[1239] *Isto*, 181.
[1240] *Isto*.
[1241] *Isto*, 181–186.
[1242] *Isto*, 183.

sam to, jer je namijenjena školi.“[1243] Iako je iz čitave kritike bilo jasno kakva je konačna ocjena Tropscheva *Ortografičko-gramatičkog rječnika njemačkoga jezika*, Florschütz ju je sažeo i na samom kraju teksta:

> Budući da Rječnik g. dra. Tropscha ne odgovara našim potrebama niti svojim oblikom – nije na ime „rječnik“ –, niti leksikalnom građom – svaki njemački Wörterverzeichnis podaje više, a za manje novce –, niti svojom pouzdanošću bilo što se tiče pravopisa i gramatike, bilo što se tiče izgovora i akcenta, držim, da se ovakova knjiga ne smije davati u ruke učenicima našim, pa je i ne treba, gdje ima valjanih i pouzdanih knjiga njemačkih. Posao pisca bio je prema tomu sasvim suvišan.[1244]

Uredništvo *Nastavnog vjesnika* omogućilo je Tropschu da odgovori svom kritičaru u istom broju časopisa, a Tropsch je kritiku u cijelosti ocijenio nepravednom i malicioznom:

> Vrlo dobro znam, da nije običaj boljih pisaca reagirati na svaku nepovoljnu recensiju. I ja bih bio mučao, da je gornja recensija *pravedna*, pa bila još i oštrija. Ali gdje se riječi piščeve izvraćaju i krivo interpretiraju, opravdane njegove tvrdnje bez ikakve motivacije zabacuju, ili dublji razlozi njegova rada – hotimice ili nehotice – ne vide: tu bi mučanje bilo neumjesno. Ovoliko na moje opravdanje![1245]

Odgovorio je u istom reskom stilu. Upozorio je Florschütza na nekoliko previda i pogrešaka, a potom odgovorio na njegove glavne zamjerke. Između ostaloga, objasnio je svom kritičaru da se u slučaju riječi koje se u različitim rječnicima različito pišu držao jednog austrijskog rječnika u kojem je „austrijski službeni pravopis najdosljednije proveden“, a kada je riječ o „tvrdom“ i „mekom“ *s*, držao se pojmova iz Marnove njemačke gramatike, koja je bila u upotrebi u hrvatskim školama.[1246] Što se prijevoda tiče, prevodio je „u prvom redu riječi, koje slično glase, pa bi učenik mogao jednu drugom zamijeniti“.[1247] Podučio je Florschütza da je njegov rječnik „priručna knjiga, koja ima biti dopuna kojemugod rječniku hrvatskoga i njemačkog jezika“, odnosno da to nije knjiga za početnike već za učenike viših razreda, koji već znaju značenje riječi, ali im je potreban određeni oblik te riječi (npr. konjunktiv imperfekta određenog glagola).[1248] Zanimljiv je način na koji je opravdao nenavođenje izgovora uz strane riječi:

> Ako je đaku dotična riječ poznata, znat će i kako se čita, ali rjeđe, kako se piše; ako je pak ne zna, naći će u svakom rječniku obično uz tuđu i koju njemačku riječ, koju će znati izgovoriti. U zadaćama ne treba riječi znati izgovarati, nego samo ispravno pisati; ako pak u štivu koja tuđa riječ dođe, upozorit će učitelj učenike na ispravan izgovor. U opće ne treba, da učenike učeći ih njemački natrpamo kojekakvim tuđim riječima; ako se uči njemački, neka se uči njemački i ništa drugo. Francuske riječi pripadaju u francusku obuku. Ako sam ih ipak u svoj

---

[1243] *Isto*, 186.
[1244] *Isto*.
[1245] TROPSCH, „Odgovor g. dru. J. Florschützu“, 186.
[1246] *Isto*, 187.
[1247] *Isto*, 188.
[1248] *Isto*, 188–189.

> Rječnik primio, učinio sam to od nužde, i to poglavito poradi onih učenika, kojima te riječi nijesu nepoznate; drugima ih ne treba.[1249]

Zasmetalo mu je i što je Florschütz osporio njegovo znanje njemačkog jezika: „Iz ovakovoga rječnika htjeti konstatirati, da li pisac poznaje jezik ili ne, gotovo je smiješno. Ako g. recensent želi moje znanje njemačkoga jezika kontrolirati, neka čita moje njemački pisane knjige i rasprave.“[1250] Tropsch se pohvalio i dobrom povratnom informacijom iz škola: „U nižim razredima ima svaki učenik svoju gramatiku i vježbenicu, a zadaće im se zadaju prema onome, što su učili. Drukčije je u višim razredima škole, gdje dolaze slobodni zadaci, a učenik gramatike nema; tu mu – kao što sâm vidim i od drugih čujem – moj Rječnik dobro služi“.[1251] Na kraju je svisoka zaključio da svom kritičaru ipak duguje zahvalnost što ga je „upozorio na neke štamparske pogrješke i na gdjekoju sitnicu“: „To će mi dobro doći, kad budem knjigu priređivao – za drugo izdanje.“[1252]

Florschütz nije želio popustiti te je napisao i „odvraćak“ na Tropschev odgovor. U njemu se osvrnuo na način na koji je Tropsch branio svoj rječnik, ali i na implicitnu poruku koju mu je uputio:

> Tko je god upućen u stvari, o kojima se radilo u mojoj recensiji Tropscheva Rječnika, i tko je dao sebi truda da pomno pročita, čemu ja prigovaram i kako se g. Tropsch brani protiv mojih prigovora, jamačno se uvjerio, da njemu nije stalo do same stvari, već do vlastite reputacije. Za to se mnogim prigovorima sasvim uklanja, podvaljuje meni nazore, o kojima u mojoj kritici nije ni govora, a kad ustreba, on mišljenja moja i iskrivljuje ili ne će da ih razumije, pače ih prema potrebi i sebi prisvaja, odgovara na stvari, u koje se ja i ne zadijevam, svuda se gerira vrlo autoritativno, a držim, da ima razloga, da bude čedniji, van da se drži one: Wem Gott gibt ein Amt, dem gibt er auch Verstand.[1253]

Jedna od situacija u kojima je Tropsch krivo prenio Florschützovu kritiku bila je već spomenuta rasprava o izgovoru glasa *s*. Florschütz je, naime, napisao:

> A i to je poznato, da obrazovani južni Nijemci ni na početku riječi ne izgovaraju uvijek zvučno *s*: sagen (s = z), Sieb, satt, Sonne i t. d., premda taj izgovor i sam Stejskal naziva „die gute Aussprache“. To je izgovor ponajboljih pozornica njemačkih, ali sa katedre sveučilišne rijetko se kad čuje u početku zvučno, već više bezvučno *s*.[1254]

Tropsch je u odgovoru tvrdio sasvim suprotno, tj. da iz „Florschützovih riječi izlazi, da on želi, da se to s izgovara zvučno, dakle *z*agen, jer ‘to je izgovor ponajboljih pozornica njemačkih’“.[1255] Florschütz, međutim, nije odustajao: „Tko je pomno pročitao moj prigovor i Tropschev odgovor, morao je vidjeti, da je *moje* mišljenje on *sebi* prisvojio, a svoje (kako

---

[1249] *Isto*, 189.
[1250] *Isto*, 190.
[1251] *Isto*, 189.
[1252] *Isto*, 191.
[1253] FLORSCHÜTZ, „Odvraćak na Odgovor g. dra. Tropscha“, 298–299.
[1254] FLORSCHÜTZ, „Dr. Stj. Tropsch, Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika“, 177.
[1255] TROPSCH, „Odgovor g. dru. J. Florschützu“, 188.

stoji u Rječniku!) *meni* podvalio...[1256] No, čini se da je Florschütza više smetala iduća Tropscheva rečenica, u kojoj se – smatrao je Florschütz – nije izjasnio o preporučenoj varijanti izgovora, već je aludirao na svoj novostečeni sveučilišni status: „Što se mene tiče, ja se već radije držim sveučilišne katedre, a g. recensent neka se slobodno drži pozornice.“[1257] Florschütz je jasno dao do znanja da je razumio Tropschevu skrivenu poruku: „Gotovo da mu čovjek mora i oprostiti, jer se čini da je to učinio samo poradi dosta zgodno smišljene izreke...“[1258]

Vraćajući se na neke od svojih kritičkih opaski i dodatno ih obrazlažući argumentima koji su trebali svjedočiti o njegovu boljem poznavanju historijske gramatike njemačkog jezika od „sadašnjega superiora germanističke nauke u nas“, Florschütz je nastojao prisiliti Tropscha da se vrati u raspravu na teme u kojima se osjećao nadmoćnijim, napominjući kako on nigdje ne govori o Tropschevu „praktičnom znanju njemačkoga jezika, već o poznavanju historije toga jezika“.[1259] Nije u tom uspio jer ga je Tropsch jednostavno odlučio javno ignorirati. Izgleda nije bilo drugih kritika Tropscheva rječnika, ali također nije bilo ni drugog izdanja.

Iste godine u kojoj je branio svoj rječnik, u istom je časopisu objavio i članak *Filologija i logika u srednjim školama*. Polazeći od povezanosti između ovih dviju disciplina, Tropsch je u prvom dijelu svog članka nastojao odgovoriti na pitanje: „Kako može jezična obuka poduprijeti logičku?“[1260] Njegov je prvi prijedlog bilo povezivanje lektire s podučavanjem logičkih pravila:

> Bit će ponajprije od velike koristi, ako učitelj za pojedina logička pravila odabere primjere, koji su učeniku poznati iz jezične obuke. Iz lektire latinskih, grčkih, hrvatskih i njemačkih djela moći će učitelj gotovo za svako logičko pravilo naći po koji zgodan primjer, koji će učeniku to pravilo razjasniti.[1261]

Predlagao je i vježbe u kojima bi učenici samostalno pronalazili primjere „za pojedina već proučena logička pravila iz makar kojega za to prikladna i u školi čitana pisca“.[1262] Osim lektire, logičku je obuku mogla „pospješivati i olakšavati“ i gramatika:

> Često će se učitelju kod logičke obuke nadati prilika, da upozori učenika na to, da mu neka od onih pravila, s kojima se sada teoretički upoznaje, nijesu posve nova, jer ih je već prije često u gramatici našao praktički upotrebljena.[1263]

[1256] FLORSCHÜTZ, „Odvraćak na Odgovor g. dra. Tropscha“, 299.
[1257] TROPSCH, „Odgovor g. dru. J. Florschützu“, 188.
[1258] FLORSCHÜTZ, „Odvraćak na Odgovor g. dra. Tropscha“, 299–300.
[1259] *Isto*, 302.
[1260] TROPSCH, „Filologija i logika u srednjim školama“, 15–22.
[1261] *Isto*, 16.
[1262] *Isto*.
[1263] *Isto*, 17.

Središnje pitanje u drugom dijelu glasilo je: „Kako može logička obuka poduprijeti jezičnu?“[1264] Prema Tropschu, logika je trebala igrati važnu ulogu i pri interpretaciji proznih djela:

> Tek po sigurnom poznavanju logičkih pravila moći će učenik valjano shvatiti i prosuditi literarno koje djelo. S toga se treba kod lektire u najvišim razredima obazreti ne samo na gramatičku, stvarnu[1265] i estetičku interpretaciju, nego i na logičku. Pri tom će učitelj moći po prilici ovako postupati: U štivu dolazi n. pr. *zaključak*. Tu neka učenici na temelju logičke nauke o zaključku prosude, da li je on dobar ili nije. Oni će – razumije se s pomoću učiteljevom – ponajprije ispitati istinitost pojedinih premisa, a onda će reći, da li se došlo do zaglavka po valjanom kojem modu ili ne.[1266]

Za kraj je Tropsch ostavio ono što je smatrao najvažnijim, a to je bilo uvjerenje da se „dublje tumačenje gramatičkih pravila mora osnivati na logici“.[1267] Nije se zadovoljavao time da se učenicima najviših razreda „ovo ili ono gramatičko pravilo samo kaže“, već se trebalo „obazreti i na *jezičnu logiku* (Sprachlogik) ondje, gdje je nije baš teško naći“.[1268] Zaključio je:

> Poznavanje pravila za korektno mišljenje jedan je od glavnih uvjeta za temeljito razumijevanje i pravilno prosuđivanje lektire. Kod znanstvene proze treba na logičku ispravnost veoma strogo paziti. U samostalnim sastavcima učenika neka učitelj osobito gleda na logičnost misli. No najveća korist, što je logička obuka može jezičnoj podati, nahodi se u tom, da nam logika dosta često podaje u ruke sredstvo, kojim ćemo moći gramatička pravila popuniti i dublje shvatiti. A ova je zadnja točka po mojem mišljenju najvažnija.[1269]

Članak *O definicijama supstantivnih deklinacija njemačkih*, najavljen u *Ortografičko-gramatičkom rječniku njemačkoga jezika* i polemici s Florschützom, Tropsch je objavio 1900. godine u *Nastavnom vjesniku*. U njemu opravdava svoje definicije triju supstantivnih deklinacija, odnosno pobija praktičnu vrijednost dotad uobičajenih definicija. Naime, u njemačkim i hrvatskim školskim knjigama stajalo je:

> Imenice, koje u genit. sing. primaju nastavak *es* ili *s* ili pak ostaju nepromijenjene, a u nom. plur. svršuju se na *e* ili *er*, idu po jakoj sklonidbi, dok po slaboj sklonidbi idu one imenice, koje se u svim padežima izuzevši nom. sing. svršuju na *en* ili *n*. Koja se pak imenica u singularu sklanja jako, a u pluralu slabo, pripada mješovitoj sklonidbi.[1270]

Tropsch je na primjerima deklinacija pojedinih imenica pokazao da su ove i slične definicije „preuske“, a posljedica svih „preuskih definicija“ bilo je „obilje izuzetaka i

---

[1264] *Isto*, 22–27.
[1265] Tj. sadržajnu.
[1266] TROPSCH, „Filologija i logika u srednjim školama“, 22. Ovo se tek djelomično moglo primjenjivati u interpretaciji poezije: „Proza nam se već sama po sebi prikazuje zbiljska, realna, a to će možda biti i glavni razlog, da u njoj logičke pogrješke mnogo teže podnosimo nego li u poeziji, gdje je već vanjski oblik irealan, neprirodan. Tim dakako ne mislim reći, da je građa poezije svagda izmišljena, naprotiv: ‘Svaka je dobra pjesma prigodna’. Dobri pjesnici obrađuju gotovo svagda zbiljske doživljaje (klasičan je za to primjer Goethe), ali oni ne upotrebljavaju materijal onakav, kakav im podaje zbilja, nego ga poetiziraju.“ *Isto*, 23–24.
[1267] TROPSCH, „Filologija i logika u srednjim školama“, 26.
[1268] *Isto.*
[1269] *Isto*, 26–27.
[1270] TROPSCH, „O definicijama supstantivnih deklinacija njemačkih“, 307.

napomena, kojima se granice, povučene gornjim definicijama, raširuju“.[1271] To je bilo posebno problematično u višim razredima, gdje se učenik „eventualno samo još tih glavnih pravila sjeća, dok je izuzetke i napomene već davno zaboravio“.[1272] Stoga se zalagao za takve definicije koje „obuhvaćaju *sve* njemačke imenice, a ne isključuju znatan dio njih“, kao što je to bio slučaj s dotadašnjim. Predložio je sljedeće rješenje:

> Po *slaboj* sklonidbi idu one imenice, koje i u genit. sing. i u nom. plur. imaju nastavak *(e)n*. Po *jakoj* sklonidbi idu one imenice, koje ni u genit. sing. ni u nom. plur. nemaju nastavka *(e)n*. Po *mješovitoj* sklonidbi idu one imenice, koje u genit. sing. nemaju *(e)n*, ali ga u nom. plur. imaju.[1273]

Ne prihvaćajući prigovore zbog negativno postavljene definicije jake deklinacije, članak je završio uvjerenjem da one „i oblikom svojim i sadržajem svim opravdanim zahtjevima zadovoljavaju i da bi se u prvom redu našim učenicima preglednost njemačkih sklonidbi znatno olakšala, kad bi te definicije njemačke naše slovnice prihvatile“.[1274] No, Tropschevi prijedlozi definicija ipak nisu zaživjeli.[1275]

Tropsch je potom u *Nastavnom vjesniku* objavio i članak *Koje zamjenice upotrebljava Nijemac za lice, s kojim govori?*. Iako bi se na temelju naslova moglo zaključiti da je u središtu rada suvremeni njemački jezik, radi se o tekstu koji bi se iz današnje perspektive mogao okarakterizirati kao prilog kulturnoj povijesti i povijesti jezika. Tropsch kronološki prati promjene još od gotskog jezika te uz primjere objašnjava kako je jedna zamjenica istiskivala drugu da bi se naposljetku tek u drugoj polovici 18. stoljeća uz *du* (ti) ustalila i zamjenica *Sie* (Vi).[1276] Ipak, budući da je Tropsch na vrlo pregledan način sažeo kako su se kroz stoljeća mijenjali značenje i uporaba osobnih zamjenica pri izravnom obraćanju, ovaj se tekst može smatrati važnim pomagalom i u lektiri i interpretaciji književnih tekstova. Osim toga, tekst završava i konkretnom uputom o prihvatljivoj zamjenici pri obraćanju, važnom i u školskom učenju njemačkog jezika:

> *Du* je intimno, ali može biti i grubo, ako se kaže onomu, komu se inače veli *Sie*. Dalje se ono upotrebljava za prosti svijet, ali i u uzvišenom pjesničkom govoru i u molitvi. *Sie* govori se danas redovno svakomu, komu se ne kaže *du*. *Er* (*sie*, sing.) upotrebljava se u intimno-

---

[1271] *Isto*, 308.
[1272] *Isto*.
[1273] *Isto*, 309.
[1274] *Isto*.
[1275] Stotinjak godina nakon Tropscheva prijedloga u jednoj od najčešće korištenih hrvatskih praktičnih gramatika njemačkog jezika nema ni traga njegovim negativno postavljenim definicijama, već je podjela imenica utemeljena na pristupu koji je Tropsch nastojao osporiti. Iako se više ne govori o jakoj, slaboj i mješovitoj sklonidbi imenica, imenice u jednini sklanjaju se prema trima tipovima, koji djelomično odgovaraju toj podjeli. Tip 1 obuhvaća imenice koje jedino u genitivu jednine dobivaju nastavak -s ili -es, tip 2 imenice koje u svim padežima osim u nominativu jednine završavaju na nastavak -n ili -en, dok imenice svrstane u treći tip u jednini ostaju nepromijenjene u svim padežima. Kada je o množini riječ, imenice su podijeljene u pet kategorija. Usp. MARČETIĆ, *Pregled gramatike njemačkog jezika*, 84–85.
[1276] TROPSCH, „Koje zamjenice upotrebljava Nijemac za lice, s kojim govori?“, 32–37.

šaljivom govoru, inače gotovo samo za služinčad. *Ihr* se danas u govoru do duše rijetko čuje (njime se katkad služe ljudi, koji su jedan drugomu ravni), ali u poeziji još uvijek vlada, te ga *Sie* ne može istisnuti. *Wir* upotrebljava se rijetko, i to obično u intimno-šaljivom govoru s nižim.[1277]

Tropsch je nastojao pokazati da nije važno samo što i kako se podučava, već da je nužno ustaliti i nazive onoga što se podučava. Stoga je iznimno važan njegov tekst *Althochdeutsch, mittelhochdeutsch i neuhochdeutsch*, objavljen u *Nastavnom vjesniku* u rubrici „Različne bilješke". U njemu se Tropsch založio za dosljednu uporabu jedne od više inačica hrvatskih prijevoda za svaki od ova tri pojma. Prvo se osvrnuo na manje učestale prijevode. Na prvom je mjestu istaknuo prijevod „južno-njemački srednjega doba", kojemu „nedostaje već prvoga obilježja valjana termina, naime, kratkoće i preciznosti".[1278] Taj se prijevod pojavio u nazivu kolegija Ivana Quiquereza u zimskom semestru 1895./1896.[1279] Tropsch je odbacio i prijevod „sredovječna nijemština" jer se srednji vijek ne podudara s razdobljem koje pokriva pojam „mittelhochdeutsch".[1280] „Za običnu praksu", zaključio je Tropsch, izrazi „staronjemački", „srednjonjemački" i „novonjemački", koji se najčešće pojavljuju, „nijesu baš loši", no netočni su „kad malo dublje zađemo u historijsku gramatiku".[1281] Unatoč tome i ovi su pojmovi nekoliko godina prije Tropscheva članka našli svoje mjesto u nazivima kolegija *Staronjemačka gramatika uz tumačenje Nibelunga*, *Referati o novijim radnjama na polju novonjemačke filologije* i *Oblici novonjemačkoga jezika s osobitim obzirom na običnije pogrješke*.[1282]

Objasnio je zašto se oni ne bi smjeli upotrebljavati u znanstvenoj terminologiji. Naime, „staronjemački" odgovara njemačkom pojmu „altdeutsch", a ne „althochdeutsch", koji je širi od prvoga. Slične su se poteškoće javljale i s pojmom „srednjonjemački" jer je to bio doslovni prijevod riječi „mitteldeutsch", a ne „mittelhochdeutsch". Te dvije riječi također nisu bile istoznačnice jer se „mittel-" u prvom slučaju odnosi na prostor, a u drugom na vremenski okvir.[1283] Stoga je Tropsch pozdravio uvrštavanje pojmova „starovisokonjemački", „srednjovisokonjemački" i „novovisokonjemački" u akademijski rječnik: „Oni doduše ne zvuče baš lijepo, no točni su, pa nema s njima nikakve pometnje."[1284]

[1277] *Isto*, 36–37.
[1278] TROPSCH, „Althochdeutsch, mittelhochdeutsch i neuhochdeutsch", 114.
[1279] Naziv kolegija glasio je *Uvod u južno-njemački jezik i literaturu srednjega doba*. Usp. *Akademičke oblasti*, ZS 1895./1896., 25.
[1280] TROPSCH, „Althochdeutsch, mittelhochdeutsch i neuhochdeutsch", 114.
[1281] *Isto*, 114.
[1282] *Akademičke oblasti*, ZS 1896./1897., 25; LJS 1897./1898., 25; ZS 1899./1900., 30.
[1283] *Isto*, 115.
[1284] *Isto*.

Tropsch je navedene pojmove odmah preuzeo u nazive svojih kolegija. Dok je još u zimskom semestru 1900./1901. naziv kolegija glasio *Gramatika srednjonjemačkoga jezika uz tumačenje Minnesängera*, u ljetnom semestru 1902./1903. promijenio se u *Gramatika srednjovisokonjemačkoga jezika*.[1285] Već u ljetnom semestru 1904./1905. na rasporedu je prvi put bio kolegij *Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkoga jezika*, a u zimskom semestru 1907./1908. *Tumačenje starovisokonjemačkih spomenika o Brauneovoj zbirci „Althochdeutsches Lesebuch“*.[1286] I Josip Florschütz je u početku prihvatio predloženi prijevod uz manje odstupanje u pisanju. Od ljetnog semestra 1905./1906. do ljetnog 1906./1907. u nazivu njegova kolegija stajao je pojam „stari visokonjemački jezik“.[1287] Od ljetnog semestra 1913./1914. do zimskog 1914./1915., u vrijeme dok je Tropsch bio predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu, u nazivu Florschützovih kolegija javljaju se čak tri pojma u kontekstu „althochdeutsch“: „jezik staronjemački“, „jezik starovisokonjemački“ i „visokostaronjemačke vježbe“.[1288] Gustav Šamšalović također se nije držao Tropscheve preporuke pa je u ljetnom semestru čitao i tumačio „odabrane dijelove staronjemačke proze“, a u ljetnom 1918./1919., dakle nakon povratka Stjepana Tropscha na fakultet, tumačio je „male srednjonjemačke tekstove“.[1289] Unatoč ovim odstupanjima u hrvatskom su se znanstvenom nazivlju naposljetku ipak udomaćili pojmovi koje je zagovarao Stjepan Tropsch.

To je bio jedini Tropschev rad iz ove skupine nešto izravnije vezan uz studij germanistike, no svi se oni mogu osim iz perspektive srednjoškolske nastave, djelomično promatrati i iz one sveučilišne. Ne može se, naime, isključiti pretpostavka da ih je Tropsch pisao i zato da bi dugoročno utjecao na dizanje razine kvalitete srednjoškolske nastave njemačkog jezika te time u konačnici osigurao, pored ostalog, što više potencijalnih kandidata za studij germanistike. U tom svjetlu valja gledati i na njegovu inicijativu iz listopada 1900. godine. Tropsch je tada predložio Zemaljskoj vladi da objavi *Odabrana djela njemačkih klasika u hrvatskim izdanjima*, a tu je seriju namjeravao sam uređivati. Budući da je vlada u vlastitoj nakladi izdavala „samo knjige školske, za obuku neophodno potrebite“, nije mogla udovoljiti njegovoj molbi. Ipak, obećala mu je novčanu nagradu za svaki pripremljeni svezak tiskan u vlastitoj nakladi, uz napomenu da će ta izdanja preporučiti „srednjim učilištima i

---

[1285] *Akademičke oblasti*, LJS 1898./1899., 28; ZS 1900./1901., 29; LJS 1902./1903., 30.
[1286] *Akademičke oblasti*, LJS 1904./1905., 32; AFF, Imenici, br. 56, nacional Aleksandra Westermeyera.
[1287] U ljetnom semestru 1905./1906. kolegij je nosio naziv *Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskoga*, a u zimskom i ljetnom semestru 1906./1907. *Komparativna gramatika jezika staroga visokonjemačkoga, starosaskoga jezika i gotskoga*. *Akademičke oblasti*, LJS 1905./1906., 30; ZS 1906./1907., 31; LJS 1906./1907., 31.
[1288] *Akademičke oblasti*, LJS 1913./1914., 39; ZS 1915./1916., 39; AFF, Imenici, br. 84, nacionali Nade Hoffer i Sretena Živkovića; br. 85, nacionali Ivana Bujanovića, Nade Hoffer i Sretena Živkovića.
[1289] *Akademičke oblasti*, LJS 1916./1917., 14; LJS 1918./1919., 16.

nalikim školama“ kao pomoćne knjige. Svoju je potporu uvjetovala time „da ta izdanja smiju sadržavati samo najodabranija djela klasičkih pisaca i da ne smiju više nego svega pet svezaka obsezati“.[1290]

Prva – ujedno i jedina – knjiga iz ove serije tiskana je 1902. Bila je to Lessingova *Minna von Barnhelm*, „bez sumnje najbolja vesela igra iz klasičnoga doba njemačke književnosti“.[1291] Predgovor knjizi važan je i zbog toga što je u njemu Tropsch objasnio zašto je predložio objavljivanje ove serije:

> Privatna se njemačka lektira preporuča učenicima viših razreda srednjih škola, a i na ispitu zrelosti uzima se obzir na nju. Tako i treba da bude. U školskoj se čitanci može štampati tek ulomak koje drame ili kojega epa, no jasnu i potpunu sliku o takovu umotvoru moći je steći samo čitanjem *cijeloga* djela. U školi se taj posao ne da obaviti jer nema za nj vremena. A ipak je nužno, da učenik, ako hoće da steče općenu onu naobrazbu, za kojom srednja škola ide, pročita u cijelosti uzorna djela i njemačke klasičke književnosti, koja već nijesu vlasništvo samo njemačkoga naroda, nego cijeloga obrazovanog svijeta. Kod toga posla treba da bude učenik upozoren na postanak, na kompoziciju, na jezik, na glavne motive, na estetsku vrijednost toga umotvora. Toj potrebi imadu da udovolje školska izdanja njemačkih klasika.[1292]

Svjestan toga da njemački jezik „većini učenika zadaje mnogo muke“, a da su njemačka školska izdanja namijenjena učenicima kojima je njemački materinski jezik, Tropsch je ovim izdanjima želio olakšati učenje njemačkog jezika, nadajući se da će time „i zanimanje za nj postati kod učenika življe“ te da će i njihov uspjeh „biti povoljniji nego je sada“.[1293] Tome je trebao doprinijeti i odabir djela. *Minna von Barnhelm* bila je prema Tropschevu mišljenju dobar odabir jer je to „vesela igra (ozbiljnijega smjera), pa će ih ona valjada i stvarno više zanimati od skroz ozbiljne drame ili epa“.[1294]

Tropsch je izdanje popratio brojnim komentarima riječi i izraza za koje je procijenio da bi učenicima mogle zadavati poteškoće. Pritom ga je vodila spoznaja da im čitanje „brzo omrzne“ ako moraju „svaki čas zavirkivati u rječnik“.[1295] Osim toga, njemačko-hrvatski rječnici bili su manjkavi jer „premnogim frazama, koje dolaze u ‘Minni’, nema u njima ni traga“.[1296] Tropsch je istu riječ ili frazu prevodio svaki put kada se javljala u nekom drugom, učeniku nepoznatom, značenju. Nakon svakog je čina uvrstio komentare o radnji i dramskoj tehnici, pretpostavljajući da će ih „učenik pravo razumjeti samo onda, ako je već pročitao

---

[1290] AFF, Spisi, 495/1900.
[1291] LESSING, *Minna von Barnhelm*, 5.
[1292] *Isto*, III.
[1293] *Isto*.
[1294] *Isto*, IV.
[1295] *Isto*, V.
[1296] *Isto*.

odsjek, na koji se ona odnose".[1297] U uvodu je Tropsch čitateljima protumačio vrijeme nastanka komedije, a osvrnuo se i na njezinu kazališnu recepciju te na Lessingove zasluge. Naglasio je, na primjer, kako „prije Lessinga nije nijednomu njemačkom pjesniku pošlo za rukom, da jednako oduševi sve slojeve pučanstva", da je „vještom rukom segnuo za građom iz *domaćega života*" te da je za razliku od jezika u starijim njemačkim komedijama, koji je uglavnom bio „prost, pretjeran i neprirodan", Lessing ovim djelom „tako reći stvorio jezik za ozbiljniju, plemenitiju vrstu vesele igre".[1298] Na kraju knjige nalazilo se 28 zadataka koji su usmjeravali učenike u cjelovitoj interpretaciji djela.[1299]

Početkom siječnja 1902. Tropsch je dostavio novoobjavljeno izdanje Zemaljskoj vladi i zamolio da mu se doznače obećana sredstva.[1300] Vlada je Tropschu isplatila 200 kruna, ali mu je i naložila da se ubuduće obavezno drži sljedećih načela:

> 1.) Literarni uvod imao bi biti opširniji i potpuniji; 2.) u komentar imale bi doći opaske samo literarne, estetske i jezične /obzirom na gramatiku i frazeologiju/; 3.) izdanju bi trebalo dodati *kratak* riječnik, iz kojega bi ipak trebalo isključiti obične riječi, za koje se može pretpostaviti, da su učenicima srednje ruke poznate. Tim se neće opseg knjige povećati, jer će svi oni prijevodi običnih riječi, koje se u ostalom kod istih riječi češće opetuju, time otpasti; 4.) Vanjštini knjige (tisak, oprema) trebalo bi više pažnje posvetiti.[1301]

S obzirom na to da je Tropsch već u predgovoru objasnio vlastita načela kojima se vodio u pripremi *Minne von Barnhelm*, jasno je da je postojao velik jaz između ovih dvaju pristupa. Ipak, ne može se sa sigurnošću reći da je rad na objavljivanju školskih izdanja njemačkih klasika prekinuo isključivo zbog ove ne baš pozitivne kritike. Moguće je da ga je na to potaknuo novi moment u njegovoj karijeri. Naime, u listopadu iste godine imenovan je redovitim profesorom pa ne čudi što se ipak odlučio odmaknuti od tema kojima su se često bavili drugi srednjoškolski profesori i svoju energiju – osim u institucionalni razvoj studija germanistike – uložiti u teme primjerenije svome sveučilišnom statusu.

O „školskim" je temama Tropsch objavio još samo jedan kratak tekst. U njemu se osvrnuo na kritiku *Njemačke čitanke za VII. i VIII. razred srednjih učilišta* srednjoškolskog profesora Roberta Pintera i moglo bi se reći da je ovim tekstom Tropsch samo stavio točku na i ovoga dijela svoga stručnog djelovanja.[1302] Ovo, naime, nije bio prvi put da su se isprepleli putovi Pintera i Tropscha kada je o izdavačkim pothvatima riječ. Tropsch je 1898. objavio

---

[1297] *Isto*, VI. Usp. i str. 28, 49, 73, 97 i 121.
[1298] *Isto*, 1 i 4.
[1299] *Isto*, 122. Te je zadatke Tropsch „gotovo sve složio po knjizi W. Schrödera: Aufgaben aus 'Minna von Bernhelm'. 2. izd. Leipzig 1900.", kako je naveo u svom predgovoru. *Isto*, VI.
[1300] AFF, Spisi, 18/1902.
[1301] AFF, Spisi, 233/1902.
[1302] Usp. SCHERZER, „R. Pinter, *Njemačka čitanka za VII. i VIII. razred srednjih učilišta*", 650–658.

dosta oštru kritiku Pinterove knjige *Njemačka književnost do smrti Goetheove*.[1303] Budući da je Tropsch pohvalio dio koji se odnosi na 18. stoljeće, ne čudi njihova „suradnja“ na školskom izdanju Lessingove *Minne von Barnhelm*. Pinter je, naime, „imao dobrotu te rukopis pročitao“ i „na štošta“ upozorio Tropscha.[1304]

No, nije samo Pinterova „dobrota“ potaknula Tropscha da odgovori recenzentu Ivanu Scherzeru, također srednjoškolskom profesoru. Tropsch je, naime, još u siječnju 1901. pročitao Pinterovu čitanku i dao mu smjernice za izmjene i dopune: „literatura i štivo“ trebali su „teći uporedno a ne razlučeno“, sadržaj najvažnijih djela trebao je biti „kratko i jezgrovito prikazan“, a primjeri književnih djela („štiva“) odabrani tako da se „u njima to bolje ogleda karakteristika dotičnoga pisca“. Rečenice nisu smjele biti nerazumljive zbog svoje duljine, ali ne ni prekratke. Jezik je morao „u svakom pogledu biti gramatički i stilistički dotjeran“, uz pridržavanje službenog austrijskog pravopisa. Napomena na kraju knjige trebalo je biti „i brojem što više i tumačenjem što obilnijih“, i to na hrvatskom jeziku.[1305]

Tropsch se kao korektor Pinterove čitanke osvrnuo na Scherzerove primjedbe o jeziku i stilu kako bi „na nekoliko karakterističnih primjera“ pokazao „kako treba u prosuđivanju tuđega stila i jezika biti na oprezu“ jer „nije ovaj ili onaj izraz ili koji spoj već zato pogrješan, ako se kojemu čitatelju čini neobičan“. Budući da „svaki čovjek ima svoj individualni stil“, ne smije se „već zato i samo zato, što bismo mi koju rečenicu drukčije napisali, reći, da je naša stilizacija bolja, zgodnija od tuđe, nama slučajno neobične“.[1306] Nakon navođenja primjera iz izvora kojima se Pinter služio, a kojima je dokazao da je Scherzerova kritika u ovom dijelu neopravdana, Tropsch je poentirao:

> Ako u našim njemačkim čitankama ne bude većih pogrješaka nego u njemačkim čitankama, napisatim od priznato vrsnih njemačkih pisaca, onda možemo biti potpuno zadovoljni. Čemu biti ‘päpstlicher als der Papst’?[1307]

Ipak, odlučio je na kraju „izrijekom spomenuti“ da je on „što se tiče samostalnosti ili nesamostalnosti nove njemačke čitanke, riješen svake odgovornosti“ i time zaključio ovo poglavlje.[1308]

[1303] TROPSCH, „Njemačka književnost do smrti Goetheove“, 303–305.
[1304] LESSING, *Minna von Barnhelm*, VII.
[1305] AFF, Spisi, 216/1902.
[1306] TROPSCH, „Osvrt na Scherzerovu ocjenu Pinterove ‘Njemačke čitanke’“, 102.
[1307] *Isto*, 106.
[1308] *Isto.* Tropsch je 1902. u novinama *Agramer Zeitung* objavio još i feljton „‘Lied eines alten Kroaten‘ aus dem Jahre 1776“. Riječ je bila zapravo o pretisku pjesme Friedricha Justusa Riedela (1742. –1785.) u kojoj progovara ostarjeli iskusni hrvatski krajišnik („ein Croate“). Tropsch je pjesmu popratio kratkom bilješkom o autoru i o zaboravljenom bečkom časopisu u kojem je tiskana. Usp. TROPSCH, „Riedels ‘Lied eines alten Kroaten’ aus dem Jahre 1776“.

5.3.3. „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“

Godine 1814. Vuk Stefanović Karadžić u Beču je objavio *Malu prostonarodnu slaveno-serbsku pesnaricu*. Potom su 1823. i 1824. u Leipzigu tiskana tri od četiri sveska njegove zbirke *Narodne srpske pjesme*, a četvrti 1833. Iako se već nakon *Pesnarice* „našlo odličnih ljudi, koji su ljepotu ih pjesama zanosno isticali te ih na njemački jezik prevodili“, nakon izdanja iz Leipziga prijevoda je bilo sve više.[1309] No, osim zanimanja čitatelja za objavljeno „narodno blago“, krajem 19. stoljeća javljaju se oštre kritike na Karadžićev način prikupljanja i objavljivanja pjesama, tj. na „prilagođavanje narodnih pjesama njegovu jezičnom standardu“ i „njegove raščlambe pojedinih pjesama i motiva“ preuzetih iz drugih južnoslavenskih predjela, uključujući i hrvatskih krajeva, a koje je objavio kao srpske narodne pjesme.[1310] Te su kritike nastale, između ostaloga, i tijekom rada na sabiranju hrvatskih narodnih pjesama, velikom projektu Matice hrvatske, započetom 1877. godine. Prva od deset knjiga objavljena je 1896. godine, a do 1899. tiskane su još tri.[1311] Kritike, u kojima je prednjačio Nikola Andrić, budući urednik edicije, ali i naslov Matičine izdavačke serije izazvali su nove polemike.[1312] U te se polemike Tropsch nije upuštao, ali jest u analizu njemačkih prijevoda narodnih pjesama, koje on jednostavno naziva – našima. Taj naziv, međutim, nije izmislio Tropsch jer se, primjerice, i Stjepan Bosanac, urednik prvih dviju knjiga *Hrvatskih narodnih pjesama*, 1893. godine u *Vijencu* osvrnuo na „našu narodnu pjesmu u evropskoj literaturi“.[1313]

Od osamdesetih godina nekoliko autora piše o njemačkim prijevodima, a na samom kraju 19. i početku 20. stoljeća Matiji Murku[1314] pridružuju se Camilla Lucerna i Milan Ćurčin, koji svoje radove dovršavaju otprilike u isto vrijeme kad i Tropsch. Stoga je bilo iznimno važno kada će tko, na kojem jeziku i gdje objaviti svoje rezultate. Izdavački su uspješniji bili Ćurčin i Lucerna, pored ostalog i zato što su objavljivali na njemačkom

---

[1309] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 1.
[1310] ZORIĆ, „Nikola Andrić o hrvatskom narodnom pjesništvu“.
[1311] Prve dvije knjige naslovljene su *Junačke pjesme*. Prvu su uredili Ivan Broz i Stjepan Bosanac, a objavljena je 1896., nakon Brozove smrti. Drugu je potpisao Stjepan Bosanac (1897.). Treću i četvrtu knjigu, *Junačke pjesme (Muhamedovske)*, uredio je Luka Marjanović (1898. i 1899.), a nakon toga je urednički posao povjeren Nikoli Andriću. U prvim trima njegovim knjigama sabrane su *Ženske pjesme*, i to: *Romance i balade* (1909.), *Pričalice i lakrdije* (1914.) i *Ljubavne pjesme* (1929.). *Junačke pjesme* obuhvaćaju *Uskočke i hajdučke pjesme* (1939.) i *Historijske, krajiške i uskočke pjesme* (1940.). Izdavačka serija zatvorena je još jednom knjigom *Ženskih pjesama*: *Haremske pričalice i bunjevačke groktalice* (1942.). Navedeno prema: MIMICA, „Usmeno pjesništvo porječja Krke“, 137.
[1312] Usp. ZORIĆ, „Nikola Andrić o hrvatskom narodnom pjesništvu“.
[1313] „S. Bosanac, Naša narodna pjesma u evropskoj literaturi (Vienac, tečaj 25. Zagreb 1893. str. 63. i d.).“ Navedeno prema: TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 2.
[1314] Usp. ĆUBELIĆ, „Matija Murko kao proučavač srpskohrvatskih narodnih epskih pjesama“, 171–180.

govornom području, odnosno na njemačkom jeziku: studija Camille Lucerna *Die südslavische Ballade von Asan Agas Gattin und ihre Nachbildung durch Goethe* tiskana je 1905. u Berlinu, a Ćurčinova disertacija *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur* iste godine u Leipzigu. Osim toga, o oba je spomenuta rada Matija Murko pisao već 1906. u opsežnom prikazu objavljenom u časopisu *Archiv für slavische Philologie*, u istom broju u kojem će se i Tropsch prvi put predstaviti s radom na njemačkom jeziku na ove teme.[1315] U tom će radu Tropsch objaviti jednu vrlo važnu spoznaju do koje je došao analizirajući njemačke prijevode pjesama, ali će njegova cjelovita analiza ostati objavljena samo u hrvatskom izvorniku.[1316]

Tropsch je, naime, prvi dio svoje studije pročitao u svibnju 1905. u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, no s obzirom na novu aktualnost problematike i na međusobnu isprepletenost tih istraživanja, bojao se da bi netko drugi mogao doći do sličnih otkrića i objaviti ih prije nego njegov rad bude tiskan. Zbog toga ne čudi što je prije objavljivanja svoje studije na nekoliko drugih mjesta objavio kraće tekstove povezane s problematikom njemačkih prijevoda narodnih pjesama. Prvi od njih, naslovljen *Nešto o narodnome našem desetercu*, objavljen je među „različnim bilješkama“ u *Nastavnom vjesniku*. U njemu Tropsch reagira na tvrdnju Franca Miklošiča iz njegove rasprave *Über Goethe's „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga“* iz 1883. godine. Tropsch opovrgava Miklošičevu tvrdnju da je 1824. Vuk Stefanović Karadžić prvi razložio građu narodnog deseterca. Ne dovodeći u pitanje da mu je – kao uostalom i Matiji Antunu i Josipu Stipanu Relković, autorima *Satira* i *Kućnika* – pravilo o desetercu već bilo poznato, morao je ispraviti Miklošičevu tvrdnju, dokazujući da je Jacob Grimm o tome pisao prvi put 1815., a potom i 1823. godine. Štoviše, „na Vukovu stilizaciju ovoga pravila kanda je utjecalo ono drugo mjesto u Grimma od g. 1823.“, zaključio je Tropsch.[1317]

Mnogo je važniji bio jedan drugi zaključak. O njemu je pisao Vatroslavu Jagiću, utemeljitelju i uredniku spomenutog časopisa *Archiv für slavische Philologie* 29. svibnja 1906. godine, ne otkrivajući čak ni njemu o čemu se zapravo radi:

> Uzimam si slobodu najučtivije zamoliti Vas, da biste imali dobrotu otštampati mi u svome Arkivu kratak jedan članak od 6–8 štampanih strana, za kojega bih htio, da čim prije izidje, da me tko drugi ne pretekne. Radi se o lijepome jednome mome nalazu u Weimarskome Goethe-Schiller Archivu, koji zanima i slavistu i germanistu.
> Uvjeren sam, da će se stvar i Vašoj Presvijetlosti kao slavisti dopasti; no ako je nemoguće, da članak u *najskorije doba* izadje u Arkivu, pokušao bih sa Euphorionom, premda kao Hrvat radije pišem u Arkiv. Ako i s Euphorionom ne bude išlo brzo, otštampat ću članak u kojem njemačkom dnevnom listu, premda je stvar dakako strogo znanstvena. No kako rekoh, radi mi

[1315] Usp. MURKO, „Die serbokroatische Volkspoesie in der deutschen Literatur“, 351–385.
[1316] Usp. TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“; ISTI, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“.
[1317] TROPSCH, „Nešto o narodnome našem desetercu“, 366.

> se o tome, da me u publikaciji nitko ne pretekne. Valjda Vašoj Presvijetlosti niti ne moram izrijekom naglasiti, da je stvar strogo znanstvena i dostojna Arkiva.[1318]

Tropsch je pismu dodao i *post scriptum*:

> PS. Ako bi trebalo, ja bih stvar eventualno i skratiti mogao te predbježno priopćiti samo glavna fakta (na 4 strane), a kasnije detail. No to ne bi baš prema naravi stvari bilo najuputnije. Svakako sam zadovoljan i sa 4 strane, ako više ne mogu dobiti za sada.[1319]

Ne čekajući objavu u Jagićevu časopisu, Tropsch već 3. lipnja u zagrebačkim novinama *Agramer Zeitung* objavljuje kratak feljton.[1320] Jagiću, koji mu je poslao potvrdan odgovor na njegovu molbu, Tropsch istoga dana šalje svoj feljton i navodi zaključak do kojeg je došao analizom pjesama objavljenih u almanahu Friedricha Förstersa *Die Sängerfahrt* (1818.) i koji je ranije tog dana predstavio javnosti:

> Ja izradjujem opsežnu jednu raspravu o njemačkim prijevodima narodnih naših pjesama. Prvi dio, koji se svršuje s Talfijom, predao i čitao sam već prošle godine u našoj akademiji, a štampat će se sada. Već sam tamo rekao i napisao, da mi se čini, da onih 19 naših pjesama, koje idu pod imenom braće Grimm, nisu od njih nego od Kopitara. Kopitar je naime odmah kako je izašla prva čest Vukove pjesmarice preveo tu knjigu na njem. i poslao taj prijevod Goetheu (1815). Od toga do danas ne štampanoga rukopisa dobio sam iz Weimara točne knjige, koje moju slutnju potvrdjuju. Naime, oni tobože Grimmovi prijevodi potječu upravo od Kopitara.[1321]

Najvećom potencijalnom prijetnjom Tropsch je smatrao njemačkog filologa Maxa Heckera iz spomenutog arhiva.[1322] Njegovi su postupci Tropschu zadavali brigu i potaknuli ga na žurno djelovanje, o čemu također piše Jagiću:

> Kad su mi oni iz Weimara poslali te kopije, pisali su mi, da im javim, što je s tim rukopisom, od koga je i t.d. Vidio sam da ih stvar veoma zanima te da je Max Hecker već mnogo nastojao oko riješenja toga pitanja. Za to sam se pobojao, da će on tražeći i naći ono, što sam ja našao; za to sam mu otvoreno sve pisao što znam. S tih ćete razloga, presvijetli gospodine, razumijeti, da mi je s publikacijom moga nalaza sila. Pa sam za to kao predbježnu objavu i napisao mali feljton u zagrebačke jedne novine, koje ovdje prilažem. Žao bi mi bilo, da me tko drugi pretekne. U članku za Arkiv razložit ću naravno sve podrobno i odštampat ću za primjer nekoliko tih pjesama.[1323]

Tropsch je poslao svoj članak Jagiću tek sredinom kolovoza, opravdavajući svoje kašnjenje time što je čekao „još na neke podatke iz Weimara“, a naposljetku ih ipak nije dobio.[1324] Sve do izlaska članka iz tiska Tropsch je pažljivo pratio što se piše o ovim temama pa je prije objavljivanja zamolio Jagića da mu dozvoli uvrstiti još kratku dopunu na kraj teksta, kako bi mogao ustanoviti da se i u novoobjavljenoj knjizi o Jerneju Kopitaru ništa ne

---

[1318] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 29. svibnja 1906.
[1319] *Isto.*
[1320] TROPSCH, „Der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in Förster’s Sängerfahrt“.
[1321] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 3. lipnja 1906.
[1322] Usp. „Hecker, Max Franz Emil“.
[1323] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 3. lipnja 1906.
[1324] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 13. kolovoza 1906.

govori o ovim njegovim prijevodima.[1325] Članak *Wer ist der Übersetzer der „Neunzehn serbischen Lieder“ in F. Fösters Sängerfahrt?* objavljen je iste godine, a spomenuti dodatak Tropsch je iskoristio i kako bi čitatelje obavijestio da je u međuvremenu tiskana i njegova studija na hrvatskom jeziku.[1326]

Dvodijelna studija *Njemački prijevodi narodnih naših pjesama* smatra se jednim od najboljih Tropschevih radova te ga se ističe kao jedini u kojem se detaljno analizira sam način prevođenja i u kojem se prijevodi podvrgavaju i filološkoj i književnoj kritici.[1327] Kao što je već spomenuto, Tropsch na samom početku prvoga dijela ističe da su prvi prijevodi nastali ubrzo nakon objavljivanja Vukove *Pjesnarnice*, no kako su bili objavljeni u stručnim časopisima, ostali su nepoznati široj javnosti.[1328] Nakon što je tiskano izdanje u Leipzigu, dodaje Tropsch, povećava se broj prijevoda i oni se objavljuju u posebnim zbirkama „po kojima se i široka njemačka publika upoznala s narodnim našim blagom“ te su „ponajviše po ovim njemačkim prijevodima narodne naše pjesme ušle u svjetsku literaturu“.[1329] Procijenivši da je prevođenje tih pjesama uglavnom dovršeno, zaključio je kako je pravo vrijeme da se taj „literarni rad pobliže ogleda“ te je odlučio u svome radu dati kronološki pregled svih njemu dostupnih njemačkih prijevoda i odrediti njihovu vrijednost.[1330]

U svakom od osam poglavlja Tropsch donosi kratku biografiju prevoditelja, prema kojima su poglavlja i nazvana, te na temelju korespondencije i drugih izvora prikazuje kontekst u kojem su prijevodi nastali. Osvrće se i na onodobnu recepciju prijevoda, ali i na naknadna istraživanja, ne previđajući aktualne radove Matije Murka, Milana Ćurčina i Camille Lucerna. Nakon uvodnog dijela slijedi detaljna analiza prijevoda na temelju koje izvodi svoje zaključke.

Prva dva poglavlja posvećena su prijevodima *Hasanaginice* iz 1775. godine. Tropsch se slaže s Miklošičevim zaključkom da se Friedrich August Clemens Werthes[1331] pri prevođenju nije držao originala, već Fortisova prijevoda te smatra da je s poetske strane njegov nepotpisani prijevod „gotovo bez svake vrijednosti“, a sam prijevod „ropski“.[1332] No,

---

[1325] NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 1. listopada 1906.; TROPSCH, „Wer ist der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in F. Fösters Sängerfahrt?“, 593.
[1326] TROPSCH, „Wer ist der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in F. Fösters Sängerfahrt?“, 593.
[1327] Usp. BEKIĆ, „Germanistik in Serbien“, 227; RÖHLING, *Studien zur Geschichte der balkanslavischen Volkspoesie in deutschen Übersetzungen*, 95–96.
[1328] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 1.
[1329] *Isto*, 2.
[1330] *Isto*.
[1331] Riječ je o prijevodu pod naslovom „Klaggesang von der edlen Braut des Asan Aga“, objavljen u anonimnom prijevodu Fortisova putopisa *Die Sitten der Morlacken aus dem Italienischen übersetzt* (Bern, 1775.). Navedeno prema: TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 3.
[1332] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 4.

upravo je zbog toga mogao odlično poslužiti kao predložak Goetheu, koji se zbog nepoznavanja jezika mogao samo povremeno „zagledati“ u original.[1333] Tropsch smatra da se Goethe, već i samim odabirom deseterca, više približio originalu nego Werthes:

> Makar se ovaj prijevod u pojedinostima dosta razilazi od originala, ipak je u njemu općeni karakter narodne pjesme lijepo pogođen, a tomu se ne će ni malo čuditi, tko zna, da je Goethe nekoliko originalnih pjesama spjevao, koje su posve nalik na narodne.[1334]

Tropsch ujedno iznosi pretpostavku kako Goethe nije prevoditelj pjesme *Der Tod des Kralewitsch Marko*, objavljene 1823. godine, već da je to Kopitar, čijim se prijevodima bavi u idućem poglavlju. Od trećeg do osmog poglavlja Tropsch analizira njemačke prijevode pjesama iz Karadžićevih zbirki, a najviše je novih spoznaja imao upravo o autorstvu prijevoda Jerneja Kopitara. Dokazao je, naime, da je Kopitar autor nekih nepotpisanih pjesama, objavljenih na više mjesta, i da su neki njegovi prijevodi pogrešno pripisani Jacobu Grimmu.[1335] Ispitujući odnos Kopitarovih prijevoda i originala, razvrstao je sva sporna mjesta u poduži niz skupina: „drukčija rečenica nego u originalu“, „drugo glagolsko vrijeme nego u originalu“, različit „gramatički broj“, „u originalu deminutiv, a u prijevodu nije“ i „u prijevodu deminutiv, gdje ga u originalu nema“, „poredak riječi i misli drukčiji nego u originalu“, „dodao jednu ili dvije riječi, kojih nema u originalu“, „vrlo rijetko dodavao epitete, gdje bi baš ovakav dodatak bio posve u duhu naše narodne epike“, „jednu riječ originala (obično epitet) ostavlja neprevedenu“, „ispušten u prijevodu po cijeli jedan stih“, „metrika“ i tako dalje, a na sličan je način analizirao i uratke ostalih prevoditelja.[1336] Nakon ovako detaljne raščlambe Tropsch je ustvrdio kako kod Kopitara „nije bilo prave one poetske žice, koju od česti barem svaki prevodilac pjesničkih djela treba da imade“, ali je uspio u tome „da mu se prijevod što više priljubi originalu“.[1337] Zaključio je:

> Kopitarevi su prijevodi u opće točni i dobri. Ima do duše koješta u njima, što bi moglo biti bolje; no glavno je, da je Kopitar zbilja razumio original i obično se dosta vjerno njega držao, tako da su Nijemci mogli po njegovim prijevodima dobiti prilično pouzdanu sliku o našoj narodnoj pjesmi.[1338]

Iako je tek pred samo objavljivanje studije uspio pribaviti dokaze da se Jacobu Grimmu, koji je svoje prve prijevode objavio već 1815. u časopisu *Wiener allgemeine Literatur-Zeitung*, pogrešno pripisuje autorstvo prijevoda devetnaest narodnih pjesma iz 1818.

[1333] *Isto*, 6. Goetheov prijevod „Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga“ objavljen je 1778. u prvoj knjizi Herderovih *Volkslieder*.
[1334] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 8.
[1335] *Isto*, 10–11. Usp. i TROPSCH, „Wer ist der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in F. Fösters Sängerfahrt?“.
[1336] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 14–18.
[1337] *Isto*, 24.
[1338] *Isto*, 23.

godine, Tropsch je tu sumnju izrazio već i u bilješci na početku poglavlja posvećenom njegovim prijevodima i u napomeni na kraju članka.[1339] Unatoč tome što mu je „oduzeo“ dio prijevoda, nije mogao osporiti važan Grimmov doprinos:

> Sve, što je prije o općenome značenju Kopitarevih prijevoda rečeno, to vrijedi i za Grimove. Za širu publiku nisu oni bili već za to, što svagdje podsjećaju na original te se radi toga i nekako teže čitaju. No važnost Grimovih prijevoda stoji u tome, da se tu prvi put jedan od najučenijih Nijemaca zauzeo za narodno naše blago te mu utr'o put i stekao priznanje najprije među njemačkim učenim ljudima, a po tome i drugdje.[1340]

Najviše je pozornosti Tropsch posvetio prijevodima Therese Albertine Luise von Jacob odnosno Talfiji jer je bila „najznamenitija prevoditeljica narodnih naših pjesama“.[1341] Dva sveska njezinih prijevoda objavljena su 1825. i 1826. godine pod naslovom *Volkslieder der Serben metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj*, a 1835. i pretisak bez izmjena. Tropsch je u ovoj studiji iskoristio drugo izdanje, iz 1853. godine, jer je usporedbom izdanja zaključio da je na mnogo mjesta „popravljala i mijenjala, da joj prijevod bude točniji i da se ljepše priljubi originalu“.[1342] Tropsch je na primjerima pokazao što je sve „u drugom izdanju mnogo točnije i ljepše“ te koliko je ono „dotjeranije od prvoga“, za razliku od Milana Ćurčina, koji je smatrao da je drugo izdanje izrađeno u žurbi i da se izgubila predanost iz dvadesetih godina.[1343]

Tropscheva je analiza pokazala da su Talfijini prijevodi bili mjestimično „zavisni“ o Goetheovim i Kopitarovim, dok se na Grimmove najvjerojatnije nije oslanjala.[1344] Unatoč svemu što je dobro učinila, upozorio je na manjkavosti u izboru pjesama: „Makar u Talfijinu djelu nijesu zastupane sve vrste naših ženskih pjesama“, napisao je Tropsch i naveo što sve nedostaje, „ipak se mora priznati, da je njezina zbirka prijevoda takva, da podaje vrlo lijepu, ako ne i baš potpunu sliku o narodnim našim pjesmama“.[1345] Ocjenu s početka teksta dodatno je pojačao na kraju, objašnjavajući zašto je Talfija „bez svake sumnje najvrsnija njemačka prevoditeljica narodnih naših pjesama“:

> Jezik je Talfijinih prijevoda lijep i gladak, tako da čovjek često i zaboravi, da ima pred sobom prijevod, i još k tome vrlo točan prijevod. Kraj sve te točnosti u prevođenju pazila je Talfija ipak pomno na ispravnost svoga jezika uklanjajući se svakoj nenjemačkoj frazi i konstrukciji, na koju ju je lako mogao zavesti original. I baš poradi te ljepote jezika Talfijin je prijevod postao vrlo popularan, tako da je još godine 1853., dakle 28 godina iza prvoga izdanja morala

---

[1339] *Isto*, 25 i 74.
[1340] *Isto*, 34.
[1341] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 36. Početna slova njezina imena i prezimena tvorila su često korišteni akronim Talvj, a prema njemu su je također nazivali i Talvijom ili Talfijom.
[1342] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 37.
[1343] *Isto*, 38; RÖHLING, *Studien zur Geschichte der balkanslavischen Volkspoesie in deutschen Übersetzungen*, 114.
[1344] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“, 70–73.
[1345] *Isto*, 67.

prirediti novo izdanje, premda je u to doba bilo već i drugih dobrih prijevoda naših pjesama.[1346]

Već drugi dio studije Tropsch je objavio u novom statusu. Naime, u srpnju 1907. Tomo Maretić uputio je prijedlog uime historičko-filologičkoga razreda da se Tropscha imenuje dopisnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti jer je „na osnovi dojakošnjih njegovih radnja uvjeren, da je dostojan biti član dopisnik naše akademije i da će kao takav promicati svrhe akademije kako treba“. Unatoč tome što nije puno pisao, „ono, što je napisao, sve odaje valjana trudbenika na naučnom polju, koji ima kritičan pogled. Ključno je bilo to što „zadnje četiri radnje obrađuju predmete zajedničke njemačkoj i hrv.-srpskoj književnosti; a takvijeh predmeta ima još dosta, pa će Dr. S. Tropsch jamačno još koješta iz toga područja naći i obraditi“. Stoga je bilo „vrijedno i potrebno, da ga naša akademija primi u svoje kolo“.[1347] To se ubrzo i dogodilo te je već u redu predavanja za ljetni semestar 1907./1908. uz Tropschevo ime stajala i njegova novostečena titula.[1348]

U drugom dijelu studije, primljenoj na sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u travnju 1908., ali objavljenoj 1911. godine, Tropsch se bavio utjecajem Talfijinih prijevoda na druge prevoditelje.[1349] Prvi među njima, profesor vinkovačke gimnazije Eugen Wesely, svoju je knjižicu *Serbische Hochzeitslieder, herausgegeben von Dr. Wolf Stephansohn Karadgich* objavio 1926. godine, a Tropsch je smatrao kako njegovi prijevodi ne zaostaju za Talfijinim. Štoviše, držao se originala više nego što je to ona činila u prvom izdanju te je sa „strogo filologiškoga gledišta“ bio bolji, „no s poetičkoga treba dati prednost Talfiji“.[1350] Tropsch je, dakle, ove prijevode ocijenio vrlo uspjelima, no zbirka nije izazvala veći odjek i već je krajem osamdesetih godina pala u zaborav.[1351]

Osim što je pokušao odrediti vrijednost zbirke *Serbische Volkslieder, in's Deutsche übertragen von P. von Goetze* iz 1927. godine, Tropsch je odlučio riješiti pitanje je li Peter Otto von Goetze, plagirao Talfiju, kako ga je ona optužila u pismu Kopitaru.[1352] Iako je Goetze u svoju zbirku uvrstio svega devet pjesama koje ranije već nisu bile prevedene, Tropsch je odbacio Talfijinu optužbu, zaključivši kako se doduše „vidi da je Goetze mnogo o

---

[1346] *Isto*, 73 i 74.
[1347] AHAZU-2. JAZU, 157/1907. T. Maretić: Prijedlog historičko-filologičkoga razreda, Zagreb, 14. srpnja 1907.
[1348] *Akademičke oblasti*, LJS 1907./1908., 10.
[1349] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“, 209. O objavljivanju članka obavijestio je Matiju Murka. Usp. NUK Ms 1119, 1570, Stephan Tropsch, št. 1, Stjepan Tropsch Matiji Murku, Zagreb, 9. lipnja 1911.
[1350] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“, 215.
[1351] RÖHLING, *Studien zur Geschichte der balkanslavischen Volkspoesie in deutschen Übersetzungen*, 176.
[1352] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“, 218.

njoj zavisan i da je marljivo zaglédao u njezino djelo; ipak se nje nije slijepo držao, već je imao pred sobom i originalne naše narodne pjesme, i prema tome se njegov rad ne može nazvati plagijatom".[1353] Zaključio je i da su, osim Talfije, na stilizaciju utjecali i Vuk, Kopitar te Grimm.[1354] Goetzeove prijevode nije detaljno uspoređivao s originalom jer je mnoga mjesta „tek po smislu preveo".[1355] Sve u svemu, Talfijin je sud – od kojeg se kasnije najvjerojatnije i sama odmakla – bio preoštar, no „ti prijevodi ne pokazuju napredak prema Talfijinu djelu".[1356]

Naposljetku se osvrnuo i na zbirku *Wila: Serbische Volkslieder und Heldenmärchen von W. Gerhard* iz 1828. godine. Tropsch je na nekoliko primjera pokazao „da tu o kakovu prijevodu nema ni govora" i da je Wilhelma Gerhard uzeo „samo glavnije misli, koje je zaodjenuo u posve novo ruho". Premda „nema sumnje, da su te preradbe duhu njemačke poezije kud i kamo bliže, nego oni točni prijevodi", prema Tropschu je svakomu moglo biti jasno „da to više i nijesu naše pjesme, jer je tu nestalo svih osobina narodne naše poezije".[1357] Tropsch nije osporio kvalitetu pjesama, a smatrao je kako je Gerhard ipak zaslužio „da mu se u nas ime sa zahvalom spominje" jer je prvi preveo velik dio dotad neprevedenih pjesama.[1358] Mnogo je kritičniji bio prema Karlu Braunu, koji je 1877. objavio novo izdanje Gerhardovih prijevoda pod naslovom *Wilhelm Gerhard's Gesänge der Serben*. Naime, prema Tropschevu mišljenju, Braun najvjerojatnije nije uopće ni poznavao Vukova izdanja te je na mnogim mjestima „mijenjao Gerhardov prijevod samo zato, da ga mijenja".[1359]

Tropsch je namjeravao napisati još jedan nastavak studije o njemačkim prijevodima narodnih pjesama, a – poznavajući njegovu taktiku iz 1905. – vrlo je vjerojatno da je svoj idući rad ponovno objavio zato da ga „nitko ne pretekne", kako je to onomad pisao Jagiću. U prilogu koji se pojavio u časopisu *Archiv für slavische Philologie* 1913. godine opet je „pronašao" pravog autora prijevoda. Peter von Radics objavio je 1879. u Leipzigu knjižicu *Serben-Lieder von Anastasius Grün*, a u njoj su se nalazile pjesme *Marko Craljewitsch findet den Säbel seines Vaters* i *Marko Craljewitsch und die Vile*. Radics je kao autora tih prijevoda naveo Anastasiusa Grüna, odnosno grofa Antona Alexandera von Auersperga, važnog aktera

---

[1353] *Isto*, 226. Usp. i RÖHLING, *Studien zur Geschichte der balkanslavischen Volkspoesie in deutschen Übersetzungen*, 177–178.
[1354] TROPSCH, „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)", 218.
[1355] *Isto*, 231.
[1356] *Isto*, 240.
[1357] *Isto*, 245.
[1358] *Isto*, 259.
[1359] *Isto*, 261.

austrijske i slovenske kulture i politike prije i poslije 1848. godine.[1360] U međuvremenu je pronađeno još nekoliko izdanja tih pjesama te je istinitost Radicseve tvrdnje dovedena u pitanje, ali je upravo Tropsch uspio odgonetnuti tko uistinu stoji iza ovih prijevoda. Naime, jedan član njegova seminara, pronašao je u zagrebačkom mjesečniku na njemačkom jeziku *Croatia* iz 1840. godine prijevod jedne od dviju spomenutih narodnih pjesama, s tim što je kao prevoditelj bio potpisan J. N. Vogl.[1361] Potom je Tropsch uspio pronaći i Voglovu zbirku *Der fahrende Sänger: Nachbildungen alter Legenden, Balladen und Reime* (1839.), a u njoj su pod zajedničkim nazivom *Altserbische Heldensagen* bile otisnute četiri pjesme, uključujući i dvije spomenute.[1362] Provodeći intertekstualnu analizu i prateći trag od jednog do drugog izdanja, Tropsch nije uspio samo dokazati da je Johann Nepomuk Vogl prevoditelj pjesma, već i objasniti u kakvom odnosu stoje ta izdanja jedno prema drugom, pri čemu je taj put čak i vizualizirao pomoću skice.[1363] Iako je najavio kako će u idućem nastavku svoje studije ocijeniti i ova četiri prijevoda junačkih pjesama te vrednovati Voglove doprinose, nije ga uspio dovršiti.[1364]

Prije početka Prvoga svjetskog rata, 1913. godine, u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* objavio je još jedan rad, pročitan na sjednici historičko-filologičkoga razreda u svibnju 1911. U članku *O utjecaju naše narodne poezije na poeziju Nijemaca u Kočevlju* Tropsch dokazuje „da mi nijesmo baš uvijek oni, koji primamo, već da kojiput i mi od svoga blaga dajemo“.[1365] Referirajući se na knjigu Adolfa Hauffena *Die deutsche Sprachinsel Gottschee: Geschichte und Mundart, Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche, Sagen, Märchen und Lieder* (1895.), Tropsch se fokusirao na autorovu tvrdnju da dvadesetak pjesama kočevskih Nijemaca potječe od Južnih Slavena: „Od tih dvadeset pjesama veći je dio slobodno prenesen iz slovenačkoga, a druge su opet u pojedinim motivima u bližem srodstvu sa hrvatskim ili srpskim narodnim pjesmama“.[1366] Tropsch je pokušao „podati nešto nova materijala“ pa se upustio u pomnu analizu jedne kočevske njemačke pripovijetke. U njoj je prepoznao motiv priče o „zmiji mladoženji“, koju je našao u *Srpskim narodnim*

[1360] TROPSCH, „Eine Anastasius Grün irrtümlich zugeschriebene Übersetzung zweier kroatisch-serbischer Volkslieder“, 540.
[1361] *Isto*, 542. Tropsch nije naveo ime studenta koji je pronašao pjesme, no možda bi to mogao biti Vladimir Kesterčanek. On je pisao o njemačkim pjesmama Mirka Bogovića objavljenima u spomenutom listu. Usp. Kesterčanek, „Njemačke pjesme Mirka Bogovića“; DKA LZMK, „Keren Hajesod – KESTERČANEK, Vladimir F.“, 2550.
[1362] TROPSCH, „Eine Anastasius Grün irrtümlich zugeschriebene Übersetzung zweier kroatisch-serbischer Volkslieder“, 543.
[1363] *Isto*, 544.
[1364] *Isto*, 543.
[1365] TROPSCH, „O utjecaju naše narodne poezije na poeziju Nijemaca u Kočevlju“, 86.
[1366] *Isto*, 87.

pripovijetkama Vuka Karadžića.[1367] Upozorio je na nelogičnosti u njemačkoj varijanti, ali nije bilo sumnje odakle ona potječe:

> Vidi se, da su Kočevljani znali za našu pripovijetku, ali su zapamtili tek glavne dijelove radnje, a sve sporedno zaboravili su. No tako je izašla njihova verzija vrlo sakata pa se na mnogo mjesta ne može uopće ni razumjeti, ako čovjek ne pozna naš original.[1368]

Potom je usporedio još nekoliko njemačkih pjesama s hrvatskima i srpskima te je zaključio „kako su dva naroda isti motiv obradila s nejednakom vještinom".[1369] S nemalom dozom patetike naglasio je: „Njemačka je obradba skroz prozaička, a naša je puna poezije."[1370] Nakon ovoga će rada kod Tropscha nastupiti osmogodišnje zatišje, barem kada je riječ o objavljivanju radova.[1371]

* * *

Šezdesetšestogodišnjeg Tropscha obradovao je poziv Elze Kučera 1937. godine da napiše prilog za zbornik radova u povodu sedamdesetog rođendana Camille Lucerna (1938.): „Srdačna Vam hvala, da ste se za prilog i meni obratili i ja bih se tomu pozivu vrlo rado odazvao, no ja sam silnim ispitnim poslovima, koje sve sâm moram da posvršavam, toliko zaokupljen, da vidim već sada, da mi ne će biti moguće ljubeznom Vašem pozivu odazvati se. Ako ikako budem mogao, ja ću Vam rado poslati mali prilog; no obećati to na žalost ne mogu."[1372] Tropsch ipak nije iznevjerio priređivačicu zbornika. Svojim „malim prilogom" nije samo odao počast slavljenici, već je djelomično nadoknadio dug i prema samome sebi. Na kraju svoje studije o njemačkim prijevodima narodnih pjesama namjeravao je, naime, objaviti i bibliografiju svih prijevoda, ali se to nije ostvarilo. Ovaj mu je jubilej stoga pružio „lijepu priliku, da barem u malom pogledu podad[e] ogled bibliografije toga prevodilačkog rada, u kojem baš gđa. Lucerna zauzima odlično i priznato mjesto".[1373] Da bi dokazao da njegova pohvala „nije samo fraza, izrečena pod dojmom jubilarne proslave", Tropsch je citirao ocjenu iz jednog svog ranije objavljenog teksta.[1374] Iskoristio je ovaj prilog i za osvrt na vlastiti rad:

[1367] *Isto*, 88.
[1368] *Isto*, 91.
[1369] *Isto*, 98.
[1370] *Isto*. Članak je ponosno najavio i Matiji Murku. Usp. NUK Ms 1119, 1570, Stephan Tropsch, št. 1, Stjepan Tropsch Matiji Murku, Zagreb, 9. lipnja 1911.
[1371] Usp. AFF, Dosje Stjepana Tropscha, „Popis stručnih radova Dra Stjepana Tropscha".
[1372] NSK R 4771 b, Stjepan Tropsch Elzi Kučera, Zagreb, 10. studenoga 1937.
[1373] TROPSCH, „Ogled bibliografije prijevoda narodnih naših pjesama", 154.
[1374] *Isto*, 155. Usp. i TROPSCH, „Goethe i prvi njemački prijevodi narodnih naših pjesama", 127.

> Prije punih 26 godina izašao je drugi dio mojih studija o njemačkim prijevodima naših narodnih pjesama. Ogledao sam i ocijenio svega osam prevodilaca. No broj njihov nije time još dugo iscrpen. Pribrao sam doduše dosta materijala za nastavak i završetak opsežne te rasprave, no prekid sveučilišnoga moga rada upravnim djelovanjem, a onda opet drugi poslovi i zadaci razlog su da nisam dospio taj materijal obraditi i srediti za štampu. Dao sam doduše pojedine partije obraditi po svojim slušačima i kao seminarske i kao profesorske radnje, no od toga nije ništa štampano. Danas gdje sam i nastavničkim i ispitnim poslovima dobrano zaokupljen, malo je nade, da ću kraj svojih godina taj posao još sam dovršiti.[1375]

Svojom je uobičajenom znanstvenom akribijom za zbornik pripremio skraćenu bibliografiju njemačkih prijevoda hrvatskih i srpskih narodnih pjesama iz četiri objavljene knjige izdanja Vuka Karadžića.[1376] Na kraju je konstatirao:

> Zanimljiva je pojava, da su neke naše narodne pjesme izašle u njemačkom prijevodu prije nego je igdje publiciran naš original. No to bi pitanje trebalo osvijetliti u posebnoj raspravici.[1377]

Tropsch tu „raspravicu“ nije napisao. Umro je 11. prosinca 1942., četiri godine nakon objavljivanja zbornika. Osim toga, nakon početka Drugoga svjetskog rata više nije ni moglo biti riječi o „narodnim našim pjesmama“.

5.4. Josip Florschütz (1864. – 1916.): neumoran u stjecanju znanja

Stjepan Tropsch nije bio jedini koji je pretendirao na mjesto otpuštenog profesora njemačkog jezika i književnosti Ivana Quiquereza. U godinama Tropscheva imenovanja privatnim docentom pojavila se još jedna osoba koja će, pored ostalog, obilježiti i razvoj zagrebačkog studija germanistike. Josip Florschütz, rođen u Osijeku 8. ožujka 1864., započeo je 1882. studij u Beču, upisavši kolegije iz slavistike, germanistike i komparativne filologije. U istom je gradu stekao i glazbeno obrazovanje kao polaznik Bečkog konzervatorija.[1378] Osim u Beču, za polaganje ispita pripremao se i u Linzu, gdje je boravio 1885. godine, uzdržavajući se pritom od privatnih poduka.[1379] Bio je i učitelj hrvatskog jezika nadvojvode Johanna Salvatora i njegove supruge. I dok je s nadvojvodom „vrlo dobro uspijevao“, nadvojvotkinji Blanki učenje hrvatskoga išlo je ipak nešto teže.[1380] Doktorirao je 1887. disertacijom *Die*

[1375] TROPSCH, „Ogled bibliografije prijevoda narodnih naših pjesama“, 154.
[1376] *Isto*, 156–161.
[1377] *Isto*, 161.
[1378] Usp. KRIŽMAN, AJANOVIĆ-MALINAR, „Florschütz, Josip“; „Florschütz Josip, Linguist“.
[1379] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 1, Josip Florschütz Matiji Murku, Linz, 25. srpnja 1885.; št. 2, Josip Florschütz Matiji Murku, Linz, 20. kolovoza 1885.
[1380] HDA 806, kut. 11, 1.5.1.7. „Doživljaji i čuvenja. Ozbiljno i šaljivo“, „Kako je ‘krpica’ maknula iz Zagreba nadvojvodu Leopolda Salvatora“.

sprachlichen Eigentümlichkeiten des Psalterium sinaiticum ed. Geitler, odabravši, dakle, za svoju temu jedan od najvažnijih starocrkvenoslavenskih jezičnih spomenika.[1381]

Nakon polaganja strogog ispita odlučio se „ozbiljno latiti knjige“ i napokon se riješiti titule „učiteljskog kandidata“, što bi već i bio učinio da mu „vojnička godina nije pomrsila račune“.[1382] Florschützov primjer ilustrira kroz kakve su stresne situacije prolazili kandidati za polaganje učiteljskog i strogih ispita. „Bojim se ispita, osobito Heinzela“, priznat će svom prijatelju jezikoslovcu Matiji Murku.[1383] Zamolit će ga i da se raspita „kakav je sud“ Heinzel dao o njegovoj domaćoj radnji, kako bi se znao „sigurnije orijentirati“,[1384] te „kakove klauzurne radnje običaje davati“, a istu je zadaću povjerio Murku i u slučaju susreta s Vatroslavom Jagićem.[1385] U Florschützovu je strahu teško prepoznati budućeg autora jedne od najkorištenijih školskih gramatika hrvatskoga jezika:

> Mnogo mi je do toga stalo, da barem iz njemačkoga izpit napravim. Iz hrvatskoga ću po svoj prilici pasti. Neopisivo čuvstvo straha me obuzima kada na taj izpit pomislim, a uslied toga mi je rad gotovo ništetan. Ako ovo stanje još duže potraje, mogu se nadati, da ću posvema pasti jer sve manje znadem – vidjeti ćemo.[1386]

Florschütz je naposljetku, unatoč strahu, položio učiteljski ispit te se privremeno skrasio kao profesor na zagrebačkoj realnoj gimnaziji.[1387] No, njegove su ambicije bile mnogo veće i on tu nipošto nije namjeravao ostati zauvijek. Prilika za ostvarivanjem sveučilišne karijere u Zagrebu ukazala se u svibnju 1896., nakon otpuštanja Ivana Quiquereza.[1388] Čini se da je Florschütz podcijenio konkurenta Stjepana Tropscha, koji je odlukom Zemaljske vlade trebao nastaviti suplirati Quiquereza do „daljnje odredbe“, očito misleći kako je riječ tek o privremenom rješenju.[1389] Uslijed priprema za vlastitu habilitaciju i dovršavanja znanstvene rasprave[1390] zatekla ga je vijest o Tropschevoj habilitaciji.[1391] Kako je zagrebačka germanistika bila tada u povojima i tek je trebala privući studente, Florschütz je bio svjestan da je svako imenovanje, koje je nekome otvaralo vrata akademske karijere, ujedno zatvaralo

---

[1381] Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie“, 502; MATASOVIĆ, „Napomena uz ovo izdanje“ u: FLORSCHÜTZ, *Gramatika hrvatskog jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, 267.
[1382] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 3, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 26. ožujka 1890. U *Hrvatskom biografskom leksikonu* kao godina polaganja učiteljskog ispita navedena je 1889. iako je iz korespondencije s Murkom vidljivo da ga tada još nije položio. Usp. KRIŽMAN, AJANOVIĆ-MALINAR, „Florschütz, Josip“.
[1383] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 2, Josip Florschütz Matiji Murku, Linz, 20. kolovoza 1885.
[1384] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 3, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 26. ožujka 1890.
[1385] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 4, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 19. svibnja 1890.
[1386] *Isto.*
[1387] AFF, Spisi, 516/1898.
[1388] AFF, Spisi, 192/1896.
[1389] AFF, Spisi, 187/1896.
[1390] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 6, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 15. svibnja 1897.
[1391] AFF, Spisi, 448/1897.; 483/1897.

vrata svima drugima jer za njih na fakultetu jednostavno nije bilo mjesta. Stoga se nekoliko dana nakon Tropscheva kolokvija opet požalio svom prijatelju Murku:

> Sa mnogih i visokih strana gone me, da osujetim, što se ovih dana dogodilo na našem sveučilištu. Ovih se dana habilitirao ovdje Tropsch iz njem. jez. i lit.; eksaminirao ga je – Kršnjavi, sada prof. umjetnosti. On je tu habilitaciju i inspirirao, znajući, da su na čelu naše vlade sada ljudi, koji meni na ruku idu.[1392]

Zbog svega navedenoga Florschütz je odlučio odustati od karijere u Zagrebu i habilitirati u Beču „iz jedne germ. grane, i to iz historijske gramatike njemačkoga jezika u savezu [s] historijom jezika hrvatskoga".[1393] I sada je pomoć zatražio od Murka, moleći ga da o nacrtu pisane rasprave o povijesti i nastanku slaboga imperfekta (preterita), koja je „gotovo izrađena, i to u *njemačkom jeziku*", porazgovara s bečkim profesorima Vatroslavom Jagićem i Richardom Heinzelom: „Strah me je", napisao je Murku, „da će me Heinzel držati vrlo naivnim, ako mislim običnim referatom započeti svoju universtitetsku karijeru."[1394] Nije poznato zašto je Florschütz odustao od habilitacije u Beču. Možda je shvatio da je ta vrata još teže otključati od onih u Zagrebu. Naime, bečka je germanistika nakon 1868. bila iznimno zatvorena zajednica. Tako su sve do 1912. profesorima mogli biti imenovani samo oni koji su zadovoljavali tri kriterija, sažeta u neslužbenoj maksimi „Austrijanac – učenik prethodnika – katolik".[1395] Unatoč studiju u Beču, Florschütz je ipak bio „stranac", k tome još iz translajtanijskog dijela monarhije. Iako nije habilitirao u Beču, Florschützov strah od Heinzela bio je, čini se, pretjeran jer mu je on sedam mjeseci poslije „napisao prekrasnu svjedodžbu".[1396]

Nakon što nije ostvario svoj cilj u Beču, Florschütz je ipak odlučio iskušati sreću na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Bio je odlučan dobro „pripremiti teren". Pretpostavljajući da bi dobar odjek u stručnoj javnosti i povoljna kritika njegove „knjižice" mogli imati presudnu ulogu, poslao ju je „svim [njemu] poznatim ličnostima" iz Indogermanskog društva na Sveučilištu u Beču, nastojeći osigurati recenziju i samoga Rudolfa Meringera, predsjednika društva. Obavještavajući ga o knjizi, Murku je 8. prosinca 1898. najavio da će kroz dva do tri dana predati Mudroslovnom fakultetu svoju molbu.[1397] Florschütz je održao riječ te je 12. prosinca 1898. predao molbu za habilitaciju „iz

---

[1392] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 7, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 30. studenoga 1897.
[1393] *Isto.*
[1394] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 8, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 14. prosinca 1897.
[1395] GRABENWEGER, *Germansitik in Wien*, 76. Usp. i CVIJOVIĆ JAVORINA, „Beitrag zur Wissenschafts- und Institutionengeschichte der Wiener Germanistik", 318.
[1396] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 10, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 20. srpnja 1898.
[1397] NUK Ms 1119, 302 Josip Florschütz, št. 11, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 8. prosinca 1898.

germanistike s osobitim obzirom na filologiju njemačku".[1398] Međutim, situacija se ponovno nije odvijala onako kako je očekivao. Još krajem studenoga Tropsch je predao molbu za profesuru, a sedam dana nakon Florschützove molbe, na sjednici Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta održanoj 19. prosinca, Tropscheva je molba preporučena Zemaljskoj vladi.[1399] Tropsch je imenovan izvanrednim profesorom već 2. veljače 1899.[1400]

Vidno uzrujan što se njegova „stvar na našem sveučilištu tragično završila", Florschütz se ponovno požalio Matiji Murku, sumnjajući u urotu. Razmišljao je čak i o odlasku u Bosnu, bojeći se da će zagrebački profesori osujetiti i njegovu namjeru „da se dad[e] sasvim na komparativnu gramatiku":

> No naši su filolozi tako mrski na mene, da mi se uklanjaju na putu. Ne znam, gdje je razlog. Kakovo je raspoloženje možeš i iz toga razabrati, što su moju stvar, molbenicu za habilitaciju, koju sam predao početkom decembra, do sada zabašurivali. Ona nije došla ni na dnevni red sjednice. A doznajem, da su u isti čas, kad sam molbu predao, upozorili mojega suparnika, da traži profesuru. Zbor ga je predložio, a moja je stvar tek prekjučer donesena u sjednicu i predana novomu profesoru. Sada doznajem i zadnji razlog, za što se od mene tako odvraćaju. Tako se Marković pohvalio pred Milerom, da su ipak osujetili želju *baničinu*, da je dođem u zbor. Oni su držali svi da se ja krijem za suknjama naše banice. Kako tko misli, taki je valja da i sam. Da sam to htio činiti, ja bih bio i postao profesorom. Poradi tih prilika meni se to sve tako ogadilo, da ne volim više nikomu ni u blizinu.[1401]

Ne želeći osobno smetati Jagiću „u njegovim ozbiljnim poslovima", ipak je zamolio Murka da mu to „zgodimice" spomene, smatrajući da bi ga njegova „tragedija" mogla zanimati.[1402] Teško je reći je li Jagić utjecao na njegovo kasnije imenovanje, ali mu je osigurao preporuke koje su mu u nekoliko navrata omogućile usavršavanje kod vodećih svjetskih autoriteta na području lingvistike i na čemu mu je Florschütz bio neizmjerno zahvalan.[1403] No, do imenovanja privatnim docentom proći će još neko vrijeme.

Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta odbio je Florschützovu molbu šest mjeseci nakon predaje. Izvjestitelji Tropsch i Šrepel zaključili su kako njegov prijedlog kolegija nije bio napisan sukladno odredbi Zemaljske vlade, prema kojoj je bilo nužno „da se iz njega jasno vidi predmet i način postupka". Presudna je bila njihova zaključna ocjena kako Florschützov prijedlog kolegija „ne obuhvata cijelo ogromno polje germanske filologije, već samo njemački jezik i literaturu do početka 19. vijeka i gotsku gramatiku s vježbama".[1404]

[1398] AFF, Spisi, 516/1898.
[1399] AFF, Spisi, 473/1898.; 545/1898., „Zapisnik III. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu od 19. prosinca 1898.".
[1400] AFF, Spisi, 88/1899.; 118/1899.
[1401] NUK, Ms 1119, 302, Josip Florschütz, št. 12, Josip Florschütz Matiji Murku, Zagreb, 7. ožujka 1899.
[1402] *Isto.*
[1403] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 8. ožujka 1908. i 30. svibnja 1908.
[1404] AFF, Spisi, 307/1899.

Odnos između Tropscha i Florschütza obilježila je i žučna prepirka dokumentirana na stranicama *Nastavnog vjesnika* 1899. godine. Očito iznerviran zbog odugovlačenja s očitovanjem o njegovoj molbi za habilitaciju, Florschütz je objavio opsežan, vrlo oštar prikaz Tropscheva *Ortografičko-gramatičkog rječnika njemačkoga jezika*, u kojem je zaključio da je „posao piščev“ bio „sasvim suvišan“.[1405] No, Florschütz je bio svjestan da pored Tropscha neće moći steći željeni naslov. Stoga je zadnjeg dana studenoga 1899. preinačio svoju molbu jer je „u vremenu od kako [je] predao svoju molbu za habilitaciju, u kr. sveučilištu Franje Josipa I. imenovan profesor za njemački jezik i literaturu“ i izrazio želju za habilitacijom iz „gotskoga i staroga njemačkog jezika“.[1406] Njegov se predmet našao na dnevnom redu sjednice Profesorskog zbora održane 15. siječnja 1900. Molbi je priložio doktorsku diplomu, životopis, novi pregled kolegija i tiskanu raspravu *Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen*, indeks, svjedodžbe o položenim rigorozima i državnom ispitu te svjedodžbe profesora Richarda Heinzela i Franca Miklošiča, kojima je dokazao da je „kao njihov đak marljivo i uspješno pratio germanističke i slavističke nauke“.[1407] Osim Heinzela preporuku su mu dali i profesori Vatroslav Jagić i Rudolf Meringer, predsjednik Indogermanskog društva na Sveučilištu u Beču, pred kojim je Florschütz pročitao svoju raspravu.[1408]

Unatoč preporuci navedenih stručnjaka Tropsch je imao mnoštvo primjedbi na pisani rad. Iako se Florschütz u njemu bavi „zanimljivim, ali ujedno i teškim pitanjem o postanku slaboga preterita u germanskome“ te je vidljivo „da pisac nije samo opsežnu literaturu o tomu predmetu dobro proučio, nego da je i samostalno pokušao doprinijeti nešta k riješenju toga problema“, osporio je metodologiju, a time i rezultate:

> Temelj, na kojemu cijela radnja stoji – komposicijonalna teorija[1409] – nesiguran je, kako i sam pisac priznaje, prema tomu su i njegovi rezultati problematički. Bolje bi bilo, da je pisac najprije pokušao donijeti novih dokaza za komposicijalnu teoriju, a onda na tu sigurnu bazu postavio svoja razlaganja, koja bi tada kud i kamo vjerojatnija bila nego li su sada. Tvrdnja piščeva „Sa vjerojatnošću moga razlaganja stoji ili pada komposicijonalna teorija“ odviše je smiona te ne može istaknutu poteškoću ukloniti.[1410]

[1405] FLORSCHÜTZ, „Dr. Stj. Tropsch, Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika. Zagreb 1898.“, 186.
[1406] AFF, Spisi, 657/1899., molba J. Florschütza.
[1407] AFF, Spisi, 657/1899., izvještaj S. Tropscha. Ispod izvještaja, pisanog Tropschevom rukom, Šrepel je samo stavio kratku napomenu „Pristajem“.
[1408] Pogrešna je tvrdnja iznesena u *Hrvatskom biografskom leksikonu* kako je Florschützu 1901. dodijeljena *venia legendi* „na temelju habilitacijskih radnja *Postanje slaboga preterita u germanskome* i *Baza g'dheme u indogermanskim jezicima*“ jer je ova potonja napisana za potrebe habilitacije iz poredbene gramatike indoeuropskih jezika 1907. godine. Usp. KRIŽMAN, AJANOVIĆ-MALINAR, „Florschütz, Josip“.
[1409] O ovoj teoriji usp. REIS, „Gegen die Kompositionstheorie der Affigierung“.
[1410] AFF, Spisi, 657/1899., izvještaj S. Tropscha.

Nakon što je iznio svoje zamjerke, zaključio je kako Florschütz ipak „pokazuje dosta okretnosti a i samostalnosti u rješavanju gramatičkih pitanja“ te je predložio da ga se pozove na kolokvij.[1411] Nije mu, međutim, nimalo želio olakšati postupak habilitacije. Pozivajući se na akademičke propise, suprotstavio se prijedlogu profesora Vjekoslava Klaića da Florschütz habilitira bez kolokvija („obzirom na to što je stariji profesor, što ima lijepe svjedodžbe bečkih profesora“). Tropschev je prijedlog bio prihvaćen, a kolokvij se trebao održati „u jednoj od dojdućih fak[ultetskih] sjednica“.[1412] Kako pola godine poslije Florschütz još nije bio pozvan na kolokvij, zatražio je povrat svojih dokumenata „u svrhu kompetovanja“ za profesorsko mjesto na Velikoj školi u Beogradu.[1413]

Odluka o odlasku u Beograd nije bila nimalo laka, što je vidljivo iz pisma koje je Josip Florschütz uputio Vatroslavu Jagiću desetak dana prije preuzimanja dokumenata. Ipak, bio je spreman na taj korak upravo zbog neizvjesne akademske sudbine u Zagrebu:

> Bez sumnje Vam je poznato, da je u beogradskoj velikoj školi raspisana profesura za njemački jezik. Budući da u svojoj domovini nijesam postigao, za čim sam išao, razmišljam o tome, bih li kompetirao za to mjesto.[1414]

Jedini, ali ujedno i najveći problem, zbog kojeg su ga „i oni isti prijatelji koji su [ga] zametnuli u Zagrebu“ odgovarali od njegova nauma, bile su lošije životne prilike, odnosno manja plaća od one koju je u Zagrebu dobivao kao srednjoškolski profesor. Stoga je zamolio Jagića za savjet, ali i pomoć: „Ako Vi držite, da je dobro, što radim, onda se usuđujem izaći pred Vas s drugom molbom, da biste mi htjeli svojim visokim ugledom i moćnim utjecajem priteći u pomoć.“[1415]

Florschütz je čak krajem srpnja 1900. otputovao u Beograd kako bi se osobno predstavio ministru prosvjete. Budući da je ministar baš na dan njegova dolaska odstupio, razgovarao je s prosvjetnim načelnikom, koji ga je uvjeravao da će upravo on dobiti profesuru. Da je njegov izbor siguran i da zahvaljujući svojim kvalifikacijama ima prednost pred dvojicom domaćih kandidata, uvjerio ga je i profesor opće literature Bogdan Popović, referent za popunjavanje tog mjesta. Bili su spremni osigurati mu i veću plaću, ali kako nisu mogli jamčiti ispunjavanje nekih drugih uvjeta, Florschütz nije bio spreman prekinuti svoj radni odnos u Zagrebu i odmah preseliti u grad u kojemu su stanovi „veoma skupi“, a „komforta nema gotovo nikakva“ te je namjeravao koristiti jednogodišnji dopust tijekom

---

[1411] *Isto*.
[1412] AFF, Spisi, 47/1900., „Zapisnik o III. redovnoj sjednici prof. zbora mudroslovn. fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu držanoj dne 15. siječnja 1900.“.
[1413] AFF, Spisi, molba J. Florschütza od 11. srpnja 1900.
[1414] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 29. lipnja 1900.
[1415] *Isto.*

kojeg bi – kako mu je predložio i Jagić – otišao „na probu“. Međutim, nakon povratka u Zagreb zatekla ga je neugodna vijest. Vlada je odbila njegovu molbu iako mu je dopust već bio „usmeno na pola obećan“. U obrazloženju je navedeno da bi zbog Florschützova odlaska u inozemstvo „znanstveni napredak“ gimnazije „znatno trpio u onim predmetima, koje je molitelj doslije tako lijepim uspjehom predavao“.[1416]

Florschützov je kolokvij na Mudroslovnom fakultetu naposljetku zakazan za 29. studenoga 1900., pred sam istek jednogodišnjeg zakonskog roka u kojem se i morao održati.[1417] Izvjestitelji Šrepel, Tropsch i Maretić bili su zadovoljni kandidatovim odgovorima i pokusnim predavanjem o tvorbi gotskoga perfekta s obzirom na druge srodne jezike te su ga preporučili Zemaljskoj vladi.[1418] U siječnju 1901. imenovan je privatnim docentom te je već u ljetnom semestru iste akademske godine započeo s predavanjima iz gotskog jezika.[1419] Nakon imenovanja privatnim docentom Florschütz je nastavio s usavršavanjem te je zbog toga u nekoliko semestara izostala njegova nastava.[1420] To ga ipak nije spriječilo da prihvati još jednu zadaću. Naime, u ljetnom je semestru 1904./1905. Zemaljska vlada odlučila udovoljiti molbi Profesorskog zbora i „Dra Josipa Florschütza, profesora kr. realne gimnazije zagrebačke, pridijeljenoga na službovanje privremenom ženskom liceju u Zagrebu, postaviti lektorom njemačkoga jezika u mudroslovnom fakultetu“.[1421]

Međutim, status privatnog docenta i lektora nikako nije mogao zadovoljiti jezikoslovca o čijim su znanstvenim kvalitetama svjedočili neki od vodećih bečkih autoriteta. Za germanističku profesuru u Zagrebu – čega je i sam bio svjestan – bilo je kasno. No, dobio je novu akademsku priliku, koju je i iskoristio. U prosincu 1905. Florschütz je, naime, uputio pismo Isidoru Kršnjavom. U njemu je obrazložio zašto je prijeko potrebno osnovati katedru za indogermansku komparativnu filologiju. Smatrao je kako klasični filolozi, slavisti i germanisti ne mogu u potpunosti shvatiti svoju struku bez znanja koja im ona nudi. Svoju je tvrdnju potkrijepio primjerima posuđenica i vezama među pojedinim riječima iz različitih jezika. Ujedno je iskoristio priliku da se Kršnjavom predstavi kao idealan kandidat za tu katedru, ako ona bude osnovana. „I ja sam kao mladi filolog“, pisao je Florschütz, „svoj

---

[1416] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 11. kolovoza 1900.
[1417] AFF, Spisi, 558/1900., „Zapisnik II. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnog fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, držane dne 12 studenoga 1900.“.
[1418] Usp. AFF, Spisi, 594/1900., „Zapisnik III. redovite sjednice profesorskoga sbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, držane dne 29. studenoga 1900.“; 630/1900., „Zapisnik IV. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnog fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, držane dne 18. prosinca 1900.“. Usp. i AFF, Spisi, 1/1901.
[1419] *Akademičke oblasti*, LJS 1900./1901., 30.
[1420] O semestrima u kojima nije držao nastavu usp. tekst uz bilj. 221.
[1421] AFF, Spisi, 220/1905.; 222/1905.

zadatak od prvoga časa tako shvatio pa sam uvijek upisivao komparativna kolegija kako se vidi iz mojega indeksa, kolokvija i mojega stručnoga rigoroza.“[1422]

Florschütz je očito uvjerio Kršnjavog te je on već na sjednici Profesorskog zbora u veljači 1906. iznio prijedlog o osnivanju katedre.[1423] U svom je izlaganju razradio Florschützove argumente. Naglasio je kako se u devedesetak godina svog postojanja indogermanska komparativna filologija toliko razvila da „danas među svim filološkim doktrinama zaprema najodličnije mjesto“. Prema njegovu je mišljenju „nauka, koja je sebi sama bila svrhom“ u novije doba „smjelo izašla kao najpouzdanija pomoćnica gotovo svim znanostima“. Stoga „danas ni klasički filolog ni germanist ni slavist nema pravoga znanstvenog poimanja svoje nauke bez komparativne indogermanske filologije“. Bez nje će, smatrao je Kršnjavi, „klasičnim filolozima mnoga stranica novih grčkih i latinskih gramatika [ostati] tamna, a tako isto će biti netemeljito znanje slavenskih i germanskih jezika svakome, koji se ne upusti u tajne opće indogermanske gramatike“. Referirajući se na njemačka i austrijska sveučilišta, kao i na budimpeštansko, zaključio je kako zagrebačko ne smije zaostati za njima. Dodao je kako je potreba za osnutkom Katedre za indogermansku komparativnu filologiju tim veća jer se na zagrebačkom sveučilištu „posvećuju koji klasičnoj filologiji, koji slavistici, koji germanistici više od jedne stotine njih“. Osnivanje te katedre bilo je stoga „kako u interesu znanstvene reputacije našega sveučilišta tako u interesu dubljega znanstvenog obrazovanja našega filološkog podmlatka“.[1424]

U listopadu 1907. Florschütz je podnio molbu za habilitaciju iz komparativne gramatike indogermanskih jezika.[1425] Kako bi se što bolje pripremio, dobio je dopust od 1. veljače do konca rujna 1908. za usavršavanje u Njemačkoj.[1426] Odabrao je Leipzig, „tadanju Meku svih filologa Evrope“.[1427] Iako je osnivanje katedre za indoeuropsku komparativnu filologiju predložio Isidor Kršnjavi, Florschütz je veliku zahvalnost, kako je već rečeno, dugovao i Vatroslavu Jagiću, barem za svoj profesionalni razvoj. Stoga mu se javio i iz Leipziga:

> Presvijetli gospodine! God. 1888. opremili ste me za srednjoškolskog profesora. God. 1898. uvelike ste mi pomogli do moje germanističke docenture. A evo opet poslije 10 godina pomažete mi, da dođem do docenture iz komparativne lingvistike.[1428]

[1422] HDA 804, kut. 18, nečitki pošiljatelji, Josip Florschütz Isidoru Kršnjavom, Zagreb, 3. prosinca 1905.
[1423] AFF, Spisi, 80/1906., „Zapisnik III. sjednice (redovne) profesor. sbora mudroslovnog fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu od 8. veljače 1906.“.
[1424] AFF, Spisi, 80/1906., Prilog II.
[1425] AFF, Spisi, 715/1907.; 532/1908.
[1426] AFF, Spisi, 104/1908.
[1427] KRIŽMAN, „Od Lavoslava Geitlera do Radoslava Katičića“, 71.
[1428] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 8. ožujka 1908.

S Jagićevim pisanim preporukama, ali i svojim znanjem i radnim navikama, lako je zadobio povjerenje vodećih lingvista u Leipzigu, poput Ernsta Windischa, Karla Brugmanna, Augusta Leskiena i Hermana Hirta:

> Svi su me primili veoma susretljivo. Windisch mi je odmah odredio jednoga svojega slušaoca, koji će sa mnom čitati tekstove iz Stenzlerove vježbenice, a osim toga me je pozvao, da bih ga višeputa sam pohodio, navlastito kad bih trebao kakvu „indijsku" pomoć. Brugmann me pozna po mojemu spisu o germ. slabom preteritu. Uveo me u indogerm. institut, gdje sam se začlanio. Leskien odredio je – meni za volju – litavska čitanja u seminaru. On mi je pače vratio posjet i poziva me u svoju kuću. S Hirtom čitam Nalu. Sam mi se ponudio i ja prihvatio. Tako sam evo sav u poslu i nadam se, da ću, do kraja julija savladati sve, što mi treba za moju „novu" karijeru.
> Prema svemu tome ja sam ovdje zadovoljan, samo da Bog da zdravlja; volje i ustrajnosti u mene ima.[1429]

Radeći „kao crv dan i noć", Florschütz je stekao preporuke lajpciških profesora. O tome koliko su ga cijenili, svjedoče i zajednički objedi i šetnje, a Florschütz nije mogao prešutjeti Jagiću da ga je Brugmann pitao hoće li ga kao sveučilišni profesor još kad pohoditi.[1430]

U svibnju 1908. Florschütz je podnio molbu za profesuru iz indogermanske komparativne filologije. Temu pisanog rada *Baza g'dheme u indogermanskim jezicima* odabrao je u dogovoru s Tomislavom Maretićem, koji je izrazio želju da Florschütz kao komparativni lingvist preuzme i sanskrt i litavski „jer njegov presumptivni nasljednik dr. Boranić to ne će moći predavati".[1431] Prema lingvistu Ranku Matasoviću, habilitacijska teza o indoeuropskom korijenu *g'dheme (zemlja), koliko god danas „izgledala beznačajnom", u Florschützovo je doba bila „u središtu interesa suvremenoga indoeuropskog jezikoslovlja, pa i svjetske lingvistike".[1432]

Nekoliko dana nakon slanja dokumentacije u Zagreb, čekajući pozitivno rješenje molbe, Florschütz se ponovno sjetio svojih dobročinitelja Vatroslava Jagića i Isidora Kršnjavog. Iz pisama nastalih u razmaku od svega jednog dana može se, osim zahvalnosti, iščitati i veliko iščekivanje, ali i osjetiti laganu strepnju. Prvome je Florschütz napisao:

> Danas sjedim u tuđini i čekam na rješenje svoje akademičke sudbine. Razmišljajući o tome dozivam sebi u pamet, koliko ste Vi meni dobra učinili od god. 1886. amo: moju promociju Vi ste kao nitko drugi posvetili, iz Vaših ruku izašao sam kao srednjoškolski profesor, po Vama sam postao dozent i – kako sve jasnije vidim – s Vašom pomoću postajem sveučilišni profesor. Ja nemam drugo do svoje zahvalnosti, kojoj priklopljujem u prijepisu očitovanja

[1429] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 8. ožujka 1908.
[1430] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 30. svibnja 1908.
[1431] HDA 804, kut. 18, nečitki pošiljatelji, Josip Florschütz Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 31. svibnja 1908. Usp. i KRIŽMAN, „Od Lavoslava Geitlera do Radoslava Katičića", 65. Maretić je bio na „djelomičnom dopustu" zbog rada na Akademijinom rječniku te više nije mogao predavati staroindijsku i litavsku gramatiku. Usp. AFF, Spisi, 532/1908.
[1432] MATASOVIĆ, „Napomena uz ovo izdanje", 268.

onih profesora, kojima ste me Vi preporučili. Volio bih, da iz tih izjava stečete uvjerenje, da sam Vašu dobrotu korisno upotrijebio. Na svemu Vam bila moja iskrena zahvalnost.[1433]

Ništa manje zahvalnosti nije iskazao ni Kršnjavom, kojemu je očito oprostio što je 1897. dao prednost Tropschu:

Vaša je ideja, a Vaše je i djelo u prvome redu, da se u našemu fakultetu ustrojila stolica za indogermansku komparativnu filologiju (lingvistiku). Na Vaše poticanje ja se evo već tri godine spremam, da tu stolicu osvojim. Kako sam se povjerio Vama, kad je stvar bila još u zametku, tako se evo i sada utječem u Vašu pomoć, gdje je stvar dozrela. (…)
A sada se, presvijetli gospodine, obraćam na Vas, koji ste mi prvi pružili ruku pomoćnicu, kad se radilo o tome, da se za me u fakultetu što učini. Lijepo Vas molim, da mi i [u] ovom odlučnome času budete dobri i naklonjeni, kakav ste mi se ukazali i onda, kad na mene više nitko mislio nije. Preporučam se Vašemu zagovoru, koji će prema Vašemu ugledu i odličnome položaju u fakultetu zamašajno utjecati na članove profesorskoga zbora.[1434]

Florschützova molba za profesuru iz indogermanske komparativne filologije uvrštena je već na dnevni red sjednice Profesorskog zbora 13. lipnja.[1435] Uz Florschützove priloge Zemaljska je vlada Profesorskom zboru uputila i dopis u kojem je podsjetila kako se na učiteljskom ispitu od kandidata koji je odabrao hrvatski jezik kao glavnu struke očekuje da „razložito poznaje staroslavensku gramatiku i samu sobom i na osnovi poredbene indoevropske gramatike“.[1436] Kako je bilo u interesu „stručne naobrazbe znatnoga dijela slušača toga fakulteta“ da predavanja iz indoeuropske komparativne filologije započnu već iduće akademske godine, vlada je zatražila da se do tog vremena popuni katedra.[1437] Profesorski zbor odlučio je nakratko odgoditi pitanje imenovanja na katedri dok se ne riješi pitanje Florschützove habilitacije.[1438] Izvještaj o habilitaciji podnesen je već na idućoj sjednici, 30. lipnja, a jedan od referenata ponovno je bio Stjepan Tropsch.[1439]

Tropsch i Maretić ocijenili su kako je Florschütz svojom pisanom raspravom dokazao da „umije strogo znanstveno, a i okretno da raspravlja o problemima iz indoeuropske komparativne gramatike“. Iako je u njoj bilo „mnogo hipoteza“ koje su im bile „barem slabo vjerojatne“, ipak „u samoj obradbi“ nisu pronašli pogreške „izuzevši gdjekoju sitnicu“.[1440] Stoga su poduprli njegovu molbu za habilitaciju, ujedno ga oslobodivši kolokvija i pokusnog predavanja jer je već na kolokviju 1900. „dovoljno pokazao znanstvenu svoju spremu, a tu

[1433] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 30. svibnja 1908.
[1434] HDA 804, kut. 18, nečitki pošiljatelji, Josip Florschütz Isidoru Kršnjavom, Leipzig, 31. svibnja 1908.
[1435] AFF, Spisi, 474/1908.
[1436] AFF, Spisi, 479/1908. Usp. i *Akademički propisi* (1898.), 50.
[1437] AFF, Spisi, 479/1908.
[1438] AFF, Spisi, 481/1908., „Zapisnik VIII. redovite sjednice profesorskog zbora mudroslovnog fakulteta od 13. lipnja 1908.“.
[1439] AFF, Spisi, 524/1908., „Zapisnik IX. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnog fakulteta držane dne 30. lipnja 1908.“.
[1440] AFF, Spisi, 509/1908.

njegovu spremu potvrđuju i svjedodžbe lajpciških profesora“ priložene molbi za profesuru.[1441] Zaključili su:

> S razloga, što je Dr. Jos. Florschütz već 7 godina privatni docent u ovome fakultetu, što je prevalio već 44 godina svoje dobi, a ima već oko 20 godina svoje srednjoškolske učiteljske službe, zato držimo, da bi se Dr. Florschütz mogao imenovati profesorom pomenute struke, a da i ne bude prije toga njezin docent.[1442]

Poduprli su njegovo imenovanje i zbog spomenute potrebe zamjene Maretića u predavanjima staroindijske i litavske gramatike. Unatoč tome, budući da se Florschütz nije dotad „na polju indoevropske poredbene gramatike ničim više istakao, nego li onim, što je rečeno pri raspravi o njegovoj habilitaciji“, Tropsch i Maretić predložili su da se najprije imenuje izvanrednim profesorom, a tek „neko vrijeme iza toga“ redovitim, „pošto bi svoju vrsnoću valjanim radom još više zasvjedočio“. Ujedno su predložili da se izraz „indogermanski“ u nazivu katedri zamijeni „korektnijim i po svoj Evropi izvan Njemačke običnijim izrazom ‘indoevropski’“.[1443] Saznavši da je Profesorski zbor jednoglasno prihvatio izvještaj i preporučio ga Zemaljskoj vladi, Florschütz je, mnogo smireniji, mogao iskoristiti ostatak svog dopusta.[1444] Nekoliko je dana boravio u Weimaru i Jeni, gdje je slušao lingvista Bertholda Delbrücka, potom je otišao u Berlin pa u Tilsit (današnji Sovjetsk).[1445]

Florschütz je 14. kolovoza 1908. imenovan izvanrednim profesorom, a već deset mjeseci poslije, 29. lipnja 1909., redovitim profesorom indoeuropske komparativne filologije.[1446] U osam godina, koliko je predavao u statusu profesora indoeuropske poredbene filologije, držao je, između ostaloga, predavanja o komparativnoj gramatici indoeuropskih jezika, sanskrtu, albanskom, gotskom i litavskom jeziku, o principima lingvistike te lingvističke vježbe na osnovi glagoljskih spomenika.[1447]

Osim što je predavao o različitim temama, o različitim je temama i pisao. Tako je 1897. u Zagrebu objavio dvije knjige: *Iz historije komparativne gramatike germanskih jezika* i *Socijalna drama njemačka*. U prvoj se osvrnuo na najvažnija istraživanja na polju indogermanske (indoeuropske) poredbene filologije od 1819. godine, kada je Jacob Grimm tiskao prvi dio svoje *Deutsche Grammatik*, do 1896. godine, odnosno do pojave knjige

---

[1441] *Isto*.
[1442] AFF, Spisi, 521/1908.
[1443] *Isto*.
[1444] AFF, Spisi, 524/1908., „Zapisnik IX. redovite sjednice profesorskoga zbora mudroslovnog fakulteta držane dne 30. lipnja 1908.“; 532/1908.
[1445] NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću, Leipzig, 7. srpnja 1908. i 17. srpnja 1908.
[1446] AFF, Spisi, 591/1908.; 632/1908.; 285/1909. Za kratak pregled kronologije usp. i KRIŽMAN, „Od Lavoslava Geitlera do Radoslava Katičića“, 64–66.
[1447] *Akademičke oblasti*, LJS 1908./1909., 32; ZS 1912./1913., 35; LJS 1910./1911., 35; ZS 1909./1910., 31; ZS 1915./1916., 39; ZS 1911./1912., 36.

Wilhelma Streitberga *Urgermanische Grammatik: Einführung in das vergleichende Studium der altgermanischen Dialekte*. Nakon toga je dao iscrpan pregled toga Streitbergova djela, jedne od knjiga koje „obrađuju znanstveno sve dijalekte germanske u starijim periodama, a potrebne su svakomu germanisti, koji će jednom raditi na polju gramatičnom u ma kojem odjelu germanske filologije“.[1448]

Polazeći od analize drama „modernog genija“ Ludwiga Anzengrubera (1839. – 1889.), koji je mogao „u mnogom pogledu biti uzoran mladjim njemačkim pjesnicima“, u drugoj knjizi Florschütz vrednuje dosege njemačkih drama nakon 1871. Ističe da je Anzengruber umio pokazati „kako su prilike našega sadašnjega života neizcrpiv izvor za dramatsku umjetnost, a prije svega život priprostoga puka“ i da je dao „pravi osnov, na kojemu se može razvijati prava narodna literatura“. Prema Florschützovu je shvaćanju bilo ključno da umjetnost „nadje odziva u priprostom puku“, a zadaća je pisaca bila „da njemu samomu zagledaju u dušu i srce njegovo i da to umjetnički obrade, što će narod shvatiti i razumjeti“.[1449] „Mladji pisci njemački“, žali Florschütz, ne slijede taj put već se približavaju „modernomu internacionalnomu smjeru i rješavaju po nekoj šemi najnovije internacionalne socialne probleme“, što ima negativan utjecaj:

> Oni se povode za Francezkom, Skandinavijom i Ruskom i obradjuju konflikte tih svojih susjeda. Da se ti sljedbenici pokazuju bar majstorima u dramatskoj formi tih svojih uzora, kao što je Sardou, Ibsen, Tolstoj i dr., kad im već sadržina nije njemačka, kritika bi jim njemačka štošta oprostila, ali ni to nijesu.[1450]

Dvije godine poslije u Grazu je objavljena spomenuta rasprava kojom je privukao na sebe pažnju Karla Brugmanna – *Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen*. Rad je nastao kao plod višegodišnjih promišljanja i Florschütz ga je nakon dosta oklijevanja odlučio pokazati Richardu Heinzelu. On je isprva reagirao suzdržano i skeptično, što je Florschütza najprije pokolebalo, ali potom i motiviralo da ponovno skupi hrabrost i preradi materijal.[1451] U ovoj se raspravi Florschütz pozabavio nastankom slaboga preterita, odnosno – kako je sam naglasio – jednim od najtežih pitanja njemačke gramatike. Pokušao je utvrditi gdje se to u rečenici moglo otvoriti mjesto za nastajanje slabog preterita, vodeći pritom računa ne samo o poretku riječi, već i o rečeničnom naglasku.[1452] Nakon

[1448] FLORSCHÜTZ, *Iz historije komparativne gramatike germanskih jezika*, 3.
[1449] FLORSCHÜTZ, *Socijalna drama njemačka*, 8.
[1450] *Isto*.
[1451] FLORSCHÜTZ, *Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen*, I.
[1452] *Isto*, 1–2.

temeljite analize došao je do zaključka da je odnosna rečenica mjesto nastanka germanskog slabog preterita.[1453]

Početkom 20. stoljeća okrenuo se i temama iz hrvatskog jezika te je 1901. objavio rad o Marku Maruliću.[1454] Četiri godine poslije u Zagrebu je objavio *Gramatiku hrvatskog jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Gramatika je nakon 1905. doživjela više izdanja te je imala velik utjecaj na normiranje hrvatskoga standardnog jezika u prvoj polovini 20. stoljeća.[1455] Danas se ističe kako je pripomogla nametanju onoga oblika književnog jezika za koji su se zauzimali hrvatski vukovci te da je Florschütz kao indoeuropeist „u nju unosio i posebno obilježene jezičnorazvojne podatke, zatim podatke namijenjene samo višim razredima te posebne bilješke za nastavnike početnike".[1456]

Svakako treba spomenuti i rad *Utjecaji Turkotatara i Germana na Slavene*, objavljen 1906. u *Nastavnom vjesniku*. U njemu je prikazao netom objavljeni rad docenta sociologije u Grazu Jana Peiskera *Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung*, tiskan u časopisu *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (1905.). Florschütz se nije ograničio samo na komentar napisanoga, već je dio Peiskerovih teza odlučio popratiti detaljnijom filološkom analizom, koristeći se pritom odlomcima iz svojih sveučilišnih kolegija o germanskim riječima u slavenskim jezicima. Zaključio je da su „Slaveni od Gota dobili malo kulturnih riječi" te se djelomično složio s Peiskerom jer „gotovo sve germ. posuđenice u Slavena potječu *od zapadnih Germana*, *ali ne od sjevernih*, *već upravo južnih*, koji se i u prvim počecima historije javljaju kao najkulturniji Germani", dodavši: „To je poglavito pleme franačko, oni *Nemetes Němbci*, oni *štuždi*, potonji *theodisci*, *diutiskun*, *diutschen*, *die Deutschen*."[1457]

Još jedno područje na kojem je Florschütz ostavio neizbrisiv trag, bila je glazba. Uspješno je djelovao kao skladatelj, zborovođa te „glazbeni pisac u najširem smislu".[1458] Godine 1910., u istoj godini u kojoj je držao kolegij *Uvod u čitanje litavskih narodnih pjesama*,[1459] objavio je etnografsku studiju *Litavci*.[1460] U njoj je „prikazana glazba baltičkog

---

[1453] *Isto*, 37.
[1454] *Život i rad Marka Marulića s kratkim osvrtom na hrvatsku knjigu od zametaka njezinih do današnjega doba. Spomen besjeda o četiristogodišnjoj proslavi Marka Marulića u ženskom liceju zagrebačkom*, govorio Jos. Florschütz, Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1901. Zapis iz kataloga Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 18. 8. 2020.
[1455] Usp. MATASOVIĆ, „Napomena uz ovo izdanje", 267–270.
[1456] KRIŽMAN, AJANOVIĆ-MALINAR, „Florschütz, Josip".
[1457] FLORSCHÜTZ, *Utjecaji Turkotatara i Germana na Slavene*, 17.
[1458] MAJER-BOBETKO, „*Glazba i religija* Josipa Florschütza", 224.
[1459] *Akademičke oblasti*, ZS 1910./1911., 34.
[1460] *Litavci*, napisao Jos. Florschütz, Zagreb: Tisak Antuna Scholza, 1910. Zapis iz kataloga Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 18. 8. 2020.

naroda jezične skupine srodne slavenskoj skupini“, a Florschütz joj je pridodao i „nekoliko lijepo harmonizovanih litavskih pučkih pjesama“.[1461] Uz glazbene kritike i osvrte, koje je objavljivao u časopisima *Vienac*, *Pobratim* i *Prosvjeta* od 1891. do 1910. godine, uz već spomenutu studiju *Litavci*, ističu se i *Glazba i religija* te *Glazba i pedagogija* iz 1897. godine. Potonja je posebno važna jer se u njoj osvrnuo na razliku između crkvene i svjetovne glazbe, ali i crkvene i religiozne te religiozne glazbe u užem i religiozne glazbe u širem smislu. Štoviše, čini se kako je upravo Florschütz bio prvi koji je pokušao terminološki razjasniti pojmove vezane uz područje sakralne, religiozne i duhovne glazbe.[1462] Osim što je organizirao glazbene svečanosti i sudjelovao u njima – od 1911. do 1916. bio je član Ravnateljstva Hrvatskoga glazbenog zavoda – objavljivao je i pjesmarice, a zabilježeno je i kako je „svuda, gdjegod je službovao, oduševljavao […] svoje učenike za muziku i podupirao njihov rad u tom smjeru“.[1463] Florschützov skladateljski opus obuhvaća dvadesetak vokalno-instrumentalnih zborskih i solističkih skladbi, uglavnom svjetovne, ali i crkvene glazbe.[1464] Muzikologinja Rozina Palić-Jelavić zaključuje svoju analizu njegovih skladateljskih doprinosa sljedećom rečenicom:

> Poput svojih suvremenika, koji su se, djelujući na raznovrsnim područjima priklonili i glazbenome (kao što su to u većoj mjeri činili Vjekoslav Klaić, Vjenceslav Novak, Vladimir Stahuljak, primjerice), i Florschütz se svrstao u krug tzv. „malih“ autora, hrvatskih glazbenika i promotora hrvatske kulture, koji su u posljednjim desetljećima 19. i početkom 20. stoljeća djelovali pod snažnim stvaralačkim utjecajem Ivana Zajca, središnje glazbene osobnosti toga doba.[1465]

Florschütz je i nakon imenovanja redovitim profesorom neumorno težio stjecanju novih znanja. U siječnju 1912. zatražio je dopust i novčanu pomoć „u svrhu albanskih studija“.[1466] Vlada mu je dodijelila trećinu traženih sredstava tek u kolovozu i Florschütz je naposljetku odustao od putovanja.[1467] Čini se da se Florschütz tijekom slobodnog ljetnog semestra 1911./1912. uspio pripremiti i bez putovanja te je u zimskom semestru 1912./1913. držao predavanja o albanskom jeziku.[1468]

Krajem 1913. zatražio je novi dopust, ali ovaj put radi liječenja.[1469] Unatoč zdravstvenim tegobama Florschütz ipak nije želio propustiti još jednu pruženu priliku te je u veljači 1914. preuzeo dio Tropschevih kolegija i postao predstojnikom Seminara za njemačku

---

[1461] PALIĆ-JELAVIĆ, „Skladateljski (i pjesnički) prinosi Josipa Florschütza“, 250.
[1462] Usp. MAJER-BOBETKO, „*Glazba i religija* Josipa Florschütza“, 229–230.
[1463] PALIĆ-JELAVIĆ, „Skladateljski (i pjesnički) prinosi Josipa Florschütza“, 256.
[1464] Usp. PALIĆ-JELAVIĆ, „Skladateljski (i pjesnički) prinosi Josipa Florschütza“, 250; 257–258.
[1465] *Isto*, 257.
[1466] AFF, 39/1912.
[1467] AFF, 464/1912.; 539/1912.
[1468] AFF, *Akademičke oblasti*, LJS 1911./1912., 44; ZS 1912./1913., 35.
[1469] AFF, Spisi, 600/1913.; 665/1913.; 766/1913.; 826/1913.

filologiju.[1470] Nakon toga su uslijedila još dva imenovanja. U rujnu 1914. postao je dekanom Mudroslovnog fakulteta.[1471] Tu će dužnost iskoristiti slično kao i Tropsch jedanaest godina prije njega. Naime, pred sam kraj vršenja dekanske službe, u srpnju 1915., bit će osnovan Seminar za indoeuropsku komparativnu filologiju i opću lingvistiku.[1472] U ulozi predstojnika Florschütz ipak nije dugo uživao. Narušena zdravlja umro je 22. rujna 1916. u Zagrebu.[1473] Ratne prilike i Florschützova prerana smrt vratile su zagrebačku indoeuropeistiku „u stanje u kojem se nalazila i prije njegova imenovanja".[1474]

5.5. Gustav Šamšalović (1878. – 1961.): početak sveučilišne karijere

Gustav Šamšalović rođen je 15. kolovoza 1878. u Valpovu, gdje je njegov otac Dragutin (Karlo) bio vlastelinski činovnik. Od 1889. do 1897. pohađao je gimnaziju u Osijeku, a nakon ispita zrelosti, položenog „s odlikom", upisao se na Mudroslovni fakultet. Kao redoviti student odlučio se za studij klasične filologije i arheologije, a uz to je slušao i predavanja o novijoj njemačkoj filologiji.[1475] Štoviše, on i Ivan Grünwald mogu se smatrati prvom dvojicom „pravih" studenata zagrebačke germanistike jer su kao redoviti slušači upisani u zimskom semestru 1897./1898., a nakon studija su položili učiteljski odnosno strogi ispit iz njemačkog jezika. Ipak, za razliku od Ivana Grünwalda, koji je svih osam semestara studirao u Zagrebu, Šamšalović je nakon dva odslušana semestra otišao u Graz, no prijateljska veza s Ivanom Grünwaldom, razvijena možda baš tijekom studiranja u Zagrebu, njegovim odlaskom u Graz neće biti prekinuta.[1476]

Došavši u Graz, Šamšalović se opredijelio za germanistiku kao glavnu struku. S posebnom se naklonošću posvetio studiju starije njemačke književnosti, zanimajući se i za povijest jezika. Kao sporednu je struku odabrao klasičnu filologiju, kako bi sa stajališta poredbenog jezikoslovlja mogao razumjeti latinski i grčki jezik. U ukupno osam semestara svoga studija na dvama sveučilištima Šamšalović je pohađao kolegije iz njemačkog jezika i književnosti, klasične filologije (uključujući i proseminar i seminar), poredbene gramatike,

[1470] AFF, Spisi, 118/1914.
[1471] AFF, Spisi, 611/1914.
[1472] AFF, Spisi, 421/1915.; 478/1915.
[1473] AFF, Spisi, 610/1914.; 482/1916.
[1474] KRIŽMAN, AJANOVIĆ-MALINAR, „Florschütz, Josip".
[1475] UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic, „Curriculum vitae"; AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života"; AFF, Imenici, br. 22; HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Svjedodžba zrelosti (prijepis).
[1476] Ivan Grünwald postat će 1912. Šamšalovićev vjenčani kum. Usp. HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Vjenčani list.

opće fonetike, grčke i rimske povijesti, povijesti umjetnosti, hrvatske književnosti, pedagogije i filozofije, a zanimale su ga i spoznajna teorija i psihologija. U Grazu je kroz šest semestara bio član njemačkog seminara te je pet puta dobio nagradu za seminarski rad.[1477] Najbolji je uspjeh ostvario raspravom iz ljetnog semestra 1898./1899. U njoj je preveo pjesme Johannesa Handlauba, pjesnika s prijelaza 13. na 14. stoljeće, a potom ih je usporedio s novelom *Handlaub* Gottfrieda Kellera iz 19. stoljeća. Taj izvrstan (*vorzüglich*) rad osigurao mu je najvišu seminarsku nagradu u iznosu od 2/5 predviđenih sredstava, dok je ostatak ravnomjerno raspoređen među četvoricom studenata.[1478] Dva su Šamšalovićeva nagrađena rada bila posvećena djelima Christopha Martina Wielanda i Friedricha Schillera.[1479] Zadnje dvije nagrade donijeli su mu u zimskom i ljetnom semestru 1900./1901. prvi i drugi dio rasprave o srednjovjekovnoj pjesmi *Mariae Himmelfahrt*, na temelju koje će nastati njegova doktorska disertacija.[1480] Premda je Šamšalović prema vlastitom iskazu već od najranijeg djetinjstva govorio njemački, iz ocjena je vidljivo da su mu se često potkradali „nenjemački izrazi“ i pogreške koje su odavale da se ne radi o izvornom govorniku njemačkog jezika. No, one ipak nisu mogle zasjeniti sadržajnu kvalitetu njegovih radova.[1481]

U studenom 1901. Šamšalović se u Grazu prijavio za polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika kao glavne, a klasične filologije kao sporedne struke. Položio ga je u lipnju 1903. dobivši izvrsne ocjene iz obje njemačke klauzurne radnje te izvrsne (*vorzüglich*) i pohvalne (*lobenswert*) ocjene za odgovore na dvanaest od ukupno petnaest pitanja postavljenih na usmenom dijelu ispita iz glavne struke. Kao pisana domaća radnja iz njemačkog jezika priznata mu je disertacija predana u lipnju 1902. i ocijenjena najvišom ocjenom. Uspjeh na ispitu iz klasične filologije bio je dosta slabiji, no i dalje dovoljan da bi mogao dobiti dozvolu za predavanje u nižim razredima gimnazije.[1482]

S radom na disertaciji Šamšalović je započeo još tijekom studija. U svojim je seminarskim radovima uspoređivao sve poznate rukopise pjesme *Mariae Himmelfahrt*, a

---

[1477] UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic, „Curriculum vitae“; AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života“; AFF, Imenici, br. 22; HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Prüfungszeugnis (prijepis); MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 136–142.

[1478] „Über Meister Johans Hadloub (Übersetzung der Gedichte, Versuch seines Charakterbildes und Vergleich seiner Gedichte mit Kellers Novelle ‘Handloub’)“. Usp. MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 137–138.

[1479] Zimski semestar 1898./1899.: „Was haben Wielands ‘Don Sylvio’, ‘Idris und Zenide’ und ‘der neue Amadis’ gemeinsam?“; zimski semestar 1899./1900.: „Die Komposition des ‘Wilhelm Tell’“. Usp. MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 136 i 139; Institut für Germanistik (Graz), Nachlass Anton Schönbach, 1/III/4/64.

[1480] Institut für Germanistik (Graz), Nachlass Anton Schönbach, 1/III/3/5; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 140 i 142.

[1481] AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života“; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 136–142; UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic, B. Seuffert: „Die Disertation des stud. Gustav Šamšalović über das Gedicht Mariae Himmelfahrt des Konrad von Heimesfurte“; A. Schönbach: „Gutachten über die Dissertation des Candidaten Gustav Šamšalović: ‘Über das Gedicht Mariae Himmelfahrt des Konrad von Heimesfurte“.

[1482] HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Prüfungszeugnis (prijepis).

zanimalo ga je i što je sve Konrad von Heimesfurt preuzeo iz latinskog predloška. Već je tada Šamšalović pohvaljen zbog svog načina kritike izvora i novih spoznaja te je Schönbach u ocjeni disertacije s ponosom naglasio kako je nastala u njegovu seminaru.[1483] U veljači 1906. Šamšalović je položio strogi ispit iz njemačkog jezika kao prvog te poredbenog jezikoslovlja kao drugog predmeta, a u listopadu i iz filozofije. Jednoglasnom je odlukom iz oba stroga ispita dobio najvišu ocjenu te je 31. listopada stekao doktorsku titulu.[1484]

Šamšalović je predavao njemački jezik u gimnaziji na Sušaku, a od 1910. u kr. donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu.[1485] Nakon što je Stjepan Tropsch 1913. imenovan odjelnim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu, Josip Florschütz preuzeo je predavanja iz njemačke gramatike i vođenje seminara, a Šamšalović predavanja „iz historije njemačke literature uopće, uz posebno tumačenje iz novovisokonjemačke književnosti u manjim specijalnim kolegijima, u svemu 4 sata na nedjelju".[1486] U rujnu 1916. godine, nakon Florschützove smrti, Profesorski zbor predložio je Zemaljskoj vladi da se Šamšaloviću povjere i lektorat i kolegiji koje je Florschütz 1913. preuzeo od Tropscha.[1487] Zemaljska vlada prihvatila je prijedlog te je ban proširio Šamšalovićevu suplenturu i na predavanje gramatičkih kolegija, povjerio mu je vođenje Seminara za njemačku filologiju, imenovao ga učiteljem njemačkog jezika na Mudroslovnom fakultetu i smanjio mu broj sati u srednjoj školi s dvanaest na devet.[1488] Florschützovom smrću otvorilo se i mjesto u ispitnom povjerenstvu za kandidate srednjoškolskog učiteljstva pa je Šamšalović i u njemu zamijenio Florschütza.[1489]

U srpnju 1917. Tropsch je ponovno imenovan redovitim profesorom te je preuzeo sva predavanja i nanovo postao predstojnikom Seminara za njemačku filologiju.[1490] Šamšaloviću su pak uz mjesto u ispitnom povjerenstvu ostala samo lektorska predavanja, no to je trebalo biti tek privremeno rješenje. Još prije Tropscheva povratka predao je, naime, molbu za

---

[1483] UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic, A. Schönbach: „Gutachten über die Dissertation des Candidaten Gustav Šamšalović: 'Über das Gedicht Mariae Himmelfahrt des Konrad von Heimesfurte"; MÜLLER, RICHTER, *Praktizierte Germanistik*, 140 i 142. Na portalu digitalizirane građe Sveučilišta u Grazu (https://archiv.uni-graz.at/de/bestaende/digitalisierte-bestaende/) dostupne su samo Šamšalovićeva molba za izlazak na stroge ispite i ocjene disertacije, ali ne i disertacija. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. Usp. i GÄRTNER, HOFFMANN, „Bibliographie", XCIX.
[1484] HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Bestätigung.
[1485] HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Osobnik.
[1486] AFF, Spisi, 766/1913. Usp. i 722/1913.
[1487] AFF, Zapisnici, 1916./1917., 1. red. sjednica, 3. studenoga 1916. Usp. i AFF, Spisi, 588/1916.; 619/1916.
[1488] AFF, Spisi, 664/1916.; 17/1917.; 18/1917.
[1489] AFF, Spisi, 324/1917.
[1490] AFF, Spisi, 413/1917.; 450/1917.; 492/1917.; *Akademičke oblasti*, ZS 1917./1918., 21; ZS 1918./1919., 35.

habilitaciju iz „gotskoga, staro- i srednjonjemačkoga jezika, te staro- i srednjonjemačke literature“.[1491] U njoj se osvrnuo na svoje istraživačke interese:

> S velikim interesom izučavao sam kao đak, a i za cijelo vrijeme svoga službovanja njemačku literaturu srednjega vijeka, osobito 12. i 13. vijek, ne zanemarujući ni latinsku književnost ovoga razdoblja, ukoliko je uplivala na njemačku i uopće na mišljenje srednjega vijeka. Pritom je u prvom redu kršćanska dolazila u obzir. I historijom njem. jezika sam se mnogo bavio, izučavajući kultur.-histor. razvoj značenja riječi. I u starogerman. dijalekte sam se nastojao uputiti (staro i anglosaski i staroislandski).[1492]

Molbi je priložio i svoje radove, među kojima su – uz disertaciju – najvažniji bili *Njemačka vježbenica za III. i IV. razred srednjih učilišta*, prvi put objavljena 1910., a u dopunjenom izdanju 1912. godine, i prvi, njemačko-hrvatski, dio *Njemačko-hrvatskog i hrvatsko-njemačkog priručnog rječnika za škole i za privatnu uporabu* iz 1916. godine.[1493] Osim navedenog, Šamšalović je do predaje molbe objavio i brojne priloge u *Nastavnom vjesniku*. Dio radova bio je posvećen srednjoškolskoj nastavi njemačkog jezika, rjeđe književnim, češće gramatičkim temama.[1494] Svoja znanja iz komparativne filologije Šamšalović je primjenjivao i u člancima u kojima je rješavao etimološka pitanja,[1495] a pisao je i prikaze knjiga koje su zalazile u njegovo područje interesa.[1496] Još je jedna tema pridobila njegov interes – narodne pjesme. Njima se bavio i prije i nakon Prvoga svjetskog rata.[1497] S lakoćom je mogao pratiti i produkciju na stranim jezicima jer je uz njemački znao i engleski, francuski i talijanski u toj mjeri da je mogao „s razumijevanjem čitati djela lijepe i znanstvene literature“.[1498]

[1491] AFF, Spisi, 510/1916. Tada još nisu bili ustaljeni prijevodi za njemačke riječi *althochdeutsch* i *mittelhochdeutsch*, a uz danas uobičajene pojmove „starovisokonjemački“ i „srednjovisokonjemački“ upotrebljavali su se još i „staronjemački“ i „srednjonjemački“. Usp. TROPSCH, „Althochdeutsch, mittelhochdeutsch i neuhochdeutsch“, 114.

[1492] AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života“.

[1493] *Njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački priručni rječnik za škole i za privatnu uporabu*, sastavio Gustav Šamšalović, sv. 1: *Njemačko-hrvatski dio*, Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (St. Kugli), 1916. Zapis iz kataloga Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 20. 8. 2020.

[1494] Usp. ŠAMŠALOVIĆ, „Wielandov Oberon u školi“; „Njemačka vježbenica za II. razred srednjih učilišta“; „Dra. Hinka Scheidele njemačka vježbenica za II. razred“; „Odgovor g. dru. H. Scheideli na njegovu antikritiku“; „Njemačka vježbenica za III. i IV. razr. sred. učilišta“; „Neka pripomena našoj njemačkoj gramatici za srednja učilišta“; „Scheidelina njemačka gramatika za srednja učilišta“; „Pabirci po njemačkim vježbenicama za I. i II. razred“; „Neke napomene Njemačkoj vježbenici za V. i VI. razred“. Svi radovi u bilj. 1494–1497 navedeni su prema: DKA LZMK, „Šajo Roganović – ŠANTIĆ, Aleksa“, 774–910. Pristup ostvaren 28. 8. 2020.

[1495] Usp. ŠAMŠALOVIĆ, „Riječ ‘sveučilište’“; „Izvor jedne njemačke poslovice“; „Riječ ‘Schuster’“; „Analogno mišljenje različitih naroda u jeziku, osvijetljeno s nekoliko primjera“; „Interesantna paralela“; „Nekoliko primjera, kako etimologiju podupiru stariji spomenici jezika i živi dijalekti“; „Tumač nekim geografskim nazivima“; „Prilozi t.zv. pučkoj etimologiji“; „Naziv kivot=ćivot=čivut (čifut)“.

[1496] Usp. ŠAMŠALOVIĆ, „Wolfgang Golther: Die deutsche Dichtung im Mittelalter“; „Romanisches etymologisches Wörterbuch von W.Meyer-Lübke“.

[1497] Usp. ŠAMŠALOVIĆ, „Herder o Slavenima“; „Utjecaj ‘Hasanaginice’ na jednu epizodu romana ‘Die Hosen des Herrn von Bredow’“; „‘Soko mladoženja’ i tome slični motivi“; „Zakoni narodnog pjesništva“; „Najvažnija obilježja narodne pjesme“; „Simbolička uporaba bilina u narodnoj poeziji“.

[1498] AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života“. Usp. i HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Osobnik.

U svom pregledu kolegija Šamšalović je izložio plan nastave za četiri semestra. U prvom je na rasporedu trebala biti *Historička gramatika gotskog i staronjemačkoga jezika* (3 sata tjedno), u drugom *Staronjemačka literatura* (3 sata), a u trećem *Srednjonjemačka gramatika* (2 sata) i *Srednjonjemačka literatura do konca 12. stoljeća* (2 sata). Četvrti je semestar bio rezerviran za kolegij *Srednjonjemačka literatura viteškoga doba i pregled njemačke literature pod konac srednjega vijeka* (3 sata).[1499]

Šamšalovićeva je molba uvrštena na dnevni red sjednice Profesorskog zbora u studenom 1916. Kao referenti su odabrani Isidor Kršnjavi, Dragutin Boranić i Stjepan Ivšić te su se oni unutar godine dana trebali očitovati o njoj. Budući da se u međuvremenu Tropsch vratio na Mudroslovni fakultet, zamijenio je Boranića, ali nije uspio napisati izvještaj do zadanog roka. Stoga se o daljnjoj Šamšalovićevoj sudbini odlučivalo tek u siječnju 1918. godine. Nakon pozitivnog izvještaja pozvan je na kolokvij 18. veljače. Profesorski je zbor jednoglasno prihvatio ocjene povjerenstva za habilitaciju te je Šamšalović predložen za privatnog docenta. S obzirom na to da je četiri godine bio sveučilišni suplent i drugu godinu sveučilišni lektor, da je petnaestu godinu služio kao srednjoškolski nastavnik te da je od 1913. sudjelovao u pedagoškim vježbama na donjogradskoj gimnaziji, Profesorski zbor udovoljio je njegovoj molbi te ga je oslobodio pokusnog predavanja.[1500] Ban je prihvatio prijedlog Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta te je u ožujku 1918. dao Šamšaloviću dozvolu predavanja „iz starijega njemačkoga jezika i starije njemačke književnosti“ na tom fakultetu.[1501]

I tijekom pripreme za habilitaciju i neposredno nakon nje Šamšalović je, uz nastavnu, nastavio s prevoditeljskom i znanstvenom djelatnošću. Preveo je knjigu Ferde Šišića objavljenu 1917. pod naslovom *Geschichte der Kroaten*. „Uvodom i tumačem“ popratio je Velikanovićev prijevod Goetheova *Fausta* iz 1919. godine, a iste je godine tiskan i Šamšalovićev prijevod djela Conrada Ferdinanda Meyera *Kaludjerov pir*. Od djela objavljenih nakon 1918. svakako treba izdvojiti drugi dio njegova rječnika.[1502] Iako je rukopis postojao već u vrijeme pokretanja postupka habilitacije, dovršen je i tiskan 1929. godine.[1503]

[1499] AFF, Spisi, 510/1916., „Pregled kolegija“.
[1500] AFF, Spisi, 454/1917.; 33/1918.; 47/1918.; 101/1918.; 126/1918.
[1501] AFF, Spisi, 195/1918. Šamšalović je u novom statusu počeo predavati već u ljetnom semestru 1917./1918. U zimskom semestru 1918./1919. držao je samo lektorske vježbe, ali je već u ljetnome ponovno bio aktivan i kao privatni docent. Usp. AFF, Imenici, br. 96, nacionali Gizele Tarczay (8. semestar) i Marije Bodnár (4. semestar); AFF, Spisi, 123/1918., Red predavanja, prilozi 44a i 49; *Akademičke oblasti*, LJS 1918./1919., 16.
[1502] Usp. Ferdinand von Šišić, *Geschichte der Kroaten*, Zagreb: Verlag der Matica hrvatska, 1917.; *Goetheov Faust*, preveo Iso Velikanović, uvodom i tumačem popratio Gustav Šamšalović, Zagreb: Izdanje Benešić, 1919.; Conrad Ferdinand Meyer, *Kaludjerov pir: kulturno-historijska slika iz Danteova vremena*, Zagreb: Naklada Kr. zemaljske tiskare, 1919.; *Njemačko-hrvatsko-srpski i hrvatsko-srpsko-njemački rječnik: s osobitim obzirom na frazeologiju i na stručno nazivlje najvažnijih grana ljudske djelatnosti*, sastavio Gustav Šamšalović, sv. 2:

Šamšalović će predavati na Mudroslovnom fakultetu do zimskog semestra 1941./1942., radeći istovremeno i kao profesor na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu, gdje će postati i rektorom. S tog će položaja 14. prosinca 1942. među prvima uputiti izraze sućuti Profesorskom vijeću Mudroslovnog fakulteta povodom smrti Stjepana Tropscha.[1504] Svog je profesora nadživio za gotovo dva desetljeća – umro je u Zagrebu 29. lipnja 1961.[1505]

Kroatisch-deutscher Teil, Zagreb: Jugoslavenska štampa, 1929. Zapisi iz kataloga Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). Pristup ostvaren 20. 8. 2020.

[1503] AFF, Spisi, 510/1916., „Opis života"; 126/1918.

[1504] AFF, Dosje Stjepana Tropscha (Spisi, 3417/1942.).

[1505] Usp. „Šamšalović, Gustav".

6. ZAKLJUČAK

Kada sam započinjala istraživanje o povijesti zagrebačke sveučilišne germanistike, svojim sam kolegicama sa studija njemačkog jezika i književnosti u jednoj neformalnoj prilici postavila dva pitanja. Prvo: Od koje je godine u Zagrebu moguće studirati njemački jezik i književnost? Drugo: Tko se može smatrati ocem zagrebačke germanistike? Dok su na prvo gotovo jednoglasno odgovorile „oduvijek“, u smislu od utemeljenja sveučilišta, samo je jedna od njih pet ponudila odgovor na drugo. Glasio je: Škreb. Dakle, jedno stoljeće nakon propasti Austro-Ugarske i dalje postoji svijest o dubokoj ukorijenjenosti njemačkog jezika u hrvatskoj kulturi, zbog čega je i bilo „logično“ da ga se moglo studirati „oduvijek“. Ipak, sve do Zdenka Škreba (1904. – 1985.) zagrebačka germanistika nije iznjedrila lice koje bi bilo poznato čak i onima koji su je studirali. Ova me je anegdotalna epizoda dodatno uvjerila u opravdanost moga istraživanja. Istražujući najraniju povijest današnjeg Odsjeka za germanistiku suočila sam se s nedostatkom literature, ali i pogrešnim informacijama na koje sam putem nailazila. Ujedno sam potvrđivala i odbacivala vlastite i tuđe ranije postavljene hipoteze. Vrijedi stoga ovdje sažeti najvažnija pitanja i zaključke.

Prva se spoznaja odnosila na periodizaciju povijesti zagrebačkog studija germanistike „prije Škreba“. U literaturi se dosad najranije razdoblje sveučilišne nastave njemačkog jezika uglavnom dijelilo na dva dijela, a granica je bila godina imenovanja prvoga izvanrednog profesora njemačkog jezika i književnosti (1895.). Kada je o katedri riječ, isticale su se dvije ključne godine u njezinom daljnjem razvitku – godina u kojoj je omogućeno polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika u Zagrebu (1897.) te godina utemeljenja Seminara za njemačku filologiju (1904.). Na temelju analize svih promjena kroz koje je zagrebačka germanistika prolazila između 1895. i 1918. godine, uključujući privremene promjene u nastavnom kadru, ratne okolnosti i kretanje broja studenata, smatram da se čitavo to razdoblje ipak može podijeliti i na kraće etape, kao što je to na primjer učinjeno za najstariju povijest bečke germanistike.[1506] Nakon početnih godina neizvjesnosti, kada je bilo upitno hoće li se uopće naći dovoljan broj zainteresiranih studenata te tko će predavati (1895. – 1898.), imenovanjem Stjepana Tropscha izvanrednim profesorom započele su godine stabilnosti i podizanja kvalitete studija, što se očitovalo i kroz rast broja upisanih (1899. – 1912.). Ratne godine većim su se dijelom podudarale s vremenom Tropscheva izbivanja s fakulteta (1913. –

[1506] Usp. str. 49.

1917.), u kojem su Josip Florschütz i Gustav Šamšalović počeli davati studiju germanistike neka druga obilježja.

Kada je riječ o „prepoznatljivosti“ zagrebačke germanistike, postavlja se pitanje zašto su zagrebački germanisti toga razdoblja potonuli u anonimnost i može li se uopće govoriti o „zagrebačkoj germanističkoj školi“. Iz doktorskih je disertacija vidljivo kako je Tropsch poticao svoje studente na bavljenje temama koje je i sam smatrao važnima, najbolje je radove svojih studenata preporučivao za objavljivanje, a na neke se od njih referirao i u svojim člancima.[1507] To što ipak nije stvorena Tropscheva „škola“ posljedica je prvenstveno životnih prilika i institucionalnih neprilika. Naime, gotovo nitko od studenata germanistike koji su položili strogi ispit nije se bavio znanstvenim radom nakon zapošljavanja u školi. S jedne se strane to može pripisati opterećenošću na radnom mjestu, a s druge i nemogućnosti ostvarivanja akademske karijere, tj. angažmana na fakultetu jer „pored jednog redovitog profesora za njemački jezik i književnost, a od 1901. odnosno 1918. i privatnog docenta, za njih nije bilo ni mjesta, a – s obzirom na broj studenata – ni potrebe“.[1508]

Poseban je izazov predstavljala analiza studenata jer krajem 19. i početkom 20. stoljeća nisu postojale studijske grupe kakve danas poznajemo. Upravo zbog te slobode odabira bilo je na prvi pogled teško razlučiti „prave“ studente germanistike od ostalih koji su povremeno upisivali tek pokoji germanistički kolegij. Stoga je osmišljen model prema kojem je sve studente s upisanim germanističkim kolegijima bilo moguće razvrstati u tri kategorije. Prvu čine spomenuti „pravi“ studenti germanistike, odnosno svi oni koji su položili ili barem stekli uvjete za polaganje učiteljskog ili strogog ispita iz njemačkog jezika kao glavne ili sporedne struke. U drugoj su skupini studenti koji su položili ispite iz neke druge struke ili su bez polaganja ispita bili djelatni na drugim poljima, dok su u trećoj studenti nepoznata statusa. Nadam se da bi se ovakav pristup, teorijski model i korištene metode uz određene prilagodbe mogli primijeniti i u usporedivim istraživanjima povijesti drugih fakultetskih odsjeka od utemeljenja sveučilišta do 1928. godine, kada su Uredbom Filozofskog fakulteta u Zagrebu uvedene studijske grupe.

Jedna od početnih hipoteza odnosila se i na visoku razinu studentskog znanja njemačkog jezika prije upisivanja studija jer sam pošla od tvrdnje kako „praktičnih jezičnih vježbi nije bilo u toj nastavi jer nisu bile potrebne“.[1509] Pretpostavila sam stoga da se

---

[1507] Usp. NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch – Vatroslavu Jagiću, Zagreb, 13. kolovoza 1906.; NUK Ms 1119, 1570, Stephan Tropsch, št. 1, Stjepan Tropsch Matiji Murku, Zagreb, 9. lipnja 1911.; TROPSCH, „Ogledi bibliografije njemačkih prijevoda narodnih naših pjesama“, 154.
[1508] Usp. str. 68.
[1509] ADAMČEK, „Filozofski fakultet u Zagrebu“, 98.

uglavnom radilo o studentima s njemačkim materinskim jezikom ili barem studentima iz njemačkih sredina. Analiza je pokazala da je među slušačima germanističkih kolegija s hrvatskim materinskim jezikom uistinu bilo mnogo onih s njemačkim oblikom prezimena. Točno je i da je udio studenata s njemačkim materinskim jezikom među slušačima germanistike bio nešto viši od njihova udjela u ukupnome broju od 1900. do 1914. godine, ali se ipak ni u kojem slučaju ne može reći da su oni obilježili zagrebački studij germanistike. Tome u prilog govori velik broj studenata germanistike koji su polazili lektorske vježbe namijenjene svim studentima, ali i onih koji su željeli provesti jedan ili dva semestra na nekom sveučilištu njemačkoga govornog područja, navodeći kao glavni motiv želju za praktičnim usavršavanjem u tom jeziku. Gledajući iz perspektive zagrebačkog profesora germanistike, nije bila neshvatljiva Tropscheva nesklonost prema sustavnom upućivanju studenata završnih godina na usavršavanje na vanjska sveučilišta, za razliku od usavršavanja u inozemstvu nakon studija, na što ih je poticao, ali na što su – s obzirom na odricanja koje je takvo usavršavanje predstavljalo – bili spremni tek malobrojni.

Kada je već o statističkim pokazateljima riječ, mogu se ovdje ponoviti još neki zaključci iz disertacije. Od zimskog semestra 1898./1899. počinje postupan rast broja studenata s upisanim germanističkim kolegijima, ponajprije zbog promjene statusa zagrebačke germanistike, to jest zbog omogućavanja polaganja učiteljskog ispita iz tog predmeta u Zagrebu. Do drugog značajnijeg povećanja došlo je nakon osnutka Seminara za njemačku filologiju. Dok su ova dva porasta bila posljedica poboljšanja statusa germanističke katedre, povećanje u ljetnom semestru 1906./1907. i u zimskom semestru 1907./1908. te strmoglavi pad u ljetnom semestru 1907./1908. uvjetovani su kretanjem ukupnog broja studenata na Mudroslovnom fakultetu. Na temelju analize može se također zaključiti kako je germanistika bila pretežno „muški“ studij. Ipak, među sedmero studenata koji su nakon studija položili strogi ispit iz njemačkog jezika kao glavne struke, bile su čak tri žene. Uočljive su razlike i u dobnoj strukturi jer je prosječna dob upisa u prvi semestar redovitih studentica germanistike bila nešto niža nego kod studenata. Analiza je pokazala i da je najveći dio studenata germanistike dolazio iz obitelji čiji su očevi imali intelektualna zanimanja.

U ovoj su disertaciji prvi put rekonstruirane biografije svih nastavnika, dakle lektora i profesora, koji su predavali njemački jezik. Posebno su analizirani i interpretirani svi radovi Stjepana Tropscha nastali do 1918. godine. U njima na vidjelo izlazi širina tema koje su pobuđivale Tropscheve istraživačke interese, a bile su važne i aktualne u vremenu u kojem je živio. Unatoč nekim važnim spoznajama do kojih je došao, većina njegovih radova nije

nadživjela razdoblje u kojem su nastali, ali je svoju titulu oca hrvatske germanistike Tropsch opravdao time što je izgradio hrvatsku germanistiku praktički ni iz čega.

Ipak, ovom su disertacijom otvorena i neka nova istraživačka pitanja. Ako je institucionalni razvoj zagrebačkoga sveučilišnog studija njemačkog jezika i književnosti usporediv s drugim srednjoeuropskim studijima u Austro-Ugarskoj i Njemačkoj, trebalo bi detaljno istražiti pravni status matičnoga Mudroslovnog fakulteta pa i zagrebačkog sveučilišta u spomenutom razdoblju. Banska Hrvatska, tj. Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, jedina je nakon 1868. godine imala nagodbeni status s Ugarskom, odnosno s jednom od dviju nagodbenih strana u Austro-Ugarskoj. Njime joj je, pored ostaloga, bila zajamčena autonomija u pitanjima bogoštovlja i nastave. U razdoblju kada su jezična i kulturna prava austro-ugarskih narodnosti češće nego ikada ranije u 19. stoljeću bila trajno otvorena i redovito sporna, nagodbena autonomija u Banskoj Hrvatskoj bila je vrlo važna. Potvrdilo se to razvitkom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, ali i školstva na hrvatskom jeziku u cijelosti, od najnižih do najviših razina. U istraživanom je slučaju očito da su za razvoj studija njemačkog jezika i književnosti presudni bili institucionalni, znanstveni i pedagoški standardi s austrijskih i njemačkih sveučilišta. Bez podrobnijih uvida nameće se dojam da ugarska strana pritom nije imala nikakvu zapaženiju ulogu, neovisno o tome što je Banska Hrvatska bila u sastavu Ugarske te bi u budućim istraživanjima svakako trebalo biti riječi i o tome.

Drugo, iako je moderno Sveučilište u Zagrebu utemeljeno na humboldtovskoj tradiciji, zakonodavne i izvršne ovlasti državnih vlasti u vođenju sveučilišne politike daleko su od humboldtovskog poimanja sveučilišne autonomije. Koliko god bilo poznato da je to na različite načine bio problem svih sveučilišta u Austro-Ugarskoj, ostaje potreba za egzaktnijim komparacijama da bi se u konkretnim slučajevima, kao što je slučaj studija njemačkog jezika i književnosti, moglo zaključiti koliko su poticaji dolazili iz znanstvene zajednice i hrvatskog društva, a koliko iz državne vlasti, s velikim banskim ovlastima.

Treće, primijenjena biografska metoda s elementima intelektualne historije u slučaju nastavnika može udovoljavati potrebama oblikovanja ove disertacije, ali ne može nadomjestiti potrebu monografske obrade ključnih aktera zagrebačke sveučilišne germanistike, prije svega Stjepana Tropscha, ali i ostalih koji su nastavnički djelovali do 1918. godine.

Četvrto, primijenjeni model rekonstrukcije razvoja zagrebačke germanistike, koliko god bio uspješan iz autorske perspektive, trebalo bi nadograditi tako da osigura još višu razinu individualizacije studenata.

7. POPIS IZVORA I LITERATURE

7.1. Izvori

7.1.1. Neobjavljeni izvori

Arhiv Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (AFF)

Spisi po urudžbenom broju (stariji naziv: Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta), 1874. – 1919.; 1922.; 1924.

Imenici redovitih i izvanrednih slušatelja bogoslovnoga, pravo i državoslovnoga i mudroslovnoga fakulteta, br. 1–4.

Imenici redovitih i izvanrednih slušatelja mudroslovnoga fakulteta, br. 5–103.

Imenici redovitih studenata, zimski semestar 1924./1925. – zimski semestar 1928./1929.; zimski semestar 1942./1943. – ljetni semestar 1944./1945.

Filozofski fakultet u Zagrebu, Doktorati 1878 – 1933 (Knjiga doktorata).

Disertacije: Jovan Bogičević, „Jacob Grimms Tätigkeit auf dem Gebiete der serbischen Grammatik"; Antun Hurm, „Die deutschen und die kroatisch-serbischen Zrinjskidramen mit einem Einleitung über die Katastrophe bei Siget und einer übersichtlichen Darstellung der poetischen Bearbeitungen des Zrinjskistoffes".

Dosje Stjepana Tropscha.

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb (AHAZU)

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (HR-AHAZU-2. JAZU), 1907. godina.

Osobni fond Kostrenčić, Ivan (HR-AHAZU, XV-40).

Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA)

Filozofski fakultet u Zagrebu. Ispitna komisija za polaganje stručnih ispita za zvanje profesora srednjih škola (HR-HDA-502), imenici: Imenik I. Učiteljski kandidati koji su dobili domaće radnje 1877. – 1896.; Imenik II. Učiteljski kandidati koji su dobili domaće radnje 1893. – 1910.; Imenik kandidata 1911. – 1933. (Imenik III); dosjei (kut.): Josipa Abeles (1); Antun Barac (51); Jovan Bogičević (61); Dušan Budimirović (23); Ivan Bujanović (24); Adam Cimerman (28); Milan Drvodelić (83); Anka pl. Ernst (31); Milan Galogaža (94); Milovan Gavazzi (95); Josip Hartinger (103); Alfons

Heisinger (104); Olga Herrak (104); Antun Hikec (48); Rudolf Horvatić (107); Zlatko Hribar (66); Franjo Hrga (66); Antun Hurm (67); Stjepan Ivšić (109); Franjo Jelašić (114); Blaž Jurišić (117); Milko Kelović (121); Ljuba Kernic (121); Vladimir Kesterčanek (122); Ivan Kolander (126); Želimir Korač (127); Marijana Kralj (132); Viktor Kralj (132); Robert Kraus (134); Rudolf Kraus (42); Josipa Krušec (136); Franjo Kučan (35); Đuro Kuhner (138); Stevan Kušević (139); Leonardo Lalić (141); Bogdan Lastavica (142); Pavao Maček (148); Branko Magarašević (148); Pero Magerl (149); Vladimir Majhen (149); Josip Mecing (161 i 162); Ivan Medved (162); Maksimilijan Melkus (163); Franjo Mihelić (164); Josip Mikšić (53); Mara Milić (165); Dane Murgić (47); Dušan Muždeka (58 i 171); Grga Novak (174); Josip Pavelić (181); Stjepan Pavičić (182); Slava Pecinovsky (183); Dragutin Perc (184); Mira Perok (184); Maksimilijan Petanjek (185); Vladoje Petz (186); Rudolf Pokorný (190); Spasenije Prica (193); Petar Radovinović (198); Antonija Redlstein (200); Ivan Renđeo (201); Franjo Riesz (202); Rudolf Schey (207); Stjepan pl. Sente (209); Stjepan Siročić (211); Jelka Spitzer (213); Mavro Steiner (216); Stanislav Steinfl (216); Ivan Stemberger (216); Matija Stojanović (217); Josip Strauss (218); Viden Šajković (221); Miroslav Šimončić (224); Josip Špoljar (229); Adela Štulhofer (231); Gizela Tarczay (232); Josip Täubel (233); Anka Tkalac (234); Branko Tkalčić (234); Žiga Trausmiler (44), Dušan Troboz (65); Ivan Tropsch (238); Pavao Tvrtković (238); Dragutin Vasiljević (241); Ferdo Verzak (242); Pavao Vuk-Pavlović (247); Ernest Waidl (250); Nikola Zadro (250); Franjo Weissgerber (249); Aleksandar Westermeyer (249); Sreten Živković (254).

Matica hrvatska (HR-HDA-1567), kut. 99, 2.7. Nakladna djelatnost, Popisi djela i rukopisa; Urudžbeni zapisnik općih spisa MH sa abecednim kazalom 1871.–1899., A–Ž, knj. 22.

Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske (HR-HDA-216), dosjei (kut., br.): Josip Ams (kut. 86, 75); Ivan Baretić (kut. 690, 9846); Albin Dragoner (kut. 671, 7883); Milan Drvodelić (kut. 207, 1700); Bogdan Đurđević (kut. 215, 1797a); Ivan Grünwald (kut. 692, 11353); Josip Ivančić (kut. 692, 11636); Filip Kendel (kut. 336, 3351); Petar Magerl (kut. 388, 4091); Antun Metzger (kut. 408, 4322); Maksimilijan Milošević (kut. 695, 13415); Mato Peričević (kut. 697, 14098); Gabrijel Pinter (kut. 447, 4877); Ivan Quiquerez (kut. 373, 3869); Slava Pecinovský-Rastovčan (kut. 438, 4735); Adela Štulhofer (kut. 415, 4391).

Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH i NRH (HR-HDA-890),

dosjei (kut.): Ivan Bujanović (44); Albin Dragoner (77); Milan Drvodelić (78); Ivan Grünwald (113); Josip Hartinger (120); Alfons Heisinger (121); Adolf Herzer (122); Rudolf Horvatić (127); Zlatko Hribar (128); Antun Hurm (130); Mira Ille r. Perok (132); Josip Ivančić (134); Blaž Jurišić (153); Filip Kendel (164); Ljuba Kernic (165); Ivan Kolander, rođ. 1885. (173); Marijana Kralj (186); Josipa Krušec (193); Đuro Kuhner (196); Petar Magerl (218); Vladimir Majhen (219); Josip Mecing (238); Ivan Medved (239); Anka Melkus r. Tkalac (240); Maksimilijan Melkus (240); Fran Mihelić (244); Ilija Mihić (244); Josip Mikšić (245); Mara Milić (248); Maksimilijan Milošević (250); Jozefina Mudrovčić r. Abeles (259); Dušan Muždeka (261); Olga Osterman r. Herrak (274); Josip Pavelić (279); Stjepan Pavičić (281); Vlado Petz (294); Gabrijel Pinter (296); Slava Rastovčan (321); Ivan Renđeo (324); Franjo Ris (326); Artur Schneider (377); Milenko Simonović (343); Jelka Spitzer (379); Stanislav Steinfl (356); Ivan Stemberger (383); Rudolf Šaj (364); Gustav Šamšalović (365); Miroslav Šimončić (371); Branko Tkalčić (393); Marijan Tkalčić (394); Stjepan Trontl (402); Pavao Tvrtković (406); Marcel Vidačić (415); Antun Vrgoč (425); Stjepan Zepf (438); Sreten Živković (446); zbirka Banovina Hrvatska (BH), dosjei (br.): Hugo Badalić (320); Ivan Cicak (3574); Aurel Forenbacher (24144); Viktor Herman (6431); Robert Kraus (3339); Franjo Kulmer (3833); Emil Lukaška (72); Filip Popp (8998); Antun Simonović (12485); Rudolf Taš (233); Josip Tućan (807); Đuro Zoltner (10473).

Zemaljska vlada. Odjel za bogoštovlje i nastavu (HR-HDA-80), kut. 367.

Matične knjige:

Bjelovar, knjiga 67–70, Mikroteka arhiva Hrvatske M-20, ZM 34/20.

Osobne ostavštine:

Isidor (Iso) Kršnjavi (HR-HDA-804), kut. 11 – kut. 19.

Obitelj Hoffer-Mirjević (HR-HDA-979).

Laszowski Emilij (HR-HDA-806), kut. 11.

Šurmin Đuro (HR-HDA-833), kut. 31.

Hrvatski školski muzej, Zagreb (HŠM)

HŠM A 2377. Službenički listovi. Grünwald, Ivan. 1925.–1926.

Institut für Germanistik, Graz

Nachlass Anton Schönbach.

Seminararbeiten.

Matica srpska, Novi Sad

Franjo Malin, Autobiografija. Rukopisno odeljenje Matice srpske, 12.443.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga (NSK R)

NSK R 4610, Josip Florschütz Vatroslavu Jagiću.

NSK R 4610 b, Stjepan Tropsch Vatroslavu Jagiću.

NSK, R 4771 b, Kernic Ljuba Elzi Kučera; Stjepan Tropsch Elzi Kučera.

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (NUK)

Murko Matija. Korespondenca. Ms 1119, 302 Josip Florschütz; 1509 Milivoj Šrepel; 1570 Stephan Tropsch.

Universitätsarchiv Graz (UAG)

Doktoratsakten der Philosophischen Fakultät 1872–1918: UAG, DA 383, Doktoratsakt Stephan Adolf Tropsch; UAG, DA 476, Doktoratsakt Gustav Samsalovic.

Universitätsarchiv Leipzig (UAL)

UAL, Phil. Fak. Prom. 04484.

UAL, Gedruckte Dissertation, Quiquerez, 1893. Ivan Quiquerez, Quellenstudien zu Schillers Jungfrau von Orleans. Eine litterarhistorische Untersuchung. Inaugural-Dissertation vorgelegt der hohen philosophischen Facultät der Universität Leipzig zur Erlangung der Doctorwürde von Ivan Quiquerez k. Professor aus Agram, Leipzig 1893.

7.1.2. Objavljeni izvori

1. *Akademičke oblasti, osoblje i red predavanja u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu*, Zagreb: tisak Kraljevske zemaljske tiskare, 1875. – 1917.

2. *Akademički propisi za porabu slušalaca na kr. hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I.* Zagreb: Brzotiskom A. Brusine, 1887.
3. *Akademički propisi za porabu slušalaca u kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu*. Zagreb: Tisak Kralj. zemaljske tiskare, 1898.
4. *Akademički propisi za porabu sveučilišnih slušača u Zagrebu*. Zagreb: Tisak Kr. zemaljske tiskare, 1910.
5. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih bilježnika kraljevine Hrvatske i Slavonije*. Zagreb: Zagreb: Izdala Kralj. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, 1917.
6. *Izvěstje o Kraljevskoj višoj gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1871/2.* Zagreb: tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja, 1872.
7. *Program kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1866.* Zagreb: Tiskom narodne tiskarne dra. Lj. Gaja, 1866.
8. *Program kraljevskoga maloga gimnazija u Karlovcu koncem školske godine 1869.* Karlovac: Tiskom Ivana Nep. Prettnera, 1869.
9. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu* (Zagreb), 1904., br. 7; br. 9; br. 13.
10. *Splitski almanah i adresar za godinu 1925.* Split: Opći statističko-anagrafski ured, 1925.
11. *Spomenica na svetčano otvaranje Kralj. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874.* Zagreb: Tiskara Dragutina Albrechta, 1875.
12. *Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu*. Zagreb: Akademički senat Kr. sveučilišta, 1900.
13. *Spomenica o stopedesetgodišnjici državne gimnazije u Vinkovcima 1780–1930*, Osijek: Prva dionička tiskara, 1930.
14. *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Jaroslav Šidak, sv. 1. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1969.
15. *Statistika Kr. velike realne gymnasije u Rakovcu za školsku godinu 1892/93.* Karlovac: Tiskara i prva hrvatska radionica kaučuk-štampilija Dragutina Hauptfelda, 1893.
16. *Stenografički zapisnici i prilozi sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodišta 1906.–1911., Zagreb: Tisak Kralj. zemaljske tiskare.
17. *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodišta 1913.–1918., Zagreb: Tisak Kralj. zemaljske tiskare.
18. *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924. Spomenica Akademičkoga senata*. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, 1925.

7.1.3. Tisak

Agramer Zeitung (Zagreb), 1896.; 1906.; 1908.; 1910.; 1911.
Amerikanski Slovenec (Chicago), 1927.
Edinost (Trst), 1908.
Fremden-Blatt (Beč), 1871.
Hrvatski pokret (Zagreb), 1913.
Jutarnji list (Zagreb), 1913.
Jutro (Ljubljana), 1929.
Laibacher Zeitung (Ljubljana), 1867.
Narodne novine (Zagreb), 1870.; 1882.; 1887.
Primorac (Kraljevica), 1875.; 1877.
Sloga (Zagreb), 1870.
Slovenski narod (Ljubljana), 1906.; 1927.

7.2. Literatura

7.2.1. Knjige, prilozi u knjigama, zbornicima radova i časopisima, doktorski i magistarski radovi

1. ADAMČEK, Josip. „Filozofski fakultet“. *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Jaroslav Šidak, sv. 2. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1969., 63–137.
2. ARTUKOVIĆ, Mato. „Izidor Kršnjavi kao brodski zastupnik u Hrvatskom saboru 1884.–1887.“. *Scrinia Slavonica*, 6/2006., br. 1, 217–233.
3. AUROUX, Sylvain, ur. *History of the language sciences. An international handbook on the evolution of the study of language from the beginnings to the present / Geschichte der Sprachwissenschaften. Ein internationales Handbuch zur Entwicklung der Sprachforschung von den Anfängen bis zur Gegenwart / Histoire des sciences du langage. Manuel international sur l'évolution de l'étude du langage des origines á nos jours*, sv. 2. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2001.

4. BÄR, Jochen A. „Thesen zur Entstehung der neuhochdeutschen Schriftsprache. Ein Beitrag zur Geschichte der Sprachgeschichtswissenschaft“. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. http://www.baer-linguistik.de/beitraege/thesen.pdf.
5. BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, Lidija. „Austrougarska škola stranih jezika – drugi jezik u popisu stanovništva 1910. godine“. *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova. Knjiga I*, ur. Ivana Živančević Sekeruš. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013., 247–256.
6. BATINIĆ, Ana, prir. *Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković*. Zagreb: Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, 2004.
7. BEKIĆ, Tomislav. „Germanistik in Serbien“. *Germanistik in Mittel- und Osteuropa*, ur. Christoph Konig. Berlin; New York: de Gruyter, 1995., 223–230.
8. BIOČIĆ, Ana. „Odjek travanjskih nemira 1870. u Zagrebu na Kraljevsku veliku gimnaziju“. *Časopis za suvremenu povijest*, 47/2015., br. 1, 139–166.
9. BLECHER, Jens. *Das Leipziger Promotionsrecht zwischen 1409 und 1945 als konstitutives und prägendes Element der akademischen Selbstverwaltung*. Doktorski rad, Philosophische Fakultät der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 2006. Pristup ostvaren 14. 4. 2015. http://sundoc.bibliothek.uni-halle.de/diss-online/06/06H046/t5.pdf.
10. BOBINAC, Marijan. „Odsjek za germanistiku“. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Filozofski fakultet, 1998., 175–183.
11. BREŠIĆ, Vinko, prir. *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb: AGM, 1997.
12. BUBER, Martin. *Tri besjede o židovstvu*. Zagreb: Naklada saveza židovskih omladinskih udruženja Kraljevine Jugoslavije, 1930.
13. CUVAJ, Antun. *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. 6: *Od 20. travnja 1869. do 31 svibnja 1875. sa 55 slika i 67 životopisa*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1911.
14. CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. „Beitrag zur Wissenschafts- und Institutionsgeschichte der Wiener Germanistik“. *Zagreber Germanistische Beiträge*, 26/2017., 317–322.[1510]
15. CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. „Deutschunterricht und Germanistikstudium an der Philosophischen Fakultät in Zagreb 1876–1904“. *Zagreber Germanistische Beiträge*, 24/2015., 221–254.

[1510] Radovi istog autora navedeni su na ovom popisu abecednim redoslijedom.

16. CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji...“. Prilozi za povijest nastave njemačkog jezika i studija germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1876. – 1904.* Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Poslijediplomski doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu i FF press, 2016.
17. ČOH, Ćiril. „Prisutnost filozofije u Varaždinu od osnutka gimnazije do danas“. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 10–11/1998., 147–156.
18. ĆUBELIĆ, Tvrtko. „Matija Murko kao proučavač srpskohrvatskih narodnih epskih pjesama“. *Slovenski etnograf*, 14/1961., 171–182.
19. DIKLIĆ, Bogdan. „Nastavnici učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije i CUOO ‘Vladimir Čopić’ od 1839-1989 godine“. *Senjski zbornik*, 16/1989., 71–110.
20. „Društveni sastanci“, *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 732–733.
21. ЂИЛАС, Гордана. „Фрањо Малин – библиотекар Библиотеке Матице српске“. *Годишњак Библиотеке Матице српске за 2007. годину.* Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2008., 65–87.
22. FEHR, Bernhard. *Englische Literatur des XIX.-XX. Jahrhunderts*. Paderborn: Salzwasser Verlag, 2013.
23. FILIPOVIĆ, Rudolf. „Aleksander Lochmer, utemeljitelj hrvatske anglistike“. *Senjski zbornik*, 8/1981., 235–242.
24. FLORSCHÜTZ, J[osip]. „Dr. Stj. Tropsch, Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika. Zagreb 1898.“. *Nastavni vjesnik*, 7/1899., 177–186.
25. FLORSCHÜTZ, J[osip]. *Iz historije komparativne gramatike germanskih jezika*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara, 1897.
26. FLORSCHÜTZ, J[osip]. „Odvraćak na Odgovor g. dra. Tropscha“. *Nastavni vjesnik*, 7/1899., 298–302.
27. FLORSCHÜTZ, Jos[ip]. *Socijalna drama njemačka*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara, 1897.
28. FLORSCHÜTZ, Josip. *Utjecaji Turkotatara i Germana na Slavene. Obznana djela: J. Peisker, Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara, 1906.
29. FLORSCHÜTZ, Jos[ip]. *Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen*. Graz: Verlagsbuchhandlung Styria, 1899.
30. GÄRTNER, Kurt; HOFFMANN, Werner J. „Bibliographie“. U: Konrad von HEIMESFURT. *„Unser vrouwen hinvart“ und „Diu urstende“*, ur. Kurt Gärtner, Werner J. Hoffmann. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1989., XCV–CII.

31. GEIGER, Vladimir. „Sudski procesi u Hrvatskoj 1945. godine. Smrtna presuda evangeličkom biskupu dr. Philippu Poppu“. *Časopis za suvremenu povijest*, 27/1995., br. 1, 157–166.
32. GRABENWEGER, Elisabeth. *Germanistik in Wien. Das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933).* Göttingen: de Gruyter, 2016.
33. GROSS, Mirjana; SZABO, Agneza. *Prema hrvatskome građanskom društvu*. Zagreb: Globus, 1992.
34. HELBIG Gerhard; GÖTZE Lutz; HEINRICI Gert; KRUMM Hans-Jürgen, ur. *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch*, sv. 2. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2001.
35. HERMAND, Jost. *Geschichte der Germanistik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1994.
36. HADROVICS, L[adislaus]. „Die ungarischen Vorlagen eines alten kroatischen Dichters“. *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 5/1939., 303–327.
37. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi liber, 2003.
38. HÜBSCH, Artur. *Stajaći brojevi u njemačkoj narodnoj pjesmi od 18. do 19. vijeka*, Zagreb: Tisak C. Albrechta, 1906.
39. IVELJIĆ, Iskra. „Kroatische Studenten und Professoren in Wien (1790–1918)“. *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century). Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*, ur. Iskra Iveljić. Zagreb: FF press, 2015., 299–334.
40. IVELJIĆ, Iskra. „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien (1872–1918)“. *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century). Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*, ur. Iskra Iveljić. Zagreb: FF press, 2015., 499–520.
41. JAGIĆ, Vatroslav, „Martin Hajnal“. *Archiv für slavische Philologie*, 28/1906., 640.
42. JAGIĆ, V[atroslav], „Naš otpust i odstup“, *Zatočnik* (Sisak), br. 151, 6. 7. 1870., „Prilog k broju 151. ‘Zatočnika’“, 1–8.
43. JAGIĆ, Vatroslav. *Spomeni mojega života*, sv. 1: *1838–1880*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1930.
44. JAKOVЉEVIЋ, Марко. *Из рата и емиграције*. Суботица: Штампарија „Е. Рајчић“, 1923.
45. KAHLERT, August. *Angelus Silesius. Eine literar-historische Untersuchung*. Breslau: A. Gosohorsky’s Buchhandlung, 1853.

46. KESSLER, Wolfgang. *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Historiographie und Grundlagen*. München: Oldenbourg, 1981.
47. KESTERČANEK, Vladimir. „Njemačke pjesme Mirka Bogovića“. *Nastavni vjesnik*, 16/1908., 551–552.
48. KESTERČANEK, Vladimir. „Njemačke pjesme Petra pl. Preradovića“. *Nastavni vjesnik*, 16/1908., 784–786.
49. KESTERČANEK, Vladimir. „O utjecaju njemačkih pjesnika na Antuna Nemčića“. *Nastavni vjesnik*, 29/1921., 300–306.
50. KESTERČANEK, Vladimir. „Vrazove balade i romance“, *Nastavni vjesnik*, 25/1917., 577–593.
51. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Nekoliko riječi o uvjetovanosti karijere i politike na primjeru Franje i Jakova Fanceva“. *Nova Croatica*, 1/2007., 125–140.
52. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911. godine“. *Scrinia Slavonica*, 3/2003., 413–433.
53. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Srpsko viđenje poljoprivrednog gospodarstva nekih prisavskih oblasti 1925./1926. godine (Zagrebačka, Srijemska i Tuzlanska oblast)“. *Povijesni prilozi*, 13/1994., 179–218.
54. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; WAGNER, Elizabeta. „Brunšmid i Hoffiller, osnivači moderne sjevernohrvatske arheologije“. *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice – VDH Jahrbuch*, 15/2008., 79–98.
55. KORDIĆ, Ljubica. „Govorno izražavanje u nastavi njemačkog jezika u osječkoj Velikoj kraljevskoj gimanziji“. *Strani jezici*, 31/2002., br. 1–2, 35–44.
56. KRAŠ, Marijan. „Zaboravljeni pjesnik Pero Magerl-Gotalovački u pismima Gustavu Krklecu“. *Osamsto godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209. – 2009. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. u Varaždinu*, ur. Miroslav Šicel, Slobodan Kaštela. Varaždin: HAZU, 2009., 633–642.
57. KRESTIĆ, Vasilije. „Zagrebačke demonstracije i bekstvo Milana Makanca u Beograd“. *Historijski zbornik*, 15/1962., 231–242.
58. KRIŽMAN, Mate. „Od Lavoslava Geitlera do Radoslava Katičića“. *Suvremena lingvistika*, 29–30/1990., 61–73.
59. KRŠNJAVI, Iso. *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, 2 sv. Zagreb: Mladost, 1986.
60. KUČAN, Franjo. „Pijesak u Hrvatskoj“. *Glasnik hrvatskog prirodoslovnog društva*, 25/1913., br. 1, 63–70; br. 2, 107–114; br. 3, 171–177; br. 4, 229–239; 26/1914., br. 1, 1–7.

61. KURRELMEYER, W[illiam]. „The Sources of Wieland's *Don Sylvio*". *Modern Philology*, 16/1919., br. 12, 637–648.
62. LACKO VIDULIĆ, Svjetlan. „Was bleibt. Porträt der Schriftstellerin und Philologin Camilla Lucerna (1868–1963)". *Kakanien Revisited*. Pristup ostvaren 10. 12. 2017. http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/SVidulic1.pdf.
63. LAKATOŠ, Josip. *Narodna statistika*. Zagreb: vlastita naklada, 1914.
64. LEITNER, Erich. „Die Anfänge der Germanistik in Österreich und die Grundung des ersten Germanistischen Seminars". *Österreich in Geschichte und Literatur*, 16/1972., br. 7, 376–388.
65. LESSING, Gotthold Ephraim. *Minna von Barnhelm. Vesela igra u pet čina*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), [1902.].
66. LUCERNA, Camilla. *Natalie Wickerhauser. Eine Denkschrift*, Agram: Druckerei der kroatischen Rechtspartei, 1909.
67. LUETIĆ, Tihana. „Duljina studiranja, doktorati i državni ispiti studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisanih 1874.-1914.". *Časopis za suvremenu povijest*, 39/2007., br. 1, 157–180.
68. LUETIĆ, Tihana. „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu". *Povijesni prilozi*, 22/2002., 167–207.
69. LUETIĆ, Tihana. „Struktura bugarske studentske populacije na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu od 1874. do 1914.". *Hrvatsko-bugarski odnosi u devetnaestom i dvadesetom stoljeću*, ur. Josip Bratulić. Zagreb: Hrvatsko-bugarsko društvo, 2005., 227–265.
70. LUETIĆ, Tihana. *Studenti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1874.–1914.* Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
71. LUETIĆ, Tihana. *Studenti Sveučilišta u Zagrebu 1874–1914. Društveni život, svakodnevica, kultura, politika*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
72. LUETIĆ, Tihana. „Studentski štrajk na Sveučilištu u Zagrebu 1908. godine". *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30/2012., 295–326.
73. LUETIĆ, Tihana. „The Migration and Experiences of Croatian Students at Universities of the Austro-Hungarian Empire at the Turn of the Century (1872–1918)". *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century). Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*, ur. Iskra Iveljić. Zagreb: FF press, 2015., 259–290.

74. MÁDL, Antal. „Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn zwischen Motivation und Gegenmotivation“. *Germanistik in Mittel- und Osteuropa*, ur. Christoph Konig. Berlin; New York: de Gruyter, 1995., 256–270.
75. MAĐAREVIĆ, Lovorka. „Croatian Philosophers III: Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976)“. *Prolegomena*, 4/2005., br. 1, 93–105.
76. MAJER-BOBETKO, Sanja. „Glazba i religija Josipa Florschütza. Prilog povijesti estetike glazbe u Hrvatskoj i povijesti hrvatske glazbene terminologije“. *Muzikologija bez granica. Svečani zbornik za Stanislava Tuksara*, ur. Ivano Cavallini, Harry White. Zagreb: ArTresor naklada; Hrvatska radiotelevizija, 2009., 223–232.
77. MARČETIĆ, Tamara. *Pregled gramatike njemačkog jezika. Deutsche Grammatik im Überblick.* Zagreb: Školska knjiga, 2001.
78. MARTINI, Fric. *Istorija nemačke književnosti*. Beograd: Nolit 1971.
79. MATASOVIĆ, Ranko. „Napomena uz ovo izdanje“. U: FLORSCHÜTZ, Josip. *Gramatika hrvatskog jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb: Ex libris, 2002., 267–270.
80. MILIČIĆ, Ada. „Zašto neko dijete ne uči“. *Život i škola*, 13/1964., br. 9–10, 410–411.
81. MIMICA, Ivan. „Usmeno pjesništvo porječja Krke u knjigama velike edicije Hrvatske narodne pjesme Matice hrvatske“. *Godišnjak Titius*, 2/2009., 135–150.
82. MODRIĆ-BLIVAJS, Dunja. „Biografije zagrebačkih srednjoškolskih profesora i njihov doprinos razvoju Akademije i Sveučilišta (1883.–1903.)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 33/2015., 239–263.
83. MOJAŠEVIĆ, Miljan. *Nemačko-jugoslovenske kulturne veze. Studije i članci*. Beograd: Izdavačko-informativni centar studenata, 1974.
84. MÜLLER, Hans-Harald; RICHTER, Myriam Isabel, ur. *Praktizierte Germanistik. Die Berichte des Seminars für deutsche Philologie der Universität Graz 1873–1918*. Stuttgart: Hirzel, 2013.
85. MURKO, Matija. „Die serbokroatische Volkspoesie in der deutschen Literatur“. *Archiv fur slavische Philologie*, 28/1906., 351–385.
86. NEMEC, Krešimir. „Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (Iz povijesti zagrebačke slovenistike)“. *Croatica et Slavica Iadertina*, 7/2011., 181–192.
87. „Oblici njemačkoga jezika“. *Ljubljanski zvon*, 11/1891., br. 4, 252.
88. ÖHLSCHLÄGER, Günther; STOCKINGER, Ludwig. „Die Leipziger Germanistik. Wissenschafts- und institutionsgeschichtliche Einleitung“. *Leipziger Germanistik.*

Beiträge zur Fachgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert, ur. Günther Öhlschläger, Hans Ulrich Schmid, Ludwig Stockinger, Dirk Werle. Berlin: de Gruyter, 2013., 7–15.

89. OLSCHANSKY, Heike. *Volksetymologie*. Tübingen: Niemeyer, 1996.
90. PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina. „Skladateljski (i pjesnički) prinosi Josipa Florschütza“. *Glazba prijelaza. Svečani zbornik za Evu Sedak*, ur. Nikša Gligo, Dalibor Davidović, Nada Bezić. Zagreb: ArTresor naklada; Hrvatska radiotelevizija, 2009., 250–261.
91. PECINOVSKÝ-RASTOVČAN, Slava. „Kapperova ‘Lazarica’ i naša narodna pjesma“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 216, 1917., 170–217.
92. PECINOVSKÝ, Slava. „Preradović’ ‘Lina Lieder’“. *Archiv für slavische Philologie*, 30/1909., 134–146.
93. PEDERIN, Ivan. „Pisma Franje Račkoga u Prag“. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4/2008., 363–364.
94. PETROVIĆ, Bernardina. „Leksik Relkovićeva *Kućnika*“. *Filologija*, 1997., br. 29, 139–154.
95. PFANOVA, Dora. „Naše sveučilište. ‘Profili i pojave’ u Njivi sredinom marta 1926.“ *Novosti* (Zagreb), br. 81, 22. 3. 1926., 7.
96. PRANJKOVIĆ, Ivo. „Novotvorbe Josipa Stipana Relkovića“. *Nova Croatica*, 6/2012., 229–247.
97. „† Prof. Maksim Mandl“. *Planinski vestnik*, 27/1927., br. 7, 164.
98. PŠIHISTAL, Ružica. „Matija Antun i Josip Stipan Relković: okvir za kreativno pamćenje“. *Diacovensia*, 14/2006., br. 1, 51–79.
99. QUIQUEREZ, Ivan. „Život i značaj rimskog cara Nerona“, *Godišnje izvješće Kraljevske velike realke i spojene s njom Trgovačke škole u Zagrebu koncem školske godine 1885.* Zagreb: Tiskara „Narodnih novinah“, 1885., 5–64.
100. RANZMAIER, Irene. *Germanistik an der Universität Wien zur Zeit des Nationalsozialismus. Karrieren, Konflikte und die Wissenschaft*. Wien: Böhlau, 2005.
101. REIS, Marga. „Gegen die Kompositionstheorie der Affigierung“. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 2/1983., br. 2, 110–131.
102. RIMAC, Marko. „Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije prema popisu iz 1890. godine“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 25/2007., 225–294.
103. RÖHLING, Horst. *Studien zur Geschichte der balkanslavischen Volkspoesie in deutschen Übersetzungen*. Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1975.

104. ROKSANDIĆ, Drago. „Kontroverze o njemačkoj kulturnoj orijentaciji u hrvatskom narodnom preporodu: njemački jezik u hrvatskoj svakodnevici, 1835.–1848.“. *Historijski zbornik*, 60/2007., 65–81.

105. RUBACHA, Jarosław. „Bułgarska misja Tadeusza Stanisława Grabowskiego w latach 1915–1918 w świetle jego publikacji na łamach tygodnika ‘Wiadomości Polskie’“. *Balcanica posnaniensia*, 23/2016., 71–94.

106. RÜEGG, Walter, ur. *A History of the University in Europe*, sv. 3: *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Century (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

107. SABLIĆ TOMIĆ, Helena; JEMRIĆ, Marina. „Sjećanja Julija Benešića na brata Tonču“. *Kolo*, 24/2014., br. 1. Pristup 28. 12. 2016. http://www.matica.hr/kolo/413/Sjećanja Julija Benešića na brata Tonču/.

108. SCHERZER, I[van]. „Robert Pinter: Njemačka čitanka za VII. i VIII. razred srednjih učilišta“. *Nastavni vjesnik*, 11/1903., 650–658.

109. SEDLAR, Antun. „Der Vater der kroatischen Germanistik“. *Deutsche Zeitung in Kroatien* (Zagreb), br. 137, Duhovi (Pfingsten) 1943., 6.

110. SEDLAR, Antun. „Germanistik in Kroatien“. *Deutsche Kultur im Leben der Völker: Mitteilungen der Akademie zur Wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums*, 16/1941., br. 2, 281–290.

111. SOLAR, Milivoj. *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

112. СТАНОЈЕВИЋ, Славко; НОТАРОШ, Красоје. *Новосадски шаховски клуб 1922–1997*. Нови Сад: Новосадски шаховски клуб, 1997.

113. STRECHA, Mario. „O pitanju utjecaja bečkog središta na kulturni identitet Zagreba u 19. stoljeću“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 26/1993., 79–88.

114. SZAVITS-NOSSAN, Ing. „† Maksimilijan Mandl. (Planinaru i prijatelju u spomen.)“. *Hrvatski planinar*, 23/1927., br. 6, 89–91.

115. ŠENOA, Milan. „Iz mojih zapisaka“. *Autobiografije hrvatskih pisaca*, ur. Vinko Brešić. Zagreb: AGM, 1997., 393–409.

116. ŠIDAK, Jaroslav. „Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata“. *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, ur. Jaroslav Šidak, sv. 1. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1969., 91–124.

117. „Šumarska akademija pred saborom“, *Šumarski list*, 31/1907., br. 4, 145–155.

118. ŠIŠIĆ, Ferdo, ur. *Korespondencija Rački – Strossmayer. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, sv. 1: *Od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1928.

119. ŠOJAT, Antun. „O jeziku Matije Magdalenića“. *Filologija*, 1986., br. 14, 345–355.

120. TATARIN, Milovan. „Između pjesničke imaginacije i estetičkih normativa (O Franji pl. Markoviću, uz sto i pedesetu obljetnicu rođenja)“. *Prilozi*, 43–44/1996., 211–236.

121. TROPSCH, Stefan. „Lucian in Wielands ‘Geschichte des Prinzen Biribinker’“. *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*, 12/1898., 454–456.

122. TROPSCH, Stephan. *Flemings Verhältnis zur römischen Dichtung*. Graz: K. k. Universitäts-Buchdruckerei und Verlags-Buchandlung „Styria“, 1895.

123. TROPSCH, Stephan. „Goethe und Vuk Stefanović Karadžić“. *Der Morgen* (Zagreb), 24. 12. 1925., 1.

124. TROPSCH, Stephan. „Riedels ‘Lied eines alten Croaten’ aus dem Jahre 1776“. *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 28, 4. 2. 1902., 1.

125. TROPSCH, Stephan. „Ueber deutsche Volksethymologie“. *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 235, 14. 10. 1897., 1–3.

126. TROPSCH, Stephan. „Ueber Gustav Freytag. Gedankblatt zur vierten Wiederkehr seines Todestages“. *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 97, 29. 4. 1898., 1–2.

127. TROPSCH, Stephan. „Wielands Don Sylvio und Cervantes’ Don Quijote“. *Euphorion*, 4. Ergänzungsheft, 1899., 32–61.

128. TROPSCH, S[tjepan]. „a) Deutsches Wörterbuch von Dr. Moritz Heyne, ord. Prof. an der Universität Göttingen. 3 Bände. Leipzig, Verlag von S. Hirzel 1890–1895. Cijena 30 M. b) Deutsches Wörterbuch von Herman Paul, Professor der deutschen Philologie an der Universität München. Halle a./S. Max Niemeyer 1897. Cijena 8 M.“. *Nastavni vjesnik*, 6/1898., 89–90.

129. TROPSCH, S[tjepan]. „Althochdeutsch, mittelhochdeutsch i neuhochdeutsch“. *Nastavni vjesnik*, 11/1903., 114–115.

130. TROPSCH, Stjepan. „August Šenoa kao pripovjedač“. *Nastavni vjesnik*, 30/1922., 445–453.

131. TROPSCH, Stjepan. „Der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in Förster’s Sängerfahrt“. *Agramer Zeitung* (Zagreb), br. 142, 3. 6. 1906., 1.

132. TROPSCH, Stjepan. „Deutsche Einflüsse auf den ‘Illyrismus’, die kroatische Erneuerungsbewegung“. *Deutsch, Englisch, Französisch, Italienisch, Spanisch (DEFIS): Korrespondenz für Sprachpolitik und Kulturaustausch*, 1/1939., br. 6, 41–43.

133. TROPSCH, Stjepan. „Eine Anastasius Grün irrtümlich zugeschriebene Übersetzung zweier kroatisch-serbischer Volkslieder“. *Archiv für slavische Philologie*, 34/1913., 540–544.

134. TROPSCH, S[tjepan]. „Filologija i logika u srednjim školama“. *Nastavni vjesnik*, 7/1899., 14–27.

135. TROPSCH, Stjepan. *Franz Grillparzer: zum 150. Geburtstag des Dichters*. [Zagreb]: [s.n.], [1941.].

136. TROPSCH, Stjepan. „Гете, Јакоб Грим, и наша народна песма“. *Nova Evropa*, 25/1932., br. 3–4, 145–150.

137. TROPSCH, Stjepan. „Goethe i prvi njemački prijevodi narodnih naših pjesama“. *Nastavni vjesnik*, knj. 40/1931.–1932., 125–140.

138. TROPSCH, Stjepan. „Jakob Grimm als Übersetzer serbo-kroatischer Volkslieder“. *Euphorion*, 16. Ergänzungsheft, 1923., 106–120.

139. TROPSCH, S[tjepan]. „Koje zamjenice upotrebljava Nijemac za lice, s kojim govori?“. *Nastavni vjesnik*, 9/1901., 32–37.

140. TROPSCH, Stjepan. „Les influences allemandes sur les illyriens et leurs précurseurs“. *Le Monde Slave*, 12/1935., br. 6, 439–452.

141. TROPSCH, Stj[epan]. „Nešto o narodnome našem desetercu“. *Nastavni vjesnik*, 13/1905., 364–366.

142. TROPSCH, S[tjepan]. „Njemačka književnost do smrti Goetheove. Napisao Robert Pinter. Izdala ‘Matica Hrvatska’. Zagreb 1897.“. *Nastavni vjesnik*, 6/1898., 303–305.

143. TROPSCH, Stjepan. „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 166, 1911., 1–74.

144. TROPSCH, Stjepan. „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 187, 1911., 209–264.

145. TROPSCH, S[tjepan]. „O definicijama supstantivnih deklinacija njemačkih“. *Nastavni vjesnik*, 8/1900., 307–309.

146. TROPSCH, S[tjepan]. „O najobičnijim pogrješkama u njemačkom jeziku“. *Nastavni vjesnik*, 5/1897., 253–267.

147. TROPSCH, Stjepan. „O utjecaju naše narodne poezije na poeziju Nijemaca u Kočevlju“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 196, 1913., 86–100.

148. TROPSCH, S[tjepan]. „Odgovor g. dru. J. Florschützu na recensiju moga Ortografičko-gramatičkoga rječnika njemačkoga jezika“. *Nastavni vjesnik*, 7/1899., 186–191.

149. TROPSCH, Stjepan. „Ogled bibliografije prijevoda narodnih naših pjesama“. *Camilla Lucerna 1868 – 24. VI. 1938*, ur. Elza Kučera, Julius Schütz. Graz: Heinrich Stiasnys Söhne, 1938., 154–161.

150. TROPSCH, Stjepan. *Ortografičko-gramatički rječnik njemačkoga jezika*. Zagreb: Naklada Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1898.

151. TROPSCH, S[tjepan]. „Osvrt na Scherzerovu ocjenu Pinterove ‘Njemačke čitanke’“. *Nastavni vjesnik*, 12/1904., 102–106.

152. TROPSCH, Stjepan. „Prigodna naša literatura na njemačkom jeziku do polovice 19. vijeka“. *Zbornik naučnih radova. Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života 1869–1929*, *posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici*, ur. Grga Novak. Zagreb: Tiskara C. Albrecht (P. Acinger), 1929., 243–250.

153. TROPSCH, Stjepan. „Serbokroatische Beiträge zur Goethe-Literatur“. *Morgenblatt* (Zagreb), br. 80, 20. 3. 1932., 2.

154. TROPSCH, S[tjepan]. „Utjecaj Johannesa Schefflera na Matiju Magdalenića“. *Nastavni vjesnik*, 11/1903., 145–154.

155. TROPSCH, Stjepan. „Uzori Reljkovićevu ‘Kućniku’“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 145, 1901., 1–29.

156. TROPSCH, Stjepan. „Vinkovački rukopis Relkovićeva Satira i prvo štampano izdanje“. *Spomenica o stopedesetgodišnjici državne gimnazije u Vinkovcima 1780–1930*, Osijek: Prva dionička tiskara, 1930., 99–107.

157. TROPSCH, Stjepan. „Wer ist der Übersetzer der ‘Neunzehn serbischen Lieder’ in F. Fösters Sängerfahrt?“. *Archiv für slavische Philologie*, 28/1906., 584–593.

158. TROPSCH, Stjepan. „Zagrebački fragment Wolframova Willehalma“. *Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*, 1929., 204–208.

159. TROPSCH, Stjepan. „Zagreber Fragment einer altdeutschen Handschrift“. *Morgenblatt* (Zagreb), br. 32, 1. 2. 1928., 6.

160. TRUHELKA, Ć[iro]. *Uspomene jednog pionira*. Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavalačkog zavoda, 1942.

161. VEITH, Robert. *Erde*. Zagreb: Druck und Verlag der Tiskara Merkantile, 1928.

162. VERNE, Jules. *Od zemlje do mjeseca ravan put za 97 sati i 20 minuta i Oko mjeseca*, Zagreb: Troškom Matice hrvatske, 1875.

163. VERNE, Jules. *Put oko Zemlje za osamdeset dana*, Zagreb: Troškom Matice hrvatske, 1876.

164. VILKE, Mirjana. „Engleski jezik u Hrvatskoj: Pogled u prošlost, sadašnjost i budućnost“. *Metodika*, 8/2007., br. 14, 9–10.

165. VITEZIĆ, Mladen. „Aleksandar Lochmer. U povodu stote obljetnice tiskanja prvih anglističkih djela na hrvatskom jeziku“. *Fluminensia*, 1/1989., br. 1–2, 49–52.

166. VODNIK, Branko. „Ivan Quiquerez“. *Jugoslavenska njiva*, 10/1926., br. 7, 240.

167. VODNIK, Branko. „Profili i pojave (Prilozi za istoriju Filozofskog fakulteta u Zagrebu)“. *Jugoslavenska njiva*, 10/1926., br. 6, 205–208; br. 7, 235–238.

168. VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Osvrt na ‘Nove primjene kvantitativnih metoda u ekonomskoj i socijalnoj povijesti’“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 15/1982., 235–241.

169. VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860. – 1918.“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 31/1998., 41–53.

170. VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. *Stanovništvo Banske Hrvatske. Demografska slika Banske Hrvatske u kontekstu društveno-povijesnih promjena od 1850. do 1910.* Zagreb: Educa, 2009.

171. VUKUŠIĆ, Stjepan. „Grga Tomljenović i Milan Japunčić, preteče današnjih normativnoakcentoloških spoznaja“. *Senjski zbornik*, 10–11/1984., 156–161.

172. WIESINGER, Peter. „Die Entwicklung der Germanistik in Wien im 19. Jahrhundert“. *Zur Geschichte und Problematik der Nationalphilologien in Europa*, ur. Frank Fürbeth, Pierre Krügel, Ernst E. Metzner, Olaf Müller. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999., 443–468.

173. WITTENBERG, Tomislav. „Osam generacija Thallera“. *Godišnjak Njemačke narodnosne Zajednice – VDG Jahrbuch*, 15/2008., 187–244.

174. ZMAJIĆ, Bartol. „Ivan Rengjeo“. *Historijski zbornik*, 15/1962., 353–357.

175. ZOLTNER, Đuro. „Alkohol i žena“. *Novi život*, 1/1913., br. 7, 105–109.

176. ZORIĆ, Damir. „Nikola Andrić o hrvatskom narodnom pjesništvu“. *Kolo*, 29/2019., br. 1. Pristup ostvaren 28. 8. 2020. https://www.matica.hr/kolo/573/nikola-andric-o-hrvatskom-narodnom-pjesnistvu-28978/.

177. ŽMEGAČ, Viktor. „Zur Geschichte der Germanistik in Kroatien“. *Germanistik in Mittel- und Osteuropa*, ur. Christoph Konig. Berlin; New York: de Gruyter, 1995., 111–120.

178. ŽMEGAČ, Viktor; ŠKREB, Zdenko; SEKULIĆ, Ljerka. *Povijest njemačke književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2003.

7.2.2. Članci u enciklopedijama i leksikonima, zapisi u internetskim bazama podataka

Kratice:

ÖAW	Österreichische Akademie der Wissenschaften
HE	Hrvatska enciklopedija
HBL	Hrvatski biografski leksikon
LZMK	Leksikografski zavod Miroslav Krleža
ÖBL	Österreichisches Biographisches Lexikon

1. „A[mbrinac], Josip“. *Hrvatsko šumarsko društvo: Imenik hrvatskih šumara*. Pristup ostvaren 21. 3. 2017. http://www.sumari.hr/sumari/kart.asp?id=8624&print=1.
2. „Antun Simonović“. *Billion Graves*. Pristup ostvaren 24. 5. 2017. https://billiongraves.com/grave/Antun-Simonovic/20517439#/.
3. „Arhimandrit Petar Petronije Jovin Trbojević“. *Geni*. Pristup ostvaren 23. 2. 2019. https://www.geni.com/people/Petar-Petronije-Trbojevi%C4%87/6000000013215356240.
4. „Arthur Huebsch“. *Ancestry*. Pristup ostvaren 17. 3. 2018. https://www.ancestry.com/1940-census/usa/New-York/Arthur-Huebsch_665l0.
5. „Badalić, Viktor“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 24. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1033.
6. B[ELIĆ], Aleksandar. „Tropsch, Stjepan dr.“. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. 4: *S–Ž*. Zagreb: Bibliografski zavod, 1929., 890.
7. „Blagaić, Kamilo“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika*. Pristup ostvaren 7. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
8. „Blanka Paulina Ceilija German“. *Geni*. Pristup ostvaren 26. 3. 2017. https://www.geni.com/people/Blanka-German/6000000011149830731.
9. „Bozena Grahor von Mrazovich“. *Hohenems Genealogie*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. https://billiongraves.com/grave/Antun-Simonovic/20517439#/.
10. DIETSCHY, H. „Muth, Richard von“. *ÖBL*. ÖAW. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Muth_Richard_1848_1902.xml.
11. „Dušan Bogdanović (političar)“. *Википедија, цлободна енциклоендија*. Pristup ostvaren 26. 3. 2017. https://sr.wikipedia.org/sr-el/Душан_Богдановић_(политичар).
12. ĐORĐEVIĆ, Mira. „Tropš, Stjepan“. *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950*, ur. Cristoph König, sv. 3: *R–Z*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2003., 1906.

13. „Ellenőr“. *A Pallas nagy lexikona*. Pristup ostvaren 24. 6. 2015. http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/031/pc003118.html#8.
14. „Florschütz Josip, Linguist“. *ÖBL*. ÖAW. Pristup ostvaren 28. 8. 2020. http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_F/Florschuetz_Josip_1864_1916.xml.
15. „Gavro Pinter“. *Metelgrad*. Pristup ostvaren 23. 2. 2019. http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&O=1&UK=1&A=0000012442&mg=1&lang=hr&H=METELGRAD&upit=PINTER,%20Gavro.
16. „Glaser, Janko“. *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi201370/#slovenski-biografski-leksikon.
17. „Grabowski, Tadeusz Stanisław“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22927.
18. GRLIĆ, Ljubiša. „Berkeš, Milan“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 24. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1799.
19. „Hans Giovanni Brunner“. *Geni*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. https://www.geni.com/people/Hans-Brunner/6000000019830223156.
20. „Hecker, Max Franz Emil“. *Deutsche Biographie*. Pristup ostvaren 28. 8. 2020. https://www.deutsche-biographie.de/pnd116561467.html.
21. „Hrvatsko-ugarska nagodba“. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 10. 8. 2020. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26523.
22. „Hurm, Antun“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 27. 11. 2016. http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=59622.
23. B[RATULIĆ], J[osip]. „Barac, Antun“. *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945.* Zagreb: Minerva, 1997., 21–22.
24. „Jonke Đuro“. *Karlovački leksikon.* Zagreb: Školska knjiga, 2008., 243.
25. JOСИЋ, З. „Јаковљевић, Марко“. *Српски биографски речник*, 4: *И–Ка*. Нови Сад: Матица српска, 2009., 223.
26. KARBIĆ, Marija. „Kulmer“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 15. 6. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11194.
27. „Kesterčanek,Vladimir“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 7. 12. 2016. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61551.
28. KLOBUČAR SRBIĆ, I[va]. „Tropsch Stjepan“. *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4: *S–Ž*. Zagreb: LZMK, 2012., 337.

29. „Koprić, Marija“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
30. KOSCH, [Wilhelm]. „Lutz, Andreas (1876–1950), Volkstumsforscher“. *ÖBL*. ÖAW. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_L/Lutz_Andreas_1876_1950.xml.
31. KRIŽMAN, Mate; AJANOVIĆ-MALINAR, Ivona. „Florschütz, Josip“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 28. 8. 2020. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6147.
32. „Kršnjavi, Isidor“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 20. 8. 2015. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34241.
33. „Lutz, Andreas“. *Kulturportal West-Ost*. Pristup ostvaren 12. 11. 2016. http://kulturportal-west-ost.eu/biographien/lutz-andreas-2.
34. „Maixner, Franjo“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38156.
35. „Malin Franjo“. *Karlovački leksikon.* Zagreb: Školska knjiga, 2008., 377.
36. „Maretić, Tomislav“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38853.
37. „Marković, Franjo“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 21. 9. 2017. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39025.
38. МИКИЋ, М. „Јаковљевић, Милан Мика“. *Српски биографски речник*, 4: *И–Ка*. Нови Сад: Матица српска, 2009., 223–224.
39. „Novotni, Večeslav“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
40. „Ognjenović Svetozar“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
41. „Pinter, Gabrijel (Gabro)“. *Partage plus*. Muzej za umjetnost i obrt. Pristup ostvaren 25. 3. 2017. http://partage.muo.hr/?object=linked&c2o=1794.
42. P[OJIĆ], M[ilan]. „Petanjek, Makso (Maksimilijan)“. *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945.* Zagreb: Minerva, 1997, 320.
43. R[UPIĆ], M[ato]. „Pavelić, Josip“. *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945.* Zagreb: Minerva, 1997., 310.
44. „Musić, August“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42542.
45. „Novak, Grga“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44211.

46. „Огњановић Жарко“, *Енциклопедија Новог Сада*, 18: *НОМ–ПАВ*. Нови Сад: Дневник, 2001., 89.
47. PAWISCHITZ, S[abine]. „Tropš (Tropsch), Stjepan (Stephan)“. *ÖBL*. ÖAW. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_T/Trops_Stjepan_1871_1942.xml.
48. PETRANOVIĆ, Martina. „Jurkas, Eustahije“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 25. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9306.
49. „Petz, Vlado“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 18. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48038.
50. PRANJKO, Klara. „Haasz Hajnal, Márton (Martin)“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 12. 3. 2016. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7004.
51. R. „Osterman, Olga“. *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945*. Zagreb: Minerva, 1997., 303.
52. „Rendi, Josef“. *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft 18. bis 20. Jahrhundert*, ur. Susanne Blumesberger, Michael Doppelhofer, Gabriela Mauthe, sv. 2. München: De Gruyter Saur, 2002., 1116.
53. „Scherzer, Ivan“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54860.
54. „Skramić, Viktor“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika*. Pristup ostvaren 5. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
55. „Smičiklas, Tadija“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56776.
56. „Stanislav Steinfl“. *Geni*. Pristup ostvaren 18. 3. 2018. https://www.geni.com/people/Stanislav-Steinfl/6000000008516906208.
57. „Stjepan Tropsch“. *Metelgrad*. Pristup ostvaren 10. 8. 2020. https://library.foi.hr/autori/autor.php?B=1&A=0000000246&H=&E=&V=.
58. „Šamšalović Gustav“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 28. 8. 2020. https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59320.
59. ŠICEL, Miroslav. „Barac, Antun“. *HBL*. LZMK. Pristup ostvaren 20. 12. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1253.
60. „Šrepel, Milivoj“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39025.
61. „Šurmin, Đuro“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60043.

62. „Taš, Rudolf“. *Gradska groblja Zagreb: Tražilica pokojnika.* Pristup ostvaren 5. 1. 2018. http://www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382.
63. „Tkalčić, Marijan“. *HE.* LZMK. Pristup ostvaren 11. 12. 2016. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61532.
64. „Tropsch, Ivan (Johann)“. *Vinkovački leksikon*, ur. Tomo Šalić. Vinkovci: vlast. nakl., 2007., 446.
65. „Tropsch, Ivan (ml.)“. *Vinkovački leksikon*, ur. Tomo Šalić. Vinkovci: vlast. nakl., 2007., 446.
66. „Tropsch, Stjepan“. *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8: *Srbija–Ž.* Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971., 375.
67. „Tropsch, Stjepan“. *Hrvatski leksikon*, sv. 2: *L–Ž.* Zagreb: Naklada Leksikon, 1997., 587.
68. „Tropsch, Stjepan“. *Vinkovački leksikon*, ur. Tomo Šalić. Vinkovci: vlast. nakl., 2007., 446.
69. „Tropsch [tropš], Stjepan“. *HE*, sv. 11: *Tr–Ž.* Zagreb: LZMK, 2009., 65.
70. „Varićak, Vladimir“. *HE.* LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63908.
71. „Veith, Robert“. *Istraživački i dokumentacijski centar CENDO.* Pristup ostvaren 26. 3. 2017. http://www.prezivjeli.cendo.hr/Person/Index.
72. VIDEK, Ivan. „Lakatoš, Josip“. *HBL.* LZMK. Pristup ostvaren 25. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11010.
73. ВОЈНОВИЋ, М. „Ђурђевић, Богдан Ж.“. *Српски биографски речник*, 3: *Д–З*, Нови Сад: Матица српска, 2007., 630.
74. „Zahradnik Karel“. *HE.* LZMK. Pristup ostvaren 23. 3. 2017. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66719.
75. ŽEŽELJ, Mirko. „Badalić, Hugo“. *HBL.* LZMK. Pristup ostvaren 24. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1029.
76. ŽIC-ROKOV, Ivan. „Bortulin, Andrija Ivan“. *HBL.* LZMK. Pristup ostvaren 24. 3. 2017. http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2491.
77. „Živković, Sreten“. *HE*. LZMK. Pristup ostvaren 18. 3. 2018. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67776.

7.3. Elektronički katalozi

1. ANNO. Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften online, Österreichische Nationalbibliothek (http://anno.onb.ac.at/).
2. Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (DZ HAZU, http://dizbi.hazu.hr/a).
3. Digitalizirani katalog autora Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža (DKA LZMK, http://katalog.lzmk.hr/).
4. Digitalizirani abecedni katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (DAK NSK, http://stari.nsk.hr/dak/?yearid=1&language=).
5. Katalog Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu (http://koha.ffzg.hr/; stari katalog: http://mjesec.ffzg.hr/webpac/).
6. Katalog Knjižnica grada Zagreba (http://katalog.kgz.hr).
7. Katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (http://katalog.nsk.hr/).
8. Katalog Narodne biblioteke Srbije (https://www.nb.rs).
9. Országos Széchényi Könyvtár (http://nektar2.oszk.hu).

7.4. Ostali mrežni izvori

1. „Biskup D.Dr.Phillip Popp“. *Evangelička crkvena općina Zagreb*. Pristup ostvaren 20. 12. 2019. http://eco-zagreb.hr/biskup-d-dr-phillip-popp/.
2. „Hrvati ‘razvalili’ Bugare usred Sofije“. *Glasnik Hrvatskoga uljudbenog pokreta. Online tjednik za društvena pitanja*, br. 6, 12. 4. 2008., 35. Pristup ostvaren 20. 5. 2018. http://www.safaric-safaric.si/hup_glasila/glasnik_2008/Glasnik_006_2008.pdf.
3. „Institutsgeschichte“. *Universität Innsbruck, Institut für Germanistik*. Pristup ostvaren 20. 8. 2020. https://www.uibk.ac.at/germanistik/ueber-uns/institutsgeschichte.html.
4. „Manastir Šišatovac“. *Manastiri u Srbiji*. Pristup ostvaren 23. 2. 2019. http://manastiriusrbiji.com/manastir-sisatovac/.
5. „Matica Hrvatska Karlovac“. Pristup ostvaren 23. 11. 2016. http://www.matica-hrvatska-karlovac.hr/str8.html.
6. „Povijest odsjeka za klasičnu filologiju: kronologija“. *Odsjek za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Pristup ostvaren 20. 8. 2015. http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php/povijest_odsjeka.

7. „Profesori Senjske gimnazije“. *Klub maturanata senjske gimnazije*. Pristup ostvaren 7. 1. 2018. http://mesopust.com/senj/profacig.shtml.
8. „SJEĆANJE Dragan 1929“. *Blog Dragana Truhlija*. Pristup ostvaren 29. 3. 2017. http://blog.dnevnik.hr/karlodragan/2008/09/1625369562/sjecanje-dragan-1929.html.
9. „Starinske priče“. *Kršćanska sadašnjost*. Pristup ostvaren 28. 12. 2019. https://www.ks.hr/starinske-price.
10. „Therese Raquin“. *V.B.Z.* Pristup ostvaren 25. 3. 2017. https://www.vbz.hr/knjiga/zola-emile-therese-raquin.
11. *Treccani: L'Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*. Pristup ostvaren 25. 3. 2017. http://www.treccani.it/enciclopedia/, natuknice (*Enciclopedia Italiana*): „Biondi, Gian Francesco“ (1930.); „Bona, Giacomo“ (1930.); „Cerva, Elio Lampridio“ (1931.); „Cippico, Coriolano“ (1931.); „Sisgoreo, Giorgio“ (1936.); „Veranzio, Antonio“ (1937.).
12. „Who is who in Serbian art“. *Blog Istoričar umetnosti*. Pristup ostvaren 17. 1. 2017. http://istoricarumetnosti.blogspot.hr/2013/02/who-is-who-in-serbian-art.html?m=1.

8. PRILOZI

PRILOG I.

Popis redovitih slušača Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima (1896. – 1918.)

A. Slušači Mudroslovnog fakulteta koji su polagali učiteljski i/ili strogi ispit iz njemačkog jezika kao jedne od struka

Baretić, Ivan[9]	Barac, Antun[5]	Abeles, Josipa (Jozefina)[3]	Prezime i ime
20.4.1878.	20.8.1894.	31.8.1896.[4]	**Datum rođenja**
Sv. Ivan Žabno	Grižane[6]	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Sv. Ivan Žabno	Grižane	Brckovljani	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	žid.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Đuro	Mate (Matija)	Sigmund	**Ime oca**
poljodjelac (ratar)	posjednik[7]	šumarski poslovođa	**Zanimanje oca**
1906/7 z	1913/4 z	1915/6 z	**I. semestar**
8*	**4**	**11°+**	**Tjedni broj sati[2]**
1906/7 lj	1913/4 lj	1915/6 lj	**II. semestar**
11°*	**4**	**8**	**Tjedni broj sati**
1907/8 z	1914/5 z	1916/7 z	**III. semestar**
10°*	**3**	**9°**	**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Prag	1914/5 lj	1916/7 lj	**IV. semestar**
	3	**9°**	**Tjedni broj sati**
1908/9 z	1915/6 z	1917/8 z	**V. semestar**
11°+	**3**	**11°**	**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	vojska[8]	1917/8 lj	**VI. semestar**
8°+		**8**	**Tjedni broj sati**
1909/0 z	1916/7 z	1918/9 z	**VII. semestar**
11°+	**4**	**8**	**Tjedni broj sati**
1909/0 lj Beč	1916/7 lj	1918/9 lj	**VIII. semestar**
	4	**8**	**Tjedni broj sati**
			IX. semestar
			Tjedni broj sati
1936.[10]	1918.	1922.	**Učiteljski ispit**
hrvatski jezik s književnošću	filozofija i hrvatski jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
njemački jezik s književnošću	njemački jezik		**Sporedna struka**
	1918.		**Strogi ispit**
	hrvatski jezik i književnost		**Glavna struka**
	hrvatska povijest		**Sporedna struka**

Bujanović, Ivan[22]	Budimirović, Dušan[17]	Bogičević, Jovan[15]	Bazala, Makso[11]	Prezime i ime
11.6.1894.	18.1.1890.[18]	20.9.1896.	15.12.1881.	**Datum rođenja**
Ogulin	Zagreb	Sr. Karlovci	Bjelovar	**Mjesto rođenja**
Krasica, kot. Sušak[23]	Zagreb[19]	Sr. Karlovci	Zagreb/Bjelovar[12]	**Zavičajnost**
rkt.	prav.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	srpski	srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Josip	Kuzman	Tanasija (Atanasije)	Josip	**Ime oca**
kr. fin. priglednik	kr. pukovnik	ekonom/ratar	privatni činovnik[13]	**Zanimanje oca**
1912/3 z	1909/0 lj	1917/8 z[16]	1899/0 z	**I. semestar**
9°+	**5+**	**8**	**7**	**Tjedni broj sati[2]**
1912/3 lj	1910/1 z	1917/8 lj II. turnus	1899/0 lj	**II. semestar**
8°	**7*+**	**8**	**7**	**Tjedni broj sati**
1913/4 z	1910/1 lj	1918/9 z	1900/1 z	**III. semestar**
4	**10***	**10°**	**8**	**Tjedni broj sati**
1913/4 lj	1911/2 z	1918/9 lj	1900/1 lj	**IV. semestar**
6+	**8**	**10**	**9***	**Tjedni broj sati**
1914/5 z Beč	1911/2 lj Berlin	1919/0 z Beč	1902/3 lj	**V. semestar**
			8	**Tjedni broj sati**
1914/5 lj	1912/3 z Berlin	1919/0 lj Beč	1903/4 lj	**VI. semestar**
8+			**9***	**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1912/3 lj	1920/1 z Beč	1904/5 z	**VII. semestar**
5+	**3+**		**9***	**Tjedni broj sati**
1917/8 lj II. turnus[24]	pravo[20]	1920/1 lj Beč	1904/5 lj	**VIII. semestar**
6			**10***	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1926.	x[21]	1923.	?[14]	**Učiteljski ispit**
hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik		**Glavna struka**
				Sporedna struka
	1929.	1924.		**Strogi ispit**
	hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost	njemački jezik i književnost		**Glavna struka**
	hrvatska povijest	hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost		**Sporedna struka**

Heisinger, Alfons[31]	Hajnal, Martin[28]	Grünwald, Ivan[26]	Gavazzi, Milovan[25]	Prezime i ime
9.12.1894.	4.12.1883.	25.1.1878.	18.3.1895.	**Datum rođenja**
Nova Gradiška	Isztimér	Orahovica	Gospić	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Isztimér	Orahovica	Zagreb	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	njemački	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Đuro	Martin Haáz	Ljudevit	Artur	**Ime oca**
mjernik	mali posjednik	bačvar/vlastel. pivničar/ providnik[27]	kr. profesor	**Zanimanje oca**
1914/5 z	1902/3 lj Budimpešta	1897/8 z	1913/4 z	**I. semestar**
5		**5**	**4**	**Tjedni broj sati[2]**
vojska[32]	1903/4 z Budimpešta	1897/8 lj	1913/4 lj	**II. semestar**
		6	**4**	**Tjedni broj sati**
1918/9 z	1903/4 lj Budimpešta	1898/9 z	1914/5 z	**III. semestar**
2		**6**	**3+**	**Tjedni broj sati**
1918/9 lj	1904/5 z Budimpešta	1898/9 lj	1914/5 lj	**IV. semestar**
2		**8**	**3+**	**Tjedni broj sati**
1919/0 z	1904/5 lj	1899/0 z	1915/6 z	**V. semestar**
0	**9***[29]	**7**	**5+**	**Tjedni broj sati**
1919/0 lj	1905/6 z	1899/0 lj	1915/6 lj	**VI. semestar**
0	**6***	**7**	**5+**	**Tjedni broj sati**
1920/1 z	umro	1900/1 z	1916/7 z	**VII. semestar**
3		**8**	**6°**	**Tjedni broj sati**
1920/1 lj		1900/1 lj	1916/7 lj Prag	**VIII. semestar**
5		**9***		**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1922.		1907.	1919.	**Učiteljski ispit**
filozofija i hrvatski (srpski) jezik		njemački jezik	filozofija i hrvatski jezik	**Glavna struka**
njemački jezik		latinski i grčki jezik	njemački jezik	**Sporedna struka**
	x[30]		1919.	**Strogi ispit**
			hrvatski jezik i književnost	**Glavna struka**
			povijest	**Sporedna struka**

Hrga (Herga), Franjo[40]	Horvatić, Rudolf[36]	Herzer, Adolf[35]	Herrak, Olga[33]	Prezime i ime
19.11.1878.	10.4.1887.	22.12.1880.	29.11.1884.	**Datum rođenja**
Hum kod Ormoža, Štajerska	Vukovar	Vratno, Varaždin	Bjelovar	**Mjesto rođenja**
Hum kod Ormoža, Štajerska	Ilok[37]	Varaždin	Bjelovar	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	žid.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
slovenski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Tomo	Antun	Samuel	Ivan	**Ime oca**
željeznički radnik[41]	cipelar[38]	trgovac	c. i kr. četnik	**Zanimanje oca**
1904/5 z	1907/8 z	1899/0 z	1905/6 z[34]	**I. semestar**
6*	**7***	**7**	**6***	**Tjedni broj sati[2]**
1904/5 lj	1907/8 lj Prag	1899/0 lj	1905/6 lj	**II. semestar**
7*		**7**	**9***	**Tjedni broj sati**
1905/6 z	1908/9 z	1900/1 z	1906/7 z	**III. semestar**
9*	**11°+**	**8**	**10***	**Tjedni broj sati**
1905/6 lj	1908/9 lj[39]	1900/1 lj	1906/7 lj	**IV. semestar**
9*	**11°+**	**9***	**10***	**Tjedni broj sati**
1906/7 z	1909/0 z	1901/2 z	1907/8 z	**V. semestar**
10*	**8+**	**10***	**10***	**Tjedni broj sati**
1906/7 lj	1909/0 lj	1901/2 lj	1907/8 lj Beč	**VI. semestar**
8	**8**	**10***		**Tjedni broj sati**
1907/8 z	1910/1 z	1902/3 z	1908/9 z	**VII. semestar**
10*	**10***	**10***	**6+**	**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Graz	1910/1 lj	1902/3 lj	1908/9 lj	**VIII. semestar**
	9*	**8**	**8+**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
x[42]	1916.	1906.	1914.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik		latinski i grčki jezik		**Sporedna struka**
				Strogi ispit
				Glavna struka
				Sporedna struka

Kelović, Milko[51]	Jurišić, Blaž[49]	Hurm, Antun[47]	Hübsch, Artur[43]	Prezime i ime
30.9.1888.	15.1.1891.	25.5.1887.	16.6.1877.[44]	**Datum rođenja**
Poljana, Daruvar	Vrgada	Vinkovci	Donji Miholjac	**Mjesto rođenja**
Kutina	Biograd	Vinkovci	Donji Miholjac[45]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Andrija	Stjepan	Antun	Ivan	**Ime oca**
trgovac	težak	kolar[48]	vlastelinski činovnik	**Zanimanje oca**
1908/9 lj	1912/3 z	1906/7 z Beč	1900/1 z	**I. semestar**
8°+	**6**		**8**	**Tjedni broj sati[2]**
1909/0 z	1912/3 lj	1906/7 lj Beč	1900/1 lj	**II. semestar**
8°+	**5**		**8**	**Tjedni broj sati**
1909/0 lj	1913/4 z FFZG	1907/8 z Beč	1901/2 z	**III. semestar**
11°!+	**0**		**8**	**Tjedni broj sati**
1910/1 z	1913/4 lj FFZG	1907/8 lj Beč	1901/2 lj	**IV. semestar**
13°*+	**0**		**10***	**Tjedni broj sati**
1910/1 lj	1914/5 z	1908/9 z	1902/3 z	**V. semestar**
10*+	**6°+**	**8**	**10***	**Tjedni broj sati**
1911/2 z	1914/5 lj	1908/9 lj	1902/3 lj	**VI. semestar**
8+	**6°+**	**8**	**8**	**Tjedni broj sati**
bogoslovija[52]	1915/6 z FFZG	1909/0 z	bogoslovija[46]	**VII. semestar**
	0	**8**		**Tjedni broj sati**
bogoslovija	1915/6 lj FFZG	1909/0 lj	bogoslovija	**VIII. semestar**
	0	**9!**		**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
x[53]	1917.	1911.		**Učiteljski ispit**
hrvatski jezik i njemački jezik	filozofija i hrvatski jezik	njemački jezik		**Glavna struka**
	njemački jezik	latinski i grčki jezik		**Sporedna struka**
	1916.	1923.	1906.	**Strogi ispit**
	filozofija[50]	njemački jezik i književnost	njemačka filologija	**Glavna struka**
	hrvatski jezik i književnost	hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost	staroklasična filologija	**Sporedna struka**

Korač, Želimir[62]	Kolander, Ivan[57]	Kesterčanek, Vladimir[56]	Kernic, Ljuba[54]	Prezime i ime
18.8.1883.	7.9.1885.	16.8.1887.	2.4.1884.	**Datum rođenja**
Zagreb	Zagreb	Zagreb	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Zagreb/Varaždin[58]	Zagreb	Kostajnica	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
pok. (majka Amela)	Vatroslav[59]	Franjo	Ivan Nepomuk	**Ime oca**
poreznik	profesor glazbe[60]	profesor kr. šum. akademije	gradski bilježnik	**Zanimanje oca**
1903/4 z pravo	1905/6 z	1905/6 z FFZG	1902/3 z IZV[55]	**I. semestar**
	6*	**0**	**10***	**Tjedni broj sati[2]**
1903/4 lj pravo	1905/6 lj	1905/6 lj	1902/3 lj IZV	**II. semestar**
	6*	**9*°**	**8**	**Tjedni broj sati**
1904/5 z Beč	1906/7 z	1906/7 z	1903/4 z	**III. semestar**
	10*	**10***	**8**	**Tjedni broj sati**
1904/5 lj Beč	1906/7 lj	1906/7 lj	1903/4 lj	**IV. semestar**
	10*	**13°***	**9***	**Tjedni broj sati**
1905/6 z Beč	1907/8 z	1907/8 z Graz	1904/5 z Leipzig	**V. semestar**
	10*			**Tjedni broj sati**
1905/6 lj Beč	1907/8 lj	1907/8 lj Beč	1904/5 lj Leipzig	**VI. semestar**
	8			**Tjedni broj sati**
1906/7 z Beč	1908/9 z Beč	1908/9 z	1905/6 z	**VII. semestar**
		8+	**6**	**Tjedni broj sati**
1906/7 lj Beč	1908/9 lj Beč	1908/9 lj	1905/6 lj	**VIII. semestar**
		8+	**7***	**Tjedni broj sati**
1909/0 lj	1909/0 lj FFZG IZV[61]			**IX. semestar**
3	**0**			**Tjedni broj sati**
1915.	1916.	1911.	1923.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik i filozofija	njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
hrvatski jezik	klasična filologija			**Sporedna struka**
1907.		1915.		**Strogi ispit**
filozofija[63]		slavistika		**Glavna struka**
		germanistika		**Sporedna struka**

Krušec, Josefina (Josipa)[74]	Kraus, Robert[71]	Kralj, Viktor[68]	Kralj, Marijana[64]	Prezime i ime
5.7.1885.	10.10.1883.	30.11.1881.	9.11.1895.	**Datum rođenja**
Ruma	Karlovac	Vižovlje, Veliko Trgovišće[69]	Vojni Križ, Čazma	**Mjesto rođenja**
Zagreb/Srijemska županija/Klanjec/Tuhelj[75]	Kaposvar, Ugarska[72]	Veliko Trgovišće	Raven[65]	**Zavičajnost**
rkt.	žid.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Martin	Samuel	Antun	Ivan	**Ime oca**
pošt. činovnik	trgovac	privatni činovnik	oružnički stražmeštar[66]	**Zanimanje oca**
1905/6 z IZV	1905/6 z	1901/2 lj FFZG	1917/8 z FFZG	**I. semestar**
9*	**6***	**0**	**0**	**Tjedni broj sati[2]**
1905/6 lj IZV[76]	1905/6 lj	1903/4 z	1917/8 lj FFZG[67]	**II. semestar**
5	**6***	**8**	**3°**	**Tjedni broj sati**
1906/7 z	?	1903/4 lj	1918/9 z FFZG	**III. semestar**
10*		**9***	**2°**	**Tjedni broj sati**
1906/7 lj	1906/7 lj Beč	1904/5 z Beč	1918/9 lj	**IV. semestar**
10*			**2**	**Tjedni broj sati**
1907/8 z	1907/8 z	1904/5 lj Beč	1919/0 z Beograd	**V. semestar**
8	**10***			**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Beč	?	1905/6 z Beč	1919/0 lj	**VI. semestar**
			3	**Tjedni broj sati**
1908/9 z	?	1907/8 z	1920/1 z	**VII. semestar**
8+		**10***	**5**	**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	?	pravo[70]	1920/1 lj	**VIII. semestar**
8+			**5**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1913.	x[73]	1910.	1924.	**Učiteljski ispit**
hrvatski jezik i njemački jezik	njemački jezik	njemački jezik	hrvatskosrpski jezik i filozofija	**Glavna struka**
	latinski i grčki jezik	latinski i grčki jezik	njemački jezik	**Sporedna struka**
			1923.	**Strogi ispit**
			hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost	**Glavna struka**
			hrvatska povijest	**Sporedna struka**

Magerl, Pero[83]	Maček, Pavao[80]	Kušević, Stevan D.[78]	Kuhner, Đuro[77]	Prezime i ime
23.10.1890.	10.11.1880.	11.1.1885.	6.10.1882.	**Datum rođenja**
Zajezda, Zlatar	Jastrebarsko	Brod n/S	Jarmina	**Mjesto rođenja**
Zajezda/Krško[84]	Zagreb	Zagreb	Jarmina	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	srpski	njemački	**Materinski jezik**
- (majka Berta)	Ivan	Dimitrije	pok. Andrija (majka Margaretha)	**Ime oca**
- (majka kr. poštarica)	kr. inženjer[81]	vijećnički tajnik ban. stola	- (majka poljodjelka)	**Zanimanje oca**
1912/3 z FFZG	1899/0 z	1903/4 z	1903/4 z Beč	**I. semestar**
0	**7**	**8**		**Tjedni broj sati[2]**
1913/4 lj FFZG	1899/0 lj	1903/4 lj	1903/4 lj Beč	**II. semestar**
0	**5**	**7***		**Tjedni broj sati**
1914/5 z	1900/1 z	1904/5 z Beč	1904/5 z Beč	**III. semestar**
3	**3**			**Tjedni broj sati**
1914/5 lj	1900/1 lj	1904/5 lj Beč	1904/5 lj Beč	**IV. semestar**
4	**3**			**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1901/2 z	1905/6 z Beč	1905/6 z	**V. semestar**
4	**2**		**9***	**Tjedni broj sati**
1915/6 lj	1901/2 lj	1905/6 lj Beč	1905/6 lj	**VI. semestar**
1	**2**		**9***	**Tjedni broj sati**
1916/7 z	1902/3 z FFZG	1906/7 z Beč	1906/7 z	**VII. semestar**
3	**0**		**10***	**Tjedni broj sati**
pravo[85]	1902/3 lj FFZG	1906/7 lj Beč	1906/7 lj	**VIII. semestar**
	0		**10***	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1922.	1904./1906.[82]	x[79]	1912.	**Učiteljski ispit**
filozofija i hrvatski (srpski) jezik	povijest i geografija	hrvatski jezik i njemački jezik	njemački jezik	**Glavna struka**
njemački jezik	njemački jezik		latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
1926.	1917.			**Strogi ispit**
?[86]	geografija			**Glavna struka**
	opća povijest			**Sporedna struka**

Mihelić, Franjo[98]	Melkus, Maksimilijan[96]	Mecing, Josip[90]	Majhen, Vladimir[87]	Prezime i ime
21.2.1886.	3.11.1887.	6.3.1879.	6.1.1885.	**Datum rođenja**
Ogulin	München	Ilok	Petrinja	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Mitrovica/Vukovar/ Zagreb/Osijek[97]	Sr. Karlovci[91]	Križovljan Brijeg, Varaždin[88]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Franjo	Dragan	Vilim	Blaž	**Ime oca**
kr. kot. sudac	kr. profesor i akademski slikar	tesar[92]	stolar	**Zanimanje oca**
1906/7 lj	1907/8 z	1899/0 z FFZG?[93]	1904/5 z	**I. semestar**
8*	**7***	**?**	**6***	**Tjedni broj sati[2]**
1907/8 z	1907/8 lj Prag	1899/0 lj	1904/5 lj	**II. semestar**
7*		**7**	**7***	**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Graz	1908/9 z	1900/1 z	1905/6 z Leipzig	**III. semestar**
	8°+	**8**		**Tjedni broj sati**
1908/9 z	1908/9 lj	1900/1 lj	1905/6 lj Leipzig	**IV. semestar**
8+	**11°+**	**9***		**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	1909/0 z München	1901/2 z	1906/7 z	**V. semestar**
8+		**10***	**7***	**Tjedni broj sati**
1909/0 z Beč	1910/1 z	1902/3 z Beč	1906/7 lj[89]	**VI. semestar**
	10*+		**7***	**Tjedni broj sati**
1909/0 lj[99]	1910/1 lj	1902/3 lj Beč	1907/8 z Graz	**VII. semestar**
11°!+	**13°*+**			**Tjedni broj sati**
pravo[100]	1911/2 z	1903/4 z Beč[94]	1907/8 lj Graz	**VIII. semestar**
	11°+			**Tjedni broj sati**
	1911/2 lj			**IX. semestar**
	8			**Tjedni broj sati**
1914.	1918.	1929.	1915.	**Učiteljski ispit**
hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	njemački jezik i srpskohrvatski jezik[95]	njemački jezik	**Glavna struka**
			latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
				Strogi ispit
				Glavna struka
				Sporedna struka

Peričević, Mato[107]	Pecinovský, Slava[105]	Pavičić, Stjepan[103]	Mihić, Ilija[101]	Prezime i ime
14.10.1888.[108]	21.12.1885.	11.7.1887.[104]	15.7.1886.	**Datum rođenja**
Dubrovnik	Volary, Češka	Vinkovci	Medak, Gospić	**Mjesto rođenja**
Dubrovnik	Zagreb	Vinkovci	Medak, Gospić	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Antun	Ivan	Stjepan	Janko	**Ime oca**
trgovac i fotograf[109]	ljekarnik	učitelj	drž. nadlugar	**Zanimanje oca**
1907/8 z	1905/6 z Beč[106]	1906/7 z Beč	1905/6 z	**I. semestar**
7*			**9*°**	**Tjedni broj sati[2]**
1907/8 lj Beč?	1905/6 lj Beč	1906/7 lj Beč	1905/6 lj	**II. semestar**
			5	**Tjedni broj sati**
1908/9 z Beč	1906/7 z	1907/8 z	1906/7 z Graz	**III. semestar**
	10*	**7***		**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	1906/7 lj	1907/8 lj Beč	1906/7 lj Graz	**IV. semestar**
8	**10***			**Tjedni broj sati**
1909/0 z[110]	1907/8 z	1908/9 z	1907/8 z Leipzig	**V. semestar**
8	**10***	**8+**		**Tjedni broj sati**
1910/1 z[111] // 1912/3 z	1907/8 lj Beč	1908/9 lj	1907/8 lj Leipzig	**VI. semestar**
7*+ // 6		**8+**		**Tjedni broj sati**
1912/3 lj	1908/9 z	1909/0 z	1909/0 z	**VII. semestar**
8	**8**	**8+**	**8+**	**Tjedni broj sati**
	1908/9 lj	1909/0 lj	1909/0 lj	**VIII. semestar**
	8	**9!**	**9!+**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1935.	1910.	1913.	1921.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik s književnošću[112]	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	srpski jezik[102]	**Glavna struka**
latinski jezik			njemački jezik	**Sporedna struka**
	1914.			**Strogi ispit**
	germanistika			**Glavna struka**
	slavistika			**Sporedna struka**

Popp, Filip[123]	Petz, Vladoje[120]	Petanjek, Maksimilijan[115]	Perok, Mira[113]	Prezime i ime
23.3.1893.	24.12.1887.[121]	23.5.1884.[116]	2.5.1888.	**Datum rođenja**
Bežanija	Đakovo	Grabe, Zlatar	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Bežanija	Đakovo	Mače	Zagreb	**Zavičajnost**
evang.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
njemački	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Matija	pok. Eduard (majka Sabina)	Franjo	Filip	**Ime oca**
posjednik zemljišta[124]	- (majka posebnica)	posjednik[117]	kr. savjetnik i zamjenik fin. ravn.	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1906/7 lj	1908/9 z[118]	1907/8 z[114]	**I. semestar**
8	**11°***	**8°+**	**7***	**Tjedni broj sati[2]**
1917/8 lj	1907/8 z	1908/9 lj	1907/8 lj Beč	**II. semestar**
8	**7***	**8°+**		**Tjedni broj sati**
1918/9 z // 1919/0 z[125]	1907/8 lj Prag	1909/0 z	1908/9 z	**III. semestar**
8 // 10		**11°+**	**8+**	**Tjedni broj sati**
1919/0 lj	1908/9 z	1909/0 lj	1908/9 lj	**IV. semestar**
10	**11°+**	**11°!+**	**8+**	**Tjedni broj sati**
1920/1 z	1908/9 lj	1910/1 z Moskva[119]	1909/0 z	**V. semestar**
8	**8+**		**8+**	**Tjedni broj sati**
1920/1 lj	1909/0 z	1910/1 lj Moskva	1909/0 lj	**VI. semestar**
10	**8+**		**9!+**	**Tjedni broj sati**
bogoslovija[126]	1909/0 lj	1911/2 z	1910/1 z	**VII. semestar**
	9!+	**9°+**	**10*+**	**Tjedni broj sati**
bogoslovija	bogoslovija[122]	1911/2 lj	1910/1 lj	**VIII. semestar**
		8	**9*+**	**Tjedni broj sati**
		1912/3 z		**IX. semestar**
		8°		**Tjedni broj sati**
	1915.	1916.	1912.	**Učiteljski ispit**
	hrvatski jezik i njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
				Sporedna struka
1921.	1917.	1917.	1913.	**Strogi ispit**
filozofija	hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost	hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost	germanistika	**Glavna struka**
(jednosatni: njemački jezik i literatura)	hrvatska povijest	hrvatska povijest	slavistika	**Sporedna struka**

Riesz, Franjo[133]	Richter, Franjo[131]	Rengjeo, Ivan[129]	Prica, Spasenije[127]	Prezime i ime
12.6.1887.[134]	16.5.1891.	15.5.1884.	26.5.1883.	**Datum rođenja**
Vinkovci	N. Slankamen	Ilok	Korenica	**Mjesto rođenja**
Vinkovci	N. Slankamen	Ilok	Korenica	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	njemački[132]	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Ivan	pok. Adolfo (majka Marija)	Ivan	Vujo	**Ime oca**
posjednik[135]	- (majka poslovotkinja u trgovini /sitničariji)	dnevničar	seljak	**Zanimanje oca**
1906/7 z Beč	1909/0 z	1903/4 z FFZG	1905/6 z	**I. semestar**
	8°+	**0**	**9°***	**Tjedni broj sati[2]**
1906/7 lj Beč	1909/0 lj	1903/4 lj	1905/6 lj	**II. semestar**
	8°!+	**9***	**6***	**Tjedni broj sati**
1907/8 z Beč	1910/1 z	1904/5 z	1906/7 z Beč	**III. semestar**
	13°*+	**9***		**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Beč	1910/1 lj	1904/5 lj Flor. [130]	1906/7 lj Beč	**IV. semestar**
	13°*+	**5°***		**Tjedni broj sati**
1908/9 z	1911/2 z	1905/6 z	1908/9 z Beč	**V. semestar**
8	**11°**	**6***		**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	1911/2 lj Leipzig	1905/6 lj	1908/9 lj Beč	**VI. semestar**
8+		**9***		**Tjedni broj sati**
1909/0 z	1912/3 z	1906/7 z	1909/0 z Beč	**VII. semestar**
8	**5+**	**10***		**Tjedni broj sati**
1909/0 lj	1912/3 lj	1906/7 lj	1909/0 lj Beč	**VIII. semestar**
8	**5+**	**8***		**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1914.	1924.	1912.	x[128]	**Učiteljski ispit**
njemački jezik	njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	filozofija i njemački jezik	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik	latinski i grčki jezik		hrvatski (srpski) jezik	**Sporedna struka**
				Strogi ispit
				Glavna struka
				Sporedna struka

Steiner, Mavro[145]	Simonović, Milenko[141]	Schneider, Artur[138]	Schey, Rudolf[136]	Prezime i ime
25.11.1885.	10.6.1879.	26.8.1879.	21.12.1884.	**Datum rođenja**
Varaždin	Mitrovica	Zagreb	Jennersdorf (Gyanafalva)	**Mjesto rođenja**
Varaždin	Mitrovica	Zagreb	Nagy Marton	**Zavičajnost**
žid.	prav.	rkt.	žid.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	srpski	hrvatski	njemački	**Materinski jezik**
Natan	Nikola	Ivan	Josip	**Ime oca**
trgovac	činovnik	knjigoveža	vjeroučitelj i koljić	**Zanimanje oca**
1904/5 z	1899/0 z Beč	1898/9 z	1906/7 z	**I. semestar**
6*		**6**	**8***	**Tjedni broj sati[2]**
1904/5 lj	1899/0 lj Beč	1898/9 lj	1906/7 lj	**II. semestar**
7*		**8**	**8***	**Tjedni broj sati**
1905/6 z	1900/1 z Beč	1899/0 z Beč	1907/8 z	**III. semestar**
12°*			**10***	**Tjedni broj sati**
1905/6 lj	1900/1 lj Beč	1899/0 lj Beč	1907/8 lj Beč	**IV. semestar**
9*				**Tjedni broj sati**
1906/7 z Beč	1901/2 z[142]	1900/1 z Beč	1908/9 z	**V. semestar**
	8		**8+**	**Tjedni broj sati**
1906/7 lj Beč	1901/2 lj Graz	1900/1 lj Beč	1908/9 lj	**VI. semestar**
			8+	**Tjedni broj sati**
1907/8 z	1902/3 z Beč	1901/2 z Beč	pravo[137]	**VII. semestar**
8*				**Tjedni broj sati**
1907/8 lj Beč	1903/4 z München	1901/2 lj Beč	pravo	**VIII. semestar**
				Tjedni broj sati
	IX. 1916/7 lj Bern X. 1917/8 z Bern[143]	1902/3 lj FFZG		**IX. semestar**
		0		**Tjedni broj sati**
1910.	1930.	1906.	1912.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik	„njemački i hrvatski jezik, filozofija“[144]	srpskohrvatski jezik i njemački jezik[139]	njemački jezik	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik			latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
		1902.		**Strogi ispit**
		slavenska filologija[140]		**Glavna struka**
				Sporedna struka

Šajković, Viden[154]	Strauss, Josip[152]	Stemberger, Ivan[150]	Steinfl, Stanislav[146]	Prezime i ime
26.6.1885.[155]	9.3.1888.	22.8.1873.	4.3.1888.[147]	**Datum rođenja**
Sr. Karlovci	Osijek	Zagreb	Beč	**Mjesto rođenja**
Sr. Karlovci	Osijek	Zagreb	Gospić/Rijeka/Donji Miholjac/Beč[148]	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
srpski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Vladimir	Stjepan	Matija	Božo[149]	**Ime oca**
inženjer (mjernik)	poljodjelac[153]	radnik tvornice duhana	kr. kot. liječnik	**Zanimanje oca**
1903/4 z Beč	1907/8 z	1902/3 z	1906/7 z	**I. semestar**
	7*	**5**	**8***	**Tjedni broj sati[2]**
1903/4 lj Beč	1907/8 lj Beč	1902/3 lj	1906/7 lj	**II. semestar**
		8	**8***	**Tjedni broj sati**
1904/5 z Beč	1908/9 z	1903/4 z	1907/8 z	**III. semestar**
	11°+	**8**	**10***	**Tjedni broj sati**
1904/5 lj Beč	1908/9 lj	1903/4 lj	1907/8 lj	**IV. semestar**
	11°+	**9***	**8**	**Tjedni broj sati**
1905/6 z Beč	1909/0 z	1904/5 z	1908/9 z	**V. semestar**
	11°+	**9***	**8+**	**Tjedni broj sati**
1905/6 lj	1909/0 lj	1904/5 lj	1908/9 lj	**VI. semestar**
6*	**11°!+**	**10***	**8+**	**Tjedni broj sati**
1906/7 z	1910/1 z	pravo[151]	1909/0 z	**VII. semestar**
8	**13°*+**		**8**	**Tjedni broj sati**
1906/7 lj FFZG[156]	1910/1 lj	pravo	1909/0 lj	**VIII. semestar**
0	**9*+**		**9!+**	**Tjedni broj sati**
1907/8 z FFZG			IX. 1912/3 z Leipzig X. 1912/3 lj Leipzig	**IX. semestar**
0				**Tjedni broj sati**
1918.	1913.	1908.	1916.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	njemački jezik	njemački jezik	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik		latinski i grčki jezik	latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
			1918.	**Strogi ispit**
			povijest umjetnosti i kulture	**Glavna struka**
			njemački jezik i književnost	**Sporedna struka**

Tarczay, Gizela[162]	Štulhofer, Adela (Ada)[161]	Šimončić, Miroslav[159]	Šamšalović, Gustav[157]	Prezime i ime
17.9.1896.[163]	18.12.1895.	19.12.1888.	15.8.1878.	**Datum rođenja**
Cernik, Sušak	Nova Gradiška	Podrgrađe, Stubica	Valpovo	**Mjesto rođenja**
Barilović, Vojnić	Zagreb	Podvrh, Samobor	Valpovo	**Zavičajnost**
evang.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
mađarski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Koloman	Dragutin	Josip	Dragutin	**Ime oca**
općinski liječnik	vijećnik stola sedmorice	općinski načelnik	posjednik/privatnik	**Zanimanje oca**
1914/5 z	1915/6 z	1907/8 z	1897/8 z	**I. semestar**
6+	**11°+**	**7***	**5**	**Tjedni broj sati[2]**
1914/5 lj	1915/6 lj	1907/8 lj Graz	1897/8 lj	**II. semestar**
8+	**8+**		**4**	**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1916/7 z	1908/9 z[160]	1898/9 z Graz	**III. semestar**
8+	**9°**	**10°+**		**Tjedni broj sati**
1915/6 lj	1916/7 lj	1908/9 lj	1898/9 lj Graz	**IV. semestar**
8	**6**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1916/7 z	1917/8 z	1909/0 z	1899/0 z Graz	**V. semestar**
9°	**11°**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1916/7 lj	1917/8 lj	1909/0 lj	1899/0 lj Graz	**VI. semestar**
9°	**8**	**11°!**		**Tjedni broj sati**
1917/8 z	1918/9 z	1910/1 z	1900/1 z Graz	**VII. semestar**
11°	**8**	**13°*+**		**Tjedni broj sati**
1917/8 lj	1918/9 lj	1910/1 lj	1900/1 lj Graz	**VIII. semestar**
11°	**8**	**9*+**		**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1918.	1920.	1912.	1903.	**Učiteljski ispit**
njemački jezik i mađarski jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	njemački jezik	**Glavna struka**
			latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
1919.			1906.	**Strogi ispit**
njemački jezik			germanistika	**Glavna struka**
mađarski jezik			komparativno jezikoslovlje[158]	**Sporedna struka**

Trontl, Stjepko[172]	Tkalčić, Marijan[169]	Tkalčić, Branko[167]	Tkalac, Anka[164]	Prezime i ime
28.7.1887.	16.5.1896.	4.4.1892.	2.9.1888.	**Datum rođenja**
Karlovac	Kapela, Bjelovar	Glina	Sarajevo	**Mjesto rođenja**
Karlovac	Zagreb	Račinovci/Drenovci[168]	Zagreb	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
pok. Đuro (majka Terezija)	Šandor (Aleksandar)	Bjelan	Stanko	**Ime oca**
- (majka posebnica)	računarski savjetnik	općinski bilježnik	javni bilježnik[165]	**Zanimanje oca**
1907/8 z	1914/5 z FFZG	1910/1 z	1907/8 z	**I. semestar**
7*	**0**	**10°*+**	**7***	**Tjedni broj sati[2]**
1907/8 lj Beč	vojska[170]	1910/1 lj	1907/8 lj Beč	**II. semestar**
		11°*+		**Tjedni broj sati**
1908/9 z	1917/8 lj II. turnus	1911/2 z Leipzig	1908/9 z	**III. semestar**
11°+	**2**		**8+**	**Tjedni broj sati**
1908/9 lj	1918/9 z	1911/2 lj Leipzig	1908/9 lj[166]	**IV. semestar**
11°+	**10°**		**8+**	**Tjedni broj sati**
1909/0 z	1918/9 lj	1912/3 z	1909/0 z Leipzig	**V. semestar**
8+	**8**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1909/0 lj	1919/0 z	1912/3 lj	1909/0 lj Leipzig	**VI. semestar**
9!+	**5**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1910/1 z Graz	1919/0 lj	1913/4 z	1910/1 z	**VII. semestar**
	8	**4**	**10*+**	**Tjedni broj sati**
1910/1 lj Graz	1920/1 z	1913/4 lj	1910/1 lj	**VIII. semestar**
	6	**8**	**9*+**	**Tjedni broj sati**
1911/2 lj				**IX. semestar**
8				**Tjedni broj sati**
1917.	1924.	1916.	1913.	**Učiteljski ispit**
hrvatski jezik i njemački jezik	filozofija	njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
	njemački jezik[171]	latinski i grčki jezik		**Sporedna struka**
	1921.	1916.		**Strogi ispit**
	filozofija	njemački jezik i književnost		**Glavna struka**
	(jednosatni: njemački jezik i književnost)	klasična filologija		**Sporedna struka**

Vuk-Pavlović, Pavao[180]	Vidačić, Marcel[178]	Verzak, Ferdo[177]	Tvrtković, Pavao[173]	Prezime i ime
9.2.1894.	13.1.1885.	14.9.1879.	9.5.1891.[174]	**Datum rođenja**
Koprivnica	Križevci	Vinkovci	Kreševo	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Križevci	Vinkovci	Kreševo	**Zavičajnost**
rkt.[181]	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Slavko Wolf	Kvirin	Ferdo	Mato	**Ime oca**
odvjetnik	ravnajući učitelj	puškar	rudar[175]	**Zanimanje oca**
1912/3 z Leipzig	1905/6 z	1900/1 z	1913/4 lj FFZG	**I. semestar**
	4*	**6**	**0**	**Tjedni broj sati[2]**
1912/3 lj Leipzig	1905/6 lj Graz	1900/1 lj FFZG	1914/5 z FFZG	**II. semestar**
		0	**0**	**Tjedni broj sati**
1913/4 z Leipzig	1906/7 z Prag	1901/2 z Beč	vojska[176]	**III. semestar**
				Tjedni broj sati
1913/4 lj Leipzig	1906/7 lj Prag	1901/2 lj Beč	vojska	**IV. semestar**
				Tjedni broj sati
1918/9 z	1907/8 z	1902/3 z Beč	1917/8 lj I. turnus	**V. semestar**
8°	**9***		**2**	**Tjedni broj sati**
1918/9 lj	1907/8 lj Beč	1902/3 lj Beč	1918/9 lj	**VI. semestar**
10			**3**	**Tjedni broj sati**
1919/0 z[182]	1908/9 z Beč	1903/4 z Beč	1919/0 z	**VII. semestar**
3			**3**	**Tjedni broj sati**
1919/0 lj	1908/9 lj[179]	1903/4 lj	1919/0 lj	**VIII. semestar**
10	**8+**	**9***	**3**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
1922.		1911.	1924.	**Učiteljski ispit**
filozofija i pedagogija		njemački jezik	filozofija i hrvatski (srpski) jezik	**Glavna struka**
njemački jezik		latinski i grčki jezik	njemački jezik	**Sporedna struka**
1921.	1911.			**Strogi ispit**
filozofija	hrvatski jezik i književnost			**Glavna struka**
(jednosatni: njemački jezik)	njemačka filologija			**Sporedna struka**

Živković, Sreten[189]	Westermeyer, Aleksandar[187]	Weissgerber, Franjo[185]	Waidl, Ernest[183]	Prezime i ime
14.2.1895.	1.5.1885.	8.8.1894.	31.12.1885.	**Datum rođenja**
Osijek	Budimpešta	Vinkovci	Sr. Karlovci	**Mjesto rođenja**
Osijek	Budimpešta	Vinkovci	Sr. Karlovci	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest[1]**
hrvatski	hrvatski	njemački	njemački	**Materinski jezik**
pok. Petar (majka Emilija)	skrbnik F. J. Kugler	Josip	Ivan	**Ime oca**
- (majka gostioničarka)	bravar	stolar	pekar	**Zanimanje oca**
1914/5 z	1906/7 z	1915/6 lj	1904/5 z veterina Beč	**I. semestar**
9°+	**8***	**8**		**Tjedni broj sati[2]**
1914/5 lj	1906/7 lj Beč	1916/7 z	1904/5 lj Beč	**II. semestar**
11°+		**9°**		**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1907/8 z	1916/7 lj	1905/6 z Beč	**III. semestar**
11°+	**10***	**6**		**Tjedni broj sati**
1915/6 lj	1907/8 lj Beč	1917/8 z	1905/6 lj Beč	**IV. semestar**
11°		**11°**		**Tjedni broj sati**
1916/7 z Beč	1908/9 z Beč	1917/8 lj	1906/7 z Beč	**V. semestar**
		7°		**Tjedni broj sati**
1917/8 z Beč	1908/9 lj Beč	1918/9 z	1906/7 lj Beč	**VI. semestar**
		10°		**Tjedni broj sati**
1917/8 lj Beč	1909/0 z Beč	bogoslovija[186]	1907/8 z	**VII. semestar**
			10*	**Tjedni broj sati**
1918/9 z Beč	pravo[188]	bogoslovija	1907/8 lj Beč	**VIII. semestar**
				Tjedni broj sati
	pravo			**IX. semestar**
				Tjedni broj sati
1922.	1918.	1922.	x[184]	**Učiteljski ispit**
hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	njemački jezik	hrvatski (srpski) jezik i njemački jezik	hrvatski jezik i njemački jezik	**Glavna struka**
	latinski i grčki jezik			**Sporedna struka**
1928.				**Strogi ispit**
hrvatski jezik i hrvatska i srpska književnost				**Glavna struka**
njemački jezik i književnost				**Sporedna struka**

B. Slušači Mudroslovnog fakulteta s germanistikom kao glavnom strukom bez dokaza o položenom učiteljskom/ strogom ispitu i slušači s položenim ispitom za građanske i/ili više pučke škole koji su predavali njemački jezik

Bodnár, Marija[196]	Blagaić, Kamilo[193]	Badovinac, Miroslav[190]	Prezime i ime
29.8.1897.	25.3.1886.	17.6.1869.	**Datum rođenja**
Karlovac	Maribor	Badovinci, Jaska	**Mjesto rođenja**
Karlovac[197]	Delnice	Sošice, Jaska[191]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	gkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Béla (Adalbert)	Kamilo	Đuro	**Ime oca**
natprotustavnik željeznice[198]	kontrolor i glavar željezničke postaje[194]	poljodjelac	**Zanimanje oca**
1916/7 z	1905/6 z	1901/2 z FFZG	**I. semestar**
7°	**4***	**0**	**Tjedni broj sati**
1916/7 lj	1905/6 lj	1901/2 lj FFZG	**II. semestar**
7°	**9***	**0**	**Tjedni broj sati**
1917/8 z	1906/7 z	1902/3 z FFZG	**III. semestar**
11°	**10***	**0**	**Tjedni broj sati**
1917/8 lj	1906/7 lj	1902/3 lj FFZG	**IV. semestar**
11°	**10***	**0**	**Tjedni broj sati**
1918/9 z	1907/8 z	1903/4 z	**V. semestar**
8	**10***	**8**	**Tjedni broj sati**
1918/9 lj	?[195]	1903/4 lj	**VI. semestar**
8		**9***	**Tjedni broj sati**
1919/0 z // 1919/0 lj[199]	?	1904/5 z	**VII. semestar**
8 // 8		**9***	**Tjedni broj sati**
1920/1 z	?	1904/5 lj	**VIII. semestar**
5		**10***	**Tjedni broj sati**
			IX. semestar
			Tjedni broj sati
x[200]	?	?	**Ispit za učiteljsku službu**
	?	profesor na trgovačkoj akademiji[192]	**Zanimanje/radno mjesto**

Jakovljević, Marko[208]	Grahor, Božena[206]	Hoffer, Nada[204]	Đurđević, Bogdan[201]	Prezime i ime
8.5.1880.	9.11.1898.	27.8.1894.	13.6.1878. [202]	**Datum rođenja**
Sr. Karlovci	Zagreb	Zagreb	Iláncsa	**Mjesto rođenja**
Sr. Karlovci	Zagreb	Zagreb	Zemun	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
srpski	hrvatski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Mladen	Stjepan	Nikola	Živojin	**Ime oca**
bačvar	ravnatelj Croatiae	odvjetnik	posjednik, ekonom	**Zanimanje oca**
?[209]	1918/9 z	1913/4 z	1899/0 z Jena	**I. semestar**
	8	**4**		**Tjedni broj sati**
1899/0 lj	1918/9 lj	1913/4 lj	1899/0 lj Jena	**II. semestar**
5	**5**	**6+**		**Tjedni broj sati**
1900/1 z	1919/0 z	1914/5 z	1900/1 z Jena	**III. semestar**
5	**8**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1900/1 lj FFZG	1919/0 lj	1914/5 lj	1900/1 lj Jena	**IV. semestar**
0	**8**	**8+**		**Tjedni broj sati**
1901/2 z FFZG	1920/1 z	1915/6 z Beč?	1901/2 z Jena	**V. semestar**
0	**10**			**Tjedni broj sati**
1901/2 lj FFZG	1920/1 lj	1915/6 lj Beč	1901/2 lj Jena	**VI. semestar**
0	**10**			**Tjedni broj sati**
1902/3 z FFZG	1921/2 lj Beč	1916/7 z	1904/5 z	**VII. semestar**
0		**9°**	**5**	**Tjedni broj sati**
1902/3 lj FFZG	1922/3 z	1916/7 lj	1904/5 lj	**VIII. semestar**
0	**10**	**6**	**5**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
?	x[207]	?[205]	1910.	**Ispit za učiteljsku službu**
profesor na realnoj gimnaziji (povijest i njemački jezik)[210]			učitelj na učiteljskoj školi (srpski i njemački jezik)[203]	**Zanimanje/radno mjesto**

Nikolajević, Stevan[226]	Marinić, Petar[221]	Malin, Franjo[219]	Kendel, Filip[211]	Prezime i ime
2. 5. 1877.	3.3.1881.[222]	9.8.1884.	22.7.1874.	**Datum rođenja**
Morović, Šid	Krapina	Petrovaradin	Bulkes	**Mjesto rođenja**
Morović, Šid	Jezerane, Brinj	Petrovaradin	Bežanija/Nova Pazova[212]	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	evang. [213]	**Vjeroispovijest**
srpski	hrvatski	hrvatski	njemački[214]	**Materinski jezik**
Sava	Ivan	Franjo	Karlo (Dragutin)	**Ime oca**
knjigovođa	kr. financ. nadstražar[223]	posjednik	krojač	**Zanimanje oca**
1900/1 z	1903/4 lj	1903/4 z Prag	1908/9 z // 1908/9 lj[215]	**I. semestar**
8	**7***		**5+ // 6°**	**Tjedni broj sati**
1900/1 lj	1904/5 z	1903/4 lj Prag	1909/0 z	**II. semestar**
9*	**6***		**8°**	**Tjedni broj sati**
1901/2 z	1904/5 lj	1904/5 z Prag	1909/0 lj	**III. semestar**
10*	**12°***		**4°**	**Tjedni broj sati**
1901/2 lj	1905/6 z // 1905/6 lj //1906/7 lj[224]	1904/5 lj Prag	1910/1 z	**IV. semestar**
10*	**9* / 9* / 10***		**7°**	**Tjedni broj sati**
1902/3 z	1907/8 lj Beč	1905/6 z	1910/1 lj FFZG[216]	**V. semestar**
10*		**9***	**3°**	**Tjedni broj sati**
1902/3 lj	1908/9 z	1905/6 lj Beč	1911/2 FFZG	**VI. semestar**
8	**5+**		**3°**	**Tjedni broj sati**
pravo?[227]	1908/9 lj	1906/7 z Beč	1911/2 lj FFZG[217]	**VII. semestar**
	8+		**0**	**Tjedni broj sati**
pravo?	1912/3 z	1906/7 lj Beč	1912/3 z	**VIII. semestar**
	8		**6°**	**Tjedni broj sati**
				IX. semestar
				Tjedni broj sati
?	? [225]	?	1906.	**Ispit za učiteljsku službu**
namjesni učitelj na realnoj gimnaziji [228]	?	profesor na realnoj gimnaziji; bibliotekar [220]	učitelj na učiteljskoj školi i profesor na realnoj gimnaziji (njemački jezik i prirodopis)[218]	**Zanimanje/radno mjesto**

Simonović, Antun[237]	Puhalo, Stjepan[235]	Pinter, Gabrijel (Gavro, Gabro)[231]	Novotný, Vjenceslav[229]	Prezime i ime
24.3.1893.	23.12.1885.	23.3.1875.[232]	15.10.1889.	**Datum rođenja**
Brod n/S	Bregi, Koprivnica	Varaždin	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Vinkovci	Bregi, Koprivnica	Varaždin[233]	Běstviny, Kralj. Gradec	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	češki	**Materinski jezik**
Franjo	Martin	Dragutin	Vjenceslav	**Ime oca**
kr. gruntovničar	ratar	pučki učitelj	tiskar	**Zanimanje oca**
1914/5 z	1905/6 z	1895/6 lj	1908/9 z	**I. semestar**
9°+	**4***	**5**	**8°**	**Tjedni broj sati**
1914/5 lj	1905/6 lj	1910/1 z FFZG	1908/9 lj	**II. semestar**
8+	**9°***	**0**	**8°+**	**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1906/7 z		1909/0 z	**III. semestar**
8+	**10***		**11°+**	**Tjedni broj sati**
1915/6 lj	1906/7 lj		1909/0 lj	**IV. semestar**
8	**10***		**11°!+**	**Tjedni broj sati**
?	?		umro	**V. semestar**
				Tjedni broj sati
?	?			**VI. semestar**
				Tjedni broj sati
?	1908/9 z Graz[236]			**VII. semestar**
				Tjedni broj sati
1927/8 lj	1908/9 lj			**VIII. semestar**
6	**8+**			**Tjedni broj sati**
1928/9 z				**IX. semestar**
6				**Tjedni broj sati**
x	?	1899.	x[230]	**Ispit za učiteljsku službu**
savjetnik u banskoj upravi[238]	?	učitelj na učiteljskoj školi (hrvatski i njemački jezik)[234]		**Zanimanje/radno mjesto**

Zepf, Stjepan[243]	Vandruš, Adolf[239]	Prezime i ime
27.7.1885.	23.12.1876.	**Datum rođenja**
Cerić, Vukovar	Ivanovo Polje, Daruvar	**Mjesto rođenja**
Vinkovci	Ivanovo Polje, Daruvar[240]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Stjepan	Martin	**Ime oca**
kolar	gostioničar/tokar/stolar [241]	**Zanimanje oca**
1914/5 z	1898/9 z	**I. semestar**
6	**6**	**Tjedni broj sati**
1914/5 lj	1898/9 lj	**II. semestar**
6	**8**	**Tjedni broj sati**
1915/6 z	1899/0 z	**III. semestar**
8	**7**	**Tjedni broj sati**
1924/5 z[244]	1899/0 lj	**IV. semestar**
6	**7**	**Tjedni broj sati**
1924/5 lj	1901/2 z	**V. semestar**
6	**10***	**Tjedni broj sati**
1925/6 z	1901/2 lj	**VI. semestar**
5	**10***	**Tjedni broj sati**
pravo		**VII. semestar**
		Tjedni broj sati
pravo		**VIII. semestar**
		Tjedni broj sati
		IX. semestar
		Tjedni broj sati
1909.	?	**Ispit za učiteljsku službu**
profesor na realnoj gimnaziji (hrvatski jezik, njemački jezik, zemljopis i povijest)[245]	suplent na gimnaziji (njemački jezik?) [242]	**Zanimanje/radno mjesto**

C. Slušači Mudroslovnog fakulteta koji su polagali učiteljski i/ili strogi ispit iz drugih struka[246]

Drvodelić, Milan[250]	Cimerman, Adam[248]	Babić, Dušan[247]	Prezime i ime
29.1.1883.	7.12.1877.	21.5.1882.	**Datum rođenja**
Zagreb	Požega	Gračac	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Požega[249]	Gračac	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Stjepan	Antun	Bude	**Ime oca**
krojač	poljodjelac	ravnajući učitelj	**Zanimanje oca**
1901/2 z	1896/7 z FFZG	1901/2 z FFZG	**I. semestar**
3	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1901/2 lj FFZG	1896/7 lj FFZG	1901/2 lj FFZG	**II. semestar**
0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 z FFZG	1897/8 z FFZG	1902/3 z FFZG	**III. semestar**
0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 lj	1897/8 lj FFZG	1902/3 lj FFZG	**IV. semestar**
4	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1903/4 z	1898/9 z	1903/4 z FFZG	**V. semestar**
3	**2**	**0**	**tjedni broj sati**
1903/4 lj	1898/9 lj FFZG	1903/4 lj	**VI. semestar**
3	**0**	**3**	**tjedni broj sati**
1904/5 z	1899/0 z FFZG	1904/5 z FFZG	**VII. semestar**
3	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1904/5 lj FFZG[251]	1899/0 lj FFZG	1904/5 lj FFZG	**VIII. semestar**
0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
			IX. semestar
			tjedni broj sati
1908.	1908.	1910.	**Učiteljski ispit**
hrvatski (srpski) jezik	hrvatski (srpski) jezik	hrvatski (srpski) jezik	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik	latinski i grčki jezik	latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
			Strogi ispit
			Glavna struka
			Sporedna struka

Gmaz, Vladimir[259]	Galogaža, Milan[256]	Forenbacher, Aurel[254]	Ernst, Anka pl.[252]	Prezime i ime
30.8.1889.	25.4.1878.	13.5.1882.	7.10.1884.	**Datum rođenja**
Zagreb	Ponikvari, Vrginmost	Zagreb	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Zagreb	Ponikvari[257]	Zagreb	Zagreb	**Zavičajnost**
rkt.	prav.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	srpski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Josip	Matija	Dragutin	Franjo	**Ime oca**
trgovac	kr. nadlugar	liječnik	kr. vlad. nadinženjer	**Zanimanje oca**
1907/8 z	1899/0 z FFZG	1900/1 z	1904/5 z	**I. semestar**
5	**0**	**2**	**9***	**tjedni broj sati**
	1899/0 lj FFZG	1900/1 lj FFZG	1904/5 lj	**II. semestar**
	0	**0**	**7***	**tjedni broj sati**
	1900/1 z FFZG	1901/2 z FFZG	1905/6 z FFZG	**III. semestar**
	0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
	1900/1 lj FFZG	1901/2 lj FFZG	1905/6 lj FFZG	**IV. semestar**
	0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1909/0 z Beč	1901/2 z	1902/3 z FFZG	1906/7 z FFZG	**V. semestar**
	3	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1909/0 lj[260]	1901/2 lj	1902/3 lj FFZG	1906/7 lj FFZG	**VI. semestar**
2	**2**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
	1902/3 z FFZG	1903/4 z FFZG	1907/8 z FFZG	**VII. semestar**
	0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
	1902/3 lj FFZG	1903/4 lj FFZG	1907/8 lj Prag	**VIII. semestar**
	0	**0**		**tjedni broj sati**
			1908/9 z FFZG [253]	**IX. semestar**
			0	**tjedni broj sati**
	x[258]	1905.	1915.	**Učiteljski ispit**
	matematika i deskriptivna geometrija	prirodopis	prirodopis	**Glavna struka**
		geografija i fizika	matematika i kemija	**Sporedna struka**
1911.		1905.[255]		**Strogi ispit**
filozofija[261]		botanika		**Glavna struka**
		fizika		**Sporedna struka**

Hikec, Antun[271]	Hartinger, Josip[268]	Grabowski, Tadeusz Stanisław[265]	Goldstein, Oton[262]	Prezime i ime
29.11.1882.	16.7.1884.[269]	15.1.1881.	26.4.1886.[263]	**Datum rođenja**
Vrankovac, Krapina	Würbental, Šleska	Huczko (Dobromil kraj Przemysła)	Požega	**Mjesto rođenja**
Sv. Križ Začretje	Buchers, kot. Kaplitz, Češka	Jaroslaw	Đakovo	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	žid.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	njemački[270]	poljski	hrvatski	**Materinski jezik**
Andrija	Rikardo	Władisław	Dragutin	**Ime oca**
posjednik (poljodjelac)	staklarski radnik	advokat	trgovac	**Zanimanje oca**
1903/4 z	1904/5 z FFZG		1904/5 z	**I. semestar**
8	**0**		**6***	**tjedni broj sati**
1903/4 lj	1904/5 lj FFZG		1904/5 lj	**II. semestar**
9*	**0**		**7***	**tjedni broj sati**
1904/5 z FFZG	1905/6 z FFZG			**III. semestar**
0	**0**			**tjedni broj sati**
1904/5 lj FFZG	1905/6 lj			**IV. semestar**
0	**6***			**tjedni broj sati**
1905/6 z FFZG	1906/7 z FFZG	Krakov		**V. semestar**
0	**0**			**tjedni broj sati**
1905/6 lj FFZG	1906/7 lj	1902/3 lj[266]		**VI. semestar**
0	**6**	**2**		**tjedni broj sati**
1907/8 z FFZG[272]	1907/8 z	1903/4 z FFZG		**VII. semestar**
0	**3**	**0**		**tjedni broj sati**
1907/8 lj Prag	1907/8 lj Beč			**VIII. semestar**
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati
1909.	1915.			**Učiteljski ispit**
prirodopis	geografija i povijest			**Glavna struka**
geografija i fizika				**Sporedna struka**
	1911.	1910.[267]	1909.	**Strogi ispit**
	hrvatska povijest	slavistika	slavenska filologija[264]	**Glavna struka**
	opća povijest			**Sporedna struka**

Jakovljević, Milan[279]	Ivšić, Stjepan[277]	Ivančić, Josip[275]	Hribar, Zlatko[273]	Prezime i ime
11.8.1882.[280]	13.8.1884.	14.12.1888.	26.2.1885. [274]	**Datum rođenja**
Sr. Karlovci	Orahovica	Podgorač, Našice	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Sr. Karlovci	Orahovica	Podrogač	Zagreb	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
srpski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Mladen	Mihajlo	pok. (skrbnik Stjepan Weber)	Franjo	**Ime oca**
bačvar	kovač (obrtnik)[278]	- (skrbnik postolar)	kr. inženjer	**Zanimanje oca**
1899/0 z	1904/5 z Flor.	1909/0 z	1903/4 z FFZG	**I. semestar**
2	**1***	**5+**	**0**	**tjedni broj sati**
1899/0 lj FFZG	1904/5 lj Flor.		1903/4 lj	**II. semestar**
0	**2***		**4***	**tjedni broj sati**
1900/1 z FFZG	1905/6 z Flor.		1904/5 z FFZG	**III. semestar**
0	**1***		**0**	**tjedni broj sati**
1900/1 lj Flor.	1905/6 lj Flor.		1904/5 lj FFZG	**IV. semestar**
1*	**1***		**0**	**tjedni broj sati**
1901/2 z Flor.	1906/7 z FFZG		1905/6 z Prag	**V. semestar**
2*	**0**			**tjedni broj sati**
1901/2 lj Flor.	1906/7 lj FFZG		1905/6 lj FFZG	**VI. semestar**
2*	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 z FFZG	1908/9 z FFZG		1906/7 z FFZG	**VII. semestar**
0	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 lj FFZG	1908/9 lj FFZG		1906/7 lj FFZG	**VIII. semestar**
0	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
			1907/8 z FFZG	**IX. semestar**
			0	**tjedni broj sati**
1907.	1909.	1930.	1911.	**Učiteljski ispit**
hrvatski (srpski) jezik	hrvatski jezik i klasična filologija	latinski i grčki jezik	geografija i povijest	**Glavna struka**
latinski i grčki jezik[281]		povijest starog vijeka[276]		**Sporedna struka**
	1911.			**Strogi ispit**
	slavistika			**Glavna struka**
	staroklasična filologija			**Sporedna struka**

Lalić, Leonardo[289]	Kučan, Franjo[286]	Kraus, Rudolf[283]	Jelašić, Franjo[282]	Prezime i ime
5.9.11883.	3.3.1886.	16.2.1878.[284]	21.3.1878.	**Datum rođenja**
Adžamovci, Nova Gradiška	Sv. Ivan Žabno	Beč	Sr. Karlovci	**Mjesto rođenja**
Adžamovci	Zlobin, Hreljin[287]	Brno	Sr. Karlovci	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	evang.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	njemački	hrvatski	**Materinski jezik**
Vinko	Đuro	Antun	Josip	**Ime oca**
ratar	posjednik (poljodjelac)	civilni mjernik	ratar (poljodjelac)	**Zanimanje oca**
1903/4 z FFZG	1906/7 z	1899/0 z FFZG	1898/9 z FFZG	**I. semestar**
0	**8***	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1903/4 lj Flor.	1906/7 lj FFZG	1899/0 lj FFZG	1898/9 lj	**II. semestar**
1*	**0**	**0**	**3**	**tjedni broj sati**
1904/5 z FFZG	1907/8 z FFZG	1900/1 z FFZG	1899/0 z FFZG	**III. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1904/5 lj FFZG	1907/8 lj Prag	1900/1 lj FFZG	1899/0 FFZG	**IV. semestar**
0		**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1906/7 z FFZG	1908/9 z FFZG	1901/2 z	1900/1 z FFZG	**V. semestar**
0	**0**	**5**	**0**	**tjedni broj sati**
1906/7 lj FFZG	1908/9 lj FFZG	1901/2 lj	1900/1 lj FFZG	**VI. semestar**
0	**0**	**5**	**0**	**tjedni broj sati**
1907/8 z FFZG	1909/0 z FFZG	1902/3 z	1901/2 z FFZG	**VII. semestar**
0	**0**	**5**	**0**	**tjedni broj sati**
1907/8 lj Prag	1909/0 lj FFZG	1902/3 lj	1901/2 lj FFZG	**VIII. semestar**
	0	**8**	**0**	**tjedni broj sati**
		IX. 1903/4 z // X. 1903/4 lj		**IX. semestar**
		8 // 9*		**tjedni broj sati**
1911.	1911.	1909.	1905.	**Učiteljski ispit**
latinski i grčki jezik	prirodopis	matematika	filozofija i grčki jezik	**Glavna struka**
hrvatski (srpski) jezik	geografija i fizika	fizika i geometrijsko crtanje[285]	latinski jezik	**Sporedna struka**
	-[288]		1909.	**Strogi ispit**
			filozofija	**Glavna struka**
			(jednosatni: staroklasična filologija)	**Sporedna struka**

Mandl, Maksimilijan[305]	Magarašević, Branko[300]	Lutz, Andrija (Andreas)[294]	Lastavica, Bogdan[290]	Prezime i ime
11.7.1894.	31.1.1892.[301]	16.9.1876.[295]	9.8.1884.[291]	**Datum rođenja**
Zagreb	Sr. Karlovci	Herczeg Snt. Martin (Baranja)	Srb	**Mjesto rođenja**
Budimpešta	Sr. Karlovci	Vinkovci[296]	Senj[292]	**Zavičajnost**
rkt.	prav.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	srpski[302]	njemački[297]	srpski	**Materinski jezik**
Dragutin	Đorđe	Nikola	Milan	**Ime oca**
nadinženjer drž. ug. željeznice	profesor	glazbenik[298]	kr. fin. nadstražar	**Zanimanje oca**
1913/4 z	1910/1 z FFZG	1896/7 z FFZG	1903/4 z FFZG	**I. semestar**
1	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
-[306]	1910/1 lj FFZG	1896/7 lj FFZG	1903/4 lj	**II. semestar**
	0	**0**	**3**	**tjedni broj sati**
	1911/2 z FFZG	1897/8 z FFZG	1904/5 z FFZG[293]	**III. semestar**
	0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
	1911/2 lj FFZG	1897/8 lj FFZG	1904/5 lj FFZG	**IV. semestar**
	0	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
	1912/3 z FFZG [303]	1898/9 z	1905/6 z FFZG	**V. semestar**
	0	**2**	**0**	**tjedni broj sati**
	1912/3 lj FFZG	Beč	1905/6 lj FFZG	**VI. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
	1913/4 z Leipzig	Beč	1906/7 z FFZG	**VII. semestar**
			0	**tjedni broj sati**
	1913/4 lj Leipzig	Beč	1906/7 lj FFZG	**VIII. semestar**
			0	**tjedni broj sati**
	1914/5 z			**IX. semestar**
	3+			**tjedni broj sati**
1927. [307]	x[304]		1911.	**Učiteljski ispit**
botanika	latinski i grčki jezik		hrvatski (srpski) jezik	**Glavna struka**
	hrvatski (srpski) jezik		latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
		1902.		**Strogi ispit**
		povijest i geografija[299]		**Glavna struka**
				Sporedna struka

Milošević, Maksimilijan[316]	Milić, Mara[313]	Mikšić, Josip[310]	Medved, Ivan[308]	Prezime i ime
27.11.1887.[317]	13.4.1898.	2.9.1891.	23.8.1881.	**Datum rođenja**
Kotor (Dobrota)	Mitrovica	Turanj	Karlovac	**Mjesto rođenja**
Dubrovnik[318]	Zagreb[314]	Karlovac	Karlovac	**Zavičajnost**
rkt.	prav.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	srpski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Božo	Andrija	Janko	Đuro	**Ime oca**
c.k. povjerenik financijske straže	vijećnik banskog stola	poljodjelac (posjednik)	(pok.)	**Zanimanje oca**
1909/0 z Beč	1917/8 z	1911/2 z	1904/5 z Flor.[309]	**I. semestar**
	9°	**8°+**	**1***	**tjedni broj sati**
1909/0 lj Beč	1917/8 lj FFZG	1911/2 lj Graz	1904/5 lj Flor.	**II. semestar**
	0		**1***	**tjedni broj sati**
1910/1 z Beč	1918/9 z FFZG	1913/4 z Graz	1905/6 z	**III. semestar**
	0		**3***	**tjedni broj sati**
1910/1 lj Beč	1918/9 lj FFZG	1913/4 lj Graz	1905/6 lj FFZG	**IV. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
1911/2 z	1919/0 z FFZG	vojska[311]	1906/7 z FFZG	**V. semestar**
2	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
1911/2 lj [319]	1919/0 lj FFZG	vojska	1906/7 lj FFZG	**VI. semestar**
2	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
1912/3 z[320]	1920/1 z FFZG	1918/9 z FFZG	1907/8 z FFZG	**VII. semestar**
6	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1912/3 lj FFZG	1920/1 lj FFZG	1918/9 lj FFZG	1907/8 lj Prag	**VIII. semestar**
0	**0**	**0**		**tjedni broj sati**
1913/4 z FFZG		1919/0 z FFZG IZV[312]		**IX. semestar**
0		**0**		**tjedni broj sati**
1927.[321]	1927.	1922.	1932.	**Učiteljski ispit**
hrvatski ili srpski jezik	hrvatski (srpski) jezik i francuski jezik[315]	kemija	hrvatskosrpski jezik	**Glavna struka**
latinski jezik		matematika i fizika	latinski i grčki jezik	**Sporedna struka**
		1924.		**Strogi ispit**
		kemija		**Glavna struka**
		fizika		**Sporedna struka**

Pavelić, Josip[329]	Novak, Grga (Grgo)[327]	Muždeka, Dušan[325]	Murgić, Dane[322]	Prezime i ime
15.4.1884.	2.4.1885.	1.3.1889.	13.5.1881.	**Datum rođenja**
Krivi Put, Senj	Hvar	Petrinja	Vaganac, Korenica	**Mjesto rođenja**
Krivi Put	Hvar	Karlovac	Perušić[323]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Mile	Prosper	Adam	Petar	**Ime oca**
građevni poduzetnik (nadglednik)	poljodjelac (posjednik)	gimnazijski profesor (kateheta)	kr. financ. nadstražar	**Zanimanje oca**
1905/6 z	1907/8 z	1907/8 z	1900/1 z FFZG	**I. semestar**
6*	**3**	**10°***	**0**	**tjedni broj sati**
1905/6 lj	1907/8 lj Prag	1907/8 lj Prag	1900/1 lj FFZG	**II. semestar**
9°*			**0**	**tjedni broj sati**
1906/7 z FFZG	1908/9 z	1908/9 z FFZG[326]	1901/2 z FFZG	**III. semestar**
0	**3**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1906/7 lj FFZG	1908/9 lj FFZG	1908/9 lj FFZG	1901/2 lj FFZG	**IV. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1907/8 z FFZG	1909/0 z FFZG	1909/0 z FFZG	1902/3 z	**V. semestar**
0	**0**	**0**	**2**	**tjedni broj sati**
1907/8 lj Beč	1909/0 lj	1909/0 lj FFZG	1902/3 lj FFZG	**VI. semestar**
	2	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1908/9 z FFZG	1910/1 z FFZG[328]	1910/1 z FFZG	1903/4 lj FFZG	**VII. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1908/9 lj FFZG	1910/1 lj FFZG	1910/1 lj FFZG	1908/9 lj IZV[324]	**VIII. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
1913.	1911.	1913.	1913.	**Učiteljski ispit**
latinski i grčki jezik	geografija i povijest	hrvatski (srpski) jezik	matematika i fizika	**Glavna struka**
hrvatski (srpski) jezik		latinski i grčki jezik		**Sporedna struka**
	1913.			**Strogi ispit**
	historija			**Glavna struka**
	geografija			**Sporedna struka**

Radovinović, Petar[335]	Pokorny, Rudolf[333]	Perc, Dragutin[331]	Pavlović, Frano[330]	Prezime i ime
29.1.1890.	3.12.1883.	22.9.1885.	28.9.1874.	**Datum rođenja**
Šibenik	Brođanci	Otočac	Žepče	**Mjesto rođenja**
Dubrovnik	Mače	Otočac	Žepče	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Josip	Milan	Aleksander	Stjepan	**Ime oca**
c. k. porezni nadprijamnik	učitelj	šumarnik	tesar	**Zanimanje oca**
1909/0 z FFZG	1904/5 z	1904/5 z		**I. semestar**
0	**6***	**5**		**tjedni broj sati**
1909/0 lj	1904/5 lj	1904/5 lj FFZG[332]		**II. semestar**
2	**7***	**0**		**tjedni broj sati**
1910/1 z FFZG	1905/6 z Flor.	1905/6 z Beč		**III. semestar**
0	**1***			**tjedni broj sati**
1910/1 lj FFZG[336]	1905/6 lj FFZG	1905/6 lj Beč		**IV. semestar**
0	**0**			**tjedni broj sati**
1911/2 z FFZG	1908/9 z FFZG	1906/7 z FFZG		**V. semestar**
0	**0**	**0**		**tjedni broj sati**
1911/2 lj FFZG	1908/9 lj FFZG	1906/7 lj FFZG	Beč	**VI. semestar**
0	**0**	**0**		**tjedni broj sati**
1912/3 z FFZG	1909/0 z FFZG	1907/8 z FFZG	1900/1 z FFZG	**VII. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1912/3 lj FFZG	1909/0 lj FFZG	1907/8 lj Prag	1900/1 lj	**VIII. semestar**
0	**0**		**2**	**tjedni broj sati**
	1910/1 z FFZG[334]			**IX. semestar**
	0			**tjedni broj sati**
1917.	1912.	1909.	1908.	**Učiteljski ispit**
geografija i povijest	geografija i povijest	geografija i povijest	matematika i fizika	**Glavna struka**
				Sporedna struka
				Strogi ispit
				Glavna struka
				Sporedna struka

Siročić, Stjepko[343]	Sente, Stjepan pl.[341]	Reizer, Nikola[340]	Redlstein, Antonija[337]	Prezime i ime
16.9.1879.	20.6.1879.	29.12.1886.	28.3.1898.	**Datum rođenja**
Hrvatska Keč, Banat	Vojnić, Zlatar	Samobor	Šamac	**Mjesto rođenja**
Varaždin	Mače	Samobor	Šamac[338]	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Mijo	Janko	Franjo	Ferdinand	**Ime oca**
vratar	posjednik	vlastelin (posjednik)	trgovac	**Zanimanje oca**
1900/1 z FFZG	1903/4 lj	1905/6 z FFZG	1918/9 z	**I. semestar**
0	**3**	**0**	**4°**	**tjedni broj sati**
1900/1 lj FFZG	1904/5 z FFZG	1905/6 lj FFZG	1918/9 lj FFZG	**II. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1901/2 z FFZG	1904/5 lj FFZG	1906/7 z FFZG	1919/0 z FFZG	**III. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1901/2 lj FFZG	1905/6 z FFZG	1906/7 lj	1919/0 lj FFZG	**IV. semestar**
0	**0**	**3**	**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 z FFZG	1905/6 lj FFZG	1907/8 z FFZG	1920/1 z FFZG	**V. semestar**
0	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1902/3 lj	1906/7 z FFZG	1907/8 lj Prag	1920/1 lj FFZG	**VI. semestar**
4	**0**		**0**	**tjedni broj sati**
pravo[344]	bogoslovija[342]	1908/9 z FFZG	1921/2 z FFZG	**VII. semestar**
		0	**0**	**tjedni broj sati**
pravo	bogoslovija	1908/9 lj FFZG	1921/2 lj FFZG	**VIII. semestar**
		0	**0**	**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
x[345]	1914.		x[339]	**Učiteljski ispit**
geografija i povijest	latinski i grčki jezik		francuski jezik i hrvatski (srpski) jezik	**Glavna struka**
	hrvatski (srpski) jezik			**Sporedna struka**
1911.		1913.		**Strogi ispit**
geografija		geografija		**Glavna struka**
opća povijest		geologija		**Sporedna struka**

Täubel, Josip[355]	Špoljar, Josip[351]	Stojanović, Matija[350]	Spitzer, Jelka[346]	Prezime i ime
5.4.1884.	3.2.1888.	23.2.1880.	22.1.1899.	**Datum rođenja**
Putinci, Ruma	Pakrac	Osijek	Varaždin	**Mjesto rođenja**
Inđija[356]	Badljevina/Pakrac[352]	Osijek	Varaždin	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	žid.	**Vjeroispovijest**
njemački[357]	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Vendelin	Josip	Antun	Eduard	**Ime oca**
strojar	posjednik	zidar	liječnik	**Zanimanje oca**
1902/3 z FFZG	1911/2 z[353]	1900/1 z	1917/8 z[347]	**I. semestar**
0	**5+**	**6**	**8**	**tjedni broj sati**
1902/3 lj FFZG	1911/2 lj	1900/1 lj FFZG	1917/8 lj	**II. semestar**
0	**5**	**0**	**3**	**tjedni broj sati**
1903/4 z FFZG	1913/4 z	1902/3 z FFZG	1918/9 z Beč	**III. semestar**
0	**4**	**0**		**tjedni broj sati**
1903/4 lj	1913/4 lj FFZG	1902/3 lj Budimpešta	1918/9 lj Beč	**IV. semestar**
3	**?**			**tjedni broj sati**
1904/5 z Prag	vojska[354]	1903/4 z Budimpešta	1919/0 z Beč	**V. semestar**
				tjedni broj sati
1904/5 lj Prag	vojska	1903/4 lj Budimpešta	1919/0 lj Beč	**VI. semestar**
				tjedni broj sati
1905/6 z FFZG	1916/7 z pravo	1904/5 z Budimpešta	1920/1 z Beč	**VII. semestar**
0				**tjedni broj sati**
1905/6 lj FFZG	1916/7 lj pravo	1904/5 lj Budimpešta	1920/1 lj Beč	**VIII. semestar**
0				**tjedni broj sati**
		IX. 1905/6 z Budimpešta X. 1905/6 lj Budimpešta	1921/2 z Beč	**IX. semestar**
				tjedni broj sati
1908.		1909.	1925.[348]	**Učiteljski ispit**
matematika i deskriptivna geometrija		geografija i povijest	francuski jezik i hrvatskosrpski jezik	**Glavna struka**
				Sporedna struka
	1926.		1923.	**Strogi ispit**
	hrvatska historija		(?)[349]	**Glavna struka**
	opća historija i geografija			**Sporedna struka**

Zadro, Nikola[365]	Vrgoč, Antun[364]	Vasiljević, Dragutin[361]	Troboz, Dušan[358]	Prezime i ime
3.9.1882.	30.8.1881.	28.10.1889.[362]	12.10.1880.	**Datum rođenja**
Mamići, Mostar	Gunja	Bjelovar	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Mamići, Mostar	Nijemci	Ivanska, Bjelovar	Zagreb	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Mate	Petar	Stojan	Josip	**Ime oca**
(pok.)	lugar	kolarski obrtnik	kr. erarski odvjetnik	**Zanimanje oca**
1908/9 z	1900/1 z FFZG	1908/9 z	1903/4 z FFZG	**I. semestar**
5	**0**	**5+**	**0**	**tjedni broj sati**
1908/9 lj FFZG	1900/1 lj FFZG	1908/9 lj // 1909/0 z Beč[363]	1903/4 lj FFZG[359]	**II. semestar**
0	**0**	**5+**	**0**	**tjedni broj sati**
1909/0 z FFZG	1901/2 z FFZG	1910/1 z Beč	1904/5 z Pariz	**III. semestar**
0	**0**			**tjedni broj sati**
1909/0 lj FFZG	1901/2 lj FFZG	1910/1 lj Beč	1904/5 lj Pariz	**IV. semestar**
0	**0**			**tjedni broj sati**
1910/1 z FFZG	1902/3 z	1911/2 z FFZG	1905/6 z FFZG	**V. semestar**
0	**2**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1910/1 lj FFZG	1902/3 lj FFZG	1911/2 lj FFZG	1905/6 lj	**VI. semestar**
0	**0**	**0**	**2**	**tjedni broj sati**
1911/2 z FFZG	1903/4 z FFZG	1912/3 z FFZG	pravo[360]	**VII. semestar**
0	**0**	**0**		**tjedni broj sati**
1911/2 lj FFZG	1903/4 lj FFZG	1912/3 lj FFZG	pravo	**VIII. semestar**
0	**0**	**0**		**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
1918.	1907.	1927.	1909.	**Učiteljski ispit**
prirodopis	prirodopis i kemija	prirodopis i geografija	prirodopis	**Glavna struka**
geografija i fizika			geografija i matematika	**Sporedna struka**
	1910.			**Strogi ispit**
	botanika			**Glavna struka**
	kemija			**Sporedna struka**

Berkeš, Milan[371]	Badalić, Viktor[368]	Ambrinac, Josip[366]	Prezime i ime
2.3.1899.	28.8.1880.	4.3.1890.	**Datum rođenja**
Nagykanizsa	Zagreb	Vinkovci	**Mjesto rođenja**
Bjelovar	Zagreb	Vinkovci	**Zavičajnost**
žid.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Jakob	Hugo	Ilija	**Ime oca**
ravnatelj štedionice	pjesnik, prevoditelj i libretist[369]	-	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1914/5 lj	1917/8 lj II. turnus	**I. semestar**
6	**4**	**4**	**tjedni broj sati**
			II. semestar
			tjedni broj sati
			III. semestar
			tjedni broj sati
			IV. semestar
			tjedni broj sati
			V. semestar
			tjedni broj sati
			VI. semestar
			tjedni broj sati
			VII. semestar
			tjedni broj sati
			VIII. semestar
			tjedni broj sati
			IX. semestar
			tjedni broj sati
farmaceut[372]	pravnik, kotarski pristav, pisac[370]	šumarski inženjer/savjetnik[367]	**Zanimanje/radno mjesto**

D. Slušači drugih struka bez dokaza o prijavljenom/ položenom učiteljskom ili strogom ispitu iz struka koje su se predavale na Mudroslovnom fakultetu

Dragoner, Albin (Albert)[381]	Cicak, Ivan[379]	Bortulin, Andrija Ivan[377]	Bogdanović, Dušan[373]	Prezime i ime
21.5.1897.	21.11.1896.	1.9.1876.	8.10.1885.[374]	**Datum rođenja**
Varaždin	Zagreb	Beli, Cres	Vrebac, Gospić	**Mjesto rođenja**
Varaždin	Glina	Beli	Gospić	**Zavičajnost**
žid.	rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Jakov	Ivan	Dinko	Simeon	**Ime oca**
trgovac	činovnik	-	poljodjelac (posjednik)	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1916/7 z	1907/8 z	1905/6 z FFZG	**I. semestar**
3	**4**	**7***	**0**	**tjedni broj sati**
1917/8 lj			1905/6 lj FFZG	**II. semestar**
3			**0**	**tjedni broj sati**
1920/1 z Prag			?	**III. semestar**
				tjedni broj sati
1920/1 lj Prag			1906/7 lj Beč	**IV. semestar**
				tjedni broj sati
			1907/8 z	**V. semestar**
			3	**tjedni broj sati**
			?	**VI. semestar**
				tjedni broj sati
			?	**VII. semestar**
				tjedni broj sati
			1909/0 lj Beograd	**VIII. semestar**
				tjedni broj sati
			1910/1 z Flor. [375]	**IX. semestar**
			2*	**tjedni broj sati**
učitelj vještina (struka: glazbena kompozicija)[382]	pravnik, vladin perovođa[380]	etnograf i prevoditelj; pravnik[378]	publicist, političar i prevoditelj[376]	**Zanimanje/radno mjesto**

Jonke, Đuro[395]	Hribar, Vlado[392]	Hermann, Viktor[387]	Godić, Gligorije[383]	Prezime i ime
15.5.1892.	31.7.1880.	21.2.1881.[388]	30.7.1879.[384]	**Datum rođenja**
Karlovac/Sisak[396]	Velika Gorica	Zemun	Morović, Šid	**Mjesto rođenja**
Sisak/Karlovac	Velika Gorica	Zemun	Morović, Šid	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
Mirko	Janko	Maksimilijan	Kosta	**Ime oca**
-	poštar[393]	kr. porez. protustavnik	cipelar/gostioničar[385]	**Zanimanje oca**
1913/4 z	1903/4 lj FFZG	1908/9 z FFZG[389]	1898/9 z FFZG	**I. semestar**
4	**0**	**0**	**0**	**tjedni broj sati**
1913/4 lj	1904/5 z FFZG	1908/9 lj[390]	1898/9 lj	**II. semestar**
6	**0**	**6°+**	**2**	**tjedni broj sati**
	1904/5 lj	1909/0 z	1899/0 z FFZG	**III. semestar**
	2	**8°+**	**0**	**tjedni broj sati**
	1905/6 z FFZG		1899/0 lj FFZG	**IV. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
	1905/6 lj FFZG		1900/1 z FFZG	**V. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
	1906/7 z FFZG		1900/1 lj FFZG	**VI. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
	1906/7 lj FFZG		1901/2 z FFZG	**VII. semestar**
	0		**0**	**tjedni broj sati**
	1907/8 z FFZG		1901/2 lj Flor.	**VIII. semestar**
	0		**2***	**tjedni broj sati**
	1908/9 z FFZG			**IX. semestar**
	0			**tjedni broj sati**
pjesnik[397]	arheolog[394]	pravnik (?)[391]	klasični filolog i novinar[386]	**Zanimanje/radno mjesto**

Lukaška, Emil[407]	Lakatoš, Josip[405]	Kulmer, Franjo[402]	Jurkas, Eustahije[398]	Prezime i ime
25.7.1883.	18.2.1884.	5.7.1885.	16.9.1881.	**Datum rođenja**
Zemun	Ilok	Orehovica, Zlatar	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Zemun	Ilok	Sv. Križ, Zlatar	Zagreb	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Andrija	Andrija	Ljudevit	pok. Ivan (majka Agneza)	**Ime oca**
poštansko-brzojavni činovnik	bravar	posjednik	- (majka posebnica)	**Zanimanje oca**
1904/5 z FFZG	1905/6 z	1912/3 z[403]	1903/4 z[399]	**I. semestar**
0	**5**	**6+**	**8**	**tjedni broj sati**
1904/5 lj FFZG	1905/6 lj		1903/4 lj	**II. semestar**
0	**3**		**9***	**tjedni broj sati**
1906/7 lj	1906/7 z		1904/5 z[400]	**III. semestar**
11°*	**3**		**9***	**tjedni broj sati**
1907/8 z	1906/7 lj			**IV. semestar**
2	**3**			**tjedni broj sati**
1908/9 z[408]	1907/8 z FFZG			**V. semestar**
3+	**0**			**tjedni broj sati**
1908/9 lj	pravo Prag			**VI. semestar**
6°+				**tjedni broj sati**
1909/0 z				**VII. semestar**
5				**tjedni broj sati**
1909/0 lj FFZG				**VIII. semestar**
0				**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
„oficijal računarskog ureda kr. hrvatski. slav. zemaljske vlade“[409]	novinar, publicist i statističar[406]	pravnik; veliki župan[404]	dramski pisac, kazališni kritičar i ljekarnik[401]	**Zanimanje/radno mjesto**

Solerti, Viktor[421]	Sedmak, Jakša[418]	Ognjanović, Žarko[415]	Metzger, Antun[410]	Prezime i ime
5.9.1883.	13.7.1877.	8.2.1889.[416]	14.5.1886.[411]	**Datum rođenja**
Čavle	Sr. Karlovci	Novi Sad	Nova Gradiška	**Mjesto rođenja**
Čavle	Sr. Karlovci[419]	Novi Sad	Požega	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	-	srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Lovro	Stjepan	Ilija	Ivan	**Ime oca**
opć. bilježnik	bravar	ljekarnik i književnik	porezni oficijal, kr. državni ovrhovoditelj	**Zanimanje oca**
1903/4 z FFZG	1898/9 z	1911/2 z	1914/5 z FFZG	**I. semestar**
0	**6**	**5**	**0**	**tjedni broj sati**
1903/4 lj[422]		1911/2 lj	1914/5 lj FFZG	**II. semestar**
7*		**3**	**0**	**tjedni broj sati**
		1912/3 z	pravo[412]	**III. semestar**
		8		**tjedni broj sati**
		1912/3 lj	pravo	**IV. semestar**
		2		**tjedni broj sati**
		1913/4 z FFZG	1915/6 lj FFZG	**V. semestar**
		0?	**0**	**tjedni broj sati**
		1913/4 lj	1916/7 z FFZG	**VI. semestar**
		4	**0**	**tjedni broj sati**
			1916/7 lj FFZG	**VII. semestar**
			0	**tjedni broj sati**
			1917/8 z[413]	**VIII. semestar**
			3	**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
pravnik, kotarski pristav[423]	književnik i prevoditelj[420]	novinar i humorist; šahist[417]	„umirovljeni major (nastavnik vojne realke)“[414]	**Zanimanje/radno mjesto**

Veith, Robert[432]	Tućan, Josip[430]	Trbojević, Petar[427]	Tasch, Rudolf[424]	Prezime i ime
25.2.1893.	4.3.1887.	13.2.1876.	23.1.1889.	**Datum rođenja**
Zagreb	Divuša, Dvor	Gospić	Županja	**Mjesto rođenja**
Beč	Divuša, Dvor	Gospić	Županja	**Zavičajnost**
žid.	rkt.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Ljudevit	Stjepan	Jovan	Franjo	**Ime oca**
privatni činovnik	pučki učitelj	okružni prota lički	krojač	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1910/1 z		1910/1 z	**I. semestar**
6	**5°**		**10°*+**	**tjedni broj sati**
1917/8 lj			1910/1 lj	**II. semestar**
5			**11°*+**	**tjedni broj sati**
1918/9 z			1911/2 z	**III. semestar**
8			**8°+**	**tjedni broj sati**
1918/9 lj		1904/5 lj[428]	1911/2 lj	**IV. semestar**
8		**7***	**5**	**tjedni broj sati**
1919/0 z[433]		1905/6 z FFZG	1912/3 z	**V. semestar**
8		**0**	**9°+**	**tjedni broj sati**
			1912/3 lj	**VI. semestar**
			8°+	**tjedni broj sati**
			1921/2 z[425]	**VII. semestar**
			4	**tjedni broj sati**
			1921/2 lj	**VIII. semestar**
			6	**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
pjesnik, prevoditelj, činovnik[434]	pravnik, perovođa[431]	doktor prava i bogoslovije, arhimandrit[429]	?[426]	**Zanimanje/radno mjesto**

Zuliani, Eleonora[443]	Zoltner, Đuro[441]	Zec, Jovan[438]	Zajčić, Božidar[435]	Prezime i ime
6.11.1896.	17.1.1889.	24.6.1886.[439]	15.9.1894.	**Datum rođenja**
Šibenik	Ilok	Jelići, Prijedor	Zagreb	**Mjesto rođenja**
Šibenik	Ilok	Jelići, Prijedor	Samobor	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	prav.	rkt.	**Vjeroispovijest**
talijanski	hrvatski	srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Petar	pok. (majka Katica)	Jovo	pok. Kamilo (majka Gema)	**Ime oca**
kapelnik; profesor glazbe	- (majka posebnica)	težak	- (majka posebnica)	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1907/8 z	1906/7 z	1913/4 lj[436]	**I. semestar**
9°	**7***	**11°***	**6+**	**tjedni broj sati**
1917/8 lj				**II. semestar**
6°				**tjedni broj sati**
				III. semestar
				tjedni broj sati
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
				VI. semestar
				tjedni broj sati
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati
autorica enciklopedijskih članaka[444]	liječnik[442]	pravnik, podban[440]	prevoditelj[437]	**Zanimanje/radno mjesto**

Crnjević, Stjepan[448]	Burger, Mijo[447]	Antić, Anton[445]	Prezime i ime
29.10.1898.	16.3.1890.	6.6.1880.	**Datum rođenja**
Zagreb	Krnjaja, Sombor	Krasica, Sušak	**Mjesto rođenja**
Zabok	Krnjaja, Sombor	Krasica	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	njemački	hrvatski	**Materinski jezik**
Stjepan	Franjo	Ivan	**Ime oca**
vinogradar/privatni činovnik[449]	ratar	seljak	**Zanimanje oca**
1917/8 z	1910/1 z	1907/8 z[446]	**I. semestar**
6	**7*+**	**10°***	**tjedni broj sati**
1917/8 lj // 1918/9 z FFZG[450]			**II. semestar**
5 // 0			**tjedni broj sati**
			III. semestar
			tjedni broj sati
			IV. semestar
			tjedni broj sati
			V. semestar
			tjedni broj sati
			VI. semestar
			tjedni broj sati
			VII. semestar
			tjedni broj sati
			VIII. semestar
			tjedni broj sati
			IX. semestar
			tjedni broj sati

Jasiński, Mihovil (Mihailo)[458]	Janković, Aleksandar[456]	Handl, Alfons[454]	German, Blanka (ud. Fancev) [451]	Prezime i ime
29.9.1885.	23.1.1887.	17.4.1883.	?.9.1892.[452]	**Datum rođenja**
Bucniow, Galicija	Donja Zelina	Rogatica	Bjelovar	**Mjesto rođenja**
Bucniow, Galicija	Donja Zelina	Mährisch-Neustadt, Moravska	Bjelovar	**Zavičajnost**
rkt.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
poljski	hrvatski	hrvatski	hrvatski	**Materinski jezik**
Ljudevit	Juraj	Ferdinand	Koloman	**Ime oca**
seljak	učitelj	građevni poslovođa	ljekarnik	**Zanimanje oca**
1910/1 lj[459]		1904/5 z[455]	1911/2 z[453]	**I. semestar**
7*+		**3**	**5+**	**tjedni broj sati**
1911/2 z				**II. semestar**
8+				**tjedni broj sati**
	1907/8 z[457]			**III. semestar**
	7*			**tjedni broj sati**
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
				VI. semestar
				tjedni broj sati
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati

Lang, Vilko[465]	Kukić, Ladislav[463]	Kovač, Dragutin[461]	Konstantin, Anastina[460]	Prezime i ime
31.10.1887.	27.4.1895.	19.4.1884.	28.2.1894.	**Datum rođenja**
Ilok	Vlahinićka Donja, Kutina	Vukovar	Jablonov	**Mjesto rođenja**
Ilok	Ludina, Kutina	Zagreb	Lavov	**Zavičajnost**
žid.	rkt.	rkt.	žid.	**Vjeroispovijest**
njemački	hrvatski	hrvatski	poljski	**Materinski jezik**
Emanuel	Emanuel	pok. (majka Karolina)	Mayer	**Ime oca**
trgovac	posjednik i mlinar	-	trgovac	**Zanimanje oca**
	1914/5 lj[464]	1905/6 z	1914/5 z	**I. semestar**
	9°	**4***	**3**	**tjedni broj sati**
1908/9 lj	1917/8 lj II. tur. FFZG	1905/6 lj	1914/5 lj	**II. semestar**
3	**0**	**6***	**3**	**tjedni broj sati**
		?		**III. semestar**
				tjedni broj sati
		1906/7 lj Prag		**IV. semestar**
				tjedni broj sati
		1907/8 z[462]		**V. semestar**
		10*		**tjedni broj sati**
				VI. semestar
				tjedni broj sati
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati

Popac, Mihajlo[471]	Ognjenović, Svetozar[468]	Marašek, Otokar[467]	Liljak, Jovan[466]	Prezime i ime
10.6.1885.	2.7.1880.	6.6.1879.	7.2.1893.	**Datum rođenja**
Drniš	Sarajevo	Rakovac	Žirovac, Dvor	**Mjesto rođenja**
Drniš	Varaždin	Švarča	Žirovac, Dvor	**Zavičajnost**
prav.	prav.	rkt.	prav.	**Vjeroispovijest**
hrvatskosrpski	srpski	hrvatski	srpski	**Materinski jezik**
pok. (majka Anđa)	Gjoka	Vilim	Aleksa	**Ime oca**
-	kr. financ. račun. revident	okružni školski nadzornik	pučki učitelj	**Zanimanje oca**
1917/8 lj II. turnus[472]	pravo?		1911/2 z	**I. semestar**
4			**8**	**tjedni broj sati**
	pravo[469]		1911/2 lj	**II. semestar**
			5	**tjedni broj sati**
	1909/0 z			**III. semestar**
	5+			**tjedni broj sati**
	1909/0 lj	1899/0 lj Beč		**IV. semestar**
	5			**tjedni broj sati**
	umro[470]	1900/1 z FFZG		**V. semestar**
		0		**tjedni broj sati**
		1900/1 lj FFZG		**VI. semestar**
		0		**tjedni broj sati**
		1901/2 z		**VII. semestar**
		8		**tjedni broj sati**
		1901/2 lj		**VIII. semestar**
		5		**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati

Romčević, Svetozar[476]	Rengjeo, Ivan[475]	Rebol, Antun[474]	Ramljak, Ivo[473]	Prezime i ime
2.7.1891.	4.2.1893.	14.1.1886.	8.9.1890.	**Datum rođenja**
Belegiš, St. Pazova	Tölgyes	Hraš, opć. Preddvor, Kranjska	Ljubuški	**Mjesto rođenja**
Belegiš, St. Pazova	Tölgyes	Preddvor	Ljubuški	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	rkt.	**Vjeroispovijest**
srpski	hrvatski	slovenski	hrvatski	**Materinski jezik**
Teodor	Franjo	Urban	Stjepan	**Ime oca**
ratar	privatnik	seljak	posjednik	**Zanimanje oca**
1910/1 lj	1914/5 z	1909/0 z		**I. semestar**
10°*	**6**	**8**		**tjedni broj sati**
		1909/0 lj		**II. semestar**
		5		**tjedni broj sati**
			1914/5 z	**III. semestar**
			3+	**tjedni broj sati**
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
				VI. semestar
				tjedni broj sati
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati

Stojanović, Božidar[481]	Sporčić, Olga[480]	Sarapa, Katarina[479]	Ruzsas, Ljudevit[477]	Prezime i ime
10./11.6.1895.[482]	22.8.1888.	10.5.1889.	13.5.1884.	**Datum rođenja**
Mitrovica	Zagreb	Krnjak, Vojnić	Mezőlak	**Mjesto rođenja**
Mitrovica	Zagreb	Vojnić	Mezőlak	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	rkt.	evang.	**Vjeroispovijest**
hrvatski	hrvatski	hrvatski	mađarski	**Materinski jezik**
Vladislav (Vlada)	Ivan	Petar	Štefan	**Ime oca**
posjednik, ekonom	odvjetnik	kr. sudbeni oficijal	posebnik	**Zanimanje oca**
1914/5 z FFZG	1908/9 z	1910/1 z	1910/1 z[478]	**I. semestar**
0	**3**	**7*+**	**8**	**tjedni broj sati**
1914/5 lj	1908/9 lj			**II. semestar**
3	**3**			**tjedni broj sati**
				III. semestar
				tjedni broj sati
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
				VI. semestar
				tjedni broj sati
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati

Tošić, Ljubomir[485]	Škramić, Viktor[483]	Prezime i ime
3.10.1885.	24.2.1882.	**Datum rođenja**
Ljuba, Ilok	Ormož (Friedau), Štajerska	**Mjesto rođenja**
Ljuba, Ilok	Raić, Novska	**Zavičajnost**
prav.	rkt.	**Vjeroispovijest**
srpski	hrvatski	**Materinski jezik**
Vladimir	pok. (majka Marija)	**Ime oca**
ratar	- (majka „služi“)	**Zanimanje oca**
	1901/2 z FFZG	**I. semestar**
	0	**tjedni broj sati**
	1901/2 lj	**II. semestar**
	2	**tjedni broj sati**
1906/7 z[486]	1902/3 z FFZG	**III. semestar**
8*	**0**	**tjedni broj sati**
	1902/3 lj FFZG	**IV. semestar**
	0	**tjedni broj sati**
	1903/4 z FFZG	**V. semestar**
	0	**tjedni broj sati**
	umro[484]	**VI. semestar**
		tjedni broj sati
		VII. semestar
		tjedni broj sati
		VIII. semestar
		tjedni broj sati
		IX. semestar
		tjedni broj sati

F. Bugarski slušači germanističkih kolegija

Botev, Nedko K.[491]	Baltadijev, Paskal S.[489]	Atanasov, Toma[487]	Prezime i ime
23.11.1886.	17.6.1876.	25.3.1884.	**Datum rođenja**
Drenovo	Razgrad	Sofija	**Mjesto rođenja**
Drenovo	-	Sofija	**Zavičajnost**
prav.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
Kolćo	Simeon	Atanas Teoharov	**Ime oca**
postolar	kovač	krojač	**Zanimanje oca**
1908/9 z			**I. semestar**
3			**tjedni broj sati**
			II. semestar
			tjedni broj sati
	1906/7 z[490]		**III. semestar**
	3		**tjedni broj sati**
		1906/7 lj	**IV. semestar**
		3	**tjedni broj sati**
			V. semestar
			tjedni broj sati
			VI. semestar
			tjedni broj sati
			VII. semestar
			tjedni broj sati
			VIII. semestar
			tjedni broj sati
			IX. semestar
			tjedni broj sati
		profesor, kazališni i književni povjesničar [488]	**Zanimanje/radno mjesto**

Dojčev, Georgi[495]	Dimitrov, Trajko[494]	Daskalov, Petko[493]	Ćonev, Ilija[492]	Prezime i ime
14.9.1875.	15.1.1888.	17.1.1882.	25.12.1885.	**Datum rođenja**
Bratsigovo, Plovdiv	Sofija	Rakovci, kot. Tarnov	Plevna	**Mjesto rođenja**
Bugarska	Sofija	Rakovci	-	**Zavičajnost**
prav.	prav.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
- (majka Mitra)	Dimitr	Hristo	- (majka Sanda)	**Ime oca**
-	trgovac	„sveštenik“	-	**Zanimanje oca**
				I. semestar
				tjedni broj sati
				II. semestar
				tjedni broj sati
				III. semestar
				tjedni broj sati
1907/8 z	1909/0 z			**IV. semestar**
3	**5**			**tjedni broj sati**
				V. semestar
				tjedni broj sati
			1906/7 lj	**VI. semestar**
			3	**tjedni broj sati**
				VII. semestar
				tjedni broj sati
		1907/8 z		**VIII. semestar**
		3		**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
gimnazijski profesor[496]				**Zanimanje/radno mjesto**

Karakov, Petr[501]	Jovčeva, Sanda[499]	Georgijev, Georgi[498]	Gaidarska, Ivanka[497]	Prezime i ime
18. 3. 1887.	6.11.1881.	17./18.10.1878.	7.5.1886.	**Datum rođenja**
Čirpan	Nova Zagora	Ruse	Šumen	**Mjesto rođenja**
Čirpan	Nova Zagora	Varna	Sofija	**Zavičajnost**
prav.	prav.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
Stefan	Jovčo Tenev	Ahilej	-	**Ime oca**
-	zastupnik (advokat)	krojač	činovnik	**Zanimanje oca**
1906/7 lj[502]				**I. semestar**
3				**tjedni broj sati**
				II. semestar
				tjedni broj sati
				III. semestar
				tjedni broj sati
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
		1906/7 lj		**VI. semestar**
		3		**tjedni broj sati**
		1907/8 z Flor.	1907/8 z	**VII. semestar**
		2*	**3**	**tjedni broj sati**
	1906/7 lj			**VIII. semestar**
	3			**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
	književnica[500]			**Zanimanje/radno mjesto**

Nenov, Nikola[508]	Markov, Stefan[507]	Markov, Atanas[506]	Krajev, Ilija[503]	Prezime i ime
24.10.1881.	25.7.1883.	17.2.1878.	27.10.1878.	**Datum rođenja**
Sliven	Sliven	Kišinjev	Loveč	**Mjesto rođenja**
Sliven	Sliven	Belogradchik	Loveč	**Zavičajnost**
prav.	prav.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
Georgi Nenov	Marko Angelov	Marko Welkov	Krajo Vulov	**Ime oca**
-	radnik	stražar	-	**Zanimanje oca**
				I. semestar
				tjedni broj sati
				II. semestar
				tjedni broj sati
				III. semestar
				tjedni broj sati
				IV. semestar
				tjedni broj sati
				V. semestar
				tjedni broj sati
		1900/1 lj		**VI. semestar**
		6		**tjedni broj sati**
			1905/6 z[504]	**VII. semestar**
			3	**tjedni broj sati**
1906/7 lj	1906/7 lj			**VIII. semestar**
3	**3**			**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
			gimnazijski profesor[505]	**Zanimanje/radno mjesto**

Skopakoff, Kliment[513]	Sječanova, Pena[512]	Oreškova, Marija[511]	Oreškov, Pavel[509]	Prezime i ime
11.7.1885.	4.11.1882.	23.9.1885.	3.10.1884.	**Datum rođenja**
Ohrid	Samokov	Orechovo, Vraca	Orechovo, Vraca	**Mjesto rođenja**
Sofija	Samokov	Trnovo	Trnovo	**Zavičajnost**
prav.	evang.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
Mihail	Ivan	Nedelčo	Nedelčo	**Ime oca**
radnik	evang. pastor	rentier	rentier	**Zanimanje oca**
	1906/7 lj			**I. semestar**
	3			**tjedni broj sati**
		1906/7 lj		**II. semestar**
		3		**tjedni broj sati**
				III. semestar
				tjedni broj sati
1906/7 lj				**IV. semestar**
3				**tjedni broj sati**
				V. semestar
				tjedni broj sati
			1906/7 lj	**VI. semestar**
			6°	**tjedni broj sati**
				VII. semestar
				tjedni broj sati
				VIII. semestar
				tjedni broj sati
				IX. semestar
				tjedni broj sati
			slavist i bibliotekar [510]	**Zanimanje/radno mjesto**

Todorov, Jordan[519]	Stratev, Ivan[516]	Stojkov, Stojan[515]	Stavrev, Vasil[514]	Prezime i ime
6.1.1879.	?[517]	18.11.1879.	28.12.1885.	**Datum rođenja**
Varna	Ljeskovec	Lurlevo (?), Dorjan, Makedonija	Plovdiv	**Mjesto rođenja**
Varna	Ljeskovec	Dojran	Bugarska	**Zavičajnost**
prav.	prav.	prav.	prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	**Materinski jezik**
- (majka Despina Bojičeva Todorova)	Vasil Stratev[518]	Stojko Avramov	Stavri Kostadinov	**Ime oca**
domaćica	zemljoradnik	-	trgovac	**Zanimanje oca**
				I. semestar
				tjedni broj sati
		1906/7 lj		**II. semestar**
		3		**tjedni broj sati**
				III. semestar
				tjedni broj sati
	1906/7 lj		1906/7 lj	**IV. semestar**
	3		**3**	**tjedni broj sati**
	1907/8 z			**V. semestar**
	5			**tjedni broj sati**
				VI. semestar
				tjedni broj sati
1906/7 lj	1909/0 z			**VII. semestar**
6°	**5**			**tjedni broj sati**
1907/8 z				**VIII. semestar**
8°*				**tjedni broj sati**
				IX. semestar
				tjedni broj sati
				Zanimanje/radno mjesto

Vtičev, Hristo[520]	Prezime i ime
15.8.1884.	**Datum rođenja**
Gabrovo	**Mjesto rođenja**
Gabrovo	**Zavičajnost**
prav.	**Vjeroispovijest**
bugarski	**Materinski jezik**
Ivan Vtičev	**Ime oca**
-	**Zanimanje oca**
	I. semestar
	tjedni broj sati
	II. semestar
	tjedni broj sati
1906/7 lj	**III. semestar**
9°	**tjedni broj sati**
	IV. semestar
	tjedni broj sati
	V. semestar
	tjedni broj sati
	VI. semestar
	tjedni broj sati
	VII. semestar
	tjedni broj sati
	VIII. semestar
	tjedni broj sati
	IX. semestar
	tjedni broj sati
	Zanimanje/radno mjesto

[1] U tablici se javljaju sljedeće kratice: evang. (evangelici), gkt. (grkokatolici), rkt. (rimokatolici), prav. (pravoslavni) i žid. (židovi).

[2] Uz svaki semestar proveden na Mudroslovnom fakultetu naveden je tjedni broj sati upisanih germanističkih kolegija. U germanističke su kolegije uračunati svi kolegiji Stjepana Tropscha i dio kolegija Josipa Florschütza. Kolegiji koje je Florschütz držao kao privatni docent, a potom i kao profesor indoeuropske poredbene filologije (o gotskom jeziku, germanizmima u slavenskim jezicima te o gramatici starovisokonjemačkog i starosaskog jezika) označeni su zvjezdicom (*). Ako je slušač germanistike u nekom semestru slušao samo Florschützov kolegij, uz semestar stoji oznaka „Flor.“. U ukupan broj sati uključene su i Florschützove odnosno Šamšalovićeve lektorske vježbe (praktični tečaj) ako je student uz njih slušao i druge germanističke kolegije. U tom slučaju uz broj sati stoji kružić (°). Izdvojen je Florschützov kolegij *Vježbe u njemačkom predavanju* u ljetnom semestru 1909./1910. i označen uskličnikom (!). Iako ga je Florschütz držao u statusu učitelja njemačkog jezika, upisali su ga i neki studenti koji ni prije ni poslije nisu slušali lektorske vježbe pa se može pretpostaviti da se nije radilo o uobičajenom jezičnom praktičnom tečaju. U tablici su istaknuti slušači germanistike koji su upisali Florschützove kolegije iz poredbene indoeuropske filologije, ali oni nisu uračunati u ukupan broj sati jer se nije radilo o germanističkim kolegijima u užem smislu, iako su doprinosili poznavanju razvojnih stupnjeva njemačkog jezika (npr. kolegiji o sanskrtu i gramatici indoeuropskih jezika). U tom slučaju uz broj germanističkih kolegija stoji oznaka plus (+). Od ljetnog semestra 1913./1914. do ljetnog semestra 1915./1916., u razdoblju u kojem je Florschütz preuzeo dio Tropscheve nastave, Florschützovi germanistički kolegiji nisu posebno označeni jer su ih morali upisati svi studenti koji su se opredijelili za germanistiku kao glavnu struku kako bi zadovoljili propisanu tjednu normu sati. Za semestre nakon zimskog 1918./1919. naveden je samo ukupan broj sati Tropschevih i Šamšalovićevih kolegija jer dodatna analiza izlazi iz okvira ovoga rada.

[3] Usp. AFF, Imenici, br. 87, 88, 91, 92, 95, 96, 100 i 101; HDA 502, kut. 1, dosje Josipe Abeles; HDA 890, kut. 259, dosje Jozefine Mudrovčić r. Abeles. U četvrtom, šestom, sedmom i osmom semestru javlja se oblik imena Jozefina.

[4] Jedino je na nacionalu za prvi semestar kao datum rođenja naveden 31. kolovoza, dok je na ostalima 30. U životopisu priloženom molbi za polaganje učiteljskog ispita Abeles je ponovno napisala da je rođena 30. kolovoza, ali u ispitnoj svjedodžbi te u službenom dosjeu iz 1926. godine piše 31. kolovoza. Usp. HDA 502, kut. 1, dosje Josipe Abeles, Ispitna svjedodžba br. 98/1922. i „Opis života“; HDA 890, kut. 259, dosje Jozefine Mudrovčić r. Abeles, Službenički list.

[5] Usp. AFF, Imenici, br. 80, 81, 84, 85, 87, 91 i 92; AFF, Knjiga doktorata, 133/1918. i 134/1918.; HDA 502, kut. 51, dosje Antuna Barca.

[6] Iako je ovo naselje navedeno na svim nacionalima i u ispitnoj dokumentaciji, u literaturi se kao mjesto rođenja navodi Kamenjak. Usp. B[RATULIĆ], „Barac, Antun“; ŠICEL, „Barac, Antun“.

[7] Samo u prvom semestru „građ. poduzetnik“.

[8] U „Opisu života“ priloženom molbi za polaganje učiteljskog ispita Barac je napisao kako zbog vojne obveze nije pohađao predavanja u petom semestru („Peti semestar svojih nauka nijesam prakticirao, nego mi je radi vojništva oprošten.“), no iz ispitne svjedodžbe proizlazi da predavanja nije slušao u ljetnom semestru 1915./1916. Osim toga, na kraju petog semestra (zimski semestar 1915./1916.) dobio je potvrdu pohađanja kolegija, a i na nacionalu za zimski semestar 1916./1917. naveo je kako zbog „vojništva“ nije bio nigdje upisan u prethodnom semestru, dakle u ljetnom semestru 1915./1916. Usp. HDA 502, kut. 51, dosje Antuna Barca, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 43/1918. i „Opis života“; AFF, Imenici, br. 87 i 91.

[9] Usp. AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60, 61 i 65; HDA 216, kut. 690, 9846.

[10] Ispit je položio je u Beogradu. Formulacija struke preuzeta je iz službenog dosjea (Osobnika) iz četrdesetih godina. Usp. HDA 216, kut. 690, 9846.

[11] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 36, 40, 43, 44.

[12] Od trećeg do petog semestra Zagreb, od šestog semestra Bjelovar. U prvom i drugom semestru zavičajnost nije posebno istaknuta. Ona se nije posebno navodila sve do zimskog semestra 1900./1901. Kad se mjesto zavičajnosti razlikovalo od mjesta rođenja, navodila su se oba podatka. Usp. podatke za Ivana Fröschla, studenta upisana u četvrti semestar u drugom poljeću 1897./1898., odnosno u šesti 1898./1899. AFF, Imenici, br. 22 i 23. Usp. i bilj. 296 u ovome Prilogu.

[13] U trećem semestru „činovnik I. hrvat. štedionice“, a u četvrtom „privatni činovnik I. hrv. štedionice“.

[14] Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502, a njegovo ime nije ni u imenicima kandidata koji su položili učiteljski ispit u Zagrebu. Zaljubivši se u kolovozu 1906. u Sofiji u djevojku iz Bugarske, Bazala je napustio Hrvatsku te je nakon vjenčanja u listopadu iste godine dobio profesorsko mjesto na ženskoj gimnaziji u Varni. Predavao je njemački i latinski jezik još početkom 1940-ih. Usp. „Izza slavnostnih dni v Sofiji“, *Slovenski narod* (Ljubljana), br. 245, 25. 10. 1906., 3; „Hrvati ‘razvalili’ Bugare usred Sofije“.

[15] Usp. AFF, Imenici, br. 87, 95, 99, 100, 101; HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića; AFF, Knjiga doktorata, 264/1923. i 271/1924.

[16] Bogičević se upisao na Mudroslovni fakultet u zimskom semestru 1915./1916., ali nije slušao nijedno predavanje jer je „uzet kao jednogodišńi dobrovolac kod hrv. domobranstva u Osijeku“, da bi u vojnoj službi proveo „koje u Osijeku i Zagrebu, koje na ruskom ratištu tri godine“. Usp. HDA 502, kut. 61, dosje Jovana Bogičevića, Ispitna svjedodžba br. 28/1923. i „Opis života“; AFF, Imenici, br. 87.
[17] Usp. AFF, Imenici, br. 66, 69, 70, 72 i 77; AFF, Knjiga doktorata, 113/1917., 122/1917. i 404/1929.; HDA 502, kut. 23, dosje Dušana Budimirovića; HDA 833, kut. 31, br. 50.
[18] Na svim je nacionalima naveo datum rođenja prema oba kalendara, to jest 18./30. 1. 1890.
[19] U osmom semestru „u općini Batajnici (kraj Zemuna)“.
[20] Iako to ne navodi u opisu života, na nacionalu za prvi semestar piše da je prethodnog semestra bio upisan na „zagrebačkom [sveučilištu], pravnom fakultetu“. Usp. AFF, Imenici, br. 66; HDA 502, kut. 23, dosje Dušana Budimirovića, „Opis života“.
[21] Prijavio se za polaganje učiteljskog ispita krajem prosinca 1915., ali nema podataka o izlasku na ispit. Usp. HDA 502, kut. 23, dosje Dušana Budimirovića; HDA 502, Imenik III, 202.
[22] Usp. AFF, Imenici, br. 76, 77, 80, 81, 85, 87 i 99; HDA 502, kut. 24, dosje Ivana Bujanovića; HDA 890, kut. 44, dosje Ivana Bujanovića.
[23] U prvom semestru „Praputnik“ (Praputnjak), općina Krasica, a od sedmog semestra Ogulin.
[24] Zbog sudjelovanja u ratu („U vojnoj službi proveo sam tri godine besprekidno na frontu.“) jedan mu je semestar „oprošten“, ali se 1917./1918. prijavio za predavanja posebno organizirana za sve one koji su zbog vršenja vojne službe željeli nadoknaditi propušteno. Usp. AFF, Imenici, br. 99; HDA 502, kut. 24, dosje Ivana Bujanovića, „Opis života“ i Ispitna svjedodžba br. 88/1926.
[25] Usp. AFF, Imenici, br. 80, 81, 84, 85, 87, 88 i 91; AFF, Knjiga doktorata, 151/1918. i 154/1919.; HDA 502, kut. 95, dosje Milovana Gavazzija.
[26] Usp. AFF, Imenici, br. 22, 23, 25, 27 i 28; HDA 890, kut. 113, dosje Ivana Grünwalda; HDA 216, kut. 692, 11353; HŠM A 2377. Službenički listovi. Grünwald, Ivan. 1925.–1926. Dosje u HDA 502 nije sačuvan.
[27] U prvom semestru bačvar, od drugog do petog vlastelinski pivničar, a od šestog do osmog providnik. Zanimanje se mijenja, neovisno o tome što je otac bio mrtav već u prvom semestru.
[28] Usp. AFF, Imenici, br. 44 i 47.
[29] Iako su na Hajnalovu nacionalu navedena dva sata, Florschütz je držao jedan sat predavanja tjedno.
[30] U Budimpešti je studirao mađarsku i njemačku filologiju te je proučavao veze između južnoslavenskih i mađarske odnosno njemačke književnosti. U Zagreb je došao kao stipendist ugarske vlade, a u pripremi strogog ispita prekinula ga je smrt od tuberkuloze 1906. godine. Usp. JAGIĆ, „Martin Hajnal“, 640; PRANJKO, „Haasz Hajnal, Márton (Martin)“.
[31] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 100, 101, [104], [105], 108 i 109; HDA 502, kut. 104, dosje Alfonsa Heisingera; HDA 890, kut. 121, dosje Alfonsa Heisingera.
[32] Na Mudroslovni fakultet upisao se u zimskom semestru 1914./1915., ali na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija, očito zbog rata. Naime, u „ratnoj vojničkoj službi“ proveo je četiri godine, zbog čega su mu „oproštena (...) 2 poljeća od propisanoga kvardijenija naukâ“. Usp. AFF, Imenici, br. 84; HDA 502, kut. 104, dosje Alfonsa Heisingera, „Opis života“; HDA 890, kut. 121, dosje Alfonsa Heisingera, Službenički list.
[33] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 104, dosje Olge Herrak; HDA 890, kut. 274, dosje Olge Osterman r. Herrak.
[34] U akademskoj godini 1904./1905. slušala je germanistička predavanja kao izvanredna studentica. Usp. AFF, Imenici, br. 45 i 46.
[35] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35 i 36; HDA 502, Imenik II, 179; HDA 890, kut. 122, dosje Adolfa Herzera. Dosje u HDA 502 nije sačuvan.
[36] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; HDA 502, kut. 107, dosje Rudolfa Horvatića; HDA 890, kut. 127, dosje Rudolfa Horvatića.
[37] U šestom i sedmom semestru Vukovar.
[38] U osmom semestru posjednik.
[39] Na nacionalu je pogrešno naveden ukupan tjedni broj sati Stjepana Tropscha (devet umjesto osam).
[40] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 66, dosje Franje Hrge. Na nacionalima Herga, u dokumentaciji s učiteljskog ispita Hrga.
[41] Samo u petom semestru posjednik.
[42] Prema sačuvanoj dokumentaciji čini se da nije izašao na usmeni dio ispita. Usp. HDA 502, kut. 66, dosje Franje Hrge; HDA 502, Imenik II, 502.
[43] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35 i 36; AFF, Knjiga doktorata 68/1906. i 69/1906.; AFF, Spisi, 309/1906. Njegova dosjea nema u HDA 502 ni u HDA 890.
[44] Samo je na nacionalu za prvi semestar kao datum rođenja naveden 17. lipnja 1877.
[45] Samo u prvom semestru Našice.

[46] Dozvolom Zemaljske vlade od 24. srpnja 1903. priznato je „uračunanje svršenih teoloških nauka za dva semestra filozofska“. Usp. AFF, Spisi, 309/1906.
[47] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66; AFF, Knjiga doktorata, 238/1922. i 261/1923.; HDA 502, kut. 67, dosje Antuna Hurma; HDA 890, kut. 130, dosje Antuna Hurma.
[48] U osmom semestru obrtnik.
[49] Usp. AFF, Imenici, br. 76, 77, 80, 81, 84, 85, 87 i 88. Prije studija u Zagrebu Jurišić je dva semestra proveo u Beču na studiju prava. Usp. HDA 502, kut. 117, dosje Blaža Jurišića, „Opis života“; AFF, Knjiga doktorata, 104/1916. i 105/1916.; HDA 890, kut. 153, dosje Blaža Jurišića.
[50] Nakon što je promoviran u doktora filozofije, četiri je semestra studirao pravo u Zagrebu (1916./1917. i 1920./1921.) te je 31. siječnja 1924. stekao i titulu doktora prava. Usp. HDA 890, kut. 153, dosje Blaža Jurišića, Službenički list.
[51] Usp. AFF, Imenici, br. 61, 65, 66, 69, 70 i 72; HDA 502, kut. 121, dosje Milka Kelovića.
[52] Prije dolaska na Mudroslovni fakultet tri je semestra bio student bogoslovije, a dva su mu uračunata u ukupan broj semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija. Usp. HDA 502, kut. 121, dosje Milka Kelovića, „Curriculum vitae“.
[53] Nije položio učiteljski ispit u Zagrebu. Nema podataka o tome da je zatražio novu temu nakon negativne ocjene iz domaće radnje iz njemačkog jezika. Usp. HD 502, Imenik III, 78.
[54] Usp. AFF, Imenici, br. 37, 38, 39, 40, 47 i 49; HDA 502, kut. 121, dosje Ljube Kernic; HDA 890, kut. 165, dosje Ljube Kernic. Do 1904. pojavljuje se samo oblik imena Ljubica.
[55] Dva semestra koja je odslušala kao izvanredna studentica „iznimice“ su uračunata u osam semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija „s obzirom na (…) izkazani veoma povoljni uspjeh u dojakošnjim (…) naukama“. Usp. AFF, Spisi, 669/1906.
[56] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 60 i 61; AFF, Knjiga doktorata, 64/1913. i 81/1915.; AFF, Spisi, 220/1913.; HDA 502, kut. 122, dosje Vladimira Kesterčaneka; AFF, Spisi, 220/1913.
[57] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 57, 68; HDA 502, kut. 126, dosje Ivan Kolandera; HDA 890 kut. 173, dosje Ivana Kolandera.
[58] U Zagrebu je bio zavičajan u prvom i šestom semestru te u izvanrednom zimskom semestru 1909./1910.
[59] U prvom semestru Ignat.
[60] U drugom semestru „profesor glasbe i organista prvo-stolne crkve“.
[61] Nakon povratka iz Beča, u ljetnom semestru 1909./1910. upisao se na Mudroslovni fakultet kao izvanredni student kako bi nadoknadio „neke zanemarene kolegije iz hrvatske gramatike i književnosti, te psihologije“. Usp. HDA 502, kut. 126, dosje Ivan Kolandera, „Opis života“; AFF, Imenici, br. 68.
[62] Usp. AFF, Imenici, br. 66; HDA 502, kut. 127, dosje Želimira Korača.
[63] Ispit je položio u Beču. Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien“, 511.
[64] Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, 101, [105], 108 i 109; AFF, Knjiga doktorata, 244/1923. i 253/1923.; HDA 502, kut. 132, dosje Marijane Kralj; HDA 890, kut. 186, dosje Marijane Kralj.
[65] U osmom semestru Zagreb.
[66] U osmom semestru arhivar.
[67] Budući da je u ljetnom semestru 1917./1908. i zimskom semestru 1918./1909. slušala samo praktični tečaj, u tim semestrima nije uračunata u slušače germanistike.
[68] Usp. AFF, Imenici, br. 32, 39, 40 i 56; HDA 502, kut. 132, dosje Viktora Kralja, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 161/1910. i „Opis života“.
[69] Na nacionalima samo Veliko Trgovišće.
[70] U propisanih osam semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija uračunat mu je i semestar proveden na studiju prava u Zagrebu. Usp. HDA 502, kut. 132, dosje Viktora Kralja, „Opis života“.
[71] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49 i 56.
[72] U petom semestru Karlovac.
[73] U fondu 502 Hrvatskoga državnog arhiva čuva se i dosje Roberta Krausa, no u njemu sačuvana dokumentacija ne omogućuje popunjavanje praznina u Krausovu školovanju jer je on sredinom studenoga 1910. „uzeo sve svoje dokumente i izjavio, da neće praviti ispita“. Među povučenim dokumentima očito je bio i opis njegova života. Usp. HDA 502, kut. 134, dosje Roberta Krausa. Robert Kraus završio je studij prava u Zagrebu te je radio kao vladin perovođa u Zagrebu. U državnoj je službi bio od rujna 1908. Usp. HDA 890 BH, br. 3339. Iako je u imeniku kandidata koji su polagali učiteljski ispit klasična filologija (latinski i grčki jezik) navedena kao sporedna struka, Krausu su temu za domaće zadaće zadali i Stjepan Tropsch i Đuro Körbler, što znači da su obje bile glavne. Usp. Imenik II, 384.
[74] Usp. AFF, Imenici, br. [48?], 51, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 136, dosje Josipe Krušec; HDA 890, kut. 193, dosje Josipe Krušec. Na imeniku izvanrednih studenata za zimski semestar 1905./1906. nedostaje redni

broj. Mogao bi biti 48, ali i 50. Na nacionalima se javlja oblik imena Josefina, na ispitnoj svjedodžbi Jozefina, a u dokumentaciji nakon studiranja Josipa.

[75] U prvom je semestru kao mjesto zavičajnosti naveden Zagreb, u drugom izvanrednom i prvom redovitom (tj. ukupno trećem) semestru „županija srijemska“, a od četvrtog do osmog semestra Klanjec, s iznimkom petog semestra, u kojem je navedena općina Tuhelj.

[76] Prva dva semestra bila je upisana kao izvanredna studentica, ali su joj ti semestri uračunati u ukupan broj semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija.

[77] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52 i 53; HDA 502, kut. 138, dosje Đure Kuhnera; HDA 890, kut. 196, dosje Đure Kuhnera.

[78] Usp. AFF, Imenici, br. 39 i 40; HDA 502, kut. 139, dosje Stevana Kuševića.

[79] Nije položio učiteljski ispit u Zagrebu iako ga je prijavio. Usp. HDA 502, Imenik II, 489.

[80] Usp. Imenici, AFF, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35 i 36; AFF, Knjiga doktorata, 96/1916. i 109/1917.; HDA 502, kut. 148, dosje Pavla Mačeka.

[81] U četvrtom semestru kr. mjernik.

[82] 1904. prijavio je i položio ispit iz geografije i povijesti kao glavnih struka, a 1906. iz sporedne struke.

[83] Usp. AFF, Imenici, br. 76, 81, 84, 85, 87, 88 i 91; AFF, Knjiga doktorata, 319/1926.; HDA 502, kut. 149, dosje Pere Magerla; HDA 890, kut. 218, dosje Petra Magerla.

[84] Zaključno s trećim semestrom Zajezda, a nakon toga Krško.

[85] Prema vlastitim je navodima „dovršio nauke ljetnim semestrom 1917. godine“. Usp. HDA 502, kut. 149, dosje Pere Magerla, „Opis mojega života“. Međutim, u svjedodžbi s učiteljskog ispita navedeno je kako je na Mudroslovnom fakultetu proveo sedam semestara „od školske godine 1912./13. do zimskoga semestra 1916./17.“, a u osam semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija uračunat je i jedan semestar proveden na studiju prava. Usp. HDA 502, kut. 149, dosje Pere Magerla, „Opis mojega života“ i Ispitna svjedodžba br. 100/1922. Usp. i AFF, Knjiga doktorata, 319/1926. Za više informacija o Magerlovu životu usp. KRAŠ, „Zaboravljeni pjesnik Pero Magerl-Gotalovački u pismima Gustavu Krklecu“.

[86] U Knjizi doktorata zabilježeno je samo polaganje jednosatnog ispita iz „hrv. srp jezik[a] i književnost[i]“. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 319/1926. Čini se da Magerl ipak nije položio strogi ispit jer se uz njegovo ime u profesorskom dosjeu ne javlja doktorska titula. Usp. HDA 216, kut. 388, 4091.

[87] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 52 i 53; HDA 502, kut. 149, dosje Vladimira Majhena; HDA 890, kut. 219, dosje Vladimira Majhena.

[88] U petom semestru Vinica, Varaždin.

[89] Sačuvana su dva nacionala Vladimira Majhena za ljetni semestar 1906./1907. Jedan je, ovjereni, arhiviran među nacionale studenata upisanih u osmi semestar, a drugi među nacionale studenata sedmog semestra. Usp. AFF, Imenici, br. 53.

[90] Usp. AFF, Imenici, 25, 27, 28, 31; HDA 502, kut. 161 i 162, dosje Josipa Mecinga; HDA 890, kut. 238, dosje Josipa Mecinga.

[91] U ljetnom semestru 1899./1900. zavičajnost se još nije upisivala. Njegov je otac bio tesar u Sr. Karlovcima, mjestu koje je Mecing u zimskom semestru 1900./1901. i zimskom semestru 1901./1902. naveo kao mjesto svoje zavičajnosti. U ljetnom semestru 1900./1901. naveden je Ilok.

[92] U zimskom i ljetnom semestru 1900./1901. „gradjevni poduzetnik“, u zimskom 1901./1902. „tesarski obrtnik“.

[93] Prema vlastitim je navodima u Zagrebu „polazio pet semestara predavanja na mudroslovnom fakultetu, a ostala tri semestra nastavio (...) u sveučilištu u Beču“, ali njegovo se ime u upisnim knjigama javlja samo od ljetnog semestra 1899./1900. do zimskog semestra 1901./1902., s oznakom upisanog semestra od I. do IV. Usp. HDA 502, kut. 161, dosje Josipa Mecinga, „Opis života (curriculum vitae)“. Ispitna svjedodžba nije sačuvana. Na drugom je mjestu napisao da je prvih pet semestara „[s]veučilišne nauke polazio u Zagrebu“, bez navođenja imena fakulteta. Prema opasci u Imeniku slušača, u prvi je semestar upisan 8. lipnja 1900. „na temelju indeksa o polasku sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“ pa ostaje otvoreno pitanje je li možda u prvom semestru bio slušač Pravoslovnog i državoslovnog fakulteta u Zagrebu. Usp. AFF, Imenici, br. 25. Zagreb je napustio 13. ožujka 1902., a potom je prešao u Beč, gdje je nakon odslušana tri semestra i apsolvirao. Usp. HDA 890, kut. 238, dosje Josipa Mecinga, Službenički list.

[94] Osim u Beču, u akademskoj godini 1903./1904. bio je „koje u Münchenu, koje opet u Leipzigu“, gdje se „najviše bavio svojim studijem“. HDA 502, kut. 162, dosje Josipa Mecinga, „Dopuna opisa života“.

[95] Godine 1908. uputio je molbu za polaganje učiteljskog ispita u Zagrebu iz germanistike kao glavne, a klasične filologije kao sporedne struke. Nakon negativnih ocjena novu je molbu podnio 1914. Ispit je naposljetku položio u Beogradu iz njemačkog i srpskohrvatskog jezika. Usp. HDA 502, kut. 161, dosje Josipa Mecinga; HDA 890, kut. 238, dosje Josipa Mecinga, Službenički list.

[96] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 69, 70, 72 i 73; HDA 502, kut. 163, dosje Maksimilijana Melkusa; HDA 890, kut. 240, dosje Maksimilijana Melkusa.

[97] Na prva četiri zagrebačka nacionala smjenjuju se ova mjesta. Od ljetnog semestra 1910./1911. javlja se samo Mitrovica.
[98] Usp. AFF, Imenici, br. 53, 56, 60, 61 i 66; HDA 502, kut. 164, dosje Franje Mihelića; HDA 890, kut. 244, dosje Frana Mihelića.
[99] Na nacionalu su upisana dva sata Florschützova kolegija *Vježbe u njemačkom predavanju* iako je redom predavanja bio predviđen samo jedan sat tjedno. U ovom se semestru javlja oblik imena Fran.
[100] Prije upisa na Mudroslovni fakultet proveo je jedan semestar na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu u Zagrebu. Usp. HDA 502, kut. 164, dosje Franje Mihelića, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 58/1914.
[101] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 65 i 66; HDA 890, kut. 244, dosje Ilije Mihića, Osobnik.
[102] Ispit je položio u Beogradu. Prema prijepisu dokumenta sačuvanom u njegovu dosjeu puni naziv njegove glavne struke bio je „Srpski jezik /sa star[o]m slovenskom i srpskom književnošću i srpskom istorijom/“. Usp. HDA 890, kut. 244, dosje Ilije Mihića, Osobnik, prijepis dopisa Ministarstva prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Odseka za statistiku Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, br. 13963/31, 1. 3. 1921.
[103] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65 i 66; HDA 502, kut. 182, dosje Stjepana Pavičića; HDA 890, kut. 281, dosje Stjepana Pavičića.
[104] Samo u sedmom semestru 12. srpnja.
[105] Usp. AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60 i 61; AFF, Knjiga doktorata, 69/1913. i 75/1914.; AFF, Spisi, 434/1914.; HDA 502, kut. 183, dosje Slave Pecinovsky; HDA 890, kut. 321, dosje Slave Rastovčan; HDA 216, kut. 438, 4735.
[106] U zimskom semestru 1904./1905. upisala se na Mudroslovni fakultet kao izvanredna studentica. Slušala je čak 23 sata tjedno, najvećim dijelom kolegije iz hrvatskog jezika i književnosti. Od germanističkih je upisala jedino Florschützov kolegij o germanskim riječima u slavenskim jezicima (1 sat tjedno). Bio je to kolegij koji su upisivali mnogi studenti hrvatskog jezika tako da se Slava Pecinovský u ovom semestru još ne može smatrati studenticom germanistike. Usp. AFF, Imenici, br. 45.
[107] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 61, 65, 69, 76 i 77; HDA 216, kut. 697, 14098.
[108] Na nacionalu za ljetni semestar 1908./1909. – koji je, sudeći prema uočljivim razlikama u rukopisu, očito popunio netko drugi – kao datum rođenja naveden je 16. travnja 1887. Uzevši u obzir pogrešne datume i kod nekih drugih studenata te iste podatke u drugim rubrikama (ime, zanimanje i prebivalište oca), neovisno o različitom rukopisu, može se pretpostaviti da se ipak radilo o istoj osobi. To zapravo najbolje dokazuje isti broj indeksa naveden na nacionalima (305). U dokumentaciji iz četrdesetih godina spominje se 14. listopada 1888. Usp. HDA 216, kut. 697, 14098.
[109] U ljetnom semestru 1908./1909. slikar. U ljetnom semestru 1912./1913. kao zanimanje majke navedeno je „posjednica fotografskog ateljera“.
[110] U zimskom semestru 1909./1910. uz Tropschev seminar naveden je pogrešan broj sati (četiri umjesto tri).
[111] U zimskom semestru 1910./1911. uz Florschützov kolegij o gotskom jeziku naveden je pogrešan broj sati (tri umjesto dva). Taj semestar, kao ni ljetni 1912./1913., nije potvrđen.
[112] Ispit je položio u Beogradu. Usp. HDA 216, kutija 697, 14098.
[113] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; AFF, Knjiga doktorata, 59/1913. i 67/1913.; HDA 502, kut. 184, dosje Mire Perok; HDA 890, kut. 132, dosje Mire Ille r. Perok.
[114] U zimskom semestru 1906./1907. upisala se kao izvanredna studentica, ali nije slušala germanističke kolegije, već se prijavila samo za kolegij Isidora Kršnjavog o Danteu i njegovim djelima. Usp. AFF, Imenici, br. 54.
[115] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 72, 73 i 76; AFF, Knjiga doktorata, 112/1917. i 123/1917.; HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka.
[116] Samo je na nacionalu za zimski semestar 1908./1909. te na ispitnoj svjedodžbi kao datum rođenja naveden 23. svibnja 1884. Usp. AFF, Imenici, 60; HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 66/1916. Međutim, isti se datum javlja i u: P[OJIĆ], „Petanjek, Makso (Maksimilijan)“. Na ostalim je nacionalima te na životopisu priloženu molbi za polaganje učiteljskog ispita naveden 24. svibnja. Usp. HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka, „Curriculum vitae“.
[117] Na nacionalu za ljetni semestar 1908./1909. poljodjelac.
[118] Prije upisa na Mudroslovni fakultet Petanjek je dva semestra studirao na zagrebačkom Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu. Usp. HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka, „Curriculum vitae“. Numeracija prvih četiriju semestra provedenih na Mudroslovnom fakultetu ne počinje stoga prvim, već trećim semestrom. Nakon povratka iz Moskve nastavlja se stara numeracija, kao da nije ni otišao i drugdje studirao. U ovoj su tablici semestri provedeni na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu i na studiju u Moskvi navedeni logičkim redoslijedom, neovisno o rednom broju semestra na nacionalu.
[119] Na ispitnoj je svjedodžbi akademska godina 1909./1910. greškom navedena kao godina njegova boravka u Moskvi. Očito je i sastavljača izvještaja zbunila ranije opisana numeracija semestara pa je pogrešno datirao njegov peti i šesti semestar. Navodi iz opisa života i sačuvani nacionali potvrđuju da je riječ o pogrešci. Usp.

HDA 502, kut. 185, dosje Maksimilijana Petanjeka, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 66/1916. i „Curriculum vitae“; AFF, Imenici, 65 i 66.

[120] Usp. AFF, Imenici, br. 53, 56, 60, 61, 65 i 66; AFF, Knjiga doktorata, 111/1917. i 126/1917.; HDA 502, kut. 186, dosje Vladoja Petza; HDA 890, kut. 294, dosje Vlade Petza.

[121] Na prvom je nacionalu kao datum rođenja naveden 24. prosinca, na drugom 12. prosinca, a na svim ostalim 23. prosinca 1887. Na dokumentaciji s polaganja učiteljskog ispita i u njegovu dosjeu spominje se jedino 24. prosinca 1887. Usp. AFF, Imenici, br. 53, 56, 60, 61, 65 i 66; HDA 502, kut. 186, dosje Vladoja Petza, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 47/1915. i „Curriculum vitae“. Usp. i HDA 890, kut. 294, dosje Vlade Petza; „Petz, Vlado“.

[122] U zimskom semestru 1906./1907. bio je student bogoslovije. Usp. HDA 502, kut. 186, dosje Vladoja Petza, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 47/1915.

[123] Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, [104], [105], 108 i 109; AFF, Knjiga doktorata, 217/1921. i 220/1921.; HDA 890 BH, br. 8998.

[124] U prvom semestru ratar.

[125] Sačuvan je nacional i za zimski semestar 1918./1919., ali nije ovjeren. Tog se semestra prijavio za sva Tropscheva predavanja i seminar (ukupno osam sati). Kao i na nacionalu za zimski semestar 1919./1920., kao redni broj upisanog semestra naveden je III. Stoga valja pretpostaviti da je u zimskom semestru 1918./1919. bio, doduše, upisan, ali nije slušao predavanja odnosno nije udovoljio propisanim obvezama za upis u četvrti semestar.

[126] Na Mudroslovnom je fakultetu proveo ukupno šest semestara. Budući da je prije upisa na Mudroslovni fakultet studirao bogosloviju, vrijeme provedeno na tom studiju nadomjestilo je dva „mudroslovna“ semestra. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 217/1921.

[127] Usp. AFF, Imenici, br. 47 i 49; HDA 502, kut. 193, dosje Spasenija Price.

[128] Nije položio ispit u Zagrebu iako ga je prijavio. Usp. HDA 502, Imenik III, 76.

[129] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 47, 49, 52 i 53; HDA 502, kut. 201, dosje Ivana Renđea; HDA 890, kut. 324, dosje Ivana Renđea. Na nacionalima je prezime zapisano u obliku Rengjeo.

[130] Precrtani su svi Tropschevi kolegiji.

[131] Usp. AFF, Imenici, br. 65, 66, 69, 70, 72, 76 i 77; HDA 502, Imenik III, 142. Dosje u HDA 502 nije sačuvan.

[132] U prvom je semestru naveo njemački kao materinski jezik, dok se na preostalim nacionalima javlja isključivo hrvatski.

[133] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66; HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza; HDA 890, kut. 326, dosje Franje Risa.

[134] Na jednom od četiriju nacionala (za zimski semestar 1909./1910.) kao datum rođenja naveden je 11. srpnja 1887., dok je na ostalima 11. lipnja. Na opisima života priloženima molbama za polaganje učiteljskog ispita javljaju se 11. lipnja i 11. srpnja. Na ispitnoj svjedodžbi i u službenom dosjeu naveden je pak 12. lipnja 1887. Usp. HDA 502, kut. 202, dosje Franje Riesza, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 119/1914. i „Curriculum vitae“; HDA 890, kut. 326, dosje Franje Risa, Službenički list.

[135] U osmom semestru poljodjelac.

[136] Usp. AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya; HDA 890, kut. 364, dosje Rudolfa Šaja.

[137] Prije upisa na Mudroslovni fakultet dva je semestra studirao pravo u Zagrebu. Usp. HDA 502, kut. 207, dosje Rudolfa Scheya, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 66/1912.

[138] Usp. AFF, Imenici, br. 23 i 36; HDA 890, kut. 377, dosje Artura Schneidera.

[139] Ispit je položio u Beču („aus der deutschen und serbokroatischen Sprache als Hauptfächer“). Usp. HDA 890, kut. 377, dosje Artura Schneidera, Prüfungszeugnis (prijepis).

[140] Ispit je položio u Beču. Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien“, 507.

[141] Usp. AFF, Imenici, br. 31; HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, „Prijepis indeksa“.

[142] Na nacionalu su navedena samo dva Tropscheva kolegija (6 sati tjedno), no iz prijepisa indeksa vidljivo je da je slušao i Tropschev seminar. Usp. AFF, Imenici, br. 31; HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, „Prijepis indeksa“.

[143] Iako je Simonović 1913. i 1914. u Beogradu slušao predavanja iz komparativne književnosti s teorijom književnosti i iz njemačkog jezika (usp. HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, Osobnik i prijepis potvrde Dekanata Filozofskog fakulteta u Beogradu izdane 12. kolovoza 1930.), to se ne spominje u prijepisu indeksa.

[144] Navođenje struke prema HDA 890, kut. 343, dosje Milenka Simonovića, Osobnik. Ispit za predmetnog učitelja položio je 10. ožujka 1930. u Beogradu. Iz sačuvane dokumentacije nije jasno koja mu je struka glavna, a koja sporedna.

[145] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49 i 56; HDA 502, kut. 216, dosje Mavre Steinera.

[146] Usp. AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 57, 60, 61, 65 i 66; AFF, Knjiga doktorata, 132/1917. i 137/1918.; HDA 502, Imenik III, 115 i 186; HDA 502, kut. 216, dosje Stanislava Steinfla; HDA 890, kut. 356, dosje Stanislava Steinfla.
[147] U drugom semestru bez datuma, u sedmom 1. ožujka 1888.
[148] Zavičajnost se mijenjala ovisno o prebivalištu njegova oca, kotarskog liječnika. Zaključno s trećim semestrom otac je boravio u Gospiću pa je kao mjesto svoje zavičajnosti Stanislav Steinfl naveo Gospić, osim u drugom, kad je na nacionalu navedena Rijeka. Od četvrtog do osmog semestra otac je boravio u Donjem Miholjcu pa je to mjesto Steinfl naveo i kao mjesto svoje zavičajnosti. Jedino se u sedmom semestru spominje Beč i kao mjesto rođenja i zavičajnosti.
[149] U osmom semestru Natalio.
[150] Usp. AFF, Imenici, br. 35, 36, 39, 40, 43 i 44; HDA 502, kut. 216, dosje Ivana Stembergera; HDA 890, kut. 383, dosje Ivana Stembergera. Na obavijesnom pomagalu za HDA 890 prezime je navedeno kao „Štemberger".
[151] Prije upisa na Mudroslovni fakultet četiri je semestra (ljetni 1895./1896., zimski i ljetni 1896./1897. te zimski 1898./1899.) studirao pravo u Beču. Odlukom Profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta četiri pravnička semestra priznata su mu kao dva semestra „mudroslovnih nauka". Prije studija prava godinu je dana (1894./1895.) proveo na veterinarskom zavodu u Beču. Usp. HDA 502, kut. 216, dosje Ivana Stembergera, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 78/1908. i „Opis života".
[152] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; HDA 502, kut. 218, dosje Josipa Straussa.
[153] U prvom semestru ekonom.
[154] Usp. AFF, Imenici, br. 49, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 221, dosje Videna Šajkovića.
[155] Na nacionalu za zimski semestar 1907./1908. kao datum rođenja naveden je 9. travnja 1885. Rukopis na tom nacionalu razlikuje se od rukopisa na ostalima.
[156] U ljetnom semestru 1906./1907. upisao je osam, a u zimskom 1907./1908. tri sata germanističkih kolegija, ali su u oba slučaja ti kolegiji precrtani.
[157] Usp. AFF, Imenici, br. 22; HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića.
[158] Učiteljski i strogi ispit položio je u Grazu. Usp. HDA 890, kut. 365, dosje Gustava Šamšalovića, Osobnik i Prüfungszeugnis (prijepis).
[159] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; HDA 502, kut. 224, dosje Miroslava Šimončić; HDA 890, kut. 371, dosje Miroslava Šimončića.
[160] Moguće je da je u zimskom semestru 1908./1909. Šimončić slušao jedan sat više jer je Florschütz držao praktični tečaj iz njemačkog jezika tri sata tjedno, a na nacionalu su navedena samo dva sata.
[161] Usp. AFF, Imenici, br. 87, 88, 91, 92, 95, 96, 100 i 101; HDA 502, kut. 231, dosje Adele Štulhofer; Imenik III, 259; HDA 216, kut. 415, 4391. Na nacionalu za prvi semestar te u imeniku i na svjedodžbi s učiteljskog ispita naveden je oblik imena Adela, a na ostalim nacionalima i ostaloj ispitnoj dokumentaciji Ada.
[162] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88, 91, 92, 95 i 96; AFF, Knjiga doktorata, 147/1918. i 156/1919.; HDA 502, kut. 232, dosje Gizele Tarczay; AFF, Spisi, 798/1918.
[163] U drugom semestru 18. rujna 1896.
[164] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 69 i 70; HDA 502, kut. 234, dosje Anke Tkalac; HDA 890, kut. 240, dosje Anke Melkus r. Tkalac.
[165] U prvom semestru odvjetnik.
[166] Na nacionalu za četvrti semestar Florschütz je pogrešno upisan kao nositelj kolegija *Specijalna pedagogija*.
[167] Usp. AFF, Imenici, br. 69, 70, 76, 77, 80 i 81; AFF, Knjiga doktorata, 94/1916. i 95/1916.; HDA 502, kut. 234, dosje Branka Tkalčića; HDA 890, kut. 393, dosje Branka Tkalčića; AFF, Spisi, 19/1916.
[168] U zadnja dva semestra Drenovci, u ostalima Račinovci.
[169] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 99, 100, 101, [104], [105] i 108; AFF, Knjiga doktorata, 214/1921. i 219/1921.; HDA 890, kut. 394, dosje Marijana Tkalčića.
[170] Marijan Tkalčić služio je u ratu kao topnički časnik od 9. rujna 1915. do 20. svibnja 1916. te od 27. prosinca 1916. do 25. lipnja 1918. Već 28. lipnja 1918. dobio je dozvolu za pohađanje sveučilišta te je polazio posebno organizirana predavanja za sve one koji su zbog vršenja vojne službe željeli nadoknaditi propušteno. Usp. HDA 890, kut. 394, dosje Marijana Tkalčića, Osobnik; AFF, Imenici, br. 99.
[171] Ispit je položio u Beogradu.
[172] Usp. AFF, Imenici, 56, 60, 61, 65, 66 i 73; HDA 890, kut. 402, dosje Stjepana Trontla. Njegov dosje u HDA 502 nije sačuvan, ali je u fondu HDA 890 sačuvan prijepis Ispitne svjedodžbe br. 27/1917.
[173] Usp. AFF, Imenici, br. 81, 84, 99, 101, [104] i [105]; HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića; HDA 890, kut. 406, dosje Pavla Tvrtkovića.
[174] Samo u osmom semestru 12. svibnja 1891.
[175] U drugom semestru radnik.

[176] „Dva su se semestra djelatne ratne službe uračunala kandidatu na osnovi naređenja povjereništva za prosvjetu i vjere u Zagrebu od 22. februara 1919., br. 6666.“ Usp. HDA 502, kut. 238, dosje Pavla Tvrtkovića, Ispitna svjedodžba br. 12/1924.
[177] Usp. AFF, Imenici, br. 27 i 40; HDA 502, kut. 242, dosje Ferde Verzaka.
[178] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 56 i 61; AFF, Knjiga doktorata, 39/1911. i 45/1911.; HDA 890, kut. 415, dosje Marcela Vidačića.
[179] U ljetnom semestru 1911./1912. te u akademskoj godini 1912./1913. upisao je još neke kolegije iz povijesti, geografije i povijesti umjetnosti. Usp. AFF, Imenici, br. 73, 76 i 77.
[180] Usp. AFF, Imenici, br. 100, 101, [104] i [105]; AFF, Knjiga doktorata, 189/1920. i 198/1921.; HDA 502, kut. 247, dosje Pavla Vuk-Pavlovića.
[181] Pavao Vuk-Pavlović rođen je u židovskoj obitelji Wolf, ali je već u djetinjstvu prešao na katoličanstvo, a 1918. službeno je promijenio svoje prezime. Usp. MAĐAREVIĆ, „Croatian Philosophers III: Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976)“, 94.
[182] Nacionali za 1919./1920. imaju oznaku devetog odnosno desetog semestra.
[183] Usp. AFF, Imenici, br. 56; HDA 502, kut. 250, dosje Ernesta Waidla.
[184] Iako je počeo polagati ispit u Zagrebu, nema podataka da ga je položio. U travnju 1912. položio je ispit iz njemačkog jezika samo za nižu gimnaziju, a na ispit iz latinskog i grčkog nije izašao. U listopadu iste godine položio je ispit iz njemačkog jezika i za višu gimnaziju, dok su ocjene iz latinskog i grčkog jezika bile negativne. Usp. HDA 502, Imenik III, 8; HDA 502, kut. 250, dosje Ernesta Waidla, Zapisnik o usmenom ispitu.
[185] Usp. AFF, Imenici, br. 88, 91, 92, 95, 96 i 100; HDA 502, kut. 249, dosje Franje Weissgerbera.
[186] Dva semestra „bogoslovnih nauka“ uračunata su mu u propisani kvadrijenij. Usp. HDA 502, kut. 249, dosje Franje Weissgerbera, Ispitna svjedodžba br. 103/1922. i „Opis života“.
[187] Usp. AFF, Imenici, br. 52 i 56; HDA 502, kut. 249, dosje Aleksandra Westermeyera. U prvom semestru Wesztermeyer.
[188] Dva je semestra (zimski i ljetni 1905./1906.) studirao pravo u Zagrebu i ti su semestri uračunati u propisani broj semestara potrebnih za stjecanje apsolutorija. Usp. HDA 502, kut. 249, dosje Aleksandra Westermeyera, Ispitna svjedodžba br. 23/1918.
[189] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87 i 88; HDA 502, kut. 254, dosje Sretena Živkovića; HDA 890, kut. 446, dosje Sretena Živkovića; AFF, Knjiga doktorata, 367/1927. i 376/1928. Na nacionalima se navodi oblik imena Sreto, a u dokumentaciji s učiteljskog i strogog ispita te u službenom dosjeu Sreten. U Knjizi doktorata pogrešno je navedeno da je studirao samo u Beču („8 semestara kr. sveuč. u Beču od g. 1914/15 – 1918/19“).
[190] Usp. AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43 i 44. Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502 ni u HDA 890.
[191] U prvom semestru Badovinci.
[192] Iako je slušao germanističke kolegije samo četiri semestra, može se smatrati „pravim“ studentom germanistike. Od petog do osmog semestra slušao je sve Tropscheve i tri od četiri Florschützova kolegija. Osim toga, u ljetnom semestru 1904./1905. dobio je nagradu za rad nastao u Seminaru za njemačku filologiju. Usp. AFF, Spisi, 473/1905. Njegovo se ime nalazi na popisu profesora Trgovačke akademije u Splitu 1925. godine, ali se ne navodi što je predavao. Usp. *Splitski almanah i adresar za godinu 1925.*, 80. Moguće je da bi se bio prijavio za polaganje učiteljskog ispita iz njemačkog jezika da zbog političkih prilika nije morao napustiti Hrvatsku: „V Splitu je prošlo nedeljo v starosti 60 let umrl splošno priljubljeni profesor g. Miroslav Badovinac, rodom iz Žumberka. Pokojnik je bil za časa bana Hedervaryja izgnan iz Hrvatske ter se je preselil v Split, kjer je bil nameščen na trgovinski akademiji.“ Usp. „Smrt hrvatskega rodoljuba“, *Jutro* (Ljubljana), br. 292, 13. 12. 1929., 4.
[193] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53 i 56. Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502 ni u HDA 890.
[194] U prvom semestru protustavnik željezničke postaje. Bio je pjesnik i mikolog. Usp. DKA LZMK, „Biv. – BLAGOJEVIĆ, Nikodije“, 1786–1799.
[195] Iako nedostaju podatci o nastavku njegova studija, možemo pretpostaviti da je odabrao njemački jezik kao glavnu struku jer je od drugog do petog semestra slušao sve ponuđene Tropscheve i Florschützove germanističke kolegije (uključujući, dakle, i seminarske vježbe), a semestre je upisivao bez pauze. „Nestao“ je u ljetnom semestru 1907./1908., u vrijeme velikog štrajka, ali za razliku od većine drugih studenata, nije nastavio školovanje u Zagrebu u zimskom semestru 1908./1909. Otvoreno je pitanje je li odustao od studija ili ga je nastavio izvan Zagreba. Nije sahranjen u grobnici svog oca ni na nekom drugom zagrebačkom groblju pa je moguće da je napustio Zagreb, ali je to zasad samo pretpostavka. Usp. „Blagaić, Kamilo“.
[196] Usp. AFF, Imenici, br. 91, 92, 95, 96, 100, 101, [104], [105] i 108. U sedmom semestru Koprić-Bodnár.
[197] U prvom semestru Zagreb.
[198] U zimskom semestru 1916./1917. protustavnik, a u zimskom 1919./1920. i zimskom 1920./1921. inspektor drž. željeznice.
[199] Nacional za zimski semestar 1919./1920. nije ovjeren. Potvrdu polaska kolegija dobila je tek u idućem semestru.

[200] Njezino se ime ne nalazi u imenicima kandidata za polaganje učiteljskog ispita, unatoč tome što je u osam semestara odslušala gotovo sve ponuđene germanističke kolegije, sudjelovala u radu Seminara za njemačku filologiju i ostvarila dovoljan broj sati da bi mogla prijaviti njemački jezik kao glavnu struku. Nije isključeno da su je u tome spriječili zdravstveni problemi. Umrla je, naime, već u siječnju 1926. godine, sedam mjeseci prije svog dvadeset devetog rođendana. Usp. „Koprić, Marija".
[201] Usp. AFF, Imenici, br. 43 i 44.
[202] Na svim je nacionalima naveo datum rođenja prema oba kalendara, to jest 13./25. 6. 1878.
[203] Đurđević je stekao apsolutorij 1907. godine. Četiri je semestra slušao predavanja na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, a od šest semestara provedenih u Jeni priznata su mu četiri. Radio je na srpskoj učiteljskoj školi u Pakracu od 1909. godine, najprije kao suplent, potom kao privremeni te naposljetku kao stalni profesor. Godine 1910. položio je ispit „za učiteljsku službu u višim pučkim školama za predmete slovničko-historijske skupine". Usp. HDA 216, kut. 215, 1797a. U *Srpskom biografskom rečniku* predstavljen je kao profesor, publicist i prevoditelj. Kada je riječ o fakultetskom obrazovanju, navodi se da je 1903. završio Filozofsko-pedagoški fakultet u Jeni, ali se ne spominju semestri provedeni u Zagrebu. O njegovoj nastavnoj djelatnosti, između ostalog, piše sljedeće: „Profesor Srpske učiteljske škole u Pakracu bio je od 1909. do 1921, kada je premešten u Državnu mušku gimnaziju u Zemunu za predavača srpskog i nemačkog jezika, na kom mestu je ostao do smrti." Usp. ВОЈНОВИЋ, „Ђурђевић, Богдан Ж.".
[204] Usp. AFF, Imenici, br. 80, 81, 84, 85, 91 i 92.
[205] Nije se prijavila za polaganje učiteljskog ili strogog ispita u Zagrebu unatoč tome što je šest semestara slušala većinu germanističkih kolegija i aktivno sudjelovala u radu Seminara za njemačku filologiju. U ljetnom semestru 1914./1915. dobila je nagradu za seminarski rad, a u oba semestra akademske godine 1914./1915. bila je i „bibliotečna pomoćnica" u seminarskoj knjižnici. Na temelju ovih podataka može se sa sigurnošću zaključiti da joj je germanistika bila glavna struka za koju se kontinuirano pripremala. Usp. AFF, Spisi, 636/1914.; 256/1915.; 390/1915.; 450/1915.; 468/1915. Otvoreno je pitanje je li položila strogi ispit na nekom stranom sveučilištu jer je na jednoj dopisnici pošiljatelj oslovljava s „Madmoiselle Nada Hoffer doctor filozofije". Usp. HDA 979, kut. 1, dopisnica s motivom „Fiume-Palazzo Governatoriale", 21. listopada 1922., ime pošiljatelja nečitko.
[206] Usp. AFF, Imenici, br. 100, 101, [104], [105], 108, 109 i 116.
[207] Njezin se dosje ne nalazi u HDA 502 ni u HDA 890. Unatoč tome što je u osam semestara odslušala gotovo sve ponuđene germanističke kolegije, sudjelovala u radu Seminara za njemačku filologiju i ostvarila dovoljan broj sati da bi mogla prijaviti njemački jezik kao glavnu struku, čini se da ispitu ipak nije pristupila zbog obiteljskih razloga, to jest udaje i trudnoće. U siječnju 1925. rodila je kćerku, a u travnju 1926. sina. Usp. „Bozena Grahor von Mrazovic". Prema drugom je izvoru sina rodila već 1924. Usp. „Hans Giovanni Brunner".
[208] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35 i 36.
[209] U ljetnom semestru 1899./1900. upisan je u prvi semestar „na temelju indeksa o polasaku sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu", što znači da je u prethodnom semestru već studirao. Nema ga na popisu studenata Mudroslovnog fakulteta pa se može pretpostaviti da je studirao na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu. Na nacionalu za zimsko poljeće 1900./1901. naznačeno je da upisuje treći semestar.
[210] U *Srpskom biografskom rečniku* navedeno je samo da je od 1926. do 1930. predavao povijest i njemački jezik u Muškoj realnoj gimnaziji Kralja Aleksandra I. u Novom Sadu. Nije spomenuto što je predavao u ostalim školama u kojima je radio. Budući da je radni vijek proveo u Srbiji, u Hrvatskom državnom arhivu nije pohranjen njegov dosje. Svoje znanje njemačkog jezika mogao je usavršavati u Beču, gdje je prije upisa na Mudroslovni fakultet studirao „tehniku", ali i u Švicarskoj, gdje je tijekom Prvoga svjetskog rata živio u emigraciji. Usp. ЈОСИЋ, „Јаковљевић, Марко"; ЈАКОВЉЕВИЋ, *Из рата и емиграције*.
[211] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72, 73 i 76; HDA 890, kut. 164, dosje Filipa Kendela. Osim u osmom semestru, na nacionalima se javlja oblik prezimena Kendl.
[212] Od petog semestra Nova Pazova.
[213] Godine 1911. prešao je na katoličku vjeroispovijest. Usp. HDA 216, kut. 336, 3351.
[214] Od petog semestra hrvatski.
[215] U zimskom i u ljetnom semestru 1908./1909. upisao je prvi semestar. Očito u zimskom semestru nije udovoljio propisanim obvezama jer na tom nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija.
[216] U petom i šestom semestru Kendel nije uračunat u slušače germanistike jer je upisao samo praktični tečaj, koji su mogli slušati svi studenti Mudroslovnog fakulteta.
[217] Ljetni semestar 1911./1912. jedini je u kojem nije upisao praktični tečaj jer Florschütz tada nije držao nastavu. Na nacionalima dominiraju kolegiji iz geografije, povijesti i prirodoslovlja (geologija, mineralogija, zoologija, botanika itd.).
[218] Ispit za više pučke škole položio je 1906. iz „slovničko-historijske skupine". Ispit zrelosti položio je u lipnju 1908., što mu je omogućilo upis na Mudroslovni fakultet kao redovitom studentu. Od 1897. radio je kao učitelj na nižoj pučkoj školi u Vinkovcima (Neudorfu). Godine 1922. premješten je na učiteljsku školu u Osijeku, a 1922. u žensku realnu gimnaziju u istom gradu. Usp. HDA 216, kut. 336, 3351; HDA 890, kut. 164, dosje Filipa

Kendela. Ravnatelj učiteljske škole u Osijeku sažeo je njegovo obrazovanje i ocijenio rezultate rada sljedećim riječima: „Osam semestara slušao je na Sveučilištu u Zagrebu zemljopis, prirodopis i njemački jezik. (…) Među inim čuo je ravnatelj od nadzornika, da je Kendel jedan od rijetkih učitelja, koji su u školama s njemačkim nastavnim jezikom postizavali lijepe uspjehe. (…) Predavao je njemački jezik, a sad predaje i prirodopis, dok ne dođe zamjena“. Usp. HDA 216, kut. 336, 3351.

[219] Usp. AFF, Imenici, br. 47; ЂИЛАС, „Фрањо Малин – библиотекар Библиотеке Матице српске“, 6. Na nacionalu je prezime navedeno kao Mallin.

[220] Bio je posvjetni i kulturni djelatnik. Od 1909. predavao je hrvatski i njemački jezik na realnoj gimnaziji u Karlovcu. Kao knjižničar gradske knjižnice 1912. osnovao je priručnu knjižnicu za njemački jezik, ali je ona zbog pomanjkanja prostora i Malinove mobilizacije zatvorena već 1914. Godine 1930. objavio je *Kratki pregled istorije nemačke književnosti*. Sastavio je i kratku gramatiku njemačkog jezika, ali se u katalozima nacionalnih knjižnica u Zagrebu i Beogradu ona ne spominje pa nije jasno je li tiskana. Usp. Franjo Malin, Autobiografija. Rukopisno odelenje Matice srpske, 12.443, 1–11; ЂИЛАС, „Фрањо Малин – библиотекар Библиотеке Матице српске“; „Malin Franjo“; „Matica Hrvatska Karlovac“.

[221] Usp. AFF, Imenici, br. 40, 43, 44, 47, 49, 53, 60, 61 i 76.

[222] U prvom je semestru kao datum rođenja naveden 27. veljače 1881. uz dodatak „po krsnom listu 2. III.“. Isti se datum iz veljače javlja i u ljetnom semestru 1905./1906., u ljetnom semestru 1906./1907. te u zimskom semestru 1908./1909. Na nacionalu za zimski semestar 1912./1913. ponovno je naveden 2. ožujka. Na ostalim se nacionalima (za zimski i ljetni semestar 1904./1905., zimski 1905./1906. i ljetni 1908./1909.) spominje 3. ožujka.

[223] U zimskom semestru 1904./1905. posjednik, u ljetnom 1908./1909. seljak, a u zimskom 1912./1913. zanimanje nije navedeno. Očito se otac, umirovljeni financ. nadstražar, u mirovini bavio poljoprivredom.

[224] Potvrdu polaska kolegija za četvrti semestar dobio je tek iz trećeg pokušaja, u ljetnom semestru 1906./1907. Iako se u zimskom i ljetnom semestru 1908./1909. te u zimskom semestru 1912./1913. mijenjaju redni brojevi upisanog semestra (VI., VII. i VIII.), nijedan od tih nacionala nije potvrđen.

[225] Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502 ni u HDA 890. Ipak, neovisno o izostanku podataka o položenim ispitima za učiteljsku službu odnosno radnom mjestu, upornost kojom je iz godine u godinu upisivao germanističke kolegije i upis seminara iz pedagogije, nužnog za rad u školi, govore u prilog tvrdnji da se pripremao za učiteljsku službu, s njemačkim jezikom kao glavnom strukom.

[226] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35 i 36. U drugom i trećem semestru Stevo. Njegova dosjea nema u HDA 502 ni u HDA 890.

[227] Na prvom je nacionalu navedeno kako je upisan na temelju „index[a] predavanja pravnih kol[egija]“. Iz navedene formulacije nije jasno koliko je semestara proveo na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu, jedan ili dva.

[228] Bio je namjesni učitelj na kr. realnoj gimnaziji u Senju od 1903. do 1904., kada se odrekao učiteljske službe. Usp. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu*, 1904., br. 13, 212; „Profesori Senjske gimnazije“.

[229] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65 i 66.

[230] Preminuo je 12. veljače 1911. Usp. „Novotni, Večeslav“.

[231] Usp. AFF, Imenici, br. 18 i 69.

[232] U prvom semestru 25. ožujka 1875.

[233] Godine 1895. zavičajnost se još nije upisivala. Usp. bilj. 12. Na nacionalu iz 1910. kao mjesto zavičajnosti naveden je Petrovaradin. Tada je slušao predavanja iz geografije i povijesti. Usp. AFF, Imenici, br. 69.

[234] Gabrijel Pinter završio je gimnaziju u rodnom Varaždinu, a na Mudroslovnom fakultetu proveo je dva semestra. Ispit za građanske škole položio je 28. kolovoza 1896. Radio je na nižim i višim pučkim školama u Brodu, Virovitici i Petrovaradinu. U srpnju 1912. imenovan je glavnim učiteljem kr. muške učiteljske škole u Zagrebu, a naslov profesora dobio je 1915. Sudjelovao je u radu različitih prosvjetnih povjerenstava. Usp. HDA 216, kut. 447, 4877, Izvadak iz službeničkog lista; HDA 890, kut. 296, dosje Gabrijela Pintera; „Gavro Pinter“. Bio je i amaterski fotograf. Usp. popis fotografija na stranicama Muzeja za umjetnost i obrt: „Pinter, Gabrijel (Gabro)“.

[235] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53 i 61. Njegova dosjea nema u HDA 502 ni u HDA 890.

[236] U osmi je semestar upisan na temelju demisorija sveučilišta u Grazu, izdana 15. travnja 1909. Trebalo bi provjeriti je li u Grazu bio upisan i u akademskoj godini 1907./1908. Usp. AFF, Imenici, br. 61.

[237] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87, 88. U trećem se semestru javlja oblik imena Ante. Usp. i AFF, Imenici, ljetni semestar 1927./1928. i zimski semestar 1928./1929.

[238] Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502, a nema ga ni na popisu kandidata koji su učiteljski ispit polagali u Zagrebu. Tijekom studija bio je knjižničar Seminara za njemačku filologiju u zimskom i ljetnom semestru 1915./1916. Usp. AFF, Spisi, 710/1915.; 263/1916.; 284/1916. Dvadesetih i tridesetih godina dvadesetoga stoljeća radio je kao poljoprivredni savjetnik u Banskoj upravi. Na nadgrobnom spomeniku na zagrebačkom

Mirogoju uz njegovo ime stoji titula „ban[ski] nadsavjetnik“. Usp. HDA 890 BH, br. 12485; „Antun Simonović“.
[239] Usp. AFF, Imenici, 23, 25, 31 i 32. U drugom, trećem i četvrtom semestru javlja se oblik imena Adolfo.
[240] U šestom semestru Vanjski Daruvar.
[241] Od prvog do trećeg semestra gostioničar, u četvrtom tokar, a u petom i šestom stolar.
[242] Njegova dosjea nema u HDA 502 ni u HDA 890. Godine 1904. kao „namjesni učitelj kr. male realne gimnazije u Mitrovici“ prešao je u „bosansko-hercegovačku službu“. Usp. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu* (Zagreb), 1904., br. 9, 106. Od 1906. do 1908. bio je suplent u gimnaziji u Senju. Usp. DIKLIĆ, „Nastavnici učenici, maturanti i direktori Senjske gimnazije“, 74. Usp. i „Imenovanje izpraševalne komisije za ljudske in meščanske šole s hrvatskim učnim jezikom v Kastvu“, *Edinost* (Trst), br. 312, 11. 11. 1908., 3. Zbog činjenice da je u šest semestara provedenih na Mudroslovnom fakultetu odslušao sve ponuđene Topscheve i Florschützove kolegije, može se pretpostaviti da je u navedenim školama predavao i njemački jezik. Na temelju upisanih kolegija može se pak zaključiti da mu je druga struka bila klasična filologija.
[243] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 87; HDA 890, kut. 438, dosje Stjepana Zepfa.
[244] Od 1924./1925. numeracija semestara započinje iznova. Ipak, budući da je 1926. stekao apsolutorij, može se pretpostaviti da su mu priznata prva tri semestra provedena na Mudroslovnom fakultetu kao i godine provedene na studiju prava. Usp. AFF, Imenici, zimski i ljetni semestar 1924./1925. i zimski semestar 1925./1926.
[245] Prema podatcima navedenim u Osobniku, nije položio ispit za gimnazije, već samo za građanske škole 1909. Kao svoju je struku naveo „hrvatski; njemački; zemljopis i povijest“. Doktorsku diplomu stekao je na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu u Zagrebu 31. srpnja 1924. godine, a apsolutorij Mudroslovnog fakulteta 22. ožujka 1926. Usp. HDA 890, kut. 438, dosje Stjepana Zepfa, Osobnik. Na još je jednom mjestu izrijekom naveo da je „študirao hrvatskosrpski i njemački jezik, filozofiju“. Usp. HDA 890, kut. 438, dosje Stjepana Zepfa, Službenički list.
[246] Osobni podatci preuzeti su primarno s onih nacionala na kojima su upisani germanistički kolegiji.
[247] Usp. AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43 i 44; HDA 502, Imenik II, 212.
[248] Usp. AFF, Imenici, br. 20, 22, 23 i 25; HDA 502, Imenik II, 192; HDA 502, kut. 28, dosje Adama Cimermana.
[249] Kao prebivalište njegova oca u svih je osam semestara navedena Požega pa se može pretpostaviti da je i on bio zavičajan u tom mjestu. Usp. bilj. 12.
[250] Usp. AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43 i 44; HDA 502, kut. 83, dosje Milana Drvodelića; HDA 890, kut. 78, dosje Milana Drvodelića.
[251] Drvodelić se nastavio usavršavati i nakon položenoga učiteljskog ispita. Ljetni semestar 1910./1911. proveo je na londonskom sveučilištu, a ljetni 1917./1918. na bečkome. U srpnju 1918. položio je ispit iz engleskog jezika u Grazu. Usp. HDA 890, kut. 78, dosje Milana Drvodelića, Osobnik.
[252] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53, 56, 60; HDA 502, kut. 31, dosje Anke pl. Ernst.
[253] Na nacionalu za zimski semestar 1908./1909. navedeno je kako upisuje osmi semestar, ali ipak se radilo o devetom semestru. Usp. i HDA 502, kut. 31, dosje Anke pl. Ernst, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 62/1915. U ljetnom semestru 1914./1915. slušala je kao izvanredna studentica kolegij *Praktičke vježbe iz analitičke ludžbe* Gustava Janečeka, ukupno petnaest sati tjedno. Usp. AFF, Imenici, br. 86.
[254] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39 i 40; AFF, Knjiga doktorata 61/1904. i 64/1904.; HDA 502, Imenik II, 203; HDA 890 BH, br. 24144.
[255] Jednosatni ispit iz filozofije položio je 16. prosinca 1904., ali je promoviran 14. siječnja 1905. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 64/1904.; HDA 890 BH, br. 24144.
[256] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35 i 36; HDA 502, kut. 94, dosje Milana Galogaže.
[257] U petom semestru Topusko.
[258] Nema podataka o položenom učiteljskom ispitu. Usp. HDA 502, Imenik II, 297; HDA 502, kut. 94, dosje Milana Galogaže.
[259] Usp. AFF, Imenici, br. 56 i 66.
[260] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[261] Strogi ispit položio je u Beču. Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien“, 514.
[262] Usp. AFF, Imenici, br. 43 i 44.
[263] Na nacionalu za drugi semestar javlja se 19. ožujka 1886. kao datum rođenja. U dokumentaciji o polaganju strogog ispita naveden je 26. travnja. Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien“, 512.
[264] Strogi ispit položio je u Beču. Usp. IVELJIĆ, „Verzeichnis kroatischer Doktoren der Philosophie an der Universität Wien“, 512.
[265] Usp. AFF, Imenici, br. 36 i 39.

[266] Prvi sačuvani nacional arhiviran je pod osmi umjesto šesti, a drugi pod sedmi semestar. Grabowski je na nacionalu naveo kako je u semestru prije dolaska u Zagreb pohađao sveučilište u Krakovu. Osim u Krakovu i Zagrebu, studirao je i u Beogradu, Pragu, Beču i Sofiji. Usp. „Grabowski, Tadeusz Stanisław"; RUBACHA, „Bułgarska misja Tadeusza Stanisława Grabowskiego w latach 1915–1918", 73.
[267] Doktorirao je u Beču 1910. obranivši disertaciju *Silvije Kranjčević und seine Dichtung*. Bio je lektor slavenskih jezika na krakovskom sveučilištu od 1908., a od 1927. do 1938. diplomat u Bugarskoj i Brazilu. Tijekom Drugoga svjetskog rata predavao je na podzemnom sveučilištu u Varšavi, a nakon rata je radio kao sveučilišni profesor u Krakovu. Istraživao je južnoslavenske književnosti, uključujući hrvatsku i bugarsku. Usp. RUBACHA, „Bułgarska misja Tadeusza Stanisława Grabowskiego w latach 1915–1918", 73.
[268] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56; AFF, Knjiga doktorata, 38/1911. i 48/1911.; HDA 502, kut. 103, dosje Josipa Hartingera; HDA 890, kut. 120, dosje Josipa Hartingera.
[269] U Knjizi doktorata pogrešno je naveden kolovoz kao mjesec rođenja. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 38/1911.
[270] Od trećeg semestra hrvatski.
[271] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 47, 49 i 56; HDA 502, kut. 48, dosje Antuna Hikca. Na nekoliko se nacionala javlja oblik imena Ante.
[272] Nije sačuvan nacional za sedmi semestar, ali prema dokumentaciji s učiteljskog ispita i tog je semestra studirao na Mudroslovnom fakultetu. Usp. HDA 502, kut. 48, dosje Antuna Hikca, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 149/1909.
[273] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 49, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 66, dosje Zlatka Hribara; HDA 890, kut. 128, dosje Zlatka Hribara.
[274] Na svjedodžbi s učiteljskog ispita upisan je pogrešan datum rođenja (16. veljače). Pogreška je ispravljena na prijepisu svjedodžbe. Usp. HDA 502, kut. 66, dosje Zlatka Hribara, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 180/1911.; HDA 890, kut. 128, dosje Zlatka Hribara, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 180/1911. (prijepis).
[275] Usp. AFF, Imenici, br. 65; HDA 890, kut. 134, dosje Josipa Ivančića.
[276] Josip Ivančić studirao je od 1908. do 1912. bogosloviju u Đakovu, a od 1913. do 1917. pohađao je bečki Augustineum, gdje je 1917. promoviran u doktora teologije. Godine 1926. apsolvirao je pravo u Zagrebu, a 1930. diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu latinski i grčki jezik kao glavnu te povijest starog vijeka kao sporednu struku. Na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu bio je upisan samo u jednom semestru. Radio je kao profesor u ženskoj i muškoj realnoj gimnaziji u Osijeku. Usp. HDA 890, kut. 134, dosje Josipa Ivančića, Osobnik i Službenički list; HDA 216, kut. 692, 11636.
[277] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, [47], 49, 52, 53, 60, 61; HDA 502, Imenik II, 456; HDA 502, kut. 109, dosje Stjepana Ivšića; AFF, Knjiga doktorata, 29/1910. i 36/1911. Ivšić je u ljetnom semestru 1905./1906. slušao jedan sat tjedno Florschützov kolegij *Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskoga*. Prva tri semestra slušao je samo njegov kolegij *Germanske riječi u slavenskim jezicima*, u zimskom semestru 1904./1905. 1 sat, u ljetnom semestru 1904./1905. 2 sata, a u zimskom semestru 1905./1906. 1 sat. Bio je to kolegij koji su slušali i studenti hrvatskog jezika i slavistike. U zimskom i ljetnom semestru 1908./1909. slušao je kolegije koje je Florschütz držao kao profesor indoeuropske poredbene filologije na novoutemeljenoj katedri. Ivšić nikada nije upisao nijedno Tropschevo predavanje.
[278] Prvi i drugi semestar kovač, od trećeg semestra obrtnik.
[279] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35 i 36; HDA 502, Imenik II, 208.
[280] U prvom semestru i u *Srpskom biografskom rečniku* 11. 8., na nacionalima za ostale semestre 12. 8. Usp. МИКИЋ „Јаковљевић, Милан Мика", 223.
[281] Podatci o njegovu fakultetskom obrazovanju pomalo su nespretno formulirani u *Srpskom biografskom rečniku*. Navedeno je kako je „završio […] Filozofski fakultet u Zagrebu 1903 (klasičnu i slovensku filologiju, nemački jezik i estetiku) kod profesora T. Maretića, Đ. Šurmina, A. Musića, M. Šrepela, N. Nodila, J. Floršica i I. Kršnjavija)". Nakon studija vratio u rodno mjesto, gdje je radio u gimnaziji kao profesor srpskog, grčkog i latinskog jezika. Usp. „Јаковљевић, Милан Мика", 223.
[282] Usp. AFF, Imenici, br. 23, 25, 27, 28, 31 i 32; HDA 502, kut. 114, dosje Franje Jelašića; AFF, Knjiga doktorata, 15/1909. i 21/1909.
[283] Usp. AFF, Imenici, br. 25, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39 i 40; HDA 502, kut. 42, dosje Rudolfa Krausa.
[284] U drugom semestru 11. veljače 1878.
[285] Priznata mu je „sposobnost, da može učiti matematiku u čitavoj gimnaziji, fiziku u nižoj, a geometrijsko crtanje u nižoj realnoj gimnaziji". Usp. HDA 502, kut. 42, dosje Rudolfa Krausa, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 159/1909.
[286] Usp. AFF, Imenici, br. 52, 53, 56, 60, 61, 65 i 66; HDA 502, kut. 35, dosje Franje Kučana.
[287] U prvom i petom semestru Sv. Ivan Žabno.
[288] Kao asistentu na „mineraloško-petrografskom muzeju" pružila mu se „lijepa prilika (…) mineralogiju i petrografiju pobliže proučavati". Usp. HDA 502, kut. 35, dosje Franje Kučana, „Opis života". Međutim, njegovu

djelatnost prekinula je smrt, a rukopis njegove doktorske disertacije za tisak je priredio Fran Tućan. Usp. KUČAN, „Pijesak u Hrvatskoj“.
[289] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 141, dosje Leonarda Lalića.
[290] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 43, 44, 47, 49, 52 i 53; HDA 502, kut. 142, dosje Bogdana Lastavice.
[291] S iznimkom nacionala za četvrti semestar, kao datum rođenja navodi se „21. kolovoza“ ili „21. avgusta“, a na svjedodžbi s učiteljskog ispita 9. kolovoza 1884. Moguće je da je Lastavica upisivao datum prema jednom, dok je na svjedodžbi naveden prema drugom kalendaru. U četvrtom se semestru javlja 7. listopada, ali se rukopis na tom nacionalu razlikuje od rukopisa na ostalim nacionalima.
[292] U četvrtom semestru Srb, a u sedmom Perušić.
[293] Tropschev je kolegij precrtan.
[294] Usp. AFF, Imenici, br. 20, 22 i 23; KOSCH, „Lutz, Andreas (1876–1950), Volkstumsforscher“; „Lutz, Andreas“.
[295] U četvrtom semestru 15. rujna 1876.
[296] Iako do 1900. nije postojala rubrika za upisivanje zavičajnosti, u njegovu je slučaju u rubrici uz domovinu i mjesto rođenja navedeno da je zavičajan u Vinkovcima, što potvrđuje pretpostavku da se zavičajnost posebno isticala samo ako se razlikovala od mjesta rođenja. Usp. bilj. 12.
[297] U upisnim se knjigama do 1900. ne upisuje materinski jezik. Moguće da je njegov materinski jezik bio njemački jer je potjecao iz njemačke profesorske obitelji. Usp. KOSCH, „Lutz, Andreas (1876–1950), Volkstumsforscher“.
[298] U prvom semestru kapelnik, u drugom učitelj glazbe.
[299] Njegovim su se etnografskim kartama koristili na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. Usp. KOSCH, „Lutz, Andreas (1876–1950), Volkstumsforscher“.
[300] Usp. AFF, Imenici, br. 69, 70, 72, 73, 76, 77 i 84; HDA 502, Imenik III, 161; HDA 502, kut. 148, dosje Branka Magaraševića.
[301] Magarašević je navodio datum rođenja prema oba kalendara, tj. 31. 1. i 11. ili 12. 2. 1892.
[302] Navedeno prema nacionalu za deveti semestar. U prethodnima se izmjenjuju „hrvatski ili srpski“ i „srpski ili hrvatski“.
[303] U zimskom semestru 1912./1913. slušao je praktični tečaj njemačkog jezika, namijenjen svim studentima fakulteta. Usp. AFF, Imenici, br. 76.
[304] Nema podataka o položenom ispitu u Zagrebu. U dosjeu je sačuvan samo zapisnik o polaganju ispita iz sporedne struke uz napomenu kako će se svjedodžba izdati nakon polaganja ispita iz glavne struke. Usp. HDA 502, Imenik III, 161; HDA 502, kut. 148, dosje Branka Magaraševića, Zapisnik o usmenom ispitu.
[305] Usp. AFF, Imenici, br. 80.
[306] „Burni događaji svjetskog rata prekinuše mu studij.“ Usp. SZAVITS-NOSSAN, „† Maksimilijan Mandl. (Planinaru i prijatelju u spomen.)“, 89.
[307] „Poslije prevrata vraća se u Zagreb gdje se posvema posvećuje botaničkim studijama i planinarskom radu. Geobotanika kao uži njegov djelokrug te sve druge discipline koje su zasijecale u njegov djelokrug, bile su predmetom marljivog proučavanja.“ Poginuo je na Biokovu na Uskrs 1927. godine, ne dovršivši studiju „koja je imala biti profesorska radnja za ljubljansko sveučilište“. Usp. SZAVITS-NOSSAN, „† Maksimilijan Mandl. (Planinaru i prijatelju u spomen.)“, 89–90. Iako se u nekim obavijestima o smrti titulira kao profesor i docent u Zagrebu, čini se da ispit ipak nije položio: „Pokojni je bil odličen znanstvenik. Študiral je na vseučilištu botaniku in je stal ravno pred profesorskim ispitom.“ Usp. „Dogodki križem Jugoslavije“, *Slovenski narod* (Ljubljana), br. 89, 21. 4. 1927., 2. Usp. i „Smrt v metežu na planinah“, *Amerikanski Slovenec* (Chicago), br. 99, 20. 5. 1927., 5; „† Prof. Maksim Mandl“.
[308] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 162, dosje Ivana Medveda; HDA 890, kut. 239, dosje Ivana Medveda.
[309] U prvom i drugom semestru slušao je Florschützov kolegij o germanskim riječima u slavenskim jezicima. Budući da su taj kolegij slušali kako studenti germanistike tako i slavistike te uzevši u obzir da nije slušao nijedan Tropschev kolegij, može se pretpostaviti da ih je ipak slušao kao slavist.
[310] Usp. AFF, Imenici, br. 72, 100 i 101; HDA 502, kut. 53, dosje Josipa Mikšića; AFF, Knjiga doktorata, 300/1924. i 301/1924.; HDA 890, kut. 245, dosje Josipa Mikšića.
[311] Mobiliziran je 28. srpnja 1914., a otpušten 25. prosinca 1918. Usp. HDA 502, kut. 53, dosje Josipa Mikšića, Ispitna svjedodžba br. 92/1922. i „Curriculum vitae“.
[312] Godine 1919./1920. bio je upisan kao „izvanredni slušač kemije“. HDA 502, kut. 53, dosje Josipa Mikšića, „Curriculum vitae“.
[313] Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, 101, [104], [105], 108 i 109; HDA 502, kut. 165, dosje Mare Milić; HDA 890, kut. 248, dosje Mare Milić.
[314] Od šestog semestra Zagreb. Prvih pet semestara rubrika je prazna iako je njezina majka, udovica vijećnika banskog stola, živjela u Zagrebu.

[315] Učiteljski ispit iz hrvatskog i francuskog jezika kao glavnih struka prijavila je 1922. u Zagrebu, ali ga je položila u Beogradu tek 1927., dvije godine nakon što je u istom gradu položila diplomski ispit iz sljedećih grupa: a) Jugoslavenska književnost, b) Povijest hrvatskog jezika (gramatika sa staroslavenskim) i c) Francuski i latinski jezik s književnošću i narodna povijest. Usp. HDA 890, kut. 248, dosje Mare Milić, Osobnik.
[316] Usp. AFF, Imenici, br. 72, 73, 76, 77 i 80; HDA 502, Imenik III, 159; HDA 890, kut. 250, dosje Maksimilijana Miloševića; HDA 216, kut. 695, 13415. U dokumentaciji se pojavljuje i oblik imena Makso.
[317] U nekoliko je navrata pogrešno naveden datum rođenja: u petom semestru 27. studenoga 1889., a u sedmom 28. srpnja 1889. Usporedba broja indeksa upisana na nacionalima pokazuje kako se ipak radi o istoj osobi. U apsolutoriju je navedena samo godina rođenja (1887.), a u profesorskim dosjeima 27. studenoga 1897. Usp. HDA 890, kut. 250, dosje Maksimilijana Miloševića, Službenički list i Apsolutorij (prijepis); HDA 216, kut. 695, 13415.
[318] U sedmom semestru Dobrota, Kotor.
[319] Podatci na nacionalima ne podudaraju se s podatcima na apsolutoriju. Dok je prema apsolutoriju u ljetnom semestru 1911./1912. odslušao i dva sata Tropscheva predavanja o sintaksi, na nacionalu nema podataka o upisu toga kolegija. S druge pak strane, na ovjerenom nacionalu za zimski semestar 1912./1913. upisana su i dva Tropscheva kolegija, ali se u apsolutoriju tih šest sati ne spominje.
[320] Usporedi prethodnu bilješku.
[321] Ispit iz hrvatskog jezika kao glavne i klasične filologije kao sporedne struke prijavio je u Zagrebu, ali ga nije položio. Položio ga je u Beogradu. Usp. HDA 502, Imenik III, 159; HDA 890, kut. 250, dosje Maksimilijana Miloševića, Službenički list.
[322] Usp. AFF, Imenici, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 40 i 64; HDA 502, kut. 47, dosje Dane Murgića. Na svjedodžbi s učiteljskog ispita javlja se oblik imena Danilo.
[323] U izvanrednom semestru Vaganac.
[324] U ljetnom semestru 1908./1909. slušao je kao izvanredni student kolegij Gustava Janečeka *Praktičke vježbe iz analitičke ludžbe*, ukupno petnaest sati tjedno. Usp. AFF, Imenici, br. 64.
[325] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; HDA 502, kut. 58 i kut. 171, dosje Dušana Muždeke; HDA 890, kut. 261, dosje Dušana Muždeke. Nacional za sedmi semestar nije sačuvan, ali je prema dokumentaciji s učiteljskog ispita i tada bio upisan na Mudroslovnom fakultetu. Usp. HDA 502, kut. 58, dosje Dušana Muždeke, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 6/1913.
[326] U trećem i četvrtom semestru slušao je Florschützovo predavanje o komparativnoj gramatici indoeuropskih jezika.
[327] Usp. AFF, Imenici, br. 56, 60, 61, 65, 66, 69 i 70; HDA 502, kut. 174, dosje Grge Novaka; AFF, Knjiga doktorata, 65/1913. i 66/1913.
[328] U svjedodžbi s učiteljskog ispita nisu spomenuti sedmi i osmi semestar provedeni na Mudroslovnom fakultetu. Umjesto njih priznata su dva semestra koja je Novak 1906./1907. proveo na bogoslovnoj školi u Zadru. Usp. HDA 502, kut. 174, dosje Grge Novaka, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 67/1911. Osim u Zagrebu i Pragu, Novak je studirao i u Beču. Usp. „Novak, Grga“.
[329] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61; HDA 502, kut. 181, dosje Josipa Pavelića; HDA 502, Imenik II, 524; HDA 890, kut. 279, dosje Josipa Pavelića.
[330] Usp. AFF, Imenici, br. 27 i 28; HDA 502, Imenik II, 169. Njegov dosje u HDA 502 nije sačuvan.
[331] AFF, Imenici, br. 43, 44, 52, 53 i 56; HDA 502, kut. 184, dosje Dragutina Perca.
[332] U drugom semestru upisao je jedan semestar Florschützovih vježbi, namijenjenih svim studentima fakulteta.
[333] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 47, 49, 60, 61, 65, 66 i 69; HDA 502, kut. 190, dosje Rudolfa Pokornyja.
[334] Deveti semestar nije ovjeren niti se spominje u ispitnoj svjedodžbi. Usp. HDA 502, kut. 190, dosje Rudolfa Pokornyja, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 131/1912.
[335] Usp. AFF, Imenici, br. 65, 66, 69, 70, 72, 73, 76 i 77; HDA 502, kut. 198, dosje Petra Radovinovića; HDA 502, Imenik III, 146.
[336] U četvrtom semestru slušao je Florschützov praktični tečaj, namijenjen svim studentima fakulteta.
[337] Usp. AFF, Imenici, br. 100, 101, [104], [105], 108, 109, 112 i 113; HDA 502, Imenik III, 396; HDA 502, kut. 200, dosje Antonije Redlstein.
[338] Od petog semestra Osijek.
[339] Nema podataka o položenom ispitu u Zagrebu iako ga je prijavila i predala domaće radnje. Usp. HDA 502, Imenik III, 396; HDA 502, kut. 200, dosje Antonije Redlstein.
[340] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53, 56, 60 i 61; AFF, Knjiga doktorata, 46/1911. i 63/1913.
[341] Usp. AFF, Imenici, br. 40, 43, 44, 47, 49, 52; HDA 502, kut. 209, dosje Stjepana pl. Sentea.
[342] Prije upisa na Mudroslovni fakultet bio je slušač bogoslovije od zimskog semestra 1901./1902. do zimskog semestra 1903./1904. Dva semestra provedena na drugom fakultetu uračunata su mu u propisani kvadrijenij. Usp. HDA 502, kut. 209, dosje Stjepana pl. Sentea, „Opis života“ i Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 120/1914.

[343] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35 i 36; AFF, Knjiga doktorata, 43/1911. i 44/1911.; HDA 502, kut. 211, dosje Stjepana Siročića.
[344] Prije upisa na Mudroslovni fakultet dva je semestra studirao pravo u Zagrebu. Usp. AFF, Knjiga doktorata, 43/1911.; HDA 502, kut. 211, dosje Stjepana Siročića, „Opis života".
[345] Nema podataka o položenom učiteljskom ispitu u Zagrebu. Usp. HDA 502, kut. 211, dosje Stjepana Siročića; HDA 502, Imenik II, 441.
[346] Usp. AFF, Imenici, br. 95 i 96; HDA 502, kut. 213, dosje Jelke Spitzer; HDA 890, kut. 379, dosje Jelke Spitzer.
[347] U zimskom semestru 1916./17. bila je upisana kao izvanredna studentica, ali nije slušala germanističke kolegije. Usp. AFF, Imenici, br. 93.
[348] Učiteljski je ispit položila u Beču 1925. godine, a svjedodžba je nostrificirana nakon položenog ispita iz hrvatskog i češkog jezika 1927. Usp. HDA 502, kut. 213, dosje Jelke Spitzer; HDA 890, kut. 379, dosje Jelke Spitzer, Službenički list.
[349] Strogi ispit položila je u Beču. Naslov disertacije glasio je *Die Behandlung des vaterländischen Stoffes in den Revolutionsdramen von Romain Rolland*. Usp. HDA 890, kut. 379, dosje Jelke Spitzer, Službenički list.
[350] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28 i 35; HDA 502, kut. 217, dosje Matije Stojanovića.
[351] Usp. AFF, Imenici, br. 72, 73, 80 i 81; AFF, Knjiga doktorata, 316/1925. i 340/1926.; HDA 502, kut. 229, dosje Josipa Špoljara, „Curiculum vitae".
[352] Na nacionalima za dva izvanredna semestra i u opisu života navedena je Badljevina u kotaru Pakrac, a u ostalim semestrima samo Pakrac.
[353] U zimskom i ljetnom semestru 1909./1910. bio je upisan kao izvanredni student. U svakome od tih semestara slušao je pet sati Tropschevih predavanja uz Florschützova predavanja iz poredbene lingvistike. Usp. AFF, Imenici, br. 67 i 68.
[354] Prema vlastitim je navodima redoviti slušač bio 1912./1913., a ne 1913./1914. iako sačuvani nacionali svjedoče suprotno. U opisu života priloženome molbi za polaganje strogo ispita naveo je da se na „filozofski fakultet" vratio i u akademskoj godini 1921./1922. Usp. HDA 502, kut. 229, dosje Josipa Špoljara, „Curiculum vitae". Iako je riječ o molbi za polaganje strogog ispita, ona se – s ocjenom doktorske disertacije *Prošlost Pakraca do osvojenja pod Turcima* – čuva u Hrvatskom državnom arhivu, u fondu s dokumentacijom s učiteljskih ispita. Prema podatcima u Knjizi doktorata, u osam semestara uračunata su „4 semestra filozofskoga fakulteta, 2 semestra pravo- i državoslovnog [i] dva ratna semestra". Usp. AFF, Knjiga doktorata, 316/1925. Nacional za četvrti semestar nije sačuvan.
[355] Usp. AFF, Imenici, 35, 36, 39, 40, 47 i 49; HDA 502, kut. 233, dosje Josipa Täubela.
[356] U osmom semestru Putinci.
[357] U drugom semestru hrvatski.
[358] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40, 47 i 49; HDA 502, kut. 65, dosje Dušana Troboza.
[359] Nacional za zimski semestar 1903./1904. ima oznaku trećeg, a nacional za drugi semestar arhiviran je među nacionale studenata upisanih u četvrti semestar.
[360] Prije upisa na Mudroslovni fakultet četiri je godine studirao pravo u Zagrebu. Usp. HDA 502, kut. 65, dosje Dušana Troboza, Svjedodžba o sposobnosti učiteljskoj br. 150/1909.
[361] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 72, 73, 76 i 77; HDA 502, kut. 241, dosje Dragutina Vasiljevića.
[362] U drugom semestru 26. listopada 1889.
[363] Na nacionalu za ljetni semestar 1908./1909. nedostaje potvrda polaska kolegija, a u ispitnoj svjedodžbi taj se semestar ne spominje. Usp. HDA 502, kut. 241, dosje Dragutina Vasiljevića, Ispitna svjedodžba br. 106/1927.
[364] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39 i 40; HDA 502, Imenik II, 194; AFF, Knjiga doktorata, 65/1907. i 31/1910.; HDA 890, kut. 425, dosje Antuna Vrgoča.
[365] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61, 65, 66, 69, 70, 72 i 73; HDA 502, kut. 250, dosje Nikole Zadra.
[366] Usp. AFF, Imenici, br. 99. Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[367] Josip Ambrinac studirao je šumarstvo u Zagrebu osam semestara. Apsolvirao je 1914. Od 30. prosinca 1918. služio je u Državnoj šumskoj upravi u Hrvatskoj, a najdulje kao upravitelj Šumarije Sokolovac. Usp. „A[mbrinac], Josip".
[368] Usp. AFF, Imenici, br. 85. Na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija.
[369] Zanimanje oca navedeno je prema: ŽEŽELJ, „Badalić, Hugo".
[370] Viktor Badalić završio je 1912. studij prava u Zagrebu. Bio je kotarski pristav, viši činovnik i tajnik Hrvatske kreditne banke u Zagrebu te pjesnik, prevoditelj i autor libreta. Usp. „Badalić, Viktor"; HDA 890 BH, br. 320, dosje Viktora Badalića.
[371] Usp. AFF, Imenici, br. 95. Na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija.
[372] Milan Berkeš završio je 1921. studij farmacije u Zagrebu. Između dvaju svjetskih ratova bio je urednik *Farmaceutskog vjesnika* i predsjednik Saveza apotekarskih suradnika Jugoslavije. Nakon automobilske nesreće

1953., u kojoj je oslijepio, posvetio se humanitarnom radu te je deset godina bio predsjednik Saveza slijepih Hrvatske. Usp. GRLIĆ, „Berkeš, Milan“.
[373] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 56 i 69.
[374] U članku objavljenom u slobodnoj enciklopediji *Wikipedia* na srpskom jeziku kao datum rođenja naveden je „20. oktobar 1885.“, očito prema julijanskom kalendaru. Usp. „Dušan Bogdanović (političar)“.
[375] Precrtani su svi Tropschevi kolegiji.
[376] Dušan Bogdanović bio je dopisnik lista *Srbobran*. U Sjedinjenim Američkim Državama vodio je propagandu u korist Kraljevine Srbije i među iseljenicima vrbovao dobrovoljce za Solunski front. Od 1919., nakon povratka iz Amerike, radio je u Ministarstvu agrarne reforme, a potom se posvetio publicistici i prevođenju. S engleskog je jezika preveo knjigu Winstona Churchilla o Prvome svjetskom ratu (Vinston Čerčil, *Svetski rat: svetska kriza 1911–1918*), objavljenu 1936. u Beogradu. Bio je politički aktivan i tijekom Drugoga svjetskog rata. Usp. „Dušan Bogdanović (političar)“.
[377] Usp. AFF, Imenici, br. 56.
[378] Andrija Ivan Bortulin bio je etnograf i prevoditelj. Maturirao je 1898. na Sušaku. Objavio je više etnografskih članaka o otoku Cresu. Prema uputama Antuna Radića, o svom rodnom mjestu pisao je monografiju, objavljenu u više nastavaka u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Prevodio je pripovijesti talijanskih pisaca, a tijekom boravka u Pragu, gdje je proveo posljednje godine svog života, prevodio je na češki jezik djela hrvatskih pisaca. Usp. ŽIC-ROKOV, „Bortulin, Andrija Ivan“; DZ HAZU, „Dopisnica pravnika Andrije Bortulina upućena dr. Antunu Radiću“.
[379] Usp. AFF, Imenici, br. 91.
[380] Usp. HDA 890 BH, br. 3574.
[381] Usp. AFF, Imenici, br. 95 i 96; HDA 890, kut. 77, dosje Albina Dragonera; HDA 216, kut. 671, 7883. Na nacionalima se javlja ime Albert, u ostaloj dokumentaciji Albin.
[382] „Od 15-IX 1920 g do 18 juna 1921 god. polazio sam Drž. Konzervatorij muzike u Pragu. Isti sam apsolvirao 18-VI-1921 (…) Na filozofskom fakultetu u Zagrebu svršio sam zimski i ljetni semestar (2) god. 1917/18.“ Dragoner je radio kao učitelj vještina u III. muškoj realnoj gimnaziji u Zagrebu, a bio je i „ugovorni član orkestra NDH“. Usp. HDA 890, kut. 77, dosje Albina Dragonera, Osobnik; HDA 216, kut. 671, 7883.
[383] Usp. AFF, Imenici, br. 23, 25, 27, 28, 31 i 32.
[384] U prvom semestru 30. 7., u drugom je navedena samo godina, u trećem, četvrtom, šestom i sedmom 11. 8., u petom „30. julija (11. kolovoza) 1879.“, a u osmom „30. srpnja (11. kolovoza) 1879.“.
[385] U trećem, petom i sedmom semestru krčmar/gostioničar.
[386] U literaturi se javlja podatak da je bio „profesor filozofije u Varaždinskoj gimnaziji od školske godine 1904./05. do 1906./07.“ Nema podataka o položenom učiteljskom ispitu, a u spomenutu je gimnaziju premješten iz Rakovca, gdje je radio kao „namjesni učitelj“. I u varaždinskom se slučaju najvjerojatnije radilo o suplentskom mjestu jer se u službenoj obavijesti o premještaju ne spominje da je imenovan „pravim učiteljem“. Usp. ČOH, „Prisutnost filozofije u Varaždinu od osnutka gimnazije do danas“, 153; *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu*, 1904., br. 7, 78. U literaturi se spominje i kao klasični filolog i novinar. Usp. „Who is who in Serbian art“. U svih osam semestara dominiraju kolegiji iz klasične filologije, tj. iz latinskog i grčkog jezik.
[387] Usp. AFF, Imenici, br. 60, 61 i 65.
[388] U trećem se semestru javlja „21./III.“ kao datum rođenja.
[389] U prvom je semestru slušao Florschützove kolegije iz poredbene lingvistike. Precrtan je Tropschev kolegij o Lessingu, Herderu i njihovim suvremenicima.
[390] Dvaput je upisan Florschützov praktični tečaj.
[391] U Hrvatskom državnom arhivu sačuvan je dosje Viktora Hermana (prezime je dosljedno pisano s jednim „n“). Dosje sadrži molbe za zapošljavanje, ali na njima nema datuma rođenja. Bez stručne grafološke analize rukopisa na nacionalima i na molbi napisanoj petnaestak godina nakon popunjavanja nacionala nemoguće je reći radi li se o istoj osobi. Usp. HDA 890 BH, br. 6431.
[392] Usp. AFF, Imenici, br. 40, 43, 44, 47, 49, 52, 53, 56 i 60.
[393] U trećem i petom semestru posjednik.
[394] Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, WAGNER, „Brunšmid i Hoffiler, osnivači moderne sjevernohrvatske arheologije“, 92.
[395] Usp. AFF, Imenici, br. 80 i 81. Na nacionalu za drugi semestar nedostaje potvrda polaska kolegija.
[396] Na prvom je nacionalu kao mjesto rođenja naveden Karlovac, a kao mjesto zavičajnosti Sisak. Na drugom su nacionalu gradovi zamijenili mjesta. Njegova majka (udovica) živjela je u Karlovcu. U Karlovcu je pohađao i gimnaziju te je u rujnu 1913. položio ispit zrelosti.
[397] Iako je kao godina rođenja na nacionalu navedena 1892., a u *Karlovačkom leksikonu* 1890., očito je riječ o istoj osobi: „Đuro Jonke, pjesnik (1890 – 1971.). Pjesme objavljivao u ‘Glasonoši’ i ‘Slozi’ od 1907 – 1913. Tematski i stilski blizak M. Vrbaniću i pjesnicima moderne, pjeva o prolaznosti, umiranju prirode i ljubavi. Na

tragu Begovićeve 'Knjiga Boccadoro' napisao knjigu pjesama u prozi 'Knjiga predvečernjih snova'." Usp. „Jonke Đuro". U prilog toj pretpostavci govori i činjenica da je 1914. s Perom Magerlom objavio pjesmu „Rane zvijezde", a u ljetnom semestru 1913./1914. obojica su bila upisana na Mudroslovni fakultet. Usp. DKA LZMK, „Jok ! – JONSTRON", 1965–1996. Za zajedničku pjesmu, potpisanu pseudonimom Branko Jareb, usp. karticu 1996.

[398] Usp. AFF, Imenici, br. 39, 40 i 43.

[399] Na nacionalu za zimski semestar 1903./1904., prvome na Mudroslovnom fakultetu, navedeno je kako je i u prošlom semestru bio na „ovoj univerzi".

[400] Na nacionalu za zimski semestar 1904./1905. nedostaje potvrda polaska kolegija.

[401] Eustahije Jurkas bio je dramski pisac i kritičar te ljekarnik. Klasičnu gimnaziju završio je 1902. u Zagrebu. Filozofiju je studirao u Zagrebu i Pragu, a 1922. diplomirao je farmaciju u Zagrebu, gdje je radio kao ljekarnik do 1945. Usp. PETRANOVIĆ, „Jurkas, Eustahije".

[402] Usp. AFF, Imenici, br. 76.

[403] Nedostaje potvrda polaska kolegija. Uz ime i prezime na nacionalu stoji kratica „prof", ali očito je riječ o pogrešci jer nema naznaka da je polagao učiteljski ispit odnosno da je radio u školi. Njegov se dosje ne nalazi u HDA 502 ni u HDA 890.

[404] Kulmer je studirao pravo; sačuvana je „molba pravnika grofa Franje Kulmera za dozvolu polaganja I. državnog ispita", napisana 3. listopada 1906. Usp. HDA 216, 3833. Bio je veliki veliki župan Varaždinske županije i grada Varaždina 1918. – 1920. Usp. KARBIĆ, „Kulmer".

[405] Usp. AFF, Imenici, br. 47, 49, 52, 53 i 56.

[406] Josip Lakatoš položio je ispit zrelosti u Zagrebu 1904. Od 1905. do 1907. studirao je na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, a potom pravo u Pragu. U Zagrebu je slušao predavanja iz povijesti, zemljopisa, filozofije i njemačkog jezika. Pisao je novinske članke i uređivao nekoliko listova. Bavio se narodnim gospodarstvom, ekonomskom i demografskom statistikom te je sam i u suautorstvu sastavio brojne publikacije. Prevodio je s ruskog i češkog jezika. Bio je suosnivač Hrvatskoga novinarskog društva 1910. i potpredsjednik Jugoslavenskoga novinarskog udruženja 1922. Usp. VIDEK, „Lakatoš, Josip".

[407] Usp. AFF, Imenici, br. 43, 44, 53, 56, 60, 61, 65 i 66. Iako je odslušao osam semestara, nije se prijavio za polaganje učiteljskog ni strogog ispita, barem ne u Zagrebu.

[408] Lukaška je napisao kako je ljetni semestar 1907./1908. proveo u Beču, ali na nacionalu nije naveo podatke o sveučilištu niti mu je taj semestar uračunat u ukupan broj semestara, tj. numeracija semestara nastavlja se kao da u Beč nije ni otišao.

[409] Usp. HDA 890 BH, br. 72, dosje Emila Lukaške.

[410] Usp. AFF, Imenici, br. 84, 85, 88, 91, 92 i 95.

[411] U prvom semestru 21. svibnja 1886.

[412] Nacional za zimski semestar 1914./1915. ima oznaku prvog, a za ljetni semestar 1915./1916. petog upisanog semestra (umjesto trećeg). Do „pomaka" u numeraciji došlo je zbog toga što Metzger u prvom semestru nije uzeo u obzir dva semestra provedena na studiju prava, a u trećem jest. Profesorski zbor Mudroslovnog fakulteta uračunao je „u svojoj sjednici od 17. VI. 1918 /toč. 6/ dva semestra, što ih je pomenuti slušač obavio u pravo- i državoslovnom fakultetu /zim. sem. 1910/911 i ljetni semestar 1913/14/ u propisano vrijeme filozofskih nauka." Usp. HDA 216, kut. 408, 4322, Apsolutorij (prijepis). Zbog ovoga je došlo do „pomaka" u numeraciji upisanih semestara, tj. ljetni semestar 1915./1916. „postao" je peti umjesto trećeg.

[413] Na nacionalu je upisan Tropschev kolegij *Povijest njemačke književnosti do 12. vijeka* (3 sata), ali se on ne spominje na prijepisu apsolutorija. Usp. HDA 216, kut. 408, 4322, Apsolutorij (prijepis).

[414] Za detaljniji prikaz njegove karijere usp. HDA 216, kut. 408, 4322. Za sjećanje na Antuna Metzgera usp. „SJEĆANJE Dragan 1929".

[415] Usp. AFF, Imenici, br. 72, 73, 76, 77, 80 i 81. Nacional za peti semestar nije sačuvan.

[416] Ovaj je datum rođenja naveden na nacionalu za drugi, četvrti i šesti semestar. Na nacionalu za prvi semestar piše „27. januara 1889 (8. februara)", a za treći „28. veljače". Isti datum (8. veljače 1889.) spominje se i u literaturi. Usp. „Огњановић Жарко"; СТАНОЈЕВИЋ, НОТАРОШ, *Новосадски шаховски клуб 1922–1997*, 30.

[417] Ispit zrelosti položio je u rujnu 1906., nakon čega je na želju svog oca, srpskog književnika Ilije Ognjanovića Abukazema, započeo studij medicine u Budimpešti, a nastavio ga u Beču. Od 1911. studirao je u Zagrebu. Budući da ga medicina nije zanimala i da je slobodno vrijeme provodio pišući novinarske i književne priloge te igrajući šah, prekinuo je studij. Prema jednom je izvoru „sa medicine (…) prešao na prava, računajući da će imati više slobodnog vremena". Usp. „Огњановић Жарко". Radio je na popularizaciji šaha, za što je nagrađen i državnim priznanjima. Dio svojih radova objavio je pod pseudonimom Abukazem Junior. Pisao je priče za djecu, kozerije, epigrame i tekstove o svom rodnom gradu. Usp. DAK NSK, „ODG – OGNJ", 1597–1601; DKA LZMK, „- of - – OGRIZEK, Jakop", 1011–1211; „ABAK. – ADAM, Mme Edmond.", 906, 914–918.

[418] Usp. AFF, Imenici, br. 23. Prije upisa na Mudroslovni fakultet studirao je pravo u Zagrebu. U idućih nekoliko godina njegova imena više nema među studentima Mudroslovnog fakulteta.

[419] Zavičajnost nije navedena. Usp. bilj. 12.
[420] S Arturom Schneiderom, s kojim je u zimskom semestru 1898./1899. slušao germanistička i slavistička predavanja, napisao je djelo *Rajska vodica: izvorna stihovana priča u 8 slika*. Bio je priređivač putopisa i prevoditelj s nekoliko jezika (talijanskog, engleskog, španjolskog, francuskog, njemačkog, švedskog i norveškog). Usp. zapise uz „Sedmak, Jakša" u katalogu Knjižnica grada Zagreba (http:// katalog.kgz.hr). I Julije Benešić sjeća ga se kao „literata". Usp. SABLIĆ TOMIĆ, JEMRIĆ, „Sjećanja Julija Benešića na brata Tonču".
[421] Usp. AFF, Imenici, br. 39 i 40.
[422] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[423] U prosincu 1911. završio je Pravoslovni i državoslovni fakultet u Zagrebu te je radio kao kotarski pristav. Usp. HDA 890 BH, br. 233; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih bilježnika kraljevine Hrvatske i Slavonije*, 21. Od 1906. do 1907. objavio je nekoliko pjesama i kraćih proznih djela u *Moslavačkom glasniku*, *Novom listu* i *Novostima*. Usp. DKA LZMK, „Sokolsko djelo – SOUTZO, Nikolas", 477–480.
[424] Usp. AFF, Imenici, br. 69, 70, 72, 73, 76, 77, 112 i 113; HDA 890, kut. 233, dosje Rudofa Taša.
[425] Na upisnom listu za zimski semestar 1921./1922. navedeno je kako je prethodnog semestra studirao u Grazu.
[426] Zasad ostaje nepoznato što je bio po struci, ali čini se da se nije profesionalno bavio njemačkim jezikom. Napisao je članak o razvoju pisaćeg stroja te je bio suautorom knjige *Registratura i arhiva* (1957.) i autorom knjige *Registratura arhiva i brzo rješavanje pošte u privredi* (1964.). Usp. DAK NSK, „TASI – TEH", 278–279; DKA LZMK, „TASA – TAVČAR, Franjo, Nikolas", 31. Godina dobivena oduzimanjem starosti pokojnika od godine smrti podudara se s godinom rođenja upisanog studenta, odnosno potvrđuje da su Tasch i Taš samo dvije varijante prezimena iste osobe. Usp. „Taš, Rudolf". Broj upisanih germanističkih kolegija u prvih šest semestara samo je prividno velik. Naime, u svakom je semestru, osim u ljetnom 1911./1912., kad Florschütz nije predavao, slušao praktični tečaj (3 sata tjedno). Osim toga, ni prije ni nakon Prvog svjetskog rata nije pohađao seminar.
[427] Usp. AFF, Imenici, br. 44 i 47.
[428] Trbojević je kao mjesto studiranja u prethodnom semestru naveo Černovice. Na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija.
[429] Trbojević je uz ime naveo i doktorsku titulu. Bio je, naime, doktor prava i bogoslovije. Kao zanimljivost se može navesti da je njegova majka Angelina bila sestra Nikole Tesle. Usp. „Arhimandrit Petar Petronije Jovin Trbojević"; „Manastir Šišatovac".
[430] Usp. AFF, Imenici, br. 69. Na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija.
[431] Josip Tućan završio je pravni fakultet u Zagrebu. Radio je kao perovođa Zemaljske vlade, a u prosincu 1920. postao je i vladin tajnik u Osijeku. Usp. HDA 890 BH, br. 807, dosje Josipa Tućana.
[432] Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96, 100, 101, [104].
[433] Veith je prije upisa na Mudroslovni fakultet očito već bio studirao (najvjerojatnije pravo). Na nacionalu za prvi semestar naveo je kako je prethodnog semestra bio upisan na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu. Osim toga, nacional za 1919./1920. umjesto petog ima oznaku osmog semestra.
[434] Njegov dosje ne nalazi se u HDA 502 ni u HDA 890, a njegova imena nema ni u imenicima kandidata za polaganje učiteljskog ispita u Zagrebu ni u Knjizi doktorata. Godine 1928. objavio je knjigu pjesama, za koju je predgovor napisao Ljubo Wiesner. Usp. VEITH, *Erde*. Prevodio je s njemačkog jezika (usp. BUBER, *Tri besjede o židovstvu*). U listovima *Židov* i *Hanoar* objavio je nekoliko tekstova o židovskim slikarima (Milanu Steineru, Viktoru Samuelu Bernfestu i Oskaru Hermannu). Usp. DKA LZMK, „VEHABOVIĆ, Abdulah – Velikaške zavere", 113–116. Godine 1941. bio je činovnik u Židovskoj općini u Zagrebu. Usp. „Veith Robert".
[435] Usp. AFF, Imenici, br. 81.
[436] Na nacionalu nedostaje potvrda polaska kolegija. Uz nacional je pohranjena cedulja na kojoj je rukom napisana napomena: „Božidaru Zajčiću se indeks ne može vidirati, jer nije vratio knjige u sveuč. bibl., a jamčio je za nj Ivo Ružić, sluš. prava I. god."
[437] Zajčić je zaslužan za prvi prijevod *Therese Raquen* na hrvatski jezik, objavljen 1922. Usp. „Therese Raquin".
[438] Usp. AFF, Imenici, br. 52.
[439] Mira Kolar-Dimitrijević navodi kao datum njegova rođenja „7. VII. 1886.", dok na nacionalu piše „24. juna". Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Srpsko viđenje poljoprivrednog gospodarstva nekih prisavskih oblasti 1925./1926. godine", 181.
[440] Osnovnu školu završio je u Prijedoru, a gimnaziju u Beogradu. Studirao je pravo u Zagrebu, gdje je 1912. doktorirao. Bio je kotarski načelnik u B. Luci i Tuzli, pravni referent velikog župana Tuzlanske oblasti, a od 1924. i veliki župan, najprije u Tuzlanskoj, a od veljače 1929. u Vrbaskoj oblasti. U listopadu 1929. postao je pomoćnik bana Zetske, a početkom 1931. Vrbaske banovine. Usp. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Srpsko viđenje poljoprivrednog gospodarstva nekih prisavskih oblasti 1925./1926. godine", 181–182.
[441] Usp. AFF, Imenici, br. 56.
[442] Diplomirao je medicinu u Beču 1914. godine. Radio je kao liječnik i zdravstveni savjetnik. Usp. HDA 890 BH, br. 10473. Pisao je i stručne članke. Usp. ZOLTNER, „Alkohol i žena".
[443] Usp. AFF, Imenici, br. 95 i 96.

[444] Nakon 1918. njezino se ime više ne pojavljuje na nacionalima studenata upisanih na Mudroslovni fakultet. Tridesetih godina dvadesetog stoljeća pisala je enciklopedijske članke, uglavnom o poznatim ličnostima iz Dalmacije. Usp. http://www.treccani.it/enciclopedia/, natuknice (*Enciclopedia Italiana*): „Biondi, Gian Francesco“ (1930.); „Bona, Giacomo“ (1930.); „Cerva, Elio Lampridio“ (1931.); „Cippico, Coriolano“ (1931.); „Sisgoreo, Giorgio“ (1936.); „Veranzio, Antonio“ (1937.)
[445] Usp. AFF, Imenici, br. 56.
[446] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[447] Usp. AFF, Imenici, br. 69.
[448] Usp. AFF, Imenici, br. 95, 96 i 100.
[449] Vinogradar samo u prvom semestru.
[450] Na nacionalu za ljetni semestar 1917./1918. nedostaje potvrda polaska kolegija. U zimskom semestru 1918./1919. Tropschevi su kolegiji precrtani.
[451] Usp. AFF, Imenici, br. 72.
[452] Na nacionalu je kao datum rođenja naveden 14. rujna 1892., u znanstvenoj literaturi 8. rujna, a na jednom internetskom portalu 9. rujna. Udala se 1917. za Franju Fanceva, budućega redovitog profesora hrvatske i srpske književnosti na Mudroslovnom fakultetu. Usp. WITTENBERG, „Osam generacija Thallera“, 201; „Blanka Paulina Cecilija German“; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Nekoliko riječi o uvjetovanosti karijere i politike na primjeru Franje i Jakova Fanceva“, 131.
[453] Naslov Florschützova kolegija *Konsonantizam indoeuropskih jezika* pogrešno je skraćen u *Konzervatizam*.
[454] Usp. AFF, Imenici, br. 43.
[455] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[456] Usp. AFF, Imenici, br. 56.
[457] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[458] Usp. AFF, Imenici, br. 70 i 72. U prvom semestru Mihovil, u drugom Mihailo.
[459] Prije upisa na Mudroslovni fakultet bio je slušač bogoslovije u Zagrebu. Usp. AFF, Imenici, br. 70.
[460] Usp. AFF, Imenici, br. 84 i 85.
[461] Usp. AFF, Imenici, br. [47], 49 i 56.
[462] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[463] Usp. AFF, Imenici, br. 85 i 99.
[464] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[465] Usp. AFF, Imenici, br. 61.
[466] Usp. AFF, Imenici, br. 72 i 73.
[467] Usp. AFF, Imenici, br. 27, 28, 31 i 32.
[468] Usp. AFF, Imenici, br. 65 i 66.
[469] Na nacionalu za zimski semestar 1909./1910. navedeno je kako je u prethodnom semestru studirao na Pravoslovnom i državoslovnom fakultetu u Zagrebu.
[470] Umro je 4. kolovoza 1910., mjesec dana nakon tridesetog rođendana. Usp. „Ognjenović, Svetozar“.
[471] Usp. AFF, Imenici, br. 99.
[472] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[473] Usp. AFF, Imenici, br. 84.
[474] Usp. AFF, Imenici, br. 65 i 66.
[475] Usp. AFF, Imenici, br. 84.
[476] Usp. AFF, Imenici, br. 70.
[477] Usp. AFF, Imenici, br. 69.
[478] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[479] Usp. AFF, Imenici, br. 69.
[480] Usp. AFF, Imenici, br. 60 i 61.
[481] Usp. AFF, Imenici, br. 84 i 85.
[482] U prvom semestru 10., a u drugom 11. lipnja 1895.
[483] Usp. AFF, Imenici, br. 31, 32, 35, 36 i 39.
[484] Umro je 2. travnja 1904., s tek navršene 22 godine. Usp. „Skramić, Viktor“.
[485] Usp. AFF, Imenici, br. 52.
[486] Nedostaje potvrda polaska kolegija.
[487] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[488] „Toma Atanasov bio je književni i kazališni povjesničar, radio je kao profesor u Sofiji, a potom kao glavni inspektor u Ministarstvu narodne prosvjete, autor je školskih udžbenika o bugarskom jeziku i književnosti.“ LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 256.
[489] Usp. AFF, Imenici, br. 52.

[490] U ljetnom semestru 1906./1907. slušao je praktični tečaj njemačkog jezika, namijenjen svim studentima Mudroslovnog fakulteta pa u tom semestru nije uvršten među slušače germanistike. Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[491] Usp. AFF, Imenici, br. 60. Semestar nije ovjeren.
[492] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[493] Usp. AFF, Imenici, br. 56.
[494] Usp. AFF, Imenici, br. 65.
[495] Usp. AFF, Imenici, br. 56. Za razliku od većine bugarskih studenata upisanih u više semestre, koji su prije dolaska u Zagreb studirali u Sofiji, Dojčev je prešao na zagrebački Mudroslovni fakultet sa sveučilišta u Beogradu.
[496] Georgi Dojčev bio je ravnatelj muške gimnazije u Trnovu. Usp. LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 258.
[497] Usp. AFF, Imenici, br. 56. Već je i prije dolaska u Zagreb studirala izvan Bugarske (Lausanne).
[498] Usp. AFF, Imenici, br. 53 i 56.
[499] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[500] „Sanda Jovčeva, istaknuta bugarska pjesnikinja i književnica, bila je dugogodišnja ravnateljica i profesorica djevojačke gimnazije u Burgasu, uz zbirke pjesama i romane, napisala je i niz radova socijalne tematike s naglaskom na položaj žene u bugarskom društvu.“ LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 258.
[501] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[502] Iako je na nacionalu navedeno da upisuje II. semestar, upisao se na temelju svjedodžbe II. državne gimnazije u Sofiji (a ne indeksa) te je i sam naveo kako prethodnog semestra nije bio upisan ni na kojem učilištu.
[503] Usp. AFF, Imenici, br. 47.
[504] U ljetnom semestru 1904./1905. slušao je Florschützov kolegij *Elementarna gramatika njemačkog jezika*, koji je držao kao praktični tečaj za sve polaznike fakulteta. Usp. AFF, Imenici, br. 44.
[505] „Ilija Kraev bio je gimnazijski profesor, ravnatelj učiteljskog instituta u Šumenu, inspektor pri Ministarstvu narodne prosvjete i autor školskih udžbenika.“ LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 259.
[506] Usp. AFF, Imenici, br. 28.
[507] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[508] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[509] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[510] „Pavel Oreškov je bio kulturni radnik i bibliotekar, specijalizirao slavensku filologiju u Beču i Petersburgu, glavni je bibliotekar Narodne biblioteke u Sofiji, autor niza literarno-povijesnih, pov[i]jesnih, filoloških i bibliografskih djela.“ LUETIĆ, „Struktura bugarske studentske populacije“, 260.
[511] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[512] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[513] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[514] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[515] Usp. AFF, Imenici, br. 53.
[516] Usp. AFF, Imenici, br. 53, 56 i 65. Prezime se javlja i u obliku Strateff. Iako su na trima nacionalima upisani različiti datumi rođenja, a javljaju se i dva imena oca, ne može se sa sigurnošću tvrditi kako su Ivan Stratev i Ivan Strateff dvije osobe. Usp. napomenu uz Matu Peričevića (bilj. 108). Za razliku od Peričevića, na čijim je nacionalima bio upisan broj indeksa, ovdje to nije slučaj. Oba nacionala Ivana Strateva (ljetni semestar 1906./1907. i zimski semestar 1909./1910.) nose oznaku četvrtog semestra, iako je prvi ovjeren. Na nacionalu Ivana Strateffa (zimski semestar 1907./1908.) naveden je šesti semestar, uz napomenu kako je i u prethodnom semestru studirao u Zagrebu.
[517] Tri nacionala – tri različita datuma rođenja: 26. prosinca 1884., 26. prosinca 1885. i 12. veljače 1883.
[518] U zimskom semestru 1907./1908. ime oca djelomično je nečitko: St[...] Ivanov.
[519] Usp. AFF, Imenici, br. 53 i 56.
[520] Usp. AFF, Imenici, br. 53.

PRILOG II.

Popis izvanrednih slušača Mudroslovnog fakulteta s upisanim germanističkim kolegijima (1896. – 1918.)

Prezime i ime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Zavičajnost	Vjeroispovijest	Materinski jezik	Ime oca	Zanimanje oca	Semestar
Alexander, Vilma[1]	4.6.1884.	Zagreb	-	žid.	hrvatski	Rudolf	-	1905/6 z
Anhaltzer, Bruno[2]	1.7.1894.	Pregrada	Nágyatad	žid.	hrvatski	Lazar	podvornik kr. bogošt. općine	1913/4 z
Berger, Štefa[3]	11.10.1881.	Zagreb	Dugo Selo	žid.	hrvatski	- (Cecilija)	-	1903/4 lj
Blustuš, Danica[4]	19.4.1881.	Sarajevo	Sarajevo	rkt.	hrvatski	Ljuboje	vladin tajnik	1902/3 lj
Budisavljević, Mira[5]	21.2.1891.	Gospić	Gospić	prav.	hrvatski	Bude	vel. župan	1909/0 z
Chlup, Milica[6]	7.10.1872.	Bjelovar	Zagreb	rkt.	hrvatski	Adalbert	odsječni savjetnik kr. zem. vlade	1904/5 z 1904/5 lj
Čaić, Dragutin[7]	3.3.1892.	Vinkovci	Vinkovci	rkt.	hrvatski	Marko	profesor gimnazije	1910/1 z
Delov, Jordan[8]	3.1.1878./9.	Prilep	-	prav.	bugarski	- (Soltana)	„domakinja“	1905/6 z 1905/6 lj
Dienel, Vladimira[9]	30.9.1871.	Gospić	Udbina	rkt.	hrvatski	Gabrijel	kr. župan. inženjer	1900/1 z 1900/1 lj 1901/2 z 1901/2 lj 1902/3 z 1902/3 lj 1903/4 z
Dragašević, Anka[10]	4.12.1879.	Vinkovci	Vinkovci	rkt.	hrvatski	Marko	posjednik	1903/4 z 1903/4 lj
Gruić, Mita[11]	4.11.1870.	Tovariševo	Tovariševo	prav.	srpski	Miroslav	učitelj	1899/0 z 1900/1 lj
Herrak, Olga[12]	29.11.1884.	Bjelovar	Bjelovar	rkt.	hrvatski	Ivan	c. i kr. četnik	1904/5 z 1904/5 lj
Jakovčić, Olga[13]	28.4.1890.	Rijeka	Rijeka	rkt.	hrvatski	Andrija	gimnazijski profesor	1908/9 z
Jankovićeva, Jelka[14]	5.9.1875.	Glina	Mitrovica	rkt	hrvatski	Antun	sudbeni vijećnik	1904/5 lj
Kernic, Ljuba[15]	2.4.1884.	Zagreb	Kostajnica	rkt.	hrvatski	Ivan Nepomuk	gradski bilježnik	1902/3 z 1902/3 lj
Kovačićek, Josip[16]	2.3.1886.	Zagreb	Zagreb	rkt.	hrvatski	-	posjednica	1909/0 z
Kraus, Marija[17]	30.6.1875.	Stubnya-fürdő	Zagreb	rkt.	hrvatski	Armin	obrtni nadzornik	1904/5 z
Krušec, Josefina[18]	5.7.1886.	Ruma	Zagreb	rkt.	hrvatski	Martin	pošt. činovnik	1905/6 z 1905/6 lj

Prezime i ime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Zavičajnost	Vjeroispovijest	Materinski jezik	Ime oca	Zanimanje oca	Semestar
Kvaternik, Eugenija[19]	8.1.1882.	Osijek	Osijek	rkt.	hrvatski	Josip	financijalni tajnik	1902/3 lj
Lucerna, Camilla[20]	24.6.1868.	Tirolska Riva	Varaždin	rkt.	njemački	Ivan	kr. sudb. vijećnik	1895/6 lj 1896/7 lj 1898/9 z 1898/9 lj 1901/2 lj 1902/3 z 1902/3 lj 1904/5 lj
Maixner, Rudolf[21]	7.3.1901.	Varaždin	Varaždin	rkt.	hrvatski	Ivan	liječnik	1917/8 z
Marković, Zdenka[22]	10.1.1884.	Požega	Požega(?)	rkt.	hrvatski	Petar	ravnatelj realne gimnazije	1905/6 lj
Merliček, Emma[23]	29.3.1885.	Stolac	Rečica	rkt.	hrvatski	Karlo	c. i kr. oružnički potpukovnik	1904/5 z 1904/5 lj 1905/6 z 1905/6 lj
Petrović, Božidar[24]	23.10.1869.	Parage	Parage	prav.	srpski	Stevan	„sveštenik“	1900/1 lj
Poppl, Marijana[25]	16.12.1882.	Zagreb	Zagreb	rkt.	hrvatski	Franjo	kr. nadinženjer	1902/3 z
Rendi, Josip[26]	22.1.1861.	Vágújhely	-	žid.	-	Mavro	trgovac	1895/6 lj 1896/7 z 1896/7 lj 1898/9 z 1898/9 lj
Rosenberg, Slava[27]	8.12.1884.	Zagreb	Zagreb	žid.	hrvatski	Lavoslav	trgovac	1903/4 z
Rylsky, George T. [28]	5.11.1875.	Peštera	Peštera	prav.	bugarski	Todor	mesar	1907/8 z
Schumacher, Samuel[29]	28.9.1880.	Nova Pazova	Nova Pazova	evang.	njemački	Michael	ratar	1911/2 lj 1912/3 z 1912/3 lj
Schwarz, Franja[30]	24.8.1882.	Zagreb	Zagreb	žid.	hrvatski	Mavro	inspektor „Generale“	1905/6 z
Stepniczka, Anka[31]	6.5.1888.	Bjelovar	Zagreb	rkt.	hrvatski	Hinko	vijećnik kr. banskoga stola	1908/9 z 1908/9 lj
Subotić, Svetolik[32]	11.10.1896.	Ruma	Ruma	prav.	hrv.-srpski	Sava	trgovac	1917/8 z
Špoljar, Josip[33]	3.2.1888.	Pakrac	Badljevina	rkt.	hrvatski	Josip	posjednik	1909/0 z 1909/0 lj
Trgovčić, Hermina[34]	30.11.1883.	Sarajevo	Zagreb	rkt.	hrvatski	Ivan	vojnički savjetnik	1902/3 z 1902/3 lj
Truhelka, Jagoda[35]	5.2.1864.	Osijek	Osijek	rkt.	hrvatski	Antun	pučki učitelj	1895/6 lj
Veronek, Miroslav[36]	5.3.1870.	Varaždinske Toplice	Varaždinske Toplice	rkt.	hrvatski(?)	Adolf	trgovac	1897/8 z

Prezime i ime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Zavičajnost	Vjeroispovijest	Materinski jezik	Ime oca	Zanimanje oca	Semestar
Wickerhauser, Natalija[37]	2.10.1853.	Zagreb	Zagreb	rkt.	hrvatski	Milan	činovnik	1895/6 lj 1896/7 z 1896/7 lj 1898/9 z
Woska, Dragica[38]	4.12.1882.	Trebinje	Sarajevo	rkt.	hrvatski	Emil	direktor obrtničke škole	1905/6 lj

[1] AFF, Imenici, br. [48]. Na nacionalu nedostaje potvrda upisa. Na imeniku izvanrednih studenata za zimski semestar 1905./1906. nedostaje redni broj. Mogao bi biti 48, ali i 50.
[2] AFF, Imenici, br. 82.
[3] AFF, Imenici, br. [42].
[4] AFF, Imenici, br. 38.
[5] AFF, Imenici, br. 67.
[6] AFF, Imenici, br. 45 i 46.
[7] AFF, Imenici, br. 71.
[8] AFF, Imenici, br. [48] i 51.
[9] AFF, Imenici, br. 29, 30, [33], [34], 37, 38 i [41]. U prvom semestru Dienel Špehar. U drugom semestru kao datum rođenja naveden je 12. 8.
[10] AFF, Imenici, br. [41] i [42].
[11] AFF, Imenici, br. 26 i 30.
[12] AFF, Imenici, br. 45 i 46. Studij je nastavila kao redovita studentica. Usp. *Prilog I.*
[13] AFF, Imenici, br. 62.
[14] AFF, Imenici, br. 46.
[15] AFF, Imenici, br. 37 i 38. Studij je nastavila kao redovita studentica. Usp. *Prilog I.*
[16] AFF, Imenici, br. 67.
[17] AFF, Imenici, br. 45.
[18] AFF, Imenici, br. [48] i 51. Studij je nastavila kao redovita studentica. Usp. *Prilog I.*
[19] AFF, Imenici, br. 38.
[20] AFF, Imenici, br. 19, 21, 24, [34], 37, 38, 46.
[21] AFF, Imenici, br. 97.
[22] AFF, Imenici, br. 51.
[23] AFF, Imenici, br. 45, 46, [48], 51.
[24] AFF, Imenici, br. 30.
[25] AFF, Imenici, br. 37.
[26] AFF, Imenici, br. 19, 21 i 24.
[27] AFF, Imenici, br. [41].
[28] AFF, Imenici, br. 58.
[29] AFF, Imenici, br. 75, 78, 79.
[30] AFF, Imenici, br. [48]. Na nacionalu nedostaje potvrda upisa.
[31] AFF, Imenici, br. 62 i 64.
[32] AFF, Imenici, br. 97. Uračunat je među slušače s materinskim jezikom srpskim.
[33] AFF, Imenici, br. 67 i 68. Studij je nastavio kao redoviti student. Usp. *Prilog I.*
[34] AFF, Imenici, br. 37 i 38.
[35] AFF, Imenici, br. 19.
[36] AFF, Imenici, br. 21.
[37] AFF, Imenici, br. 19, 21 i 24. U drugom je semestru kao datum rođenja naveden 3. 10.
[38] AFF, Imenici, br. 51.

PRILOG III.

Popis redovitih slušača Mudroslovnog fakulteta polaznika lektorskih vježbi iz njemačkog jezika (1876. – 1895.)

Prezime i ime	Godina rođenja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Antolek, Josip[1]	1856.						1879/0 lj		
Bačić, Janko[2]	1870.		1890/1 lj						
Bazler, Josip[3]	1867.		1886/7 lj	1887/8 z					
Blažeković, Đuro[4]	1859.		1879/0 lj						
Bonifačić, Petar[5]	1863.		1881/2 lj		1882/3 lj				
Celestina, Vjekoslav[6]	1862.			1883/4 z	1883/4 lj	1884/5 z			
Čaić, Marko[7]	1861.						1880/1 lj		
Ćelap, Simeon[8]	1858.					1883/4 z			
Djakovac, Franjo[9]	1859.				1881/2 lj				
Dolanski, Vladoj[10]	1853.				1875/6 lj				
Dominez, Franjo[11]	1856.	1875/6 lj							
Draženović, Andrija[12]	1866.					1889/0 z			
Đurašković, Stevan[13]	1873.			1893/4 z					
Ebrić, Mihovil[14]	1875.		1894/5 lj						
Ester, Albin[15]	1862.					1882/3 z			
Folprecht, Franjo[16]	1856.		1875/6 lj						
Franić, Milan[17]	1864.		1883/4 lj						
Franki, Pavao[18]	1867.	1887/8 z							
Havlik, Vatroslav[19]	1862.	1883/4 z							
Heinz, Antun[20]	1861.					1881/2 z			
Hergula, Antun[21]	1856.	1879/0 z	1879/0 lj		1880/1 lj		1881/2 lj		
Heruc, Krunoslav[22]	1859.				1879/0 lj				
Horvat, Vatroslav[23]	1859.				1879/0 lj				
Horvatić, Stjepan[24]	1870.	1889/0 z							
Host, Vjekoslav[25]	1854.						1875/6 lj		
Ivšić, Božo[26]	1856.		1875/6 lj						
Jakovčić, Andrija[27]	1860.		1882/3 lj						
Jamnicky, Ivan[28]	1868.		1886/7 lj	1887/8 z					
Janković, Julij[29]	1856.				1875/6 lj				
Jemeršić, Pavao[30]	1856.				1875/6 lj				
Jurić, Bartol[31]	1860.			1882/3 z					
Kariolić, Rafael[32]	1858.					1883/4 z	1883/4 lj		
Katalinić, Marko[33]	1861.				1881/2 lj				

Prezime i ime	Godina rođenja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Kocijan, Ivan[34]	1866.			1887/8 z					
Kohn, Žiga[35]	1863.		1883/4 lj		1884/5 lj				
Koprinsky, Robert[36]	1870.	1889/0 z	1889/0 lj	1890/1 z					
Kovačević, Ivan[37]	1861.					1882/3 z			
Kovačić, Milan[38]	1870.			1894/5 z	1894/5 lj				
Krmpotić, Artur[39]	1866.	1884/5 z	1884/5 lj					1887/8 z	
Kučera, Franjo[40]	1861.						1881/2 lj		
Kudlich, Dragutin[41]	1863.	1881/2 z	1881/2 lj						
Lešić, Luka[42]	1859.		1882/3 lj						
Lisac, Stjepan[43]	1861.				1881/2 lj				
Magarašević, Đuro[44]	1857.						1880/1 lj		
Magdić, Juraj (Đuro)[45]	1859.			1881/2 z	1881/2 lj	1882/3 z			
Majer, Mijo[46]	1863.	1882/3 z	1882/3 lj			1884/5 z			
Maraković, Ivan[47]	1857.				1879/0 lj				
Mattes, Ivan[48]	1860.			1882/3 lj					
Mencin, Josip[49]	1856.						1879/0 lj		
Miletić, Ljubomir[50]	1863.	1882/3 z	1882/3 lj						
Miletić, Srećko[51]	1859.						1882/3 lj		
Miletić, Stjepan[52]	1866.			1887/8 z					
Muškatović, Antun[53]	1859.	1882/3 z							
Nedeljković, Milan[54]	1865.	1882/3 z							
Novaković, Josip[55]	1851.					1880/1 z			
Pasarić, Josip[56]	1860.						1882/3 lj		
Pavičić, Stanko[57]	1861.		1881/2 lj			1883/4 z	1883/4 lj		
Pavletić, Krsto[58]	1865.	1884/5 z							
Pezdirec, Ante[59]	1868.	1888/9 z	1888/9 lj	1889/0 z					
Pichler, Antun[60]	1863.		1882/3 lj						
Pintar, Robert[61]	1863.	1882/3 z							
Pogačnik, Viktor[62]	1874.	1894/5 z	1894/5 lj						
Prigl, Josip[63]	1853.	1879/0 z	1879/0 lj	1880/1 z	1880/1 lj	1881/2 z	1881/2 lj		
Pulanić, Mirko[64]	1858.					1881/2 lj			
Rac, Koloman[65]	1864.				1883/4 lj				
Radanović, Ferdinand[66]	1865.		1883/4 lj						
Radić, Rok[67]	1865.		1884/5 lj				1886/7 lj		
Radović, Milan[68]	1870.		1890/1 lj	1891/2 z					
Rastić, Mirko[69]	1861.			1882/3 z					
Rukavina, Ivan[70]	1863.	1882/3 z							

Prezime i ime	Godina rođenja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Rutzner, Vjekoslav[71]	1868.		1888/9 lj						
Strižić, Eugen[72]	1851.		1875/6 lj						
Subotić, Kamenko[73]	1870.	1889/0 z	1889/0 lj						
Šarić, Ivan[74]	1871.	1889/0 z	1889/0 lj	1890/1 z					
Šijaković, Stjepan[75]	1862.	1882/3 z							
Šilovinac, Vilibald[76]	1858.	1879/0 z	1879/0 lj			1881/2 z	1881/2 lj		
Šimić, Nikola[77]	1861.				1883/4 lj				
Šišić, Ferdo[78]	1869.	1888/9 z							
Škof, Vladimir[79]	1876.		1894/5 lj						
Šlumpf, Rudolf[80]	1861.	1880/1 z	1880/1 lj	1881/2 z					
Šmalcelj, Andrija[81]	1864.	1884/5 z	1884/5 lj						
Šmit, Aleksandar[82]	1853.						1880/1 lj		
Šrepel, Milivoj[83]	1862.						1882/3 lj		
Štrodl, Stjepan[84]	1864.	1886/7 lj	1887/8 z				1889/0 z		
Tanki, Đuro[85]	1862.			1883/4 lj					
Tropsch, Ivan[86]	1863.		1881/2 lj	1882/3 z	1882/3 lj				
Truhelka, Ćiro[87]	1865.	1882/3 z	1882/3 lj	1883/4 z	1883/4 lj	1884/5 z			
Turić, Mirko[88]	1852.						1875/6 lj		
Tuškan, Janko[89]	1860.					1884/5 z			
Valpotić, Matija[90]	1855.					1878/9 lj	1879/0 z		
Vamberger, Josip[91]	1850.		1875/6 lj						
Vasiljević, Svetolik[92]	1847.		1875/6 lj						
Večerina, Fran[93]	1852.			1875/6 lj					
Vežić, Igor[94]	1858.	1879/0 z							
Vinković, Miroslav[95]	1861.	1879/0 z	1879/0 lj	1880/1 z	1880/1 lj	1881/2 z			
Vizner, Branimir[96]	1871.	1889/0 z							
Vlašić, Nikola[97]	1859.		1882/3 lj	1884/5 z					
Vlašić, Stjepan[98]	1857.					1882/3 z			
Vrhovac, Radivoj[99]	1863.		1882/3 lj						
Wolf, Lovro[100]	1861.			1882/3 z		1883/4 z	1883/4 lj		
Zagoda, Đuro[101]	1866.						1886/7 lj		
Žepić, Milan[102]	1867.				1886/7 lj	1887/8 z			
Žniderišić, Franjo[103]	1866.	1887/8 z	1887/8 lj	1888/9 z	1888/9 lj	1889/0 z	1889/0 lj	1890/1 z	1890/1 lj

[1] AFF, Imenici, br. 6.
[2] AFF, Imenici, br. 14.
[3] AFF, Imenici, br. 10 i 11.
[4] AFF, Imenici, br. 6.
[5] AFF, Imenici, br. 8.

[6] AFF, Imenici, br. 9.
[7] AFF, Imenici, br. 7.
[8] AFF, Imenici, br. 9.
[9] AFF, Imenici, br. 8.
[10] AFF, Imenici, br. 2.
[11] AFF, Imenici, br. 2.
[12] AFF, Imenici, br. 13.
[13] AFF, Imenici, br. 16.
[14] AFF, Imenici, br. 17.
[15] AFF, Imenici, br. 8.
[16] AFF, Imenici, br. 2.
[17] AFF, Imenici, br. 9.
[18] AFF, Imenici, br. 11.
[19] AFF, Imenici, br. 9.
[20] AFF, Imenici, br. 8.
[21] AFF, Imenici, br. 6, 7 i 8.
[22] AFF, Imenici, br. 6.
[23] AFF, Imenici, br. 6.
[24] AFF, Imenici, br. 13.
[25] AFF, Imenici, br. 2.
[26] AFF, Imenici, br. 2.
[27] AFF, Imenici, br. 8.
[28] AFF, Imenici, br. 10 i 11.
[29] AFF, Imenici, br. 2.
[30] AFF, Imenici, br. 2.
[31] AFF, Imenici, br. 8.
[32] AFF, Imenici, br. 9.
[33] AFF, Imenici, br. 8.
[34] AFF, Imenici, br. 11.
[35] AFF, Imenici, br. 9.
[36] AFF, Imenici, br. 13 i 14.
[37] AFF, Imenici, br. 8.
[38] AFF, Imenici, br. 17.
[39] AFF, Imenici, br. 9 i 11.
[40] AFF, Imenici, br. 8.
[41] AFF, Imenici, br. 8.
[42] AFF, Imenici, br. 8.
[43] AFF, Imenici, br. 8.
[44] AFF, Imenici, br. 7.
[45] AFF, Imenici, br. 8.
[46] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[47] AFF, Imenici, br. 6.
[48] AFF, Imenici, br. 8.
[49] AFF, Imenici, br. 6.
[50] AFF, Imenici, br. 8.
[51] AFF, Imenici, br. 8.
[52] AFF, Imenici, br. 11.
[53] AFF, Imenici, br. 8.
[54] AFF, Imenici, br. 8.
[55] AFF, Imenici, br. 7.
[56] AFF, Imenici, br. 8.
[57] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[58] AFF, Imenici, br. 9.
[59] AFF, Imenici, br. 12 i 13.
[60] AFF, Imenici, br. 8.
[61] AFF, Imenici, br. 8.
[62] AFF, Imenici, br. 17.
[63] AFF, Imenici, br. 6, 7 i 8.
[64] AFF, Imenici, br. 8.

[65] AFF, Imenici, br. 9.
[66] AFF, Imenici, br. 9.
[67] AFF, Imenici, br. 9 i 10.
[68] AFF, Imenici, br. 14.
[69] AFF, Imenici, br. 8.
[70] AFF, Imenici, br. 8.
[71] AFF, Imenici, br. 12.
[72] AFF, Imenici, br. 2.
[73] AFF, Imenici, br. 13.
[74] AFF, Imenici, br. 13 i 14.
[75] AFF, Imenici, br. 8.
[76] AFF, Imenici, br. 6 i 8.
[77] AFF, Imenici, br. 9.
[78] AFF, Imenici, br. 12.
[79] AFF, Imenici, br. 17.
[80] AFF, Imenici, br. 7 i 8.
[81] AFF, Imenici, br. 9.
[82] AFF, Imenici, br. 7.
[83] AFF, Imenici, br. 8.
[84] AFF, Imenici, br. 10, 11 i 13.
[85] AFF, Imenici, br. 9.
[86] AFF, Imenici, br. 8.
[87] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[88] AFF, Imenici, br. 2.
[89] AFF, Imenici, br. 9.
[90] AFF, Imenici, br. 5 i 6.
[91] AFF, Imenici, br. 2.
[92] AFF, Imenici, br. 2.
[93] AFF, Imenici, br. 2.
[94] AFF, Imenici, br. 6. Usp. i *Prilog IV*.
[95] AFF, Imenici, br. 6, 7 i 8.
[96] AFF, Imenici, br. 13.
[97] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[98] AFF, Imenici, br. 8.
[99] AFF, Imenici, br. 8.
[100] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[101] AFF, Imenici, br. 10.
[102] AFF, Imenici, br. 10 i 11.
[103] AFF, Imenici, br. 11, 12, 13 i 14.

PRILOG IV.

Popis izvanrednih slušača Mudroslovnog fakulteta polaznika lektorskih vježbi iz njemačkog jezika (1876. – 1895.)

Prezime i ime	Godina rođenja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Barušić, Srećko[1]	1864.	1881/2 z					
Bauer, Ante[2]	1856.	1884/5 lj					
Bošnjak, Oton[3]	1862.	1881/2 z	1881/2 lj	1882/3 z	1882/3 lj	1883/4 z	
Čačić, Milan[4]	1862.	1881/2 lj					
Graho, Mijo[5]	1862.	1883/4 lj	1884/5 z				
Gudev, Ilija[6]	1863.	1883/4 lj					
Kekić, Luka[7]	1860.	1879/0 z					
Kirinec, Baltazar[8]	1859.	1880/1 lj	1883/4 z				
Krnic, Josip[9]	1865.	1884/5 z					
Lončarević, Ivan[10]	1872.	1891/2 z					
Löschner, Ivan[11]	1863.	1880/1 lj					
Lovašen, Milan[12]	1862.	1880/1 z	1880/1 lj	1881/2 z			
Malovrh, Miroslav[13]	1861.	1880/1 z	1880/1 lj	1881/2 z	1881/2 lj		
Manojlović, Antun[14]	1861.	1882/3 z					
Marek, Ivan[15]	1862.	1880/1 lj					
Miletić, Petar[16]	1860.	1882/3 lj					
Rašeta, Šimun[17]	1862.	1882/3 lj					
Sarafov, Mihail[18]	1854.	1878/9 z					
Strein, Vjekoslav[19]	1862.	1880/1 z	1880/1 lj				
Svacov, Mijovil[20]	1852.	1875/6 lj					
Šega, Rudolf[21]	1858.	1881/2 z	1881/2 lj				
Šulentić, Ivan[22]	1863.	1882/3 z	1882/3 lj				
Thodorov, Stilijan[23]	1863.	1883/4 z					
Tićak, Dragutin[24]	1863.	1882/3 z	1882/3 lj	1883/4 z			
Vacov, Spas[25]	1856.	1878/9 z	1878/9 lj				
Varićak, Vladimir[26]	1865.	1884/5 lj					
Vežić, Igor[27]	1858.	1878/9 lj					
Zlatarski, Georgi[28]	1854.	1878/9 z					

[1] AFF, Imenici, br. 8.
[2] AFF, Imenici, br. 9.
[3] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[4] AFF, Imenici, br. 8.

[5] AFF, Imenici, br. 9.
[6] AFF, Imenici, br. 9.
[7] AFF, Imenici, br. 6.
[8] AFF, Imenici, br. 7 i 9.
[9] AFF, Imenici, br. 9.
[10] AFF, Imenici, br. 14.
[11] AFF, Imenici, br. 7.
[12] AFF, Imenici, br. 7 i 8.
[13] AFF, Imenici, br. 7 i 8.
[14] AFF, Imenici, br. 8.
[15] AFF, Imenici, br. 7.
[16] AFF, Imenici, br. 8.
[17] AFF, Imenici, br. 8.
[18] AFF, Imenici, br. 5.
[19] AFF, Imenici, br. 7.
[20] AFF, Imenici, br. 2.
[21] AFF, Imenici, br. 8.
[22] AFF, Imenici, br. 8.
[23] AFF, Imenici, br. 9.
[24] AFF, Imenici, br. 8 i 9.
[25] AFF, Imenici, br. 5.
[26] AFF, Imenici, br. 9.
[27] AFF, Imenici, br. 5. Usp. i *Prilog III*.
[28] AFF, Imenici, br. 5.

PRILOG V.

Popis germanističkih kolegija (1895. – 1918.)

Ak. god.	Semestar[1]	Nositelj kolegija	Kolegij[2]	Broj sati
1895./1896.	Z	Ivan Quiquerez	• Uvod u južno-njemački jezik i literaturu srednjega doba • Povijest njemačke literature počevši od Lessinga • Čitanje i tumačenje Schillerovih drama	1 3 2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Njemačka narodna pjesma • Walther von der Vogelweide • Tumačenje partija odabranih iz djela klasične njemačke literature, spojeno sa razpravljanjem o najobičnijim pogreškama u običnom govoru	1 2 2
1896./1897.	Z	Stjepan Tropsch	• Staronjemačka gramatika uz tumačenje *Nibelunga* • Povijest njemačke literature 17. vijeka • Filologičke vježbe na njemačkim pjesnicima 17. vijeka	2 1 2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Njemačka gramatika • Njemačka literatura 19. vijeka	2 2
1897./1898.	Z	Stjepan Tropsch	• Oblici novonjemačke gramatike • Njemačka literatura 19. vijeka; nastavak: Najnovije doba • Germanističke vježbe	2 1 2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti u 12. i 13. vijeku • Referati o novijim radnjama na polju novonjemačke filologije • Čitanje i tumačenje njemačkih *Minnesängera*	2 2 2
1898./1899.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od sredine 13. do početka 16. vijeka • Tumačenje odabranih Goetheovih i Schillerovih balada • Čitanje i svestrano tumačenje Hartmannova epa *Der arme Heinrich*	2 2 2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti 16. i 17. vijeka • Filologičke vježbe na njemačkim pjesnicima 16. i 17. vijeka • Srednjonjemačka gramatika	3 3 2
1899./1900.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke literature od Gottscheda do Herdera • Oblici novonjemačkoga jezika s osobitim obzirom na običnije pogrješke • Čitanje i tumačenje odabranih dijelova *Gudrune*	3 2 2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Herder i njegovi suvremenici • Njemačka narodna pjesma • Vježbe: Tumačenje odabranih Klopstockovih oda	3 2 2

1900./1901.	Z	Stjepan Tropsch	• Goethe, Schiller i njihovi suvremenici	3
			• Gramatika srednjonjemačkoga jezika uz tumačenje *Minnesängera*	3
			• Vježbe: Čitanje i tumačenje Lessingove *Hamburške dramaturgije*	2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Goethe, Schiller i njihovi suvremenici; nastavak	3
			• Tumačenje *Nibelunga*	2
			• Filologičke vježbe o Goetheovom *Egmontu*	3
		Josip Florschütz	• Komparativna gramatika gotskoga jezika	1
1901./1902.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti 19. vijeka	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika: Glasovi	3
			• Vježbe: Tumačenje odabranih Goetheovih i Schillerovih balada	2
		Josip Florschütz	• Komparativna gramatika gotskoga jezika, nastavak	2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Historijska gramatika njemačkoga jezika II.: Oblici	3
			• Povijest njemačke književnosti od najstarijeg doba do 12. vijeka	2
			• Vježbe: Čitanje i svestrano tumačenje Hartmannova epa *Der arme Heinrich*	3
		Josip Florschütz	• Oblici gotskoga jezika s obzirom na jezik indijski, grčki, latinski, litavski i staroslovenski	2
1902./1903.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti u 12. i 13. vijeku	3
			• Oblici njemačkog jezika s osobitim obzirom na običnije pogrješke	2
			• Filologičke vježbe o njemačkim pjesnicima 16. i 17. vijeka	3
		Josip Florschütz	• Oblici gotskoga jezika s obzirom na jezik staroindijski, grčki, latinski, litavski i staroslovenski; nastavak	2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od 14. do konca 17. vijeka	4
			• Gramatika srednjovisokonjemačkoga jezika	2
			• Vježbe: Čitanje i tumačenje odabranih dijelova *Gudrune*	2
1903./1904.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od Gottscheda do Herdera	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika I.: Glasovi	3
			• Vježbe: Tumačenje odabranih Klopstockovih oda	2
		Josip Florschütz	• Germanske riječi navlastito gotske u staroslavenskom jeziku[3]	2
	LJ	Stjepan Tropsch	• Lessing, Herder i njihovi suvremenici	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika II.: Oblici	3
			• U seminaru: Čitanje i tumačenje njemačkih *Minnesängera*	2
		Josip Florschütz	• Elementarna gramatika gotskoga jezika	1
1904./1905.	Z	Stjepan Tropsch	• Goethe, Schiller i njihovi suvremenici: I. dio	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika II.: Oblici, nastavak	2
			• U seminaru: Čitanje i tumačenje Lessingove *Hamburške dramaturgije*	3
		Josip Florschütz	• Germanske riječi u slavenskim jezicima	1
	LJ	Stjepan Tropsch	• Goethe, Schiller i njihovi suvremenici: II. dio	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkog jezika	2
			• U seminaru: Čitanje i tumačenje *Nibelunga*	3

		Josip Florschütz	• Germanske riječi u slavenskim jezicima. Nastavak	2
			• Elementarna gramatika njemačkog jezika (L)[4]	2
			• Vježbanje u njemačkom jeziku uz čitanje Lessingovih basana (L)	1
1905./1906.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti 19. stoljeća	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkog jezika; nastavak	2
			• U seminaru: Tumačenje odabranih Goetheovih i Schillerovih balada te pismene radnje	3
		Josip Florschütz	• Germanske riječi u slavenskim jezicima. Nastavak III.	1
			• Elementarni tečaj njemačkoga jezika (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od najstarijega doba do 12. vijeka	3
			• Gramatika srednjovisokonjemačkoga jezika	2
			• Seminar: a) Čitanje i tumačenje Hartmannova epa *Der arme Heinrich*	2
			b) Lessingova *Minna von Barnhelm*	1
		Josip Florschütz	• Komparativna gramatika staroga visokonjemačkog jezika i gotskoga	1
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika (L)	3
1906./1907.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti u 12. i 13. vijeku	3
			• Historijska gramatika njemačkog jezika I.: Glasovi	3
			• U seminaru: Filologičke vježbe o njemačkim pjesnicima 16. i 17. vijeka	2
		Josip Florschütz	• Komparativna gramatika jezika staroga visokonjemačkoga, starosaskoga i gotskoga	2
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od 14. do konca 17. vijeka	3
			• Historijska gramatika njemačkog jezika II.: Oblici	3
			• U seminaru: Čitanje i tumačenje odabranih dijelova Gudrune	2
		Josip Florschütz	• Komparativna gramatika jezika staroga visokonjemačkoga, starosaskoga i gotskoga; II. Oblici	2
			• Praktični tečaj njemačkog jezika uz čitanje Spielhagenovih novela (L)	3
1907./1908.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od polovice 17. vijeka do Lessinga	3
			• Historijska gramatika njemačkog jezika II.: Oblici	2
			• U seminaru: a) Tumačenje starovisokonjemačkih spomenika po Brauneovoj zbirci *Althochdeutsches Lesebuch*	1
			b) Tumačenje odabranih Klopstockovih oda	2
		Josip Florschütz	• Germanske etimologije s obzirom na najstariju kulturu Indogermana	2
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika uz čitanje novela Gottfrieda Kellera (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Lessing	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkoga jezika I.	2
			• U seminaru: Walther von der Vogelweide i ostali *Minnesängeri*	3

1908./1909.	Z	Stjepan Tropsch	• Lessing, Herder i njihovi suvremenici	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkoga jezika II.	2
			• U seminaru: a) Walther von der Vogelweide i ostali *Minnesängeri*	2
			b) Grillparzerova tragedija *Die Ahnfrau*	1
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika uz čitanje novela Paula Heysea (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• *Sturm und Drang*	3
			• Referati o novijim radnjama na polju njemačke filologije	2
			• U seminaru: Tumačenje *Nibelunga*	3
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika uz čitanje odabranih novela Marije pl. Ebner-Eschenbachove (L)	3
1909./1910.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti u doba klasicizma i romantike	5
			• Seminar za njemačku filologiju: Tumačenje odabranih Goetheovih i Schillerovih pjesama i pismene radnje	3
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika uz čitanje Grillparzerove novele *Der arme Spielmann* (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Historijska gramatika njemačkoga jezika: Glasovi	3
			• Pregled njemačke književnosti 19. vijeka	2
			• Seminar: Tumačenje Hartmannova epa *Der arme Heinrich* i pismene radnje	3
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika i govora uz čitanje izabranih Liliencronovih *Kriegsnovella* (L)	2
			• Vježbe u njemačkom predavanju	1
1910./1911.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od najstarijega doba do 12. vijeka	2
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika; nastavak	3
			• Seminar: a) Tumačenje starovisokonjemačkih spomenika po Brauneovoj zbirci *Althochdeutsches Lesebuch*	1
			b) Tumačenje odabranih Lessingovih djela	2
		Josip Florschütz	• Gramatika gotskog jezika	2
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika uz čitanje pripovijesti od Petra Roseggera (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od 13. do 17. vijeka	5
			• Historička gramatika njemačkoga jezika; svršetak	1
			• Seminar: Tumačenje odabranih dijelova *Kudrune* i pismene radnje	2
		Josip Florschütz	• Wulfila	2
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika na osnovi čitanja članaka iz njemačkih znanstvenih časopisa (L)	3
1911./1912.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od Opitza do Klopstocka	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkoga jezika	2
			• Seminar: Tumačenje njemačkih literarnih spomenika 16. i 17. vijeka	3
		Josip Florschütz	• Praktički tečaj njemačkoga jezika (Heine) (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti sredinom 18. vijeka	3

			• Sintaksa novovisokonjemačkoga jezika	2
			• Seminarske vježbe: Od Opitza do Klopstocka	3
1912./1913.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti u drugoj polovici 18. vijeka	3
			• Historijska gramatika njemačkog jezika: Glasovi	3
			• U seminaru: Walther von der Vogelweide i ostali *Minnesängeri*	2
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika (Heine, *Harzreise*) (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Historijska gramatika njemačkoga jezika: Oblici	3
			• Povijest njemačke književnosti u drugoj polovici 18. vijeka, nastavak	2
			• U seminaru: Tumačenje *Nibelunga*	3
		Josip Florschütz	• Praktični tečaj njemačkoga jezika (Wustmann, *Allerhand Sprachdummheiten*) (L)	3
1913./1914.	Z	Gustav Šamšalović	• Geschichte der altdeutschen Literatur	3
			• Wielands *Oberon* und die Romantik des Mittelalters	1
	LJ	Josip Florschütz	• Komparativna gramatika jezika staronjemačkoga, starosaskoga i gotskoga	2
			• U seminaru: *Nibelungenlied*	2
			• Praktični tečaj njemačkoga jezika (L)	3
		Gustav Šamšalović	• Povijest njemačke literature srednjega vijeka, nastavak	3
			• Čitanje i tumačenje Gerh. Hauptmannove drame *Der arme Heinrich*	1
1914./1915.	Z	Josip Florschütz	• Komparativna gramatika jezika staronjemačkoga, starosaskoga i gotskoga II.	2
			• Seminar za njemačku filologiju: Wolfram v. Eschenbach, *Parzifal*	2
			• Praktički tečaj njemačkoga jezika (L)	3
		Gustav Šamšalović	• Povijest njemačke literature od 13. do konca 16. stoljeća	3
			• Čitanje i tumačenje odabranih spisa Hansa Sachsa	1
	LJ	Josip Florschütz	• Oblici jezika starovisokonjemačkoga, starosaskoga i gotskoga	2
			• Seminar za njemačku filologiju: Walther von der Vogelweide	2
			• Praktički tečaj njemačkoga jezika (L)	3
		Gustav Šamšalović	• Povijest njemačke literature 16. i 17. stoljeća	3
			• Estetsko i tekstkritičko tumačenje odabranih pjesama iz *Des Knaben Wunderhorn*	1
1915./1916.	Z	Josip Florschütz	• Historička gramatika njemačkog jezika	2
			• Seminar za njemačku filologiju: Visokostaronjemačke vježbe	2
			• Praktički tečaj njemačkoga jezika (L)	3
		Gustav Šamšalović	• Povijest njemačke književnosti pod konac 17. do polovice 18. vijeka. Život i djela Klopstocka i Wielanda	3
			• O njemačkoj noveli uz čitanje i tumačenje odabranih primjera	1
	LJ	Josip Florschütz	• Historička gramatika njemačkog jezika II.: Oblici	2
			• Seminar za njemačku filologiju: Gotske vježbe	2
			• Praktički tečaj njemačkoga jezika (L)	3

		Gustav Šamšalović	• Lessing i Herder. *Sturm und Drang*	3
			• Čitanje i tumačenje odabranih idila 18. vijeka	1
1916./1917.	Z	Gustav Šamšalović	• Goethe i Schiller	3
			• *Faustproblem* u njemačkoj literaturi	1
			• Seminar: Čitanje i tumačenje srednjonjemačke epske pjesme *Meier Helmbrecht von Wernher dem Gartenaere*	2
			• Praktični tečaj njemačkog jezika: Čitanje Fontaneova romana *Irrungen Wirrungen* (L)	3
	LJ	Gustav Šamšalović	• Njemačka romantika i pregled književnosti 19. vijeka	2
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika I.: Glasovi	2
			• Seminar: Čitanje i tumačenje odabranih dijelova staronjemačke proze (Isidor, Tatian, Notker, Villiram)	2
			• Čitanje novele *Die Versuchung des Pescara* od Konrada Geyera. Jezične i gramatičke vježbe (L)	3
1917./1918.[5]	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od najstarijega doba do 12. vijeka	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika, I. dio	3
			• U seminaru: Tumačenje Goetheovih i Schillerovih balada	2
		Gustav Šamšalović	• Čitanje Stormovih novela *Immensee* i *Schimmelreiter*. Jezične i gramatičke vježbe (L)	3
	LJ	Stjepan Tropsch	• Povijest njemačke književnosti od 13. do 15. vijeka	3
			• Historijska gramatika njemačkoga jezika: Deklinacija	2
			• Seminar: Čitanje Hartmannova epa *Der arme Heinrich*	3
		Gustav Šamšalović	• Gotska gramatika i tumačenje Wulfile	2
			• Vježbe u prevođenju i konverzaciji za početnike (L)	2
			• Čitanje Kellerove zbirke *Züricher Novellen* (L)	1
1918./1919.	Z	Stjepan Tropsch	• Povijest novije njemačke književnosti sve do 18. vijeka	3
			• Odabrani dijelovi iz gramatike novovisokonjemačkoga jezika	2
			• Seminar: Čitanje i tumačenje odabranih njemačkih književnih spomenika 16. i 17. vijeka	3
		Gustav Šamšalović	• Čitanje i tumačenje odabranih dijelova Freytagovog romana *Die Ahnen* (L)	2

[1] Z – zimski; LJ – ljetni.

[2] Nazivi kolegija navedeni su prema: *Akademičke oblasti*, ZS 1895./1896. – ZS 1918./1919. Netočni i nepotpuni podatci dopunjeni su i ispravljeni na temelju nacionala i druge dokumentacije iz Arhiva Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

[3] Florschütz je oglasio kolegij, ali je početkom semestra javio da ne može predavati „poradi nenadnih nastavnih i književnih poslova“. Usp. AFF, Spisi, 496/1903.

[4] Kolegiji koje su Florschütz i Šamšalović držali u statusu učitelja njemačkog jezika (tj. lektora), označeni su slovom (L).

[5] U ljetnom semestru 1917./1918. organiziran je i tromjesečni „naknadni semestar“ za mobilizirane studente. Tropsch je držao kolegij *Odabrani dijelovi iz gramatike njemačkog jezika te iz povijesti njemačke književnosti* (4 sata tjedno), a Šamšalović kolegije *Historijska gramatika starijeg njemačkog jezika (do Luthera)* i *Povijest srednjovjekovne njemačke literature do 15. vijeka* (svaki po dva sata tjedno). Usp. AFF, Imenici, br. 99.

9. ŽIVOTOPIS I POPIS OBJAVLJENIH RADOVA

Ivana Cvijović Javorina rođena je u Zagrebu 1985. godine. Nakon završene V. gimnazije upisala je dvopredmetni studij germanistike i povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i 2009. stekla zanimanje profesorice povijesti i njemačkog jezika i književnosti. Zaposlena je u III. gimnaziji u Zagrebu kao nastavnica njemačkog jezika te je 2017. promovirana u zvanje profesorice mentorice. U prosincu 2018. imenovana je u radnu skupinu za provođenje cjelovite kurikularne reforme, a od školske godine 2019./2020. članica je stručne radne skupine za izradu i razvoj ispita državne mature za predmet Njemački jezik. Autorica je otvorenih obrazovnih sadržaja i recenzentica srednjoškolskih udžbenika. Članica je Vijeća Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i urednica Biblioteke Desničini susreti. Uredila je, između ostaloga, devet zbornika radova sa znanstvenih skupova *Desničini susreti*. Objavila je radove na hrvatskom i njemačkom jeziku u znanstvenim časopisima (*Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, *Časopis za suvremenu povijest*, *Historijski zbornik* i *Zagreber Germanistische Beiträge*) i u zbornicima radova. Izlagala je na znanstvenim skupovima s međunarodnim sudjelovanjem *Desničini susreti* (2011., 2012., 2015. i 2017.), *V. kongresu hrvatskih povjesničara* (2016.) i međunarodnom skupu *The Great War: Regional Approaches and Global Contexts. International Conference on the Occasion of the First Centennial of the Beginning of World War One* (2014.).

Autorska knjiga

1. *„Od ovih je njemački jezik za nas bez dvojbe najvažniji...“. Prilozi za povijest nastave njemačkog jezika i studija germanistike na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1876. – 1904.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Poslijediplomski doktorski studij Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu i FF press, 2016.

Znanstveni radovi u časopisima

1. „Kobarid/Caporetto vs. Vittorio Veneto: konfliktne kulture sjećanja u zagrebačkom dnevniku Obzor“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 49/2017., 203–226.

2. „Deutschunterricht und Germanistikstudium an der Philosophischen Fakultät in Zagreb 1876–1904.“. *Zagreber Germanistische Beiträge: Jahrbuch für Literatur- und Sprachwissenschaft*, 24/2015., 221–254.
3. „Zdravstveni odgoj u hrvatskom školstvu 2012./2013. i građanski neposluh“. *Historijski zbornik*, 68/2015., br. 2, 351–364.
4. „Patriotizam i njegove alternative. Njemačko glasilo *Student im Volk* u Kraljevini Jugoslaviji 1939.–1940.“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 46/2014., 263–275.
5. „Trijumf, trauma i ovladavanje prošlošću u radu Aleide Assmann“. *Časopis za suvremenu povijest*, 45/2013., br. 2, 345–369.
6. „Oralna historija: problemi, mogućnosti i primjena među povjesničarima“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 44/2012., 439–450.

Ostali radovi u časopisima

1. „Beitrag zur Wissenschafts- und Institutionengeschichte der Wiener Germanistik“. *Zagreber Germanistische Beiträge: Jahrbuch für Literatur- und Sprachwissenschaft*, 26/2017., 317–322.
2. „Jovan Bajford, *Staro sajmište. Mesto sećanja, zaborava i sporenja*“. *Historijski zbornik*, 65/2012., br. 2, 541–544.
3. „Hörverstehen im Deutschunterricht: Erfahrungen aus der Praxis“. *KDV-Info*, 20/2011., 174–176.

Radovi u zbornicima

1. „Josip Broz u Srbiji 1914. godine“. *Zbornik Drage Roksandića*, ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zavod za hrvatsku povijest i FF press, 2019., 979–996.
2. „‘Mi tražimo disciplinu, mi jamčimo za red!’ Splitski listopad 1943. u ustaškoj i njemačkoj lokalnoj propagandi“. *Split i Vladan Desnica 1918. – 1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2015.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i FF press, 2016., 365–378.

3. „Splitske adrese Vladana Desnice“. Suautor Drago Roksandić. *Vladan Desnica i Split 1920. – 1945. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2014.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i FF press, 2015., 361–365.
4. „Izložba: Vladan Desnica i *Desničini susreti*. Gradska knjižnica Zadar, 18. – 28. rujna 2013.“. *Intelektualac danas. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2013.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2014., 229–238.
5. „Student im Volk: ‘Tko nije s nama, taj je protiv nas!’“. *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2013., 427–457.
6. „Obiteljska sjećanja na ratne dane Vladana Desnice“. *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2011.*, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2012., 255–266.

Uredničke knjige

Ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina. U zborniku navedenim pod rednim brojem 11. suurednica je i Magdalena Najbar-Agičić.

1. *Smrt u opusu Vladana Desnice i europskoj kulturi – poetički, povijesni i filozofski aspekti. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2017.* Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2018.
2. *Split i Vladan Desnica 1918. – 1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2015.* Zagreb: Filozofski fakultet, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i FF press, 2016.
3. *Vladan Desnica i Split 1920. – 1945. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2014.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i FF press, 2015.

4. *Split i Vladan Desnica (1918. – 1945.): umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Program rada / sažeci izlaganja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2015.
5. *Intelektualac danas. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2013.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2014.
6. *Okrugli stol Desničini susreti i Kula Stojana Jankovića: iskustva i razvojne mogućnosti*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2014.
7. *Vladan Desnica i Desničini susreti: pogled unaprijed, pogled unatrag*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2013.
8. *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2013.
9. *Intelektualci i rat 1939. – 1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2011.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2012.
10. *Desničini susreti 2010. Zbornik radova*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2011.
11. *Desničini susreti 2009. Zbornik radova.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i FF press, 2011.
12. *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije i Plejada, 2010.